عیزەدین ئیبن ئەسیر

تەواوی مێژوو

بەرگی سیانزەیە[illegible]

وەرگێڕانی
زاهیر محەمەد ڕەشید
پێداچونەوەی
پرۆفیسۆری یاریدەدەر د.یاسین سەردەشتی

تەواوی مێژوو

بڵاوکراوەی خانەی چاپ و بڵاوکردنەوەی چوارچرا

زنجیرەی ١٦٦

ناونیشان / سلێمانی – سەرەتای شەقامی مەولەوی– بەرامبەر پاڵاس

مۆبایل تاسیا ٠٧٧٠١٥٧٥٠٦٧ – سانا ٠٧٥٠١١٢٨٣٨٨

email (Chrachra٨٥)

facebook (ktebxani chwarchra)

نرخی ٧٥٠٠ دینارە

تەواوی مێژوو

نوسینی: ئیبن ئەسیر

وەرگێڕانی: زاهیر محەمەد رەشید

بەرگی سیازدەیەم

چاپی یەکەم

سلێمانی

٢٠١٢

بەناوی خوای جوانکاری بونەوەر

پێناسی کتێب

ناوی کتێب : تەواوی مێژوو

بابەت :مێژوویی

بەرگی: سیازدەیەم

نوسینی: ئیبن ئەسیر

وەرگێرانی: زاهیر محەممەد رەشید

تایپ: نژۆ مستەفا

نەخشەسازی: چوارچرا

نۆبەتی چاپ :چاپی یەکەم سلێمانی ۲۰۱۲

چاپخانە : چوارچرا

دیزاینی بەرگ: هەرێم عوسمان

تیراژ :۱۰۰۰ دانە

ژمارەی سپاردن (۱۲٥۲) ساڵی (۲۰۰۸) پێدراوە

پێڕست

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و سی و چواری کۆچی (٩٤٥ زایینی)

مەرگی تەوزون و فەرمانڕەوایەتی کوڕی شێرزاد

لەموحەرەم/ ئۆگۆستی ئەم ساڵە تەوزون لەماڵەکەی خۆی لەبەغداد مرد. ئەو بۆ ماوەی دوو ساڵ و چوار مانگ و نۆزدە ڕۆژ فەرمانڕەوایەتی کرد. کوڕی شێرزاد جگە لەسێ ڕۆژ لەو ماوەدا دەبیری ئەو بوو.

کاتی مەرگی تەوزون، شێرزاد بۆ کۆکردنەوەی باجی هیت، لەو سەرزەمینە بوو. کاتێك لەهەواڵی مەرگی تەوزون ئاگادار بوویەوە، مەبەستی ئەوەی کرد ناسرئەلدەولە کوڕی حەمدان وەك فەرمانـدەی دیاری بکات، بەلأم سوپاییەکان نیگەران و پەرێشان بوون و خوازیاری فەرماندەیی کوڕی شێرزاد خۆی بوون. کوڕی شێرزاد هات و لەسەرەتای سەفەر/ سێپتامبەر لەباب حەرب (دەروازەی جەنگ) ئوردووی لێدا و سوپاییەکان لەدەوری کۆبوونەوە و بۆ فەرماندەیی ئەو ڕێککەوتن و سوێندیان بۆ خوارد. ئەو کەسی بۆ لای موستەکفی نارد تا سوێندی بۆ بخوات. موستەکفی ڕازی بوو و لای فەقیە و قازییەکان سوێندی بۆ خوارد. کوڕی شێرزاد ڕۆشتە لای خەلیفە و بەرێزدارییەوە گەڕایەوە و نازناوی ئەمیری ئەمیرەکانی پێبڕا. ژمارەی سوپاکەی بەرادەیەك فراوان بوو نەیدەتوانی بەئاسانی مانگانەی ئەوان بدات. بۆ ئەم مەبەستە باوکی عەبدوللە کوڕی باوکی موسای هاشمی بۆ لای ناسرئەلدەولە لەموسڵ نارد و داوای پارەی لێکرد. بەڵێنی پێدا فەرماندەیی بەو بسپێرێت. ناسرئەلدەولە پێنسەد هەزار درهەم و خواردەمەنی بۆ نارد تا لەناو سوپاکەی دابەشی بکات بەلأم بەس نەبوو. ئەو بۆ دابین کردنی مانگانەی سوپاکەی، پارەی لەسەر کارگوزار و دەبیر و بازرگانەکان کردە مانگانە (قیستی) و ستەمی لەخەڵکانی بەغداد کرد.

بەمشێوەی دزەکان دەرکەوتن و پارەکانیان فڕاند و بازرگانەکان ئەو شارەیان بەجێهێشت. کوڕی شێرزاد بەنالی کوشەی وەك کارگوزاری واست و لەشکری وەك کارگوزاری تکریت دیاریکرد. یەنال نامەی بۆ مۆعیزئەلدەولە کوڕی بویە نووسی و بۆ لای خۆی بانگی کرد. فەتحی لەشکریشی ڕۆشتە لای ناسرئەلدەولە لەموسڵ و

پەیوەستی بوو. ئەو دووبارە لەشکری وەك کارگوزاری تکریت دەستنیشان کردەوە.

زاڵبوونی مۆعیزئەلدەولە لەبەغداد

کاتێك یەنالی کوشە بۆ مۆعیزئەلدەولە لەئەهواز نامەی نووسی و ملکەچی خۆی بۆ فەرمانەکانی نیشاندا، مۆعیزئەلدەولە هێرشی کردە سەر بەغداد و پشێوی وئاژاوە لەناو دانیشتووانی ئەو شارە دروست بوو. کاتێك مۆعیزئەلدەولە گەیشتە باجێسرا، موستەکفی و کوڕی شێرزاد خۆیان شاردەوە. کوڕی شێرزاد سێ مانگ و بیست رۆژ فەرمانڕەوا بوو. کاتێك موستەکفی خۆی شاردەوە، تورکەکان ڕێگەی موسڵیان گرتەبەر و کاتێك لەبەغداد دوورکەوتنەوە، موستەکفی بۆ بەغداد گەڕایەوە و لەکۆشکی خەلافەت دانیشت. لەم کاتەدا باوکی محەممەد حەسەن کوڕی محەممەدی موهەلبی، هاوڕێی مۆعیزئەلدەولە، هاتە بەغداد و بەشێوەیەکی نهێنی چاوی بەکوڕی شێرزاد کەوت و دواتر ڕۆشتە لای موستەکفی. موستەکفی لەهاتنی مۆعیزئەلدەولە شادمانی خۆی دەربڕی و بەباوکی محەممەدی وت لەبەر ئەوەی خۆی شاردۆتەوە تا تورکەکان بڵاوەی لێبکەن و سەرکوت کردنی ئەوان بێ ڕوودانی جەنگ بۆ مۆعیز ئەلدەولە فەراهەم ببێت.

مۆعیزئەلدەولە لەیانزەی جومادی الاوەل/ بیستی دێسامبەر گەیشتە بەغداد و لەدەروازەی شەماسییە دابەزی. بەیانی ئەو ڕۆژە ڕۆشتە لای خەلیفە و بەیعەتی لەگەڵ بەست و موستەکفی سوێندی بۆ خوارد. مۆعیزئەلدەولە داوای لێکرد مۆڵەت بدات کوڕی شێرزاد خۆی ئاشکرا بکات و وەك دەبیری خۆی هەڵیبژێرێت. موستەکفی رازی و کوڕی شێرزاد لەشوێنی خۆشاردنەوەی هاتەدەر و چاوی بەمۆعێزئەلدەولە کەوت. مۆعیزئەلدەولە ئەوی کردە لێپرسراوی کۆکردنەوەی باج و خەلیفە جلُ و بەرگی فەرمانڕەوایەتی پێشکەش بەمۆعیزئەلدەولە کرد و هەمان ڕۆژ بەمۆعیزئەلدەولە ناوی برد (پێشتر بەو ناوە بانگ نەدەکرا) و عەلی برای بە عیماد ئەلدەولە و براکەی دیکەی، حەسەنی بەرۆکن ئەلدەولە ناو برد و فەرمانیدا نازناوەکانی ئەوان لەسەر درهەم و دینارەکان هەڵکەنن. مۆعیزئەلدەولە لەکۆشکی

مونس دابەزی و سوپاکەی لەناو ماڵی خەڵکان جێگیر بوون. خەڵکان لەم ڕووەوە گرفتاری بەدبەختی بوون و ئەم کارە دواتر لەبەغداد بوو بەنەریت. مۆعیزئەلدەولە یەکەم کەس بوو میوانداری زۆرەملێی لەبەغداد هێنایە ئاراوە. پێشتر ئەم کارە نەدەکرا. ڕۆژانەی بۆ خەرجییەکانی موستەکفی پێنج هەزار درهەمی دەستنیشان کرد کەهەندێ کات درەنگ بەدەستی دەگەیشت تا ئەوەی زەوییە ماوەکانی بەدەبیرەکەی باوکی ئەحمەدی شیرازی سپارد.

لابردنی موستەکفی باللە لەخەلافەت

لەبیست و دووی جومادی الاخرە/ یەکی فەوریەی ئەم ساڵە خەلیفە موستەکفی لەخەلافەت دوورخرایەوە.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: عەلەمی پێشکار (ئەو ژنەی لەکۆشک کاروبارەکانی بەڕێوە دەبرد) میوانییەکی گەورەی ڕێکخست و دەستەیەك لەسەرکردە تورك و دەیلەمییەکانی بۆ ئەم میوانییە بانگێشت کرد. مۆعیزئەلدەولە گومانی کرد پێشکار ئەم میوانییەی ڕێکخستووە تا لەسەرکردەکان بۆ موستەکفی بەیعەت وەربگرێت و مۆعیزئەلدەولە دووربخاتەوە. ئەو لەکردەوەکانی عەلەم بەدگومان بوو. ئیسفەهدوست ڕۆشتە لای مۆعیزئەلدەولە و وتی: خەلیفە نامەی بۆ ناردووم تا بەشێوەیەکی نەناسراو بڕۆمە لای.

دوای بیست و دوو ڕۆژ لەجومادی الاخرە، مۆعیزئەلدەولە ڕۆشتە بارەگای خەلیفە کە لێوانلێو بوو لەخەڵك. لەم کاتەدا نوێنەری فەرمانڕەوای خوراسانیش گەیشت. مۆعیزئەلدەولە دانیشتبوو کە لەناکاو دووان لەسەرکردە دەیلەمییەکان بەدەم هاوار کردنەوە هاتن و هەردووك دەستی خەلیفەیان گرت. گومان دەکرا ئەم دووانە دەخوازن دەستی خەلیفە ماچ بکەن بەڵام دەستیان بۆ درێژ کرد و لەتەختەکەی هێنایانە خوار و سەرپێچەکەیان لەدەوری ملی ئاڵاند. مۆعیزئەلدەولە لەشوێنەکەی هەستا و خەڵکان پەرێشان و شڵەژان. سامانەکانی کۆشك تاڵان کرا و دەیلەمییەکان، موستەکفییان بەپیادە تا ماڵەکەی مۆعیزئەلدەولە برد و لەوێ زیندانییان کرد. کۆشك تاڵان کرا و هیچی تیا نەمایەوە. باوکی ئەحمەدی شیرازی،

دەبیری موستەکفی، قۆلبەست کرا. عەلەمی پێشکاریان گرت و زمانیان بڕی.

خەلافەتی موستەکفی یەک ساڵ و چوار مانگ درێژەی کێشا. تەوزون و کوڕی شێرزاد، بەردەوام بەسەر کاروبارەکانی ئەودا زاڵ بوون. کاتێک دەستی بەیعەتیان بۆ موتیع باللە درێژ کرد، موستەکفییان پێ سپارد و ئەو چاوی خەلیفە موستەکفی دەرهێنا و کوێری کرد. موستەکفی تا رەبیع الاوەلی ٣٣٨/ ئۆگۆستی ٩٤٩ لەزیندان مایەوە و دواتر مرد. ئەو لەسەفەری ٢٦٩/ ئۆکتۆبەری ٩٠٨ زایینی چاوی بەدنیا هەڵهێنا. دایکی، دایکی منداڵ بوو بەناوی غەسن. موستەکفی سپی روخسار و قۆز بوو بەڵام تەپ و تۆزی پیری بەروخسارییەوە دەبینرا.

خەلافەتی موتیع باللە

کاتێک موستەکفی خەلافەتی گرتەدەست، موتیع یا هەمان باوکی قاسم فەزڵ کوڕی موقتەدر لێی ترسا چوونکە بگرە و بێنە لەنێوان ئەوان دەبینرا و هەردووک خوازیاری خەلافەت بوون. موتیع بۆ بەدەست هێنانی خەلافەت هەوڵی دەدا. موستەکفیش هەوڵەکانی بۆ گرتنی موتیع خستەگەڕ بەڵام نەیتوانی بیگرێت. کاتێک مۆعیزئەلدەولە هاتە بەغداد، وتیان موتیع پەنای بۆ بردووە و خۆی شاردۆتەوە. موتیع، مۆعیزئەلدەولەی هاندا تا سەرئەنجام ئەوی گرت و کوێری کرد. کاتێک موستەکفی قۆلبەست کرا، لەرۆژی پێنجشەممە دوانزەی جومادی الاخرە/ بیستی ژانویە بەیعەتیان بۆ وەرگرت. موستەکفییان بردە لای و موستەکفی، موتیعی بەخەلیفە ناو برد و دەست لەکارکێشانەوەی خۆی راگەیاند.

شیرازەی خەلافەت زیاتر لەجاران تێکچوو، چیتر هیچ بۆ خەلیفەکان نەمابوویەوە چوونکە پێشتر پرسیان پێدەکرا و فەرمانی ئەوان بۆ ئەنجامدانی کاروبارەکان بەگرنگ لەقەڵەم دەدرا و کەمێک رێزیان مابوو بەڵام لەرۆژگاری مۆعیزئەلدەولە ئەمانە بەگشتی لەناوچوون تا ئەو جێگەی خەلیفە چیتر وەزیریشی نەبوو. تەنیا دەبیرێکیان بۆ دانا کەکاروباری زەوییەکان و ژمێریاری لەئەستۆدا بوو. وەزارەت لەدەستی مۆعیزئەلدەولە و خۆی وەزیری بۆ خۆی هەڵدەبژارد.

لەگەورەترین خاڵە لاوازەکان لەفەرمانڕەوایی عەباسییەکان ئەوە بوو

دەیلەمییەکان، شیعەی توندڕەو بوون و باوەڕیان وابوو منداڵەکانی عەباس بەزۆر دەستیان بەسەر خەلافەتدا گرتووە یا بەوتەیەکی دیکە خەلافەتیان لەکەسە شیاوەکان دزیوە و بەم پێیە هۆکاری دینییان لەخۆیاندا نەدەبینی تا ملکەچی خۆیان نیشان بدەن تا ئەو جێگەی ئاگادار بوومەوە (کوڕی ئەسیر) مۆعیزئەلدەولە لەگەڵ دەستەیەك لەهاوەڵانی راوێژی کرد بۆ ئەوەی خەلافەتی منداڵەکانی عەباس بەتەواوی لەناو ببات و بەیعەت لەگەڵ مۆعیزئەلدەولەی عەلەوی یا یەکێکی دیکە لەعەلەوییەکان ببەستن. کەسانی دەوروبەر رازی بوون جگە لەیەکیان کەوتی: ئەم بۆچوونێکی پەسند نییە چوونکە ئەمڕۆ لەگەڵ خەلیفەیت و لەگەڵ هاوەڵانت باوەڕتان وایە شیاوی خەلافەت نییە و ئەگەر فەرمانی کوشتنی ئەو بدەیت، دەیکوژن و رشتنی خوێنی بەڕەوا دەزانن بەڵام ئەگەر یەکێك لەعەلەوییەکان بکەیتە خەلیفە، تۆ و هاوەڵانت ئەو بەشیاو دەزانن و ئەگەر خەلیفە فەرمانی کوشتنی تۆ بەهاوەڵانت بدات، ئەو کارە دەکەن. مۆعیزئەلدەولە لەمەبەستەکەی پەشیمان بوویەوە. ئەمە یەکێك لەگەورەترین هۆکارەکانی رووخانی فەرمانڕەوایی منداڵەکانی عەباس لەگەڵ دنیاپەرەستی و خۆپەسەندی خەلیفەکانی ئەوان بوو.

مۆعیزئەلدەولە دەستی بەسەر هەموو عێراقدا گرت. هیچ شتێك لەدەستی خەلیفەدا نەبوو جگە لەچەند پارچە زەوییەك کەمۆعیزئەلدەولە پێی دابوو تا نیازەکانی خۆی پێ دابین بکات.

جەنگی ناسرەئەلدەولە لەگەڵ مۆعیزئەلدەولە

لەرەجەب/ فەروریەی ئەم ساڵە مۆعیزئەلدەولە سوپایەکی بەفەرماندەیی موسا فیادە (ئەگەری هەیە پیادە) و یەنالی کوشە بەرەو موسڵ ڕەوانە کرد. کاتێك ئەم سوپایە گەیشتە عوکبرا، یەنالی کوشە تەنگی بەموسای فیادە هەڵچنی و ئوردووگاکەی تالان کرد و لەگەڵ سوپاکەی بۆ هێرش کردنە سەر ناسرئەلدەولە بەرێکەوت. ناسر لەو کاتەدا هێرشی کردبووە سەر عێراق و لەشەعبان/ مارس گەیشتە سامەرا و لەنێوان سوپاکەی و سوپای مۆعیزئەلدەولە لەعوکبرا جەنگ روویدا.

لەرەمەزان/ ئاوریل مۆعیزئەلدەولە لەگەڵ خەلیفە موتیع هێرشیان کردە سەر عوکبرا و کاتێك لەبەغداد ڕۆشتەدەر، کوڕی شێرزاد پەیوەستی ناسرئەلدەولە بوو و لەگەڵ سوپاکەی ئەو بۆ بەغداد گەڕایەوە و شارەکەیان خستە ژێر فەرمانی خۆیانەوە. کوڕی شێرزاد بەنوێنەرایەتی ناسرئەلدەولە کاروبارەکانی بەغدادی هەڵدەسووڕاند و ناسرئەلدەولە خۆی بەجەنگ دژی مۆعیزئەلدەولە سەرقاڵ بوو. لەدەی رەمەزان/ شانزەی ئاوریل، ناسرئەلدەولە لەسامەراوە بەرەو بەغداد ڕۆشت و لەوێ مایەوە. کاتێك مۆعیزئەلدەولە ئەم هەواڵەی بیست، هێرشی کردە سەر تکریت و تالآنی کرد چوونکە ئەم شارە لەژێر فەرمانی ناسرئەلدەولەدا بوو. دواتر لەگەڵ خەلیفە بەرەو بەغداد بەرێکەوت و لەبەشی رۆژئاوای شارەکە ئوردووی لێدا. ناسرئەلدەولە لەبەشی رۆژهەلآت بوو. لەبەغداد بەناوی خەلیفە موتیع وتار نەدەخوێنرایەوە. دواتر جەنگ لەنێوان ئەو دوو سوپایە دەستی پێکرد.

عەرەبە دەشتەکییەکانی سوپای ناسرئەلدەولە خۆیان گەیاندە بەشی رۆژئاوا و رێگەیان نەدا خواردەمەنی و ئالیك بەسوپاکەی مۆعیزئەلدەولە بگات. لەناو دەیلەمییەکان گرانییەکی ئەوتۆ هاتە ئاراوە کەنرخی یەك نان بۆ یەك درهەم و چوار درهەم بەرز بوویەوە بەلآم هێشتا هەرزانی و فراوانی لەناو سوپاکەی ناسرئەلدەولە دەبینرا و لەموسڵ و لەرێگەی دیجلەوە خواردن و ئالیکی پێدەگەیشت. بەهای پێنج رەتڵ نان لەناو سوپاکەی ناسرئەلدەولە لەیەك درهەم زیاتر نەبوو.

ناسرئەلدەولە ئاڵ و وێری بەو سکانەی ناوی موتیعی لەسەر هەڵکەندرابوو، یاساغ کرد و درهەم و دینارەکانی ساڵی ٣٣١/٩٤٢ زایینی کەناوی موتەقی لەسەر هەڵکەنرابوو، بەکار برد. کوڕی شێرزاد بۆ جەنگی مۆعیزئەلدەولە لەبەهادوران و خەڵکی گەڕەك و کۆڵانەکان هاوکاری کۆکردەوە و لەگەڵ ئەوان لەئاو پەڕینەوە و جەنگیان دژی دەیلەمییەکان دەست پێکرد.

لەیەکێك لەشەوەکان ناسرئەلدەولە لەگەڵ هەزار سەرباز بۆ سەرکوت کردنی مۆعیزئەلدەلە لەدیجلە پەڕییەوە. ئیسپەهدوست یەکێك لەبوێرترینی خەڵکان بوو. بارودۆخ بەرادەیەك بۆ سوپاکەی مۆعیزئەلدەولە دژوار بوو کەمەبەستی گەڕانەوە

بۆ ئەهوازی کرد. وتی: فرێوێك بەکار دەبەین، ئەگەر سەرکەوتنمان بەدەست هێنا چ باشتر و جیاواز لەوە بۆ ئەهواز دەگەڕێینەوە. ئەو گوزەرەکانی سەمارینی رێکخست و فەرمانی بەوەزیرەکەی باوکی جەعفەری سەیمەری و ئیسپەهدوستدا بەرێکەون و خۆی لەگەڵ سوپاکەی وای نیشاندا مەبەستی گوزەر کردن لەقوتەربوڵیان هەیە. مۆعیزئەلدەولە شەوانە بەرێکەوت و مەشخەڵەکانی لەکەنار رووباری دیجلە هەڵکرد. زۆربەی سوپاکەی ناسرئەلدەولە رووبەرووی ئەوان دەڕۆشتن تا رێگەی پەڕینەوەیان لێ بگرن. بەم شێوەیە سەیمەری و ئیسپەهدوست توانییان لەرووبار بپەڕنەوە. سوپاکەیان بەدوای ئەوان لەرووبار پەڕییەوە.

کاتێك مۆعیزئەلدەولە لەپەڕینەوەی هاوەڵانی ئاگادار بوویەوە، بۆ شوێنەکەی خۆی گەڕایەوە و دوژمن هەستی بەفێڵەکەی کرد. یەنالی کوشە لەگەڵ ژمارەیەك لەسوپاییەکانی ناسرئەلدەولە رووبەروویان بوونەوە بەڵام هەڵاتن و سوپاکەی ناسرئەلدەولە شڵەژا و دەیلەمییەکان دەستیان بەسەر بەشی رۆژهەڵات گرت و خەلیفە لەموحەرەمی ٣٣٥/ ئۆگۆستی ٩٤٦ زایینی بۆ کۆشکەکەی خۆی گەڕایەوە. دەیلەمییەکان سامانی دانیشتووانی بەغدادیان تالان کرد کەبریتی بوو لەدەهەزار هەزار دینار. مۆعیزئەلدەولە فەرمانی پێدان دەست لەکوشت وکوشتار هەڵگرن و ئەمانی بەخەڵکان بەخشی بەڵام تالانچییەکان دەستیان لەتالان کردن هەڵنەگرت. مۆعیزئەلدەولە فەرمانی بەسەیمەری وەزیردا جڵەوی کاروبارەکان بگرێتەدەست و سەرپێچیکەران بکوژێت و لەچوارمێخەیان بدات. خۆی بەئەسپ لەناو شارەکە سووڕایەوە تا رێگە لەم بارودۆخ و تالانکارییە بگرێت.

مۆعیزئەلدەولە لەبەغداد نیشتەجێ بوو. ناسرئەلدەولە لەعوکبرا مایەوە و بێ راوێژ کردن بەتورکە تەوزونییەکان پەیکی ئاشتی بۆ لای مۆعیزئەلدەولە نارد. تورکەکان مەبەستی کوشتنی ئەویان کرد و ئەو بەخێرایی بەرەو موسڵ هەڵات و لەموحرەمی ٣٣٥/ئۆگۆستی ٩٤٦ زایینی ئاشتی لەنێوان ئەو دووانە سەقامگیر کرا.

مەرگی قائیم و فەرمانڕەوای مەنسور

لەسیانزەی شەوال/ نۆزدەی مەی ئەم ساڵە قائیم بامرالله باوکی قاسم محەممەد کوڕی عەبدولله مەهدی عەلەوی، فەرمانڕەوای ئەفریقییە مرد و ئیسماعیلی کوڕی دوای خۆی بەنازناوی مەنسور بالله هاتە سەرکار و لەترسی باوکی یەزید، مەرگی باوکی بەنهێنی هێشتەوە. باوکی یەزید لەنزیك ئەو و لەسوسە ژیانی بەسەر دەبرد. مەنسور بارودۆخی بەهەمان شێوە هێشتەوە و خۆی بەخەلیفە ناو نەبرد. ئەو نەگۆڕانکاری لەدرهەم و دینارەکان کرد و نەبەناوی خۆی وتاری خوێندەوە و لەلەهێمای سەر ئاڵاکان گۆڕانکاری دروست کرد. هەموو شتێك مایەوە تا باوکی یەزید لەناوچوو. دوای مەرگی ئەو، پەردەی لەسەر مردنی باوکی خۆی هەڵگرت و ناوی خەلیفەی لەخۆی نا و کەشتی و کەرەستەکانی جەنگی دروست کرد. ئەو پیاوێکی بوێر و ئازا بوو. وڵات و دەسەڵاتی خستە ژێر فەرمانی خۆی. شیاوتر بوو مەرگی قائیم و فەرمانڕەوایەتی مەنسور پێشتر ئاماژەی پێبدرێت بەڵام درەنگتر ئاماژەمان پێدا و بەم کورتە باسە بەسەندەمان کرد تا ڕووداوەکانی تایبەت بەباوکی یەزید پچرانی تێنەکەوێت.

چۆنیەتی لەت لەت بوونی وڵات و خاپوور بوونی

لەم ساڵەدا سوپای دژی مۆعیزئەلدەولە کوڕی بویە شۆڕشی کرد و سوپاییەکان جوێنیان پێدا. مۆعیزئەلدەولە بەڵێنیدا لەزەمانێکی دیاریکراو مانگانەی سوپاییەکان بدات. لەبەر ئەمە ناچار بوو خەڵکان سەرکوت و بەزۆر دەست بەسەر سامانی ئەواندا بگرێت و هەموو ئاوەدانییەکانی حکومەت و زەوییەکانی تایبەت بەخۆی لەناو سەرکردە و هاوەڵانی بڵاو ببەخشێتەوە. بەم شێوەیە دەرگای زۆربەی دیوانەکان داخران و دەستی کارگوزارەکان کورت کرایەوە و وڵات لەبەر ناسازگاری و گرانی و تاڵانکاری بەرەو ویران بوون و کەرت بوون دەڕۆشت. سەرکردەکان دەستیان بەسەر ئاوەدانییەکاندا گرت و ئەم گوندانە لەجاران زیاتر ئاوەدان بوونەوە و لەبەر دەسەڵات خوازی ئەم سەرکردانە داهاتی ئەوان زیادی کرد و چیتر

مۆعیزئەلدەولە نەیدەتوانی ئەم ئاوەدانییانە لەدەست ئەوان دەربێنێت. بەڵام ئەو شوێنە جیاوازەکانی دیکە کەدەستیان بەسەردا گرت، زیاتر لەجاران وێران بوو. گوندە وێرانەکانیان رادەست کردەوە و لەبەرابەردا گوندە ئاوەدانەکانیان هەڵگرت. سەربازەکان هیچیان بەگوندە وێرانەکان نەدا و ئاو و رێگەکانیان پشتگوێ خست. دەرئەنجام ئەم گوندانە وێران و لەناوچوون.

خاوەن زەوییەکانیش ستەمکاری و زۆرداریان کردە پیشە و هەرکەس نەیدەتوانی بەرهەم بەدەست بێنێت، دەستی بەسەر سامانی وەرزێرەکاندا دەگرت. مۆعیزئەلدەولە هەرکام لەم شوێنانەی بەیەکێك لەسەرکردەکانی خۆی دەبەخشی تا پارێزگاری لێ بکەن. ئەو سەرکردەیش ئەو ناوچەی دەکردە ژینگەی خۆی و براکانی لەدەوری کۆدەبوونەوە. ئەم سەرکردانە بۆ نەدانی باج رایاندەگەیاند لەبەرهەمە کشتوکاڵییەکان نەداهاتیان دەست کەوتووە بەڵکو زیانیشان کردووە چوونکە ئەگەر کەسێك رەخنەی لێدەگرتن پەیوەستی دوژمنان دەبوون، بەمشێوە پشتگوێ دەخران و تەماحی سەرکردەکان زیادی دەکرد و بۆ تەماحەکەی خۆیان هیچ سنوورێکیان نەدەناسی. بەم شێوەیە بارودۆخ بۆ مۆعیزئەلدەولە دژوار و نەیتوانی بۆ رۆژی تەنگانە سامانی پێویست کۆبکاتەوە. ئەو لەسپاردنی زەوییەکان بەکۆیلە تورکەکان زێدەرۆیی کرد، لەبەر ئەمە دەیلەمییەکان رژدیان پێبردن و دەرئەنجام دوژمنایەتی و دووبەرەکی هاتە ئاراوە و دواتر بەخواستی خواوەند ئاماژەی پێدەدەین.

مەرگی ئەخشید و فەرمانڕەوایی سەیف ئەلدەولە لەدیمەشق

لەزیحەججە/ ژوئییەی ئەم ساڵە ئەخشید ئەبوبەکر محەممەد کوڕی توغج، فەرمانڕەوای میسر، مرد. ئەو لەساڵی ٨٨١/٢٦٨ زایینی لەبەغداد چاوی بەدنیا هەڵهێنا و لەدیمەشق مرد. دەستەیەك مەرگی ئەو بۆ ساڵی ٩٤٦/٣٣٥ زایینی دەگێڕنەوە. دوای خۆی کوڕەکەی باوکی قاسم ئەنەوجور (ئەبوجور، باوکی جەور) هاتە سەرکار. کاتێك ئەنەوجور هاتە سەرکار، کافورە رەش، یەکێك لەکۆیلەکانی باوکی وەك وەزیر دەستنیشان کرد. کافور کاتێك بینی گەورەی بۆ بەرێوەبردنی

کارەکـان ناتەوانـە، جڵـەوی کاروبارەکـانی گرتەدەسـت. ئـەم کـافورە ئەوکەسـەیە موتەنبی سەرەتا وەسفی کرد بەڵام دواتر سەرکۆنەی کرد.

بـاوکی قاسـم گـەنجێك بـوو، کـافور هاوشـێوەی بـاوکی بـوو، لەبـەر ئەمـە ئـەوی بەناتەوان دەزانی و خستییە ژێر فەرمانی خۆیەوە. ئەو کاتـەی کافور بەرەو میسر بەرێکەوت، سـەیف ئەلدەولـە مەبەسـتی هێـرش کردنـە سـەر دیمەشـقی کـرد و ئـەو شارەی خستە ژێر فەرمانی خۆیەوە و لەوێ مایەوە. رۆژێك سەیف ئەلدەولە لەگەڵ شەریفی عەقیلی لەدەوروبەری دیمەشق دەسوڕایەوە، بەشـەریفی وت: ئایا ناوچە ئاوەدانەکان تەنیا بۆ یەك کەس شیاوە. عەقیلی وتی: بەڵام ئەمـە سـەرزەمینی تیرە و هـۆزە جیاوازەکانـە. سـەیف ئەلدەولـە وتـی: ئەگـەر یاسـا دەوڵەتییـەکان دەسـت بەسەر ئەم سەرزەمینەدا بگرن، هەموو تیرە و هۆزەکان شـارەکە بەجێدێڵن. عـەقیلی دانیـشتووانی دیمەشـقی لـەم وتەیـە ئاگـادار کـردەوە و ئـەوان نامـەیان بـۆ کـافور نووسـی و داوایـان لێکـرد بەپەلـە خـۆی بگـەیێنێت. کـافور بەرێکـەوێت و خـەڵکی دیمەشق لەسـاڵی ٣٣٦/٩٤٧ زایینی، سـەیف ئەلدەولـەیان دەرپـەڕاند و ئەنـەوجور شان بەشانی کافور تـا حەلـەب شـوێنپێی سـەیف ئەلدەولـەیان هـەڵگرت. ئەنـەوجور لەحەلـەب مایـەوە و سـەرئەنجام لـەنێوان ئـەو و سـەیف ئەلدەولـە پـەیمانی ئاشـتی سەقامگیر کرا و ئەنەوجور بۆ میسر گەڕایەوە و سەیف ئەلدەولە بۆ حەلـەب. کـافور بۆ ماوەیـەك لەدیمەشـق مایـەوە، دواتـر بـەدری ئەخـشیدی ناسـراو بـەبودەیر وەك فـەرمانڕەوای شـارەکە دەستنیـشان کـرد و خـۆی رێگـەی میـسری گرتەبـەر. بـودەیر یەك ساڵ لەدیمەشـق مایـەوە و دواتـر بـاوکی موزەفـەر کـوڕی تـوغج دەسـتی بەسـەر دیمەشقدا گرت و بودەیری قۆڵبەست کرد.

ناسازگاری باوکی عەلی لەگەڵ ئەمیر نوح

لـەم ساڵەدا بـاوکی عـەلی کـوڕی موحتـاج رێگـەی ناسـازگاری لەگـەڵ ئـەمیر نـوح، فەرمانڕەوای خوراسان و ماوەرائەلنەهری گرتەبەر.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: کاتێك باوکی عەلی لەمەرو بۆ نەیشابور گەڕایەوە و بـۆ ڕۆشـتن بـۆ ڕەی سـوپای رازانـدەوە، ئـەمیر نـوح چـاودێرێکی نـارد تـا بـەناو

سوپاکەدا بگەڕێت. ئەم چاودێرە بەشێوەیەکی خراپ مامڵەی لەگەڵ سوپاییەکان کرد و لەڕۆژانەی ئەوانی کەم کردەوە. سەربازەکان لێی بێزار بوون و بەبێزارییەوە بەرێکەوتن، جیاواز لەوە نوح بۆ بەڕێوەبردنی کاروباری تایبەت بەسوپا کەسێکی لەگەڵ ناردن و هەموو شتێکی بەو سپاردبوو لەکاتێکدا لەرۆژگاری نەسر کوڕی ئەحمەد کارەکان لەدەستی باوکی عەلیدا بوو. باوکی عەلی ڕەنجا. جیاواز لەوە فەرمانڕەوایەتی خوراسانی لێسەندرایەوە و وەك ئاماژەمان پێدا ئیبراهیم کوڕی سیمجور جێگەی ئەوی گرتەوە. ئۆدەداری کاروباری دیوانی لەشکری لەهەڵس و کەوت و دابین کردنی نیازەکان و پێدانی رۆژانەی سوپا بەشێوەیەکی خراپ مامڵەی لەگەڵ سوپاییەکان دەکرد و ئەمە زیاتر بووە هۆی بێزار بوونی ئەوان. لای یەکتر زمانیان بۆ سکاڵا کردەوە. لەم کاتەدا گەیشتبوونە هەمەدان. بڕیاریاندا نامە بۆ ئیبراهیم کوڕی ئەحمەد کوڕی ئیسماعیل، مامی نوح، بنوسن و ئەو بۆ لای خۆیان بانگ بکەن و بەیعەتی لەگەڵ ببەستن و ولآت بخەنە ژێر فەرمانی ئەو. ئیبراهیم لەو کاتەدا لەموسڵ و لەخزمەتی ناسرئەلدەولەدا بوو. پێشتر ئاماژەمان بەچۆنیەتی ڕۆشتنی ئەو بۆ موسڵدا.

کاتێك سوپا مەبەستی ئەنجامدانی ئەم کارەی کرد، باوکی عەلییان ئاگادار کردەوە. باوکی عەلی ڕێگەی ئەم کارەی لێگرتن بەڵام سوپاییەکان هەڕەشەیان کرد ئەگەر ڕەزامەندی خۆی نیشان نەدات، دەیگرن و زیندانی دەکەن. باوکی عەلی بەناچاری رازی بوو. ئەوان نامەیان بۆ ئیبراهیم نووسی و لەبارودۆخی خۆیان ئاگاداریان کردەوە. ئیبراهیم لەگەڵ نەوەد شاسوار بۆ پەیوەست بوون بەوان بەرێکەوت و لەرەمەزان/ ئاوریلی ئەم ساڵە پەیوەستیان بوو. باوکی عەلی لەهەمەدان چاوی پێیکەوت و سوپا لەشەوال/ مەی لەگەڵ ئەو بەرەو ڕەی بەرێکەوت. کاتێك گەیشتنە ڕەی، باوکی عەلی ئاگادار بوویەوە کەبراکەی فەزڵ، نامەیەکی بۆ ئەمیر نوح نووسیوە وئەوی لەمەبەستی ئەوان ئاگادار کردۆتەوە. لەبەر ئەمە براکەی خۆی و بەڕێوەبەردی دیوانی قۆلبەست کرد و بەرەو نەیشابور بەرێکەوت و کارگوزارەکانی خۆی لەڕەی و چیاکان دانا.

ئەمیر نوح ئاگادار بوویەوە. ئەو سوپاکەی ئامادە کرد و لەبوخارا بەرەو مەرو

بەرێکەوت. سوپاییەکان لە محەممەد کوڕی ئەحمەد، هەڵسوڕێنەری کاروبارەکان بێزار ببوون، بەنوحیان وت: ئەم کارگوزارەی تۆ، کاروبارەکانی لەخوراسان شێواندووە و باوکی عەلی بۆ سەرکێشی و سەرپێچی هانداوە و سوپاییەکانی تۆراندووە. داوایان لێکرد ئەوتەسلیم بکات وگەرنە پەیوەستی ئیبراهیمی مامی و باوکی عەلی دەبن. نوح، محەممەد کوڕی ئەحمەدی بەوان سپارد و ئەوان لەجومادی الاوەلی ٣٣٥/ نۆڤەمبەری ٩٤٦ زایینی کوشتیان.

کاتێك باوکی عەلی گەیشتە نەیشابور، بینی ئیبراهیم کوڕی سیمجور و مەنسور کوڕی قەراتکین و سەرکردەکانی دیکە دەستیان بەسەر دا گرتووە. باوکی عەلی ڕێزی لەو دووانە گرت و ئەوان پەیوەستی بوون و لەموحرەمی ٣٣٥/ ئۆگۆستی ٩٤٦ زایینی ڕۆشتنە نەیشابور. لەم کاتەدا باوکی عەلی هەستی بەخراپەکاری مەنسور کرد و ئەوی خستە زیندانەوە.

باوکی عەلی و ئیبراهیم لەرەبیع الاوەلی ٣٣٥/سێپتامبەری ٩٤٦ لەنەیشابورەوە بەرەو مەرو بەرێکەوتن. مەرو لەم کاتەدا لەژێر فەرمانی ئەمیر نوحدا بوو و فەزڵ، برای باوکی عەلی، لەزیندان هەڵاتبوو. فەزڵ زیندانوانەکانی فریودا و بەرەو قوهستان هەڵات و لەوێ مایەوە. باوکی عەلی بەرەو مەرو بەرێکەوت. کاتێك لەشارەکە نزیك کەوتەوە، ژمارەیەکی زۆر لەسوپاییەکانی نوح پەیوەستی بوون. نوح لەمەرو بەرەو بوخارا هەڵات و باوکی عەلی لەجومادی الاوەلی ٣٣٥/ نۆڤەمبەری ٩٤٦ زایینی دەستی بەسەر شارەکەدا گرت و چەند ڕۆژێك لەوێ مایەوە و زۆرینەی سوپاکەی نوح پەیوەستی بوون. ئەو بەرەو بوخارا بەرێکەوت و ڕووباری ئەو شارەی بڕی. نوح لەبوخاراوە بەرەو سەمەرقەند هەڵات و باوکی عەلی لەجومادی الاخرەی ٣٣٥/ دێسامبەری ٩٤٦ زایینی ڕۆشتە بوخارا و بەناوی ئیبراهیمی مامی نوح وتاری خوێندەوە و خەڵکان بەیعەتیان لەگەڵ بەست.

لەم کاتەدا باوکی عەلی لەخراپەخوازی ئیبراهیم ئاگادار بوویەوە و ئەوی بەجێهێشت و بەرەو تورکستان بەرێکەوت. ئیبراهیم لەبوخارا مایەوە. لەم ناوەدا باوکی عەلی، مەنسور کوڕی قەراتیکی لەزیندان ئازاد کرد و ئەو پەیوەستی ئەمیر نوح بوو.

ئیبراهیم بەشێوەیەکی نهێنی لەگەڵ دەستەیەك یەکی گرت تا لەفەرمانڕەوایەتی دەست بکێشێتەوە و جارێکی دیکە کاروبارەکان بخاتە ژێر دەستی برازاکەی، ئەمیر نوح و خۆی ببێتە فەرماندەی سوپاکەی. هەردووك بۆ سەرکوت کردنی باوکی عەلی بڕیاریاندا. ئیبراهیم داوای هاوکاری لەدانیشتووانی بوخارا کرد و دانیشتووانی ئەو شارە رازی بوون و هێرشیان کردە سەر باوکی عەلی کەهاوەڵەکانی لێی جیابوونەوە. باوکی عەلی لەگەڵ دەستەیەك هێرشی کردە سەریان و بەریسواترین شێوە ئەوانی بۆ بوخارا گەڕاندەوە و ویستی شارەکە بسووتێنێت بەڵام پیرانی بوخارا نێوەنجیگەرییان کرد و ئەو لێیان خۆش بوو و بۆ شوێنەکەی گەڕایەوە و باوکی جەعفەر محەممەد کوڕی نەسر کوڕی ئەحمەد، برای ئەمیر نوحی بۆ لای خۆی بانگ کرد وەك فەرمانڕەوا هەڵیبژارد و بەیعەتی لەگەڵ بەست و لەسەرزەمینەکانی ژێر دەستی بەناوی ئەو وتاری خوێندەوە.

لەم کاتەدا خراپەکاری و خراپەخوازی ژمارەیەك لەسوپاییەکانی ئاشکرا بوو. ئەو کاروبارەکانی باوکی جەعفەری رێکخست و ئەوەی پێویستی بوو، کۆی کردەوە و لەشارەکە دوور کەوتەوە وەك بڵێی مەبەستی سەمەرقەندی لەسەردایە بەڵام دەیویست هێرش بکاتە سەر سەغانییەکان و لەوێوە رێگەی نەسەف بگرێتەبەر. کاتێك لەشارەکە هاتەدەر، دەستەیەك لەسوپاییەکان و کەسانی دەوروبەری بۆ بوخارا گەڕاندەوە و نامەی بۆ نوح نووسی کەبوخارای پشتگوێ خستووە.

باوکی عەلی لەشەعبان/ مارس بەرەو سەغانییان بەرێکەوت. کاتێك لەبوخارا ڕۆشتەدەر، ئیبراهیم و باوکی جەعفەر محەممەد کوڕی نەسر بەرەو سەمەرقەند ڕۆشتن و داوای ئەمانیان لەنوح کرد و لەکردەوەکانیان پەشیمان بوونەوە. نوح ئەوانی لەخۆی نزیك کردەوە و بەڵێنی چاکەی پێدان و لەرەمەزان/ ئاوریل بۆ بوخارا گەڕایەوە. لەم ڕۆژانەدا نوح تەغانی پەردەداری کوشت و ئیبراهیمی مامی لەگەڵ دوو براکەی خۆی باوکی جەعفەر محەممەد و ئەحمەدی کوێر کرد. سوپاییەکان لەدەوری کۆبوونەوە و پەرێشانی لەناو سوپاکەیدا نەما.

بەڵام فەزڵ کوڕی محەممەد برای باوکی عەلی -وەك ئاماژەی پێدرا- لەدەست

براکەی رزگاری بوو و لەقوهستان نیشتەجێ و ژمارەیەکی زۆری لەدەوری خۆی کۆکردەوە و بەرەو نەیشابور بەرێکەوت. نەیشابور لەم کاتەدا لەژێر فەرمانی محەممەد کوڕی عەبد رەزاقدا بوو کە بەنوێنەرایەتی باوکی عەلی کاروبارەکانی ئەو شارەی هەڵدەسوڕاند. محەممەد بۆ جەنگی ئەو بەرێکەوت و دوو سوپا رووبەرووی یەکبوونەوە و فەزڵ و سوارێکی دیکە هەڵاتن. ئەو خۆی گەیاندە بوخارا و ئەمیر نوح رێزی گرت و چاکەی لەگەڵ کرد. ئەو لای ئەمیر نوح مایەوە.

دانانی مەنسور کوڕی قەراتکین وەك فەرمانڕەوای خوراسان

کاتێك ئەمیر نوح بۆ بوخارا گەڕایەوە و کاروبارەکانی وڵاتی رێکخست و باوکی عەلی لەسەغانییان و باوکی ئەحمەد محەممەد کوڕی عەلی قەزوێنی فەرمانڕەوایەتی مەروی دەکرد بەباشی زانی مەنسور کوڕی قەراتکین وەك سەرکردەی سوپای خوراسان دیاری بکات. ئەوی کردە فەرماندەی سوپا و بۆ مەرو ڕەوانەی کرد کە لەژێر فەرمانی باوکی ئەحمەددا بوو. ئەو سەرچاوەکانی نێوان ئامول و مەروی هەڵکەندبوو. سەرەتا پەیوەستی باوکی عەلی بوو بەڵام دواتر لێی جیابوویەوە.

مەنسور لەگەڵ دووسەد سوار بەخێرایی هێرشی کردە سەری و قەزوێنی کاتێك هاتەخۆی کەمەنسور لەکوشماهین لەپێنج فەرسەنگی مەرو ئوردووی لێدابوو. مەنسور دەستی بەسەر مەرودا گرت و باوکی ئەحمەد بەرەو پیری ڕۆشت و رێزی لێگرت. ئەویش باوکی ئەحمەد و سامان و کەس و کارەکەی بۆ بوخارا ڕەوانە کرد. کاتێك گەیشتە بوخارا، ئەمیر نوح رێزی گرت بەڵام پاسەوانی بۆ دانا. لەیەکێك لەرۆژەکان ئەمیر نوح نامەیەکی لەقەزوێنی گرت کە بەناخۆشی زانی. ئەوی بۆ بارەگاکەی بانگ کرد، سەرەتا سەرکۆنە و دواتر کوشتی.

سازانی باوکی عەلی و ئەمیر نوح

باوکی عەلی لەسەغانییان مابوویەوە. بیستی باوکی نوح دەیەوێت سوپاکەی بۆ جەنگی ئەو ڕەوانە بکات، لەبەر ئەمە سوپاکەی خۆی کۆکردەوە و بەرەو بەلْخ بەرێکەوت و لەوێ مایەوە. نێردەی ئەمیر نوح گەیشتە لای و پەیامی سازان و ئاشتی نوحی پێ ڕاگەیاند. باوکی عەلی ڕازی بوو بەلاّم ژمارەیەك لەسەرکردەکانی نوح کەپەیوەستی باوکی عەلی ببوون، ڕازی نەبوون و وتیان: ئەگەر مەبەستی سازان و ئاشتیت لەسەردایە، شیاوە ئێمە بۆ ماڵەکانمان بگەڕێنیتەوە.

باوکی عەلی بەرەو بوخارا بەرێکەوت و ئەمیر نوح لەگەڵ سوپاکەی هێرشی کردەسەر. فەزڵ کوڕی محەممەد، برای باوکی عەلی وەك فەرماندەی سوپاکەی دەستنیشان کرد. دوو سوپا لەجومادی الاوەلی ٣٣٦/ نۆڤەمبەری ٩٤٧ زایینی دەستیان بۆ شمشێر برد و کەمێك پێش ئێواریْ جەنگیان دەست پێکرد. لەم کاتەدا ئیسماعیل کوڕی حەسەنی داعی داوای ئەمانی لەنوح کرد و بەم شێوەیە سوپاکەی باوکی عەلی شڵەژا و باوکی عەلی هەلاّت و بۆ سەغانییەکان گەڕایەوە.

دواتر باوکی عەلی ئاگادار بوویەوە سوپاکەی ئەمیر نوح لەبوخارا و بەلْخ و شارەکانی دیکە دەیانەوێت هێرشی بکەنەسەر بەلاّم ئەمیر خوتەل، سوپای بۆ هاوکاری کردنی باوکی عەلی ئامادە کرد. باوکی عەلی لەگەڵ سوپاکەی بەرەو تەرموز بەرێکەوت و کاتێك لەجەیحون پەڕییەوە و ڕۆشتە بەلْخ و لەوێ ئوردووی لێدا، دەستی بەسەر بەلْخ و تەخارستاندا گرت و باجی ئەم سەرزەمینانەی بۆ خۆی کۆکردەوە.

لەبوخاراوە سوپایەکی گەورە بەرەو سەغانییان بەرێکەوت. ئەم سوپایە کەفەزڵ کوڕی محەممەد، برای باوکی عەلی، فەرماندەی بوو، لەنەسەف ئوردووی لێدا. ژمارەیەك لەسەرکردەکانی سوپا نامەیان بۆ ئەمیر نوح نووسی و فەزڵیان بەوە تۆمەتبار کرد کەخوازیارە پەیوەستی براکەی ببێت. نوح فەرمانی گرتنی ئەویدا. ئەویان گرت و ڕەوانەی بوخارایان کرد.

ئەم هەواڵە بەباوکی عەلی لەتەخارستان گەیشت و ئەو بۆ سەغانییان گەڕایەوە و لەنێوان ئەم دوو سوپایە چەندین جەنگ ڕوویدا. باوکی عەلی ڕێگەی گەیشتنی

ئالیکی لەسوپاکەی نوح گرت. سوپای ئەمیر نوح بەناچاری رووی کردە گوندێکی دیکە لەدوو فەرسەخی سەغانییان. باوکی عەلی دووبارە جەنگی دەست پێکردەوە و لەرەبیع الاوەلی ٣٣٧/ سێپتامبەری ٩٤٨ زایینی ئاگری جەنگێکی قورسی لەگەڵ ئەوان هەڵگیرساند. بەلاَم سوپاکەی نوح پاشەکشێی بەباوکی عەلی کرد. ئەو بەناچاری رێگەی شومانی گرتەبەر. ئەم ئاوەدانییە لەشانزە فەرسەخی سەغانییان بوو. سوپاکەی نوح رۆشتە سەغانییان و کۆشك و ماڵەکانی باوکی عەلی وێران کرد و شوێنی پێی هەڵگرت. باوکی عەلی بۆ جەنگی ئەوان گەڕایەوە و سوپاییەکان لەدەوری کۆبوونەوە. باوکی عەلی بارودۆخی لەسوپاکەی نوح دژوار کرد و رێگەکانی بەست و چیتر نەهەواڵیان لەبوخارا پێدەگەیشت نەهەواڵی ئەوان بەبوخارا. ئەم بارودۆخە بیست رۆژ درێژەی کێشا. لەم کاتەدا سەربازەکانی نوح، پەیامیان بۆ باوکی عەلی نارد و خوازیاری ئاشتی بوون. باوکی عەلی رازی بوو. بڕیاریاندا باوکی عەلی، موزەفەری کوڕی وەك بارمتە بۆ لای ئەمیر نوح رەوانە بکات و بەم شێوەیە لەجومادی الاخرەی ٣٣٧ زایینی/ دێسامبەری ٩٤٨ زایینی، پەیمانی ئاشتی واژۆ کرا.

باوکی عەلی فەرمانیدا کوڕەکەی بۆ بوخارا ببەن. نوح فەرمانیدا پێشوازی لێ بکەن. نوح، رێزی لەکوڕەکەی باوکی عەلی گرت. باوکی موزەفەر عەمامە لەسەر هاتە لای نوح، بەلاَم نوح کلاَوێکی پێبەخشی و ئەوی کردە هاونشینی خۆی. ناسازگاری نێوان نوح و باوکی عەلی کۆتایی پێهات.

شیاو بوو ئەم رووداوانە لەساڵی روودانیان ئاماژەی پێبدرێت بەلاَم لەم ساڵەدا باسمان کرد تا پچڕانیان تێ نەکەوێت.

گێڕانەوەی ئەم رووداوانە بەپێی گێڕانەوەی مێژوونووسانی خوراسانە لەکاتێکدا عێراقییەکان گێڕانەوەیەکی دیکەیان بۆ ئەم رووداوانە هەیە و ئێمە لێرەدا بەشێوەیەکی کورت ئاماژەی پێدەدەین. ئەوان دەڵێن:

کاتێك باوکی عەلی لەگەڵ سوپای خوراسان رێگەی شاری رەی گرتەبەر، رۆکن ئەلدەولە نامەیەکی بۆ عیماد ئەلدەولەی برای نووسی و داوای هاوکاری لێکرد. عەبدوللە وەلاَمی بۆ نارد تا رەی پشتگوێ بخات و پەیوەستی خۆی بێت بۆ ئەوەی

بیر لەرێگە چارەیەك بكەنەوە. ڕۆكن ئەلدەولە ئەو كارەی كرد.

باوكی عەلی ڕۆشتە ڕەی. عیماد ئەلدەولە بەشێوەیەكی نهێنی نامەیەكی بۆ نوح نووسی و بەڵێنیدا ساڵانە سەد هەزار دینار زیاتر لەوەی باوكی عەلی ڕەوانەی دەكات، بنێرێت و باجی یەك ساڵ لەپێشەوە بدات و ڕەزامەندی نیشاندا بۆ زاڵبوون بەسەر باوكی عەلی، لەهیچ هاوكارییەك درێغی نەكات. عیماد ئەلدەولە، نوحی لەباوكی عەلی ترساند. نوح لەگەڵ كەسەكانی ڕاوێژی كرد. كەسانی دەوروبەری ڕژدییان بەباوكی عەلی دەبرد و ئەویان بەدوژمن لەقەڵەم دەدا. نوحیان بۆ ڕازی بوون بەپێشنیارەكەی عیماد ئەلدەولە هاندا. نوح كەسی بۆ لای عیماد ئەلدەولە نارد تا كاروبارەكانی بۆ رێكبخات و باجی یەك ساڵ بنێرێت. عیماد ئەلدەولە ڕێزی لەنێردەی نوح گرت و چاكەی لەگەڵ كرد. لەلایەكی دیكە باوكی عەلی لەم پەیامە ئاگادار كردەوە و وتی هێشتا ڕێز لەپەیوەندی هاورێیەتی نێوان خۆی و ئەو (باوكی عەلی) دەگرێت و ئەوی لەفریوەكەی نوح ئاگادار كردەوە. باوكی عەلی نوێنەرێكی بۆ لای ئیبراهیم لەموسڵ نارد و داوای لێكرد فەرمانڕەوایەتی بگرێتەدەست. ئیبراهیم بەرێكەوت و باوكی عەلی لەهەمەدان ئەوی بینی و پێكەوە بەرەو خوراسان بەرێكەوتن.

عیماد ئەلدەولە نامەیەكی بۆ ڕۆكن ئەلدەولەی برای نووسی و فەرمانی پێدا بەخێرایی هێرش بكاتە سەر ڕەی. ڕۆكن ئەلدەولە ڕێگەی ئەوشارەی گرتەبەر بەڵام بارودۆخی خوراسان شێوا و عیماد ئەلدەولە، نوێنەرەكەی نوحی گەڕاندەوە بێ ئەوەی باجی پێبدات و پێی وت: دەترسم پارەت پێ بدەم و باوكی عەلی دەستی بەسەردا بگرێت. عیماد ئەلدەولە نێردەیەكی بۆ لای نوح نارد و لەمەترسییەكانی باوكی عەلی ئاگاداری كردەوە و بەڵێنی هاوكاری پێدا. لەلایەكی دیكە پەیكی بۆ لای باوكی عەلی نارد و بەڵێنی هاوكاری بەویشدا و پێشنیاری پێكرد بۆ جەنگ دژی نوح پەلە بكات. نوح هێرشی كرد و لەنەیشابور ڕووبەڕووی سوپاكەی باوكی عەلی بوویەوە و سەرئەنجام، نوح شكستی خوارد و بۆ سەمەرقەند گەڕایەوە و باوكی عەلی دەستی بەسەر بوخارادا گرت. باوكی عەلی لەئیبراهیم ترسا و لێی دووركەوتەوە.

نـوح سـوپاکەی خـۆی کـۆکردەوە و بـۆ بوخـارا گەڕایـەوە و جـەنگی لەگـەڵ ئیبراهیمـی مـامی دەسـتپێکرد. کاتێـك دوو سـوپا ریزیـان بەسـت، دەسـتەیەك لەسەرکردەکانی ئیبراهیم پەیوەستی نووح بوون و ئەوانی دیکە هەڵاتن. ئیبراهیم ئەسیر کرا و نوح چاوی ئەو و دەستەیەکی دیکە لەکەسانی دەروبەری ئیبراهیمی دەرهێنا.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لـەم سـاڵەدا مۆعیزئەلدەولـە و بـاوکی قـاسمی بورەیـدی پـەیمانی ئاشـتییان واژۆ کـرد و بـاوکی قاسـم بـەڵێنی ڕەوانـە کردنـی بـاجی واسـت و سـەرزەمینەکانی دەوروبەریدا.

لەم ساڵەدا گرانییەکی ئەوتۆ لەبەغداد هاتـە ئاراوە کەخەڵکان، مـردوو، سەگ و پـشیلەیان دەخـوارد. هەنـدێ کـات دەبینـرا منداڵێـك دەبـرژێنن و دەیخـۆن. دانیشتووانی ئەم شارە بەزۆری دڕکی خـەروب(جۆرێك دڕکە)یان دەخوارد. ئەوان دەنـووی ئـەم دڕکـەیان دەکوڵانـد و دەیـانخوارد. بـەم شـێوەیە ژمارەیـەکی زۆر لەخـەڵکان گرفتـاری ئاوسـانی سـك بـوون و ژمارەیـەکیان مـردن. مردووەکـان بەرادەیـەك زۆر بـوون بـەخاك سـپاردنیان ئەگـەری نـەبوو و سـەك گۆشـتی مردووەکانیـان دەخـوارد. ژمارەیـەکی زۆر لەدانیـشتووانی بەغـداد بـەرەو بەسـرە ڕۆشتن. زۆربەی ئەوان لەڕێگەدا مـردن. ئەوانـەی گەیـشتنە شارەکە، دوای ماوەیـەك گیانیان سپارد. ماڵ و زەوییەکان بەنان دەفرۆشرا. کاتێك دانەوێڵە گەیشت، نرخی شتومەك دابەزی.

لەم ساڵەدا عەلی کوڕی عیسا کوڕی داود کوڕی جەراحی وەزیر لەتەمەنی نـەوەد ساڵی مرد. پێشتر ئاماژەمان بەدینداری و شیاوی ئەوداوە.

لـەم سـاڵەدا بـاوکی قاسـم عومـەر کـوڕی حـسەین کـوڕی عەبدوڵلـەی حـەرەقی، فەقیهی حەنبەلی، چاوی لێکنا و لەزیحەججە/ جولای ئەم ساڵە ئەبوبەکری شیبلی سۆق، مـرد و لـەرەبیع الاوەل/ ئۆکتۆبـەری ئـەم سـاڵە محەممـەد کـوڕی عیـسا بـاوکی عەبدوڵلە، ناسراو بەباوکی موسا، فەقیهی حەنبەلی، مرد.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و سی و پێنجی کۆچی(٩٤٦ زایینی)

لەموحرەم/ ئۆگۆستی ئەم ساڵە مۆعیزئەلدەولە لەبەغداد جێگیر بوو و موتیع الله دوای دڵنیا بوون، بۆ کۆشکی خەلافەت گەڕاندەوە. پێشتر بەشێوەیەکی گشتی ئاماژەمان پێدا.

لەم ساڵەدا مۆعیزئەلدەولە و ناسرئەلدەولە پەیمانی ئاشتییان بەست. نوێنەرەکانی ئاشتی نێوان ئەم دووانە بەدوور لەچاوی تورکە تەوزونییەکان هاموشۆیان دەکرد. ناسرئەلدەولە لەرۆژهەڵاتی تکریت ئوردووی لێدابوو و کاتێك تورکەکان ئاگادار بوونەوە، دژی ناسرئەلدەولە شۆڕشیان کرد. ناسرئەلدەولە هەڵات و لەدیجلە گوزەری کرد و لەبەشی رۆژئاوای تکریت نیشتەجێ بوو. پەنای بۆ مولهیم و قەرەمتییەکان برد. ئەوان پەنایاندا و ئەویان لەگەڵ شێرزاد بۆ موسڵ نارد.

جەنگی تەکین لەگەڵ ناسرئەلدەولە

کاتێك ناسرئەلدەولە لەجەنگی تورکەکان هەڵات و تورکەکان نەیانتوانی بیگرن، بڕیاریاندا تەکینی شیرازی وەك فەرماندەی خۆیان دەستنیشان بکەن. کوڕی قەرابە و دەبیرەکانی ناسرئەلدەولە و هاوەڵانی دیکەی ئەو، قۆڵبەست کران چوونکە هاوکارییان نەکردن.

ناسرئەلدەولە کاتێك گەیشتە جۆهەینە، کوڕی شێرزادی گرت. ناسرئەلدەولە لەموسڵ نەمایەوە و بەرەو نەسیبین بەڕێکەوت و تەکین و تورکەکان ڕۆشتنە ناو موسڵ و شوێن ناسرئەلدەولە کەوتن. ناسرئەلدەولە لەنەسیبینەوە بەرەو سنجار(شەنگال) ملی ڕێگەی گرتەبەر و تەکین بەدوایەوە بوو. ناسرئەلدەولە لەسنجارەوە ڕێگەی حەدیسەی گرتەبەر و تەکین بەدوایەوە بوو.

ناسرئەلدەولە نامەیەکی بۆ مۆعیزئەلدەولە نووسی و داوای هاوکاری کرد. مۆعیزئەلدەولە سوپایەکی بۆ هاوکاری ئەو نارد. ناسرئەلدەولە لەحەدیسەوە

ڕێگــەی ســەنی گرتەبــەر و لــەوێ پەیوەســتی ســوپاکەی مۆعیزئەلدەولــە بــوو. سەیمەری، وەزیری مۆعیزئەلدەولە لەناو ئەم سوپایەدا دەبینرا. ئەوان بۆ جەنگی تــەکین بــەرەو حەدیــسە بەرێکــەوتن و ڕووبــەرووی ســوپاکەی بوونــەوە. شــەڕێکی مەترسیدار بڵێسەی سەند. تەکین و تورکەکان کە لەسەرکەوتن نزیک ببوونەوە، شکستیان خوارد و هەڵاتن و هاوەڵە عەرەبەکانی ناسرئەلدەولە شوێنیان کەوتن و ژمارەیــەکی زۆریــان لــەوان کوشــت. تــەکینی شــیرازیان گــرت و بردیانــە لای ناسرئەلدەولە. ناسرئەلدەولە هەردوو چاوی دەرهێنا و ئەوی بۆ یەکێك لەقەڵاکانی خۆی نارد و زیندانی کرد.

ناسرئەلدەولە و سەیمەری ڕێگەی موسڵیان گرتەبەر و لەرۆژهەڵاتی ئەو شارە ئوردوویان لێدا. لەم کاتەدا ناسرئەلدەولە سوار ئەسپەکەی بوو و ڕۆشتە خێوەتی سەیمەری و کاتێك ڕۆشتە ناو و هاتەدەر، یەکسەر ڕێگەی موسڵی گرتەبەر و چیتر بــۆ لای ئــەو نەگەڕایــەوە. دەگێڕنــەوە کەناســرئەلدەولە وتــی: کاتێــك ڕۆشــتمە خێوەتەکــەی ئــەو، پەشــیمان بوومــەوە و بــەخێرایی هاتمــەدەر. لەســەیمەریش دەگێڕنــەوە کــەوتی: کاتێــك ناســرئەلدەولە لەخێوەتەکــەم ڕۆشــتەدەر، پەشــیمان بوومەوە لەوەی نەمگرت. دواتر سەیمەری، کوڕی شێرزادی بەهەزار خەروار گەنم و جۆ و شتی دیکە لەناسرئەلدەولە کرییەوە.

زاڵبوونی ڕۆکن ئەلدەولە لەڕەی

کاتێك -وەك ئامارەی پێدرا- لەناو سوپای خوراسانییەکان ناسازگاری هاتە ئاراوە و باوکی عەلی بۆ خوراسان گەڕایەوە، ڕۆکن ئەلدەولە ڕێگەی ڕەی گرتەبەر و دەستی بەسەردا گرت. هەروەها سەرزەمینەکانی دەوروبەری چیاکانی خستە ژێر فــەرمانی خــۆی و خوراســانییەکانی دەرپەڕانــد. بــەم شــێوەیە ســنووری فەرمانڕەوایەتی مناڵەکانی بوویە فراوان بوو و دەستیان بەسەر ڕەی، چیاکان، فارس، ئەهواز، عێراقدا گرت و باجی موسڵ، دیاربەکر و دیاری موزێر بۆ ئەوان ڕەوانە دەکرا.

بیرکردنەوەی چەند رووداوێك

لەم ساڵەدا لەنێوان مۆعیزئەلدەولە کوڕی بویە و باوکی قاسم کوڕی بورەیدی، فەرمانڕەوای بەسرە، ناسازگاری هاتە ئاراوە و مۆعیزئەلدەولە سوپایەکی بۆ بەسرە ڕەوانە کرد. کوڕی بورەیدی لەرێگەی دەریا و وشکانییەوە سوپای بۆ بەسرە نارد. دوو سوپا دەستیان بۆ شمشێر برد و سەرئەنجام سوپاکەی بورەیدی هەڵاتن و دەستەیەك لەگەورەکانی ئەوان کوژرا.

لەم ساڵەدا ئەسیرە موسوڵمان و ڕۆمییەکان لەسەر سنور، ئاڵ و گۆڕ کران. نەسر سەمەلی، فەرمانڕەوای سنورەکانی سەیف ئەلدەولە کوڕی حەمدان، ئەم کارەی رێکخست. ژمارەی ئەسیرەکان بەژن و پیاو، دوو هەزار و چوارسەد و هەشتا کەس بوو. ڕۆمییەکان دووسەد و سی ئەسیری زیاتریان لەدەستا بوو. سەیف ئەلدەولە بەهای ئازادی ئەوانیدا و ئازاد کران.

لەشەعبان/ فەوریەی ئەم ساڵە سەیف ئەلدەولە کوڕی حەمدان، باوکی ئیسحاق محەممەدی قەراریتی گرت. سەیف ئەلدەولە ئەوی بۆ پشتیوانی لەباوکی فەرەج محەممەد کوڕی عەلی سەرمەن رائی وەك دەبیر دەستنیشان کردبوو. دواتر باوکی عەبدوللە محەممەد کوڕی سلێمان کوڕی فەهدی موسڵی وەك دەبیر دەستنیشان کرد.

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی ئیسماعیل کوڕی نەجرا کوڕی عەبدوڵلەی فارسی، فەقیهی شافعی، لەمانگی شەوال مرد. محەممەد کوڕی یەحیا کوڕی عەبدوللە کوڕی عەباس کوڕی محەممەد کوڕی سەوڵ ئەبوبەکری سەوڵی کۆچی دوای کرد. ئەو شارەزای ئەدەب و میژوو بوو.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و سی و شەشەی کۆچی (٩٤٧ زایینی)

لەم ساڵەدا مۆعیزئەلدەولە لەگەڵ خەلیفە موتیع بەرەو بەسرە بەرێکەوت تا ئەو شارە لەدەستی باوکی قاسم عەبدوللە کوڕی باوکی عەبدوللەی بورەیدی دەربێنێت. ئەوان لەرێگەی دەشت بەرەو ئەو شارە بەرێکەوتن. قەرەمتییەکان لەهەجەرەوە پەیامیان بۆ مۆعیزئەلدەولە نارد و رەخنەیان لەهاتنی ئەوان بۆ دەشت گرت بێ وەرگرتنی مۆڵەتی ئەوان چوونکە دەشت، لەژێر فەرمانی ئەواندا بوو. مۆعیزئەلدەولە وەڵامی نامەی ئەوانی نەدایەوە و بەنوێنەرەکەی ئەوانی وت: پێیان بڵێ ئێوە کێن کەفەرمان دەدەن و مەبەستی من لەگرتنی بەسرە لەناو بردنی ئێوەیە و بەم زووانە دەبینن لەمنەوە چ بەڵایەکتان بەسەردا دێت.

کاتێك مۆعیزئەلدەولە گەیشتە درهەمییە، سوپای باوکی قاسم داوای ئەمانی لێکرد و باوکی قاسم لەبیست و چواری رەبیع الاخر/ بیست و پێنجی نۆڤەمبەر بۆ هەجەر هەڵات و پەنای بۆ قەرەمتییەکان برد. مۆعیزئەلدەولە دەستی بەسەر بەسرەدا گرت و نرخی شتومەك لەم شارەدا بەرادەیەکی بەرچاو دابەزی.

مۆعیزئەلدەولە لەئەهوازەوە رێگەی بەسرەی گرتەبەر تا سەردانی عیماد ئەلدەولەی برای بکات. ئەو خەلیفە و باوکی جەعفەری سەیمەری لەبەسرە بەجێهێشت. لەم کاتەدا گورگیر کەیەکێك لەگەورەترین سەرکردەکانی مۆعیزئەلدەولە بوو، رێگەی ناسازگاری گرتەبەر و مۆعیزئەلدەولە، سەیمەری بۆ جەنگی ئەو نارد. سەیمەری رووبەرووی گورگیر بوویەوە و شکستی پێهێنا و ئەسیری کرد. مۆعیزئەلدەولە ئەوی لەقەڵای رامهورموز زیندانی کرد. مۆعیزئەلدەولە لەشەعبان/ فەوریە لەئەرجان چاوی بەبراکەی کەوت و لەبەرابەر ئەو سەری کوڕنوشی دانەواند و لەخزمەتیدا وەستا. هەرکات مۆعیزئەلدەولە مۆڵەتی دانیشتنی پێدەدا، مۆعیزئەلدەولە بۆ رێزگرتن لەبراکەی دانەدەنیشت. مۆعیزئەلدەولە بۆ بەغداد گەڕایەوە. خەلیفە موتیعیش گەڕایەوە بۆ ئەو شارە بەڵام وای نیشاندا مەبەستی ڕۆشتن بۆ موسڵی لەسەردایە. نوێنەرەکان لەنێوان ئەو و ناسرئەلدەولە هاتوچۆیان دەکرد تا ئەوەی ئاشتی لەنێوانیاندا سەقامگیر کرا. ناسرئەلدەولە سامانی بۆ مۆعیزئەلدەولە نارد و ئەوی بێدەنگ کرد.

ناسازگاری محەممەد کوڕی عەبدڕەزا لەتوس

محەممەد کوڕی عەبدڕەزاق لەتوس و ناوچەکانی دەوروبەری ژیانی بەسەر دەبرد و ئەم سەرزەمینانە لەژێر دەستی کارگوزارەکانی ئەودا بوو. ئەو لەگەڵ ئەمیر نوح کوڕی نەسری سامانی ڕێگەی ناسازگاری گرتەبەر و مەنسور کوڕی قەراتکین، فەرماندەی سوپای خوراسان، لەمەرو، لای نوح بوو. وەشمگیر، هەڵاتوو لەجورجانەوە خۆی گەیاندە ئەم دووانە. حەسەن کوڕی فیزان دەستی بەسەر جورجاندا گرتبوو. نوح، فەرمانی بەمەنسوردا بەرەو نەیشابور بڕوات و ڕووبەڕووی محەممەد کوڕی عەبدڕەزاق ببێتەوە و دەست بەسەر هەموو سەرزەمینەکانی ژێر دەستی ئەودا بگرێت و دواتر لەگەڵ وەشمگیر بەرەو جورجان بەڕێکەوێت. مەنسور و وەشمگیر بەرەو نەیشابور بەڕێکەوتن. نەیشابور لەدەستی محەممەد کوڕی عەبدڕەزاقدا بوو. محەممەد لەنەیشابورەوە بەرەو ئوستوا هەڵات. مەنسور شوێنپێی هەڵگرت و محەممەد ڕێگەی جورجانی گرتەبەر و نامەی بۆ ڕۆکن ئەلدەولە کوڕی بویە نووسی و داوای ئەمانی لێکرد. ڕۆکن ئەلدەولە فەرمانی پێدا ڕێگەی ڕەی بگرێتەبەر.

مەنسور لەنەیشابورەوە بەرەو توس بەڕێکەوت و ڕافیع کوڕی عەبدڕەزاقی لەقەڵای شەمیلان ناکاوگیر کرد. دەستەیەک لەهاوەڵانی ڕافیع داوای ئەمانیان لێکرد و ڕایفع لەشەمیلان، بۆ قەڵای دەرەک هەڵات و مەنسور دەستی بەسەر شەمیلاندا گرت و سامانەکانی تاڵان کرد. ڕافیع لەقەڵای دەرەک سەنگەری گرت چوونکە ژن و منداڵەکەی لەم قەڵایەدا بوون. ئەم قەڵایە لەسێ فەرسەخی شەمیلاندا بوو. مەنسور شەمیلانی وێران کرد و بەرەو دەرەک بەڕێکەوت و ناکاوگیری کرد. چەند ڕۆژێک لەگەڵ ڕافیع جەنگی. ئاوی دەرەک بۆگەنی کرد. لەم کاتەدا ئەحمەد کوڕی عەبدڕەزاق لەگەڵ دەستەیەک لەکوڕە مامەکان و بنەماڵەکەی داوای ئەمانیان لەمەنسور کرد. براکەی ئەو ڕافیع کەل و پەلە زێڕین و زیوینەکانی لەراخەرێکەوە پێچا و لەقەڵاکەوە هەڵیدایەخوار و خۆی لەگەڵ دەستەیەک هاتنە خوارو هەڵیانگرت و لەکوێستاندا بڵاو بوونەوە.

مەنسور بەتەواوی دەستی بەسەر قەڵای دەرەکدا گرت و بنەماڵەی محەممەد کوڕی عەبدرەزاق و دایکی ئەوی بۆ بوخارا نارد و لەوێ زیندانی کردن. محەممەد کوڕی عەبدرەزاق لەجورجانەوە ڕێگەی ڕەی گرتەبەر. ڕەی لەژێر فەرمانی ڕۆکن ئەلدەولە کوڕی بویەدا بوو. ڕۆکن ئەلدەولە ڕێزی گرت و چاکەی لەگەڵ کرد و سامان و پارەی زۆری خستە بەردەست و ئەوی - دواتر ئاماژەی پێدەدەین- بۆ جەنگی مەرزوبان ڕەوانە کرد.

فەرمانڕەوای حەسەن کوڕی عەلی لەسەقەلییە

لەم ساڵەدا مەنسور(خەلیفەی فاتمی) حەسەن کوڕی عەلی کوڕی باوکی حەسەنی کەلبی وەك فەرمانڕەوای دوورگەی سەقەلییە دەستنیشان کرد. ئەوی لای مەنسور پێگەیەکی بەرزی بوو و لەجەنگ دژی باوکی یەزید ئەرکێکی گەورەی خستە سەرشانی خۆی.

هۆکاری لەم کارە ئەوە بوو کافرەکان لەم دیارەدا لەرۆژگاری عەتاف لەبەر ناتەوانی و سستی ئەو، گرنگییان بەموسوڵمانان نەدەدا و لەپێدانی ماف ئاگربڕ خۆیان بەدوور گرت. لەسەقەلییە دەستەیەك لەگەورەکانی مناڵەکانی تەبەری پێگە و جێگەیەکی بەرزیان پێبڕابوو و ژمارەیەکی زۆر لەدەوریان کۆببوونەوە. ئەوان دژی عەتاف ئالای شۆڕشیان بەرز کردەوە و خەڵکی شارەکە لەرۆژی جەژنی رەمەزانی ساڵی ٣٣٥/ بیست و پێنجی ئاوریلی ٩٤٧ زایینی هاوکارییان کردن و ژمارەیەك لەپیاوەکانی عەتافیان کوشت. عەتاف هەڵات و پەنای بۆ قەڵای شارەکە برد. شۆڕشییەکان تەپڵ و ئاڵاکانی ئەویان ڕفاند وبۆ سەرزەمینی خۆیان گەڕانەوە. عەتاف پەیکی بۆ لای مەنسور نارد و ئاگاداری کردەوە و داوای هاوکاری لێکرد.

کاتێك مەنسور ئاگادار بوویەوە، حەسەن کوڕی عەلی وەك فەرمانڕەوای سەقەلییە دەستنیشان و بۆ ئەو سەرزەمینە ڕەوانەی کرد. حەسەن کوڕی عەلی بەکەشتی بەرەو ئەو دیارە بەرێکەوت و لەشاری مازر لەنگەری گرت و کەس بۆ بینینی ئەو نەهات. ئەو یەك رۆژ لەوێ مایەوە. لەکاتی شەو، دەستەیەك لەدانیشتووانی ئەفریقییە و کەتامە و شوێنەکانی دیکە هاتنە لای حەسەن و پێیان

وت لەکوڕی تەبەری و هاوەڵانی ئەو ترساون و نەیانتوانیوە سەردانی بکەن و ئەوەی عەلی کوڕی تەبەری و محەممەد کوڕی عەبدون و دەستەیەکی دیکە بەرەو ئەفریقییە بەرێکەوتوون و پێشنیاریان بەیەك کردووە ڕێگە لەهاتنی ئەو بۆ شارەکە بگرن و ڕێگە نەدەن لەکەشتییەکانی تۆ نزیك نەبنەوە تا وەڵامی نامەی ئەوان لەمەنسورەوە بگات. ئەوان داوایان لەمەنسور کردووە کەسێکی دیکە بۆ فەرمانڕەوایەتی ئەوان هەڵبژێرێت.

دواتر دەستەیەکی دیکە لەهاوەڵانی تەبەری لێیان نزیك بوونەوە تا ژمارەی ئەوان بخەمڵێنن. ئەوانیان بەدەستەیەکی کەم بینی و چاوی تەماحیان تێبڕین. ڕێگەی فرت و فێڵیان گرتەبەر و حەسەنیش بەهەمان شێوە. دواتر ئەوان بۆ شارەکە گەڕانەوە. حەسەن بەڵێنی پێدان کەتا کاتی گەڕانەوەیان لەشوێنەکەی خۆی بمێنێتەوە بەڵام کاتێك ئەوان ڕۆشتن، پێش ئەوەی بتوانن سوپاکەی خۆیان کۆبکەنەوە و ڕێگەی ڕۆشتنی لێ بگرن، بەخێرایی بەرەو سەقەلییە بەرێکەوت و کاتێك گەیشتە بەیزا، فەرمانڕەوای شارەکە و کاردارەکان و سەرپەرەستی دیوانەکان و ئەوەی خوازیاری بەختەوەری بوو، هاتە لای حەسەن و سەردانیان کرد و ڕێزیان لێگرتن. حەسەن پرسیاری بارودۆخی ئەوانی کرد.

ئیسماعیل کوڕی تەبەری کاتێك لەهاتنی ئەو دەستەیە ئاگادار بوویەوە، بەناچاری سەردانی کردن و حەسەن چاوی پێیکەوت و ڕێزی لێگرت. ئەو بۆ ماڵەکەی گەڕایەوە و حەسەن ڕۆشتە ناو شارەکە. شوێنکەوتەکان و خراپەخوازانی تەبەری پەیوەستی بوون.

کاتێك تەبەری ئەم بارودۆخەی بینی، فەرمانی بەیەکێك لەپیاوانی سەقەلییەدا یەکێك لەکۆیلەکانی حەسەن کە بەبوێری و ئازایەتی ناسرابوو، بۆ ماڵەکەی خۆی ببات. کاتێك ئەو کۆیلە ڕۆشتە ماڵی ئەو پیاوە، ئەو خۆی لەماڵەکە هەڵدایەدەر و هاواری کرد: ئەم پیاوە هاتۆتە ماڵەکەی من و دەیوێت ژنەکەم لێ بستێنێت. دانیشتووانی شار کۆبوونەوە. کوڕی تەبەری ئەوانی بۆ جموجۆڵ ناچار کرد و لەسوپاکەی حەسەن ئەوانی ترساند و وتی: هێشتا شارەکەیان نەگرتووە، ئەم کردەوەکانیانە. فەرمانی بەخەڵکاندا بڕۆنە لای حەسەن. گومانی دەکرد حەسەن

سزای کۆیلەکەی نادات و بەمشێوەیە خەڵکان دژی ئەو شۆڕش دەکەن و لەشارەکە دەریدەپەڕێنن.

کاتێـك خـەڵك کۆبوونـەوە و ئـەم پیـاوە هـاواری دەکـرد، حەسـەن بـانگی کـرد و لەچۆنیەتی رووداوەکەی پرسـی و سوێندیدا تا راسـتی بێنێتـە سـەرزمان. حەسـەن فەرمانی کوشتنی کۆیلەکەیدا. دانیشتووانی شار شادمان بوون و وتیـان: هەنووکـە ئاسوودە بووین و دڵنیاین شارەکەمان ئاوەدان دەبێتـەوە و حەسـەنیان بەکەسـێکی دادپەروەر لەقەڵەمدا بەپێچەوانەی خواستی کوڕی تەبەری. حەسەن بەشێوەیەکی ترساو لەشارەکە مایەوە.

لەم کاتەدا مەنسور پەیامی بۆ حەسـەن نارد کەعـەلی کوڕی تەبەری و محەممـەد کوڕی عەبدون و محەممەد کوڕی جەنا و هاوەڵانی ئەوان لەگـەڵ ئیسماعیل کوڕی تەبـەری و رەجـا کـوڕی جـەنا و محەممـەد و شـوێنکەوتە ناسـازگارەکانی دیکـە قۆلبەست بکەن. ئەم کارە بۆ حەسـەن دژوار بوو. کەسـی بەدوای تەبەریدا نـارد و پێی وت: تۆ بەڵێنت بەمن داوە بەمەبەستی پیاسە سـەردانی باخەکەی تۆ بکەین، هەنووکە دەرفەتێکی گونجاوە و دەمەوێت کەمێك بحەسێینەوە. حەسـەن کەسێکی بەدوای شـوێنکەوتە ناسـازگارەکاندا نـارد تـا لـەزمانی کـوڕی تەبەرییـەوە داوایـان لێبکـات بـۆ پیاسـە کـردن بڕۆنـە باخەکـە. ئـەوانیش هـاتن. حەسـەن درێـژەی بەوتەکانیدا تا تاریکی دەستی پێکرد، دواتر پێی وتن: هەنووکـە شـەو داهـاتووە و ئێمە میوانی ئەمیرین، باشتر وایە شـەو لـەم باخـەدا بەسـەر ببـەین و کەسـی بۆ لای هـاوەڵانی ئـەوان نـارد و وتـی ئێمـە شـەو لـەباخ دەمێنینـەوە، بـڕۆن و بـەیانی بگەڕێنەوە. کاتێك هاوەڵانی ئەوان ڕۆشتن، حەسەن هەموویانی گرت و سامانەکانی ئەوانی زەوت کرد. سامانەکان زۆر بوون. خـەڵکانیش پەیوەستیان بوون و ورەیان بەرز بوویـەوە. کاتێـك رۆمییەکان ئەمـەیان بینی، باجی ئاگر بڕی سێ سـاڵانەیان ڕەوانە کرد.

دواتـر پاشـای رۆم سـەرکردەیەکی لەگـەڵ سـوپایەکی گـەورە لەرێگـەی دەریـاوە بـەرەو سـەقەلییە نـارد. ئـەم سـەرکردەیە لەگـەڵ سـەرادگوس یـەکی گـرت. حەسـەن کوڕی عەلی، مەنسوری لەم هەواڵە ئاگادار کردەوە. مەنسور چەندین کەشتی لەگەڵ

حەوت هەزار سوارکار و سێ هەزار و پێنسەد پیادە، جگە لەجەنگاوەرە دەریاییەکان، بۆ هاوکاری ئەو ڕەوانە کرد. حەسەن خۆی سوپایەکی گەورەی کۆکردەوە و لەرێگەی دەریا و وشکانییەوە بەرێکەوت و گەیشتە مەسینی. سوپایی موسوڵمانان بەخێرایی بەرەو ریۆ بەرێکەوتن و حەسەن لەسەرزەمینی تەلوریە دەستە جەنگاوەرەکانی بڵاو کردەوە. خۆی لەجەراجە دابەزی و گەمارۆی خستە سەر ئەم شارە. تینویەتی تەنگی بەدانیشتووانی ئەم شارە هەڵچنی بەڵام ئاگادار بوونەوە رۆمییەکان بۆ هاوکاری ئەوان بەرێکەوتوون، حەسەن لەبری وەرگرتنی برێك پارە، پەیمانی ئاشتی لەگەڵ ئەوان واژۆ کرد و بۆ جەنگی رۆمییەکان ئەسپی غاردا. رۆمییەکان بێ جەنگ بۆ شاری بارە هەڵاتن و حەسەن ڕۆشتە قەڵای قەسانە و دەستەکانی خۆی بۆ قەلورییە ڕەوانە کرد. حەسەن یەك مانگ لەقەسانە مایەوە تا ئەوەی دانیشتووانی ئەم شارە خوازیاری ئاشتی بوون و ئەو بەوەرگرتنی پارە ئاڵای ئاشتی بەرز کردەوە.

زستان لەرێگەوە گەیشت و سوپاکەی حەسەن بۆ مەسینی گەڕایەوە و کەشتییەکان زستان لەوێ لەنگەریان گرت. مەنسور پەیامی نارد و فەرمانی گەڕانەوەی حەسەنی بۆ قەلورییە دەرکرد.

حەسەن بەرێکەوت و پردی جەراجەی لەپشت سەری خۆی بەجێهێشت. موسوڵمانان لەگەڵ سەرداگوس و سوپای رۆم لەرۆژی عەرەفەی ساڵی ٣٤٠/ هەشتی مەی ٩٥٢ زایینی رووبەروو بوونەوە و شەڕێکی کەم وێنەیان ئەنجامدا. رۆمییەکان هەڵاتن و موسوڵمانان شمشێریان خستە ناویان و ژمارەیەکی زۆریان لێ کوشتن و سامان وکەرەستەی جەنگ و چوارپێی زۆریان وەك تاڵانی کۆکردەوە.

لەساڵی ٩٥٢/٣٤١ زایینی حەسەن مەبەستی جەراجەی کرد. کۆنستانتین، پاشای رۆم، نوێنەرێکی بۆ لای حەسەن نارد و پێشنیاری ئاشتی پێکرد. حەسەن رێگەی ئاشتی گرتەبەر و بۆ ریۆ گەڕایەوە و لەناوەڕاستی شارەکە بناغەی مزگەوتێکی گەورەی داڕشت و لەیەکێك لەسووچەکانی منارەیەکی بۆ شوێنی بانگ خوێندن دروست کرد. پەیمانی لەگەڵ رۆمییەکان بەست لەئاوەدان کردنەوە و نوێژ خوێندن لەناو مزگەوتەکە و بانگدان، کۆسپ و تەگەرە نەخەنە سەر رێگەی

موسوڵمانان و هیچ مەسیحییەك نەڕواتە ناو مزگەوتەکە و هەر ئەسیرێکی موسوڵمان بگاتە ئەو مزگەوتە، لەئەماندا بێت، چ لەدین هەڵگەڕاوە بێت یا لەسەر دینەکەی خۆی مابێتەوە. ئەگەر بەردێك لەم مزگەوتە هەڵکەنن، هەموو کەنیسە و دێرەکانیان لەسەقەلییە و ئەفریقییە وێران دەبێت. ڕۆمییەکان بەریسوایی و سەرشۆڕی بەم پەیمان نامەیە رازی بوون و حەسەن تامەرگی مەنسور و فەرمانڕەوایی مۆعیز لەسەقەلییە مایەوە و دواتر – وەك ئامارژەی پێدەدرێت– بۆ لای مۆعیز ڕۆشت.

شۆڕشی جومان لەرەحبە و دەرئە نجامەکەی

جومان لەهاوەڵانی تەوزون و دواتر پەیوەستی ناسرئەلدەولە کوڕی حەمدان بوو. کاتێك ناسرئەلدەولە لەبەشی ڕۆژهەڵاتی بەغداد لەگەڵ مۆعیزئەلدەولە دەجەنگی، هەموو دەیلەمییەکانی خستە ژێر فەرمانی جومان چوونکە باوەڕی بەوان نەدەکرد و ئەوی وەك فەرمانڕەوایی ڕەحبە دیاری و بۆ ئەو سەرزەمینە ڕەوانەی کرد. جومان لەوێ پێگەی بەرز بوویەوە و خەڵکان لەهەموو سوچ و کەنارەکانەوە پەیوەستی دەبوون. بەم شێوەیە جومان دژی ناسرئەلدەولە ئاڵای شۆڕشی بەرز کردەوە و مەبەستی ئەوەی کرد دەست بەسەر رەققە و موزێردا بگرێت. بۆ ئەم مەبەستە ڕێگەی ڕەققەی گرتەبەر و بۆ ماوەی حەڤدە ڕۆژ گەمارۆی خستەسەر. دانیشتووانی رەققە رووبەرووی بوونەوە و شکستیاندا. خەڵکانی رەحبەیش هێرشیان کردە سەر کارگوزارانی ئەو و خوێنی ئەوانیان ڕشت چوونکە ستەمکار و خراپەکار بوون.

کاتێك جومان لەرەققە گەڕایەوە، شمشێری لەکێلان دەرکێشا، ژمارەیەکی زۆر لەدانیشتووانی ئەو شارەی کوشت. ناسرئەلدەولە سوپایەکی بەفەرماندەیی یاروخ، پەردەدارەکەی خۆی، بۆ جەنگی ئەو ڕەوانە کرد و دوو سوپا لەکەنارەکانی فورات رووبەرووی یەکبوونەوە و سەرئەنجام، جومان شکستی خوارد و کەوتە ناو رووباری فورات و نغرۆ بوو. سوپاکەی داوای ئەمانیان لەیاروخ کرد. جومانیان لەئاو هێنایەدەر و بەخاکیان سپارد.

فەرمانڕەوایی ڕۆکن ئەلدەولە لەتەبەرستان و جورجان

لەرەبیع الاوەل/ سێپتامبەری ئەم ساڵە ڕۆکن ئەلدەولە کوڕی بویە لەگەڵ حەسەن کوڕی فیرزان پەیمانیان بەست و مەبەستی گرتنی سەرزەمینی وەشمگیریان کرد. وەشمگیر ڕووبەڕوویان بوویەوە و سەرەئەنجام، شکستی خوارد و ڕۆکن ئەلدەولە دەستی بەسەر تەبەرستاندا گرت و لەوێوە ڕوویکردە جورجان و ئەو شارەیشی خستە ژێر فەرمانی خۆی. سەد و سیانزە کەس لەسەرکردەکانی وەشمگیر داوای ئەمانیان لێکرد. حەسەن کوڕی فیرزان لەجورجان مایەوە. وەشمگیر ڕێگەی خوراسانی گرتەبەر و داوای هاوکاری لەخوراسانیان کرد تا سەرزەمینە لەدەست چووەکانی وەربگرێتەوە. سەرئەنجام ئەوە ڕوویدا کەئاماژەی پێدەدرێت.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەسەفەر/ ئۆگۆستی ئەم ساڵە ئەستێرەیەکی کلکدار لەئاسمان دەرکەوت بەدرێژایی دوو زەرع لەرۆژهەڵاتی ئاسمان و دە ڕۆژ دەبینرا و دواتر دیار نەما.

لەم ساڵەدا سەلامەی تولونی، پەردەداری خەلیفەکان، مرد. ئەو کاتەی زیندوو بوو، بنەماڵە و سامانەکانیان لێ زەوت کرد. لەڕۆژگاری موستەکفی سەلامەیان بۆ شام ڕەوانە کرد و لەرێگە، دەستیان بەسەر سامانەکەیدا گرت. ئەو لەم ساڵەدا مرد و سامان و گیانی لەدەستدا. چەند هۆنراوەیەکی جوانە:

و اذا خشيت من الامور مقدرا   فهربت منه فنحوه تتقدم

واتاکەی: هەرکات لەکارەکانی قەزا و قەدەر (ئەوەی دەبێت ڕووبدات) ترسایت و ڕێگەی هەڵاتنت گرتەبەر، زیاتر لێی نزیك دەبیتەوە.

هەروەها لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی ئەحمەد کوڕی حیماد باوکی عەباس ئەسرەمی موقری کۆچی دووای کرد.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و سی و حەوتی کۆچی (٩٤٨ زایینی)

فەرمانڕەوایی مۆعیزئەلدەولە لەموسڵ و گەڕانەوەی لەو شارە

لەم ساڵەدا مۆعیزئەلدەولە بۆ جەنگ لەگەڵ ناسرئەلدەولە لەبەغدادەوە بەرەو موسڵ بەڕێکەوت و کاتێک ناسرئەلدەولە لەهاتنی ئەو ئاگادار بوویەوە، بەرەو نەسیبین هەڵات. مۆعیزئەلدەولە لەرەمەزان/ مارس گەیشتە موسڵ و شارەکەی خستە ژێر فەرمانی خۆی و ستەمی لەدانیشتووانەکەی کرد و دەستی بەسەر سامانی خەڵکاندا گرت. دانیشتووانی شارەکە نفرینیان دەکرد.

مۆعیزئەلدەولە بڕیاریدا دەست بەسەر هەموو سنووری فەرمانڕەوایەتی ناسرئەلدەولەدا بگرێت بەلاّم لەرۆکن ئەلدەولەی برایەوە هەواڵی پێگەیشت کەسوپای خوراسان مەبەستی هێرش کردنە سەر ڕەی و جورجانیان لەسەردایە و داوای هاوکاری لێکرد. مۆعیزئەلدەولە ناچار بوو پەیمانی ئاشتی لەگەڵ ناسرئەلدەولە ببەستێت. نوێنەرەکان لەنێوان ئەوان هاتوچۆیان دەکرد و سەرئەنجام، پەیمانی ئاشتی نێوانیان لەسەر ئەو بنەمایە واژۆ کرا کە ناسرئەلدەولە باجی موسڵ و جەزیرە کەهەشت هەزار هەزار درهەم بوو، ساڵانە بۆ مۆعیزئەلدەولە ڕەوانە بکات و لەسنووری فەرمانڕەوایەتی خۆی بەناوی عیماد ئەلدەولە و رۆکن ئەلدەولە و مۆعیزئەلدەولە کوڕی بویە، وتار بخوێنێتەوە. کاتێک ئالاّی ئاشتی هەڵکرا، مۆعیزئەلدەولە بۆ بەغداد گەڕایەوە و لەزیجەججە/ ژوئەنی ئەم ساڵە گەیشتە ئەو شارە.

ڕەوانە بوونی سوپای خوراسان بەرەو جورجان

لەم ساڵەدا مەنسور کوڕی قەراتکین لەگەڵ سوپای خوراسان بەرەو جورجان بەڕێکەوت. وەشمگیر هاورێیەتی دەکرد. حەسەن کوڕی فیرزان فەرمانڕەوایەتی جورجانی دەکرد. مەنسور گومانی لەوەشمگیر کردبوو و لەکاتی رێگە ڕۆشتن خۆی لەوەشمگیر دوور دەخستەوە و کاتێک لەحەسەن کوڕی فیرزان نزیک کەوتەوە، لەسەر بنەمای بەبارمتە گرتنی کورەکەی، پەیمانی ئاشتی لەگەڵ بەست.

کاتێك ڕۆکن ئەلدەولە لەمەبەستەکەی ئاگادار بوویەوە، بۆ دوو براکەی عیماد ئەلدەولە و مۆعیزئەلدەولە نامەی نووسی و داوای هاوکاری لێکردن. عیماد ئەلدەولە دوو هەزار جەنگاوەری بۆ هاوکاری ئەو نارد و مۆعیزئەلدەولە، سوپایەکی بەفەرماندەیی سەبوکتەکین ڕەوانە کرد و لەخەلیفە موتیع، خەلیفەی عەباسی، فەرمانی فەرمانڕەوایەتی خوراسانی بۆ ڕۆکن ئەلدەولە ڕەوانە کرد. کاتێك سوپاییەکانی سەبوکتەکین گەیشتنە دینەوەر، دەیلەمییەکانی ناو سوپاکەی ئالای شۆڕشیان بەرز کردەوە و شەوانە هێرشیان کردەسەر. ئەو سوار ئەسپەکەی خۆی بوو و هەڵات. تورکەکان پەیمانیان لەگەڵ بەست و دەیلەمییەکان زانیان چیتر ناتوانن زیانی لێ بدەن. لەبەر ئەمە بەناچاری بۆ لای ئەو گەڕانەوە و گریان و شین و ڕۆڕۆیان دەست پێکرد و سەبوکتەکین لێیان خۆش بوو.

ڕۆکن ئەلدەولە ڕێگەی فرت و فێڵی لەگەڵ مەرزوبان گرتەبەر و ئەوی بەکەسێکی گەورە لەقەڵەمدا و نامەی بۆ نووسی تا چاوپۆشی لەسنووری فەرمانڕەوایەتی ئەو بکات و لەبەرابەردا زەنجان، ئەبهەر و قەزوێن بخاتە ژێر فەرمانی خۆی. نوێنەرەکان بۆ ئەم مەبەستە لەنێوانیاندا هاتوچۆیان دەکرد تا ئەوەی هێزەکانی عیماد ئەلدەولە و مۆعیزئەلدەولە گەیشتنە لای سوپاکەی ڕۆکن ئەلدەولە. محەممەد کوڕی عەبدرەزاق هاتە بارەگاکەی و حەسەن کوڕی فیرزان سوپایەکی بەفەرماندەیی محەممەد کوڕی ماکان بۆ هاوکاری ڕۆکن ئەلدەولە ڕەوانە کرد. کاتێك سوپاکەی ڕۆکن ئەلدەولە بەهێز بوو، دەستەیەك لەو سەرکردانەی قۆڵبەست کرد کەگومانی دووروویی لێدەکردن و بەرەو قەزوێن بەرێکەوت. مەرزوبان لەگەڵ ئەوەی دەیزانی ناتوانێت بەرگەی سوپاکەی بگرێت، بیری لەهەڵاتن نەکردەوە و دوو سوپا ڕووبەڕووی یەکبوونەوە. سوپاکەی مەرزوبان شکستی خوارد و خۆی ئەسیر کرا. ئەویان بردە سومەیرەم و لەوێ زیندانیان کرد. ڕۆکن ئەلدەولە گەڕایەوە و محەممەد کوڕی عەبدرەزاق لەکەنارەکانی ئازەربایەجان مایەوە.

شوێنکەوتەکانی مەرزوبان، پەیوەستی باوکی، محەممەد کوڕی موسافیر بوون و ئەویان کردە فەرمانداندەی خۆیان. کوڕەکەی تری موسافیر، وەهسوزان، بۆ قەڵاکەی هەڵات و محەممەد بەشێوەیەکی خراپ مامڵەی لەگەڵ سوپاییەکان دەکرد.

دواتر مەنسور ئاگادار بوویەوە ئەمیر نوح، کچی ئەختەکین، موالی قەراتکینی، وەك هاوسەری خۆی دەستنیشان کردووە. ئەختەکین، بوست و روخجی خستە ژێر فەرمانی خۆیەوە. مەنسور ئەم پەیوەندییەی پێ خۆش نەبوو و بووە هۆی پەرێشانی ئەو. نوح پێشتر کچی مەنسوری بۆ یەکێك لەکۆیلەکانی بەناوی فەتکین خوازبێنی کردبوو. مەنسور وتی: کچی ئەختەکین دەکاتە هاوسەری خۆی و کچەکەی من دەکاتە هاوسەری کۆیلەکەی. ئەمە وای لێکرد لەگەڵ حەسەن کوڕی فیرزان ڕێگەی سازان بگرێتەبەر و کوڕەکەی ئەوی کەوەك بارمتە لای خۆی ڕاگرتبوو، بۆ لای ئەو ڕەوانە کردەوە و خۆی ڕێگەی نەیشابوری گرتەبەر. حەسەن کوڕی فیرزان لەزوزەن و وەشمگیر لەجورجان مایەوە.

ڕۆشتنی مەرزوبان بۆ ڕەی

لەم ساڵەدا مەرزوبان کوڕی محەممەد کوڕی موسافیر، فەرمانڕەوای ئازەربایەجان، ڕێگەی شاری ڕەی گرتەبەر چوونکە ئاگادار بوویەوە سوپای خوراسان بەرێکەوتووە و ئەمە دەبێتە هۆی پەرێشانی ڕۆکن ئەلدەولە. مەرزوبان نوێنەرێکی بۆ لای مۆعیزئەلدەولە نارد و مۆعیزئەلدەولە ڕیشی نوێنەرەکەی تاشی و جوێنی بەخۆی و سەروەرەکەیدا. مەرزوبان ئەمەی پێ ناخۆش بوو و سوپای کۆکردەوە. لەم کاتەدا یەکێك لەسەرکردەکانی ڕۆکن ئەلدەولە داوای ئەمانی لێکرد و بۆ گرتنی ڕەی، تەماحی خستەبەردەست و ئاگاداری کردەوە کەسەرکردەکانی ئەولا، خوازیاری پەیوەست بوون بەون.

ئەو تەماحی گرتنی ئەو شارەی کرد و ناسرئەلدەولە نامەی بۆ نووسی و بەڵێنی هاوکاری پێدا و پێشنیاری پێکرد سەرەتا دەست بەسەر بەغداد بگرێت بەڵام مەرزوبان رازی نەبوو. ئەو، دواتر باوك و وەهسوزانی برای بانگ کرد و لەم بارەوە راوێژی پێکردن. باوکی ڕێگەی ڕۆشتن بۆ ڕەی لێگرت بەڵام مەرزوبان رازی نەبوو. کاتی ماڵئاوایی باوکی گریا و پێی وت: کوڕم، دوای ئەمە لەکوێ بەدوای تۆدا بگەڕێم؟ مەرزوبان وەڵامی دایەوە: یا لەکۆشکی فەرمانڕەوای ڕەی، یا لەناو کوژراوەکان.

سوپاییەکان مەبەستی کوشتنی محەممەدیان کرد. محەممەد بۆ لای وەهسوزانی کوڕی هەڵات. وەهسوزان باوکی گرت و بارودۆخی لێ دژوار کرد تا مرد. لەم کاتەدا وەهسوزان جڵەوی کاروبارەکانی خۆی لەدەستدا و دەیسەمی کوردی کەکوردەکان ملکەچی فەرمانەکانی بوون، بان کرد و هێزی پێبەخشی و بۆ جەنگی محەممەد کوڕی عەبدرەزاق ڕەوانەی کرد. دوو سوپا دەستیان بۆ شمشێر برد و لەکۆتاییدا سوپاکەی دەیسەم شکستی خوارد و کوڕی عەبدرەزاق زیاتر لەجاران بەهێز بوو. ئەو، لەکەنارەکانی ئازەربایەجان باجی کۆکردەوە و لەساڵی ٩٥٩/٣٣٨ زایینی بۆ ڕەی گەڕایەوە و نامەی بۆ ئەمیر نوح نووسی و دیاری بۆ نارد و داوای لێکرد بیبەخشێت. نوح ئەوی بەخشی و نامەی بۆ وەشمگیر نووسی تا رزگاری بکات. وەشمگیر رزگاری کرد. محەممەد کوڕی عەبدرەزاق لەساڵی ٩٥٠/٣٣٩ زایینی کاتی هێرشی مەنسور بۆ ڕەی، بۆ توس گەڕایەوە.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا سەیف ئەلدەولە کوڕی حەمدان هێرشی کردە سەر ڕۆم و ڕۆمییەکان لەبەرابەر سوپاکەی خۆڕاگرییان کرد و دەرئەنجامی جەنگەکە، سەیف ئەلدەولە شکستی خوارد و ڕۆمییەکان دەستیان بەسەر مەرعەشدا گرت و ڕووبەڕووی تەرسوییەکان بوونەوە.

لەم ساڵەدا مۆعیزئەلدەولە، ئیسفەهدوست، خاڵی خۆی، کەیەکێك لەسەرکردە گەورەکانی بوو، قۆڵبەست کرد.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: ئیسفەهدوست، بەردەوام ئامۆژگاری دەکرد و ڕەخنەی لەکارەکانی دەگرت ودەوترا ئەو نامەی بۆ خەلیفە موتیع نووسیوە و خوازیاری کوشتنی مۆعیزئەلدەولە بووە. لەبەر ئەمە مۆعیز ئەلدەولە گرتی و بۆ رامهورموزی نارد تا لەوێ زیندانی بکرێت.

لەم ساڵەدا باوکی قاسمی بورەیدی داوای ئەمانی لەمۆعیزئەلدەولە کرد و هاتە بەغداد و چاوی بەمۆعیزئەلدەولە کەوت. مۆعیزئەلدەولە ڕێزی گرت و ئەوی وەك یەکێك لەکارگوزارەکانی خۆی دەستنیشان کرد.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و سی و هەشتی کۆچی(٩٤٩ زایینی)

سەرەتای دەرکەوتنی عیمران کوڕی شاهین

لەم ساڵەدا عیمران کوڕی شاهین دەرکەوت و پێگەی بەرز بوویەوە. ئەو سەرەتا یەکێك لەدانیشتووانی جامیدە بوو، چەند کەسێکی کوشت و لەترسی سوڵتان بۆ بوتەیحە هەڵات و لەناو قامیشەڵان و جەنگڵەکان ژیانی بەسەر دەبرد و بۆ دابین کردنی خۆراك، بەراوی باڵندە و ماسی بەسەندەی دەکرد. دواتر لەرێگەکانی بوتەیحە، دزی و چەتەیی کردە پیشە و دەستەیەك راوچی و دز لەدەوری کۆبوونەوە و ناوی کەوتە سەرناوان و لەحکومەت رزگاری بوو. بەڵام چوونکە دەترسا لەوەی حکومەت مەبەستی لەناوبردنی بکات، داوای ئەمانی لەباوکی قاسمی بورەیدی کرد. باوکی قاسم بەرێوەبردنی جامیدە و کەنارەکانی بەتائیحی پێسپارد. ئەو لەهێز کۆکردنەوە بەردەوام بوو تا ئەوەی ژمارەی هاوەڵانی زیادی کرد. کەرەستەی جەنگی دابین و لەبەرزاییەکانی بوتەیحە نیشتەجێ و دەستی بەسەر ئەو ناوچانەدا گرت.

کاتێك پێگەی بەرز بوویەوە، مۆعیزئەلدەولە، وەزیرەکەی، باوکی جەعفەری سەیمەری لەگەڵ سوپایەك بۆ جەنگی ئەو ڕەوانە کرد. سەیمەری چەندین جار ڕووبەرووی بوویەوە و بنەماڵەکەی ئەسیر کرد تا ئەوەی عیمران کوڕی شاهین هەڵات و خۆی شاردەوە.

لەم کاتەدا لەناکاو عیماد ئەلدەولە کوڕی بویە مرد و سوپاکەی ئەو لەفارس گرفتاری دووبەرەکی بوو. مۆعیزئەلدەولە نامەیەکی بۆ سەیمەری نووسی و فەرمانی پێدا بەخێرایی بۆ رێکخستنی کاروبارەکانی شیراز بەرێکەوێت. ئەویش دەستی لەعیمران هەڵگرت و بەرەو شیراز ئەسپی غاردا – لەکاتی ئاماژەدان بەمەرگی عیماد ئەلدەولە ئاماژەی پێدەدەین-. کاتێك سەیمەری بەتائیحی بەجێهێشت، عیمران کوڕی شاهین دەرکەوتەوە و سەرلەنوێ کارەکانی دەست پێکردەوە و سوپا بڵاوەکەی کۆکردەوە. لەداهاتوودا تا ئەو جێگەی پێویست بێت ئاماژە بەگێڕانەوەکانی تایبەت بەو دەدەین.

مەرگی عیماد ئەلدەولە کوڕی بویە

لەجومادی الاخرە/ نۆڤەمبەری ئەم ساڵە عیماد ئەلدەولە باوکی حەسەن کوڕی بویە لەشیراز مرد. چۆنیەتی مەرگی ئەو بەم شێوە بوو: گورچیلەی چڵکی کرد و ئەم نەخۆشییە درێژەی کێشا و چەندین ناخۆشی دیکەی لێکەوتەوە و کاتێك لەمەرگی خۆی دڵنیا بوو، کەسی بۆ لای رۆکن ئەلدەولەی برای نارد و داوای لێکرد کوڕەکەی، عێزەد ئەلدەولە فەنا خوسرەو بۆ لای ئەو رەوانە بکات تا بیکاتە جێگری خۆی و وەك فەرمانڕەوای فارس دەستنیشانی بکات چوونکە عیماد ئەلدەولە کوڕی نەبوو. رۆکن ئەلدەولە کوڕەکەی خۆی لەگەڵ چەند کەسێك لەبڕواپێکراوان بۆ لای عیماد ئەلدەولە نارد. عیماد ئەلدەولە و هەموو سوپاکەی پێشوازییان لێکرد و ئەوی لەماڵەکەی خۆی لەسەر تەخت دانیشاند و خۆی لەبەرابەری وەستا و داوای لەخەڵکان کرد سڵاو بۆ عێزەدئەلدەولە بنێرن و گوێرایەڵی فەرمانەکانی بن. رۆژێکی شکۆدار و سەرەنج راکێش بوو.

لەناو سەرکردەکانی عیماد ئەلدەولە دەستەیەك لەگەورەکان دەبینران کە عیماد ئەلدەولە لێیان دەترسا و ئەوانی بەکەسێکی دەسەڵاتخواز دەبینی و ڕەچەڵەك و بنەماڵەی خۆیان بەگەورەتر لەبنەماڵە و ڕەچەڵەکی ئەو دەزانی و بۆ پێشکەوتن خۆیان بەشیاوتر لەقەڵەم دەدا. عیماد ئەلدەولە لەگەڵ ئەوان رێکدەکەوت. کاتێك برازاکەی لەسەر تەختی فەرمانڕەوایەتی دانیشاند، لەوان ترسا و لەبەر ئەمە ئەوانی گرت و کوشتی. یەکێك لەگەورەکان ناوی شیرنەحین بوو. عیماد ئەلدەولە ئەوی گرت بەڵام هاوەڵان و سەرکردەکانی دیکە نێوەنجیگەرییان کرد و خوازیاری ئازادی ئەو بوون. عیماد ئەلدەولە وتی: من بەسەرهاتێکی ئەو دەگێڕمەوە و ئەگەر بەبیستنی دووبارە خوازیاری ئازادی ئەو بوون، ئازادی دەکەم. وتی: پێشتر لەخوارسان لەناو سوپاکەی نەسر کوڕی ئەحمەدی سامانیدا بووم. ئێمە دەستەیەکی کەمی دەیلەمییەکان بووین. شیرنەحین لەگەڵماندا بوو. رۆژێك نەسر دانیشتبوو و بەندەکانی خۆی و بەندەکانی باوکی کەجگە لەسوپاییەکان ژمارەیان دە هەزار کەس دەبوو، لەخزمەتیدا بوون. شیرنەحینم بینی تیغێکی ڕووتی لەناو جلەکانی شاردۆتەوە. پێم وت: ئەمە چییە؟ وتی: دەمەوێت ئەم مناڵە –یانی نەسر– بکوژن و ترسم نییە لەوەی چیم بەسەردێت چوونکە خۆم بەگەورەتر لەوە دەزانم لەخزمەتی مناڵێکی ئاوادا بم.

نەسر کوڕی ئەحمەد لەو کاتەدا بیست ساڵە بوو، تازە موو لەروخساری دەڕوا. زانیم ئەگەر بیکوژێت، نەك خۆی بەڵکو ئێمەیش بەکوشتن دەدات. دەستیم گرت و وتم: پێویستە گفتوگۆت لەگەڵ بکەم. ئەوم بردە سووچێك و دەیلەمییەکانم کۆکردەوە و لەمەبەستەکەی ئەو ئاگادارم کردنەوە. ئەوان تیغەکەیان لێسەند. هەنووکە دەخوازن دوای بیستنی ئەم بەسەرهاتەی ئەو لەگەڵ ئەحمەد کوڕی نەسر، دووبارە ئەو لەبەرابەر ئەم منالە- یانی برازاکەی خۆم- بەجێبێڵم؟ چیتر کەس قسەی نەکرد و شیرنەحین تامردن لەزیندان مایەوە.

عیماد ئەلدەولە مرد و عێزەدئەلدەولە لەفارس مایەوە. بەلاّم دووبەرەکی و ناسازگاری لەناو هاوەلاّنی هاتە ئاراوە. مۆعیزئەلدەولە نامەیەکی بۆ وەزیرەکەی، سەیمەری نووسی و داوای لێکرد دەست لەجەنگ دژی عیمران کوڕی شاهین هەڵگرێت و بەرەو شیراز بڕوات. ئەو بەرەو فارس بەرێکەوت و رۆکن ئەدەولەیش گەیشت و هەردووك بڕیاریاندا پێگەی عێزەدئەلدەولە بەهێز بکەن. رۆکن ئەلدەولە، عەلی کوڕی کامەی کەیەکێك لەگەورە هاورێکانی خۆی بوو، وەك جێگر لەوەی دانا. کاتێك رۆکن ئەلدەولە گەیشتە شیراز، سەرەتا رۆشتە سەر ئارامگای براکەی لەئیستەخر. ئەو بەسەری رووت و پێی پەتی - سوپاکەیشی بەهەمان شێوە- سێ رۆژ لای گۆڕی براکەی مایەوە تا ئەوەی سەرکردەکان داوایان لێکرد بۆ شارەکە بگەڕێتەوە. رۆکن ئەلدەولە بۆ شارەکە گەڕایەوە و نۆ مانگی لەشیراز بەسەر برد و بۆ مۆعیزئەلدەولەی برای سامان و کەرەستەی جەنگی فراوانی ڕەوانە کرد.

عیماد ئەلدەولە ئەو کاتەی زیندوو بوو، بەئەمیری ئەمیرەکان ناوی دەبرا و کاتێك مرد، ئەم نازناوە بەرۆکن ئەلدەولەی برای برا. مۆعیزئەلدەولە دەستی بەسەر عێراق و خەلیفەدا گرتبوو و هاوشێوەی نوێنەری دوو براکەی لەقەڵەم دەدرا. عیماد ئەلدەولە پیاوێکی بەخشندە، خۆڕاگر، بیرمەند و سیاسەتزان بوو.

بیرکردنەوەی چەند رووداوێك

لەجومادی الاخرە/ دێسامبەری ئەم ساڵە باوکی سائیب عوتبە کوڕی عەبدوللە، وەك قازی قازییەکانی بەغداد دەستنیشان کرا.

لەرەبیع الاخر/ سێپتامبەری ئەم ساڵە موستەکفی (خەلیفەی پێشوو) بەهۆی خوێنبەربوون لەکۆشکی خەلافەت مرد.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و سی و نۆی کۆچی (٩٥٠ زایینی)

مردنی سە یمەری و وەزارەتی موهەلبی

لەم ساڵەدا باوکی جەعفەر محەممەد کوڕی ئەحمەدی سەیمەری، وەزیری مۆعیزئەلدەولە لەکەنارەکانی جامیدە مرد. ئەو لەفارسەوە بەرەو ئەو ناوچەیە ڕۆشت و گەمارۆی خستە سەر عیمران کوڕی شاهین کە لەناکاو تایەکی کوشندە بەرۆکی گرت و لەپێی خست.

مۆعیزئەلدەولە دوای ئەو باوکی محەممەد حەسەن کوڕی محەممەدی موهەلبی لەجومادی الاوەل/ ئۆکتۆبەر وەك وەزیر دەستنیشان کرد. ئەو لەبارەگای مۆعیزئەلدەولە جێگری سەیمەری و شارەزای کاروباری دیوانەکان و بەڕێوەبردنی وڵات بوو. مۆعیزئەلدەولە ئەوی ئەزمون کرد و لەئەمانەتداری، شیاوی، سوودمەندی بۆ وڵات و کردار پاکی ئەو بۆ وڵات ئاگادار بوویەوە و پێگەی وەزارەتی پێبەخشی. باوکی محەممەد کرداری چاکەی گرتەبەر بەتایبەت لەبەسرە دادپەروەری بڵاو کردەوە. سوپاکەی بورەیدی ستەمی زۆری لەخەڵك کردبوو بەڵام ئەو، دادی بۆ ستەملێکراوان گەڕاندەوە و زاناکان و ئەدیبەکانی لەخۆی نزیك کردەوە و ڕێزی گرتن. بۆ بڵاو کردنەوەی دادپەروەری و گەڕاندنەوەی سامانی خەڵکان سەردانی شارەکانی دەکرد و ناو و نیشانێکی چاکەی لەخۆی بەجێهێشت. (خوا بیبەخشێت.)

هێرشی سەیف ئەلدەولە بۆ سەرزەمینی ڕۆم

لەم ساڵەدا سەیف ئەلدەولە کوڕی حەمدان هێرشی کردە سەر سەرزەمینی ڕۆم و جەنگی دەستپێکرد. ئەو ڕۆشتە ناو سەرزەمینی ڕۆم و چەندین قەڵای گرت و ژمارەیەکی زۆری ئەسیر و تاڵانی فراوانی کۆکردەوە و کاتێك مەبەستی گەڕانەوەی کرد، ڕۆمییەکان ڕێگەیان لێگرت و موسوڵمانانی سوپاکەی یا کوژران، یا ئەسیر

کران. رۆمییەکان هەموو ئەسیر و تالانییەکانیان لەموسوڵمانان سەندەوە و سامانی موسوڵمانانیان تالان کرد. سەیف ئەلدەولە و ژمارەیەکی کەم گیانی خۆیان رزگار کرد.

گەڕاندنەوەی حەجەر الاسوەد لەلایەن قەرەمتییەکانەوە

لەم ساڵەدا قەرەمتییەکان حەجەرئەلئەسوەدیان بۆ مەککە گەڕاندەوە و وتیان: بەپێی فەرمانێك بردمان و بەپێی فەرمانێك گەڕاندمانەوە.

پێشتر بەجکەم بۆ گەڕاندنەوەی ئەو بەردە پەنجا هەزار دیناری دابوو بەڵام ئەوان نەیانگەڕاندەوە و لەزیقەعدە/ ئاوریلی ئەم ساڵە بێ وەرگرتنی پارە گەڕاندیانەوە. کاتێك مەبەستی گەڕاندنەوەی بەردەکەیان کرد، سەرەتا بردیان کوفە و لەمزگەوتی هەینی ئەو شارە هەڵیانواسی تا خەڵکان ببینن و دواتر بردیانە مەککە. ئەوان ئەو بەردەیان لەساڵی ٩٢٩/٣١٧ زایینی لەماڵی خوا هەڵکەند. ئەم بەردە بۆ ماوەی بیست و دوو ساڵ لەدەستی ئەواندا بوو.

هێرشی خوراسانییەکان بۆ رەی

لەسەفەر/ جولای ئەم ساڵە مەنسور کوڕی قەراتکین لەنەیشابورەوە هێرشی کردەسەر ڕەی. ئەمیر نوح فەرمانی ئەم هێرشەی پێدا. وەك پێشتر ئاماژەمان پێدا رۆکن ئەلدەولە لەسەرزەمینی فارس بوو. مەنسور گەیشتە ئەو شارە کە لەژێر فەرمانی عەلی کوڕی کامە، نوێنەری رۆکن ئەلدەولەدا بوو. عەلی کوڕی کامە هەڵات و ڕێگەی ئیسفەهانی گرتەبەر. مەنسور ڕۆشتە شارەکە و دەستی بەسەردا گرت و سوپاکەی بۆ ناوچەکانی دەوروبەر نارد و توانیان دەست بەسەر سەرزەمینی چیاکان تا قەرمیسین بگرن و نوێنەرکانی رۆکن ئەلدەولە لەم ناوچانە دەربەڕێنن. هەروەها فەرمانڕەوایەتی هەمەدان و شارەکانی دیکەیان گرتەدەست.

رۆکن ئەلدەولە لەفارس لەم رووداوە ئاگادار بوویەوە. نامەیەکی بۆ مۆعیزئەلدەولەی برای نووسی وفەرمانی پێدا بۆ دەرپەڕاندنی سوپای جێگیر

لەکەنارەکانی عێراق سوپایەك بۆ ئەو سەرزەمینە ڕەوانە بکات. مۆعیزئەلدەولە، سەبوکتەکینی پەردەداری لەگەڵ سوپایەکی گەورە لەتورکمانەکان و دەیلەمییەکان و عەرەبەکان ڕەوانە کرد. کاتێك سەبوکتەکین بەغدادی بەجێهێشت، باروبنەی خۆی لەو شارە خست و شەوانە بەخێرایی خۆی گەیاندە خوراسانییەکانی قەرمیسین و بەشێوەیەکی چاوەڕوان نەکراو هێرشی کردە سەریان و ژمارەیەك لەوانی کوشت و فەرماندەی ئەوانی گرت کەناوی بەجکەمی خومارتەکینی بوو. ئەو، بەجکەمی لەناو گەرماودا گرت و ئەوی لەگەڵ ئەسیرەکانی دیکە بۆ لای مۆعیزئەلدەولە ڕەوانە کرد. مۆعیزئەلدەولە بۆ ماوەیەك لەزینداندا هێشتییەوە و دواتر ئازادی کرد.

کاتێك سەربازە خوراسانییەکان لەم هەواڵە ئاگادار بوونەوە، لەهەمەدان کۆبوونەوە. سەبوکتەکین هێرشی کردە سەریان و ئەوان بێ جەنگ هەڵاتن و شارەکەیانە بەجێهێشت. سەبوکتەکین ڕۆشتە هەمەدان و تا گەیشتنی ڕۆکن ئەلدەولە لەشەوال/ مارس لەوێ مایەوە.

مەنسور لەڕەی لەگەڵ سوپایەکی گەورە هێرشی کردە سەر هەمەدان کەڕۆکن ئەلدەولەیش لەوێ بوو. کاتێك گەیشتە بیست فەرسەنگی هەمەدان، ڕێگەی ئیسفەهانی گرتەبەر. ئەگەر هێرشی دەکردە سەر هەمەدان، ڕۆکن ئەلدەولە شارەکەی پێدەسپارد و مەنسور دەیتوانی بەهۆی چەند بەرەکی سوپای ڕۆکن ئەلدەولە دەست بەسەر ئەو سەرزەمینەدا بگرێت بەڵام بەفەرمانی خواوەند ئەو کارەی نەکرد. ڕۆکن ئەلدەولە فەرمانی بەسەبوکتەکیندا فەرماندەیی سوپاکەی ئەو لەئەستۆ بگرێت، بەڵام کاتێك ئەو کارەی کرد، تورکەکان ئاڵای شۆڕشیان بەرز کردەوە. ڕۆکن ئەلدەولە وتی: ئەمانە دوژمنن و لەناو خۆماندا ژیان بەسەر دەبەن، کەواتە باشترە جەنگی خۆمان لەمانەوە دەست پێبکەین. جەنگی دژی تورکەکان دەست پێکرد و ژمارەیەکی لەوان کوشت. تورکەکان هەڵاتن.

مۆعیزئەلدەلە لەم ڕووداوە ئاگادار بوویەوە و نامەیەکی بۆ کوڕی باوکی شوکی کوردی و کەسانی دیکە نووسی و فەرمانی پێدان شوێنپێی تورکەکان هەڵگرن و سەرکوتیان بکەن. ئەوان شوێن تورکەکان کەوتن و ژمارەیەکی بەرچاویان لێ کوشتن. پاشماوەی تورکەکان بۆ موسڵ هەڵاتن. ڕۆکن ئەلدەولە ڕێگەی ئیسفەهانی

گرتەبەر بەڵام کوڕی قەراتکین پێشتر گەیشتبووە ئەو شارە و هاوەڵان و بنەماڵەی ڕۆکن ئەلدەولە لەگەڵ کەل و پەلەکانیان بەپەرێشیانی، سوار ئەسپ و کەر و مانگا بوون و هەڵاتن. کرێی یەك مانگا یا کەر تا خانی لەنجان کە لەنۆ فەرسەنگی ئیسفەهاندا بوو، دەگەیشتە سەد درهەم. ئەم دەستەیە نەیانتوانی لەخانی لەنجان دوورتر بڕۆن. ئەگەر مەنسور لەکاتی خۆیدا دەگەیشت دەیتوانی سامانی ئەوان تالان بکات و تا ئەو لای ئیسفەهان بخاتە ژێر فەرمانی خۆیەوە بەڵام ڕۆشتە ئیسفەهان و لەوێ مایەوە.

ڕۆکن ئەلدەولە لەخانی لەنجان ئوردووی لێدا و چەندین جار ڕووبەڕووی خوراسانییەکان بوویەوە. هەردوو سوپا گرفتاری کەمی خواردەمەنی بوون تا ئەو جێگەی چوارپێکانی خۆیان سەردەبڕی و دەیانخوارد. ئەگەر ڕۆکن ئەلدەولە دەیتوانی هەڵبێت، ئەو کارەی دەکرد بەڵام نەیدەتوانی. ئەو شەوێك لەگەڵ وەزیرەکەی باوکی فەزڵ کوڕی عەمید سەبارەت بەهەڵاتن ڕاوێژی کرد. باوکی فەزڵ پێی وت: هیچ پەنایەك جگە لەرازی بوون بەچارەنووسی خوایی نییە، کەواتە پەیمان ببەستە دوای ئەمە خێرخوازی موسوڵمانان بیت و بەشێوەیەکی چاکەکارانە هەڵس و کەوتیان لەگەڵ بکەیت و ڕێزیان بگریت تا خواوەند هاوکاریت بکات چوونکە هەموو دەرگاکان بەڕووی ئێمەدا داخراوە و ئەگەر هەڵبێین، شوێنپێمان هەڵدەگرن و لەناومان دەبەن چوونکە ژمارەی ئەوان زیاترە و کەس لەئێمە ڕزگاری نابێت. ڕۆکن ئەلدەولە وتی: پێشتر خۆیشم گەیشتمە ئەم ئەنجامە.

دوای دوو سێ شەو، هەواڵ گەیشت کەمەنسور و سوپاکەی خێوەتەکانی خۆیان بەجێ هێشتووە و بەرەو ڕەی بەڕێکەوتوون. هۆکارەکەی نەبوونی ئالیك و خواردەمەنی بوو. دەیلەمییەکانیش گرفتاری ئەم بەڵایە بوون بەڵام خۆڕاگرتر بوون، ئەگەر وشترێکیان سەردەبڕی یا چوارپێیەکی دیکە، گۆشتەکەیان کەم کەم دابەش دەکرد و کەمتریان دەخوارد و خۆڕاگرییان دەکردە پیشە بەڵام خوراسانییەکان بەپێچەوانەوە زێدەڕۆییان دەکرد و خۆڕاگریش نەبوون. ئەوان دژی مەنسور ڕاپەڕین و ئەو بەناچاری لەمانگی موحەرەمی ساڵی سێسەد و چل گەڕایەوە و سوپای گەڕاندەوە.

رۆكن ئەلدەولە لەهەواڵی ڕۆشتنی خوراسانییەكان ئاگادار بوویەوە بەڵام باوەڕی نەكرد تا ئەوەی چەندین جار ئەم هەواڵەی پێگەیشت. ئەوسا لەگەڵ سوپاكەی سوار بوون و ئەوەی لەخوراسانییەكان بەجێمابوو، تاڵانییان كرد.

باوكی فەزڵ كوڕی عەمید دەڵێت: لەكۆتایی هەمان شەو رۆكن ئەلدەولە منی بانگ كرد وتی: ئەمشەو لەخەودا بینم سوار لەسەر فیروزم (ئەسپەكەی) و تۆ لەگەڵ مندایت و رێگەچارە لەشوێنێك كەگومانمان نەدەكرد، گەیشت، لەدنیای خەودا چاوم كردەوە و ئەنگوستیلەیەكم لەسەر زەوی بینی، كاتێك هەڵمگرت، بینیم نقێمەكەی فیروزەیە، كردمە ئەنگوستی خۆم و بەپیرۆزم زانی و لەسەركەوتنی خۆم دڵنیا بووم چوونكە مانای فیروزە (یا هەمان فیروز) سەركەوتنە و لەبەر ئەمە ئەسپەكەی خۆم بەفیروز ناو دەبەم.

كوڕی عەمید دەڵێت: لەم كاتەدا هەواڵی ڕۆشتنی دوژمنمان پێگەیشت، سەرەتا باوەڕمان نەدەكرد تا ئەوەی چەندین كەسی دیكە ئەو هەواڵەیان هێنا. ئێمە سوار ئەسپەكانی خۆمان بووین بیّ ئەوەی بزانین دوژمن بۆ هەڵاتووە. بەوشیاری رێگەمان دەبڕی دەترساین لەوەی دوژمن بۆسەی نابێتەوە. شان بەشانی رۆكن ئەلدەولە دەڕۆشتم. لەناكاو رۆكن ئەلدەولە هاواری كرد و بەكۆیلەكەی وت: ئەو ئەنگوستیلەم پێبدە. كۆیلە ئەنگوستیلەكەی لەسەر زەوی هەڵگرت و دای بەرۆكن ئەلدەولە. بینینمان فیروزەیە. رۆكن ئەلدەولە كردییە ئەنگوستی خۆی و وتی: ئەمە لێكدانەوەی خەوەكەی من بوو و ئەمە ئەو ئەنگوستیلەیە شەو لەخەودا بینیم. ئەمە یەكێك لەجوانترین و سەرسوڕهێنەرترینی ئەو بەسەرهاتانەیە كەبیستوومە.

ڕووداوەكانی عیمران كوڕی شاهین و هەڵاتنی سوپای مۆعیزئەلدەولە

پێشتر سەبارەت بەباروودۆخی عیمران كوڕی شاهین دوای ڕۆشتنی سەیمەری و بەهێز بوونەوەی دووبارەی ئەو قسەمان كرد. مۆعیزئەلدەولە، روزبەهانی بۆ جەنگی شاهین ڕەوانە كرد. روزبەهان لەگەورەكانی سوپای مۆعێزئەلدەولە بوو. روزبەهان جەنگی دەستپێكرد و عیمران درێژەی بەم جەنگەدا و لەناو پێچ و پەنای قامیشەڵانەكان پەنای گرت. روزبەهان بێزار بوو و هێرشی كردەسەر و عیمران

سەرکەوتنی بەدەست هێنا و خۆی و هاوەڵانی دوور کردەوە. ژمارەیەك لەوان کوژران و کەرەستەکانی جەنگیان تالان کرا. عیمران بەتالان کردنی ئەم کەرەستانە دووبەرابەر بەهێز بوو. سوپاکەی چاوی تەماحیان بڕییە دروست کردنی حکومەتێکی جیاواز و هەرکەس لەبەرێوەبەرانی حکومەتی لای ئەوان گوزەری دەکرد، داوای ماف پارێزگارییان دەکرد. ئەگەر پارەی دەدا، ئازادیان دەکرد و گەرنە، لێیان دەدا و ریسوایان دەکرد و جوێنیان پێدەدا.

سوپای حکومەتی بۆ ڕۆشتن بۆ سەرزەمین و ماڵی خۆیان لەبەسرە بەناچاری دەبوا لەوێ گوزەر بکەن. دواتر ڕێگەکانی بەسرە جگە لەبیابان بەستران. خەڵك سکالأیان بۆ مۆعێزئەلدەولە بەرز کردەوە. ئەویش نامەیەکی بۆ موهەلبی وەزیر نووسی و فەرمانی پێدا بەرەو واست بڕوات. ئەو لەبەسرە بوو. موهەلبی بەرێکەوت و مۆعێزئەلدەولە، بەسەرکردە و سوپا وکەرەستەی جەنگ هاوکاری و دەستی ئەوی بۆ سەر سامان و خەرجییەکان ئاوەڵا کرد. ئەو بەرەو قامیشەلان بەرێکەوت و بارودۆخی لەعیمران دژوار کرد و ڕێگەکانی هاتوچۆی لێگرت. موهەلبی گەیشتە ئەو شوێنانەی کەجگە لەعیمران و سوپاکەی کەس شارەزای نەبوو. روزبەهان حەزی دەکرد موهەلبیش وەك خۆی رووبەرووی شکست ببێتەوە و شانازی بەسەرکەوتنی خۆیەوە نەکات. لەبەر ئەمە پێشنیاری بەموهەلبی کرد هێرش بکاتە سەر عیمران، بەڵام موهەلبی رازی نەبوو. روزبەهان نامەیەکی بۆ مۆعێزئەلدەولە نووسی و موهەلبی بەکەسێکی ناتەوان لەقەڵەمدا و وتی: ئەو لەم جەنگەدا کەمتەرخەمی دەکات تا خەرجیی زیاتر وەربگرێت و ئەوەی ئەنجام بدات کەدەخوازێت. مۆعێزئەلدەولە نامەیەکی بۆ موهەلبی نووسی و سەرکۆنەی کرد و ئەوی بەکەمتەرخەم لەقەڵەمدا. موهەلبی جڵەوی کاروبارەکانی لەدەستدا و ئەوەی کرد کەنەیدەخواست و لەگەڵ هەموو سوپاکەی بەرەو قامیشەلانەکە بەرێکەوت و هێرشی کردە سەر عیمران. عیمران لەم قامیشەلانەدا بۆسەی نابوویەوە. روزبەهان کشایەوە تا لەکاتی شکست زیانی پێنەگات.

کاتێك موهەلبی پێشڕەوی کرد، ئەوانەی بۆسەیان نابوویەوە، هێرشیان کردە سەر سوپاکەی. سەربازەکانی موهەلبی یا کوژران یا نغرۆ بوون یا ئەسیر کران.

روزبەهان لەگەڵ سەربازەکانی بێ زیان گەڕایەوە. موهەلبی خۆی هەڵدایە ناو ئاوەکە و خۆی رزگار کرد. عیمران، سەرکردەکان و گەورەکانی موهەلبی ئەسیر کرد و مۆعیزئەلدەولە بەناچاری رێگەی ئاشتی گرتەبەر و کەسان و براکانی عیمرانی ئازاد کرد. عیمران لەبەرابەردا ئەسیرەکانی ئازاد کرد. مۆعیزئەلدەولە فەرمانڕەوایەتی بەتائیحی پێسپارد و بەم شێوەیە پێگەی عیمران بەرز بوویەوە.

بیرکردنەوەی چەند رووداوێك

لەشەوی شەممە/ چواردەی زیحەججە/ بیست و پێنجی مەی ئەم ساڵە، مانگ بەتەواوی گیرا.

لەموحرەم/ جونی ئەم ساڵە ئەبوبەکر محەممەد کوڕی ئەحمەد کوڕی قەرابە لەموسڵ مرد و تابوتەکەی بۆ بەغداد گوێزرایەوە.

لەم ساڵەدا باوکی نەسر محەممەد کوڕی محەممەدی فارابی، حەکیم و فەیلەسوف ناودار، نوسەری چەندین کتێب لەبواری فەلسەفە و زانست، لەدیمەشق مرد. ئەو قوتابی یوحەنا کوڕی حەیلان، کە لەرۆژگاری موقتەدر مردبوو، بوو.

هەروەها لەم ساڵەدا باوکی قاسم عەبدولرەحمان کوڕی ئیسحاقی زەجاجی، مرد. دەڵێن ئەو لەساڵی ٩٥١/٣٤٠ زایینی مردووە.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و چلی کۆچی (٩٥١ زایینی)

مەرگی مەنسور کوڕی قەراتکین و باوکی موزەفەر کوڕی موحتاج

لەم ساڵەدا مەنسور کوڕی قەراتکین، فەرماندەی سوپای خوراسان لەمانگی ڕەبیع الاوەل/ ئۆگۆست لەکاتی گەڕانەوە لەئیسفەهان بۆ ڕەی، کۆچی دووایی کرد. خەڵکی عێراق دەڵێن ئەو دوای گەڕانەوە بەنائومێدییەوە چەند شەو و ڕۆژێك بەخواردنەوە سەرقاڵ بوو تا ئەوەی جەڵتە لێیدا و مرد، بەلأم خەڵکانی خوراسان دەڵێن ئەو نەخۆش کەوت و مرد و خواوەند زاناترە.

دوای مەرگی ئەو سوپای خوراسان بۆ نەیشابور گەڕایەوە و تابوتی مەنسوری لەگەڵ خۆی برد و لای گۆڕی باوکی لەئەسبیجاب بەخاکیان سپارد.

سەرسوڕهێنەر ئەوەی دەوترا کاتێك مەنسور لەنەیشابور ڕێگەی ڕەی گرتەبەر، کۆیلەیەکی بۆ ئەسبیجاب نارد تا لای گۆڕی باوکی گۆڕێکی دیکە هەڵکەنێت و لەکاتی ماڵئاوایی بەکۆیلەکەی وت: دەڵێی جەستەی بێ گیانی من بۆ ئەو سەرزەمینە دەبەن. دوای ماوەیەك ئەوە ڕوویدا کەپێشبینی کردبوو. مەنسور مرد و جەنازەی ئەویان بردە خانگا و لای گۆڕی باوکی بەخاکیان سپارد.

لەم ساڵەدا باوکی موزەفەر کوڕی باوکی عەلی کوڕی موحتاج لەبوخارا مرد. سوار ئەو ئەسپە بوو کەباوکی بۆی ناردبوو. ئەم ئەسپە ڕەمی کرد و ئەوی کێشا بەزەویدا و موزەفەر کەوتە ژێر ئەسپەکە و ئێسقانەکانی شکا و هەمان ڕۆژ کۆچی دووایی کرد. ئەم پێشهاتە لەمانگی ڕەبیع الاوەل/ ئۆگۆست ڕوویدا. مەرگی ئەو بۆ خەڵکان و ئەمیر نوح ناخۆش بوو. جەستەی بێ گیانی ئەویان بردە سەغانییان بۆ لای باوکی کە لەو دیارە بوو.

گەڕانەوەی باوکی عەلی بۆ خوراسان

لەم ساڵەدا باوکی عەلی کوڕی موحتاج وەك فەرماندەی سوپای خوراسان دیاریکرا و فەرمانی پێدرا بۆ نەیشابور بگەڕێتەوە.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: مەنسور کوڕی قەراتکین لەسوپا بێزار و بەڕێوەبردنی کاروباری سوپاکەی بۆی دژوار ببوو. سوپاییەکانیش خۆپەسەندییان کردبووە پیشە و لەکەنارەکانی نەیشابور خراپەکارییان دەکردە پیشە. مەنسور بەردەوام نامەی بۆ ئەمیر نوح دەنارد و داوای دەکرد لەفەرماندەیی ئەم سوپایە دووری بخاتەوە و خوازیاری ئەوە بوو تەنیا فەرمانڕەوایەتی هەراتی لەژێردەستا بێت و ناوچەکانی دیکە بەکەسێکی دیکە بسپێرێت. نوح پەیامی بۆ نارد و بەڵێنی پێدا بۆ ئەو شوێنەی دەخوازێت، دەیگەڕێنێتەوە. کاتێك مەنسور مرد، ئەمیر نوح، خەڵات و ئاڵای فەرمانڕەوایەتی بۆ باوکی عەلی نارد و فەرمانی پێدا بەرەو نەیشابور بڕوات و ڕەی خستە ژێر دەستی ئەو و فەرمانی پێدا سەردانی ئەو شارەیش بکات. باوکی عەلی لەمانگی رەمەزان/ ژانویە سەغانییانی بەجێهێشت و کوڕەکەی، باوکی مەنسوری وەك جێگری خۆی لەو شارە بەجێهێشت. ئەو گەیشتە مەرو و لەوێ مایەوە تا کاروباری خوارەزم سامان درا چوونکە کاروباری ئەم شارە پەرێشان ببوو. دواتر رێگەی نەیشابوری گرتەبەر و لەزیحەجەجە/ ئاوریل ڕۆشتە ناو ئەو شارە و لەوێ نیشتەجێ بوو.

جەنگی موسوڵمانان و ڕۆمییەکان لەسەقەلییە

مەنسوری عەلەوی، خەلیفەی ئەفریقییە، لەساڵی ٩٤٧/٣٣٦ زایینی حەسەن کوڕی عەلی کوڕی باوکی حسەینی کەلبی وەك فەرمانڕەوای سەقەلییە دەستنیشان کردبوو. ئەو ڕۆشتە ئەو سەرزەمینە و وەك ئاماژەمان پێدا لەوێ مایەوە و چەندین جار ڕووبەڕووی ڕۆمییەکانی ئەو سەرزەمینە بوویەوە. ڕۆمییەکان داوای هاوکارییان لەپاشای قۆستەنتەنییە کرد و ئەویش سوپایەکی گەورەی بۆ هاوکاری ئەوان نارد. ئەم سوپایە لەئەزرەنت ئوردووی لێدا. حەسەن کوڕی عەلی، مەنسوری

عەلەوی لەم پێشهاتە و بارودۆخی خۆی ئاگادار کردەوە. ئەویش سوپایەکی گەورەی بەفەرمانەدەیی کۆیلەکەی نوح بۆ هاوکاری ئەو ڕەوانە کرد. حەسەن سوپاکەی نوح و سوپاکەی خۆی کۆکردەوە و بەرەو ریۆ بەرێکەوت و دەستە جەنگاوەرەکانی خۆی لەقەلورییە بڵاو کردەوە. حەسەن جەراجەی ئاکاوگیری کرد تا ئەو جێگەی ژمارەیەکی زۆر لەدانیشتووانی ئەو شارە لەتینویەتیدا مردن و ئەوەندەی نەمابوو حەسەن دەست بەسەر شارەکەدا بگرێت کە لەناکاو لەهێرشی ڕۆمییەکان ئاگادار بوویەوە. ئەو لەبەرابەر وەرگرتنی بڕێك پارە لەخەڵکانی ئەو شارە، پەیمانی ئاشتی لەگەڵ بەستن و هێرشی کردە سەر ڕۆم. کاتێك ڕۆمییەکان لەهاتنی حەسەن ئاگادار بوونەوە، بێ ڕوودانی جەنگ هەڵاتن و ئەزرەنتیان بەجێهێشت.

حەسەن ڕۆشتە قەڵای قەسانە و دەستە جەنگییەکانی خۆی بۆ تاڵان کردنی دەوروبەر ڕەوانە کرد. دانیشتووانی قەسانە لەبەرابەر پێدانی پارە ڕێگەی ئاشتییان لەگەڵ سوپاکەی حەسەن گرتەبەر. بارودۆخ تا مانگی زیحەججە/ ئاوریل بەم شێوەیە بوو.

لەشەوی جەژنی قوربان، سوپای قوستەنتەنییە و ڕۆمییەکان و سوپای موسوڵمانان لەسەقەلییە لەبەرابەر یەك ڕیزیان بەست. ئاگری جەنگ بڵێسەی سەند و ڕۆمییەکان شکستیان خوارد و موسوڵمانان هێرشیان کردنەسەر و تا شەو لەکوشتن و ئەسیر کردن بەردەوام بوون. بەشی زۆری کەرەستەکانی جەنگ و چوارپێکانیان وەك تاڵانی کەوتە دەستی موسوڵمانان. سەری بڕاوی کوژراوەکانیان بۆ سەقەلییە و ئەفریقییە نارد. حەسەن دووبارە گەمارۆی خستە سەر جەراجە و بەوەرگرتنی باج، دووبارە پەیمانی ئاشتی بەست و حەسەن دەستی لێ هەڵگرتن. ئەو دەستەیەکی بۆ بەترقوقە ڕەوانە کرد و ئەوان دەستیان بەسەر ئەو شارەدا گرت و سامانەکانیان فڕاند. حەسەن تا ساڵی ٩٥٢/٣٤١ زایینی لەدوورگەی سەقەلییە مایەوە تا ئەوەی مەنسور مرد و حەسەن لەسەقەلییەوە ڕۆشتە لای مۆعیز کوڕی مەنسور لەئەفریقییە و کوڕەکەی باوکی حسەین ئەحمەدی وەك جێگری خۆی لەو سەرزەمینە دەستینشان کرد.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا موهەلبی وەزیریان ئاگادار کردەوە پیاوێك بەناوی بوسرا لەبەغداد مردووە کەسەرۆکی دەستەی قەراقرییە بووە. ئەو بانگەشەی ئەوەی دەکرد ڕۆحی باوکی جەعفەر محەممەد کوڕی عەلی کوڕی باوکی قەراقەر لەجەستەی ئەودایە، هەروەها هاوەڵانی گومانیان دەکرد ئەو خوایە و ڕۆحی پێغەمبەران و ڕاست کردارەکان لەجەستەی ئەودا تێکەڵ بووە. موهەلبی فەرمانیدا سامانەکانی بوسرا زەوت و و هاوەڵانی قۆڵبەست بکەن. جێگرەکەی بوسرایان گرت بەڵام سامانێکی ئەوتۆیان لەو بەدەست نەهێنا. تەنیا چەندین دەفتەریان دەستکەوت کەسەبارەت بەئایینەکەیان هەندێ شتی تیا نووسرا بوو.

لەناو ئەواندا گەنجێك دەبینرا بانگەشەی ئەوەی دەکرد ڕۆحی عەلی کوڕی ئەبی تالیب لەجەستەی ئەودایە و ژنێك بەناوی فاتیمە کەئەویش دەیوت ڕۆحی فاتیمەی کچی پێغەمبەر(د.خ) لەجەستەیدایە و خزمەتکاری مناڵەکانی بێستام کەدەیوت ڕۆحی میکائیل لەجەستەیدایە.

موهەلبی فەرمانی گرتن و ئەشکەنجە کردنی ئەوانی دەرکرد. دواتر ئەم دەستەیە خۆیان گەیاندە ئەوکەسانەی دەیانتوانی مۆعێزئەلدەولە ببینن و خۆیان بەشیعەکانی بنەماڵەی عەلی کوڕی ئەبی تالیب ناساند. مۆعێزئەلدەولە فەرمانی ئازادی ئەوانی دەرکرد و موهەلبی لەوەترسا ئەگەر پێداگری لەسەر گرتنی ئەوان بکات، گومان دەکەن ئەو دژایەتی شیعەکان دەکات. لەبەر ئەمە بێدەنگی هەڵبژارد.

لەشەعبان/ ژانویەی ئەم ساڵە عەبدوللە کوڕی حسەین کوڕی لال باوکی حەسەنی کەرخی، فەقیهی ناوداری حەنەفی مرد. ئەو لەساڵی ٨٧٣/٢٦٠ زایینی چاوی بەدنیا هەڵهێنا. پیاوێکی خۆپارێز و موعتەزیلی بوو.

لەم ساڵەدا باوکی جەعفەری فەقیە لەبوخارا چاوی بەدنیا هەڵهێنا.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و چل و یەکی کۆچی (٩٥٢ زایینی)

گەمارۆدانی بەسرە

لەم ساڵەدا یوسف کوڕی وەجیە، فەرمانڕەوای عەمان، لەڕێگەی دەریا و وشکانییەوە هێرشی کردە سەر بەسرە و گەمارۆی خستەسەر.

هۆکاری ئەوە بوو کاتێك مۆعیزئەلدەولە لەڕێگەی وشکانییەوە هێرشی کردە سەر بەسرە، قەرەمتییەکان ئەم کارەی ئەویان بەقێزەون لەقەڵەمدا و مۆعیزئەلدەولە بەو شێوەیە وەڵامی دانەوە کەپێشتر ئاماژەمان پێدا. یوسف کوڕی وەجیە زانی قەرەمتییەکان لەمۆعیزئەلدەولە ڕەمیان کردووە، نامەیەکی دیکەی بۆ ئەوان نووسی و تەماحی گرتنی بەسرەی خستە بەردەمیان و داوای لێکردن لەڕێگەی وشکانییەوە هاوکاری بکەن. ئەوانیش بەهێزێکی زۆر هاوکاری کوڕی وەجیەیان کرد و کوڕی وەجیە لەڕێگەی دەریاوە بەرێکەوت. موهەلبی وەزیر لەم هێرشە ئاگادار بوویەوە و چوونکە لەئەهواز کێشەی نەمابوو، بەخێرایی بەرەو بەسرە ئەسپی تاودا و پێش گەیشتنی کوڕی وەجیە گەیشتە شارەکە و بەسرەی لێوانلێو لەسەرباز کرد. مۆعیزئەلدەولە بەناردنی سەرباز و خواردەمەنی هاوکاری کرد. ئەو چەند ڕۆژێك لەگەڵ کوڕی وەجیە جەنگی و سەرئەنجام کوڕی وەجیە شکستی خوارد و موهەلبی کەشتییەکان و سامان و کەرەستەکانی جەنگی سوپاکەی تاڵان کرد.

مەرگی مەنسوری عەلەوی و خەلافەتی مۆعیزی کوڕی

لەکۆتایی شەوال/ هەژدەی مارسی ئەم ساڵە مەنسور باللە باوکی تاهیر ئیسماعیل کوڕی قائیم باوکی قاسم محەممەد کوڕی عوبەیدالڵەی مەهدی مرد. خەلافەتی ئەو حەوت ساڵ و شانزە ڕۆژ درێژەی کێشا و ساڵەکانی ژیانی لەسی و نۆ کۆتایی هات. ئەو وتاردەرێکی زمان پاراو بوو و لەتازەگەرەکانی ڕۆژگاری

خۆی. جەنگ و ڕووبەڕوو بوونەوەی ئەو لەگەڵ باوکی یەزیدی خارجی و کەسانی دیکە شایەتی بوێری و بیرمەندی ئەوە.

چۆنیەتی مەرگی ئەو بەم شێوەیە: ئەو ڕۆشتە سەفاقوس و تونس و لەوێوە ڕۆشتە قابس و پەیامی بۆ خەڵکانی دوورگەی جەربە نارد و پێشنیاری فەرمانبەری خۆی پێکردن. خەڵکی جەربە رازی بوون. ئەو ژمارەیەك لەپیاوە گەورەكانی ئەوانی بەبارمتە گرت و گەڕایەوە. چوون و گەڕانەوەی ئەو یەك مانگی خایاند. ئەو لەو كاتەدا مەعدی كوڕی وەك جێگری خۆی دیاریكردبوو. كاتێك رەمەزان/ ژانویە گەیشت، مەنسور بۆ گەڕان ڕۆشتە شاری جەلەولا. لەم شارە میوەی فراوان دەبینرا و تورەنج (میوەیەكە هاوشێوەی پرتەقاڵ) گەورەی بێ وێنە كەیەك وشتر تەنیا دەیتوانی چوار تورەنج هەڵگرێت. ئەو لەم تورنجانەی هێنا بۆ كۆشكەكەی. مەنسور كەنیزێكی جوان و بەڕێزی بوو. ئەم كەنیزە كاتێك تورەنجەكانی بینی، پێیان دڵخۆش و داوای لەمەنسور كرد ئەو لەناو لق و گەڵاكانی تورنجەكە ببینێت. مەنسور رازی و لەگەڵ هاوەڵانی خۆی ڕۆشتە تورنجستانەكەی (باخی داری تورەنج) و چەند ڕۆژێكی لەوێ بەسەر برد و دواتر بۆ مەنسورییە گەڕایەوە. لەرێگە گرفتاری تۆفانێكی سەخت و سەرما و باران بوویەوە. ئەم بارودۆخە درێژەی كێشا و مەنسور خۆڕاگری كردە پیشە. بەفرێكی زۆر باری و ڕەشەبایەكی بەهێز هەڵیكردبوو. دەستەیەك لەهاوەڵانی مردن و مەنسور بەقورسی نەخۆش كەوت. كاتێك گەیشتە مەنسوریە، ویستی بڕواتە گەرماو. ئیسحاق كوڕی سلێمانی ئیسرائیلی، پزیشكەكەی، رێگەی ڕۆشتن بۆ گەرماوی لێگرت بەڵام مەنسور رازی نەبوو و ڕۆشتە ناو گەرماوەكە و گەرمای جەستەی لەدەستدا و گرفتاری بێ خەوی بوو. ئیسحاق لەتیمار كردنی بەردەوام بوو بەڵام ئەو لەبێ خەوی رەنجی دەكێشا. نەخۆشییەكەی تەشەنەی كرد تا ئەوەی بەیەكێك لەخزمەتكارەكانی وت: ئایا لەم شارە جگە لەئیسحاق پزیشكی دیكەمان نییە، لەم نەخۆشییە رزگارم بكات؟ ئەو بەمەنسوری وت: گەنجێك هەیە كەتازە بۆتە پزیشك بەناوی ئیبراهیم. مەنسور بانگی كرد و لەبێ خەوی خۆی سكاڵای بەرز كردەوە. ئیبراهیم كەمێك دەرمانی خەوهێنەری تێكەڵ كرد و خستییە ناو

شووشـەیەك و شووشـەکەی خـستە نـاو ئـاگر و داوای لەمەنـسور کـرد بـۆنی پێـوە بکات. مەنسور بەبۆن کردنی دەرمانەکان خەوی لێکەوت.

ئیـبراهیم شـادمان لـەبارەگای مەنـسور گەڕایـەوە و مەنـسور خـەوتبوو. ئیـسحاق هات و داوای مۆڵەتی ڕۆشتنە ژووری کرد. پێیان وت: مەنسور خەوتووە. ئیـسحاق وتـی: ئەگـەر کارێکیـان بـۆ کـردووە تـا بخـەوێت، بەدڵنیاییـەوە مـردووە. ڕۆشـتنە سەرسـەری و بینیـان مـردووە. ئـەویان لەکۆشـکەکەی بـەخاك سـپارد و ویـستیان ئیـبراهیم بکـوژن بـەلاّم ئیـسحاق وتـی: تـاوانی ئیـبراهیم نییـە. ئـەو مەنـسوری وەك پزیـشکەکان دەرمـان کـرد بـەلاّم سەرچـاوەی نەخۆشـییەکەی ئـەوی نـەدەزانی و ئێوەیش تێنەگەیشتن. من دەمویست گەرمای سروشتی جەستەی بەرز بکەمەوە تا خەو زۆری بۆ بێنێت و کاتێك بەو دەرمانانە خەوی لێکەوت، دڵنیابووم کەمردووە.

دوای مەرگی مەنسور، مەعدی کوڕی بەنازناوی مۆعێزئەلدین الله هاتە سەرکار و لەحـــەوتی زیحەججـــە/ بیـــست و شەشـــی ئاوریـــل بـــەڕێوەبردنی کاروبارەکـــانی گرتەدەست و مۆڵەتی هاتنە ژووری بەخەڵکاندا و لەسەر تەختی خەلافەت دانیشت و خەڵکان هاوشێوەی خەلیفە سلاّویان بۆنارد. مەعد لەم کاتەدا گەنجێکی بیست و چوار ساڵە بوو.

لەسـاڵی ٩٥٧/٣٤٦ زایـینی بەسـەر کێـوی ئـەوراس سـەرکەوت و سـەربازەکانی خۆی بلاّو کردەوە. ئەم کێوە پەناگەی شۆڕشیەکان بوو. مناڵـەکانی کـەملان، هـۆزی مەلیلە و دوو هۆز لەهەوارە لەکاتی هاتنە سـەرکاری مـۆعێز، ملکەچی فەرمانـەکانی نەبوون و لەم کێوە ژیانیان بەسەر دەبرد. ئەوان بەناچاری ملکەچی خۆیان نیشاندا و لـەگڵ ئـەو بـۆ شـارەکە گەڕانـەوە. مـۆعێز فـەرمانی بەنوێنـەرکانی خۆیـدا چاکەیان لەگەڵدا بکەن. هەموویان لەگەڵ مۆعێز لەکێوەکـە هاتنـەخوار. مـۆعێز ڕێـزی گـرتن و بەم شێوەیە پێگـەی بـەرز بوویـەوە. محەممـەد کـوڕی خـزری زەنـاتی، بـرای مەعبـەد لەو کەسانە بوو داوای ئەمانی لەمۆعێز کرد و پێی بەخشرا.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لـەرەبیع الاوەل/ ژوئیـەی ئـەم سـاڵە، مۆعیزئەلدەولـە، سـەد و پـەنجا قامـچی لەوەزیرەکەی، باوکی محەممەدی موهەلبیدا و پاسەوانی بۆ ماڵەکەی دانا. بەڵام ئەوی لـەوەزارەت دوورنەخستەوە. مۆعیزئەلدەولـە لەبـەر چەندین کـار ڕقـی ئـەوی لەدڵ گرتبوو و لەبەر ئەمە قامچی بارانی کرد.

لەرەبیع الاخر/ ئۆگۆستی ئەم ساڵە لەسێشەممە بازاری بەغداد ئاگرێکی گەورە کەوتـەوە و ژمارەیـەکی زۆر لەکـەل و پـەلی خـەڵکان سـووتا کـەژماردنیان ئەگـەری نییە.

لەم ساڵەدا پاشای ڕۆم دەستی بەسەر شاری سەروجدا گرت و دانیشتووانی شارەکەی ئەسیر و سامانەکانی زەوت کرد و مزگەوتەکانی سووتاند.

لەم ساڵەدا ڕۆکن ئەلدەولـە لـەرەی ڕۆشتە تەبەرستان و جورجان و لـەوێوە بۆ کـەنارەکانی نەسـار بەرێکـەوت و لـەم سـەرزەمینە مایـەوە. ڕۆکـن ئەلدەولـە دەسـتی بەسەر ئەم سەرزەمینانەدا گرت و دواتر بۆ ڕەی گەڕایەوە و حەسەن کوڕی فیرزان و عەلی کوڕی کامەی وەك جێگری خۆی لەجورجان دەستنیشان کرد. کاتێك ڕۆکن ئەلدەولـە لـەو سـەرزەمینانە گەڕایـەوە، وەشمگـیر مەبەسـتی ئـەو ناوچـانەی کـرد. سوپاکەی ڕۆکن ئەلدەولە ڕووبەڕووی شکست بوویـەوە و وەشمگیر دەسـتی بەسـەر ئەو ناوچانەدا گرت.

لەم ساڵەدا باوکی حەسـەن عـەلی کوڕی ڕۆکـن ئەلدەولـە کوڕی بویـە یـا هـەمان فەخر ئەلدەولە چاوی بەدنیا هەڵهێنا.

لەم ساڵەدا باوکی عـەلی ئیسماعیل کوڕی محەممەد کوڕی ئیسماعیلی سـەفار، نەحوی حەدیس بێژ کە لەهاوەڵانی موبەرید و لەساڵی ٨٦١/٢٤٧ زایینی چاوی بەدنیا هەڵهێنا، مرد. ئەو حەدیسی زۆری لەبەر بوو.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و چل و دووی کۆچی(٩٥٣ زایینی)

هەڵاتنی دەیسەم لەئازەربایەجان

لەم ساڵەدا دەیسەم کوڕی ئیبراهیم باوکی سالیم لەئازەربایەجان هەڵات. پێشتر سەبارەت بەچۆنیەتی زاڵبوونی ئەو بەسەر ئەم سەرزەمینە قسەمان کرد.

چۆنیەتی هەڵاتنی ئەو بەم شێوە بوو: ڕۆکن ئەلدەولە کوڕی بویە یەکێك لەسەرکردەکانی دەیسەمی بەناوی عەلی کوڕی مەیسەکی گرت. ئەو لەزیندان هەڵات و مەبەستی چیاکانی کرد. ئەو دەستەیەکی کۆکردەوە و ڕۆشتە لای وەهسوزان برای مەرزوبان. ئەم دووانە پەیمانیان بەست پێکەوە دژی دەیسەم بجەنگن.

دواتر مەرزوبان بەسەر قەڵای سومەیرەم – ئامازەی پێدەدرێت– زاڵبوو. نامەکانی مەرزوبان بەبراکەی و عەلی کوڕی مەیسەکی دەگەیشت کەرزگاری بووە. عەلی کوڕی مەیسەکی نامەی بۆ دەیلەمییەکان نووسی و ڕێزی گرتن. دەیسەم لەرزگار بوونی مەرزوبان ئاگادار نەبوو و گومانی دەکرد تەنیا وەهسوازن وعەلی کوڕی مەیسەکی لەگەڵی دەجەنگن.

دەیسەم وەزیرێکی بوو بەناوی باوکی عەبدوللەی نەعیمی. دەیسەم چاوی تەماحی بڕییە سامانەکەی و ئەوی گرت و دەبیری نەعیمی وەك وەزیر لەجێگەی ئەو دانا. نەعیمی هەموو ڕێگەیەکی دەگرتەبەر تا ئەوەی دەیسەم دەیخوازێت، پێی بدات بەو مەرجەی وەزیر بەخودی ئەو بسپێرێت تا بتوانێت سامانەکەی لێ بستێنێت. دەیسەم دەستی وەزیر ئاوەڵا کرد و دەبیرەکەی نەعیمی بۆ ئەو گەڕاندەوە و پێگەکەی (وەزیری) پێ بەخشییەوە.

دەیسەم ڕۆشتە سەفەر و نەعیمی لەئەردەبیل بەجێهێشت تا سامانەکانی وەزیر زەوت بکات. نەعیمی، وەزیری کوشت و لەگەڵ سامانەکانی، پەیوەستی عەلی کوڕی مەیسەکی بوو. دەیسەم لەنزیك زەنجان لەم هەواڵە ئاگادار بوویەوە و بۆ ئەردەبیل گەڕایەوە بەڵام لەم کاتەدا دەیلەمییەکان ئالای شۆڕشیان بەرز کردەوە و

ناچار بوو هەمووی سامانەکانی لەناو ئەواندا بلاو بکاتەوە. دەیسەم ئاگادار بوویەوە عەلی کوڕی مەیسەکی لەگەڵ سوپایەکی کەم بەرەو ئەردەبیل بەرێکەوتووە. دەیسەم هێرشی کردەسەر و دوو سوپا ڕووبەڕووی یەکبوونەوە و جەنگان. دەیلەمییەکان پەیوەستی عەلی کوڕی مەیسەکی بوون ودەیسەم لەگەڵ ژمارەیەکی کەم لەکوردەکان بەرەو ئەرمەنستان هەلات. فەرمانڕەواکانی ئەرمەنستان پارەیان خستەبەردەست تا بژێوی ژیانی خۆی دابین بکات.

لەم کاتەدا دەیسەم ئاگادار بوویەوە مەرزوبان لەقەلای سومەیرەمەوە هێرشی کردۆتە سەر ئەردەبیل و ئازەربایەجانی خستۆتە ژێر فەرمانی خۆیەوە و سوپایەکی بۆ گرتنی ئەو (دەیسەم) ڕەوانە کردووە. بەمشێوەیە چیتر نەیتوانی لەئەرمەنستان بمێنێتەوە و بەرەو بەغداد کەوتەرێ و لەم ساڵەدا گەیشتە بەغداد. مۆعیزئەلدەولە چاوی پێی کەوت و ڕێزی گرت. دەیسەم لای ئەو بەخۆشی ژیانی بەسەر برد.

ماوەیەك دواتر بنەماڵە و هاوەڵانی نامەیان بۆ نووسی و پێشنیاری گەڕانەوە بۆ ئازەربایەجانیان پێکرد. ئەو لەساڵی ٩٥٤/٣٤٣ زایینی بەغدادی بەجێهێشت و داوای لەمۆعیزئەلدەولە کرد بەسوپایەك هاوکاری بکات بەلام مۆعیزئەلدەولە ئەو کارەی نەکرد چوونکە مەرزوبان لەگەڵ ڕۆکن ئەلدەولە پەیمانی ئاشتی و پەیوەندی خزمایەتی بەستبوو. مۆعیزئەلدەولە توانای ناسازگاری کردنی ڕۆکن ئەلدەولەی لەخۆیدا نەدەبینی. دەیسەم ڕۆشتە لای ناسرئەلدەولە کوڕی حەمدان لەموسڵ و داوای هاوکاری لێکرد بەلام ئەویش وەلامی نەدایەوە. دەیسەم ڕوویکردە شام بۆ لای سەیف ئەلدەولە و تا ساڵی ٩٥٥/٣٤٤ زایینی لای ئەو مایەوە.

بەرێکەوت دەستەیەك لەباب الابواب (دەروازەی دەروازەکان) دژی مەرزوبان ئالای شۆڕشیان بەرز کرەوە. مەرزوبان بۆ سەرکەوت کردنی ئەوان بەرەو ئەو ناوچەیە بەرێکەوت. یەکێك لەسەرکردە گەورەکانی کوردی ئازەربایەجان نامەی بۆ دەیسەم نووسی و داوای کرد بگەڕێتەوە تا بەهاوکاری یەك بەسەر ئازەربایەجاندا زاڵ ببن. دەیسەم ڕێگەی ئازەربایەجانی گرتەبەر و شاری سەلماسی گرت. مەرزوبان سەرکردەیەکی بۆ جەنگی ئەو ڕەوانە کرد. دەیسەم ڕووبەڕووی بوویەوە

و هاوەڵانی ئەو سەرکردەیە پەیوەستی دەیسەم بوون. سەردارەکەی مەرزوبان هەڵات و دەیسەم لەسەڵماس مایەوە.

کاتێک مەرزوبان شۆڕشییەکانی سەرکوت کرد، بۆ ئازەربایەجان گەڕایەوە و کاتێک لەسەڵماس نزیک کەوتەوە، دەیسەم شارەکەی بەجێهێشت و بەرەو ئەرمەنستان هەڵات و ڕۆشتە لای کوڕی دەیرانی و کوڕی حاجیق چوونکە هەردووکیانی بەکەسانی بڕواپێکراو دەزانی. مەرزوبان نامەی بۆ کوڕی دەیرانی نووسی تا دەیسەم بگرێت. کوڕی دەیرانی سەرەتا رازی نەبوو بەڵام دواتر لەترسی مەرزوبان دەیسەمی گرت. دواتر مەرزوبان فەرمانی پێدا دەیسەم بۆ لای ئەو ڕەوانە بکات. دەیرانی سەرەتا بەڕەوانە کردنی ئەو رازی نەدەبوو بەڵام دواتر رادەستی مەرزوبانی کرد. کاتێک مەرزوبان ئەوی گرت، کاسەی چاوی دەرهێنا و زیندانی کرد. کاتێک مەرزوبان مرد، یەکێک لەهاوەڵانی ئەو دەیسەمی کوشت لەترسی ئەوەی نەکا ئاژاوە سەرهەڵبدات.

زاڵبوونی مەرزوبان لەسومەیرەم

پێشتر ئاماژەمان بەئەسیر کران و زیندانی کرانی مەرزوبان لەسومەیرەمدا.

چۆنیەتی رزگاری بوونی ئەو بەم شێوە بوو: دایکی، کچی جوستان کوڕی وەهسوزانی شەهریار، دەستەیەکی بۆ رزگار کردنی مەرزوبان راسپارد. ئەم دەستەیە هاوشێوەی بازرگان ڕۆشتنە سومەیرەم. ئەوان وایان نیشاندا مەرزوبان کەل و پەلی گرانبایی لێسەندوون و پارەکەی نەداوە. ئەو دەستەیە ڕۆشتنە لای بەشیری ئەسفار، کارگوزاری سومەیرەم و باسی ستەمەکانی مەرزوبانیان کرد. ئەوان داوایان لەبەشیر کرد بیانباتە لای مەرزوبان بۆ ئەوەی دەستنووسێکی لێ وەربگرن تا بیبەنە لای دایکی و پارەکەی خۆیان لەو وەربگرن. بەشیر دڵی بۆیان سووتا و ئەوانی بردە لای مەرزوبان. ئەوان داوای پارەکەی خۆیان کرد. مەرزوبان حاشای لەم قەرزانە کرد. یەکێک لەوان چاوێکی لێداگرت. مەرزوبان هەستی بەمەبەستەکەی ئەوان کرد و قەرزەکەی پشتراست کردەوە و وتی: دەبێت چەند و چۆنی قەرزەکەی ئێوەم بیربکەوێتەوە چوونکە لەئێستادا بڕ و ئەندازەکەی نازانم.

ئەوان لای ئەو مانەوە و پارەیان بەبەشیری ئەسفار و سەربازەکاندا وبەڵێنیاندا ئەگەر بتوانن قەرزەکەی خۆیان لەمەرزوبان وەربگرنەوە، بڕە پارەیەکی زۆریان پێدەدەن. لەبەر ئەمە بێ وەرگرتنی مۆڵەت دەڕۆشتنە ناو قەڵاکە. بەم شێوەیە توانیان بڕەپارەیەکی زۆر و هەواڵەکانی دایکی بەمەرزوبان بگەیێنن.

بەشیری ئەسفار غیلمانێکی[1] جوان روخساری بوو کەقەڵغان و زووبینەکەی بەشیری دەهێنا. مەرزوبان چاکە و خۆشەویستی زۆری بۆ ئەم کوڕە نیشان دەدا و لەو پارانەی دایکی بۆی دەنارد، بڕێکی زۆری بەودەبەخشی و بەمشێوەیە توانی ئەو لەخۆی نزیك بکاتەوە. ئەم کوڕە زرێ و سەوهانی بۆ مەرزوبان هێنا و مەرزوبان زنجیرەکەی خۆی سەوهان کرد. مەرزوبان و کوڕەکە و ئەو دەستەی بۆ رزگار کردنی ئەو هاتبوون، بڕیاریاندا هەمان شەو بەشیری ئەسفار بکوژن.

بەشیری ئەسفار حەفتەی یەك رۆژ سەردانی مەرزوبانی دەکرد. ئەو سەیری زنجیرەکەی دەکرد و دڵی دەدایەوە و دەگەڕایەوە. کاتێك رۆژی دیاریکراو گەیشت، یەکێك لەبازرگانەکان لای مەرزوبان دانیشت و یەکیتریان لای زیندانوانەکە و ئەوانی دیکە لای دەرگای قەڵاکە دانیشتن و چاوەڕوانی هاواری ئەو دوو کەسە بوون. بەشیر ڕۆشتە لای مەرزوبان. مەرزوبان بەهێمنی لەگەڵی دوا و داوای لێکرد ئازادی بکات و لەبەرابەردا سامان و زەوی وەربگرێت. بەشیر رازی نەبوو و وتی: هەرگیز خیانەت لەرۆکن ئەلدەولە ناکەم. مەرزوبان قاچی لەزنجیرەکە دەرهێنا و ڕۆشتە لای کوڕەکە و قەڵغان و زوبینەکەی لێ وەرگرت و لەبەشیر نزیك کەوتەوە و کوشتی. ئەو بازرگانەی لای ئەو دانیشتبوو، هاوکاری کرد. لەم کاتەدا زیندانوانەکە هات و مەرزوبان ئەویشی کوشت. کەسانی لای دەروازەکە هاتنە لای مەرزوبان. سوپای ئەم قەڵایە بڵاوەی لێکردبوو و کاتێك دەنگە دەنگ بەرز بوویەوە، کۆبوونەوە و کاتێك بینیان هاوەڵەکانیان و بەشیر کوژراون، داوای ئەمانیان کرد. مەرزوبان ئەمانی پێبەخشین و ئەوانی لەقەڵاکە هێنایەدەر و هەموو پیاوەکان، لەهاوەڵانی مەرزوبان تا کەسانی دیکە لەدەوری کۆبوونەوە. بەم شێوەیە

[1]- کوڕی جوان و لووس و خەساو کە لەکۆندا فەرمانڕەوکان بەمەبەستی رابواردن و کارپێکردن لەناو کۆشك و بارەگاکانی خۆیان رایاندەگرت. وەرگێڕ

شوێنکەوتەکانی زیادی کرد و دەستی بەسەر ئازەربایەجاندا گرت کەپێشتر ئامارژەمان پێدا.

ڕۆشتنی باوکی عەلی بەرەو ڕەی

کاتێك بەسەرهاتی وەشمگیر و ڕوکن ئەلدەولە بەوە کۆتایی هات کەئامارژەمان پێدا، وەشمگیر نامەیەکی بۆ ئەمیر نوح نووسی و داوای هاوکاری لێکرد. ئەمیر نوح نامەی بۆ باوکی عەلی کوڕی موحتاج نووسی و فەرمانی پێدا لەگەڵ سوپای خوراسان بەرەو ڕەی بڕوات و دژی ڕوکن ئەلدەولە بجەنگێت. باوکی عەلی لەگەڵ سوپایەکی گەورە بەرێکەوت. وەشمگیر پەیوەستی بوو و هەردووك لەرەبیع الاوەل/ جولای ئەم ساڵە ڕێگەی ئەو شارەیان گرتەبەر.

ڕوکن ئەلدەولە لەم هەواڵە ئاگادار بوویەوە و زانی ناتوانێت لەبەرابەر ئەو سوپایە خۆڕاگری بکات. بەباشی زانی لەیەك بەرەوە لەگەڵ دوژمن بجەنگێت. ئەو لەتەبەروك ڕووبەڕووی سوپای خوراسان بوویەوە و باوکی عەلی چەند مانگێك لەو ناوچەیە مایەوە و جەنگا بەڵام نەیتوانی سەرکەوتن بەدەست بێنێت و زۆربەی چوارپێکانی خۆی لەدەستدا. زستان هات و چیتر خوراسانییەکان هێز و توانای خۆیان لەدەستدا و باوکی عەلی بەناچاری بەئاشتی ڕازی بوو. بۆ ئەم مەبەستە نوێنەرێك لەنێوان ئەوان هاتوچۆی دەکرد. ئەم نوێنەرە باوکی جەعفەری خازن، نووسەری کتێبی (زیج الصقائح) و شارەزای زانستی بیرکاری بوو. محەممەد کوڕی عەبدولڕەزاق – کەپێشتر باسمان کرد– پێشنیاری ئەوی کرد. هەردووك بەمەرجەکانی ئاشتی ڕازی بوون و بڕیاردرا ڕوکن ئەلدەولە ساڵانە دووسەد هەزار دینار بدات و بەم شێوەیە باوکی عەلی بۆ خوراسان گەڕایەوە.

وەشمگیر نامەیەکی بۆ ئەمیر نوح نووسی و لەم بارودۆخە ئاگاداری کردەوە و پێی وت باوکی عەلی لەجەنگ دژی ڕوکن ئەلدەولە هەموو هێز و توانای خۆی بەکار نەبردووە و پەیمانی ئاشتی لەگەڵ ڕوکن ئەلدەولە واژۆ کردووە. ئەمیر نوح ڕقی باوکی عەلی لەدڵ گرت. کاتێك باوکی عەلی لەسوپاکەی ڕوکن ئەلدەولە دوور کەوتەوە، ڕوکن ئەلدەولە هێرشی کردە سەر وەشمگیر. وەشمگیر بۆ ئەسفەراین هەڵات و ڕوکن ئەلدەولە دەستی بەسەر تەبەرستاندا گرت.

لابردنی باوکی عەلی لەخوراسان

کاتێك هەواڵی گەڕانەوەی باوکی عەلی لەڕەی بەئەمیر نوح گەیشت، توڕە بوو. وەشمگیریش نامەیەکی بۆ ئەمیر نوح نووسی و باوکی عەلی بەتاوانبار زانی. ئەمیر نوح نامەیەکی بۆ باوکی عەلی نووسی و ئەوی لەفەرمانڕەوایەتی سوپای خوراسان لابرد. نامەیەکی دیکەی بۆ سەرکردەکانی دیکە نووسی و لەم هەواڵە ئاگاداری کردنەوە و باوکی سەعید بەکر کوڕی مالکی فەرغانی وەك فەرماندەی سوپای خوراسان هەڵبژارد. باوکی عەلی نوێنەری بۆ لای ئەمیر نوح نارد و داوای بەخشینی کرد. دەستەیەك لەگەورەکانی نەیشابووریش نامەیان بۆ ئەمیر نوح نووسی و سەبارەت بەباوکی عەلی نێوەنجێگەرییان کرد و داوایان لێکرد چاوپۆشی لەلابردنی ئەو بکات بەڵام وەڵامیان نەدرایەوە و باوکی عەلی ئەو پێگەی لەدەستدا. ئەویش رێگەی ناسازگاری گرتەبەر و لەنەیشابور بەناوی خۆی وتاری خوێندەوە.

ئەمیر نوح نامەی بۆ وەشمگیر و حەسەن کوڕی فیرزان نووسی و داوای لێکردن پەیمانی ئاشتی لەگەڵ یەك واژۆ بکەن و لەگەڵ ئەوکەسانە بجەنگن کەدژی حکومەت ئاڵای شۆڕش بەرز دەکەنەوە. ئەو دوانە، پەیمانی ئاشتییان بەست. کاتێك باوکی عەلی زانی خەڵکان لەگەڵ ئەمیر نوح دژی ئەو یەکیان گرتووە، نامەیەکی بۆ رۆکن ئەلدەولە نووسی تا بڕواتە لای چوونکە دەیزانی چیتر ناتوانێت لەخوراسان بمێنێتەوە و توانای گەڕانەوە بۆ لای سەغانییەکانی نییە. بەناچاری نامەی بۆ رۆکن ئەلدەولە نووسی و داوای لێکرد بڕواتە لای. رۆکن ئەلدەولە رازی بوو.

بیرکردنەوەی چەند رووداوێك

لەبیست و یەکی شوبات/ فەوریەی ئەم ساڵە لەکەنارەکانی عێراق هێرشی کوولە دەستی پێکرد و چەند رۆژێك درێژەی کێشا و زیانێکی زۆری لەدانەوێڵەی ئەو دیارەدا. لەئەهواز، موسڵ، جەزیرە، شام و سەرزەمینەکانی دیکە ئەم بەڵایە بینرا و دانەوێڵەی ئەو سەرزەمینانەیش بەرهێرشی کووللەکان کەوتن.

لەم ساڵەدا نێردراوانی خەلیفە لەخوراسان گەڕانەوە. خەلیفە ئەوانی ناردبوو تا

لەنێوان ڕۆکن ئەلدەولە و ئەمیر نوح، فەرمانڕەوای خوراسان ئاشتی سەقامگیر بکەن. کاتێك نێردراوەکان گەیشتنە حیلوان، کوڕی باوکی شەوك لەگەڵ کوردەکانی هاوڕێی هێرشی کردە سەریان و سامانی ئەوانیان برد. کاروانەکە تالان کرا و نێردراوان ئەسیر کران و دواتر ئازادیان کردن. مۆعێزئەلدەولە سوپایەکی بۆ حیلوان نارد و کوردەکانی سەرکوت کرد و گەڕانەوە.

لەم ساڵەدا دوو سالاری حاجییەکان، باوکی حەسەن محەممەد کوڕی عەبدوللە و باوکی عەبدوللە ئەحمەد کوڕی عومەر کوڕی یەحیا- هەردووك عەلەوی بوون- لەگەڵ حاجییەکان ڕۆشتن و لەنێوان ئەم دووانە و سوپای میسر کەهاوەڵانی کوڕی توغج بوون، جەنگێکی قورس کەوتەوە و ئەم دوو کەسە سەرکەوتنیان بەدەست هێنا و لەمەککە بەناوی مۆعێزئەلدەولە وتار خوێندرایەوە. کاتێك ئەم دوانە لەمەککە هاتنەدەر، سوپای میسر شوێنیان کەوت و جەنگی دەستپێکرد بەڵام دووبارە ڕووبەڕووی شکست بوونەوە.

لەرەبیع الاوەل/ جولای ئەم ساڵە عەلی کوڕی باوکی فەهم داود باوکی قاسم، باوەگەوڕێی عەلی کوڕی حەسەن کوڕی عەلی تەنوخی قازی مرد. ئەو ئاشنای بیروباوەڕی موعتەزیلە و شێعر بوو.

لەرەمەزان/ ژانویەی ئەم ساڵە شەریف باوکی عەلی عومەر کوڕی عەلی عەلەوی کوفی بەهۆی نەخۆشی پەرکەمەوە کۆچی دوایی کرد.

لەشەوال/ فەوریەی ئەم ساڵە باوکی عەبدوللە محەممەد کوڕی سلێمان کوڕی فەهدی موسڵی مرد.

لەم ساڵەدا باوکی فەزڵ عەباس کوڕی فەسانجس بەهۆی سك ئێشەوە مرد و جەنازەی بێ گیانی ئەویان بردە کوفە و لەحەرەمی عەلی کوڕی ئەبی تالیب بەخاکیان سپارد. دوای خۆی کوڕەکەی باوکی فەرەج، کاروباری دیوانی گرتەدەست و هاوشێوەی باوکی دەجوولایەوە.

لەزیقەعدە/ مارسی ئەم ساڵە، بیدعە، گۆرانیبێژی بەناوبانگ، ناسراو بەبیدعەی حەمدونیە لەنەوەد و دوو ساڵی مرد.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و چل و سێی کۆچی(٩٥٤ زایینی)

بەسەرهاتی باوکی عەلی کوڕی موحتاج

پێشتر سەبارەت بەباوکی عەلی قسەمان کرد. کاتێك نامەی بۆ ڕۆکن ئەلدەولە نووسی و داوای لێکرد مۆڵەتی پێبدات بڕواتە لای و ڕۆکن ئەلدەولە مۆڵەتی پێدا، بەرەو ڕەی بەڕێکەوت. ڕۆکن ئەلدەولە چاوی پێی کەوت و ڕێزی گرت و تورکەکان بۆ خۆی و هاوەڵانی میوانییان ڕێکخست. باوکی عەلی داوای لەڕۆکن ئەلدەولە کرد فەرمانڕەوایەتی خوراسانی لەخەلیفە بۆ وەربگرێت. ڕۆکن ئەلدەولە لەمبارەوە نامەیەکی بۆ مۆعیزئەلدەولە نووسی و مۆعیز ئەلدەولە فەرمانی فەرمانڕەوایەتی خوراسانی بۆ باوکی عەلی لەخەلیفە وەرگرت و ژمارەیەك لەسوپاکەی بۆ هاوکاری کردنی ڕەوانە کرد. باوکی عەلی بەرەو خوراسان بەڕێکەوت و دەستی بەسەر نەیشابوردا گرت و لەوێ و لەهەر شوێنێکی دیکەی خوراسان کەدەستی بەسەردا دەگرت، بەناوی خەلیفە موتیع وتاری دەخوێندەوە. پێشتر لەو سەرزەمینە بەناوی خەلیفە وتار نەدەخوێنرایەوە.

لەم کاتەدا نوح مرد و دوای ئەو عەبدولمەلیکی کوڕی هاتە سەرکار.

کاتێك عەبدولمەلیك لەسەر تەختی باوکی دانیشت، بەکر کوڕی مالکی لەبوخاراوە بەرەو خوراسان ڕەوانە کرد و فەرماندەیی سوپای خوراسانی پێ سپارد و فەرمانی پێدا باوکی عەلی لەخوراسان دەربپەڕێنێت. ئەو لەگەڵ سوپاکەی هێرشی کردە سەر باوکی عەلی. هاوەڵان و سوپاکەی باوکی عەلی لەدەوری بڵاو بوونەوە و باوکی عەلی مایەوە و دووسەد کەس و ژمارەیەك لەدەیلەمییەکان کەهاوکارییان دەکرد. باوکی عەلی بەناچاری هەڵات و ڕۆشتە لای ڕۆکن ئەلدەولە. ڕۆکن ئەلدەولە ئەوی لای خۆی جێگە کردەوە و کوڕی مالك دەستی بەسەر خوراساندا گرت و لەنەیشابور مایەوە و شوێنپێی هاوەڵانی باوکی عەلی هەڵگرت.

مەرگی ئەمیر نوح کوڕی نەسر و فەرمانڕەوایەتی عەبدولمەلیکی کوڕی

لەرەبیع الاخر/ ئۆگۆستی ئەم ساڵە ئەمیر نوح کوڕی نەسر بەنازناوی ئەمیر حەمید مرد. ئەو خۆش کردار و رووخۆش بوو. کاتێك مرد، عەبدولمەلیکی کوڕی جێگەی گرتەوە. نوح پێشتر بەکر کوڕی مالکی وەك سوپای خوراسان دیاریکردبوو. پێش ئەوەی بەکر بەرەو خوراسان بەرێکەوێت، نوح مرد و بەکر بۆ خزمەت کردنی عەبدولمەلیك، قۆڵی لێ هەڵماڵی. کاتێك بارودۆخ بۆ عەبدولمەلیك سەقامگیر بوو، فەرمانی بەبەکردا بەرەو خوراسان بەرێکەوێت. بەکر هێرشی کردە سەرخوراسان و ئەنجامەکەی بەوە کۆتایی پێهات کەئاماژەمان پێدا.

جەنگی سەیف ئەلدەولە کوڕی حەمدان

لەرەبیع الاوەل/ جولای ئەم ساڵە سەیف ئەلدەولە کوڕی حەمدان لەگەڵ رۆمییەکان جەنگی و کوشتی و بڕی و ئەسیری کرد. یەکێك لەو کەسانەی بەدەستی ئەو کوژرا، قوستەنتین کوڕی دوموستوق بوو. مەرگی ئەو هەم بۆ رۆمییەکان دژوار بوو هەم بۆ دوموستوق. دوموستوق، سوپای رۆم، روس، بولغار و سوپاییەکانی دیکەی کۆکردەوە و مەبەستی هێرش کردنە سەر سنورەکانی کرد. سەیف ئەلدەولە بۆ جەنگی ئەو ئەسپی غاردا. دوو سوپا لەشەعبان/ نۆڤەمبەر لەحەدەس رووبەرووی یەکبوونەوە. ئاگری جەنگ بڵێسەی سەند و دوو سوپا خۆڕاگرییان کرد و سەرئەنجام موسوڵمانان سەرکەوتن و رۆمییەکان بڵاوەیان لێکرد و ژمارەیەکی زۆریان لێ کوژرا. زاواکەی دوموستوق و کچە زاکەی و ژمارەیەکی زۆر لەسەرکردەکانی ئەسیر کران و دوموستوق بەشێوەیەکی نهێنی هەڵات.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا لەخوراسان و چیاکان (لوڕستان و کوردستان) نەخۆشی کۆلێرا دەرکەوت و ژمارەیەکی فراوان لەخەڵکان گیانی خۆیان لەدەستدا.

لەم ساڵەدا ئەبرعاجی لەفەرماندەیی پاسەوانەکان دوورخرایەوە و سێسەد هەزار درهەمیان لێسەند و بەك بەیك، فەرماندەی تورکەکان جێگەی ئەوی گرتەوە.

لەم ساڵەدا ڕۆکن ئەلدەولە لەگەڵ باوکی عەلی کوڕی موحتاج هێرشی کردە سەر جورجان و بێ جەنگ دەستی بەسەر ئەو شارەدا گرت. وەشمگیر لەجورجانەوە بەرەو خوراسان بەرێکەوت.

لەم ساڵەدا لەنێوان هاوەڵانی مۆعێزئەلدەولە و هاوەڵە میسرییەکانی کوڕی توغج لەمەککە، جەنگ ڕوویدا و هاوەڵانی مۆعێزئەلدەولە سەرکەوتنیان بەدەست هێنا و لەوتاری مەککە و حیجاز سەرەتا ناوی ڕۆکن ئەلدەولە و مۆعێزئەلدەولە و کوڕەکەی عێزئەلدەولە بەختیار و دواتر ناوی کوڕی توغج دەبرا.

لەرەجەب/ ئۆکتۆبەری ئەم ساڵە مۆعێزئەدەولە، سەبوکتەکینی لەگەڵ سوپایەکی تەیار بەبەردهاوێژەکان، بۆ گرتنی شارەزوور ڕەوانە کرد. سەبوکتەکین تا موحەرەمی ٣٤٤/ ئاوریلی ٩٥٥ لەو دەڤەرە مایەوە بەڵام نەیتوانی دەستی بەسەردا بگرێت چوونکە – بەخواستی خوا ئاماژەی پێدەدەین– هەواڵی پێگەیشت کەسوپای خوراسان بەرەو ڕەی بەرێکەوتووە و لەموحەرەم/ ئاوریل ڕۆشتۆتە ناو ئەو شارە.

لەشەوال/ ژانویەی ئەم ساڵە باوکی حسەین محەممەد کوڕی عەباس کوڕی وەلید ناسراو بەکوڕی نەحوی فەقیە، مرد. هەروەها لەشەوال/ ژانویەی ئەم ساڵە باوکی جەعفەر محەممەد کوڕی قاسمی کەرخی کۆچی دوایی کرد.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و چل و چواری کۆچی(٩٥٥ زایینی)

نەخۆشی مۆعیزئەلدەولە و کرداری کوڕی شاهین

مۆعیزئەلدەولە لەزیقەعدەی ٣٤٣/ فەوریەی ٩٥٥ زایینی گرفتاری نەخۆشی فریافسمس (قریاقسیس) بوو. لەم نەخۆشییەدا نێرینەی پیاو بەردەوام ئازارێکی کوشندەی لەگەڵدایە و دەمارەکانی دەئاوسێت. مۆعیزئەلدەولە لەکاتی نەخۆشی سستی لەخۆی نیشان دەدا، خەڵکان وتاری جۆراوجۆریان هێنایە سەرزمان بارودۆخی بەغداد شڵەژا تا ئەوەی مۆعیزئەلدەولە لەگەڵ هەموو ئازارەکەی لەزیحەججە/ مارس سوار ئەسپ بوو و کاتێك موحەرەمی ٣٤٤/ ئاوریلی ٩٥٥ زایینی دەستیپێکرد، بەختیاری کوڕی وەك جێگری خۆی دەستنیشان کرد و کارەکانی دوای خۆی بەو سپارد و پێگەی ئەمیری ئەمیرەکانی پێبەخشی.

عیمران کوڕی شاهین ئاگادار بوویەوە مۆعیزئەلدەولە مردووە. لەم کاتەدا سامانێکی فراوان بەچەندین بازرگان لەئەهوازەوە بەرەو لای مۆعیزئەلدەولە بەرێکەوتبوو. عیمران هێرشی کردە سەر ئەم سامانە و فڕاندی. کاتێك مۆعیزئەلدەولە باش بوویەوە، لەمبارەوە نامەی بۆ شاهین نووسی. شاهین سامانەکەی گەڕاندەوە و تەنیا سامانی بازرگانەکانی بۆ خۆی هەڵگرت. بەم شێوەیە پەیمانی ئاشتی نێوان ئەوان کۆتایی پێهات. ئەم پێشهاتە لەمانگی موحەرەم/ ئاوریل ڕوویدا.

هێرشی خوراسانییەکان بۆ ڕەی و ئیسفەهان

لەم ساڵەدا سوپای خورسان هێرشی کردە سەر ڕەی. ڕۆکن ئەلدەولە لەسەرەتای موحەرەم/ بیست و حەوتی ئاوریل لەڕەی نیشتەجێ بوو. نامەیەکی بۆ مۆعیزئەلدەولەی برای نووسی و داوای هاوکاری لێکرد. براکەی سوپایەکی بەفەرماندەیی سەبوکتەکینی پەردەدار ڕەوانە کرد. لەولا، سوپای خوراسانییەکان

ـەرێگەی دەشتەوە بەرەو ئیسفەهان بەرێکەوتن. باوکی مەنسوری بویە کوڕی ڕۆکن ـئەلدەولە فەرمانڕەوایەتی ئیسفەهانی دەکرد.

ئەو کاتێك لەهاتنی سوپای خوراسانییەکان ئاگادار بوویەوە، لەگەڵ گەنجینە و بنەماڵەی باوکی ئیسفەهانی بەجێهێشت و گەیشتە خانی لەنجان. فەرماندەی سوپای خوراسان محەممەد کوڕی ماکان بوو. سوپای خوراسان گەیشتە ئیسفەهان و ڕژشتە ناو شارەکە. کوڕی ماکان شوێنپێی کوڕی بویەی هەڵگرت و خۆی گەیاندە گەنجینەکان و دەستی بەسەردا گرت و شوێن کوڕی بویە کەوت. لەم کاتەدا باوکی فەزڵ کوڕی عەمید، وەزیر ڕۆکن ئەلدەولە گەیشت و ڕووبەڕووی سوپای کوڕی ماکان بوویەوە بەڵام سوپاکەی شکستیان خوارد و بڵاوەیان لێکرد و سەربازەکانی کوڕی ماکان بەتاڵانییەکانەوە سەرقاڵ بوون.

کوڕی عەمید دەڵێت: لەم کاتەدا بەتەنیا مامەوە و بڕیارمدا پەیوەستی هاوەڵانم بم، بەڵام لەناکاو بیرم کردەوە: ئەگەر ئەو کارە بکەم، چۆن وەڵامی گەورەی خۆم بدەمەوە، پێی بڵێم منداڵ و بنەماڵە و سامانی حکومەتم بەجێهێشت و گیانی خۆم ڕزگار کرد! کەواتە مەرگم بەشیرینتر و باشتر لەڕزگار کردنی گیانی خۆم بینی. وەستام و سەربازەکانی ماکان سەرقاڵی تاڵان کردنی سامانەکانی من و سوپاکەم بوون. لەم کاتەدا ژمارەیەك لەهاوەڵانی کوڕی عەمید لەدەوری کۆبوونەوە. دەستەیەکی دیکەش لەرێگەوە گەیشتن و هەموویان بەدەم هاوار کردنەوە هێرشیان کردە سەر سوپای خوراسان کەسەرقاڵی کۆکردنەوەی تاڵانییەکان بوون. بەم شێوەیە ژمارەیەکی زۆر لەخوراسانییەکان کوژران و ئەسیر کران. کوڕی ماکان ئەسیر کرا و بردیانە لای کوڕی عەمید. کوڕی عەمید ڕێگەی ئیسفەهانی گرتەبەر و سوپاکەی کوڕی ماکانی لەوێ دەرپەڕاند و منداڵەکانی ڕۆکن ئەلدەولە و بنەماڵەکەی ئەوی دووبارە لەئیسفەهان جێگیر و سامانەکانی وەرگرتەوە.

دواتر ڕۆکن ئەلدەولە، نامەی بۆ بەکر کوڕی مالك سوپای خوراسان نووسی و هەردووك بەو مەرجەی ڕۆکن ئەلدەولە بڕێك پارە بدات و ڕەی و سەرزەمینی چیاکان لەژێر فەرمانی ئەودا بێت، پەیمانی ئاشتییان واژۆ کرد. ڕۆکن ئەلدەولە نامەیەکی بۆ مۆعیزئەلدەولەی برای نووسی تا خەڵات و ئاڵای فەرمانڕەوایەتی

خوراسان بۆ بەکر کوڕی مالك لەخەلیفە وەربگرێت و بۆی بنێرێت. ڕۆکن ئەلدەولە خەلات و ئالای فەرمانڕەوایەتی بۆ کوڕی مالك نارد.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا لەڕەی نەخۆشی کۆلێرا دەرکەوت و ژمارەیەکی زۆر لەخەڵکان مردن. یەکێك لەمردووەکان باوکی عەلی کوڕی موحتاج بوو کەفەرماندەیی سوپای خوراسانی لەدەستدا بوو. کوڕەکەیشی مرد. جەنازەی بێ گیانی باوکی عەلییان بۆ سەغانییان بردەوە و سەرکردەکان لەگەڵ ئەو بۆ خوراسان گەڕانەوە.

لەم ساڵەدا کوردەکانی کەنارەکانی شاری ساوە هێرشیان کردە سەر کاروانی حاجییەکان و تاڵانیان کردن.

لەم ساڵەدا پیاوێك لەدینوەند بانگەشەی پێغەمبەری کرد. کوشتیان.

پیاوێکی دیکە لەئازەربایەجان دەرکەوت ورایگەیاند گۆشتی ئاژەڵەکان و بەرهەمی ئاژەڵەکان ناڕەوایە و بانگەشەی ئەوەی کرد شارەزای غەیبە. پیاوێك ئەوی وەك میوان بردە ماڵەکەی خۆی و ئاشی کەشکی چەوریداری دەرخواردا. کاتێك خواردی، خانەخوێ پێی وت: ئایا تۆ خواردنی گۆشت و بەرهەمە ئاژەڵییەکان بەناڕەوا نازانی و ئایا شارەزای غەیب نیت؟ وتی: بەڵێ. خانەخوێ وتی: ئەمە کەشکی پڕ چەوری بوو کەدەرخواردی تۆمدا و ئەگەر شارەزای غەیب دەبوویت، دەتتوانی لەمە ئاگادار ببیتەوە. خەڵکان چیتر باوەڕیان بەوتەکانی ئەو پیاوە نەدەکرد.

لەم ساڵەدا عەبدولرەحمانی ئومەوی فەرمانڕەوای ئاندۆلۆس، کەشتییەکی زۆر گەورەی دروست کرد کەپێشتر هاوشێوەی نەبینراوە. بەم کەشتییەدا کالاکانی بۆ سەرزەمینەکانی ڕۆژهەلات نارد. ئەم کەشتییە لەدەریا ڕووبەڕووی کەشتییەکی دیکە بوویەوە کەنێردراوی سەقەلییە بۆ لای مۆعیزی عەلەوی بوو. ڕێگەیان لێگرت و سامانەکەیان تالان کرد. هەروەها دەستیان بەسەر نامەکانی مۆعیزی عەلەویدا گرت. مۆعیزئەلدەولە ئاگادار بوویەوە و چەندین کەشتی ئامادە کرد و حەسەن کوڕی عەلی، فەرمانڕەوای سەقەلەییەی وەك فەرماندە دەستنیشان و ئەوی بەرەو

ئاندۆلۆس ڕەوانە کرد. ئەوان گەیشتنە مەریە و ڕۆشتنە ناو لەنگەرگەکە و هەموو کەشتییەکانی ئەم لەنگەرگەیان سووتاند و دەستیان بەسەر ئەو کەشتییە گەورەدا گرت. ئەم کەشتییە لەئەسکەندەرییە گەڕابوویەوە. کالاَ و کەنیزە گۆرانی بێژەکانی عەبدولرەحمان لەم کەشتییەدا دەبینران. سەربازی کەشتییەکان خۆیان گەیاندە وشکانی و ئەوەی بەردەستیان کەوت، خوێنیان ڕشت و بێ زیان بۆ مەهدییە گەڕانەوە. کاتێک عەبدولرەحمانی ئومەوی لەم هەواڵە ئاگادار بوویەوە، چەندین کەشتی بۆ سەرزەمینەکانی ئەفریقییە ڕەوانە کرد و فەرمانی تالآنکاری پێدان. سوپاکەی مۆعیز مەبەستی ڕووبەڕوو بوونەوەیان کرد و ئەوان بەناچاری بۆ کەشتییەکانی خۆیان گەڕانەوە و ڕێگەی ئاندۆلۆسیان گرتەبەر و ژمارەیەکی زۆریان کوشت و ژمارەیەکی زۆریان لێ کوژرا.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و چل و پێنجی کۆچی (٩٥٦ زایینی)

شۆڕشی ڕوزبەهان دژی مۆعیزئەلدەولە

لەم ساڵەدا ڕوزبەهان کوڕی وەندادی خەرشیدی دەیلەمی دژی مۆعیزئەلدەولە ئاڵای شۆڕشی بەرز کردەوە وبراکەی بەلکا لەشیراز شۆڕشی کرد. برای ئەم دوانە، ئەسفار، لەئەهواز ئاڵای شۆڕشی بەرز کردەوە. ڕوزبەهان کەسەرقاڵی جەنگ لەگەڵ عیمران لەبوتەیحە بوو، ڕۆشتە واست و مەبەستی ڕۆشتن بۆ ئەهواز و پەیوەست بوون بەبراکەی کرد و لەرەجەب/ ئۆکتۆبەر گەیشتە ئەهواز. موهەلبی وەزیر لەوێ بوو. مەبەستی جەنگ لەگەڵ ڕوزبەهانی کرد بەڵام پیاوەکانی ئەو پەیوەستی ڕوزبەهان بوو و موهەلبی کشایەوە.

ئەم هەواڵە بەمۆعیزئەلدەولە گەیشت، بەڵام باوەڕی نەکرد چوونکە پێگەیەکی بەرزی بەڕوزبەهان بەخشیبوو لەکاتێکدا سەرەتا خۆی هیچ نەبوو بەڵام بۆ جەنگی ئەو بەرێکەوت. دەیلەمییەکان خوازیاری پەیوەست بوون بەڕوزبەهان بوون و ڕێگەی ناسازگاری دژی مۆعیزئەلدەولەیان گرتەبەر. ڕۆژانە دەستەیەك پەیوەستی ڕوزبەهان دەبوون. مۆعیزئەلدەولە لەپێنجی شەعبان/ سیانزە نۆڤەمبەر لەبەغداد ڕۆشت. خەلیفە موتیعیش شارەکەی بەجێهێشت تا پەیوەستی مۆعیزئەلدەولە بێت چوونکە کاتێك ئەم هەواڵە بەناسرئەلدەولە گەیشت، سوپاکەی خۆی لەموسڵەوە بەفەرماندەیی کوڕەکەی باوکی مەرجا بەرەو بەغداد ڕەوانە کرد تا بیخاتە ژێر فەرمانی خۆیەوە. کاتێك خەلیفە لەهێرشی ناسرئەلدەولە ئاگادار بوویەوە، بەناچاری بەغدادی بەجێهێشت. مۆعیزئەلدەولە، سەبوکتەکینی پەردەدار و دەستەیەکی دیکە لەبڕواپێکراوانی بۆ بەغداد گەڕاندەوە. دەیلەمییەکانی بەغداد ئاڵای شۆڕشیان بەرز کردەوە و کاتێك بەڵێنی وەرگرتنی ڕۆژانەیان پێدرا -هەرچەندە لەمۆعیزئەلدەولە بێ هیوا ببوون- ئارام بوونەوە.

مۆعیزئەلدەولە ڕۆیشت و گەیشتە پردی ئەربەق و لەوێ ئوردووی لێدا. ئەو کەسانێکی لەسەر ڕێگە دانا تا لەپەیوەست بوونی دەیلەمییەکان بەڕوزبەهان ڕێگری بکەن چوونکە ئەوان ڕۆژانەی خۆیان لەمۆعیزئەلدەولە وەردەگرت و دواتر بۆ پەیوەست بوون بەسوپاکەی ڕوزبەهان هەڵدەهاتن. مۆعیزەئەلدەولە، تورکەکان،

کۆیلەکانی خۆی و ژمارەیەکی کەم لەدەیلەمییەکانی بەبڕواپێکراو دەزانی.

لەکۆتاییەکانی ڕەمەزان/ هەژدەی ژانویە، مۆعێزئەلدەولە بڕیاریدا لەگەڵ هاوەڵە بڕواپێکراوەکانی خۆی بۆ جەنگی روزبەهان بڕوات. لەم کاتەدا دەیلەمییەکان لەدەوری کۆبوونەوە و وتیان: ئەگەر ئێمە پیاوە شەرکەرەکانی تۆین، ڕێگە بدە شان بەشانی تۆ بجەنگین، چیتر ناتوانن لەگەڵ منالْ و کۆیلەکان ژیان بەسەر ببەین چوونکە ئەگەر تۆ سەرکەوتن بەدەست بێنیت ئەم سەرکەوتنە بەناوی ئێمە نابێت بەلاْم ئەگەر دوژمنەکەت سەرکەوتن بەدەست بێنێت، سەرشۆڕییەکەی بۆ ئێمە دەمێنێتەوە. ئەوان بۆ فریودانی مۆعێزئەلدەولە ئەم وتانەیان هێنایە سەرزمان تا خۆیان بەسوپاکەی روزبەهان بگەیێنن و بەسەر مۆعێزئەلدەولەدا زالْ ببن. مۆعێزئەلدەولە داوای لێکردن چاوەڕوان بن. وتی: دەمەوێت توانای جەنگی ئەوان هەڵسەنگێنم، بۆ بەیانی هەموان پێکەوە بۆ جەنگی ئەو بەرێدەکەوین. ئەو ڕۆژانەیەکی زیاتر بەدەیلەمییەکاندا و ئەوان دەستیان لەداواکەی خۆیان هەڵگرت.

مۆعێزئەلدەولە بەرێکەوت و سوپاکەی دەستە دەستە بۆ گۆڕەپانی جەنگ دەنارد. ئەم بارودۆخە درێژەی کێشا تا هەتاو ئاوا بوو. تیری تورکەکان کۆتایی هات و شەکەت بوون. لەهیلاك بوونی خۆیان لای مۆعێزئەلدەولە سکالاْیان بەرز کردەوە و وتیان: ئەمشەو وچان دەگرین و بەیانی دەگەڕێینەوە. مۆعێزئەلدەولە دەیزانی ئەگەر بگەڕێتەوە، روزبەهان و دەیلەمییەکان هێرشی دەکەنە سەر و هاوەڵە دەیلەمییەکانیشی پشتی ئەوان دەگرن و لەناوی دەبەن بەشێوەیەك کەتوانای هەلاْتنیشی نەمێنێت. لەکاتێکدا فرمێسکی لەچاو دەباراند، داوای لێکردن هەموو دەستە جەنگییەکان کۆبکەنەوە بۆ ئەوەی پێکەوە هێرش بەرەن و ئەو خۆی فەرماندەی سوپاکە بێت. بیری لەوە کردەوە یا سەرکەوتن بەدەست دێنێت یا دەکوژرێت. سەربازەکان داوای تیریان لێکرد. وتی: بڕێك تیر لای کۆیلەکان ماوەتەوە، وەریان بگرن و لەناو خۆتاندا دابەشی بکەن.

دەستەیەکی شیاو و چالاك لەکۆیلەکانی مۆعێزئەلدەولە کە جل و بەرگ و بەکەرەستەی جەنگ تەیار بوون، داوایان لەمۆعێزئەلدەولە کرد مۆڵەتی جەنگیان پێ بدات بەلاْم مۆعێزئەلدەولە مۆڵەتی نەدا و وتی: لەکاتی پێویست ئێوە بۆ گۆڕەپان دەنێرم. مۆعێزئەلدەولە کەسی بۆ لای ئەوان نارد وفەرمانی پێدان تیرەکانی خۆیان

بەتورکەکان بدەن. لەدوورەوە بەدەست ئیشارەی کرد کەتیرەکان بدەن. ئەوان گومانیان کرد مۆڵەتی جەنگی پێداون و لەبەر ئەوەی حەساوە بوون، هێرشیان برد و ریزەکانی سوپای روزبەهانیان تێکشکاند و لەو لای سوپاکەی هاتنەدەر. ژمارەیەکی زۆریان لەسوپاکەی روزبەهان کوشت. مۆعیزئەلدەولەیش لەگەڵ هاوەڵانی هێرشی برد. روزبەهان و سوپاکەی شکستیان خوارد. روزبەهان و ژمارەیەك لەسەرکردەکان ئەسیر کران و زۆربەیان کوژران. مۆعیزئەلدەولە هەواڵی ئەم سەرکەوتنەی نووسی بەڵام خەڵکان باوەڕیان نەکرد چوونکە لەهێز و توانای روزبەهان و ناتەوانی مۆعیزئەلدەولە ئاگادار بوون. مۆعیزئەلدەولە روزبەهانی لەگەڵ خۆی هێنایە بەغداد تا خەڵکان ببینن. ئەو سەبوکتەکینی بۆ جەنگی کوڕەکەی ناسرئەلدەولە ڕەوانەی عوکبرا کرد بەڵام سەبوکتەکین پێی نەگەیشتەوە چوونکە کاتێك کوڕی ناسرئەلدەولە لەهاتنی ئەو ئاگادار بوویەوە، رێگەی موسڵی گرتەبەر. مۆعیزئەلدەولە روزبەهانی زیندانی کرد بەڵام ئاگادار بوویەوە کەدەیلەمییەکان دەیانەوێت بەزۆر لەزیندان بیهێننەدەر و بەیعەتی لەگەڵ ببەستن. لەبەر ئەمە شەوانە ئەوی لەزیندان بردەدەر و لەئاودا خنکاندی.

باوکی فەزڵ کوڕی عەمید کە لەگەڵ سوپاکەی بۆ جەنگی برای روزبەهان لەشیراز ڕەوانە کرابوو، رووبەرووی بوویەوە و سەرئەنجام سەرکەوتنی بەدەست هێنا و فەرمانڕەوایی بۆ عێزەدئەلدەولە کوڕی رۆکن ئەلدەولە گەڕاندەوە.

بەم شێوەیە ناوی براکانی روزبەهان کەئاڵای شۆڕشیان بەرز کردەوە، کۆتایی پێهات.

مۆعیزئەلدەولە دەستەیەك لەدەیلەمییەکانی گرت و چاوپۆشی لەدەستەیەك کرد. رێزی لەتورکەکان گرت و ئەوانی پێشخست و فەرمانیدا دەیلەمییەکان سەرکۆنە بکەن و دەستدرێژییان بکەنەسەر. دواتر جگە لەواست و بەسرە، داهاتێکی زیاتری خستە بەردەستی تورکەکان. ئەوان ڕۆشتن تا بەشانازی و غرورەوە داهاتەکانیان وەربگرن بەڵام هەموو شوێنێکیان وێران کرد و سامانەکانیان بەتاڵان برد. زیان و زەرەریان لەسوودیان زیاتر بوو.

جەنگی سەیف ئەلدەولە لەسەرزەمینی رۆم

لەرەجەب/ ئۆکتۆبەری ئەم ساڵە سەیف ئەلدەولە کوڕی حەمدان لەگەڵ سوپاکەی خۆی بۆ جەنگی رۆمییەکان بەرێکەوت. ئەو گەیشتە خەرشەنە و سارخە و چەند

قەلایەکی گرت، ژمارەیەکی ئەسیر کرد و وێرانی نایەوە و ژمارەیەکی کوشت و بۆ ئەزەنە گەڕایەوە و لەو سەرزەمینە نیشتەجێ بوو تا فەرمانڕەوای تەرسوس هاتە لای و خەلاتی پێبەخشی و چاکەی لەگەڵ کرد و ئەو بۆ حەلەب گەڕایەوە.

کاتێك رۆمییەکان لەم هەواڵە ئاگادار بوونەوە، هێزی خۆیان کۆکردەوە و هێرشیان کردە سەر مەیافارقین و شارەکەیان تالان و وێران کرد. ژمارەیەکی زۆر لەدانیشتووانەکەیان ئەسیر و سامانەکانیان کۆکردەوە و بردیان.

بیرکردنەوەی چەند رووداوێك

لەم ساڵەدا لەنێوان دانیشتووانی ئیسفەهان و قوم لەبەر جیاوازی مەزهەب، ئاژاوە کەوتەوە.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: دەوترا پیاوێکی دانیشتووی قوم جوێنی بەیەکێك لەئەسحابەکاندا. ئەو لەهاوەڵانی شەحنەی ئیسفەهان بوو. دانیشتووانی ئیسفەهان شۆڕش و داوای هاوکارییان لەخەڵکانی دەوروبەر کرد و لەگەڵ خەڵکانێکی بێ ژمار هێرشیان کردە سەر ماڵی شەحنە. لەم شۆڕشەدا دەستەیەك کوژران و دانیشتووانی ئیسفەهان سامانی بازرگانەکانی خەڵکی قومیان تالان کرد. رۆکن ئەلدەولە لەم هەواڵە ئاگادار بوویەوە و توڕە بوو. کەسی بۆ ئیسفەهان نارد و باجی قورسی خستە سەر شانیان.

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی عەبدولواحید کوڕی باوکی هاشم باوکی عەمرۆی خۆپارێز، کۆیلەی سەعلەب، لەمانگی زیقەعدە/ فەوریە کۆچی دوایی کرد.

لەم ساڵەدا لەهەمەدان، ئەستەرئاباد و دەوروبەری، دوو ئەردهەژێنی گەورە روویدا. ژمارەیەکی زۆر لەخەڵکان لەژێر داروپەردوودا مردن. چەندین کەلێنیش لەدیوارەکانی قەسری شیرین دروست بوو.

لەجومادی الاخرە/ سێپتامبەری ئەم ساڵە رۆمییەکان لەرێگەی دەریاوە بۆ جەنگی دانیشتووانی تەرسوس هاتن و هەزار و هەشتسەد کەس لەوانیان کوشت و ئاوەدانییەکانی دەوروبەریان سووتاند.

لەم ساڵەدا حەسەن کوڕی عەلی، فەرمانڕەوای سەقەلییە، لەگەڵ چەندین کەشتی جەنگی بەرەو رۆم بەرێکەوت.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و چل و شەشی کۆچی(٩٥٧ زایینی)

مەرگی مەرزوبان

لەرەمەزان/ نۆڤەمبەری ئەم ساڵە، سەرکردە، مەرزوبانی ئازەربایەجان و ئەمیر ئەو سنورە مرد. کاتێك لەمەرگی خۆی دڵنیابوو، وەهسوزانی برای وەك جێگری خۆی دەستنیشان و دوای ئەو کوڕەکەی، جوستان کوڕی مەرزوبانی وەك ئەمیری ئازەربایەجان دیاریکرد.

مەرزوبان پێشتر فەرمانی بەنوێنەرەکانی خۆیدابوو دوای ئەو قەڵاکان تەنیا بەجوستانی کوڕی بدەن و ئەگەر جوستان مرد، بەکوڕەکەی تری ئیبراهیم و ئەگەر ئەویش مرد، بەکوڕەکەی دیکەی یانی ناسر. ئەگەر کەس لەوان نەمایەوە تەسلیمی وەهسوزانی برای بکەن. کاتێك مەرزوبان ئەم وەسیەتی بۆ براکەی کرد، نیشانەکانی نێوان خۆی و نوێنەرەکانی بۆ وەرگرتنی قەڵاکان فێر کرد. کاتێك مەرزوبان مرد، وەهسوزانی برای ئەنگوستیلە و نیشانەکانی براکەی بۆ سەرکردەی قەڵاکان نارد و خوازیاری وەرگرتنەوەی قەڵاکان بوو و ئەوان یەکەم وەسیەتی مەرزوبانیان ئاشکرا کرد. وەهسوزان گومانی کرد براکەی فریویداوە، لەبەر ئەمە ڕێگەی سازگاری لەگەڵ برازاکانی گرتەبەر بەڵام ئەوان لەبەرابەری وەستان و ڕێگەیان پێنەدا. وەهسوزان هاوشێوەی کەسێکی هەڵاتوو لەوان دوور کەوتەوە و لەئەردەبیلەوە ڕۆشتە تارەم. جوستان خۆڕاگری کردە پیشە و براکانی ملکەچی فەرمانەکانی بوون. باوکی عەبدوڵلەی نەعیمی وەزیر بوو. هەموو سەرکردەکانی باوکی جگە لەجوستان کوڕی شەرمزەن پەیوەستی بوون. ئەم سەرکردەیە هەوڵیدا بەسەر ئەرمەنستاندا زاڵ ببێت. ئەو خۆی فەرمانڕەوای ئەرمەنستان بوو.

وەهسوزان دووبەرەکی لەناو برازاکانی دەست پێکرد و هەوڵیدا ئەوان لەیەك دوور بخاتەوە و دوژمنانی بۆ گرتنی سەرزەمینەکەی ئەوان هاندا تا بەمەبەستەکەی خۆی بگات و ژمارەیەك لەوان بکوژێت.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا لەبەغداد و دەوروبەری ئاوسانی قوڕگ و ئاوسانی خوێنی (ماشرا) لەناو خەڵکان دەرکەوت و ژمارەیەکی زۆر لەخەڵکان بەهۆی ئەم دوو نەخۆشییە وجەڵتەوە دەمردن. هەرکەس کەڵەشاخی دەکرد، شلەمەنییەکی گەرم و زۆر، تا ئەنیشکی دەهاتەدەر و گرفتاری تایەکی کوشندە دەبوو. کەس بەسلامەت گیانی دەرباز نەدەکرد. لەو ساڵەیشدا باران نەباری.

لەم ساڵەدا مۆعیزئەلدەولە سوپای ڕازاندەوە و و بۆ پەچەکردار لەبەرابەر ناسرەئەلدەولە مەبەستی موسڵی کرد. ناسرئەلدەولە نامەیەکی بۆ نووسی و پارەی بۆ نارد و بەڵێنیدا لەسەرزەمینەکەی خۆی ساڵانە دوو هەزار درهەم باجی بۆ بنێرێت. بەم ئەندازەی بۆ نارد و مۆعیزئەلدەولە لەبەر وێرانی سنوورەکانی ژێر دەستی خۆی و لەبەر ئەوەی سەرکردەکانی بەکەسانی بڕواپێکراو نەدەزانی، گەڕایەوە. لەم کاتەدا ناسرئەلدەولە لەناردنی ئەو بڕەی بەڵێنیدابوو، پەشیمان بوویەوە و چەند و چۆنییەکەی ئاماژەی پێدەدرێت.

لەم ساڵەدا ئاوی دەریا هەشتا گەز کەمی کرد. چەندین دوورگە و کێو بینرا کەپێشتر بوونیان نەبوو. لەم ساڵەدا باوکی عەباس محەممەد کوڕی یەعقوب کوڕی یوسف کوڕی مەعقەلی ئومەوی نەیشابوری، ناسراو بەئەسەم کەوتەکانی لەحەدیس پێگەیەکی بەرزی هەیە، مرد. ڕەبیع کوڕی سلێمان، کەشوێنکەوتەی شافعی بوو و کتێبەکانی شافعی لەو دەگێڕدرێتەوە، مرد.

لەم ساڵەدا باوکی ئیسحاق ئیبراهیم کوڕی محەممەد کوڕی ئەحمەد کوڕی ئیسحاق، فەقیهی بوخاری، مرد.

لەم ساڵەدا لەعێراق، چیاکان، قوم و کەنارەکانی ئەو سەرزەمینە چەندین ئەردهەژێن ڕوویدا و بۆ ماوەی چل ڕۆژ بەردەوام بوو. هەندێ کات ئارامی دەگرت و هەندێ کات دەستی پێدەکردەوە. چەندین ماڵ وێران و ئاوەکان کەمی کرد و ژمارەیەکی زۆر لەژێر داروپەردوودا مردن.

لەڕەی و کەنارەکانی لەسەرەتای زیحەججە/ بیست و چواری فەوریە ئەردهەژێنێك ڕوویدا کەزۆربەی شوێنەکانی وێران و ژمارەیەکی بەرچاوی کوشت. لەتاڵەقان و کەنارەکانی چەندین ئەردهەژێن ڕوویدا و گیانی ژمارەیەکی زۆری گرت.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و چل و حەوتی کۆچی(٩٥٨ زایینی)

زاڵبوونی مۆعیزەلدەولە لەموسڵ و گەڕانەوەی لەو شارە

پێشتر وتمان مۆعیزەلدەولە بەوەرگرتنی دوو هەزار هەزار درهەم لەساڵ پەیمانی ئاشتی لەگەڵ ناسرئەلدەولە بەست. کاتێك، کاتی ناردنی پارەکە هات، ناسرئەلدەولە لەناردنی خۆی دوادەخست و مۆعیزەلدەولە لەنیوەی جومادی الاوەل/ شەشی ئۆگۆست هێرشی کردە سەر موسڵ. موهەلبی وەزیر هاوڕێیەتی دەکرد. ناسرئەلدەولە موسڵی بەجێهێشت و بەرەو نەسیبین هەڵات. مۆعیزەلدەولە دەستی بەسەر موسڵدا گرت.

شێوازی ناسرئەلدەولە بەم شێوە بوو هەرکات کەسێك مەبەستی هێرش کردنە سەر موسڵی دەکرد، ئەو شارەی بەجێدەهێشت و هەموو دەبیر و سەرپەرەستەکانی دیوان و ئەو کەسانەی شارەزای شوێنی پارەکانی حکومەت بوون، لەگەڵ خۆی دەبرد و لەقەڵاکانی وەك کەواشی، زەعفەران و شوێنەکانی دیکە جێگەی دەکردنەوە. قەڵای کەواشی لەو کاتەدا بەئەردوموشت ناودەبرا. ناسرئەلدەولە فەرمانی بەعەرەبەکان دەدا ئالیك و خواردەمەنی تاڵان بکەن و هەرکەس مەبەستی سەرزەمینەکەی ناسرئەلدەولەی دەکرد، ناکاوگیر دەکرا و ڕووبەڕووی گرفتاری دەبوویەوە.

لەکاتی هێرشەکەی مۆعیزەلدەولە، ناسرئەلدەولە ئەو کارەی دووبارە کردەوە و مۆعیزەلدەولە و سوپاکەی گرفتاری کەمی ئالیك و خواردەمەنی بوونەوە. مۆعیزەلدەولە ئاگادار بوویەوە کەدانەوێڵەی حکومەتی لەنەسیبین فراوانە، بۆ ئەم مەبەستە لەموسڵەوە هێرشی کردە سەر ئەو شارە و سەبوکتەکینی پەردەداری وەك جێگری خۆی لەموسڵ دانا. کاتێك گەیشتە نیوەی ڕێگا، ئاگادار بوویەوە باوکی مەرجا و هیبە الله، مناڵەکانی ناسرئەلدەولە، لەگەڵ سوپایەکی گەورە لەسنجارن. سوپایەکی بۆ جەنگی ئەوان ڕەوانە کرد.

مناڵەکانی ناسرئەلدەولە کاتێك هاتنەخۆ کەسوپاکەی مۆعیزەلدەولە گەیشتبووە سەریان و چیتر نەیانتوانی باروبنەی خۆیان ببەن و هەرکەس توانی

سوار ئەسپەکەی بوو و هەڵات. سوپای مۆعیزئەلدەولە هاتە ناو خێوەتەکانیان و تاڵانییان کرد. مناڵەکانی ناسرئەلدەولە گەڕانەوە و بەشێوەیەکی چاوەڕوان نەکراو هێرشیان کردە سەر سوپاکەی مۆعیزئەلدەولە و شمشێریان دەرکێشا و ژمارەیەکی زۆریان کوشت و ژمارەیەکیان ئەسیر کرد و لەسنجار مانەوە.

مۆعیزئەلدەولە مەبەستی نەسیبینی کرد. ناسرئەلدەولە بۆ مەیافارقین هەڵات. هاوەڵانی ناسرئەلدەولە بەجێیان هێشت و بۆ لای مۆعیزئەلدەولە گەڕانەوە و داوای ئەمانیان کرد. ناسرئەلدەولە کاتێك ئەمەی بینی، بەرەو حەلەب و بۆ لای براکەی هەڵات. کاتێك سەیف ئەلدەلە لەهاتنی براکەی ئاگادار بوویەوە، بۆ پێشوازی کردنی ڕۆشت و ڕێزی گرت. خۆی بۆ خزمەت کردنی وەستا تا ئەو جێگەی بەدەستی خۆی پێڵاوەکانی لەپێ داکەند.

هاوەڵانی ناسرئەلدەولە لەقەڵاکانی موسڵ و جەزیرە ژیانیان بەسەر دەبرد و بەشێوەیەکی لەناکاو هێرشیان دەکردە سەر سوپاکەی مۆعیزئەلدەولە لەموسڵ، یا دەیانکوشتن یا ئەسیریان دەکردن و ڕێگەیان نەدەدا خواردەمەنییان پێ بگات.

لەم کاتەدا سەیف ئەلدەولە نامەی بۆ مۆعیزئەلدەولە نووسی و گفتوگۆی لەسەر ئاشتی کرد. نوێنەرەکان لەنێوان ئەوان هاتوچۆیان دەکرد. مۆعیزئەلدەولە ڕازی نەبوو لەگەڵ ناسرئەلدەولە پەیمان ببەستێت چوونکە چەندین جار پەیمانەکەی شکاندبوو. سەیف ئەلدەولە بەڵێنیدا ساڵانە دووهەزار هەزار و نۆسەد هەزار درهەم باج بدات و سەربازە ئەسیرەکانی لەسنجار و شوێنەکانی دیکە ئازاد بکات. ئەم پێشهاتە لەمانگی موحەڕەمی ٣٤٨/ مارسی ٩٥٩ زایینی ڕوویدا.

مۆعیزئەلدەولە لەگەڵ ئەوەی دەستی بەسەر ئەو سەرزەمینەدا گرتبوو، بەپێشنیارەکەی سەیف ئەلدەولە ڕازی بوو چوونکە گرفتاری نەداری و کەمی خواردەمەنی بوویەوە و خەڵکان لەدانی باج ناتەوان بوون ودەستیان بەبەرهەمەکانی خۆیان نەدەگەیشت و داوایان لەعەرەبەکان دەکرد هاوکاری سوپاکەی ناسرئەلدەولە بکەن. مۆعیزئەلدەولە ناچار بوو بگەڕێتەوە بەڵام لەگەڕانەوەی بێ ئەنجام ڕازی نەبوو و کاتێك نامەکەی سەیف ئەلدەولەی بەدەست گەیشت، ئاسوودە و بەپێشنیارەکەی ڕازی و ڕێگەی بەغدادی گرتەبەر.

ڕەوانە کردنی سوپاکەی مۆعیزی عەلەوی بۆ کەنارەکانی مەغریب

لەم ساڵەدا پێگەی باوکی حەسەن جەوهەر لای مۆعیز لەئەفریقییە بەرز بوویەوە (هاوتای وەزارەت). مۆعیز ئەوی لەسەفەر/ ئاوریلی ئەم ساڵە لەگەڵ سوپایەکی گەورە کەزیری کوڕی مەنادی سەنهاجی وکەسانی دیکە لەناویدا دەبینران، بۆ کەنارەکانی مەغریب ڕەوانە کرد. ئەو تا تاهەرت پێشڕەوی کرد و لەوێ یەعلی کوڕی محەممەدی زەناتی هاتە لای. ئەو ڕێزی لەزەناتی گرت بەڵام دواتر ڕێگەی ناسازگاری لەگەڵ جەوهەری گرتەبەر و جەوهەر ئەوی گرت. هاوەڵانی زەناتی شۆڕشیان کرد و جەوهەر ڕووبەڕوویان بوویەوە و ئەوان هەڵاتن. جەوهەر تا شاری ئەفکان شوێنیان کەوت و بەزۆری شمشێر ڕۆشتە ناو شارەکە و تاڵانکاری کردە پیشە و کۆشکەکانی یەعلی تاڵان کرد. مناڵەکەی ئەوی گرت کەهێشتا مناڵ بوو. فەرمانیدا ئەفکان وێران بکەن و بیسووتێنن. ئەم پێشهاتە لەمانگی جومادی الاخرە/ ئۆگۆست ڕوویدا.

جەوهەر بەرەو فاس بەڕێکەوت. فاس لەژێر فەرمانی ئەحمەد کوڕی بەکردا بوو، ئەحمەد دەروازەکانی شاری بەرووی ئەودا بەست. جەوهەر دابەزی و چەند ڕۆژێك جەنگی تاقی کردەوە بەڵام نەیتوانی شارەکە بگرێت. سەرکردە فاتمییەکان لەکەنارەکانی سوس دیاری و خەڵاتیان بۆ جەوهەر نارد و پێشنیاریان پێکرد هێرش بکاتە سەر سەجلماسە. سەجلماسە لەژێر فەرمانی محەممەد کوڕی واسول بەنازناوی شاکرللە بوو و بەسەروەری باوەڕداران ناویان دەبرد. ئەو سکەی بەناوی خۆی لێدابوو، لەو کاتەدا ساڵەکانی تەمەنی لەشانزە تێپەڕی نەدەکرد. کاتێك لەهاتنی جەوهەر ئاگادار بوویەوە، هەڵات و کاتێك ویستی بۆ سەجلماسە بگەڕێتەوە، دەستەیەك ئەویان بینی و گرتیان و بردیانە لای جەوهەر.

جەوهەر ڕۆشت تا گەیشتە بەحری محیط (ئۆقیانوسی ئەتڵەس). فەرمانیدا ماسی بۆ ڕاو بکەن. ماسییان بۆ گرت، ماسییەکەی خستە ناو ئاو و بۆ مۆعیزی نارد. ئەو ڕۆشتە کەنارەکانی ئەو سەرزەمینە و دەستی بەسەر هەموو ناوچەکاندا گرت و بۆ فاس گەڕایەوە و ماوەیەك بەجەنگەوە سەرقاڵ بوو. زیری کوڕی مەناد چەند کەسێکی بوێری هەڵبژارد وپەیژەکانیان هەڵگرت و مەبەستی شاری فاسیان

کرد. پەیژەکانیان بەدیوارە کورتەکەی شاردا هەڵواسی. خەڵکانی فاس ئاسوودە بوون. کاتێك گەیشتە سەر دیوارەکە، هەرکەسیان بینی، کوشتیان و خۆیان گەیاندە دیواری دووەم و دەروازەکانیان کردەوە و مەشخەڵەکانیان هەڵکرد و تەپڵەکانیان هێنایە دەنگ. فەرماندەی سوپاکە هەم زیری بوو هەم جەوهەر. کاتێك جەوهەر دەنگەکانی بیست، سوار ئەسپەکەی بوو و ڕۆشتە ناو فاس. فەرمانڕەوای فاس خۆی شاردەوە و دوو ڕۆژ دواتر قۆلبەستیان کرد و لای ئەمیری سەجلماسە زیندانی کرا. گرتنی فاس لەرەمەزانی ٣٤٨/ نۆڤەمبەری ٩٥٩ زایینی بوو. جەوهەر ئەم دوو زیندانییەی خستە ناو دوو قەفەس و ڕەوانەی دەرباری مۆعیزی لەمەهدییە کرد و تاهەرتی خستە ژێر فەرمانی زیری مەناد.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا لەسەرزەمینی چیاکان(لوڕستان و کوردستان) نەخۆشی کۆلیرا دەرکەوت و زۆربەی دانیشتووانی ئەو سەرزەمینە مردن. ژمارەی ژنان و منالآن لەناو مردووەکان زیاتر بوو. خەڵك چیتر نەیاندەتوانی سەردانی نەخۆشەکان بکەن یا لەگەڵ جەنازەکانیان بەرەو گۆڕستان بڕۆن چوونکە ژمارەی مردووەکان زیاد لەرادە فراوان بوو.

لەم ساڵەدا مانگ گیرا.

لەم ساڵەدا باوکی حەسەن عەلی کوڕی ئەحمەدی بوشەنجی سۆفی لەنەیشابور مرد. ئەو یەکێك لەسۆفییە ناودارەکان بوو. باوکی حەسەن محەممەد کوڕی حەسەن کوڕی عەبدوللە کوڕی باوکی شوارب، قازی بەغداد کە لەساڵی ٢٩٢/٩٠٥ زایینی چاوی بەدنیا هەڵهێنا، چاوی لەجیهان بەست. باوکی حسەین کوڕی عەلی کوڕی یەزید حافزی نەیشابوری لەجومادی الاوەل/ جولای کۆچی دوایی کرد.

لەم ساڵەدا عەبدوللە کوڕی جەعفەر کوڕی دروستویە باوکی محەممەدی فارسی نەحوی لەمانگی سەفەر/ ئاوریل مرد. ئەو لەساڵی ٢٥٨/٨٧١ زایینی چاوی بەدنیا هەڵهێنا و لەموبەرید زانستی نەحو فێر بوو.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و چل و هەشتی کۆچی (٩٥٩ زایینی)

لەموحەڕەمی ئەم ساڵە سەیف ئەلدەولە پەیمانی ئاشتی لەگەڵ مۆعیزئەلدەولە بەست. مۆعیزئەلدەولە بۆ عێراق گەڕایەوە و ناسرئەلدەولە ڕێگەی موسڵی گرتەبەر.

لەم ساڵەدا خەلیفە، بۆ باوکی عەلی کوڕی ئەلیاس، ئەمیری کرمان، خەڵات و ئاڵای فەرمانڕەوایەتی نارد.

لەم ساڵەدا باوکی حەسەن محەممەد کوڕی ئەحمەدی مافروخی، دەبیری مۆعیزئەلدەولە مرد و ئەبوبەکر کوڕی باوکی سەعید دوای ئەو وەك دەبیر دەستنیشان کرا.

لەم ساڵەدا لەنێوان عەلی کوڕی کامە، خوشکەزای ڕۆکن ئەلدەولە و بێستون کوڕی وەشمگیر جەنگ ڕوویدا. بێستون شکستی خوارد و هەڵات.

لەم ساڵەدا دە و چەند(سیانزە) لە بەلەمی حاجییەکانی موسڵ نغرۆ بوو.

لەم ساڵەدا ڕۆمییەکان هێرشیان کردە سەر تەرسوس و ڕۆها وکوشتیان و ئەسیریان کرد و تاڵانکارییان کردە پیشە و بێ زیان گەڕانەوە.

لەم ساڵەدا مۆئەیید ئەلدەولە منالی ڕۆکن ئەلدەولە لەڕەی ڕێگەی بەغدادی گرتەبەر و لەگەڵ کچی مامەکەی، مۆعیزئەلدەولە، پەیوەندی هاوسەرگیری بەست و ئەوی لەگەڵ خۆی بردە ڕەی و دواتر بۆ ئیسفەهان گەڕایەوە.

لەجومادی الاوەل/ جولای ئەم ساڵە لەنێوان خەڵکی کۆڵان و گەڕەکەکانی بەغداد جەنگێکی قورس ڕوویدا و دەستەیەك لەناو خوێنی خۆیاندا گەوزان و زۆربەی بەشەکانی شار سووتا.

لەم ساڵەدا ئەبوبەکر ئەحمەد کوڕی سلێمان کوڕی حەسەن، فەقیهی حەنبەلی، ناسراو بەنەجار لەتەمەنی نەوەد و پێنج ساڵی مرد.

لەم ساڵەدا جەعفەر کوڕی محەممەد کوڕی نەسیری خولدی سۆفی کە لەهاوەڵانی جونەید حەدیسی دەگێڕایەوە، مرد.

لەم ساڵەدا باران نەباری و گرانی لەزۆربەی شارەکان دەرکەوت و خەڵکان لەکانونی دووەم/ ژانویە، نوێژەبارانەیان خوێند. یەکێك لەو شارانە بەغداد بوو بەڵام دوای نوێژە بارانەیش باران نەباری و لەئازار، مارس، هێرشی کوولەکان دەستی پێکرد و ئەوەی لەسەوزینەکان (دانەوێڵە) ڕەوا بوو، لەناوچوو. بارودۆخ بۆ خەڵکان دژوارتر بوو.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و چل و نۆی کۆچی (٩٦٠ زایینی)

دەرکەوتنی موستەجیر باللە

لەم ساڵەدا لەئازەربایەجان پیاوێك لەمناڵەکانی عیسا کوڕی موکتەفی باللە دەرکەوت بەنازناوی موستەجیر باللە. ئەو بۆ ڕەزامەندی بنەماڵەی محەممەد بەیعەتی وەردەگرت. خۆی وەك کەسێکی دادپەروەر و بۆ کارە شیاوەکان خەڵکی هاندەدا و ڕێگەی ئەنجامدانی کارە نەشیاوەکانی لێدەگرتن. شوێنکەوتەکانی فراوان بوون.

چۆنیەتی دەرکەوتنی ئەو بەم شێوەیە: جوستان کوڕی مەرزوبان، ئەمیری ئازەربایەجان، بۆ بەڕێوەبردنی سوپا، پێچەوانەی شێوازی باوکی گرتەبەر و سەرقاڵی ڕابواردن و خۆشگوزەرانی بوو و ڕاوێژی بەژنان دەکرد. جوستان کوڕی شەرمەزەن لەئەرمەنستان سەنگەری گرتبوو. وەهسوزان لەتارەم لەنێوان برازاکانی سازی ناسازگاری دەژەنی.

لەم کاتەدا جوستان کوڕی مەرزوبان، وەزیرەکەی خۆی، نەعیمی، گرت. ئەو لەگەڵ وەزیری جوستان کوڕی شەرمەزەن، باوکی حەسەن عوبەیداللە کوڕی محەممەد کوڕی حەمدویە، پەیوەندی خزمایەتی بوو. باوکی حەسەن لەگیرانی نەعیمی پەرێشان بوو. لەبەر ئەمە جوستان کوڕی شەرمەزەنی ناچار کرد بۆ ئیبراهیم کوڕی مەرزوبان لەئەرمەنستان نامە بنووسێت و تەماحی فەرمانڕەوایەتی بخاتە بەردەم. کوڕی شەرمەزەن نامەی نووسی و ئیبراهیم کوڕی مەرزوبان هات و هەموان پێکەوە مەبەستی مەراغەیان کرد و دەستیان بەسەردا گرت. کاتێك جوستان کوڕی مەرزوبان ئاگادار بوویەوە، نامەی بۆ کوڕی شەرمەزەن و وەزیرەکەی نووسی و ڕێگەی ئاشتی و سازانی لەگەڵ ئەو دووانە گرتەبەر و بەڵێنیدا نەعیمی ئازاد بکات. کوڕی شەرمەزەن لەهاوکاری کردنی ئیبراهیم خۆی بەدوور گرت و ئیبراهیم و براکەی هەستیان بەدوورویی شەرمەزەن کرد و نامەیان بۆ یەك نووسی و بۆجەنگ و لەناوبردنی کوڕی شەرمەزەن پەیمانیان بەست.

لەم کاتەدا نەعیمی لەزیندانی جوستان کوڕی مەرزوبان هەڵات و ڕۆشتە موقان و نامەی بۆ عیسا کوڕی موکتەفی نووسی و بۆ گرتنەدەستی خەلافەت هانیدا و بەڵێنیدا هێزی بۆ کۆبکاتەوە و ئازەربایەجان بخاتە ژێر فەرمانی ئەو. کاتێك کوڕی عیسا بەهێز

بوو، مەبەستی عێراقی کرد. سێسەد شاسوار هاورێیتیان دەکرد. جوستان کوڕی شەرمەزەنیش پەیوەستی بوو. ئەو بەهۆی پەیوەست بوونی جوستان بەهێز و خەڵکان دەستی بەیعەتیان بۆ درێژ کرد و پێگەی بەرز بوویەوە. جوستان و ئیبراهیم دوو کوڕەکەی مەرزوبان مەبەستی جەنگ و رووبەروو بوونەوەی ئەویان کرد. کاتێك دوو سوپا رووبەرووی یەکبوونەوە، هاوەڵانی موستەجیر هەڵاتن و خۆی ئەسیر کرا و لەناوچوو. دەڵێن ئەویان کوشت یا خۆی مرد.

سەرکەوتنی وەهسوزان بەسەر برازاکانی و کوشتنی ئەوان

وەهسوزان کاتێك بینی برازاکانی رێگەی ناسازگاری یەکتریان گرتۆتەبەر و هەرکام فێڵ لەوەی دیکەیان دەکات، دوای جەنگی موستەجیر نامەی بۆ ئیبراهیم نووسی و خوازیاری بینینی ئەو بوو. ئیبراهیم چاوی پێیکەوت و رێزی لەمامی گرت و بەئەندازەیەك دیاری پێبەخشی کەلەژماردن نایەت. وەهسوزان نامەیەکی بۆ ناسر، برازاکەی تری، نووسی وهانیدا. ناسر لەجوستانی برای جیابوویەوە و رێگەی موقانی گرتەبەر. سوپاییەکان ئەویان بۆ کۆکردنەوەی سامان بەشیاو دەزانی. لەبەر ئەمە زۆربەیان لەجوستان جیابوونەوە و پەیوەستی ناسری برای بوون. بەم شێوەیە ناسر لەبراکەی بەهێزتر بوو و ئەردەبیلی خستە ژێر فەرمانی خۆی.

لەم کاتەدا سوپاییەکان داوای پارەیان لەناسر کرد و ئەو نەیتوانی ئەو بڕە پارە دابین بکات. وەهسوزای مامی ئامادە نەبوو هاوکاری بکات. ناسر زانی مامی فریویداوە و لەبەر ئەمە نامەیەکی بۆ جوستانی برای نووسی ورێگەی سازگارییان گرتەبەر و دەستیان خستە ناو دەستی یەك. ئەم پەیمانە کاتێك بوو ئەوان لەو پەڕی نەداری و پەرێشانیدا بوون و کارگوزارەکانیان دەستیان بەسەر سنور و سامانەکانی ژێر دەستیان گرتبوو. جوستان و ناسر، دوو منداڵەکەی مەرزوبان لەگەڵ دایکیان پەنایان بۆ وەهسوزان برد. نامەیەکیان بۆ نووسی و سوێندیاندا. وەهسوزان پەیمانی پێدان. ئەوان بۆ لای ئەو بەرێکەوتن و کاتێك گەیشتنە لای، ئەو پەیمانەکەی خۆی شکاند و رێگەی فرت و فێڵی گرتەبەر و ئەوانی قۆڵبەست کرد. جوستان و ناسر و دایکیانی زیندانی کرد و بەسەر ئوردووگاکەی ئەواندا زاڵبوو. ئیسماعیلی کوڕی وەك فەرمانڕەوا هەڵبژارد و زۆربەی قەڵاکانی بەو سپارد. سامانی خۆی خستە بەردەستی

سوپاییەکان و ڕەزامەندی ئەوانی بەدەست هێنا.

ئیبراهیم کوڕی مەرزوبان هێرشی کردە سەر ئەرمەنستان و سوپاکەی بۆ جەنگی ئیسماعیل کۆکردبوویەوە تا دوو براکەی لەزیندانی مامەکەی ڕزگار بکات. وەهسوزان کاتێك لەم هەواڵە ئاگادار بوویەوە، و بینی خەڵکان پشتیوانی لێدەکەن، پێشدەستی کرد و دایك و دوو کوڕەکەی کوشت و نامەی بۆ جوستان کوڕی شەرمزەن نووسی و داوای لێکرد ڕووبەڕووی ئیبراهیم ببێتەوە. وەهسوزان بەپارە و سەرباز هاوکاری کرد. جوستان ڕووبەڕووی ئیبراهیم بوویەوە و ئیبراهیم بەناچاری هەڵات و بۆ ئەرمەنستان گەڕایەوە. کوڕی شەرمەزەن بەسەر سوپاکەیدا زاڵ بوو و مەراغە و ورمێی خستە ژێر فەرمانی خۆی.

جەنگی سەیف ئەلدەولە لەسەرزەمینی ڕۆم

لەم ساڵەدا سەیف ئەلدەولە لەگەڵ سوپایەکی گەورە هێرشی کردە سەر سەرزەمینی ڕۆم و لەوێ چەندین نیشانەی لەخۆی بەجێهێشت. گەڕەك و کۆڵانەکانی کردە خۆراکی ئاگر و دەستی بەسەر چەندین قەڵادا گرت و تالآنی و ئەسیری زۆری کۆکردەوە و گەیشتە خەرشەنە. لەم کاتەدا ڕۆمییەکان ڕێگەکانیان لێگرت و کاتێك مەبەستی گەڕانەوەی کرد، هاوڕێ تەرسوسیەکانی پێیان وت: ڕۆمییەکان ڕێگەکانیان بەستووە و چیتر توانای گەڕانەوەت نییە، باشترە لەگەڵ ئێمەدا بێیت. سەیف ئەلدەولە ڕازی نەبوو. ئەو کەپیاوێکی خۆپەسەند و خۆبین بوو، ڕاوێژ کردن لەگەڵ کەسانی دیکەی پەسەند نەدەکرد تا نەڵێن گوێڕایەڵی وتە و بۆچوونی کەسانی دیکەیە. ئەو لەوڕێگەی هاتبوو، گەڕایەوە. ڕۆمییەکان ڕووبەڕووی بوونەوە و ئەوەی وەك تالآنی کۆی کردبوویەوە، لێیان سەندەوە و سامانەکانی خۆی و سوپاکەیان تالآن کرد. شمشێریان خستە ناو سوپاکەی و ژمارەیەکی زۆریان کوشت و ئەسیر کرد. سویف ئەلدەولە توانی لەگەڵ سێسەد سوار خۆی ڕزگار بکات. ئەم چارەنووسی ئەو کەسەیە گرنگی بەبۆچوونی زانا وبیرمەندەکان نادات و خواوەندی پەروەردگار بۆ کاروبارەکان بەتواناترە.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا عەبدولمەلیك کوڕی نوح، فەرمانڕەوای خوراسان و ماوەرائەلنەهر، یەکێك لەسوپاسالارەکانی خۆی بەناوی ئەجتەکینی گرت و کوشتی و بەم شێوەیە بارودۆخی خوراسان شڵەژا.

لەم ساڵەدا باوکی فەتح ناسراو بە کوڕی عوریان (ڕووت) عیمران کوڕی شاهین، ئەمیری بوتەیحە، لەگەڵ کەسان و سامانەکەی خۆی داوای ئەمانی لەمۆعیزئەلدەولە کرد چوونکە لەبراکەی دەترسا. مۆعیزئەلدەولە ئەمانی پێبەخشی و چاکەی لەگەڵ کرد.

لەم ساڵەدا باوکی قاسم عەبدوللە کوڕی باوکی عەبدوللەی بورەیدی مرد.

لەم ساڵەدا نزیکەی دووسەد بنەماڵی تورك پێکەوە باوەڕیان بەئایینی ئیسلام هێنا.

لەم ساڵەدا حاجییەکانی میسر، حەجییان نەکرد و گەڕانەوە و لەدۆڵێك دابەزین و مانەوە. لەناکاو لافاوێك هات و هەمووی ئەوان و سامانەکانی لەگەڵ خۆی بەرەو دەریا برد.

لەم ساڵەدا ڕۆکن ئەلدەولە لەشاری ڕەی بەرەو جورجان بەرێکەوت و حەسەن کوڕی فیرزان و کوڕی عەبدرەزاق پێشوازییان لێکرد. ئەو سامانێکی زۆری بەو دووانە بەخشی.

لەم ساڵەدا لەشارەکان گرانی دەرکەوت. بەشی زۆری ئەم گرانییە لەموسڵ بوو کەنرخی یەك خەروار گەنم بۆ هەزار و دووسەد درهەم و بەهای یەك خەروار جۆ بۆ هەشتسەد درهەم بەرز بوویەوە. دانیشتووانی ئەم شارە بەناچاری بۆ عێراق و شام هەڵاتن. لەپێنجی شەعبان/ دووی ئۆکتۆبەری ئەم ساڵە لەنێوان خەڵکی گەڕەك و کۆڵانەکانی بەغداد شۆڕشێك هاتە ئاراوە و بەهۆیەوە نوێژی هەینی نەخوێندرا جگە لەمزگەوتی بەراسا کەخەڵکان نوێژی هەینییان خوێند چوونکە شۆڕش هەردوولای شارەکەی گرتبوویەوە. دەستەیەك لەمناڵەکانی هاشم لەبەر ئەوەی بەهۆکاری سەرهەڵدانی ئەم شۆڕشە دەناسران، قۆلبەست و بەیانی ئەو ڕۆژە ئازاد کران.

لەم ساڵەدا یا نزیك لەم ساڵە، باوکی خەیسر ئەقتەعی تیناتی لەتەمەنی سەد و بیست ساڵیدا مرد.

لەم ساڵەدا باوکی ئیسحاق کوڕی سەوابە دەبیری خەلیفە و مۆعیزئەلدەولە مرد. دوای ئەو ئیبراهیم کوڕی هیلالی سابی کار سەرپەرەستی دیوانی نامەکانی گرتە ئەستۆ.

لەکۆتایی ئەم ساڵە/ دیسامبەر، ئەنەوجور کوڕی ئەخشید، فەرمانڕەوای میسر مرد و براکەی جێگەی گرتەوە.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و پەنجای کۆچی(٩٦١ زایینی)

دروست کردنی کۆشکی مۆعیزئەلدەولە لەبەغداد

لەموحەرەم/ فەوریەی ئەم ساڵە مۆعیزئەلدەولە چیتر نەیتونی گمیز بکات و دوای رەنجی زۆر گمیزی خوێناوی و دواتر گمیز لەگەڵ وردە بەرد لەنێرینەی هاتەدەر. هاواری بۆ ئاسمان بەرز بوویەوە. لەم کاتەدا موهەلبی وەزیر و سەبوکتەکینی پەردەداری بانگ کرد و پەیمانی ئاشتی پێ مۆر کردن و کوڕەکەی بەختیاری وەك جێگری خۆی دیاریکرد و سامانەکانی خستە بەردەست.

ماوەیەك دواتر باش بوویەوە و مەبەستی ڕۆشتن بۆ ئەهوازی کرد چوونکە گومانی دەکرد ئەو نەخۆشییانەی گرفتاریان دەبێت لەمانەوەی لەبەغداد سەرچاوەی گرتووە و دڵنیا بوو ئەگەر بۆ ئەهواز بگەڕێتەوە، نەخۆشییەکان، جەستەی بەجێدێڵن. گرنگی بەتوخمی گەنجی و پیری نەدەدا. کاتێك گەیشتە کەلوازی بۆ ئەوەی رێگەی ئەهواز بگرێتەبەر، هاوەڵانی داوایان لێکرد لەوێ بمێنێتەوە و ئەندێشە لەم شوێنگۆڕکێ بکات و پەلە نەکات. هیچ کام لەهاوەڵانی دوورکەوتنەوە لەنیشتمانی خۆیان پەسەند نەدەکرد و داخیان دەخوارد کەچۆن بەغداد بەگۆڕینی پایتەخت لەوێ، وێران دەبێت. داوایان لەمۆعیزئەلدەولە کرد بۆ بەغداد بگەڕێتەوە و لەسەرەوەی ئەم شارە کەهەوایەکی پاکتری هەیە، بناغەی کۆشکێك دابڕێژێت و لەوێ ژیان بەسەر ببات. ئەو رازی بوو و لەگەڕەکی ناسراو بەمەسناتی موعیزییە، دروست کردنی کۆشکەکەی دەست پێکرد. بڕی تێچوونی ئەم کۆشکە تا ئەو کاتەی مۆعیزئەلدەولە مرد، سیانزە هەزار درهەم بوو. ئەو بۆ دروست کردنی کۆشکەکەی ناچار بوو سامانی بەشێك لەهاوەڵانی زەوت بکات.

مەرگی ئەمیر عەبدولمەلیک کوڕی نوح

لەم ساڵەدا ئەسپێك کەئەمیر عەبدولمەلیک کوڕی نوح، فەرمانڕەوای خوراسان سواری بوو، تلیدا و ئەمیر کەوتە خوار و مرد. بارودۆخی خوراسان دوای ئەو شڵەژا و مەنسور کوڕی نوحی برای جێگەی گرتەوە. مەرگی ئەو لەپێنجشەممەی یانزەی شەوال/ بیست و چواری نۆڤەمبەر روویدا.

مەرگی عەبدولرەحمانی ناسر، فەرمانڕەوای ئاندۆلۆس و فەرمانڕەوایی کوڕەکەی حاکم

لەرەمەزان/ ئۆکتۆبەری ئەم ساڵە عەبدولرەحمان کوڕی محەممەد کوڕی عەبدوللە، فەرمانڕەوای ئاندۆلۆس، بەنازناوی ناسرئەلدین باللە مرد. ئەو پەنجا ساڵ وشەش مانگ لەسەر تەختی فەرمانڕەوایەتی دانیشت و ساڵەکانی تەمەنی لەحەفتا و سێ کۆتایی پێهات. روخساری سپی، چاوەکانی شەهلا و پیاوێکی قۆز بوو، ئەندامی ئەستور، قاچی کورت و پشتی بڵند و درێژ بوو. لەناو ئومەوییەکان یەکەم کەس بوو نازناوی خەلیفەی لەخۆی نا و بەسەروەری باوەڕداران ناویان برد. یانزە کوڕی هێنایە دنیا. باوەگەورێکانی ئەویان بەئەمیر زادە یا خەلیفە زادە ناو دەبرد و بەم ناوە وتاریان بەناو دەخوێندنەوە. تا بیست و حەوت ساڵ لەفەرمانڕەوایەتییەکەی ئەم بارودۆخە درێژەی کێشا و لەم کاتەدا کاتێك لاوازی خەلیفەکانی عێراق و دەرکەوتنی عەلەوییەکانی ئەفریقییەی بینی و بیستی ئەوان خۆیان بەسەروەری باوەڕداران ناو دەبەن، فەرمانیدا نازناوی ناسرئەلدینی پێ ببەخشن و بەسەروەری باوەڕداران ناوی بێنن. خەڵکانی ئاندۆلۆس دەیانوت: ئەو یەکەم خەلیفە بوو دوای باوەگەورێکانی خۆی هاتە سەرکار. دایکی ئەو، دایکی منداڵ بوو بەناوی موزنە. کەس لەو کەسانەی نازناوی سەروەری باوەڕدارانیان پێبڕا جگە لەموستەنسیری عەلەوی فەرمانڕەوای میسر کەشەست ساڵ فەرمانڕەوایەتی کرد، بەئەندازەی ئەو فەرمانڕەوایەتی نەکرد.

دوای مەرگی، کوڕەکەی حاکم کوڕی عەبدولرەحمان، بەنازناوی مونتەسیر لەسەر

تـەختی بـاوکی دانیـشت. دایکـی ئـەویش دایکـی منـاڵ بـوو بـەناوی مەرجانـە. عەبـدولرەحمانی ناسـر چـەندین منـاڵی هێنایـە دنیـا کەیـەك لـەوان عەبدوڵلـە بـوو. عەبدوڵلـە شـوێنکەوتەی ئـایینی شـافعی و زانـای ئـەدەب و مێـژوو و پیـاوێکی لەخواترس و خۆپارێز بوو.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لـەم سـاڵەدا سـوپایەکی گـەورە لەئەنتاکییـەوە بـەرەو تەرسـوس بەرێکـەوت و ئـەمیری ئەنتاکیـە هاورێیـەتی دەکـردن. سـەربازەکانی ڕۆمـی دەرکـەوتن و هـەموو موسـوڵمانانیان ئەسـیر کـرد و ژمارەیـەکی زۆریـان لـێ کوشـتن. ئـەمیری ئەنتاکیـە بەبرینداری هەڵات.

لەرەمەزان/ ئۆکۆتبەری ئەم ساڵە ئەجا، کۆیلـەی سـەیف ئەلدەولـە، لەکـەنارەکانی مەیافارقینـەوە ڕۆشـتە نـاو سـەرزەمینی ڕۆم و لـەو رەمەزانـەدا هـەموو کـەل و پەلـە گرانبایییەکانی تاڵان کرد و ئەوی بینی، ئەسیری کرد و بێ زیان گەڕایەوە.

لـەم سـاڵەدا قـازی بـاوکی سـائیب عوتەبـە کـوڕی عەبدوڵلـە مـرد و زەوییـەکانی دەستی بەسەردا گیرا و باوکی عەباس کوڕی عەبدوڵله کوڕی حەسەن کوڕی بـاوکی شـوارب، وەك قـازی قازییـەکان دەستنیـشان کـرا و بەڵێنیـدا سـاڵانە دووسـەد هـەزار درهەم بەموعیزئەلدەوله بدات. ئەو یەکەم قازی بوو کاروباری دادپەروەری کڕییـەوە و لەرۆژگاری موعیزئەلدەوله ئەم کڕین و فرۆشە ئەنجامدرا. پێشتر کاری لـەو شێوە نەکرابوو. خەلیفە موتیع چیتر ڕێگەی پێنەدا بڕواتە بارەگاکەی و لەبەر ئەو کـارەی، لەهاونشینی خۆی دووری خستەوە. لەمـە دوا کاروبـاری ژمێریـاری و پاسـەوانیش لەبەغداد مامڵەی پێوە دەکرا.

لەم ساڵەدا باوکی قاسم برای عیمران کوڕی شاهین هاتـە لای موعیزئەلدەولـە تـا ئەمانەکەی وەربگرێت.

لەم ساڵەدا قازی ئەبوبەکر ئەحمەد کوڕی کامیل، لەهاوەڵانی تەبەری، کەمێژووی ئەوی دەگێڕایەوە، مرد.

ڕووداوەکانی ساڵی سەد و پەنجا و یەکی کۆچی (٩٦٢ زایینی)

زاڵبوونی ڕۆمییەکان لەعەین زەربە

لەموحەرەم/ فەوریەی ئەم ساڵە ڕۆمییەکان بەفەرماندەیی دوموستوق لەعەین زەربە دابەزین. عەین زەربە داوێنی چیایەکی گەورە بوو. شارەکە لەسەرەوە جێگیر بوو. ژمارەی سوپای ڕۆمییەکان لەژماردن نەدەهات. دوموستوق دەستەیەك لەسوپاکەی بۆ بەرزایی چیاکە ڕەوانە کرد و ئەوان دەستیان بەسەردا گرت. کاتێك دانیشتووانی ئەم شارە دوموستوقیان بینی کەبارودۆخی لێ دژوار کردوون و عارەبانە جەنگییەکانی پێیە کەدەتوانێت دیواری شارەکە وێران بکات و لەگەڵ ئەوەیشدا سەرقاڵی لێدانی تونێڵە بۆ ناو شارەکە، بەناچاری داوای ئەمانیان کرد. دوموستوق ئەمانی پێبەخشین و ئەوان دەروازەی شارەکەیان بۆ کردەوە. کاتێك دوموستوق ڕۆشتە ناو شارەکە و بینی هاوەڵانی پێشتر ڕۆشتوونەتە ناو شارەکە، لەبەخشینی ئەمان بەخەڵکان پەشیمان بوویەوە.

ئەو لەسەرەتای شەو لەشاردا جارِیدا هەموو دانیشتووانی شارەکە لەمزگەوتی گەورە کۆببنەوە و هەرکەس لەماڵەکەی بمێنێتەوە، دەکوژرێت. هەرکەس توانی لەماڵەکەی هاتەدەر و لەبەرەبەیاندا دوموستوق سوپاکەی لەناو شارەکەدا بڵاو کردەوە کەژمارەیان شەست هەزار کەس بوو. فەرمانی پێدان هەرکەس لەناو ماڵەکاندا ببینن، خوێنی برِێژن. پیادەکان ژمارەیەکی زۆر لەژن و منداڵ و پیاوەکانیان کوشت. دوموستوق فەرمانی پێدان کەرەستەکانی جەنگ کۆبکەنەوە. کەرەستەی فراوانی جەنگ کۆکرایەوە.

دواتر فەرمانی بەخەڵکانی ناو مزگەوتەکەدا هەمان ڕۆژ بۆ کوێ دەخوازن برۆن و ئەگەر شەو بیانبینێت، دەیانکوژێت. خەڵك بەقەرەباڵغییەکی زۆر بەرێکەوتن و ژمارەیەك لەژێر دەستی و پێی یەکتر گیانیاندا. پاشماوەکان بێ ئەوەی بزانن بەرەو کوێ دەڕۆن، سەرگەردان شارەکەیان بەجێهێشت. ژمارەیەکیان لەرێگەدا مردن و ڕۆمییەکان لەکۆتایی ڕۆژ هەرکەسێکیان لەناو شارەکە بینی، کوشتیان و سامانی

خەڵکانیان تالآن و هەردوو دیواری شارەکەیان وێران کرد.

دوموستوق بیست و یەك ڕۆژ لەسەرزەمینی ئیسلام مایەوە و بەزۆری شمشێر یا بەبەخشینی ئەمان دەستی بەسەر پەنجا و چوار قەڵای موسوڵمانان گرت. لەیەکێك لەو قەڵایانەی بەئەمان دەستی بەسەردا گیرابوو، فەرمانی ڕۆشتنەدەر بەخەڵکان درا. پیاوێکی ئەرمەنی داوێنی ژنێکی موسوڵمانی گرت. ئەمە بووە هۆی ئەوەی غیرەتی پیاوی موسوڵمان بجووڵێت و دەستی بۆ شمشێر برد. ئەمە تووڕەیی دوموستوقی لێکەوتەوە و فەرمانی کوشتنی هەموو موسوڵمانانی دەرکرد کەژمارەیان چوارسەد کەس بوو. ژنان و منداڵەکانیشیان کوشت و کەسیان بەزیندووی نەهێشتەوە مەگەر ئەوەی شیاوی کۆیلایەتی بوو.

لەمانگی ڕەمەزانی مەسیحییەکان، ئەو ڕۆشت تا دوای جەژن بگەڕێتەوە و سوپاکەی خۆی لەقیسارییە بەجێهێشت. لەم کاتەدا کوڕی زیات، ئەمیری تەرسوس، لەگەڵ چوار هەزار جەنگاوەری تەرسوسی هێرشی کردە سەر دوموستوق بەڵام دوموستوق سوپاکەی سەرکوت کرد و زۆربەی سەربازەکانی کوشت. ئەو براکەی کوڕی زیاتی کوشت. کوڕی زیات کەئالآی شۆڕشی هەڵکردبوو و چیتر بەناوی سەیف ئەلدەولە کوڕی حەمدان وتاری نەدەخوێندەوە، بۆ تەرسوس گەڕایەوە. ئەم شکستە بووە هۆی ئەوەی خەڵکانی ئەو شارە خوازیاری فەرمانڕەوایەتی سەیف ئەلدەولە کوڕی حەمدان بن و بەناوی ئەو وتار بخوێننەوە و لەمبارەوە نامەیان بۆنووسی. کوڕی زیات کاتێك لەمە ئاگادار بوویەوە، ڕۆشتە ماڵەکەی خۆی لەڕەوشەن فەراز و خۆی لەناو ئاودا خنکاند. دانیشتووانی بوغراس نامەیان بۆ دوموستوق نووسی و سەد هەزار درهەمیان بۆ نارد. دوموستوق لەجەنگ دژی ئەوان چاوپۆشی کرد.

زاڵبوونی ڕۆمییەکان لەشاری حەلەب و گەڕانەوەی ئەوان لەو شارە

لەم ساڵەدا ڕۆمییەکان دەستیان بەسەر شاری حەلەبدا گرت بەڵام نەیانتوانی دەست بەسەر قەڵای شارەکەدا بگرن.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: دوموستوق بێ ئەوەی موسوڵمانان ئاگادار

بینەوە، بەرەو حەلەب بەرێکەوت. موسوڵمانان چاوەروانی هاتنی ئەو نەبوون چوونکە ئەو سوپاکەی لەقیسارییە بەجێهێشتبوو. وەك پێشتر ئاماژەمان پێدا هاتە ناو سەرزەمینی موسوڵمانان و کاتێك مانگی رۆژووی مەسیحییەکان کۆتایی پێهات، بێ ئەوەی کەس ئاگادار ببێتەوە، هێرشی کردە سەر حەلەب. کاتێك موسوڵمانەکان لەهاتنی ئەو ئاگادار بوونەوە کەخۆی گەیاندبووە حەلەب. حەلەبی سەرکوت کرد. نەسەیف ئەلدەولە کوڕی حەمدان و نەکەسی دیکە لەهێرشەکەی ئاگادار نەبوویەوە.

کاتێك دوموستوق گەیشتە حەلەب و سەیف ئەلدەولە لەم هێرشە ئاگادار بوویەوە، بەخێرایی سوپای کۆکردەوە و هێرشی کردە سەر دوموستوق. جەنگ لەنێوان دوو سوپا روویدا بەڵام سەیف ئەلدەولە لەبەر کەمی ژمارەی سوپاکەی نەیتوانی خۆڕاگری بکات و ژمارەیەکی زۆری سوپاکەی کوژران و لەمناڵەکانی داود کوڕی حەمدان کەس نەمایەوە. هاوەڵانی سەیف ئەلدەولە کوڕی حەمدان هەمووی کوژران و سەیف ئەلدەولە لەگەڵ ژمارەیەکی کەم رێگەی هەڵاتنی گرتەبەر. دوموستوق دەستی بەسەر کۆشکەکەیدا گرت. کۆشکی سەیف ئەلدەولە لەدەرەوەی شاری حەلەب و لەشوێنێك بەناوی دارین بوو. ئەو لەکۆشکی سەیف ئەلدەولە سێسەد هەزار درهەمی دەستکەوت و هەزار و چوارسەد ئێستری لەکۆشکەکەی برد. بەئەندازەیەك کەرەستەی جەنگی تالآن کرد کە لەژماردان نایەت. دواتر کۆشکەکەی وێران کرد و گەمارۆی خستە سەر شارەکە و دانیشتووانی حەلەب رووبەرووی بوونەوە.

رۆمییەکان کەلێنیان لەدیواری شارەکە دروست کرد. خەڵکی حەلەب بۆ وەرگرتنەوەی ئەم کەلێنانە بەرگرییان دەکرد و پاشەکشێیان پێکردن. کاتێك شەو داهات، کەلێنەکانیان پڕ کردەوە و کاتێك رۆمییەکان ئەمەیان بینی، بۆ کێوی جوش پاشەکشێیان کرد.

لەم کاتەدا ئێشکگرانی شەوانەی شار، مەبەستی تالآن کردنی ماڵ و کاروان سەرای بازرگانەکانیان کرد. خەڵك خۆیان گەیاندە سامانەکان تا رێگە لەتالآن کردنیان بگرن و بەم شێوەیە کەس نەمایەوە بەرگری لەدیواری شارەکە بکات و

کاتێك ڕۆمییەکان ئەمەیان بینی، دەرفەتیان قۆستەوە و خۆیان لەدیوارەکە نزیك کردەوە. کەس ڕێگری لیْ نەکردن و ئەوان خۆیان گەیاندە دیوارەکە. بینیان ئاژاوە لەناو دانیشتووانی شارەکە سەری هەڵداوە. هاتنە خوار و دەروازەکانیان کردەوە و شمشێر بەدەست ڕۆشتنە ناو شارەکە و ئەوەی بینیان، کوشتیان. شمشێرەکانیان نەکردە کێلاْن مەگەر ئەو کاتەی لەجەنگ و کوشتن شەکەت و ماندوو و هێز و توانای خۆیان لەدەستدا.

لەحەلەب هەزار وچوارسەد کەس لەهاوەلاْنی دوموستوق زیندانی بوون و بەم شێوەیە لەزیندان ڕزگاریان بوو. ئەوان شمشێریان بەدەستەوە گرت و سەرقاڵی کوشتاری خەڵکان بوون. نزیکەی سیانزەهەزار کچ و کوڕی منالْیان گرت. تالاْنییەکی فراوانیان کۆکردەوە کەخەملاْندنی ئەگەری نییە. کاتێك ڕۆمییەکان نەیاندەتوانی پاشماوەی کالاْکان لەگەلْ خۆیان ببەن، دوموستوق فەرمانیدا بیانسووتێنن. مزگەوتەکانیشی سووتاند. ئەو ڕازی ببوو بەوەرگرتنی سیْ هەزار منالْی کچ و کوڕ و بڕێك سامانی دیاریکراو ئەمانیان پیْ بدات و دەست لەکوشتاری خەڵکان هەلْبگرێت بەلاْم کاتێك خەڵکان بەپێشنیارەکەی ڕازی نەبوون، ئەو بەلاْیان بەسەر هات کەئاماژەمان پێدا. ژمارەی سوپاکەی نزیکەی دووسەد هەزار سەرباز بوو. سی هەزار کەسیان زرێیان پۆشیبوو، سی هەزار کەسیان پاچ بەدەست بوون کەوێرانیان دەکرد و ڕێگەیان لەبەفر پاك دەکردەوە و چوار هەزار ئێسر درکی ئاسنییان هەڵگرتبوو.

کاتێك سوپای ڕۆم هێرشی کردە سەر شارەکە، هەرکەس توانی بەبەدبەختی خۆی گەیاندە قەلاْی شارەکە. دوموستوق نۆ ڕۆژ لەو شارە مایەوە. ویستی لەگەلْ تالاْنییە فراوانەکان شارەکە بەجێبێلْێت کەخوشکەزاکەی پێی وت: ئەم شارە لەدەستی ئێمەدایە و کەس ناتوانێت لێرە دەرمانپەڕێنێت، بۆ دەبێت چاوپۆشی لیْ بکەین؟ دوموستوق وتی: ئێمە ئەوەمان دەستکەوت هیچ فەرمانڕەوایەك بەتەمای نەبوو، تالاْنیمان دەستکەوت، کوشتمان، وێرانمان کرد، سووتاندمان و ئەسیرەکانی خۆمان ئازاد کرد و بەئەندازەیەك سامانمان دەستکەوتووە سنووری بۆ نییە. ئەوان گفتوگۆیان دەکرد تا ئەوەی دوموستوق پێی وت: هێرش بکە سەر

قەڵاکە و گەمارۆی بخەسەر. من و سوپاکەم لای دەروازەی شارەکە دەمێنینەوە. خوشکەزاکەی شمشێر و قەڵغان بەدەست بەرەو قەڵاکە بەرێکەوت. رۆمییەکان شوێنی کەوتن. کاتێك لەقەڵاکە نزیك کەوتەوە، بەردێکیان بۆ خستەخوار و بەری کەوت. دارێکیان لێدا و مرد. هاوەڵانی ئەویان هەڵگرت و بۆ لای دوموستوق گەڕانەوە. کاتێك دوموستوق جەنازەی خوشکەزاکەی بینی، ئەسیرە موسوڵمانەکانی کوشت. ژمارەی ئەسیرەکان هەزار و دووسەد کەس بوو. ئەو بێ ئەوەی هێرش بکاتە سەر کەنارەکانی حەلەب، بۆ سەرزەمینەکەی خۆی گەڕایەوە. فەرمانی بەدانیشتووانی شارەکەدا سەرقاڵی وەرزێری و کشتوکاڵ بن بۆ ئەوەی بەگومانی خۆی جارێکی دیکە هێرشیان بکاتەسەر.

زاڵبوونی رۆکن ئەلدەولە کوڕی بویە لەتەبەرستان و جورجان

لەموحەرەم/ فەورییەی ئەم ساڵە رۆکن ئەلدەولە هێرشی کردە سەر تەبەرستان. تەبەرستان لەژێر فەرمانی وەشمگیردا بوو. وەشمگیر هەڵات و مەبەستی جورجانی کرد. رۆکن ئەلدەولە تا ئەوەی هەموو کەنارەکانی تەبەرستانی خستە ژێر فەرمانی خۆی، لەو شارە مایەوە و دوای ئەوەی کاروبارەکانی ئەو سەرزەمینەی رێکخست، بەرەو جورجان بەرێکەوت. وەشمگیر ئەو شارەیشی بەجێهێشت و رۆکن ئەلدەولە دەستی بەسەردا گرت. سێ هەزار سەربازی وەشمگیر داوای ئەمانیان لەرۆکن ئەلدەولە کرد و بەم شێوەیە ژمارەی سوپاکەی زیادی کرد و ناتەوانی وەشمگیر دوو بەرابەر بوو و بەناچاری بەرەو چیاکان هەڵات.

دروشمی نووسرا لەسەر دیواری مزگەوتەکانی بەغداد

لەرەبیع الاخر/ مەی ئەم ساڵە شیعەکانی بەغداد بەفەرمانی مۆعێز ئەلدەولە لەسەر دیواری مزگەوتەکانی شار نووسیان: نفرینی خواوەند لەمعاویە کوڕی ئەبی سوفیان و لەو کەسەی فەدەکی فاتیمەی پێشێل کرد و لەو کەسەی رێگەی لەبەخاك سپاردنی حەسەن لای ئارامگای باوەگەورێی گرت وئەو کەسەی ئەبوزەری

لەشارەکەی دوور کردەوە و ئەو کەسەی عەباسی لەشورا دەرکرد. خەلیفەیش نەیدەتوانی رێگەی لەنووسینی ئەم دروشمانە بگرێت. مۆعێز ئەلدەولەیش خۆی فەرمانی ئەو کارەی دابوو.

کاتێك شەو داهات، دەستەیەك لەخەڵکان ئەم دروشمانەیان پاك کردەوە و مۆعێز ئەلدەولە بڕیاریدا دووبارە بیاننووسێتەوە بەڵام باوکی محەممەدی موهەلبی وەزیر پێشنیاری پێکرد لەجیاتی ئەو دروشمانە بنووسێت: نفرینی خواوەند لەو کەسانەی ستەمیان لەبنەماڵەی پێغەمبەر(د.خ) کرد ولەم نفرینەدا تەنیا ئاماژە بەناوی معاویە بدرێت. مۆعێز ئەلدەولە ئەو کارەی کرد.

گرتنی تەبەرمینی سەقەلییە

لەم ساڵەدا سوپای موسوڵمانان بەرەو سەقەلییە بەرێکەوت. سەقەلییە لەو کاتەدا لەژێر فەرمانی ئەحمەد کوڕی حەسەن کوڕی عەلی کوڕی باوکی حسەین بوو. موسوڵمانان تا قەڵای تەبەرمینی سەقەلییە پێشڕەوییان کرد کە لەدەستی ڕۆمییەکاندا بوو و گەمارۆیان خستەسەر. ئەم قەڵایە یەکێك لەبەهێزترین و تۆکمەترینی ئەو قەڵایانە بوو کەگرتنی بۆ موسوڵمانان دژوار دەهاتە بەرچاو. دانیشتووانی ئەو شارە خۆڕاگرییان کرد و گەمارۆکەی سەریان درێژەی کێشا. موسوڵمانان کاتێك خۆڕاگری ئەوانیان بینی، ئاوی شارەکەیان بڕی و ڕێڕەوێکی تازەیان بۆ دروست کرد. دانیشتووان بەرگەی نەبوونی ئاویان نەگرت و پێشنیاری ئەمانیان بەرز کردەوە بەڵام وەڵامیان نەدرایەوە و موسوڵمانان سەرئەنجام رازی بوون نەیانکوژن بەو مەرجەی بەندە و کۆیلەی موسوڵمانان بن و سامانەکانیان تەسلیم بەموسوڵمانان بکەن. دانیشتووانی قەڵاکە بەم مەرجە رازی بوون و هاتنەدەر و موسوڵمانان لەزیقەعدە/ دێسامبەر ئەو قەڵایان خستە ژێر فەرمانی خۆیان.

ئەم گەمارۆیە حەوت مانگ و نیو درێژەی کێشا و دەستەیەك لەموسوڵمانان لەقەڵاکە نیشتەجێ کران. ئەم قەڵایە دواتر لەبەر پەیوەندی بەمۆعێزی عەلەوی، فەرمانڕەوای ئەفریقییە، بەمۆعێزییە ناوی دەبرا.

سوپایەك بەفەرماندەیی حەسەن كوڕی عەمار بەرەو رەمتە بەرێكەوت و گەمارۆی خستەسەر و بارودۆخی لەدانیشتووانەكەی دژوار كرد و ئەوەی لێكەوتەوە كە لەگێرانەوەی رووداوەكانی سالّی ٩٦٤/٣٥٣ زایینی ئاماژەی پێدەدەین.

بیركردنەوەی چەند رووداوێك

لەرەبیع الاوەل/ ئاوریلی ئەم سالّە ئەمیر مەنسور كوڕی نوح، فەرمانڕەوای خوراسان و ماوەرائەلنەهر یەكێك لەسەركردەكانی خۆی بەناوی ئەلفتەكین بۆ بارەگاكەی بانگ كرد بەلاّم ئەو سەركردەیە نەڕۆشت. مەنسور سوپایەكی بۆ جەنگی ئەو نارد و سەركردەكە، شكستی بەسوپاكەی ئەمیر مەنسور هێنا و سوپاسالارەكانی گرت كەیەكیان خالّی مەنسور بوو.

لەنیوەی رەبیع الاوەل/ بیست و چواری ئاوریلی ئەم سالّە مانگ بەتەواوی گیرا.

لەجومادی الاوەل/ جونی ئەم سالّە لەشارەكانی بەسرە و هەمەدان لەنێوان دانیشتووانەكەی لەسەر كێشەی مەزهەبی جنگ روویدا و ژمارەیەكی زۆر كوژران.

لەم سالّەدا رۆمییەكان قەلاّی دەلوك و سێ قەلاّی دەوروبەری ئەو قەلاّیان بەزۆری شمشێر گرت.

لەم سالّەدا خەلیفە موتیع، نازناوی عێزەد ئەلدەولەی بەفەنا خوسرەو كوڕی رۆكن ئەلدەولە بەخشی.

لەجومادی الاخرە/ جولای ئەم سالّە سەیف ئەلدەولە عەین زەربەی نۆژەن كردەوە و پەردەدارەكەی خۆی لەگەلّ سوپایەك لەتەرسوسییەكان بۆ سەرزەمینی رۆم ڕەوانە كرد. ئەوانیش تالاّنییان كۆكردەوە، كوشتیان و سووتاندیان و ئەسیریان كرد وگەڕانەوە. رۆمییەكان هێرشیان كردە سەر قەلاّی سیسییە و دەستیان بەسەردا گرت.

لەم سالّەدا نەجا، كۆیلەی سەیف ئەلدەولە لەگەلّ سوپایەك بەرەو قەلاّی زیاد بەرێكەوت. دەستەیەك لەرۆمییەكان رووبەرووی بوونەوە و ئەو شكستی پێهێنان و پێنسەد كەس لەرۆمییەكان داوای ئەمانیان كرد.

لەشەوال/ نۆڤەمبەری ئەم سالّە رۆمییەكان باوكی فوراس كوڕی سەعید كوڕی

حەمدانیان لەمەنبەج ئەسیر کرد. ئەو فەرمانڕەوایەتی مەنبەجی لەژێر دەستابوو. دیوانێکی جوانی لەهۆنراوەکانی خۆی کۆکردۆتەوە.

لەم ساڵەدا سوپایەك لەرۆمییەکان لەرێگەی دەریاوە هێرشیان کردە سەر دوورگەی ئەقریتش(کریت).

دانیشتووانی ئەم شارە پەیکیان بۆ لای مۆعیزئەلدین الله، فەرمانڕەوای ئەفریقییە نارد و داوای هاوکارییان کرد و ئەو هاوکاری کردن. ئەوان رووبەرووی رۆمییەکان بوونەوە و سەرئەنجام سەرکەوتن بەموسوڵمانەکان برا و رۆمییەکانی ئەم دوورگەیان ئەسیر کرد.

لەم ساڵەدا ئەبوبەکر محەممەد کوڕی حەسەن کوڕی زیادی نەقاشی موقری، نووسەری کتێبی شفاالصدور و عەبدولباقی کوڕی قانع، موالی مناڵەکانی ئومەییە، کە لەساڵی ٩٠٧/٢٩٥ زایینی چاوی بەدنیا هەڵهێنابوو، مردن. دەعلەج کوڕی ئەحمەدی سەجزی عەدل و باوکی عەبدوللە محەممەد کوڕی باوکی موسای هاشمیش لەم ساڵەدا مردن.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و پەنجا و دووی کۆچی (٩٦٣ زایینی)

شۆڕشی خەڵکی حەڕان

لەسەفەر/ مارسی ئەم ساڵە خەڵکی حەران دژی فەرمانڕەواکەی خۆیان، هیبە الله کوڕی ناسر ئەلدەولە کوڕی حەمدان ئاڵای شۆڕشیان بەرز کردەوە.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: ئەو بەنوێنەرایەتی مامی فەرمانڕەوایەتی حەڕان و بەشەکانی موزێری دەکرد. نوێنەرەکانی ئەو ستەمیان لەخەڵکان دەکرد و زۆرداریان کردە پیشە و کاڵا زەوت کراوەکانی خەڵکی حەرانییان بەبازرگانەکانی ئەم شارە دەفرۆشت.

هیبە الله لای مامی لەحەلەب بوو کەخەڵکان دژی کارگوزارەکانی ئاڵای شۆڕشیان بەرز کردەوە و ئەوانیان دەرپەڕاند. هیبە الله لەم هەواڵە ئاگادار بوویەوە و هێرشی کردە سەریان و ڕووبەڕوویان بوویەوە و ئاکاوگیری کردن. هەردوو سوپا زیاتر لەدوو مانگ بەجەنگەوە سەرقاڵ بوون و ژمارەیەکی زۆر کوژران. سەیف ئەلدەولە کاتێك هەستی بەگەورەیی ڕووداوەکە و مەترسییەکانی کرد، هاتە لای حەڕانییەکان و نامەی بۆ نووسین و بەخواست و داواکانیان ڕازی بوو. ئەوانیش ڕێگەی سازگارییان گرتەبەر و دەروازەکانی شارەکەیان کردەوە بەڵام کەسانێکی زۆر لەترسی هیبە الله هەڵاتن و شارەکەیان بەجێهێشت.

مەرگی باوکی محەممەدی موهەلبی (وەزیر)

لەجومادی الاخرە/ جونی ئەم ساڵە باوکی محەممەدی موهەلبی، وەزیری موعیز ئەلدەولە، لەگەڵ سوپایەکی گەورە بۆ گرتنی عەممان بەرێکەوت و کاتێك گەیشتە دەریا، نەخۆشی بەرۆکی گرت. نەخشیەکەی پەرەی سەند تا ئەوەی بەناچاری گەڕاندیانەوە بۆ بەغداد و لەشەعبان/ ئۆگۆست لەرێگە کۆچی دوایی کرد. جەنازەی ئەویان گەڕاندەوە بۆ بەغداد و بەخاکیان سپارد. موعیز ئەلدەولە،سامان

و پاشـەکەوتەکانی ئـەوی زەوت کـرد و بنەماڵـە، هـاوەڵان، کەسـانی دەوروبـەر و تەنانەت خزمەتکارەکانی ئەوی گرت و زیندانی کردن. خەڵکان ئەم کارەی ئەویان بەنەشیاو و ناپەسەند لەقەڵەمدا.

وەزارەتـی موهـەلبی سـیانزە سـاڵ و سـێ مـانگ درێـژەی کێشا. ئـەو پیـاوێکی بەخـشندە، بیرمەنـد، فـرەزان و جـوامێر بـوو. بەمـەرگی ئـەو بەخـشندەییش کۆچـی کرد.

دوای موهـەلبی، بـاوکی فـەزڵ عـەباس کـوڕی حسـەینی شـیرازی و بـاوکی فـەرەج محەممـەد کـوڕی عـەباس کـوڕی فەسـانجس بـێ ئـەوەی نـاوی یـەکیان وەك وەزیـر دەستنیشان بکرێت، کاروبارەکانیان بەڕێوە دەبرد.

هێرش بۆ ڕۆم و یاخیبوونی خەڵکانی حەران

لەشـەوال/ ئۆکتۆبـەری ئـەم سـاڵە خـەڵکانی تەرسـوس بـۆ جـەنگی ڕۆمییـەکان بەرێکەوتن. نـەجا، کۆیلـەی سـەیف ئەلدەولـە کـوڕی حەمـدان، لەرێگـەیـەکی دیکـەوە پۆشـتە سـەرزەمینی ڕۆم و سـەیف ئەلدەولـە لەبـەر نەخۆشـی خـۆی هاوڕێیـەتی نەکردن لەبەر ئەمە لای دەروازەیەك لەدەروازەکان مایەوە. تەرسوسیەکان تـا قونییـە پێشڕەوییان کرد و دواتر گەڕانەوە. سەیف ئەلدەولە بۆ حەلەب گەڕایـەوە و لەرێگـە بێهـۆش بـوو. گومانیـان کـرد مـردووە و هـەواڵی مـەرگیان بـڵاو کـردەوە. هیبـە الله کوڕی برای سـەیف ئەلدەولـە، یـانی ناسـر ئەلدەولـە کـوڕی حەمـدان، هێرشـی کـردە سـەر کوڕی دنجـای مەسـیحی و کوشـتی. کـوڕی دنجـا یـەکێك لەکەسـە نزیکـەکانی سـەیف ئەلدەولـە بـوو و لەسـەر دەسـتی هیبـە الله کـوژرا چـوونکە دەسـتدرێژ کـردە سەر کۆیلەکەی و هیبە الله نەیتوانی بەمە رازی بێت.

لەم کاتەدا سەیف ئەلدەولە هاتە هۆش و کاتێك هیبە الله ئەمەی زانی، بۆ حەران هـەڵات. کاتێك پۆشـتە شـارەکە وای بـڵاو، کـردەوە کـەمامی مـردووە و داوای لـەوان کرد سوێند بخۆن تا هاوڕێیەتی هەرکەسێك بکات، هاوڕێیەتی بکـەن و دوژمنایـەتی هەر کەسێکی کرد، دوژمنایەتی بکەن. ئەوان سوێندیان خـوارد بـەڵام مـامی ئـەویان لەم سوێندە بەدەرکرد. سـەیف ئەلدەولـە، کۆیلەکـەی، نـەجای بەشـوێن هیبـە الله بۆ

حەڕان نارد. کاتێك نەجا لەحەران نزیك کەوتەوە، هیبە الله شارەکەی بەجێهێشت و رووی کردە موسڵ تا پەیوەستی باوکی بێت. نەجا لەبیست و حەوتی شەوال/ بیست و یەکی ئۆکتۆبەر گەیشتە حەڕان. بەیانی ئەو رۆژە خەڵکانی حەڕان هێرشیان کردەسەر. نەجا هەموویانی گرت و ویستی هەزار درهەمیان لێ بستێنێت. کەسانێکی وەك چاودێری ئەواندا تا ئەو برە پارە لەماوەی پێنج رۆژدا کۆبکەنەوە. نەجا فەرمانیدا لەبەرابەر چاوی بنەماڵەکانیان، ئەشکەنجەی پیاوەکان بدەن. ئەوانیش کاڵاکانی خۆیان بۆ فرۆش دانا و ئەوەی بەهاکەی یەك دینار بوو، بەیەك درهەم دەیانفرۆشت چوونکە هەموو شارەکە بۆ کۆکردنەوەی ئەو برە پارە فرۆشیار بوو و کڕیار لەناو ئەواندا نەدەبینرا و هاوەڵانی نەجا ئەم کاڵایانەیان بەبەهای دڵخوازی خۆیان دەکڕی. نەداری و هەژاری بەرۆکی دانیشتووانی شارەکەی گرت و نەجار رێگەی مەیافارقینی گرتەبەر و حەرانی بەسەرگەردانی و بێ فەرمانڕەوا بەجێهێشت. سەرسەریی و ئاژاوەچییەکان بەسەر خەڵکدا زاڵ بوون و ئەو بەڵایە بەسەر نەجا هات کە لەگێڕانەوەی رووداوەکانی ساڵی ٩٦٤/٣٥٣ زایینی ئاماژەی پێدەدرێت.

بیرکردنەوەی چەند رووداوێك

لەدەی موحەرەم/ دەی مارسی ئەم ساڵە مۆعێز ئەلدەولە فەرمانی بەخەڵکاندا دووکانەکانی خۆیان ببەستن و بازارەکانی کڕین و فرۆش پشت گوێ بخەن و پرسە بگێڕن، عابایەکی پەشمین بخەنە سەرشان و ژنەکان قژی خۆیان پەرێشان و روخساریان ڕەش بکەن و یەخەی خۆیان بدڕن و بۆ بیرکردنەوەی حسەین کوڕی عەلی، لەخۆیان بدەن. خەڵکان ئەو کارەیان کرد و سوونی مەزهەبەکان توانای رێگرتن لەو کارەیان نەبوو چوونکە ژمارەی شیعەکان زۆر و حکومەت لەدەستی ئەواندا بوو.

لەرەبیع الاوەل/ ئاوریلی ئەم ساڵە دەستەیەکی گەورە لەپیاوانی ئەرمەنستان کۆبوونەوە و مەبەستی هێرش کردنە سەر رۆهایان کرد و تالانی زۆریان کۆکردەوە و ئەسیریان کرد و لەگەڵ سامانە فراوانەکان گەڕانەوە.

لەم ساڵەدا کوڕی باوکی شوارب، پێگەی قازی بەغدادی لێ سەندرایەوە و باوکی بیشر عەمرۆ کوڕی ئەکستەم جێگەی ئەوی گرتەوە. باوکی بیشر لەدانی ئەو بڕە پارە دیاریکراوەی کوڕی باوکی شوارب دەیدا، دوورخرایەوە و دەفتەر و داوەرییەکانی ئەو کە لەسەر بنەمای (باج) دەکرا بەناڕەوا لەقەڵەم درا.

لەشەعبان/ ئۆگۆستی ئەم ساڵە ڕۆمییەکان دژی پاشاکەی خۆیان ئاڵای شۆڕشیان بەرز کردەوە و کوشتیان و کەسێکی دیکەیان لەجێگەی ئەودانا و کوڕی شەمشقیق فەرماندەیی گرتەدەست. کوڕی شەمشقیق ئەو کەسەیە هەموان بەکوری شەمشەکی ناوی دەبەن.

لەهەژدەی زیحەججە/ نۆی ژانویەی ئەم ساڵە مۆعیز ئەلدەولە فەرمانیدا شارەکە برازێننەوە و لەبەردەم شوێنی پاسەوانەکان ئاگر هەڵگیرسێنن و شادی بگێڕن و بازارەکان شەوانە کراوە بن بەهەمان شێوە کەشەوانی جەژن بازارەکان کراوە بوو. ئەم جەژنەی لەبەر جەژنی غەدیری خۆم رێکخست. تەپڵ و شەیپورەکان هاتنەدەنگ. رۆژێکی سەرنج راکێش بوو.

لەزیحەججە/ دێسامبەری (کانونی دووەم) ئەم ساڵە خەڵکی عێراق لەبەر بێ بارانی و بەمەبەستی باران بارین، بۆ نوێژە بارانە لەشارەکە هاتنەدەر.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و پەنجا و سێی کۆچی (٩٦٤ زایینی)

سەرکێشی نەجا و کوژرانی ئەو و زاڵ بوونی سەیف ئەلدەولە لەسەر چەندین بەشی ئەرمەنستان

لەم ساڵەدا ڕۆمییەکان دەستیان بەسەر مەسیسە و تەرسوسدا گرت.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: نەقفور، پاشای ڕۆم، لەقیسارییە بناغەی شارێکی داڕشت تا لەسەرزەمینە ئیسلامییەکان نزیك بێت و لەو شارە مایەوە و بنەماڵەکەیشی بۆ ئەو شارە برد. خەڵکانی مەسیسە و تەرسوس نوێنەرێکیان بۆ لای ئەو نارد و وتیان: ئامادەن باج و خەراجی پێبدەن و داوایان لێکرد دەستەیەك لەهاوەڵانی خۆی بۆ لای ئەوان ڕەوانە بکات تا لەناو ئەواندا بمێنینەوە. نەقفور بەداواکەیان ڕازی بوو.

لەم کاتەدا نەقفور ئاگادار بوویەوە خەڵکانی ئەم شارە ناتەوان و لاوازن و پشتیوانیان نییە و گرانی بەرۆکی گرتوون و لەبەدەست هێنانی خۆراك ناتەوان و سەگ و مردوو دەخۆن و نەخۆشییە گشتگیرەکان لەناو ئەواندا زیادی کردووە و ڕۆژانە نزیکەی سێسەد کەسیان لێ دەمرێت. لەبەر ئەمە نەقفور لەبڕیارەکەی خۆی پەشیمان بوویەوە. ئەو نوێنەرەکەی ئەوانی هێنا و نامەکانی ئەوانی سووتاند و وتی: ئێوە هاوشێوەی مارێکن کە لەزستان سست و دەژاکێت تا ئەو جێگەی لەمردن نزیك دەبێتەوە و ئەگەر مرۆڤ هەڵیگرێت و گەرمای پێببەخشێت، گازی لێدەگرێت و دەیکوژێت. ئێوە لەبەر ناتەوانی خۆتان ملکەچی فەرمانەکانی من بوون و ئەگەر پشتگوێتان بخەم تا هێزی خۆتان بەدەست بێننەوە، ئازارم دەدەن.

ئەو نێردراوی گەڕاندەوە. سوپای ڕۆمی کۆکردەوە و خۆی وەك فەرماندەی سوپا ڕێگەی مەسیسەی گرتەبەر و ئاکاوگیری کرد و لەڕۆژی شەممە، سیانزەی ڕەجەب/ شانزەی جولای بەزۆری شمشێر دەستی بەسەر شارەکەدا گرت و ژمارەیەکی زۆر لەخەڵکانی کوشت. دواتر شمشێری هەڵگرت و پاشماوەی ئەسیرەکانی بۆ ڕۆم نارد. ژمارەی ئەم خەڵکە نزیکەی دووسەد هەزار کەس بوو. دواتر بەرەو تەرسوس بەرێکەوت و گەمارۆی خستە سەر شارەکە و خەڵکی ئەو شارە ملکەچی خۆیان نیشاندا و داوای ئەمانیان کرد. ئەو، ئەمانی پێبەخشین و

ئەوان دەروازەی شارەکەیان بۆ کردەوە. نەقفور چاکەی لەگەڵ کردن و فەرمانی پێدان هەرچی کەرەستەی جەنگ و سامان کەدەیتوانن لەگەڵ خۆیان هەڵیگرن و شارەکە و کاڵاکانی دیکە بەجێبێڵن. دانیشتووان ئەو کارەیان کرد و لەئاو و وشکانی ملی رێگەیان گرتەبەر. نەقفور دەستەیەکی بۆ پاراستن لەگەڵ ئەوان نارد تا گەیشتنە ئەنتاکییە.

نەقفور مزگەوتی تەرسوسی کردە تەویلەی چوارپێکان و مینبەرەکەی سووتاند و تەرسوسی سەنگەر بەندی کرد و خواردەمەنییەکی زۆری بردە شارەکە و نرخی کەل و پەلەکان دابەزی و ژمارەیەکی فراوان لەخەڵکی شارەکە گەڕانەوە و ملکەچی خۆیان بۆ فەرمانەکانی نەقفور نیشاندا. ژمارەیەکیشیان باوەڕیان بەئایینی مەسیحی هێنا.

نەقفور دەیویست بۆ نزیك بوونەوە لەسەرزەمینە ئیسلامییەکان لەوێ بمێنێتەوە بەڵام دواتر لەمەبەستەکەی پەشیمان بوویەوە و بۆ قوستەنتینە گەڕایەوە. لەم کاتەدا دوموستوق، کوڕی شەمشقیق مەبەستی مەیافارقینی کرد کە لەژێر فەرمانی سەیف ئەلدەولەدا بوو. نەقفور فەرمانی پێدا چاوپۆشی لەو شارە بکات و بەدوای ئەو بەرەو قوستەنتەنییە بەرێکەوێت. دوموستوق بەرەو قوستەنتەنییە بەرێکەوت.

ناسازگاری خەڵکانی ئەنتاکییە لەگەڵ سەیف ئەلدەولە

لەم ساڵەدا خەڵکانی ئەنتاکییە دژی سەیف ئەلدەولە کوڕی حەمدان ئالای شۆڕشیان بەرز کردەوە.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: سەردارێك لەتەرسوس بەناوی رەشیقی نەسیمی لەژمارەی ئەو کەسانە بوو کەشارەکەی تەسلیم بەرۆمییەکان کرد و رێگەی ئەنتاکییەی گرتەبەر و کاتێك گەیشتە ئەو شارە، پیاوێك بەناوی کوڕی ئەهوازی کە لەئەنتاکییە ئاشی بەکرێ دەدا، خزمەتی ئەوی دەکرد و هەموو داهاتی ئاشەکانی دەخستە بەردەستی ئەو و شۆڕشی لەبەرچاوی ئەودا ئاسان کرد و ئاگاداری کردەوە کەسەیف ئەلدەولە لەمەیافارقین توانای گەڕانەوە بۆ شامی نییە. ڕەشیق ئالای شۆڕشی بەرز کردەوە و بەسەر ئەنتاکییەدا زاڵ بوو و لەوێوە بەرەو حەلەب

بەرێکەوت و لەنێوان ئەو و نوێنەری سەیف ئەلدەولە، چەندین جەنگ روویدا. قەرغویە ڕۆشتە قەلاّی حەلەب و لەویّ سەنگەری گرت. سەیف ئەلدەولە سوپایەکی بەفەرماندەیی خزمەتکارەکەی خۆی، بەشارە بۆ هاوکاری قەرغویە ڕەوانە کرد. کاتێك ڕەشیق لەمە ئاگادار بوویەوە، لەحەلەب هەلاّت. لەم کاتەدا لەئەسپەکەی خۆی کەوتە خوار و پیاوێکی عەرەب خۆی پێگەیاند و کوشتی و سەرەکەی بردە لای قەرغویە و بەشارە.

کوڕی ئەهوازی گەیشتە ئەنتاکییە. ئەو پیاوێك لەدەیلەمییەکانی بەناوی دزبەر پێش خست و بەئەمیر ناوی برد و یەکێك لەعەلەوییەکان بەناوی ئوستازی بۆ پشتیوانی کردنی دزبەر راسپارد. کوڕی ئەهوازی ستەمی لەخەلّکان دەکرد و سامانەکانی کۆکردەوە بۆ جەنگ لەگەلّ قەرغویە مەبەستی ئەنتاکییەی کرد. لەنێوان ئەم دووانە جەنگێکی قورس روویدا. سەرەتا کوڕی ئەهوازی سەرکەوتنی بەدەست هێنا بەلاّم دواتر جەنگ لەبەرژەوەندی قەرغویە کۆتایی هات و کوڕی ئەهوازی بۆ حەلەب هەلاّت.

لەم کاتەدا سەیف ئەلدەولە دوای ئاسوودە بوون لەجەنگی مەیافارقین بۆ حەلەب گەڕایەوە و شەوێك لەویّ مایەوە و بەیانی ئەو رۆژە بەرێکەوت و لەگەلّ دزبەر و کوڕی ئەهوازی جەنگا. جەنگی لەگەلّ هەموو حەلەبییەکان کرد و ئەوان بەهەلاّتن ناچار بوون و دزبەر و کوڕی ئەهوازی ئەسیر کران. دزبەر کوژرا و کوڕی ئەهوازی زەمانێکی لەزینداندا بەسەر برد و دواتر کوشتیان.

شۆڕشی خەلّکانی سەجستان

لەم سالّەدا خەلّکانی سەجستان دژی فەرمانڕەواکەی خۆیان، خەلەف کوڕی ئەحمەد، شۆڕشیان کرد. خەلەف لەم کاتەدا فەرمانڕەوای سەجستان بوو. ئەو پیاوێکی زانا و لایەنگری زاناکان بوو.

بەرێکەوت لەسالّی ٣٥٣/٩٦٤ زایینی ڕۆشتە مالّی خوا و یەکێك لەهاوەلاّنی خۆی بەناوی تاهیر کوڕی حسەین وەك نوێنەری خۆی لەو سنوورە دانا. تاهیر چاوی تەماحی بڕییە فەرمانڕەوایەتی و کاتی گەڕانەوەی خەلەف لەحەج، دژی ئەو

شۆڕشی کرد. خەلەف ڕۆشتە بوخارا و داوای هاوکاری لەئەمیر مەنسور کوڕی نوح کرد. مەنسور ئەوی بۆ سنوورەکەی گەڕاندەوە و سوپایەکی خستە بەردەست. خەلەف لەگەڵ ئەو سوپایە ڕێگەی سەجستانی گرتەبەر. کاتێک تاهیر لەهاتنی ئەوان ئاگادار بوویەوە، لەشارەکەی خەلەف بەرەو ئەسفرار هەڵات و لەسنوورەکەی خۆی جێگیر بوو و بڵاوەی بەسوپاییەکان کرد.

کاتێک تاهیر لەبڵاوبوونەوەی سوپاییەکان ئاگادار بوویەوە، بەرەو خەلەف گەڕایەوە و دەستی بەسەر سەجستاندا گرت و خەلەف شارەکەی بەجێهێشت و ڕۆشتە لای ئەمیر مەنسور لەبوخارا. ئەمیر مەنسور ڕێزی گرت و چاکەی لەگەڵ کرد و دووبارە سوپایەکی خستە بەردەستی و بۆ سەجستانی گەڕاندەوە. گەیشتنی خەلەف بۆ سەجستان هاوکات بوو لەگەڵ مەرگی تاهیر و جێگری کوڕەکەی حسەین. خەلەف گەمارۆی خستە سەر حسەین و بارودۆخی لێ دژوار کرد. ژمارەیەکی فراوان لەهەردوو سوپا کوژران و سەرئەنجام، خەلەف سەرکەوتنی بەدەست هێنا. کاتێک حسەین ئەم بارودۆخەی بینی، نامەیەکی بۆ بوخارا نووسی و بێزاری لەکارەکەی خۆی دەربڕی و داوای بەخشینی کرد و ملکەچی خۆی بۆ فەرمانەکان نیشاندا و داوای لەئەمیر مەنسور کرد چاوپۆشی لەگوناحەکەی بکات. ئەمیر مەنسور بەداواکەی ڕازی بوو و فەرمانی پێدا بڕواتە بارەگاکەی. حسەین لەسەجستانەوە بەرەو بوخارا بەڕێکەوت و ئەمیر مەنسور ڕێزی گرت.

خەلەف کوڕی ئەحمەد لەسەجستان مایەوە و بۆ ڕۆژگارێکی درێژ فەرمانڕەوایەتی دەکرد و سامانی پیاوەکانی فراوان بوو. کاتێک هێز و توانای خۆی بینی، چیتر دیاری و ئەو کۆیلانەی بەڵێنی ڕەوانە کردنی ئەوانیدابوو، پشت گوێ خست. سوپایەک بۆ جەنگی ئەو ئامادە کرا و هەمان حسەین کوڕی تاهیر کوڕی حسەین وەک فەرماندەی ئەم سوپایە دەستنیشان کرا. سوپا بەرەو سەجستان بەڕێکەوت و خەلەف کوڕی ئەحمەد لەقەڵای ئەرەک ناکاوگیر کرا. ئەم قەڵایەک یەکێک لەبەهێزترین قەڵاکان و لەشوێنێکی بەرز و بڵند جێگیر ببوو. ئەم گەمارۆیە حەوت ساڵ درێژەی کێشا و خەلەف بەکەرەستە جۆراوجۆرەکانی جەنگ، سەرقاڵی شەڕ بوو و هەموو فریوێکی بەکار برد تا ئەو جێگەی فەرمانی

دەدا مار بگرن و بیانخەنە ناو مەشکێك و بەبەردهاوێژ بۆ ناو سوپای دوژمنی بهاون. لەبەر ئەمە سوپاکەی تاهیر بەردەوام شوێنیان دەگۆڕی.

کاتێك ئەم گەمارۆیە درێژەی کێشا و سامانەکان و کەرەستەکانی جەنگ کۆتاییان پێهات، نوح کوڕی مەنسور نامەیەکی بۆ حەسەن کوڕی سیمجور فەرماندەی سوپای خوراسان -ئامارژەی پێدەدەرێت کە لەو کاتەدا لەسەر کار لابرابوو- نووسی و فەرمانی پێدا بۆ جەنگی خەلەف بەرێکەوێت و گەمارۆی بخاتەسەر. سیمجور لەم کاتەدا لەقوهستان بوو، رووی کردە سەجستان و گەمارۆی خستە سەر خەلەف. پێشتر ئەو دووانە هاورێی یەکبوون. سیمجور، باوکی حەسەنی بۆ لای خەلەف نارد و داوای لێکرد لەقەلای ئەرەك بێتەخوار و تەسلیم بەحسەین کوڕی تاهیری بکات تا ئەو سوپایەی گەمارۆی خستۆتە سەر، بەلگە و پاساوی گەڕانەوە بۆ بوخارایان دەستکەوێت و کاتێك سوپاییەکان بلاوەیان لێکرد، ئەو دووبارە جەنگ لەگەلْ حسەین و بەکر کوڕی حسەین - بێ سوپا- دەست پێ بکاتەوە. خەلەف بەم بۆچوونە رازی و لەقەلای ئەرەك بەرەو قەلای تارق بەرێکەوت و باوکی حەسەنی سیمجوری ڕۆشتە ناو قەلاکە و بەناوی ئەمیر نوح وتاری خوێندەوە و دواتر گەڕایەوە و حسەین کوڕی تاهیری لەوێ بەجێهێشت.

ئەوەی دوای ئەمە روویدا، ئامارژەی پێدەدەین و ئەمە یەکەم کەلێن بوو لەحکومەتی سامانیدا دروست بوو کەفەرمانرەوای ناوچەکان چاوی تەماحیان بڕییە سەربەخۆیی چوونکە بەشێك لەوان ملکەچی فەرمانەکان نەدەبوون.

شیاوتر بوو هەر رووداوێك لەسالی خۆیدا ئامارژەی پێبدرێت بەلام لەبەر کەمی و کورتی ئەم رووداوانە، هەموویمان لەیەك جێگەدا کۆکردەوە تا سەرەتا و ئەنجامەکەی نەپچڕێت.

گوێڕایەڵی خەڵکانی عەممان لەمۆعیز ئەلدەولە و سەرئەنجامی کاری ئەوان

لەم ساڵەدا مۆعیز ئەلدەولە سوپایەکی بۆ عەممان ڕەوانە کرد. ئەم سوپایە ڕووبەڕووی فەرمانڕەوای عەممان، نافیع، موالی یوسف کوڕی وەجیە بوویەوە چوونکە یوسف پێشتر مردبوو و نافیع دوای ئەو لەسەر تەختی فەرمانڕەوایەتی دانیشت. ئەو کەپیاوێکی ڕەشپێست بوو، ملکەچی خۆی بۆ فەرمانەکانی مۆعیز ئەلدەولە نیشاندا و بەناوی ئەو وتاری خوێندەوە و ناوی ئەوی لەسەر درهەم و دینارەکان هەڵکەند. کاتێك سوپای مۆعیز ئەلدەولە شارەکەیان بەجێهێشت، خەڵکانی عەممان دژی نافیع شۆڕشیان کرد و ئەویان لەشارەکەیان دوور خستەوە و قەرەمتییەکانیان وەك فەرمانڕەوای خۆیان هەڵبژارد و شارەکەی خۆیان بەوان سپارد. قەرەمتییەکان ڕۆژانە لەناو شارەکە دەمانەوە ولێکۆڵینەوەیان لەکاروبارەکان دەکرد وشەوانە بۆ ئوردووگای خۆیان دەگەڕانەوە. قەرەمتییەکان نامەیان بۆ هاوەڵانی خۆیان لەهەجەر نووسی و ئاگاداریان کردنەوە: ئێمە دەستمان بەسەر ئەم پانتاییەدا گرتووە و ڕۆژگاری ئێمە بەم شێوەیە بەسەر دەچێت.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا، شەوی شەممە، چواردەی سەفەر/ بیستی فەوریە، مانگ بەتەواوی گیرا.

لەم ساڵەدا دەستەیەك لەتورکەکان هێرشیان کردە سەر سەرزەمینی خەزەر. خەزەرییەکان داوای هاوکارییان لەخوارەزمییەکان کرد. بەڵام ئەوان هاوکارییان نەکردن و وتیان: ئێوە کافر و ناباوەڕن، ئەگەر باوەڕ بەئیسلام بێنن، هاوکاریتان دەکەین. هەموویان باوەڕیان بەئیسلام هێنا جگە لەپاشاکەیان. خوارەزمییەکان هاوکارییان کردن و ئەوان سەرکەوتنیان بەدەست هێنا و تورکەکانیان دوورخستەوە. دواتر پاشاکەیشیان باوەڕی هێنا.

لەچواری جومادی الاخرە/ هەشتی جونی ئەم ساڵە شەریف باوکی ئەحمەد حسەین کوڕی موسا باوکی شەریف رضی و شەریفی مرتضی پێشەوایی عەلەوییەکان و سەرکردایەتی حاجییەکانی گرتە ئەستۆ و لەدیوانی خەلیفەوە، فەرمان نامەیەکی لەمبارەوە بۆ نووسرا.

لەم ساڵەدا قەرەمتییەکان دەستەیەکیان بۆ عەممان نارد. شارییان (کرِیارانی نەفسی خۆ) لەچیاکانی ئەم کەنارە ژیانیان بەسەر دەبرد. هەموویان کۆبوونەوە و روبەرووی قەرەمتییەکان بوونەوە و ژمارەیەکی زۆریان لیٚ کوشتن و ئەوەی زیندوو مایەوە، گەڕایەوە.

لەم ساڵەدا پیاوێك لەقەرەمتییەکان کەئەمانی لەسەیف ئەلدەولە وەرگرتبوو بەناوی مەروان، بەنوێنەرایەتی سەیف ئەلدەولە فەرمانڕەوایەتی کەنارەکانی گرتەدەست و کاتێك لەویٚ جێگیر بوو، هێرشی کردە سەر حیمس و دەستی بەسەردا گرت و چەندین شاری دیکەی خستە ژێر فەرمانی خۆیەوە. کۆیلەی قەرغویە، پەردەداری سەیف ئەلدەولە، بەناوی بەدر، بۆ جەنگی ئەو بەرێکەوت و چەندین جار رووبەرووی مەروان بوویەوە. لەیەکێك لەجەنگەکان بەدر، تیرێکی ژەهراوی لەجەستەی مەروان چەقاند و لەم کاتەدا سوپاکەی مەروان، بەدریان گرت و مەروان کوشتی و خۆی چەند رۆژ دوای کوشتنی ئەو مرد.

لەم ساڵەدا موتەنەبی وتاردەر بەناوی باوکی تەییب ئەحمەد کوڕی حسەینی کێندی لەنزیك نەعمانییە کوژرا و کوڕەکەیشی لەگەڵ ئەودا کوژرا. ئەو بۆ لای عێزەد ئەلدەولە لەفارس دەگەڕایەوە کەعەرەبەکان لەویٚ کوشتیان و سامانەکەیان تالاّن کرد.

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی حیبان کوڕی ئەحمەد کوڕی حیبان باوکی حاتەمی بۆستی، نووسەری چەندین کتێبی بەناوبانگ و ئەبوبەکر محەممەد کوڕی حەسەن کوڕی یەعقوب کوڕی موقسیم، لێکدەرەوەی نەحوی و موقری کەشارەزای نەحوی کوفی بوو، هەردووك مردن. محەممەد کوڕی عەبدوللە کوڕی ئیبراهیم کوڕی عەبدویە ئەبوبەکری شافعی لەزیحەججە/ نۆڤەمبەر کۆچی دوایی کرد. حەدیسەکانی ئەو بڕواپێکراوە و پێگەیەکی بەرزی هەیە.

ڕووداوەکانی ساڵی پێنسەد و پێنجی کۆچی (٩٦٦ زایینی)

ڕووداوە تازەکان لەعەممان و زاڵبوونی مۆعیز ئەلدەولە لەوێ

گێڕانـەوەکانی تایبـەت بەعـەممان و ڕۆشـتنە نـاوەوەی قەرەمتییـەکان بـۆ ئـەم سەرزەمینە و هەلاّتنی نافعمان لەوێ لـەکاتێ گێڕانەوەی ڕووداوەکانی ساڵی ڕابردوو باس کـرد. کاتێـك نـافع هـەلاّت و قەرەمتییـەکان بەسـەر شـارەکەدا زاڵبـوون، دەبیرێـك لەناویانـدا دەبینـرا بـەناوی عـەلی کـوڕی ئەحمـەد کەلێکۆڵینـەوەی لـەکارەکانی شـار دەکـرد. ئـەو لەگـەڵ قـازی شـارەکە کەبنەماڵەیـەکی گـەورە و پێگەیـەکی بـەرزی بـوو، یەکیانگرت و پیاوێکیان وەك فەرمانـدە دەستنیشان کـرد بـەناوی کـوڕی توغیـان. ئـەو یەکێك لەسەرکردە بچوکەکانی عـەممان هـەژمار دەکرا کەپێگـەی لەهـەموان نـزمتر بـوو. کاتێـك فەرمانـدەیی گرتەدەست، لەسـەرکردە گـەورەکان ترسـاو هەشـتا کـەس لـەوانی گـرت و بەشێك لەوانی کوشت و ئەوانی دیکەی لەئاودا خنکاند.

دوو خوشـکەزای یـەکێك لەسـەرکردەکان کـەکوڕی توغیـان لـەئاودا خنکانـدبووی، ڕۆشتنە ناو شارەکە و ماوەیەك مانەوە. ڕۆژێك کەتوغیان خوانێکی گشتی ڕاخستبوو، ڕۆشـتنە لای و سـلاّویان لێکـرد و کاتێـك دەوری چـۆڵ کـرا، کوشـتیان. خـەڵکان بڕیاریانـدا عەبدوەهاب کـوڕی ئەحمـەد کـوڕی مـەروان کـە لەخزمـەکانی قـازی شـارەکە بوو، وەك فەرمانڕەوا هەڵبژێرن. ئەو سەرەتا ڕازی نـەبوو بـەلاّم سـەرئەنجام ڕەزامەنـدی خـۆی نیـشاندا و عـەلی کـوڕی ئەحمـەدی (لەقەرەمتییـەکان) وەك دەبـیری خـۆی دەستنیشان کرد. عەبد وەهاب فەرمانی بەدەبیرەکەیدا (عەلی کوڕی ئەحمەد) ڕۆژانـەی سـوپاییەکان وەك پاداشـت بـدات. عـەلی ئـەو کـارەی کـرد بـەلاّم کاتێـك گەیـشتە ڕەشپێستەکان – کەژمارەیان شەش هـەزار کـەس و پێگەیـەکی بەرزیان بوو- ، وتـی: ئـەمیر عەبدوەهاب فـەرمانی پێـداوم بەسـەربازە سـپی پێـستەکان دووبەرابـەری ئێـوە ڕۆژانە بدەم. سوپا پەرێشان و لەوەرگرتنی ڕۆژانە خۆی بەدوور گرت. عەلی وتی: ئایا شـوێنکەوتەی فەرمانـەکانی مـن دەبن تـا هاوشێوەی ئـەوان ڕۆژانـەتان پێبـدەم. ئـەوان ڕازی بـوون و بەیعـەتیان لەگـەڵ کـرد. ئـەویش هاوشـێوەی سـپی پێـستەکان ڕۆژانـەی پێدان و ئەم جارە سپی پێستەکان دەنگی ناسازگارییان بـەرز کـردەوە و بەمشێوەیە لـەناو سـپی پێـست و ڕەش پێـستەکان جـەنگ ڕوویـدا و ڕەشـەکان سـەرکەوتنیان

بەدەست هێنا و دواتر پەیمانی ئاشتییان بەست و سپییەکان هێور بوونەوە و لەگەڵ ڕەشەکان یەکیان گرت و عەبدوەهابیان لەشارەکە دەرکرد. عەلی کوڕی ئەحمەد لەسەر تەختی فەرمانڕەوایەتی دانیشت.

دواتر مۆعیز ئەلدەولە بۆ جەنگ لەگەڵ عیمران کوڕی شاهین و ڕەوانە کردنی سوپا بۆ عەممان، ڕێگەی واستی گرتەبەر. کاتێک گەیشتە واست، نافعی ڕەشپێست کەفەرمانڕەوایەتی عەممانی لەدەستا بوو، پێشوازی لێکرد. مۆعیز ئەلدەولە ڕێزی گرت و ئەو لای مۆعیز ئەلدەولە مایەوە تا عیمران کوڕی شاهین ئەسیر کرا – بەخواستی خواوەند ئاماژەی پێدەدەین.

لەم کاتەدا مۆعیز ئەلدەولە لەمانگی ڕەمەزان/ ئۆگۆست لەواستەوە هێرشی کردە سەر ئۆبولە (بەسرە، بەناوی ئەبلیوس سەرداری ئەسکەندەر) و مانگی ڕەمەزانی لەو شارە بەسەر برد و لەوێ بەئامادە کردنی سوپا و کەشتییەکان بەمەبەستی هێرش کردنە سەر عەممان سەرقاڵ بوو. کاتێک کۆتایی بەمەبەستەکەی خۆی هێنا و لەنیوەی شەوال/پێنجی ئۆکتۆبەر سوپاکەی ڕەوانە کرد، باوکی فەرەج محەممەد کوڕی عەباس کوڕی فەسانجسی وەك فەرماندەی سوپاکەی دەستنیشان کرد. سوپا لەناو سەد کەشتی جەنگی جێگیر بوو. کاتێك گەیشتنە سیراف، ئەو سوپایەی عێزەد ئەلدەولە لەفارس ئامادەی کردبوو تا هاوکاری مۆعیز ئەلدەولەی مامی بکات، پەیوەستیان بوو و هەموان ڕێگەی عەممانیان گرتەبەر و لەنۆی زیحەجحە/ بیست و حەوتی نۆڤەمبەر گەیشتنە عەممان و دەستیان بەسەردا گرت و ژمارەیەکی زۆر لەدانیشتووانەکەیان کوشت و هەشتا و نۆ کەشتی ئەوانیان سووتاند و بەناوی مۆعیز ئەلدەولە وتاریان خوێندەوە.

هەڵاتنی ئیبراهیم کوڕی مەرزوبان

لەم ساڵەدا ئیبراهیم کوڕی مەرزوبان لەئازەربایەجانەوە بەرەو ڕەی هەڵات.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: کاتێک ئیبراهیم لجەنگ دژی جوستان کوڕی شەرمزەم – بەهەمان شێوە کە لەگێڕانەوەی ڕووداوەکانی ساڵی ٣٤٩/٩٦٠ زایینی ئاماژەمان پێدا– شکستی خوارد و بۆ ئەرمەنستان هەڵات، لەوێ دەستی بەئامادە کردن و کۆکردنەوەی سوپا کرد تا بۆ ئازەربایەجان بگەڕێتەوە. فەرمانڕەواکانی

ئەرمەنستان بەشێکیان ئەرمەنی و بەشێکیان کورد بوون. ئەو دواتر نامەی بۆ جوستان کوڕی شەرمزەن نووسی و رێگەی ئاشتی گرتەبەر و خەڵکانێکی زۆر لەدەوری کۆبوونەوە.باوکی قاسم کوڕی مەسیکی ڕۆشتە لای وەهسوزان و پەیوەستی بوو. ئیبراهیم هەڕەشەی لەمامەکەی خۆی وەهسوزان کرد بۆ تۆڵەسەندنەوەی خوێنی دایك و براکانی و هێرشی کردە سەر مامەکەی و ویستی تۆڵەی براکانی بستێنێت. وەهسوزان لێی ترسا و هاورێ لەگەڵ کوڕی مەیسەکی بەرەو دەیلەم هەلات و ئیبراهیم سنوری فەرمانرەوایەتی مامی خستە ژێر فەرمانی خۆی و هاوەڵانی ئەوی ئازاردا و سامانی ئەوانی زەوت کرد.

وەهسوزان سەر لەنوێ هێزی کۆکردەوە و بۆ قەڵاکەی خۆی لەتەرەم گەڕایەوە و باوکی قاسم کوڕی مەیسەکی لەگەڵ سوپایەك بۆ جەنگی ئیبراهیم ڕەوانە کرد. دوو سوپا رووبەرووی یەکبوونەوە و شەڕێکی قورس دەستی پێکرد. ئیبراهیم شکستی خوارد و هەلات. دەستەیەك شوێنی کەوتن بەلام نەیانتوانی بیگرن. ئەو خۆی گەیاندە ڕەی و ڕۆشتە لای رۆکن ئەلدەولە. رۆکن ئەلدەولە ڕێزی گرت و چاکەی لەگەڵ کرد. ئەو هاوسەری خوشکی ئیبراهیم بوو. لەبەر ئەمە لەرێز گرتن لەژن براکەی خۆی زێدەڕۆیی کرد و چەندین دیاری گرانبایی پێبەخشی.

غازیانی خوراسان و رۆکن ئەلدەولە

لەرەمەزان/ ئۆگۆستی ئەم ساڵە سوپایەکی گەورە لەخۆبەخشەکان کەژمارەیان دەگەیشتە بیست هەزار کەس، بەمەبەستی غەزا، ڕێگەی شاری ڕەی یان گرتەبەر. هەواڵەکانی تایبەت بەوان و ژمارەی ئەوان و خراپەکارییەکانیان لەو کەنارە و گوێنەدانی سەرکردەکان و کارگوزارەکان بەرۆکن ئەلدەولە گەیشت. باوکی فەزڵ کوڕی عەمید کەراوێژکاری ئەو بوو، پێشنیاری بەرۆکن ئەلدەولە کرد ڕێگە نەدات ئەم سوپایە بەکۆمەڵ بێنە ناو سەرزەمینەکەی. رۆکن ئەلدەولە وتی: من ئەو کارە ناکەم لەترسی ئەوەی نەکا بڵێن لەغازییەکان ترسا. فەرمانیدا سەرقاڵیان بکات تا سوپاکەی خۆی کۆبکاتەوە چوونکە سەربازەکانی لەم لاولادا بلاو ببوونەوە. کوڕی عەمید رازی نەبوو و وتی: لەوە دەترسم ئەوان هاوپەیمانی ئەمیری خوراسان بن و دژی ولات و فەرمانڕەوایەتی تۆ پیلانیان گێڕا بێت بەلام رۆکن ئەلدەولە گرنگی

بەوتەکانی نەدا.

کاتێك ئەم سوپایە ڕۆشتنە ناو ڕەی، سەرکردەکانی ئەوان – کەقەفالی فەقیە لەناویاندا دەبینرا– کۆبوونەوە و لەدانیشتنی کوڕی عەمید ئامادە بوون و داوای سامانیان لێکرد تا بۆ جیهاد تەرخانی بکەن. کوڕی عەمید بەڵێنی پێدان تا ئەو سامانەی داوایان کردبوو، بیخاتە بەردەستیان. ئەوان لەسەر ئەم داوایەی خۆیان پێداگرییان کرد و وتیان: ئێمە خەراجی سەراسەری ولاتمان دەوێت چوونکە ئەم باجە تایبەتە بەگەنجینە و ئێوە دەزانن ڕۆمییەکان چ بەلایەکیان بەسەر موسوڵماناندا هێناوە و دەستیان بەسەر سەرزەمینەکەی ئێوەدا گرتووە. ئەرمەنییەکانیش ئەو کارەیان کردووە. ئێمە خۆبەخشە نەدارەکانین و بۆ کەڵك وەرگرتن لەم سامانە لەهەموان شیاوترین. ئەوان داوای سوپایەکیان کرد تا لەگەڵ ئەوان بۆ گۆڕەپانی جەنگ بەرێکەوێت. لەسەر ئەم خواستەیشیان پێداگرییان دەکرد. کوڕی عەمید لەم کاتەدا هەستی بەمەبەستە گلاوەکانی ئەوان کرد و دڵنیا بوو. بۆ ئەم مەبەستە بەشێوەیەکی نەرم وەلامی دانەوە. ئەوان چاوپۆشییان لەکوڕی عەمید کرد بەلام سەرکۆنە و نفرینی دەیلەمییەکانیان کرد و بەکافر لەقەڵەمیاندان. دواتر دانیشتنەکەی کوڕی عەمیدیان بەجێهێشت و بەرواڵەت خۆیان بەکەسانی چاکەکار نیشاندەدا و ڕێگەیان لەخراپەکاری دەگرت. بەم بیانووە دەستیان بەسەر سامانی ئەواندا دەگرت. دواتر ئاژاوەیان نایەوە و جەنگیان لەگەڵ دەستەیەك لەدەیلەمییەکان هەڵگیرساند تا ئەوەی شەو جیایی لەنێوان ئەواندا دروست کرد. بەرەبەیان دووبارە بۆ گۆڕەپانی جەنگ گەڕانەوە و هێرشیان کردە سەر شارەکە و کۆشکی کوڕی عەمیدیان تالان و خۆیان بریندار کرد بەلام ئەو رزگاری بوو.

ڕۆکن ئەلدەولە و سوپاکەی بۆ جەنگی ئەوان بەرێکەوتن و لەبەر ئەوەی ژمارەیان کەم بوو، خوراسانییەکان سەرکەوتنیان بەدەست هێنا بەجۆرێك ئەگەر شوێنی دەکەوتن، دەیانتوانی لەناوی ببەن و دەست بەسەر شارەکەدا بگرن. بەلام چوونکە هەوا تاریك بوو، لەو مەبەستە پەشیمان بوونەوە. لەبەرەبەیاندا، ڕۆکن ئەلدەولە نامەیەکی بۆ نووسین و ڕێگەی سازگاری گرتەبەر بۆ ئەوەی لەشارەکە بڕۆنەدەر،

بەڵام ئەوان ئەو کارەیان نەکرد و چاوەڕوانی هێزە پشتیوانەکانی ئەمیری خوراسان بوون چوونکە لەگەڵ ئەو دەستەیە بۆ گرتنی ئەم سەرزەمینە پەیمانیان بەستبوو.

دواتر کۆبوونەوە و مەبەستی گرتنی شارەکەیان کرد. ڕۆکن ئەلدەولە ڕووبەڕوویان بوویەوە و فەرمانی بەدەستەیەك لەهاوەڵانیدا لەشوێنێك کۆببنەوە کەبیانبینێت و لەوێوە هێرش بەرن و بەدرۆ پێی بڵێن هێزە پشتیوانەکان گەیشتن. ئەم دەستەیە فەرمانەکەیان ئەنجامدا چوونکە سوپاکەی ڕۆکن ئەلدەولە لەکەمی ژمارەی خۆیان و فراوانی دوژمن دەترسان. کاتێك دەستەی دیاریکراو بەبەرز کردنەوەی تەپ و تۆز هاتنە لای ڕۆکن ئەلدەولە و هەواڵی درۆینەی هاتنی هێزە پشتیوانەکانیان پێدا، ورەی سوپاکەی بەرز بوویەوە. ڕۆکن ئەلدەولە فەرمانی پێدان: هێرش بکەنە سەر دوژمن تا پێش گەیشتنی هێزەکانمان بەتەواوی لەناویان ببەین و سەرکەوتن و تالآنییەکان تایبەت بکەین بەخۆمان. سوپای ڕۆکن ئەلدەولە بەدەم وتنەوەی تەکبیر هێرشیان کرد و سەرکەوتنیان لەئامێز گرت. خوراسانییەکان هەڵاتن و ژمارەیەکی زۆریان لێ کوژرا و زیاتر لەکوژراوەکان ئەسیر کران. پاشماوەکان هەرکام بەرەو ناوچەیەك ئەسپی غاردا و هەمووان داوای ئەمانیان کرد. ڕۆکن ئەلدەولە ئەمانی پێبەخشین.

دەستەیەك لەسوپای خوراسان ڕۆشتبوونە ناو شاری ڕەی و دەنگی تەکبیریان بەرز کردبوویەوە و وایان نیشان دەدا دژی خوراسانییەکان دەجەنگن، بەڵام هەرکەسێکی دەیلەمییان دەگرت، دەیانکوشت و بەرافیزە (رافضة) ناویان دەبردن. ئەوان لەهەواڵی تێکشکانی سوپاکەیان ئاگادار بوونەوە، دەیلەمییەکان هێرشیان کردنەسەر بەڵام ڕۆکن ئەلدەولە ڕێگەی ئەو کارەی لێگرتن و ئەمانی بەدوژمنەکانی بەخشی و ڕێگەی گەڕانەوەی بۆ کردنەوە. دواتر نزیکەی دوو هەزار سەربازی خۆبەخشی دیکە بۆ هاوکاری کردنی سوپای خوراسان گەیشت. ڕۆکن ئەلدەولە ڕووبەڕووی ئەوانیش بوویەوە و ژمارەیەکی زۆری لێ کوشتن. دواتر ئەسیرەکانی ئازاد کرد و پارەیشی پێدان و ئەوانی بۆ سەرزەمینەکانیان گەڕاندەوە. ئیبراهیم کوڕی مەرزوبان لەو کاتەدا لای ڕۆکن ئەلدەولە بوو. بەشداری جەنگەکانی کرد و بوێری لەخۆی نیشاندا و ناو و نیشانێکی جوانی لەخۆی بەجێهێشت.

گەڕانەوەی ئیبراهیم کوڕی مەرزوبان بۆ ئازەربایەجان

لەم ساڵەدا ئیبراهیم کوڕی مەرزوبان بۆ ئازەربایەجان گەڕایەوە و دەستی بەسەردا گرت.

چۆنیەتییەکەی -وەك ئاماژەی پێدرا- بەم شێوە بوو: کاتێك پەنای بۆ رۆکن ئەلدەولە برد، رۆکن ئەلدەولە سوپایەکی بۆ ئامادە و باوکی فەزڵ کوڕی عەمیدی لەگەڵ نارد تا دووبارە ئیبراهیم لەسەر تەختی فەرمانڕەوایەتی ئازەربایەجان دابنێت و پەیمانی لەهەمووان بۆ وەربگرێت. ئیبراهیم لەگەڵ کوڕی عەمید بەرەو ئازەربایەجان بەرێکەوت و دەستی بەسەردا گرت. فەزڵ کوڕی عەمید لەنێوان ئیبراهیم و جوستان کوڕی شەرمزەن ئاشتی سەقامگیر و بەفەرمانبەری کردنی ئیبراهیم ناچاری کرد. بەهەمان شێوە کوردەکانیشی ملکەچی فەرمانەکان و ئەو سەرزەمینەی خستە ژێر فەرمانەکانی ئیبراهیم.

کوڕی عەمید کاتێك گەیشتە ئەوێ و فراوانی داهات و ئاوی فراوان و سوودی زۆری ئیبراهیمی لەم سەرزەمینە بینی و ئەوی بەکەسێکی ناتەوان دەزانی و دڵنیا بوو لەوەی خەڵکان بەهۆی شەهوەت پەرەستی ئیبراهیم چاوی تەماحیان بڕیوەتە دەسەڵاتەکەی، نامەیەکی بۆ رۆکن ئەلدەولە نووسی و لەبارودۆخ ئاگاداری کردەوە. پێشنیاری کرد فەرمانڕەوایەتی سەرزەمینێکی دیکە بەئیبراهیم بسپێردرێت کەداهاتەکەی هاوسەنگی ئازەربایەجان بێت چوونکە ئەو ناتوانێت لەگەڵ پیاوەکانی ئەم سەرزەمینە هەڵکات. رۆکن ئەلدەولە بەپێشنیارەکەی رازی نەبوو و وتی: نامەوێت بوترێت کەسێك پەنای بۆ من هێناوە و من چاوی تەماحم بڕیوەتە دەسەڵاتەکەی. فەرمانی بەکوڕی عەمیددا بگەڕێتەوە و وڵات بەئیبراهیم بسپێرێت.

باوکی فەزڵ گەڕایەوە و رۆکن ئەلدەولەی لەهەموو شتێك ئاگادار کردەوە و پێی وت سەرئەنجام فەرمانڕەوایەتی ئەو سەرزەمینە لەدەستی ئیبراهیمدا نامێنێت. دەرئەنجام بەوشێوەی لێهات کەباوکی فەزڵ پێشبینی کردبوو. ئیبراهیم قۆڵبەست و زیندانی کرا. ئاماژە بەچەند و چۆنی ئەم رووداوە دەدەین.

هێرشی رۆمییەکان بۆ سەرزەمینە ئیسلامییەکان

لەشەوال/ سێپتامبەری ئەم ساڵە رۆمییەکان، مەبەستی شاری ئامەد (دیاربەکر)یان کرد و گەمارۆیان خستەسەر و جەنگیان دژی دانیشتووانەکەی دەست پێکرد بەڵام سێسەد کەس لەهێرش بەران کوژران و چوارسەد کەسیان ئەسیر کران و نەیانتوانی دەست بەسەر شارەکەدا بگرن. لەبەر ئەمە روویان کردە دارا و لەنەسیبین نزیك بوونەوە. لەرێگە رووبەرووی کاروانێك بوونەوە کە لەمەیافارقینەوە دەهات. کاروانەکەیان تاڵان کرد و خەڵکی نەسیبین لەترسی ئەوان هەڵاتن تا ئەو جێگەی کرێی یەك چوارپێ گەیشتە سەد درهەم.

سەیف ئەلدەولە نامەیەکی لەعەرەبە دەشتەکییەکانەوە پێگەیشت کەداوایان کردبوو لەگەڵ ئەوان رێگەی هەڵاتن بگرێتەبەر. سەیف ئەلدەولە هێشتا لەنەسیبین بوو، بەڵام رۆمییەکان پێش هەڵاتنی ئەو گەڕانەوە. سەیف ئەلدەولە لەشوێنەکەی خۆی مایەوە و ئەوان لەجەزیرەوە رێگەی شامیان گرتەبەر و لەئەنتاکییە ئوردوویان لێدا و ماوەیەکی دووردرێژیان بەجەنگ لەگەڵ دانیشتووانی ئەم سەرزەمینە بەسەر بردو سەرئەنجام توانیان دەستی بەسەردا بگرن. دوای گرتنی شارەکە، وێران و تاڵانییان کرد و بۆ تەرسوس گەڕانەوە.

بەسەرهاتی مۆعیز ئەلدەولە لەگەڵ عیمران کوڕی شاهین

پێشتر ئاماژەمان پێدا مۆعیز ئەلدەولە بۆ سەرکوت کردنی عیمران کوڕی شاهین بەرەو بەتائیح (واست) بەرێکەوت. کاتێك مۆعیز ئەلدەولە گەیشتە واست، سوپایەکی بەفەرماندەیی باوکی فەزڵ عەباس کوڕی حەسەن بۆ جەنگی عیمران رەوانە کرد. سوپا بەرێکەوت و گەیشتە جامیدە و ئەو رووبارانەی بەست کەدەڕژانە واست.

مۆعیز ئەلدەولە خۆی بەرەو ئوبولە بەرێکەوت و لەوێوە سوپایەکی بۆ عەممان نارد - ئاماژەی پێدەدرێت- دواتر بۆ کۆتایی هێنان بەجەنگی عیمران بۆ واست گەڕایەوە و دەستی بەسەر ئەو شارەدا گرت و لەوێ ئوردووی لێدا. بەڵام نەخۆش کەوت و بەناچاری لەبیست و هەشتی رەبیع الاوەلی ٣٥٦/ دوانزەی مارسی ٩٦٦

زایینی بۆ بەغداد گەڕایەوە و سوپاکەی لەوێ بەجێهێشت و بەڵێنی پێدان بەزوویی دەگەڕێتەوە بەڵام کاتێك گەیشتە بەغداد، مرد – ئاماژەی پێدەدرێت– بەم شێوەیە سوپاکەی جگە لەسازان لەگەڵ عیمران هیچ ڕێگە چارەیەکیان بۆ نەمایەوە و دەستیان لەجەنگ هەڵگرت.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا منالەکاتی سولەیم هێرشیان کردە سەر حاجییەکانی میسر و شام کەژمارەیان زۆر و سامانێکی فراوانیان پێبوو. زۆری حاجییەکان لەبەر ئەوە بوو ژمارەیەکی زۆر لەدانیشتووانی سنوورەکانی شام لەترسی ڕۆمییەکان لەگەڵ کەسان و سامانی خۆیان هەڵاتبوون و ڕێگەی مەککەیان گرتبووە بەر تا بگەنە عێراق بەڵام گرفتار بوون و ژمارەیەکی بەرچاو لەپیاوەکانیان لەبیابان کوژران و تەنیا کەمێکیان ڕزگاری بوو.

لەم ساڵەدا پێگەی باوکی عەبدوڵڵەی داعی، لەدەیلەمییەکان، بەرز بوویەوە. ئەو پەشمینەی دەپۆشی و خۆی بەخواپەرەست و خۆپارێز نیشان دەدا. ئەو ڕووبەرووی وەشمگیر بوویەوە و شکستی خوارد و ڕێگەی تەبەرستانی گرتەبەر و نامەیەکی بۆ خەڵکانی عێراق نووسی و بۆ جیهاد هانیدان.

لەم ساڵەدا ئاڵ و گۆڕی ئەسیرەکان لەنێوان سەیف ئەلدەولە و ڕۆمییەکان ئەنجام درا و باوکی فوراس کوڕی حەمدان (وتاردەر و سەرداری ناودار و بوێر) کوڕە مامی سەیف ئەلدەولە و باوکی هەیسەم کوڕی قازی باوکی حەسین ڕزگاریان بوو.

لەشەوی شەممە سیانزەی شەعبان/ شەشی ئۆگۆستی ئەم ساڵە مانگ بەتەواوی گیرا.

لەم ساڵەدا ئەبوبەکر محەممەد کوڕی عومەر کوڕی محەممەد کوڕی سالم ناسراو بە کوڕی جەعابی، حافزی بەغدادی کەشیعە بوو، مرد. باوکی عەبدوڵڵە محەممەد کوڕی حسەین کوڕی عەلی کوڕی حسەین کوڕی وەزاحی وەزاحی، وتادەری ئەنباری، کۆچی دوایی کرد.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و پە نجا و شەشی کۆچی (٩٦٧ زایینی)

چۆنیەتی مەرگی مۆعیز ئەلدەولە و فەرمانڕەوایەتی بەختیاری کوڕی

لەسیانزەی رەبیع الاخر/ بیست و نۆی مارسی ئەم ساڵە مۆعیز ئەلدەولە کە لەواست بوو بەهۆی نەخۆشی سك ئێشەوە مرد. ئەو سوپاکەی بۆ جەنگی عیمران کوڕی شاهین ئامادە کردبوو کەگرفتاری ئەم نەخۆشییە بوو و تەنگی پێ هەڵچنی. سوپاکەی خۆی لەوێ بەجێهێشت و ڕێگەی بەغدادی گرتەبەر و بەڵێنی گەڕانەوەی بەهاوەڵانیدا چوونکە هیوای بەباش بوونەوەی خۆی بوو. کاتێك گەیشتە بەغداد، نەخۆشیەکەی زیاتر ئازاریدا تا ئەو جێگەی گەدەی هیچی تیا نەما. کاتێك فریشتەی مەرگی لەسەر سەری خۆی بینی، عێزەد ئەلدەولە بەختیاری کوڕی وەك جێگری خۆی دەستنیشان و لەگوناحەکانی خۆی تەوبەی کرد و زۆربەی سامانەکەی لەرێگەی خوادا بەخشی و هەموو کۆیلەکانی خۆی ئازاد و بەشێك لەسامانی هاورێکانی کەدەستی بەسەردا گرتبوو، بۆ خاوەنەکانی گەڕاندەوە و لەمانگی رەبیع الاخر، مرد. کاتێك مرد، لەباب ئەلتین لەگۆڕستانی قورەیش بەخاك سپێردرا. فەرمانڕەوایی ئەو بیست و یەك ساڵ و یانزە مانگ و دوو رۆژ درێژەی کێشا.

ئەو پیاوێکی خۆڕاگر، بەخشندە و بیرمەند بوو. کاتێك مۆعیز ئەلدەولە مرد و کوڕەکەی لەسەر تەختی باوك دانیشت، سێ شەو و رۆژ بێ وەستان باران باری تا ئەو جێگەی خەڵکان لەجموجۆڵ کەوتن. ئەو نوێنەری خۆی بۆ لای سەرکردەکان نارد و رەزامەندی ئەوانی بەدەست هێنا. ئاسمان هەوری پێوە نەما. بەم شێوەیە هەموان رازی و ئارام بوون و کەس دەرفەتی شۆڕشی دەستنەکەوت.

بەختیار نامەیەکی بۆ سوپا نووسی کەپەیمانی ئاشتی لەگەڵ عیمران کوڕی شاهین بەستبوو. سوپا گەڕایەوە. مۆعیز ئەلدەولە تەنیا یەك دەستی بوو. گێرانەوەکان لەمبارەوە جیاوازن.

دەستەیەك دەیانوت لەکاتی جەنگ لەگەڵ کرمانییەکان – پێشتر ئامارژەمان

پێدا- دەستی لەجەستەی جیابۆتەوە، دەستەیەك ئاماژەیان بەگێڕانەوەی دیکە داوە. مۆعیز ئەلدەولە کاروباری خاوەن چوارپێکانی ڕێکخست و پارەیەکی زۆری پێدان چوونکە دەیویست هەواڵەکان بەخێرایی بەرۆکن ئەلدەولەی برای بگات. لەرۆژگاری ئەودا چەندین ڕاکەر و پەیکی تیژپێ دەرکەوتن کە لەپێش هەموو پەیکە تیژپێکانی دیکەوە بوون، یەکیان فەزڵ و ئەوی دیکەیان مەرعوش بوو. هەرکام لەوان رۆژانە چل و چەند فەرسەنگ ڕێگەی دەبڕی. یەك لەوان شیعە و ئەوی دیکەیان سوونی بوو. خەڵکان ئەوانیان بەکەسانێکی ڕاست کردار دەزانی. دوو دەستەی شیعە و سوونی هەرکام ئایینەکەی خۆیان پێش ئەوەی دیکە دەخست.

بەد کرداری بەختیار و بەفیڕۆدرانی بارودۆخی ئەو

کاتێك مەرگی مۆعیز ئەلدەولە نزیك کەوتەوە، داوای لەبەختیاری کوڕی کرد، ملکەچی فەرمانەکانی رۆکن ئەلدەولەی مامی بێت و لەوەی ئەنجامی دەدات، راوێژی پێ بکات و هەروەها گوێبیستی وتەکانی عیزەد ئەلدەولەی کوڕە مامی بێت چوونکە لەبەختیار گەورەتر و لەسیاسەت شارەزاتر بوو. هەروەها داوای لێکرد دوو دەبیرەکەی باوکی فەزڵ عەباس کوڕی حسەین و باوکی فەرەج محەممەد کوڕی عەباس لەپێگەکانی خۆیان بهێڵێتەوە چوونکە هەردووك کەسانێکی شیاو و ئەمانەتدار بوون. مۆعیز ئەلدەولە داوای لەکوڕەکەی کرد لەگەڵ دەیلەمییەکان، تورکەکان و سەبوکتەکین، بەشێوەیەکی چاکەکارانە هەڵس وکەوت بکات بەلام بەختیار دژایەتی هەموو خواستەکانی باوکی کرد و سەرقاڵی شەهوەت و خۆشگوزەرانی بوو، قەشمەر و گۆرانیبێژەکان لەدەوری کۆبوونەوە و دوو دەبیرەکەی باوکی و سەبوکتەکینی لەخۆی دوورخستەوە و پەیوەندی نێوان ئەوان بەرەو کوژرانەوە ڕۆشت. سەبوکتەکین لێی جیابوویەوە و چیتر نەڕۆشتە بارەگاکەی.

بەختیار لەبەر تەماح بۆ سەر زەوی و سامانی دەیلەمییەکان و کەسە نزیکەکانی ئەوان، لەشوێنەکانی خۆیان دووری خستنەوە. دەیلەمییە خاوەن پێگە نزمەکان

لـەدەوری کۆبوونـەوە و چـاوی تـەماحیان بڕییـە دەسـەڵات و دەسـەڵات خـوازی. تورکەکانیش ئەو کارەیـان کـرد. بەختیار لەبەر وشیاری ئەوەی دەیویست لەگەڵ سەبوکتەکین نەیکرد. تورکـەکان لەگـەڵ سـەبوکتەکین هـاوڕا بـوون و دەیلەمییـەکان بـەرەو دەشـت ڕۆشـتنەدەر و داوایـان لەبـەختیار کـرد ئـەو کەسـانە بگەڕێنێتـەوە کەڕۆشتوون. بەختیار لەبەر تورە بوونی لەسەبوکتەکین بەخواستەکەی ئەوان رازی بوو. تورکەکانیش ئەو کارەیان کرد.

هـەواڵی مـەرگی مـۆعیز ئەلدەولـە بەدەبیرەکـەی بـاوکی فـەرەج محەممـەد کـوڕی عـەباس گەیـشت کـەکاروبارەکانی عـەممانی بـەرێوە دەبـرد. ئـەو کارەکـانی بەنوێنەرەکانی عیزەد ئەلدەولە سپارد و بەرەو بەغداد بەرێکەوت.

باوکی فەرەج لەبەر ئەوە کاروبارەکانی بەعیزەد ئەلدەولـە سـپارد چوونکە کاتێك بـەختیار جڵـەوی کاروبارەکـانی گرتەدەسـت، بـاوکی فـەزڵ بـۆ بـەڕێوەبردنی کاروبارەکان تەنیا بۆچوونەکانی خۆی بەکار دەبرد. باوکی فـەرەج لـەوە ترسـا خـۆ بەدوور گـرتنی بـاوکی فـەزڵ لێـی درێـژە بکێشێت و لەبـەر ئەمـە عـەممانی بـەعیزەد ئەلدەولە سپارد تا ناچار نەکرێت بۆ بەڕێوەبردنی کاروبـاری ئـەو سـەرزەمینە لـەوێ نیـشتەجێ ببێـت. ئـەو ڕێگـەی بەغـدادی گرتەبـەر، بـەڵام بەخواسـتەکەی خـۆی نەگەیشت و باوکی فەزڵ کاروبارەکانی بەڕێوە دەبرد.

هاتنەدەرەوەی سوپای خوراسان و مەرگی وەشمگیر

لەم ساڵەدا ئەمیر مەنسور کوڕی نـوح، فـەرمانڕەوای خوراسـان و مـاوەرائەلنـەهر، بەمەبەستی هێرش کردنە سەر ڕەی سوپای رازاندەوە.

چۆنیەتییەکەی بـەم شـێوە بـوو کـە – بەخواسـتی خـواوەنـد ئامـاژەی پێـدەدەین- بـاوکی عـەلی کـوڕی ئـەلیاس لـەکرمان بـەرەو بوخـارا بەرێکـەوت و پـەنای بـۆ ئـەمیر مەنـسور بـرد. کاتێـك گەیـشتە دەربـاری ئـەو، ئـەمیر ڕێـزی گـرت و پێگـەی بـەرز کـردەوە. بـاوکی عـەلی، تـەماحی گـرتنی سـەرزەمینی منداڵـەکانی بویـەی خـستە بەرچـاوی ئـەمیر و بـۆ گـرتنی ئـەم سـەرزەمینانە هانیـدا و ئاگـاداری کـردەوە کارگوزارەکانی خێر و چاکەی ئەویان ناوێت و بەرتیل لەدەیلەمییەکان وەردەگرن.

ئـەم وتانـە لەگـەڵ ئـەوەی وەشمگـیر بەئـەمیری وتبـوو، یـەكیان دەگرتـەوە. ئـەمیر مەنسور نامەیـەكی بـۆ وەشمگـیر و حەسـەن كـوڕی فیرزان نووسـی و ئـەو دوانـەی ئاگادار كردەوە كەمەبەستی گرتنی شاری ڕەی كردووە و فەرمانی پێدان سوپای خۆیان ئامادە و پەیوەستی سوپاكەی ئەو بن.

ئەمیر مەنسور سوپای رازانـدەوە و لەگـەڵ فەرمانـدەی سوپای خوارسان، باوكی حەسـەن محەممـەد كـوڕی ئیبراهیمـی سیمجوری دەواتـی ڕەوانـەی كـرد و فـەرمانی فەرمانبـەری كـردن لـەوەشمگیر و هاوڕێیـەتی ئـەوی پێـدا و داوای لێكـرد بـەبێ فـەرمانی وەشمگـیر هـیچ كارێـك ئـەنجام نـەدات. ئـەوی وەك فەرمانـدەیی هـەموو سوپاییەكان دەستنیشان كرد.

كاتێـك ڕۆكـن ئەلدەولـە ئـەم هەواڵـەی پێگەیـشت، پەرێـشان و سـەرگەردان بـوو. چاوەڕوانی پێشهاتێكی گەورەی دەكرد و زانـی هـەموو شـتێك كۆتـایی پێهاتووە، لەبەر ئەمە بنەماڵەكەی بۆ ئیسفەهان ڕەوانە كرد و نامەیـەكی بـۆ عێـزەد ئەلدەولـەی كوڕی نووسـی و داوای هاوكاری لێكرد. هـەروەها نامەیـەكی بـۆ بەختیاری برازای نووسی و داوای هاوكاری لەویش كرد.

عێزەد ئەلدەولـە سـوپایەكی رازانـدەوە و بـەرەو خوراسـانی نـارد و وای نیشاندا مەبەستی خوراسـانی كـردووە چـوونكە ئـەو سـەرزەمینە سـوپای تیـا نـەماوە. خـەڵكانی خوراسـان ئاگـادار بوونـەوە و كـەمێك بـەرگرییان كـرد. سـوپای وەشمگیر ڕێگـەی خـۆی تـا دامغـان بـڕی و ڕۆكـن ئەلدەولـە و سـوپاكەی لـە شـارەی ڕەی بـۆ ڕووبـەرووی ئـەوان بەرێكـەوتن. لـەم كاتـەدا بەشـێوەیەكی لـەناكاو وەشمگـیر مـرد. چۆنیەتی مـەرگی ئـەو بـەم شـێوە بـوو: فـەرمانڕەوای خوراسـان چـەندین دیـاری بـۆ نـارد كەچـەند ئەسپێك لەناویانـدا دەبینـرا. ئـەو بـەناو ئەسـپەكاندا گـەڕا و یـەكیانی هەڵبژارد و سواری بوو. ویستی بڕواتە ڕاو. بەرازێكی برینـدار كـەڕمێك لەجەسـتەی چـەقیبوو، پـەلاماری وەشمگیریـدا و بەشـێوەیەكی چـاوەڕوان نـەكراو خـۆی كێـشا بەئەسـپەكەیدا. ئەسـپ جووتـەی خـست و وەشمگـیر كەوتـە ژێـرەوە و لەگوێـچكە و لووتیەوە خوێن فیچقەی دەكرد. جەنازەی بێ گیانی ئەویان هەڵگرت. ئەم پێشهاتە لەموحەرەمی ٣٥٧/ ٩٦٧ زایینی ڕوویـدا. بـەم شێوەیە شـۆڕش لـەناو ئەوانـدا بڵاو

بوویەوە و خواوەند رۆکن ئەلدەولەی لەدەستی ئەوان رزگار کرد.

کاتێك وەشمگیر مرد، بێستونی کوڕی جێگەی گرتەوە و نامەی بۆ رۆکن ئەلدەولە نووسی و رێگەی ئاشتی گرتەبەر. رۆکن ئەلدەولە بەپارە و هێز هاوکاری کرد.

لەسەرسوڕهێنەرترین گێڕانەوەکان کەمرۆڤ بۆ ئەنجام کارە خواپەسەندانەکان و بەخشندەیی لەکاتی دەسەلاَت و بەتوانا بوون هان دەدات ئەوەیە کاتێك سوپای خوراسان دەوری وەشمگیریان گرت، چەندین نامەی بۆ رۆکن ئەلدەولە نووسی و بەشێوەی جۆراوجۆر دەیترساند و دەینووسی ئەگەر تۆ بگرم، فلاَنە بەلاَ و فیسارە بەلاَت بەسەر دێنم. وشەی ناشیرین و نەشیاوی بەکار دەبرد تا ئەو جێگەی دەبیرەکەی رۆکن ئەلدەولە نەیدەوێرا نووسراوەکانی وەشمگیری بۆ بخوێنێتەوە. رۆکن ئەلدەولە نامەی لەدەبیرەکەی وەرگرت و خوێندییەوە و وتی: لەگەڵ هەموو سوپاییەکان و بنەماڵەکەت، هەرگیز بەم ئەندازەیە لەبەر چاوی من ریسوا و پەست نەبوویت، بەلاَم سەبارەت بەترساندنی تۆ، سوێند بەخوا ئەگەر سەرکەوتن بەدەست بێنم، لەگەڵ تۆ جیاواز لەو شێوەی باست کرد، دەجووڵێمەوە (نەرمی لەگەڵ تۆ دەنوێنم) و رێزت دەگرم و پێگەت بەرز دەکەمەوە.

وەشمگیر بەدواهاتەکانی خراپەکاری خۆی گەیشت و رۆکن ئەلدەولە، وەلاَمی چاکەکارییەکانی خۆی وەرگرت.

رۆکن ئەلدەولە لەتەبەرستان دوژمنێکی بوو بەناوی نوح کوڕی نەسر. ئەو ڕق و کینەی رۆکن ئەلدەولەی لەدڵدا پەروەردە دەکرد و هێرشی دەکردە سەر سنوورەکانی رۆکن ئەلدەولە. لەم کاتەدا ئەویش مرد و لەهەمەدان پیاوێکی دیکە ئالاَی شۆڕشی بەرز کردەوە بەناوی ئەحمەد کوڕی هارونی هەمەدانی. ئەحمەد کاتێك لەهەواڵی هێرشی خەڵکانی خوراسان ئاگادار بوویەوە، شۆڕشی کرد بەلاَم کاتێك لەمەرگی وەشمگیر ئاگادار بوویەوە، دەستبەجێ مردو خواوەند بەلاَی ئەوی لەسەر رۆکن ئەلدەولە نەهێشت.

قۆڵبەست کرانی ناسر ئەلدەولە کوڕی حەمدان

لەم ساڵەدا باوکی تەغلەب کوڕی ناسر ئەلدەولە، باوکی خۆی (ناسر ئەلدەولە) گرت و لەقەڵاکەیدا زیندانی کرد. ئەم پێشهاتە لەشەوی شەممە، بیست و چواری جومادی الاوەل/ هەشتی مەی روویدا.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: باوکی ئەو پیر و تورە ببوو، بارودۆخی لەمناڵ و کەسەکانی دژوار دەکرد و لەخێرخوازییەکانیان ڕێگەی ناسازگاری دەگرتەبەر و لەبەر ئەمە هەموان لێی بێزار بوون.

یەکێك لەناسازگارییەکان ئەوە بوو کاتێك مۆعیز ئەلدەولە مرد، مناڵەکانی ناسر ئەلدەولە مەبەستی عێراقییان کرد تا بەختیار دەرپەڕێنن. ناسر ئەلدەولە ڕێگەی ئەم کارەی لێگرتن و وتی: مۆعیز ئەلدەولە سامانێکی زۆری لەدوای خۆی بەجێهێشتووە و کوڕەکەی بۆ جەنگی ئێوە بەکاری دەبات، خۆڕاگر بن تا ئەو کاتەی سامانەکانی خۆی پرژ و بڵاو دەکاتەوە و دواتر هێرشی بکەنەسەر و لەم جەنگەدا لەرژدی و چاوچنۆکی خۆتان بەدوور بگرن چوونکە بەدڵنیاییەوە سەرکەوتن بەدەست دێنن. دوای ئەم وتەیە باوکی تەغلەب هێرشی کردەسەر و قۆڵبەستی کرد و بردییە قەڵاکەی و کەسێکی راسپارد تا خزمەت و نیازەکانی بۆ دابین بکات.

کاتێك باوکی تەغلەب، باوکی گرت، ژمارەیەك لەبراکانی ڕێگەی ناسازگارییان گرتەبەر و یەکبوونی ئەوان پەرتەوازە بوو. مەبەستی کۆتاییان ئەوە بوو پارێزگاری لەسامانەکانی خۆیان بکەن. سەرەئەنجام باوکی تەغلەب بەئاشتی و بەستنەوەی پەیمانی دووبارە لەگەڵ بەختیار ناچار کرا تا بەم شێوەیە بیانو و پاساو بەبڕا و نەیارەکانی نەدات. بەختیار پەیمانی ئەوی بەوەرگرتنی هەزار هەزار و دووسەد هەزار درهەم لەساڵدا تازە کردەوە.

فەرمانڕەوا مردووەکان لەم ساڵەدا

وەك ئامارەی پێدرا وەشمگیر کوڕی زیاد و مۆعیز ئەلدەولە و حەسەن کوڕی فیرزان و کافوری ئەخشیدی و نەقفور، پاشای رۆم، و باوکی عەلی محەممەد کوڕی

ئەلیاس، فەرمانڕەوای کرمان، سەیف ئەلدەولە کوڕی حەمدان هەموویان لەم ساڵەدا مردن.

سەیف ئەلدەولە باوکی حەسەن عەلی کوڕی باوکی هەیجا عەبدوللە کوڕی حەمدان کوڕی حەمدونی تەغلەبی ڕەبعی لەمانگی سەفەر لەحەلەب مرد. جەنازەی ئەویان بردە مەیافارقین و لەوێ بەخاکیان سپارد. لاوازی ئەندامەکانی بووە هۆی مەرگی ئەو. دەستەیەك مەرگی ئەو بەهۆی گمیز نەکردنەوە دەزانن (چوونکە گمیزی بۆ نەدەکرا). ئەو لەزیحەججەی ۳۰۳/ جونی ۹۱۵ زایینی چاوی بەدنیا هەڵهێنا. پیاوێکی بەخشندە و جوامێر بوو. چەندین هۆنراوەیشی لێ بەجێ ماوە. یەکێك لەهۆنراوەکانی سەبارەت بەناسر ئەلدەولەی برای ئەمەیە:

و هبت لك العليا و قد كنت اهلها   و قلت لهم بيني و بين اخي فرق

و ما كان بي عنها نكول و انما   تجاوزت عن حقي فتم لك الحق

اما كنت ترضى ان اكون مصليا   اذا كنت ارضى ان يكون لك السبق

واتاکەی: من گەورەیی و ڕێزداریم بەتۆ سپارد و تۆ شیاوی بۆی. من پێم وتن: لەنێوان من و براکەم هاوتایی نابینرێت. من پشت لەم ڕاستییە ناکەم و تەنیا چاوپۆشیم لەمافی خۆم کرد تا ئەم مافە بەتەواوی بۆ تۆ دەستەبەر بێت. ئایا ئەگەر من شادمانم کەتۆ ئیمام و پێشنوێژ بیت، تۆ شادمان نیت من لەناو ڕیزی نوێژکەراندا بم.

ئەمەیش هۆنراوەی ئەوە:

قد جرى في دمعه دمه   فالي كم انت تظلمه

رد عنه الطرف منك فقد   جرحته منك اسهمه

كيف يستطيع التجلد من   خطرات الوهم تؤلمه

واتاکەی: خوێنی ئەو لەگەڵ فرمێسك ڕەوان بووە، تاکەی ستەمی لێ دەکەیت. تیری ڕوانینی خۆت لەسەر ئەو هەڵگرە، چوونکە تیری نیگای تۆ، بریینداری دەکات. چۆن کەسێك کەمەترسییەکانی گومان و خەیاڵ دەیڕەنجێنێت، توانای خۆڕاگری هەیە.

کاتێك سەیف ئەلدەولە مرد، کوڕەکەی باوکی مەعلی شەریف جێگەی گرتەوە.

داستانی مەرگی باوکی عەلی کوڕی ئەلیاس لەساڵی ٩٦٨/٣٥٧ زایینی ئاماژەی پێدەدرێت.

کافور کەفەرمانڕەوای میسر بوو، لەموالییەکانی ئەخشید محەممەد کوڕی توغج، دوای مەرگی ئەخشید، لەبەر کەم تەمەنی منداڵەکانی ئەو، بەسەر میسردا زاڵ بوو. ئەو خواجە (ئەگەری هەیە بەمانای گەورە یا خەساو بێت) و ڕەشپێست بوو. موتەنەبی سەبارەت بەهۆنراوەی وەسف کردن و سەرکۆنە کردنی هەیە. بۆ بینینی ئەو مەبەستی ڕۆشتن بۆ حیمسی کرد و بەسەرهاتی ئەو لەگەڵ کافور بەناوبانگە. کاتێك کافور مرد، ئەم هۆنراوەیان لەسەر گۆڕەکەی نووسی:

انظر الی غیر الایام ما صنعت   افنت اناسا بها کانوا و قد فنیت

دنیاهم ضحکت ایم دولتهم   حتی اذا انقرضوا ناحت لهم و بکت

واتاکەی: بڕوانە بزانە گۆڕانەکانی ڕۆژگار چی کردووە؟ ئەو خەڵکەی لەناویاندا ژیاوە، لەناوی بردووە و خۆیشی لەناو چووە. جیهان بۆ ئەوان لەڕۆژگاری فەرمانڕەوایەتی پێکەنی و کاتێك ئەوان مردن، بۆ ئەوان گریا و شینی گێڕا.

لەم ساڵەدا باوکی فەرەج عەلی کوڕی حسەین کوڕی ئەحمەدی ئیسفەهانی ئومەوی لەوەچەکانی محەممەد کوڕی مەروان کوڕی حەکەمی ئومەوی، مرد. ئەو شیعە بوو کەئەمە یەکێکە لەبابەتە سەرەنج ڕاکێشەکان.

کتێبی (اغانی) و چەندین کتێبی دیکەی نووسیوە.

لەم ساڵەدا یوسف کوڕی عومەر کوڕی باوکی عومەری قازی، مرد. ئەو لەساڵی ٩١٧/٣٠٥ زایینی چاوی بەدنیا هەڵهێنا. ئەو لەڕۆژگاری باوکی وەك قازی بەغداد دەستنیشان کرا و دوای مردنی باوکی، لەسەر کارەکەی بەردەوام بوو.

لەم ساڵەدا باوکی حەسەن ئەحمەد کوڕی محەممەد کوڕی سالیم، هاوڕێی سەهلی توستەری (شووشتەری) کۆچی دوایی کرد.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و پەنجا و حەوتی کۆچی (٩٦٨ زایینی)

شۆڕشی حەبەشی کوڕی مۆعیز ئەلدەولە دژی بەختیار لەبەسرە و گرفتار بوونی

لەم ساڵەدا حەبەشی کوڕی مۆعیز ئەلدەولە دژی بەختیاری برای ئالآی شۆڕشی بەرز کردەوە. ئەو لەکاتی مەرگی باوکی فەرمانڕەوای بەسرە بوو. کەسانی دەوروبەر هانیاندا تا سەربەخۆ فەرمانڕەوایەتی بەسرە بکات و پێیان وت براکەی بەختیار، توانای هێرش کردنە سەر ئەوی نییە. ئەو یاخیبونی خۆی دەستپێکرد و براکەی ئاگادار بوویەوە. بەختیار، وەزیرەکەی، باوکی فەزڵ عەباس کوڕی حسەینی ڕەوانە کرد تا بەهەر شێوەیەك دەتوانێت حەبەشی برای بگرێت. وەزیر وای نیشاندا دەیەوێت بڕواتە ئەهواز. کاتێك گەیشتە واست، لەوێ مایەوە تا کاروباری ئەو دیارە سامان بدات. نامەیەکی بۆ حەبەشی نووسی کەرێگەی سازگاری لەگەڵ دەگرێتەبەر و فەرمانڕەوایەتی بەسرەی پێدەسپێرێت و هەروەها نووسی لەبەر وەزارەت بڕە پارەیەك قەرزارم و دەبێت هاوکاریم بکەیت. حەبەشی دووسەد هەزار درهەمی بۆ نارد و دڵنیا بوو لەوەی فەرمانڕەوایەتی بەسرە لەدەستی خۆیدایە. وەزیر پەیکی بۆ لای سوپای ئەهواز نارد تا هەمان ڕۆژ هێرش بکەنە سەر ئوبولە و خۆی لەواستەوە ڕێگەی بەسرەی گرتەبەر و لەگەڵ سوپاییەکانی ئەهواز لەیەك ڕۆژدا گەیشتنە ئەو شارە. حەبەشی نەیتوانی بارودۆخی خۆی ڕێکبخات و نیازەکانی دابین بکات. ئەویان گرت و لەرامهورموز زیندانییان کرد.

مامی، ڕۆکن ئەلدەولە، کەسانێکی نارد و لەزیندان هێنایەدەر. ئەو ڕۆشتە لای عێزەد ئەلدەولە. عێزەد ئەلدەولە، زەوییەکی فراوانی خستە بەردەستی حەبەشی. حەبەشی لای ئەو مایەوە تا لەساڵی ٩٧٩/٣٦٩ زایینی مرد. وەزیر سامانە فراوانەکانی ئەوی لەبەسرە زەوت کرد. لەو شتانەی دەستی بەسەردا گرت پانزە هەزار بەرگ کتێب بوو.

بەیعەتی محەممەد کوڕی موستەکفی (بۆ خەلافەت)

لەم ساڵەدا لەناو هەموو چین و توێژەکانی بەغداد، بانگەوازی پیاوێك بەگوێ گەیشت بەناوی محەممەد کوڕی عەبدوللە. دەوترا ئەو یەکێك لەبنەماڵەی پێغەمبەرە و هەروەها دەوترا لەبنەماڵەی پێغەمبەر(د.خ) نییە و دەجالێکە پێشتر پێغەمبەر(د.خ) ئامارژەی بەهاتنی داوە. ئەو خەڵکی بۆ چاکە هان دەدا و ڕێگەی خراپەی لێدەگرتن، ئەوەی لەدین پشت گوێ خرابوو، زیندووی دەکردەوە و بەکاری دەبرد. بەسوننییەکان دەوترا ئەو عەباسییە و بەشیعەکان دەوترا، عەلەوییە. بانگەشەکەرانی ئەو فراوان و بەیعتیان بۆ وەرگرت.

ئەو لەمیسر بوو، کافوری ئەخشیدی ڕێزی دەگرت و چاکەی لەگەڵ دەکرد. لەو کەسانەی دەستی بەیعەتیان بۆ درێژ کرد، یەکیان سەبوکتەکینی عەجەمی بوو (جیاوازە لەسەبوکتەکین باوکی مەحمود یا سەبوکتەکینی پەردەدار) کەیەکێك لەسەرکردە گەورەکانی مۆعیز ئەلدەولە لەقەڵەم دەدرا. سەبوکتەکین شیعە و ئەم پیاوەی بەعەلەوی دەزانی. سەبوکتەکین ئەوی لەمیسرەوە بۆ لای خۆی بانگ کرد. ئەو بەرەو ئەنبار بەرێکەوت و سەبوکتەکین لەرێگەی فوراتەوە پێشوازی لێکرد و پشتیوانی کردنی خستە ئەستۆی خۆی. سەبوکتەکین محەممەد کوڕی موستەکفی یا هەمان محەممەد کوڕی عەبدوللەی بینی و بەخزمەت کردنی هەستا و بێ ئەوەی گومانی لێ بکات، ئەوی بردە بەغداد.

دواتر بۆ سەبوکتەکین ئاشکرا بوو ئەم پیاوە منداڵی موستەکفی (خەلیفەی پێشوو) عەباسییە، لەبەر ئەمە لەمەبەست و باوەڕەکەی خۆی پەشیمان بوویەوە. منداڵی موستەکفی (یا هەمان محەممەد کوڕی عەبدوللە) ئاگادار بوویەوە و لەگەڵ هاوەڵانی ترسان و هەڵاتن و بڵاوەیان لێکرد. دوای ماوەیەك خۆی و براکەیان گرت و بردیانە لای بەختیار. بەختیار ئەمانی پێبەخشین بەڵام خەلیفە موتیع ئەوانی لەبەختیار وەرگرت و لووتی بڕی و چیتر ناوی نەهاتە سەرزمان و لەناوچوو.

زاڵبوونی عێزەد ئەلدەولە لەکرمان

لەم ساڵەدا عێزەد ئەلدەولە بەسەر کرمان زاڵبوو.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوەیە: عەلی کوڕی ئەلیاس – وەك ئاماژەی پێدرا– بۆ ماوەیەکی دوور و درێژ فەرمانڕەوایەتی ئەم دیارەی دەکرد. دواتر بەشێوەیەك گرفتاری لاوازی جەستە بوو کە لەمەرگی خۆی ترسا. ئەو مناڵە گەورەکەی، ئەلیەسع، ئەلیاس و سلێمانی کۆکردەوە و داوای بەخشینی لەئەلیەسع کرد چوونکە لەباوکی ڕەنجا بوو. ئەوی وەك جێگری خۆی بۆ فەرمانڕەوایەتی دەستنیشان کرد و ئەلیاسی کردە جێگری ئەو. فەرمانی بەسلێماندا بۆ سەرزەمینەکەی خۆی (سوغد) بگەڕێتەوە و فەرمانیدا سامانەکانی ئەو لەو سەرزەمینە کۆبکاتەوە. ئەو دەیویست سنوری ئەلیەسع لەسنوری سلێمان بەدوور بێت (چوونکە دوژمنی یەکتر بوون) بەڵام سلێمان کاتێك باوکی بەجێهێشت دەستی بەسەر سیرجاندا گرت و کاتێك باوکی لەکارەکەی ئاگادار بوویەوە، ئەلیەسعی لەگەڵ سوپایەك بۆ سەرکوت کردنی ئەو نارد و فەرمانی پێدا دژی سلێمان بجەنگێت و لەسیرجان دووری بکاتەوە. هەروەها فەرمانی پێدا ئەگەر سلێمان مەبەستی ڕۆشتن بۆ سوغدی کرد، ڕێگەی لێ بگرێت. ئەلیەسع بۆ جەنگی سلێمان بەڕێکەوت و ناکاوگیر و سەرکوتی کرد. کاتێك سلێمان ئەم بارودۆخەی بینی، سامانەکانی کۆکردەوە و ڕێگەی خوراسانی گرتەبەر. ئەلیەسع کاروباری سیرجانی گرتەدەست و فەرمانی تاڵان کردنیدا و سیرجان تاڵان کرا. قازی و دەستەیەك لەگەورەکانی شار داوای ئەمان و بەخشینیان کرد و ئەو لێیان خۆش بوو.

دەستەیەك لەهاوەڵانی باوکی لێی دەترسان و لای باوکی خراپەی ئەویان هێنایە سەرزمان. باوکی ئەوی گرت و زیندانی کرد. لەم کاتەدا دایکی ئەلیەسع ڕۆشتە لای دایکی ئەلیاس و پێی وت: هاوسەرەکەمان، ئەو پەیمانەی بەکوڕەکەمیدا بوو، شکاندی و دواتر ئەو بەلایش بەسەر کوڕەکەی تۆ دێنێت و بەم شێوەیە فەرمانڕەوایەتی لەدەست ئەلیاس دەردەچێت، باشترە بۆ ئازاد کردنی کوڕەکەم هاوکاریم بکەیت تا بارودۆخ بۆ دۆخی جاران بگەڕێتەوە.

باوکی ئەلیەسع هەندێ کات بێهۆش دەبوو و بێهۆشییەکەی درێژەی دەکێشا و

هەستی بەهیچ نەدەکرد. ئەم دوو ژنە و دەستەیەك لەکەنیزەکان لەکاتی بێ هۆشی باوکی ئەلیەسع، ئەویان لەزینـدان هێنایـەدەر. ئـەو زنجیرەکـەی خـۆی پـچڕاند و مەبەستی سوپای کرد. سەربازەکان لەبینینی شادمان بوون و گوێرایـەڵی خۆیـان نیشاندا. ئەوانـەی تۆمـەتیان بۆ هەڵبەستبوو، هـەڵاتن. ئەلیەسع ژمارەیـەك لـەوانی گرت و ئـەوانی دیکـە ڕێگـەی هـەڵاتنیان گرتەبـەر. ئەلیەسع ڕووی کـردە قەڵاکـە تـا گەمارۆی بخاتەسەر.

کاتێك باوکی هاتە هۆش و لـەبارودۆخ ئاگادار بوویـەوە، نامەیـەکی بۆ ئەلیەسع نووسی و داوای لێکرد دەستی لێ هەڵگرێت و ئەمان بەخۆی وکەسەکانی بدات تا ئەویش سنورەکانی کرمانی پێبسپێرێت و خۆی بەرەو خوراسان بەڕێکەوێت و لەو دیارە یـەکێك بێت لەکەسـەکانی ئـەو. ئەلیەسع ڕازی بوو. باوك قـەڵا و سامانێکی زۆری بەکوڕەکـەی سـپارد و ئـەوەی دەیویـست، هـەڵیگرت و ڕێگـەی خوراسـانی گرتەبەر و مەبەستی بوخارای کرد. ئەمیر مەنسور کوڕی نوح ڕێـزی گـرت و باوکی عەلی کوڕی ئەلیاسی لەخۆی نزیك کردەوە. باوکی عەلی کوڕی ئەلیاس، مەنسوری بـۆ هێـرش کردنـە سـەر ڕەی و سـەرکوت کردنـی بنەماڵـەی بویـە –وەك ئاماژەمـان پێدا– هاندا و لای ئەو مایـەوە تـا ئـەوەی سـەرەئەنجام بـەهۆی لاوازی ئەندامـەکانی لەساڵی ٩٦٧/٣٥٦ زایینی مرد.

سـلێمانی کـوڕی لـەبوخارا بـوو، بـەڵام یەسـع حـەزی بەفەرمانڕەوایـەتی کرمـان دەکرد و سەرکێشی هەڕەتی لاوی تامەزرۆیی بۆ زاڵ بوون بەسـەر عێزەد ئەلدەولە، ئـەوی بـۆ هێـرش کردنـە سـەر بەشـێك لەکـەنارەکانی سـەرزەمینی عێزەد ئەلدەولـە هاندا چوونکە ژمارەیەك لەهاوەڵانی عێزەد ئەلدەولە پەیوەستی بوون و ئەو چاکەی لەگەڵ کردن بەڵام ژمارەیەك لەم دەستە بۆ لای عێزەد ئەلدەولە گەڕانـەوە و ئەلیەسع گومانی لەوانی دیکە کرد و سزای دان و جەسـتەی ئـەوانی کـوت کـوت (لـەت لـەت) کرد.

لـەم کاتـەدا دەسـتەیەك لـەهاوەڵانی ئەلیەسع داوای ئـەمانیان لـەعێزەد ئەلدەولـە کرد وعێزەد ئەلدەولە چاکەی لەگـەڵ کـردن و خـەڵاتی پێبـەخشین. کاتێـك هـاوەڵانی جیـاوازی کردەوەکـانی ئـەوانیان بـینی، کـەم کـەم لێـی جیابوونـەوە و پەیوەسـتی

سوپای عێزەد ئەلدەولە بوون. جارێکیان هەزار کەس لەگەورە پیاوانی هاورێی ئەو پەیوەستی عێزەد ئەلدەولە بوون وئەلیەسع مایەوە و ژمارەیەك لەکەسە تایبەتییەکانی. زۆربەی سوپاکەی بەتەنیا جێیان هێشت.

ئەلیەسع کاتێك ئەم بارودۆخەی بینی، سامان و بنەماڵەکەی هەڵگرت و بێ ئەوەی ئاوڕ بداتەوە، بەرەو بوخارا بەرێکەوت. عێزەد ئەلدەولە بەرەو کرمان بەرێکەوت و ئەو دیارەی خستە ژێر فەرمانی خۆی و دەستی بەسەر سامانی ئەلیەسع و بنەماڵەکەی گرت. ئەم پێشهاتە لەمانگی رەمەزان/ جولای روویدا. عێزەد ئەلدەولە ئەو ویلایەتی بەکوڕەکەی، باوکی فوراس سپارد. باوکی فوارس ئەو کەسەیە نازناوی شەرف ئەلدەولەی پێبڕا و عێراقی خستە ژێر فەرمانی خۆی. عێزەد ئەلدەولە، کورتکین کوڕی جوستانی وەك نوێنەری خۆی لەوێ بەجێهێشت و بۆ فارس گەڕایەوە. ئەمیری سیستان نامەی بۆ نووسی و بەناوی ئەو وتاری خوێندەوە. ئەمە یەکێك لەهۆکارەکانی سست بوون و لاوازی ساسانییەکان بوو کەچاوی تەماحیان تێبڕی.

کاتێك ئەلیەسع گەیشتە بوخارا، ئەمیری ئەو دیارە رێزی گرت و چاکەی لەگەڵ کرد بەڵام ئەو سامانییەکانی لەبەر کەمتەرخەمی بۆ هاوکاری کردنی یەکتر وگەڕانەوەیان بۆ فەرمانڕەوایی، سەرکۆنە کرد. لەبەر ئەمە لەبوخاراوە بۆ خوارەزم ڕەوانە کرا.

هەواڵەکانی ئەو بەعەلی کوڕی سیمجور گەیشت. ئەو مەبەستی سامانەکانی ئەلیەسعی کرد چوونکە ئەلیەسع ئەم سامانەی لەکەنارەکانی خوراسان بەجێهێشتبوو. عەلی کوڕی سیمجور هەموو سامانەکانی فراند و دارایی و هەموو شتێکی ئەلیەسعی تاڵان کرد. ئەلیەسع لەخوارەزم گرفتاری ئازاری چاو بوویەوە و بەرادەیەك پەرێشانی کرد کە لەتاو ئازاری چاو، ناچار بوو بەدەستی خۆی ئەو چاوەی ئازار بوو، دەربێنێت و ئەمە بووە هۆی مەرگی ئەو و چیتر بنەماڵەی ئەلیاس لەکرمان فەرمانڕەوایەتییان نەکرد. ئەوەی ئەلیەسع گرفتاری بوو لەدۆعا و نفرینەکانی باوکی سەرچاوەی گرت.

کوژرانی باوکی فوراس کوڕی حەمدان

لەرەبیع الاخر/ مارسی ئەم ساڵە باوکی فوراس کوڕی باوکی ئەعلا سەعید کوڕی حەمدان کوژرا.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: کاتێك ئەو لەحیمس مابوویەوە، لەنێوان ئەو و باوکی ئەلمەعالی کوڕی سەیف ئەلدەولە کوڕی حەمدان ئاژاوە کەوتەوە. باوکی ئەلمەعالی ئەوی بۆ بارەگاکەی بانگ کرد و باوکی فوراس بۆ دیاری سەدەد پەنای برد. سەدەد گوندێك لەدەشتی حیمس بوو. باوکی ئەلمەعالی لەعەرەبەکان، مناڵەکانی کەلاب و کەسانی دیکەی کۆکردەوە و ئەوانی بەفەرماندەیی قەرغویە بەشوێن باوکی فوراس ڕەوانە کرد. قەرغویە لەسەدەد ئەوی گرت. هاوەڵانی باوکی فوراس داوای ئەمانیان کرد و باوکی فوراس تێکەڵ بەئەمان بەخشراوەکان بوو. قەرغویە ئەوی ناسییەوە و فەرمانی بەکۆیلەکەیدا بیکوژێت. کۆیلە، باوکی فوراسی کوشت و سەری لەجەستەی جیا کردەوە و جەنازەکەی لەدەشت بەجێهێشت. دواتر عەرەبێك بەخاکی سپارد.

باوکی فوراس خاڵی باوکی ئەلمەعالی کوڕی سەیف ئەلدەولە بوو. چەند راستە وتەی ئەو شاعیرەی وتوویەتی: پاشایەتی نەزۆکە. (باوکی فوراس گەورەترین و باشترین ئەمیر و شاعیر و خۆبەخش لەجیهانی شیعەکاندا بوو. بەلایەنگری کردن و شوێنکەوتنی بنەماڵەی عەلی کوڕی ئەبی تالیب ناوی دەرکردبوو. چەندین هۆنراوەی لێ بەجێماوە بۆ وەسف کردنی بنەماڵەی عەلی و گەورەیی ئەوان بەبەراوەرد لەگەڵ مناڵەکانی عەباس.))

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لـەنیوەی شـەعبان/ شـانزەی جـولای ئـەم سـاڵە موتـەقی بـاللە ئیـبراهیم کـوڕی موقتەدر لەماڵەکەی خۆی (دەستبەسەر کرابوو) مرد و لەوێ بەخاك سپێردرا.

لەزیقەعـدە/ سـێپتامبەری ئـەم سـاڵە ژمارەیـەکی بەرچـاو لەسـوپای ڕۆمییـەکان هێرشیان کردە سەر ئەنتاکییە و لەکەنارەکانی ئەو سەرزەمینە کوشتار و تالآنییان کردە پیشە. دوانزە هەزار ژن و پیاوی موسوڵمانیان ئەسیر کرد.

هـەروەها لـەم سـاڵەدا لـەنێوان هەبـەی راغعـی و ئەسـەد کـوڕی وەزیـری غـوبری جـەنگ ڕوویـدا. ئەسـەد داوای سـوپای لـەخزری یەشـکری کـرد. خـزر، لەشـوێنکەوتەکانی عیمـران کـوڕی شـاهین ئـەمیر بـەتائیح بـوو، هاوکـاری کـرد و ڕووبەڕووی هەبە بوویـەوە. ژمارەیـەکی زۆر لـەهاوەڵانی هەبـەی کوشـت و شکستی پێهێنـا و دەسـتی بەسـەر جونبـولا و قەسـین لەسـەرزەمینی عێـراق گـرت. سەبوکتەکینی عەجەمی هێرشی کردە سەر خزر و بارودۆخی لـێ دژوار کرد. خزر بەناچاری بۆ بەسرە هەڵات و داوای ئەمانی لەباوکی فەزڵی وەزیر کرد.

لـەم سـاڵەدا خـەڵکانی بەغـداد لـەڕۆژی عاشـورا و غـەدیری خـوم ئـەوەیان کـرد کەپێشتر ئـەنجامیان دەدا. لەعاشـورا پرسـەیان گێـڕا و گریـان و غـەدیری خومیـان کردە جەژن.

لەم ساڵەدا عەلی کوڕی بندار کوڕی حسەین باوکی حەسەنی سۆفی ناسراو بە سەیرەفی نەیشابوری مرد.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و پە نجا و هەشتی کۆچی(٩٦٩ زایینی)

فەرمانڕەوای مۆعیزی عەلەوی لەمیسر

لەم ساڵەدا مۆعیزلدین الله باوکی تەمیم مەعد کوڕی ئیسماعیل مەنسور باللە، کۆیلە و سەرکردەی باوکی خۆی، حەسەنی جەوهەری (ڕۆمی بوو) لەگەڵ سوپایەکی گەورە بۆ میسر ڕەوانە کرد. حەسەن دەستی بەسەر ئەو دیارەدا گرت.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: کاتێك کافوری ئەخشیدی، فەرمانڕەوای میسر مرد، خەڵکان گرفتاری چەند بەرەکی بوون و گرانی هاتە ئاراوە تا ئەو جێگەی یەك ڕەتڵ نان بەدوو درهەم دەکڕدرا و دەفرۆشرا و نرخی یەك پێوانە گەنم، بۆ یەك دینار و یەك شەشی دیناری میسری بەرز بوویەوە. کاتێك مۆعیز لەئەفریقییە لەم بارودۆخە ئاگادار بوویەوە، جەوهەری بۆ ئەو سەرزەمینە ڕەوانە کرد. کاتێك سوپای ئەخشیدی لەهاتنی جەوهەر ئاگادار بوونەوە، پێش هاتنی ئەو ڕێگەی هەڵاتنیان گرتەبەر.

جەوهەر لەحەڤدەی شەعبان/ هەشتی جولای گەیشتە ئەو سەرزەمینە و لەمزگەوتی عەتیق بەناوی مۆعیز وتاری خوێندەوە. وتارخوێن، باوکی محەممەد عەبدوللە کوڕی حسەینی شمشاتی بوو.

لەجومادی الاوەلی ٣٥٩/ مارسی ٩٧٠ زایینی جەوهەر ڕۆشتە مزگەوتی کوڕی تولون و فەرمانی بەبانگبێژدا (حی علی خیر العمل) بڵێت. هەروەها لەمزگەوتی عەتیقیش ئەو کارەی دووبارە کردەوە و بەدەنگی بەرز (بسم الله الرحمان الرحیم)ی هێنایەر سەرزمان. کاتێك جەوهەر لەمیسر جێگیر بوو، دروست کردنی شاری قاهیرەی دەست پێکرد.

زاڵبوونی مۆعیزی عەلەوی لەدیمەشق و شارەکانی دیکەی شام

کاتێك جەوهەر لەمیسر نیشتەجێ و جێ پێی خۆش کرد، جەعفەر کوڕی فەلاحی کەتامی لەگەڵ سوپایەکی گەورە بۆ شام ڕەوانە کرد. کاتێك کەتامی گەیشتە ڕەملە کەلەژێر فەرمانی باوکی محەممەد حەسەن کوڕی عەبدوللە کوڕی

توغجدا بوو، لەزیحەججە/ ئۆکتۆبەری ئەو ساڵە جەنگ دەست پێکرد. لەنێوان دوو سوپا چەندین جەنگ روویدا و سەرئەنجام جەعفەر کوڕی فەلاح سەرکەوتنی بەدەست هێنا. کوڕی توغج و سەرکردەکانی ئەسیر کران. کەتامی ئەوانی بۆ لای جەوهەر نارد و جەوهەریش بۆ لای مۆعیز لەئەفریقییە ڕەوانەی کردن. کوڕی فەلاح ئەو سنورەی خستە ژێر فەرمانی خۆی و ژمارەیەکی زۆر لەپیاوانی کوشت و ئەمانی بەپاشماوەی خەڵکان بەخشی و باجی کۆکردەوە و ڕێگەی تەبەرییەی گرتەبەر. لەوێ کوڕی مەڵهەمی بینی کەپێشنیاری بەیعەت کردنی خەڵکانی لەگەڵ مۆعیزلدین دەکرد. کوڕی فەلاح رووی کردە دیمەشق و ڕووبەڕووی دانیشتووانەکەی بوویەوە و سەرکەوتنی بەدەست هێنا و فەرمانڕەوایی شارەکەی گرتەدەست و بەشێکی تاڵان کرد بەڵام بەشەکانی دیکەی وەك خۆی هێشتەوە و لەرۆژی هەینی، چەند رۆژی سەرەتایی موحەرەمی ٣٥٩/ نۆڤەمبەری ٩٦٩ زایینی وتاری بەناوی مۆعیزی عەلەوی خوێندەوە و چیتر وتاریان بەناوی منالەکانی عەباس نەدەخوێندەوە.

شەریف باوکی قاسم کوڕی باوکی یەعلی هاشمی کەپیاوێکی ڕێزدار و وتەکانی لەناو خەڵکدا کاریگەر بوو، گەنج و شۆڕشگێرانی شارەکەی کۆکردەوە و لەهەینی دووەم دژی سوپاکەی فەلاح ئاڵای شۆڕشی بەرز کردەوە و نەیهێشت چیتر وتار بەناوی مۆعیزی عەلەوی بخوێندرێتەوە و دووبارە ناوی موتیع یان لەوتارەکاندا هێنایەوە و جل و بەرگی ڕەشی پۆشی (کەدروشمی عەباسییەکان بوو) و بۆ ماڵەکەی گەڕایەوە. جەعفەر کوڕی فەلاح رووبەڕووی خۆی و هاوەڵانی بوویەوە بەڵام خەڵکانی دیمەشق خۆڕاگرییان نیشاندا و لەکۆتایی رۆژ دەستیان لەجەنگ هەڵگرت و بەیانی ئەو رۆژە دووبارە هەردوولا ریزیان بەست و ئاگری جەنگ بڵێسەی سەند و لەهەردوولا ژمارەیەکی زۆر کوژران. شەڕ بەردەوام و سوپای دیمەشق تێکشکاو دەگەڕایەوە، شەریف کوڕی باوکی یەعلی لای دەروازەکە وەستابوو و دیمەشقییەکانی بۆ جەنگ هاندەدا و ورە و خۆڕاگری ئەوانی بەرز دەکردەوە.

مەغرببیەکان لەهێرش کردنە سەر خەڵکانی دیمەشق بەردەوام بوون تا ئەوەی

تا کەنار دەروازەکان پاشەکشێیان پێکردن. مەغربییەکان گەیشتنە لای کۆشکی حەجاج و ئەوەی دەستیان کەوت، تالانیان کرد. کاتێك کوڕی باوکی یەعلی هاشمی ئەم بارودۆخەی بینی و گەنجەکانی دیمەشق رووبەرووی شکست بوونەوە، شەوانە لەشارەکە ڕۆشتنەدەر و خەڵکی شارەکە سەرگەردان مانەوە. شەریف بەناچاری پەنای بۆ جەعفەر برد. جەعفەر کوڕی فەلاح ئەمانی پێبەخشی وفەرمانی پێدان خەڵکان هێمن وئارام بکاتەوە و بەڵێنی چاکەی پێدان. شەریف ئەو کارەی کرد و فەرمانی بەخەڵکان و سەربازەکاندا بۆ ماڵەکانی خۆیان بگەڕێنەوە و نەیێنەدەر تا جەعفەر کوڕی فەلاح کە لەدەرەوەی شارەکە بوو، بێتە ناو شارەکە و بۆ ئوردووگاکەی بگەڕێتەوە. ئەو کارەیان کرد.

کاتێك مەغربییەکان هاتنە ناو شارەکە، خراپەکارییان دەست پێکرد و یەکێك لەگەرەکانی شاریان تالان کرد. خەڵکان دووبارە شۆڕشیان کردەوە و هێرشیان کردە سەریان و دەستیان بۆ شمشێر برد و ژمارەیەك لەمەغربییەکانیان کوشت و شارەکەیان سەنگەربەندی کرد و خەندەکیان هەڵکەند و بڕیاری جەنگ و بەرگری کردن لەشارەکەیاندا. مەغربییەکان دەستیان لێ هەڵگرتن. خەڵکان رۆشتنە لای شەریف باوکی قاسم کوڕی باوکی یەعلی و داوایان لێکرد هەوڵ بدات بارودۆخ سەقامگیر بکات. شەریف ئەو کارەی کرد و کاروبارەکانی بەشێوەیەك بەڕێوە برد کە تا رۆژی پێنجشەممە، شانزەی زیحەججەی ٣٥٩/ بیست و یەکی ئۆکتۆبەری ٩٧٠ زایینی، ئارامی باڵی بەسەر شارەکەدا کێشا. لەکاتی جەنگ، ژمارەیەکی زۆر لەماڵەکان سووتان.

فەرماندەی پاسەوانەکان لەرۆژی هەینی ڕۆشتە لای جەعفەر کوڕی فەلاح و نوێژی لەگەڵ خەڵکان خوێند و ئەوانی ئارام و دڵخۆش کرد و لەموحەرەمی ٣٦٠/ نۆڤەمبەری ٩٧٠ زایینی ژمارەیەك لەگەنجەکان و شەریف باوکی قاسم کوڕی باوکی یەعلی گرت و ڕەوانەی میسری کردن و بەم شێوەیە شارەکە ئارامی بەخۆوە بینی. شیاوتر بوو هەواڵی سەرکەوتنی جەعفەر کوڕی فەلاح لەگێرانەوەی رووداوەکانی ساڵی ٣٦٠/٩٧٠ زایینی باس بکەین بەڵام لێرەدا ئاماژەمان پێدا تا گێڕانەوەکان سەبارەت بەوان پچڕانی تێ نەکەوێت.

ناسازگاری منداڵەکانی ناسر ئەلدەولە لەگەڵ یەك و مەرگی باوكیان

هۆکاری ناسازگاری منداڵەکانی ناسر ئەلدەولە ئەمە بوو: ئەو شاری ڕەحبە و ماردین و شارەکانی دیکەی بەحەمدانی کوڕی سپارد. باوکی تەغلەب و باوکی بەرەکات و خوشکی ئەو دوانە، جەمیلە، منداڵی ناسر ئەلدەولە لەهاوسەرەکەی فاتیمە، کچی ئەحمەدی کوردی بوون کەجڵەوی کاروباری ناسر ئەلدەولەی لەدەستا بوو. فاتیمە لەگەڵ باوکی تەغلەبی کوڕی یەکیگرت و ناسر ئەلدەولەیان گرت -ئاماژەمان پێدا-. ناسر ئەلدەولە هەوڵیدا بیانگرێت و لەبەر ئەمە نامەیەکی بۆ حەمدانی کوڕی نووسی و داوای لێکرد لەبەرابەر ئەو دەستەیە هاوکاری بکات، بەڵام ئەم نامەیە کەوتە دەست منداڵەکانی دیکەی ناسر و ڕێگەیان نەدا بینێرێت و بەدەستی حەمدان بگات. ئەوان لەباوکی خۆیان ترسان و وشیار بوونەوە و ترسیان لەباوك، ناچاری کردن بۆ قەڵای کەواشی ببەن.

حەمدان ئاگادار بوویەوە و پێی ناخۆش و دوژمنایەتی ئەوانی بۆ ئاشکرا بوو. حەمدان بوێرترینی کوڕی ناسر ئەلدەولە و لەکاتی مەرگی مامی، سەیف ئەلدەولە کوڕی حەمدان، لەرەحبەوە ڕووی کردە ڕەققە و ئەو دیارەی خستە ژێر فەرمانی خۆی. دواتر ڕێگەی نەسیبینی گرتەبەر و سوپاییەکانی خۆی کۆکردەوە و داوای لەبراکانی کرد باوکی ئازاد بکەن و پێگەکەی بۆ بگێڕنەوە. باوکی تەغلەب، مەبەستی ڕووبەڕووی بوونەوەی حەمدانی کرد. حەمدان پێش جەنگ ڕۆشتە ڕەققە. باوکی تەغلەب شوێنی کەوت و گەمارۆی خستەسەر. دواتر هەردووك لەسەر بنەمای دەخڵ، پەیمانی ئاشتییان بەست و هەرکام بۆ شوێنی خۆی گەڕایەوە.

ناسر ئەلدەولە حەسەن کوڕی باوکی هەیجا عەبدوللە کوڕی حەمدان کوڕی حەمدونی تەغلەبی چەند مانگێك زیندوو بوو تا ئەوەی سەرئەنجام لەرەبیع الاوەلی ٣٥٨/ ٦٩٦ زایینی مرد و لەتەل (تەپۆڵکە) تەوبە لەرۆژهەلاتی موسڵ، بەخاك سپێردرا. باوکی تەغلەب دوای مەرگی ناسر ئەلدەولە، دەستی بەسەر زەوییەکانی حەمدانی برای گرت و باوکی بەرەکاتی (برای) بۆ جەنگی حەمدانی برای ڕەوانە کرد. کاتێك لەرەحبە نزیك کەوتەوە، ژمارەیەك لەسوپاییەکانی حەمدان داوای

ئەمانیان لێکرد. حەمدان بەرەو عێراق هەڵات و پەنای بۆ بەختیار برد و لەرەمەزانی ٣٥٨/٩٦٩ زایینی گەیشتە ئەو شارە. بەختیار رێزی گرت ودیاری گرانبایی پێبەخشی و ئەوەی کەسێکی وەك ئەوی بیێ نیاز دەکرد، بۆی دابین کرد. دواتر نەقیب باوکی ئەحمەدی موسەوی، باوکی شەریفی رەزی بۆ بەستنی پەیمانی ئاشتی لەنێوان حەمدان و باوکی تەغلەب رەوانە کرد و هەردووك پەیمانی ئاشتییان بەست و حەمدان بۆ رەحبە گەڕایەوە. ئەو لەجومادی الاولی ٣٥٩/٩٧٠ زایینی لەبەغدادەوە بەرێکەوت.

کاتێك باوکی بەرەکات لەبەرێکەوتنی براکەی بەرەو رەحبە ئاگادار بوویەوە، رەحبەی بەجێهێشت. حەمدان ڕۆشتە ناو شارەکە. باوکی تەغلەبی برای نامەی بۆ نووسی و داوای لێکرد بڕواتە لای بەڵام حەمدان رازی نەبوو. باوکی تەغلەب گەڕایەوە و براکەی، باوکی بەرەکاتی بۆ لای ئەو رەوانە کرد و دووبارە حەمدان رەحبەی بەجێهێشت. باوکی بەرەکات دەستی بەسەر رەحبەدا گرت و یەکێك لەسوپاییەکانی وەك نوێنەری خۆی لەشارەکە بەجێهێشت و دواتر بۆ رەققە و دواتر بۆ عەرەبان گەڕایەوە.

کاتێك حەمدان (لەدەشتی تەدمور بوو) لەگەڕانەوەی باوکی بەرەکات ئاگادار بوویەوە، لەمانگی شەعبان، بۆ رەحبە گەڕایەوە و لەکاتی شەودا گەیشتە شارەکە. دەستەیەك لەهاوەڵانی بەدیواری شارەکەدا سەرکەوتن و دەروازەکانیان بۆ کردەوە و حەمدان ڕۆشتە ناو شارەکە. ئەم کارە بەئارامی ئەنجام درا و کەس لەسەربازەکانی ناو شارەکە ئاگادار نەبوونەوە. لەبەرەبەیاندا فەرمانیدا فوو بەکەرەناکاندا بکەن. سەربازەکانی دەرەوەی رەحبە گومانیان کرد دەنگی کەرەنا لەدەرەوەی شارە. لەم کاتەدا سوپاکەی حەمدان هەرکەسێکیان دەگرت، ئەسیریان دەکرد تا ئەوەی هەموویان گرفتار بوون. دەستەیەك لەوانی کوشت و دەستەیەکی بەزیندووی هێشتەوە. باوکی بەرەکات کاتێك لەم هەواڵە ئاگادار بوویەوە، بۆ قرقیسیا گەڕایەوە و لەگەڵ حەمدانی برای دووبەدوو گفتوگۆیان کرد بەڵام رێکنەکەوتن. باوکی بەرەکات بەحەمدانی وت: من بۆ عەرەبان دەگەڕێمەوە و نامە بۆ باوکی تەغلەب دەنووسم تا خواستەکانی تۆ بێنێتەدی.

باوکی بەرەکات بۆ عەرەبان گەڕایەوە و حەمدان لەکەناری فورات گوزەری کرد و شوێنپێی براکەی هەڵگرت و ئەوی لەعەرەبان گرت (چوونکە ئاسوودە بوو). باوکی بەرەکات بێ کەرەستەی جەنگ رووبەرووی سەربازەکانی براکەی بوویەوە. جەنگ لەنێوان ئەوان گەرم بوو. باوکی بەرەکات خۆی هەڵدایە ناو ئەوان و حەمدانی برای پێی گەیشت. گورزێکی لێداو لەپێی خست و دواتر ئەسیری کرد. باوکی بەرەکات لەهەمان رۆژ کەسێی رەمەزان/ بیست و دووی جولای بوو، مرد. جەنازەی بێ گیانی ئەویان بردە موسڵ و لەتەل تەوبە لای گۆڕی باوکیان بەخاکیان سپارد.

باوکی تەغلەب سوپای رازاندەوە تا بۆ جەنگی حەمدان بەرێکەوێت. پێشتر باوکی فوارسی برای بۆ نەسیبین رەوانە کرد. کاتێك محەممەد گەیشتە نەسیبین، نامەیەکی بۆ حەمدانی برای نووسی و پێگەی ئەوی پێش باوکی تەغلەب خست. باوکی تەغلەب لەم هەواڵە ئاگادار بوویەوە. کەسی بەدوای محەممەددا نارد و ئەوی بۆ لای خۆی بانگ کردەوە تا بەدرۆ، زەوییەکانی تایبەت بەو فراوانتر بکات. کاتێك محەممەد گەیشتە بارەگاکەی، ئەوی گرت و بۆ قەڵای کەواشی موسڵی نارد و دەستی بەسەر سامانەکانیدا گرت. سامانەکانی بەرابەر بوو لەگەڵ پێنسەد هەزار دینار.

کاتێك باوکی تەغلەب، محەممەدی گرت، ئیبراهیم و حسەین دوو کوڕەکەی ناسر ئەلدەولە، لەترسی باوکی تەغلەب بۆ لای حەمدانی برایان هەڵاتن و لەگەڵ ئەو کۆبوونەوە و رێگەی سنجاریان گرتەبەر. باوکی تەغلەب لەرەمەزانی ٣٦٠/ جونی ٩٧١ زایینی لەموسڵەوە بەرێکەوت. دوو براکەی باوکی تەغلەب، ئیبراهیم و حسەین کەتواناى خۆڕاگری لەبەرابەر ئەویان نەبوو، بۆ فریودانی نامەیەکیان بۆ نووسی و خوازیاری گەڕانەوە بوون بۆ ئەوەی بتوانن بەشێوەیەکی چاوەڕوان نەکراو بیکوژن. باوکی تەغلەب بەخواستەکەیان رازی بوو. ئەو دوانە بۆ لای باوکی تەغلەب گەڕانەوە و ژمارەیەکی زۆر لەسوپاکەی حەمدان بەشوێنیانەوە بوون. لەم کاتەدا حەمدان لەسنجارەوە بۆ عەرەبان گەڕایەوە. یار و هاورێی حەمدان داوای ئەمانی لەباوکی تەغلەب کرد و ئەوی لەفریوی دوو براکەی، ئیبراهیم و حسەین، ئاگادار کردەوە. باوکی تەغلەب مەبەستی گرتنی ئەوانی کرد بەڵام ئاگادار بوونەوە

و هەلاتن.

دواتر ئێن نەما، کۆیلە و جێگری حەمدان لەرەحبە، هەموو سامانەکانی ئەوی لەرەحبە زەوت کرد و پەیوەستی سوپاکەی باوکی تەغلەب لەحەڕان بوو. سوپاکەی باوکی تەغلەب لەحەران لەژێر فەرمانی سەلامەی بەرقعیدیدا بوون. حەمدان بەناچاری بۆ رەحبە گەڕایەوە و باوکی تەغلەب رێگەی قرقیسیای گرتەبەر و دەستەیەکی نارد تا بەگوزەڕ کردن لەفورات بەشێوەیەکی چاوەڕوان نەکراو هێرش بکەنە سەر حەمدان و سەرکوتی بکەن. حەمدان هەلات و باوکی تەغلەب دەستی بەسەر رەحبەدا گرت و سەر لەنوێ دیواری شارەکەی دروست کردەوە و بۆ موسڵ گەڕایەوە و لەزیحەججەی ٣٦٠/ سێپتامبەری ٩٧١ زایینی گەیشتە موسڵ.

حەمدان رێگەی بەغدادی گرتەبەر و لەکۆتایی زیحەججەی ٣٦٠/ ئۆکتۆبەری ٩٧١ ڕۆشتە ناو بەغداد و لەگەڵ ئیبراهیمی برای پەنایان بۆ بەختیار برد. براکەی تریان، حسەین، پەنای بۆ باوکی تەغلەب برد. بەختیار، چەندین دیاری گرانبایی بەحەمدان و ئیبراهیمی برای بەخشی و رێزی لێ گرتن و چاکەی لەگەڵ کردن.

کرداری رۆمییەکان لەشام و جەزیرە

لەم ساڵەدا پاشای رۆم هاتە ناو شام و کەس رێگەی لێنەگرت و رووبەرووی نەبوویەوە. ئەو تا تەرابلوس پێشڕەوی کرد و ئاوەدانییەکانی سووتاند و گەمارۆی خستە سەر قەلای عەرقە و بەسەریدا زاڵ بوو و تالانی کرد و هەموو دانیشتووانەکەی ئەسیر کرد.

دانیشتووانی تەرابلوس، فەرماندارەکەی خۆیان لەبەر ستەمکاری، لەشارەکە دەرکردبوو. ئەو مەبەستی عەرقەی کرد بەلام بەدەستی رۆمییەکان ئەسیر و هەموو سامانەکەی تالان کرا.

دواتر پاشای رۆم رێگەی حیمسی گرتەبەر. خەلکی حیمس شارەکەیان چۆڵ کردبوو. پاشای رۆم شارەکەی سووتاند و بۆ شارە بەستێنییەکان گەڕایەوە و هەموو ئەو شارانەی سووتاند و وێرانی کرد و هەژدەی مینبەری لەگەڵ زەوی یەکسان کرد. ژمارەیەکی زۆر لەگوندەکانی گرت کەژمارەدنیان ئەگەری نییە. دوو مانگ لەشام مایەوە. بۆ هەر شوێنێك دەیخواست دەڕۆشت و کەس رێگەی لێ

نەدەگرت. تەنیا هەندێ جار دەستەیەك لەعەرەبە دەشتەكییەكان هێرشیان دەكردە سەر ئوردووگاكەی. دەستەیەك لەم عەرەبانە ڕۆشتنە لای پاشای ڕۆم و باوەڕیان بەئایینی مەسیحی هێنا و دەیانویست عەرەبەكان و خەڵكانی دیكە بۆ پەیوەست بوون بەخۆیان هان بدەن بەڵام عەرەبەكانی دیكە ڕازی نەبوون. ڕۆمییەكان ترسێكی قووڵیان لەدڵی موسوڵمانان بەجێهێشت. پاشای ڕۆم بڕیاریدا بەرەو ئەنتاكییە و حەلەب بڕوات بەڵام ئاگادار بوویەوە دانیشتووانی ئەو شارانە، ئەنبار و كەرەستەی جەنگی پێویستیان كۆكردۆتەوە و بۆ جەنگ ئامادەن. لەبەر ئەمە لەمەبەستەكەی خۆی پەشیمان بوویەوە و لەگەڵ نزیكەی سەد هەزار ئەسیر بۆ سەرزەمینەكەی گەڕایەوە. ئەو تەنیا كچ و كوڕە گەنجەكانی ئەسیر دەكرد و لەناو بەساڵاچووەكان بەدڵی خۆی، دەیكوشت یا ڕزگاری دەكرد.

حەلەب لەژێر فەرمانی قەرغویە، كۆیلەی سەیف ئەلدەولە كوڕی حەمدان بوو. ئەو – وەك ئامارەی پێدەدرێت– باوكی ئەلمەعالی كوڕی سەیف ئەلدەولەی لەو شارە دەرپەڕاند و ڕێگەی ئاشتی لەگەڵ ڕۆمییەكان گرتەبەر و ڕۆمییەكان بۆ سەرزەمینی خۆیان گەڕانەوە چوونكە مەرگ و نەخۆشی لەناویاندا بڵاو بوویەوە تا ئەو جێگەی دەیانوت: هیلاكی و شەكەتی سەفەر و دووری لەماڵ و حاڵیان، ئەوانی بۆ گەڕانەوە ناچار كرد.

پاشای ڕۆم دەستەیەكی فراوانی بۆ جەزیرە نارد. ئەم دەستەیە گەیشتنە كوفرتوسا. ئەوانیش تاڵانییان كۆكردەوە، ئەسیریان كرد، سووتاندیان و گەڕانەوە. لەم كاتەدا باوكی تەغلەب كوڕی حەمدان، نەدەنگی بەرز كردەوە، نەهەنگاوی بردە پێش.

زاڵبوونی قەرغویە لەحەلەب و دەرپەڕاندنی باوكی ئەلمەعالی كوڕی حەمدان لەو شارە

لەم ساڵەدا قەرغویە، كۆیلەی سەیف ئەلدەولە كوڕی حەمدان، بەسەر حەلەب زاڵ بوو وباوكی ئەلمەعالی كوڕی سەیف ئەلدەولەی لەو شارە دەرپەڕاند. باوكی ئەلمەعالی ڕێگەی حەڕانی گرتەبەر بەڵام خەڵكی ئەو شارە مۆڵەتی ڕۆشتنە ناو

شارەکەیان پێنەدا. ئەو داوای لەخەڵکی حەڕان کرد ڕێگەی بدەن هاوەڵانی بۆ هەڵگرتنی توێشوو بۆ ماوەی دوو ڕۆژ بڕۆنە ناو شارەکە. بەم شێوەیە خەڵکان مۆڵەتیان پێدا. کوڕی سەیف ئەلدەولە لەوێوە ڕێگەی مەیافارقینی گرتەبەر و ڕۆشتە لای دایکی. دایکی، کچی سەعید کوڕی حەمدان بوو. زۆربەی هاوەڵانی لەدەوری بڵاو بوونەوە و پەیوەستی باوکی تەغلەب کوڕی حەمدان بوون.

کاتێك باوکی ئەلمەعالی گەیشتە لای دایکی، دایکی ئاگادار بوویەوە کەکۆیلە و دەبیرەکانی دەیانەوێت قۆلبەست و زیندانی بکەن – ئەو کارەی باوکی تەغلەب لەگەڵ باوکی خۆی کردی– لەبەر ئەمە دەروازەکانی شارەکەی بەست و بۆ ماوەی سێ ڕۆژ مۆڵەتی ڕۆشتنە ناو شارەکەی بەکوڕەکەی نەدا تا ئەو کاتەی ژمارەیەکی زۆر لەهاوەڵانی باوکی ئەلمەعالی لەوێ دوور کردەوە و ترسی گیانی خۆی لەسەر نەما. دواتر مۆڵەتی هاتنە ناو شاری بەکوڕ و کەسانی دیکەدا ورۆژانەی بەسەردا بڵاو کردنەوە. حەڕان بەهەمان شێوە بێ فەرمانڕەوا بوو بەڵام وتاری بەناوی باوکی ئەلمەعالی کوڕی سەیف ئەلدەولە دەخوێندرایەوە. دەستەیەك لەپیرەکان فەرمانڕەوایەتی ئەم شارەیان دەکرد و کاروباری خەڵکانیان رادەپەڕاند.

لەم کاتەدا باوکی ئەلمەعالی لەفوراتەوە ڕۆشتە شام و مەبەستی حەماتی کرد و لەوێ مایەوە. چەند و چۆنییەکەی لەگێڕانەوەی ڕووداوەکانی ساڵی ٩٨٢/٣٧٢ زایینی باس دەکەین.

شۆڕشی باوکی خزر لەئەفریقییە

لەم ساڵەدا باوکی خزری زەناتی(خارجی) لەئەفریقییە ئاڵای شۆڕشی بەرز کردەوە و دەستەیەکی فراوان لەبەربەرەکان و نەکار لەدەوری کۆبوونەوە. مۆعێزی عەلەوی خۆی بۆ جەنگی ئەو ئامادە کرد و گەیشتە شاری باغایە. باوکی خزر لەنزیکی ئەم شارە دەژیا و سەرقاڵی جەنگ لەگەڵ کارگوزارەکەی مۆعێز لەم شارە بوو. کاتێك هەواڵی نزیك بوونەوەی مۆعێزی بیست، کەسانی دەوروبەری هەڵاتن و مۆعێز بۆ گرتنی باوکی خزر کەهەڵاتبوو، شوێنپێی هەڵگرت و ڕێگە دژوار و سەختەکانی بڕی بوو، گەڕایەوە و فەرمانی بەباوکی فتوح یوسفی بولکین کوڕی زبریدا هەنگاو بەهەنگاو شوێنپێی باوکی خزر هەڵبگرێت و بیگرێت. باوکی فتوح

شوێن باوکی خزر کەوت بەڵام نەیتوانی بیگرێت و هیچ نیشانێکی لەو بەدەست نەهێنا. مۆعیز بۆ نشینگەی خۆی لەمەنسوریە گەڕایەوە.

لەرەبیع الاوەلی ٣٥٩/ ژانویەی ٩٧٠ زایینی، باوکی خزری شۆڕشی هاتە لای مۆعیز و داوای ئەمانی کرد و ملکەچی خۆی بۆ فەرمانەکان نیشاندا. مۆعیز بەشادمانی بەداواکەی رازی و رۆژانەیەکی بەرچاوی بۆ دیاریکرد.

ماوەیەك دواتر نامەکانی جەوهەری لەمیسر و شامەوە بەدەست گەیشت کەبەناوی ئەو لەمیسر و شام وتاری خوێندۆتەوە. جەوهەر داوای لەمۆعیز دەکرد بەرەو میسر بەرێکەوێت. مۆعیز شادمان و ئەم سەرکەوتنەی بەخەڵکان راگەیاند. شاعیرەکان وەسفیان کردووە. یەکێك لەوان محەممەد کوڕی هانی ئاندۆلۆسی بوو:

یوقل بنو عباس: قد فتحت مصر فقل لبنی عباس: قد قضی الامر

واتاکەی: منداڵەکانی عەباس دەڵێن: میسر دەستی بەسەردا گیرا. بەمنداڵەکانی عەباس بڵێ: کار لەکار ترازا.

ڕۆشتنی باوکی بەرەکات کوڕی حەمدان بۆ مەیافارقین و تێکشکانی ئەو

لەزیقەعدە/ سێپتامبەری ئەم ساڵە باوکی بەرەکات کوڕی ناسر ئەلدەولە لەگەڵ سوپایەك هێرشی کردە سەر مەیافارقین بەڵام هاوسەری سەیف ئەلدەولە دەروازەکانی شارەکەی بەست ورێگەی ڕۆشتنە ناو شارەکەی پێنەدا. باوکی بەرەکات پەیامی بۆ نارد، من تەنیا مەبەست جەنگ دژی کافر و ناباوەرەکانم هەیە و داوای هاوکاری لێکرد. هەردووك لەسەر ئەوە رێککەوتن هاوسەری سەیف ئەلدەولە دووسەد هەزار درهەم بۆ باوکی بەرەکات بنێرێت و گوندەکانی نزیك نەسیبین کە لەناو سنووری فەرمانڕەوایەتی سەیف ئەلدەولەدا بوو، بەو بسپێرێت.

دواتر هاوسەری سەیف ئەلدەولە ئاگادار بوویەوە کەباوکی بەرەکات هەوڵ دەدات بەهەر شێوەیەك بێت، رێگەیەك بۆ ڕۆشتنە ناو شارەکە بدۆزێتەوە. چەند کەس لەکۆیلەکانی سەیف ئەلدەولەی بۆ ئوردووگای باوکی بەرەکات نارد تا پێیان بوترێت: ئەمە سزای سەوەری ئێوە نییە کە لەگەڵ کەسانی ناو پەردە و منداڵەکانی ئەو بەم شێوەیە هەڵس و کەوت بکەن. ئەوان لەمەبەستەکەی خۆیان و جەنگ دژی ئەوان پەشیمان بوونەوە. دواتر هاوسەری سەیف ئەلدەولە، پیاوەکانی خۆی

کۆکردەوە و شەوانە هێرشی کردە سەر باوکی بەرەکات. باوکی بەرەکات هەڵات و سامان و ئوردووگاکەی تالآن کرا و ژمارەیەك لەهاوریٚ و کۆیلەکانی کوژران. باوکی بەرەکات نامەیەکی بۆ هاوسەری سەیف ئەلدەولە نووسی کەمەبەستێکی خراپی لەسەردا نەبووە. هاوسەری سەیف ئەلدەولە بەنەرمی وەڵامی دایەوە و بەشێك لەوەی لەئوردووگاکەی تالآنی کردبوو، بۆی گەڕاندەوە. هەروەها سەد هەزار درهەمی پێدا و ئەسیرەکانی ئازاد کرد.

لەم کاتەدا کوڕەکەی باوکی ئەلمەعالی کوڕی سەیف ئەلدەولە لەحەلەب سەرقاڵی جەنگ لەگەڵ قەرغویە، کۆیلەکەی باوکی بوو.

بیرکردنەوەی چەند رووداوێك

لەدەی موحەرەم/ پێنجی دیسامبەری ئەم ساڵە خەڵکانی بەغداد بەکارێکەوە سەرقاڵ بوون کە لەمە بەدووا بوو بەئاییني ئەوان چوونکە لەم رۆژەدا بازارەکانیان بەست و لەکاری رۆژانە دەستیان هەڵگرت وبۆ کوژرانی حسەین کوڕی عەلی، فرمێسکیان لەچاو باراند و لەخۆیاندا.

لەم ساڵەدا قەرەمتییەکان نوێنەریان بۆ لای منالەکانی نومەیر و عەرەبەکانی دیکە نارد و بۆ فەرمانبەری کردنی خۆیان هانیاندان. عەرەبەکان رازی بوون و سوێندی فەرمانبەرییان خوارد. باوکی تەغلەب کوڕی حەمدان بۆ قەرەمتییەکانی هەجەر چەندین دیاری گرانبایی نارد کەبەهاکەیان دەگەیشتە پەنجا هەزار درهەم.

لەم ساڵەدا شاپور کوڕی باوکی تاهیری قەرەمتی داوای لەمامەکانی خۆی کرد سوپا و سەرکردایەتی پیٚ بسپێرن و بیری خستنەوە کەباوکی ئەو پەیمانەی لیٚ وەرگرتوون. مامەکانی ئەویان لەماڵەکەی خۆی زینداني کرد و پاسەوانیان بۆ دانا و لەنیوەی رەمەزان/ چواری ئۆگۆست، جەنازەی بیٚ گیانی ئەویان هێنایەدەر و بەخاکیان سپارد و رێگەیان نەدا کەسە شینی بۆ بگێرێت بەلآم دوای یەك حەفتە مۆڵەتی ئەو کارەیان پێدان.

لەشەوی پێنجشەممە، چواردەی رەجەب/ پێنجی جونی ئەم ساڵە مانگ بەتەواوی گیرا.

لەشەعبان/ جونی ئەم ساڵە لەنێوان باوکی عەبدوللە کوڕی داعی عەلەوی و

عەلەوییەکی دیکە بەناوی ئەمیرەك کەهەمان باوکی جەعفەر سائیر فی اللە بوو، جەنگ روویدا و ژمارەیەکی زۆر لەدەیلەمی و گیلانییەکان کوژران و باوکی عەبدوللە کوڕی داعی ئەسیر و لەقەلایەك زیندانی کرا و لەموحەرەمی ٣٥٩/ نۆڤەمبەری ٦٩٦ ئازاد و بۆ فەرمانڕەوایەتییەکی گەڕایەوە و باوکی جەعفەر وەك سوپاسالاری ئەو دەستنیشان کرا.

لەم ساڵەدا بەختیار، وەزیرەکەی، باوکی فەزڵ عەباس کوڕی حسەین و هەموو هاوەڵانی ئەوی گرت و زەوی و سامانەکانی ئەوانی زەوت کرد و باوکی فەرەج محەممەد کوڕی عەباسی وەك وەزیر دانا بەڵام دواتر ئەوی لەسەر کار لابرد و دووبارە ئەو پێگەی بەباوکی فەزڵ بەخشییەوە.

لەم ساڵەدا گرانی لەعێراق دەرکەوت و بارودۆخی خەڵکان شپرزە بوو. حکومەت نرخی خواردەمەنییەکانی بەرز کردەوە و پەرێشانی زیادی کرد. حکومەت ناچار کرا زیادەی نرخ لەسەر کەل و پەلەکان هەڵبگرێت و بەم شێوەیە ڕەنجی سەرشانی خەڵکان کەمی کرد. خەڵك لەبەر گرانی لەعێراقەوە بەرەو موسڵ و شام و خوراسان کۆچیان کرد.

لەم ساڵەدا شێرزاد، کەبەسەر بەختیاردا زاڵ بوو، لەشارەکە دەرکرا. ئەو وەزیر و سوپای لەژێر فەرماندا بوو. سوپا لێی ترسا و تورکەکان مەبەستی کوشتنیان کرد بەڵام سەبوکتەکین ڕێگەی لێگرتن و وتی: بیترسێنن تا هەڵبێت. شێرزاد لەبەغداد هەڵات و پارێزگاری کردن لەزەوی و سامانەکانی خۆی خستە ئەستۆی بەختیار بەڵام کاتێك لەبەغداد دوورکەوتەوە، بەختیار هەموو سامان و زەوییەکانی ئەوی زەوت کرد. ئەمە یەکێکە لەخاڵە لاوازەکانی بەختیار کەلێرەوە زیانی پێدەگەیشت.

شێرزاد ڕۆشتە لای ڕۆکن ئەلدەولە تا کاروباری بەختیار لەگەڵ ئەو سامان بدات بەڵام لەکاتی گەیشتنی بۆ ڕەی، مرد.

لەم ساڵەدا عوبەیداللە کوڕی ئەحمەد کوڕی محەممەد باوکی فەتح، نەحوی عەرەبی، ناسراو بەبەجەخجەخ مرد.

لەم ساڵەدا عیسای پزیشك، کەپزیشکی قاهیر باللە لێپرسراو لەدەوڵەتەکەی ئەودا بوو، مرد. ئەو دوو ساڵ پێش مردن سۆمای چاوی لەدەستدا. لەساڵی ٨٨٤/٢٧١ زایینی چاوی بەدنیا هەڵهێنا.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و پەنجا و نۆی کۆچی (٩٧٠ زایینی)

زاڵبوونی ڕۆمییەکان لەئەنتاکییە

لەموحەرەم/ نۆڤەمبەری ئەم ساڵە، ڕۆمییەکان بەسەر شاری ئەنتاکییەدا زاڵ بوون.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: ڕۆمییەکان گەمارۆیان خستە سەر قەڵایەك لەنزیك ئەنتاکییە بەناوی لۆقا. ڕۆمییەکان لەگەڵ دانیشتووانی ئەم قەڵایە پەیمانی ئاشتییان بەست چوونکە مەسیحی بوون بەو مەرجەی لەم قەڵایەوە بەرەو ئەنتاکییە بڕۆن و وانیشان بدەن لەترسی ڕۆمییەکان قەڵاکەیان بەجێهێشتووە. کاتێك گەیشتنە ئەنتاکییە، لەگرتنی ئەو شارە، هاوکاریی ڕۆمییەکانیان کرد و دوای ئەم ڕێککەوتنە، ڕۆمییەکان دەستیان لەدانیشتووانی لۆقا هەڵگرت و خەڵکانی لۆقا لەئەنتاکییە، نزیك، کوێستانەکانی ئەو سنووورە ئوردوویان لێدا.

دوو مانگ دوای ڕاگوێزانی ئەوان، ڕۆمییەکان هاوڕێ لەگەڵ براکەی نەقفور و چل هەزار سەرباز، دەستیان بەسەر دیواری ئەنتاکییەدا گرت و بەو کوێستانەی خەڵکانی لۆقا تیاییدا نیشتەجێ ببوون، سەرکەوتن. کاتێك دانیشتووانی ئەنتاکییە بینیان بەسەر ئەم بەشەدا زاڵ بوون، خۆیان لەبەرزایی دیوارەکە هەڵدایە خوار و بەم شێوەیە ڕۆمییەکان شارەکەیان گرتەدەست و دەستیان بۆ شمشێر برد و منداڵ و پیرەکانیان لەشارەکە دوور خستەوە و وتیان: بۆ هەرکوێ دەخوازن، بڕۆن. پیاوان و ژنانی گەنج و مێردمنداڵە کچ و کوڕەکانیان ئەسیر و لەگەڵ خۆیان بۆ سەرزەمینی ڕۆمیان دەبرد. ژمارەی ئەسیرەکان زیاتر لەبیست هەزار کەس بوو. ئەم گەمارۆیە لەزیحەججە/ ئۆکتۆبەر دەستی پێکرد.

زاڵبوونی ڕۆمییەکان لەحەلەب و گەڕانەوەیان لەو شارە

کاتێك ڕۆمییەکان بەسەر ئەنتاکییەدا زاڵ بوون، سوپایەکی گەورەیان بۆ گرتنی حەلەب ڕەوانە کرد. لەو کاتەدا باوکی ئەلمەعالی کوڕی سەیف ئەلدەولە کەدژی قەرغویە دەجەنگی، گەمارۆی خستبووە سەر حەلەب. کاتێك باوکی ئەلمەعالی ئاگادار بوویەوە سوپای ڕۆمییەکان ڕێگەی حەلەبیان گرتۆتەبەر، لەدەوروبەری حەلەب دوورکەوتەوە و ڕێگەی دەشتی گرتەبەر بۆ ئەوەی لەڕۆمییەکان بەدوور بێت. ڕۆمییەکان گەمارۆیان خستە سەر حەلەب. قەرغویە و دانیشتووانی ئەو شارە پەنایان بۆ قەڵای شارەکە برد. ڕۆمییەکان شارەکەیان خستە ژێر فەرمانی خۆیان و گەمارۆیان خستە سەر قەڵاکە. دەستەیەك لەخەڵکانی حەلەب ڕۆشتنە لای ڕۆمییەکان و لەنێوان ئەوان و قەرغویە بوونە نێوەنجیگەر. پەیك و نێردەکان هاتوچۆیان کرد و سەرئەنجام لەسەر ئەوە ڕێککەوتن لەبەرابەر ئەو بڕە پارەی قەرغویە دەیدات، سازگاری و پەیمانی ئاشتی ببەستن و ڕۆمییەکان مافی ئەوەیان هەبێت لەکاتی جەنگ، نیازەکانی خۆیان لەگوندەکانی دەوروبەر دابین بکەن و قەرغویە ڕێگە نەدات خەڵکان ئەو گوندانە چۆڵ بکەن.

بەگرتنی حەلەب، حەمات، حیمس، کوفر تاب، مەعرە، ئەغامیە، شیزر و قەڵاکان و گوندەکانی نێوان ئەم ناوچانە کەوتە دەستی ڕۆمییەکان. موسوڵمانان بارمتە ڕۆمییەکانیان ئازاد کرد و لەبەرابەردا، ڕۆمییەکان حەلەبیان چۆڵ کرد و موسوڵمانان دووبارە دەستیان بەسەر شارەکەدا گرتەوە.

زاڵبوونی ڕۆمییەکان لەمەلازکەرد

لەم ساڵەدا پاشای ڕۆم سوپایەکی بۆ مەلازکەرد، لەکەنارەکانی ئەرمەنستان ڕەوانە کرد. ئەم سوپایە گەمارۆی خستە سەر ئەو شارە و باروودۆخی لەموسوڵمانانی ئەو دیارە دژوار و بەزۆر دەستی بەسەر شارەکەدا گرت. ڕۆمییەکان پێگەیان بەرز بوویەوە و موسوڵمانان ترسی ئەوانیان کەوتە دڵ.

ڕۆمییەکان بەدڵخواز دەستدرێژییان دەکردە سەر ناوچەکان بێ ئەوەی کەس ڕێگرییان لێ بکات.

ڕەوانە بوونی کوڕی عەمید بەرەو حەسنەوییە

لەم ساڵەدا ڕۆکن ئەلدەولە، وەزیرەکەی، باوکی فەزڵ کوڕی عەمیدی لەگەڵ سوپایەکی گەورە بۆ سەرزەمینی حەسنەوییە ڕەوانە کرد.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: حەسنەوییە کوڕی حسەینی کوردی لەبەر سەرقاڵ بوونی ڕۆکن ئەلدەولە، دەرفەتی قۆستەوە و پێگەی خۆی بەرز و بەهێز کرد. ڕۆکن ئەلدەولە لەبەر ئەوە گرنگی بەحەسنەوییە دەدا چوونکە لەکاتی هێرشی خوراسانییەکان، هاوکاری دەیلەمییەکانی دەکرد و لەبەر ئەمە کەمتەرخەمییەکانی ئەو لەبەر چاو نەدەگرت. حەسنەوییە بەشێوەیەکی لەناکاو هێرشی دەکردە سەر کاروانەکان و کاتێك ڕۆکن ئەلدەولە لەکارەکانی ئاگادار بوویەوە، هیچی نەوت و بێدەنگی هەڵبژارد.

لەم کاتەدا لەنێوان حەسنەوییە و سەهلان کوڕی موسافیر ناسازگارییەکی ئەوتۆ کەوتەوە کەسەهەلان مەبەستی جەنگی ئەوی کرد. حەسنەوییە شکستی پێهێنا و سەهلان و سوپاکەی ڕوویان کردە ناوچەیەك کەلێی کۆدەبوونەوە. حەسنەوییە شوێنپێی هەڵگرت و لەو ناوچەیە گەمارۆی خستە سەریان. حەسنەوییە چیلکە و پوش و ئاگرگرەی زۆری کۆکردەوە و بەدەروی سوپاکەی سەهلان ئاگرێکی گەورەی داگیرساند. لەبەر ئەوەی هاوین بوو، گەرمی ئاگرەکە و گەرمی هەتاو تەنگی پێهەڵچنین و هەموویان لەمردن نزیك بوونەوە. کاتێك ئەمەیان بینی، داوای ئەمانیان لەحەسنەوییە کرد و حەسنەوییە، هەموویانی گرت.

کاتێك ئەم هەواڵە بە ڕۆکن ئەلدەولە گەیشت، فەرمانی بەکوڕی عەمیددا بۆ جەنگی حەسنەوییە بەرێکەوێت. کوڕی عەمید لەموحەڕەم/ نۆڤەمبەر لەگەڵ کوڕەکەی خۆی، باوکی فەتح، کەگەنجێکی سەرەڕۆ بوو و فەرماندان بەم و بەو سەرمەستی کردبوو، بەرێکەوت. هەندێ کار لەباوکی فەتح دەبینرا کەتوڕەیی باوکی لێدەکەوتەوە و نەخۆشییەکەی ئەوی زیاتر دەکرد. کوڕی عەمید گرفتاری

چەندین نەخۆشی ببوو و سەرئەنجام کاتێك گەیشتە هەمەدان، بەهۆی زیاد کردنی ئازاری ئەم نەخۆشییانە مرد و کوڕەکەی جێگەی گرتەوە و لەبەرابەر وەرگرتنی پارە، پەیمانی ئاشتی لەگەڵ حەسنەوییە بەست و بۆ خزمەت کردنی ڕۆکن ئەلدەولە، بەرەو شاری ڕەی گەڕایەوە.

باوکی لەسەرەمەرگدا پێی وت: کەس جگە لەمناڵەکەم منی نەکوشت و بۆ لەناو بردنی بنەماڵەی عەمید، جگە لەو، لەکەس ناترسم. سەرئەنجام گومانەکانی بوونە ڕاستی.

چاکییەکانی جیهان بۆ دۆزینەوەی ڕێگەچارە و بەڕێوەبردنی وڵات و جوان نووسین بەرادەیەك لەباوکی فەزڵ کوڕی عەمید کۆببوویەوە کەهاوتای بۆ نەدەبینرا.

ئەو لەبەشە جۆراوجۆرەکان وەك ئەدەب، شارەزا بوو و بەیەکێك لەپسپۆڕەکانی ئەم بوارە لەقەڵەم دەدرا. هەروەها هۆنراوەی زۆری لەبەر بوو، شارەزای زانستی کۆن و ئەم زانستانە زیانی بەباوەڕەکەی نەگەیاند.

ڕووخۆشی و هاونشینی لەگەڵ هاوەڵان و بوێری و شارەزابوون لەهونەرەکانی جەنگ و ڕازاندنەوەی شارەکان، لەتایبەتمەندییە جوانەکانی ئەو بوو. عێزەد ئەلدەولە لەدەست پەروەردەکانی ئەوە و بەڕێوەبردنی وڵات و خۆش ویستنی زانست و زانستخوازانی لەو بۆ مابوویەوە. لەکاتی مەرگ، شەست و یەك ساڵ لەژیانی تێدەپەڕی. بۆ ماوەی بیست و چوار ساڵ وەزیر بوو.

چۆنیەتی کوژرانی نەقفور، پاشای ڕۆم

لەم ساڵەدا نەقفور، پاشای ڕۆم کوژرا. ئەو لەبنەماڵەی پاشایەتی نەبوو. ئەو دوموستوق بوو. دوموستوق بەکەسێك دەوترا کەبەشی ڕۆژهەڵاتی کەنداوی قوستەنتەنییە بەڕێوە دەبرد. زۆربەی ئەم کەنارە ئەمڕۆ – لەکاتی ژیانی نووسەر– بەدەستی مناڵەکانی قەلج ئەرسەلان بەڕێوە دەبرێت و هەرکەس جڵەوی کاروبارەکانی دەگرێتە دەست، بەدوموستوق ناوی دەبرێت. نەقفور، بەرابەر

بەموسوڵمانان سەختگیر بوو. ئەو کەسەیە لەرۆژگاری سەیف ئەلدەولە، دەستی بەسەر حەلەبدا گرت و لای رۆمییەکان پێگەی بەرز بوویەوە. ئەو بوو دەستی بەسەر تەرسوس، مەسیسە، ئەزەنە، عەین زەربە و شوێنەکانی دیکەدا گرت.

نەقفوز بەڕەچەڵەك مەسیحی نەبوو. منالی پیاوێکی موسوڵمان لەخەڵکانی تەرسوس بەناوی کوڕی فەقاس کەباوەڕی بەئایینی مەسیحی هێنا بوو. کوڕەکەی، نەقفور، پیاوێکی وشیار، بوێر و چارەگەری کێشەکانی وڵات بوو. کاتێك هێزی زیادی کرد و پێگەی بەرز بوویەوە، پاشای پێش خۆی کوشت و دواتر فەرمانڕەوایەتی رۆمی گرتەدەست. پێشتر ئامارژەمان پێدا.

کاتێك فەرمانڕەوایەتی گرتەدەست، لەگەڵ هاوسەری پاشای پێشوو – لەگەڵ نارەزامەندی ئەو ژنە– پەیوەندی هاوسەرگیری بەست. ئەم ژنە دوو کوڕی لەهاوسەرەکەی پێشووی بۆ بەجێ مابوو. نەقفور بەردەوام هەوڵی دەدا هێرش بکاتە سەر سەرزەمینە ئیسلامییەکان و دەسەلاتی لەو ناوچانەدا بلاو بکاتەوە. ئەو ئەم ئەندێشە و بیرۆکەی بەسەرقاڵی کردنی فەرمانڕەواکانی ناوچە ئیسلامییەکان بەجەنگی یەکتر، هێنابوویە دی و بەم شێوەیە بارودۆخ و شیرازەی ناوچە ئیسلامییەکان تێکچووبوو. وای دانابوو هێرش بکاتە سەر هەموو سەرزەمینە ئیسلامییەکان و تالان و وێرانییان بکات و بەم شێوەیە هێزی سەرزەمینە ئیسلامییەکان سست و لەناو ببات و بیانخاتە ژێر فەرمانی خۆی. ئەو دەستی بەسەر سنوورەکانی شام و جەزیرەدا گرت و ژمارەیەکی زۆری ئەسیر کرد کەژماردنیان ئەگەری نییە تا ئەو جێگەی موسوڵمانان لێی دەترسان و دڵنیابوون لەوەی ئەو دەست بەسەر سەرزەمینەکانی شام، میسر، جەزیرە و دیاربەکر دەگرێت چوونکە ئەم شارانە هێزی بەرگریکاریان نەبوو.

کاتێك پێگەی بەرز بوویەوە، بەلای خوایی لەشوێنێکەوە بەرۆکی گرت کەگومانی نەدەکرد. ئەمە لەکاتێکدا بوو بڕیاریدا دوو کوڕی هاوسەرەکەی (کوڕەکانی پاشای پێشوو) بخەسێنێت تا چیتر کەس لەپشتی ئەوان دروست نەبێت و کەس رکەبەری فەرمانڕەوایەتی منالەکانی نەکات. کاتێك دایکی ئەو دوو کوڕە لەم مەبەستە ئاگادار بوویەوە، نیگەران و بیری لەکوشتنی نەقفور کردەوە.

پـەیکی بـۆ لای شەمـشقیق، ئـەویش لـەو ڕۆژگـارەدا دوموسـتوق بـوو، نـارد و بڕیاریاندا ئەو (شەمشقیق) و هاوڕێکانی بەجل و بەرگی ژنانە بڕۆنە ماڵەکەی. ئەو بەهاوسـەرەکەی، نـەقفوری وت: ژنانێك لەخزمـەکانی بۆ سـەردانی هـاتوون. کاتێك ئەو دەستەیە گەیشتنە لای هاوسـەری نـەقفور، ئەوانی بردە شوێنی دۆعا کردنی نەقفور کە بەماڵەکەیـەوە لکا بوو. کوڕی شەمشقیق لەقەلاَفـەت و هەیبـەتی نـەقفور دەترسا بەلاَم لەگەڵ ئەوەیشدا خواستی ژنەکەی هێنایەدی. لەشەوی لەدایك بوونی مەسیح لەم ساڵە، خەوێکی قووڵ نەقفوری بردەوە و ژن دەرگای ماڵەکەی کردەوە و هەموو پیاوەکان کەجل و بەرگی ژنانەیان لەبەر کردبوو، ڕۆشتنە ژوور و خوێنیـان ڕشت. دەستەیەك لەکەسان و هاوڕێیـانی نـەقفور بۆ هاوکاری کردنـی هـاتن بـەلاَم حەفتا و چەند کەس لەوانیش کوژران و بەم شێوەیە کوڕە گەورەی پاشای کوژراو، لەسـەر تـەختی پاشـایەتی دانیـشت و کـوڕی شەمـشقیق بـوو بەبەڕێوبـەری کاروبارەکانی ئەو. دەڵێن جگە لـەو شـەوە نـەبینراوە نـەقفور بێ کەرەستەی جەنگ بخەوێت وئەمە تـەنیا خواسـتی خواوەنـد بـوو چوونکە دەیویست ئـەو بکوژرێت و کۆتایی بەژیانی بێت.

فەرمانڕەوایی کوڕی تەغلەب لەشاری حەڕان

لەبیست و دووی جومـادی الاوەل/ چـواری ئـاوریلی ئـەم سـاڵە، بـاوکی تەغلـەب کـوڕی ناسـر ئەلدەولـە کـوڕی حەمـدان هێرشـی کـردە سـەر حـەڕان و بـینی دانیشتووانی شـارەکە، دەروازەکانیـان بەسـتووە و بـۆ بـەرگری کـردن ئامـادن. ئەو ڕووبـەڕوویان بوویـەوە و گـەمارۆی خـستە سـەر شـارەکە. هـاوەڵانی کـشتوکاڵی کـەنارەکانی ئـەو شـارەیان دروێنـە کـرد چـوونکە گرانـی لـەناو ئوردووگاکـەی دەرکـەوتبوو. ئـەو تـا سـیانزەی جومـادی الاخـرە/ بیـست و چـواری ئاوریـل لەشـوێنەکەی مایـەوە. دووان لەگـەورەکانی شـار، شـەوانە هاتنـە لای و پـەیمانی ئاشتییان لەگەڵ بەست و ئەمانیان بۆ دانیشتووانی شارەکە وەرگرت و گەڕانەوە.

لەبەرەبەیانـدا، ئـەم دوو کەسـە خـەڵکیان لەکارەکـەی خۆیـان ئاگـادار کـردەوە. خـەڵکان نیگـەران و کەرەسـتەی جـەنگیان هـەڵگرت و مەبەسـتی کوشتنی ئـەو دوو

کەسەیان کرد بەڵام یەکێك لەپیاوان ئەوانی ئارام کردەوە و بڕیاریاندا ڕێز لەپەیمانی ئاشتییەکە بگرن. لەبەر ئەمە دەروازەکانیان کردەوە و هەموویان ڕۆشتنە لای کوڕی تەغلەب. کوڕی تەغلەب و برا و دەستەیەك لەهاوڕێکانی ڕۆشتنە ناو شارەکە و نوێژی هەینیان خوێند و بۆ ئوردووگاکەی خۆیان گەڕانەوە. باوکی تەغلەب، سەلامەی بەرقعیدی وەك فەرمانڕەوای حەڕان دەستنیشان کرد چوونکە دانیشتووانی ئەم شارە خۆیان خوازیاری ئەو بوون (لەبەر ئەوەی کەسێکی چاکەکار بوو). بەڕێوەبردنی کاروباری ڕەققەیش لەدەستی ئەودا بوو. سەلامە بەیەکێك لەگەورەکانی مناڵەکانی حەمدان لەقەڵەم دەدرا. باوکی تەغلەب لەگەڵ ژمارەیەك لەگەنجەکانی حەڕان بۆ موسڵ گەڕایەوە. بۆیە لەگەڕانەوە پەلەی کرد چوونکە مناڵەکانی ئەمیر لەموسڵ خراپەکارییان کردبووە پیشە و کارگوزارەکەی باوکی تەغلەب، بەرقعیدیان کوشتبوو. باوکی تەغلەب گەڕایەوە تا ڕێگە لەخراپەکاری ئەم دەستەیە بگرێت.

کوژرانی سلێمان کوڕی باوکی عەلی کوڕی ئەلیاس

لەم ساڵەدا سلێمان کوڕی باوکی عەلی کوڕی ئەلیاس کەباوکی فەرمانڕەوای کرمان بوو، کوژرا.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: ئەو بەمەنسور کوڕی نوح فەرمانڕەوای خوراسانی وت کەدانیشتووانی کرمان لەقەفەس و بەلوس (بەلوچ) ملکەچی فەرمانەکانی ئەون و بەمشێوەیە تەماحی گرتنی کرمانی لا دروست کرد. مەنسور سوپایەکی بەهاوڕێیەتی سلێمان بۆ کرمان ڕەوانە کرد و کاتێك سلێمان گەیشتە ئەو شارە، قەفەس و بەلوس و ئەوانی لەعێزەد ئەلدەولە جیابببوونەوە، پەیوەستی بوون و بەم شێوەیە پێگەی بەرز بوویەوە و ژمارەی سوپاکەی فراوان بوون. کوڕکیر کوڕی جوستان، جێگری عێزەد ئەلدەولە لەکرمان، ڕووبەڕووی بوویەوە و سەرئەنجام سلێمان و دوو برازاکەی، مناڵەکانی ئەلیەسع، بەکر و حسەین، کوژران و ژمارەیەکی فراوان لەفەرماندەکانی خوراسانیش گیانیان لەدەستدا و سەری براوی ئەوان بۆ لای عێزەد ئەلدەولە لەشیراز ڕەوانە کرا و ئەویش سەرەکانی بۆ

ڕۆکن ئەلدەولە نارد. ژمارەیەکی زۆریشیان ئەسیر کران.

شۆڕش لەسەقەلییە

لەم ساڵەدا مۆعیزلدین الله، خەلیفەی عەلەوی، یەعیش، موالی حەسەن کوڕی عەلی کوڕی باوکی حسەینی وەك فەرمانڕەوای دوورگەی سەقەلییە دەستنیشان کرد. ئەو هۆزەکانی لەدار ئەلسەناعە کۆکردەوە. لەم کاتەدا لەنێوان موالییەکانی کەتامە و هۆزەکانی دیکە ناسازگاری ڕوویدا و بۆ جەنگی یەکتر شمشێریان دەرکێشا. لەم جەنگەدا ژمارەیەکی زۆر لەموالییەکانی کەتامە کوژران و لەموالییەکانی سەرقوسە (ساراکوز) ژمارەیەك گیانی خۆیان لەدەستدا.

بەم شێوەیە ناسازگاری لەنێوان ئەوان تەشەنەی کرد و دوژمنایەتی باڵی بەسەردا کێشان. یەعیش بۆ سەقامگیر کردنی ئاشتی و ئارامی هەوڵی دەدا بەلام کەسانی دیکە هاوڕێیەتیان نەدەکرد و خراپەکاران لەهەموو کەنارەکانەوە دەستدرێژییەکانی خۆیان دەست پێکرد و تالانکاری و خراپەکارییان کردە پیشە و پەلاماری وەرزێرەکانیاندا و ئەمان بەخشراوەکانیان سەرکوت کرد. مۆعیز ئاگادار بوویەوە و یەعیشی لەسەرکار لابرد و باوکی قاسم کوڕی حەسەن کوڕی عەلی کوڕی باوکی حسەینی وەك جێگر و نوێنەری براکەی دەستنیشان کرد. باوکی قاسم بەرەو سەقەلییە بەڕێکەوت و کاتێك گەیشتە ئەو سەرزەمینە، خەڵکان شادمان و ئاژاوە کۆچی کرد و هەموان بۆ فەرمانبەری کردنی ئەو هاودەنگ بوون.

گەمارۆ خستنە سەر عیمران کوڕی شاهین

لەشەوال/ ئۆگۆستی ئەم ساڵە بەختیار بۆ گەمارۆ خستنە سەر عیمران کوڕی شاهین بەرەو بوتەیحە بەڕێکەوت و یەك مانگ لەواسط بەڕاو سەرقاڵ بوو. دواتر فەرمانی بەوەزیرەکەی، باوکی فەزلدا بەرەو جامیدە وکەنارەکانی بوتەیحە بەڕێکەوێت. بنەمای فەرمانەکەی ئەوە بوو ڕووبارەکان و ڕێگە ئاوییەکانی بوتەیحە ببەستێت و بەرەو دیجلە و فاروس و ڕەبع تەیر ڕەوانی بکات. ئەو چەندین بەنداوی

دروست کرد کەدەکرا لەسەر ئەوان تا عێراق بڕۆیت. ئەم کارە درێژەی کێشا و ئاوی دیجلە زیادی کرد و ئەو بەنداوەی دروستی کردبوو، رووخا.

عیمران لەپەناگاکەی خۆی لەبوتەیحە، رووی کردە پەناگایەکی دیکە لەو ناوچەیە و سامانەکانی خۆی بۆ ئەو ناوچەیە گواستەوە. کاتێك ئاو کەمی کرد و توانیان بەرێگەکەدا بڕۆن، بینیان شوێنەکەی عیمران کوڕی شاهین چۆڵە. ڕۆژەکان درێژەیان کێشا و سەربازەکان لەمانەوە شەکەت و لەگەرما و مێشوولە و قرپۆکەکانی ئەم جێگە و دەستنەکەوتنی خۆراك بێزار ببوون. سوپا دژی وەزیر شۆڕشی کرد و جوێنیان پێدا و بەمانەوە لەو شوێنە رازی نەبوون. بەختیار بەناچاری لەبەرابەر وەرگرتنی برێك پارە لەعیمران پەیمانی ئاشتی لەگەڵ بەست.

عیمران سەرەتا لێی دەترسا و ئامادە بوو پێنج هەزار درهەم بەوەزیر بدات بەڵام کاتێك پەرێشانی بارودۆخی بەختیاری بینی تەنیا دوو هەزار درهەم، ئەویش کەم کەم، پارەیدا و بارمتەی نەنارد و بۆ ڕەوانە کردنی پاشماوەی پارەکە هیچ پەیمانێکی نەدا و کاتێك سوپای بەختیار بەرێکەوت، عیمران هێرشی کردە سەر سوچ و کەنارەکانی تا ئەو جێگەی بارودۆخی ئەم سوپایە شڵەژا و شکۆی فەرماندەکانی لەناوچوو. بەختیار لەرەجەب ٣٦١/ ئاوریلی ٩٧٢ زایینی گەیشتتە بەغداد.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەرەبیع الاخر/ فەوریەی ئەم ساڵە قەرغویە، کۆیلەی سەیف ئەلدەولە کوڕی حەمدان و باوکی ئەلمەعالی کوڕی سەیف ئەلدەولە پەیمانی ئاشتییان بەست و لەحەلەب بەناوی باوکی ئەلمەعالی وتار خوێندرایەوە. ئەو لەو کاتەدا نیشتەجێی حیمس بوو. باوکی ئەلمەعالی و قەرغویە هەردووك لەسنوری خۆیان بەناوی مۆعێز لدین الله عەلەوی، فەرمانڕەوای مەغریب و میسر، وتاریان دەخوێندەوە.

لەرەمەزان/ جولای ئەم ساڵە لەسێشەممە بازاری بەغداد ئاگرێکی مەترسیدار کەوتەوە و دەستەیەك لەژنان و پیاوان سووتان. ژمارەی گەشتیاران وکەسانی دیکە کە لەم ئاگرکەوتنەوەدا سووتان، فراوان بوو. ئەم ئاگرە بۆ چوار گەرەکی

بەغداد تەشەنەی کرد.

لەم ساڵەدا لەمەککە بەناوی موتیع الله و قەرەمتییەکان وتاریان خوێندەوە و لەمەدینە بەناوی مۆعیز لدین الله عەلەوی و لەدەرەوەی مەدینە، باوکی ئەحمەدی موسەوی، باوکی شەریفی رەزی بەناوی خەلیفە موتیع، وتاری خوێندەوە.

لەم ساڵەدا عوبەید کوڕی عومەر کوڕی ئەحمەد کوڕی باوکی قاسمی عەبەسی، شافعی لەقورئان خوێنەکان، لەقەرتوبە، مرد. ئەو چەندین نووسراوی هەیە و شوێنی لەدایك بوونی بەغداد و لەساڵی ٩٠٧/٢٩٥ زایینی چاوی بەدنیا هەڵهێنا.

ئەبوبەکر محەممەد کوڕی داودی دینەوەری سۆق، ناسراو بەڕەقی کە لەگەورەکانی سۆفییەیە، لەم ساڵەدا مرد. دەستەیەك ساڵی مەرگی ئەو بە٩٧٢/٣٦٢ زایینی دەزانن.

لەم ساڵەدا قازی باوکی عەلای موحارب کوڕی محەممەد کوڕی موحارب، فەقیهی شافعی لەمانگی جومادی الاخرە/ ئاوریل کۆچی دوایی کرد. ئەو لەفیقە و کەلام بیرمەند و زانا بوو.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و شەستی کۆچی(٩٧١ زایینی)

شۆڕشی کرمانییەکان دژی عێزەد ئەلدەولە

کاتێـک – ئامارژەمـان پێـدا– عێـزەد ئەلدەولـە دەسـتی بەسـەر کرمانـدا گـرت، خـەڵکانی قـەفس و بـەلوچ پـەیمانیان بەست. بـاوکی سـەعیدی بـەلوچ و منداڵـەکانی لـەناو ئەوانـدا دەبینـران و هـەموان ڕێگـەی ناسـازگاری کردنـی عێـزەد ئەلدەولـەیان گرتەبەر و پەیمانی خۆڕاگرییان واژۆ کرد. عێزەد ئەلدەولە، عابیـد کـوڕی عـەلی بۆ هاوکاری کورکیر کوڕی جوستان نارد و هـەردووك لەگـەڵ سوپاکەی خۆیان بـەرەو جیرۆفـت بەرێکـەوتن و لـەدەی سـەفەر/ چـواردەی سـێپتامبەر گەیـشتنە یـەك و ڕووبـەڕووی دوژمـن بوونـەوە. دوو سوپا خۆڕاگرییـان کـرد و سـەرئەنجام خـەڵکانی قـەفس و هاوەڵانیـان شکـستیان خـوارد و پێـنج هـەزار کـەس لەسـەرکردە و جـەنگاوەرەکانیان کـوژران. دوو کوڕەکـەی بـاوکی سـەعید لـەناو کوژراوەکانـدا دەبینرا.

لـەم کاتـەدا عابیـد کـوڕی عـەلی شـوێن هـەڵاتووان کـەوت بـۆ ئـەوەی بەتـەواوی لـەناویان ببـات. چـەند جارێـك ڕووبـەڕوویان بوویـەوە و زیـانی پێگەیانـدن. عابیـد گەیشتە هورموز و دەستی بەسەر ئەو ناوچەدا گرت. هەروەها سەرزەمینەکانی تیز و موکرانی خستە ژێر فـەرمانی خـۆی و دوو هـەزار کەسـی ئەسیر کـرد. پاشماوەی خـەڵکان داوای ئـەمانیان بـەرز کـردەوە. قـەڵا و چیاکانی ژێـر دەسـتی خۆیـان بـەو مەرجە تەسلیم کرد کەدەست لەجەنگ هەڵبگرن و نوێژ و ڕۆژوو و زەکات و فەرمانە ئایینییەکان ئەنجام بدەن. عابید ڕووی کردە هۆزەکـانی حەرومییـە و حاسکییە کە لەوشـکایی و دەریـا چـەتەیی و هاوکـاری سـلێمان کـوڕی بـاوکی عـەلی کـوڕی ئەلیاسـیان دەکـرد. پێـشتر ئامارژەمـان پێـدا. عابیـد ڕووبـەڕوویان بوویـەوە و ژمارەیـەکی زۆری لـێ کوشـتن و بـۆ لای عێـزەد ئەلدەولـە ڕەوانـەی کـردن. ئـەم سەرزەمینە دوای ماوەیەك، ئارامی بەخۆوە بینی.

ماوەیـەك دواتـر بەلوچـەکان سـەرقاڵی کوشـت و بـڕ و بـڕینی ڕێگـەکان بوونـەوە.

کاتێك عیزەد ئەلدەولە ئاگادار بوویەوە، سوپای رازاندەوە و لەزیقەعدە/ ئۆگۆست ڕێگەی کرمانی گرتەبەر. کاتێك گەیشتە سیرجان و خراپەکاری ئەم دەستەیە و تالانکارییەکانی ئەوان لەکرمان و سیستان و خوراسان بینی، عابید کوڕی عەلی لەگەڵ سوپایەکی گەورە ڕەوانە کرد و فەرمانی پێدا شوێنپێی خراپەکاران هەڵبگرێت و لەناویان ببات. کاتێك خراپەکاران لەهێرشەکەی ئەو ئاگادار بوونەوە، ڕۆشتنە ئەو ناوچانەی گومانیان دەکرد سوپاکەی عابید ناتوانێت بڕواتە ئەو شوێنانە و دەتوانن بەئاسوودەی ژیان بەسەر ببەن. خراپەکاران کاتێك هاتنەخۆ کەبینیان سوپاکەی عابید لەهەموو قۆڵەکانەوە دەوریان دان کەتوانای هەڵاتنیان نەبوو. ئەوان ئەو ڕۆژە کەنۆزدەی ڕەبیع الاوەلی ٣٦١// یانزەی فەوریەی ٩٧٢ زایینی بوو خۆڕاگرییان کرد و لەکۆتایی ڕۆژ، هەڵاتن بەڵام زۆربەی شەڕکەرانیان کوژران و ژن و منداڵەکانیان ئەسیر کران و پاشماوەکان داویان ئەمانیان کرد و پێیان بەخشرا. ئەوان بۆ کوێستانەکان راگوێزران و عیزەد ئەلدەولە، جووتیار و وەرزێرەکانی بۆ شوێنەکانی ئەوان ڕاگوست. وەرزێرەکان زەوییەکانیان بۆ کشتوکاڵ ئامادە کرد. عابید دەستی لەخراپەکاران هەڵنەگرت و لەدەریا و وشکانی بەدوایانەوە بوو. ژمارەیەکی زۆری لێ کوشتن و بڵاوەی بەدەستەکانیان کرد و ئارامی و ئاسایشی بۆ ناوچەکە گەڕاندەوە.

زاڵبوونی قەرەمتییەکان لەدیمەشق

لەزیقەعدە/ ئۆگۆستی ئەم ساڵە قەرەمتییەکان گەیشتنە دیمەشق و فەرمانڕەوایەتی شارەکەیان گرتەدەست و جەعفەر کوڕی فەلاحیان کوشت.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: کاتێك قەرەمتییەکان لەزاڵبوونی جەعفەر کوڕی فەلاح لەشام ئاگادار بوونەوە، پەرێشان و نیگەران بوون چوونکە قەرەمتییەکان پەیمانیان لەگەڵ کوڕی توغج بەستبوو ساڵانە سێسەد هەزار دیناریان پێبدات و کاتێك جەعفەر دەستی بەسەر شامدا گرت، زانیان چیتر ئەم بڕە پارەیان بەدەست ناگات. لەبەر ئەمە هێرشیان کردە سەر شام. لەو کاتەدا حسەین کوڕی ئەحمەد کوڕی بەهرامی قەرەمتی پێشەوای ئەوان بوو. ئەو کەسی بۆ لای عیزەد ئەلدەولە

بەختیار ڕەوانە و داوای هاوکاری مادی و کەرەستەی جەنگی لێکرد. بەختیار ڕازی بوو. بڕیاردرا کاتێک لەڕێگەی شام گەیشتنە کوفە، پارە و کەرەستەی جەنگیان بەدەست بگات و کاتێك گەیشتنە کوفە و پارە و کەرەستەکانی جەنگیان وەرگرت، بەرەو دیمەشق بەڕێکەوت.

جەعفەر کوڕی فەلاح لەم هەواڵە ئاگادار بوویەوە بەڵام گرنگی پێ نەدان و خۆی لەوان بەدوور نەگرت. قەرەمتییەکان بەشێوەیەکی چاوەڕوان نەکراو هێرشیان کردەسەر و لەدەرەوەی دیمەشق گرتیان و سەرکوتیان کرد و دەستیان بەسەر ماڵ و چوارپێکانیدا گرت و شارەکەیان خستە ژێر فەرمانی خۆیان و ئەمانیان بەدانیشتووانەکەی بەخشی و ڕێگەی ڕەملەیان گرتەبەر. دەستیان بەسەر هەموو شارەکانی سەر ڕێگەکەیاندا گرت.

کاتێك مەغربییەکان لەم هەواڵە ئاگادار بوونەوە، لەسنوورەکەی خۆیان بەرەو یافا هەڵاتن و لەوێ سەنگەریان گرت. قەرەمتییەکان ڕەملیەیان خستە ژێر فەرمانی خۆیان و ڕێگەی میسریان گرتەبەر و سوپایەکیان ڕاسپارد تا گەمارۆ بخاتە سەر یافا. کاتێك قەرەمتییەکان گەیشتنە میسر، ژمارەیەکی زۆر لەعەرەبەکان، سوپاییەکان، ئەخشید و کافورییەکان پەیوەستیان بوون و هەموان لەعەین شەمسی میسر کۆبوونەوە. سوپای جەوهەر لەبەرابەر ئەوان ڕیزی بەست و هێرشی کردە سەریان. چەندین جەنگ لەنێوان ئەم دوو سوپایە ڕوویدا و هەموو جارێك قەرەمتییەکان سەردەکەوتن. گەمارۆیان خستە سەر مەغربییەکان. لەیەکێك لەڕۆژەکان مەغربییەکانی میسر هێرشیان کردە سەر باڵی ڕاستی قەرەمتییەکان و عەرەبەکان و دەستەیەکی دیکە لەقەرەمتییەکان هەڵاتن. مەغربییەکان هێرشیان کردە سەر هێزەکانی کەناری سوپای قەرەمتی و ئەوەی دەستیان کەوت، تاڵانیان کرد. قەرەمتییەکان بەناچاری گەڕانەوە و ڕێگەی شامیان گرتەبەر و لەڕەملە ئوردوویان لێدا.

دواتر قەرەمتییەکان گەمارۆیان خستە سەر یافا و بارودۆخیان لەدانیشتووانەکەی دژوار کرد.

جەوهەر لەمیسرەوە سوپایەکی بۆ هاوکاری کردنی شارۆمەندانی یافا ڕەوانە

کـرد و پـانزە کەشـتی خواردەمـەنی بەوانـدا نـارد. قەرەمتییـەکان کەشـتییەکانی خۆیـان بـۆ جـەنگی کەشـتییەکانی جەوهـەر نـارد و سـەرئەنجام دەسـتیان بەسـەر کەشـتییەکاندا گـرت. جگـە لـەدوو کەشـتی ئـەوانی دیکـە کەوتـە دەسـتی قەرەمتییەکان. ئەو دوو کەشتییەیش کەوتە دەستی هێزە رۆمییەکان.

حسەین کوڕی بەهرام پێشەوای قەرەمتییـەکان هۆنراوەیـەکی هەیـە کەبەشێکی تایبەتە بەمەغربییەکانی هاوڕێی مۆعیزلدین الله:

زعمت رجال الغرب انی هبتها فدمی اذا ما بینهم مطلول

یا مصر ان لم اسق ارضك من دم یروی ثراك فلا سقانی النیل

واتاکەی: پیاوانی رۆژئاوا گومانیان دەکرد چاوپۆشیم لێکردن. ئەگەر بەم شێوە بێت خوێنی من لەناو ئەوان بڕژێت. ئەی میسر! ئەگەر من زەوییەکەی تۆ لەخوێن سور و خاکەکەت تێراو نەکەم، رووباری نیل تێراوم نەکات.

کوژرانی محەممەد کوڕی حسەینی زەناتی

لەم ساڵەدا یوسف بولکین کوڕی زەبری، محەممەد کوڕی حسەین کوڕی زەناتی و دەستەیەك لەکەسـان و ئامۆزەکـانی ئـەوی کوشـت. محەممـەد لەئەفریقییـە دژی مۆعیزلـدین الله ئـاڵای شۆڕشـی بـەرز کردبوویـەوە و ژمارەیـەکی زۆر لەخـەڵکانی زەناتـە و بەربـەرەکان لـەدەوری کۆبوونـەوە. کردەوەکانی ئەو، مـۆعیزی بەئەندێشە ناچار کرد چوونکە دەیویست بەرەو میسر بڕوات. مـۆعیز دەترسا محەممـەدی سەرکێش و یاخی لەم سنوورە پشتگوێ بخات.

چۆنیەتی کوژرانی زەنـاتی بەم شێوە بوو: ئەو لەگەڵ دەستەیەك لەکەسـەکانی سـەر قاڵی خواردنـەوەی مـەی بوون. یوسف لەمـە ئاگـادار بوویـەوە و بەخێرایی و نهێنی هێرشی کردەسەر. زەنـاتی لـەهاتنی ئەو ئاگـادار نەبوویـەوە. کاتێك زەنـاتی چاوی بەیوسـف کـەوت، بەشمـشێرەکەی خـۆی، خـۆی کوشـت. یوسـف کەسـانی دیکـەی کوشـت و ژمارەیـەکی ئەسـیر کـرد. ئەمـە پێگـەی ئـەوی لای مـۆعیز بـەرز کردەوە و سێ رۆژ بەم بۆنەوە، شادی و خۆشی گێرا.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا عێزەد ئەلدەولە، کورکیر کوڕی جوستانی گرت و لای خۆی هێشتییەوە تا ئەگەڕێك بۆ پەیمانی ئاشتی بمێنێتەوە.

لەم ساڵەدا باوکی تەغلەب کوڕی حەمدان، کچی بەختیاری بەمارەیی سەد هەزار دینار، وەك هاوسەری خۆی دەستنیشان کرد. کچی بەختیار لەم کاتەدا تەمەنی سێ ساڵ بوو. نوێنەری ئەو بۆ ڕازی بوون بەم هاوسەرگیرییە، باوکی حەسەن عەلی کوڕی عەمرۆ کوڕی مەیمون، هاوڕێی باوکی تەغلەب بوو. ئەم مارە بڕینە لەمانگی سەفەر/ دێسامبەر ئەنجامدرا.

لەم ساڵەدا دووپیاو لەمزگەوتی دێرماری میخائیل لەکەنارەکانی موسڵ کوژران. باوکی تەغلەب لەبەرابەردا ژمارەیەك لەمەسیحییەکانی گرت.

لەم ساڵەدا مۆئەیید الله کوڕی ڕۆکن ئەلدەولە، ساحەب باوکی قاسم کوڕی عیبادی وەك وەزیر هەڵبژارد. ساحەب، کاروبارەکانی ڕێکخست.

لەم ساڵەدا باوکی قاسم کوڕی سلێمان کوڕی ئەیووبی تەبەرانی، نوسەری (معاجم ثلاثه) لەتەمەنی سەد ساڵی لەئیسفەهان مرد. ئەبوبەکر محەممەد کوڕی حسەینی ئاجوری لەمەککە مرد. ئەم دوانە لەحافزانی حەدیس بوون.

لەم ساڵەدا سەری کوڕی ئەحمەد کوڕی سەری باوکی حەسەنی کێندی ڕەفا، وتاردەری موسڵی، لەبەغداد کۆچی دوای کرد.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و شەست و یەکی کۆچی (٩٧٢ زایینی)

کرداری رۆمییەکان لەجەزیرە

لەموحەرەم/ ئۆکتۆبەری ئەم ساڵە، پاشای رۆم بەشێوەیەکی لەناکاو هێرشی کردە سەر رۆها و کەنارەکانی و دواتر رێگەی جەزیرەی گرتەبەر و لەگەڵ سوپاکەی گەیشتنە نەسیبین و تالآنیان کرد و ئەوەی بینیان، ئەسیر و سووتاندیان و شارەکەیان وێران کرد. رۆمییەکان ئەم بەلآیان بەسەر دیاربەکریش هێنا. باوکی تەغلەب کوڕی حەمدان هیچ جموجۆڵێکی لەخۆی نیشاندا و هیچ هەوڵێکی بۆ دوورخستنەوەی رۆمییەکان نەدا. تەنیا پارەی بۆ پاشای رۆم نارد تا خۆی لەزیانەکان بەدوور بێت.

دەستەیەك لەم سەرزەمینە رێگەی بەغدادیان گرتەبەر و لەناو مزگەوت و پەرەستگاکان، هانی موسوڵمانیاندا و باسی تالآن، کوشتار و ئەسیر کرانی ژن و مناڵەکانیان بەدەستی رۆمەکان کرد. خەڵك لەوتەکانی ئەوان نیگەران بوون. خەڵکانی جەزیرە، دانیشتووانی بەغدادیان لەئاوەلآ بوونی رێگەکان و تەماح و هێرشی رۆمییەکان ترساند و بیریان خستنەوە کەئەگەر رۆمییەکان مەبەستی هێرش کردنە سەر بەغداد بکەن، هیچ کەسك و لەمپەرێك لەرێگەدا بوونی نابێت و کەس ناتوانێت رێگەیان لێ بگرێت. دانیشتووانی بەغداد پەیمانیان بەست و مەبەستی کۆشکی خەلیفە، تائیع الله یان کرد بەلآم رێگەی ئەو کارەیان لێ گیرا و دەروازەکانی کۆشکیان بەست. هێرشبەران ئەو جوێن و وتانەیان هێنایە سەرزمان کەتواناى گێڕانەوەیمان نییە.

بەختیار لەم کاتەدا لەکەنارەکانی کوفە سەرقاڵی راو بوو. ژمارەیەك لەسەرکردەکانی بەغداد پۆشتنە لای و سەرقاڵ بوونی ئەو بەڕاو و جەنگ لەگەڵ عیمران کوڕی شاهینی موسوڵمان و پشتگوێ خستنی جیهاد لەگەڵ رۆمییەکان و رێ نەگرتنی لەهێرشی رۆمییەکان بۆ سەر سەرزەمینە ئیسلامییەکانیان بەکارێکی قێزەون لەقەڵەمدا. بەختیار بەڵێنی پێدان لەم جەنگەدا هاوکارییان بکات. کەسی بۆ

لای سەبوکتەکینی پەردەدار نارد و فەرمانی پێدا خۆی ئامادە بکات و فەرمانی جیهادی گشتی بەهەموان رابگەیێنێت. سەبوکتەکین ئەو کارەی ئەنجامدا. ژمارەیەکی زۆر لەخەڵکان لەدەوری کۆبوونەوە کەلەژماردن نەدەهاتن. بەختیار کەسی بۆ لای باوکی تەغلەب کوڕی حەمدان، فەرمانڕەوای موسڵ نارد و فەرمانی پێدا خواردەمەنی و وێنجە کۆبکاتەوە. ئەوی لەمەبەستی خۆی بۆ هێرش کردنە سەر رۆمییەکان ئاگادار کردەوە. باوکی تەغلەب بەخۆشحاڵییەوە بەداواکەی رازی و فەرمانەکانی ئەنجامدا.

شۆڕش لەبەغداد

لەم ساڵەدا لەبەغداد شۆڕشێکی بەربلاو سەریهەڵدا و خەڵکان زیاد لەرادە، دەمارگیرییان لەخۆیان نیشاندا و بوونە چەندین دەستە. سەرسەرییەکان خۆیان هەڵدایە ناو ئەم شۆڕشە و خراپەکارییان کردە پیشە و سامانی خەڵکیان تالآن دەکرد.

هۆکارەکەی وەك ئاماژەمان پێدا ئامادە بوونی خەڵکانی بەغداد بۆ جیهاد بوو. ژمارەی ئەوان بەرادەیەك زیادی کرد کەچەندین دەستە لەنەوجەوانان، گەنجەکان، سوننییەکان، شیعەکان و کۆلآن و گەڕەکان دروست بوو و سامانەکانیان تالآن دەکرد و خوێنی خەڵکانیان دەڕشت وماڵەکانیان دەسووتاند. گەڕەکی کەرخ تەنیا یەکێك لەگەڕەکە سووتاوەکان بوو. ئەم گەڕەکە شوێنی بازرگانەکان و شیعەکان لەقەڵەم دەدرا و لەبەر ئەمە لەنێوان نەقیب باوکی ئەحمەدی موسەوی و باوکی فەزڵ شیرازی(وەزیر) ناسازگاری هاتە ئاراوە.

بەختیار کەسی بۆ لای خەلیفە موتیع نارد و داوای پارەی لێکرد تا بۆ جیهاد خەرجی بکات. موتیع وتی: خەرجی شەڕکەران لەئەستۆی خۆیانە و بەرژەوەندی موسوڵمانان لەدەستی ئەواندایە. من ئەو کاتە بەم کارە ناچار دەبووم کەجیهان لەژێر فەرمانی مندا بووایە و پارەکان بۆ گەنجینەکانی من ڕەوانە بکرایە، بەلآم ئێستا کەدۆخەکە بەو شێوە نییە، ئەم ئەرکە لەئەستۆی مندا نابێت و ئەنجامدانی لەسەر شانی کەسێکە فەرمانڕەوایەتی سەرزەمینەکانی لەدەستایە. تەنیا وتار

بەناوی من دەخوێندرێتەوە و ئەگەر خوازیار بن، تەختی خەلافەت بەجێدێڵم.

لەنێوان بەختیارو خەلیفە چەندین پەیك هاتوچۆیان دەکرد و بەختیار هەڕەشەی لەخەلیفە کرد. خەلیفە چوارسەد هەزار درهەمی بۆ نارد. خەلیفە ناچار بوو بۆ دابین کردنی ئەم برە پارە، جل و بەرگ و شوێنە وێرانەکانی ماڵەکەی و بەشێکی دیکە لەشتەکانی بفرۆشێت. ئەم هەواڵە لەنێوان عێراقییەکان و حاجییەکانی خوراسان و خەڵکان بلاّو بوویەوە کەسامانەکانی خەلیفە دەستی بەسەردا گیراوە. بەختیار کاتێك پارەکەی بەدەست گەیشت، بۆ خەرجییەکانی خۆی تەرخانی کرد و بابەتی جیهاد و جیهادییەکان، بوو بەبڵقی سەرئاو.

بەرێکەوتنی مۆعێزلدین الله ی عەلەوی لەرۆژئاواوە بەرەو میسر

لەم ساڵەدا مۆعێز لدینی عەلەوی لەئەفریقییەوە بەرەو میسر بەرێکەوت. سەرەتای ئەم شوێنگۆڕکێ کۆتاییەکانی شەوالی ٣٦١/ ئۆگۆستی ٩٧٢ زایینی بوو. ئەو لەمەنسورییەوە بەرێکەوت و لەسەردانییە ئوردووی لێدا. سەردانییە گوندێك لەنزیك قیروانە. پیاوان، کارگوزاران و بنەماڵەکەی لەم شوێنە پەیوەستی بوون و سامان و کالاّکان و شتەکانی کۆشکەکانی لێرە کۆکردەوە. دینارەکانیان ئەویان بۆ شمش گۆڕی و هاوشێوەی بەردئاشەکان لەقاڵبیاندا. هەردوو بەردئاشێکیان دەخستە سەر پشتی وشترێك.

مۆعێز لدین لەسەردانییەوە بەرەو میسر بەرێکەوت و پێش ڕۆشتن، یوسف بولکین کوڕی زیری کوڕی مەنادی سەنهاجی حومەیری وەك فەرمانڕەوای سەرزەمینی ئەفریقییە دیاریکرد بەلاّم فەرمانڕەوایەتی سەقەلییە و تەرابولسی ڕۆژئاوا و سورتی پێنەدا و حەسەن کوڕی عەلی کوڕی باوکی حسەین -ئامارژەی پێدەدرێت- وەك فەرمانڕەوای ئەم ناوچانە دیاریکرد. عەبدوللە کوڕی یەخلەفی کەتامی کەلای ئەو پێگەیەکی تایبەتی بوو، وەك فەرمانڕەوای تەرابلوس دەستنیشان کرد و فەرمانی بەزیاد الله کوڕی قودەیمدا ماڵیاتی ئەفریقییە کۆبکاتەوە و عەبدجەباری خوراسانی وەك لێپرسراوی کۆکردنەوەی باج دانا و حسەین کوڕی خەلەفی موسەدی کردە هاورێی ئەو. فەرمانی بەهەمواندا گوێرایەڵی فەرمانەکانی یوسف کوڕی زیری بن.

ئەو چوار مانگ لەسەردانییە مایەوە تا بەمەبەستەکانی گەیشت. دواتر ملی ڕێگەی گرتەبەر. یوسفی بولکین لەرێگەدا هاورێیەتی دەکرد و موعیز لدین فەرمانی کارەپێویستەکانی پێدەدا. ئێمە گێڕانەوەی تایبەت بەپێشینانی یوسفی بولکین بەئەندازەی پێویست باس دەکەین.

مۆعیزلدین الله، یوسفی لەنیوەی رێگە، بۆ سنوری فەرمانڕەوایەتی خۆی گەڕاندەوە و خۆی لەگەڵ سوپا و کەسانی دەوروبەری هێرشی کردە سەر تەرابلوس. لەم کاتەدا دەستەیەك لەسوپاییەکانی بۆ کوێستانی نەفوسە هەڵاتن. مۆعیز شوێنیان کەوت بەڵام نەیتوانی بیانگرێت.

دواتر رێگەی میسری گرتەبەر و کاتێك محەممەد کوڕی هانی، وتاردەری ئاندۆلۆسی گەیشتە بەرقە، محەممەد کوڕی هانی بەشێوەیەکی چاوەڕوان نەکراو کوژرا و جەنازەی بێ گیانی ئەویان دۆزییەوە کەلای دەریا فرێدرابوو. کەس نەیزانی کێ ئەوی کوشتووە.

محەممەد کوڕی هانی لەکۆتاییەکانی رەجەبی ٣٦٢/ مەی ٩٧٣ زایینی کوژرا. ئەو بەجوانی هۆنراوەی دەهۆنییەوە بەڵام بۆ وەسف کردنی مۆعیز زێدەڕۆیی کرد و زانا ئایینیەکان (تەکفیریان) کرد و ئەویان بەبێ دین لەقەڵەمدا. ئەمە یەکێك لەهۆنراوەکانی ئەوە:

ما شئت لا ما شاؤت الاقدار   فاحكم فانت الواحد القهار

واتاکەی: خواست، خواستی تۆیە نەك چارەنوس، کەواتە فەرمان بدە چوونکە تۆی تاقانەی سەرکەوتوو.

یا:

و لطال ما   زاحمت حول ركابه جبريلا

زۆرکات لەگەڵ ئەو دەبیتە هاودەمی جبرەئیل.

ئەمەیش یەکێکە لەو هۆنراوانەی بۆ ئەوی دەگێڕنەوە بەڵام من لەدیوانەکەی ئەودا نەمبینی:

حل برقادة المسيح   حل بها آدم و نوح

حل بها الله ذوالمعالى   فكل شيء سواه ريح

واتاکەی: مەسیح و ئادەم و نوح لەرەقادە دابەزین و خواوەندی خاوەنی

گەورەییەکان لەوێ دابەزی و هەر شتێك جگە لەو فیرۆیە.

رەقادە شارێکە لەنزیك قیروان. بەهەرحاڵ هۆنراوەکانی محەممەد کوڕی هانی سنوورەکانی پیاهەڵدان و وەسف کردنی بەزاندووە.

مۆعێز ڕۆشت و لەکۆتاییەکانی شەعبان/ جونی ئەم ساڵە گەیشتە ئەسکەندەرییە. سەران و گەورەکانی میسر پێشوازییان لێکرد. مۆعێز، رێزی گرتن وچاکەی لەگەڵ کردن و لەپێنجی رەمەزانی ٣٦٢/ دەی جونی٩٧٢ ڕۆشتە ناو قاهیرە و سوپاکەی لەمیسر و قاهیرە جێگیر بوون و ژمارەیەکی زۆری ئەوان لەخێوەتەکاندا مانەوە.

یوسف کوڕی بولکین دوای ماڵئاوایی لەگەڵ مۆعێز، لەمەنسورییە مایەوە و کارگوزارەکانی بۆ سنوورەکان ڕەوانە کرد. دواتر خۆی بەرەو سەرزەمینەکان بەرێکەوت تا لەنزیکەوە سەرپەرەشتی کاروبارەکان بکات و دادپەروەری لەناو خەڵکان بڵاو بکاتەوە. خەڵکانی باغایە دژی کارگوزارەکەی خۆیان ئاڵای شۆڕشیان بەرز کردەوە و رووبەرووی بوونەوە و بەهەڵاتن ناچاریان کرد. یوسف سوپایەکی بۆ جەنگی ئەوان ڕەوانە کرد بەڵام نەیتوانی سەرکەوتن بەدەست بێنێت. کارگوزارەکەی یوسف، لەرووداوەکان ئاگاداری کردەوە. یوسف سوپای رازاندەوە و سەربازەکانی بۆ جەنگ لەو سەرزەمینە کۆکردەوە بەڵام لەم کاتەدا هەواڵی پێگەیشت کەخەڵکانی تاهەرت شۆڕشیان دەستپێکردووە و شمشێری ناسازگارییان دەرکێشاوە و کارگوزارەکەیان لەشارەکە دەرپەڕاندووە. یوسف ڕێگەی تاهەرتی گرتەبەر و رووبەروویان بوویەوە و سەرکەوتنی بەدەست هێنا و شارەکەی وێران کرد. لەو شارە ئاگادار بوویەوە خەڵکانی زەناتە لەتێلمێسان دابەزیون. یوسف هێرشی کردەسەریان و ئەوان هەڵاتن. یوسف چەند رۆژێك لەتێلمێسان مایەوە و گەمارۆی خستەسەر. خەڵکەکەی، ملکەچی خۆیان بۆ فەرمانەکان نیشاندا و یوسف، لێیان خۆش بوو. دانیشتووانی ئەو شارەی بۆ ئەشیر ڕەوانە کرد و ئەوان لەوێ بناغەی شارێکیان داڕشت و ناویاننا تێلمێسانە.

دواتر لەنێوان زیادە الله کوڕی قودەیم و کارگوزارەکەی هاورێی بەناوی عەبدوللە کوڕی محەممەدی کاتب، ناسازگاری هاتە ئاراوە و دەستیان بۆ شمشێر برد و ژمارەیەك لەدەوری هەرکام لەوان کۆبوویەوە. چەندین جەنگ لەنێوان ئەوان روویدا. یوسفی بولکین زیاتر خوازیاری سەرکەوتنی عەبدوللە بوو. دواتر باوکی عەبدوللە

کوڕی قودەیمی گرت و زیندانی کرد. کوڕی قودەیم لەزیندان مایەوە تا ئەو کاتەی مۆعیز لەمیسر مرد و پێگەی یوسف کوڕی بولکین بەرز بوویەوە.

لەساڵی ٩٧٤/٣٦٤ زایینی خەلەف کوڕی حسەین لەقەڵایەکی بەرز دەرکەوت و ژمارەیەکی زۆر لەبەربەرەکان وکەسانی دیکە لەدەوری کۆبوونەوە. ئەو لەهاوڕێ کۆنەکانی کوڕی قودەیم بوو. یوسف لەم هەواڵە ئاگادار بوویەوە و هێرشی کردە سەر قەڵاکەی و بۆ جەنگی ئەو ڕیزی بەست. لەهەر دوو سوپا ژمارەیەکی زۆر کوژران. سەرئەنجام یوسف دەستی بەسەر قەڵاکەدا گرت و خەلەف کوڕی حسەین هەڵات. ژمارەیەکی زۆر لەدانیشتووانی ئەم قەڵایە لەناو خوێنی خۆیاندا گەوزان. یوسف، سەری حەوت هەزار کەس لەدانیشتووانی قەڵاکەی بۆ قیروان نارد. دواتر خەلەفی گرت و فەرمانیدا سوار لەسەر وشتر بیگەڕێنن. دواتر لەداریانیدا و سەری بڕاوی ئەویان بۆ میسر نارد. کاتێك خەڵکانی باغایە لەم پێشهاتە ئاگادار بوونەوە، ترسان و ڕێگەی ئاشتییان لەگەڵ یوسف گرتەبەر و ملکەچی خۆیان بۆ فەرمانەکانی نیشاندا. یوسف ئەوانی لەباغایە دوور کردەوە و دیواری شارەکەی وێران کرد.

یوسف بولکین کوڕی زیری کوڕی مەناد و بنەماڵەکەی

ناوی ئەو یوسف بولکین کوڕی زیری کوڕی مەنادی سەنهاجی حومەیرییە. پێش ئەوەی مەنسور بڕواتە مەغریب سەنهاجییەکان و شوێنکەوتەکانی لەو سەرزەمینە ملکەچی فەرمانەکانی بوون. باوکی ئەو، مەناد، گەورەی خەڵکەکەی بوو. خاوەنی سامان و چەندین منداڵ بوو. ڕێزی لەمیوانەکان دەگرت. ئەو لەڕۆژگاری خۆی، زیری کوڕی پێش منداڵەکانی دیکەی دەخست. سەرکردایەتی ژمارەیەکی زۆر لەخەڵکانی سەنهاجەی لەئەستۆدابوو و لەگەڵ ئەوان سەرقاڵی تاڵانی و ئەسیر کردنی خەڵکان بوو. زەناتییەکان ڕژدییان پێبردن و هێزیان کۆکردەوە تا هێرش بکەنە سەر زیری و لەناوی ببەن. بۆ ئەم مەبەستە بەپەلە هێرشیان کردەسەر و شەوانە و بەشێوەیەکی چاوەڕوان نەکراو ڕووبەڕوویان بوونەوە و ژمارەیەکی زۆریان لێ کوشتن و سامانەکانیان تاڵان کرد. شوێنکەوتەکانی زیری زیادی کرد وبۆ دابین کردنی نیازەکانیان ڕووبەڕوی کێشە و گرفت بوونەوە. پێشنیاریان بەزیری کرد ئەوان بۆ

سەرزەمینێکی دیکە ببات. زیری ئەوانی بۆ شوێنێك لەشاری ئەشیر ڕەوانە کرد. ئەو لەوێ سەرچاوەی ئاوی زۆری بینی و پەسەندی کرد و بناغەی شاری ئەشیری لەوێ داڕشت و خۆی و هاوەڵانی لەوێ مانەوە. ئەم پێشهاتە لەساڵی ٣٦٤/٩٧٤ زایینی بوو.

زەناتییەکان لەو دیارە خراپەکارییان دەکرد و کاتێك هێرشیان دەکرایەسەر، پەنایان بۆ دەشت و چیاکان دەبرد. کاتێك شاری ئەشیر دروست کرا، سەنهاجییەکان لەنێوان زەناتییەکان و بەربەرییەکان جێگیر بوون. قائیم ڕەزامەندی خۆی نیشاندا.

زیری لەخراپەکاری زەناتییەکان ئاگادار بوویەوە و بیستی کارە ناڕەواکان بەڕەوا دەزانن و ئەوەی پێغەمبەرێك لەناو ئەوان دەرکەوتووە. هێرشی کردەسەریان و لەناوی بردن. ئەو کەسەی بانگەشەی پێغەمبەری دەکرد، گرتی و بردییە بارەگای فەقیهەکان و لەبەر چاوی ئەوان کوشتی.

زیری لەکاتی شۆڕشی باوکی یەزید، ناو و نیشانێکی جوانی لەخۆی بەجێهێشت و خواردەمەنی گەیاندە قائیم لەمەهدییە و لای ئەو پێگەی بەرز بوویەوە.

دواتر زەناتییەکان گەمارۆیان خستە سەر ئەشیر. زیری سوپایەکی گەورەی کۆکردەوە. لەنێوان دوو سوپا چەندین جەنگ روویدا و ژمارەیەکی فراوان لەهەردوولا کوژران. سەرئەنجام زیری سەرکەوت و سامانی زەناتییەکانی تاڵان کرد.

ماوەیەك دواتر پیاوێك لەچیای ئەوراس دژی مەنسور ئاڵای شۆڕشی بەرز کردەوە و ژمارەیەك لەدەوری کۆبوونەوە. ئەویان بەسەعید کوڕی یوسف ناو دەبرد. زیری، کوڕەکەی، بولکینی لەگەڵ سوپایەکی گەورە بۆ جەنگی ئەو ڕەوانە کرد. بولکین لەباغایە رووبەرووی بوویەوە و دوو سوپا ریزیان بەست و ئاگری جەنگیان هەڵگیرساند. لەکۆتایی جەنگەکە، سەعیدی خارجی و شوێنکەوتەکانی لەهەوارە و کەسانی دیکە کوژران. بەم شێوەیە پێگەی ئەو لای مەنسور بەرز بوویەوە. ئەو —وەك ئاماژەمان پێدا— لەگرتنی فاس دەورێکی شیاوی بوو.

دواتر بولکین کوڕی زیری مەبەستی محەممەد کوڕی حسەین کوڕی خزری زەناتی کرد کەدژی مۆعیز ئاڵای شۆڕشی بەرز کردبوویەوە. ژمارەیەکی زۆر لەدەوری محەممەد کۆبیبوونەوە و پێگەی ئەویان بەرز کردەوە. یوسف کوڕی بولکین سەرکەوتنی بەدەست هێنا و ژمارەیەکی بەرچاو لەشوێنکەوتەکانی کوشت. مۆعیز

شادمان بوو چوونکە دەیخواست، لەبەر توانایییەکانی یوسف کوڕی بولکین، فەرمانڕەوایی هەموو ڕۆژئاوایی پێببەخشێت بەڵام لەوە دەترسا دوای ڕۆشتنی خۆی بۆ میسر، یوسف دەست بەسەر هەموو ئەو سەرزەمینەدا بگرێت. کاتێك لێڵ بوونی نێوان یوسف و زەناتییەکان پەرەی سەند، مۆعێز لەئەندێشەی یوسف بۆ زاڵ بوون بەسەر سەرزەمینەکەی ئاسوودە بوو.

لەنێوان جەعفەر کوڕی عەلی، فەرمانڕەوای شاری مەسیلە و زاب، و زیری دوژمنایەتی هاتبووە ئاراوە. کاتێك پێگەی زیری لای مۆعێز بەرز بوویەوە، جەعفەر پەسەندی نەکرد و لەبەر ئەمە سەرزەمینەکەی خۆی بەجێهێشت و پەیوەستی خەڵکانی زەناتە بوو. ئەوان بەخۆشحاڵییەوە پێشوازییان لێکرد و لەبەر دوژمنایەتی لەگەڵ زیری، وەك سەرۆکی خۆیان هەڵیانبژارد. جەعفەر دژی مۆعێز ئاڵای شۆڕشی بەرز کردەوە. زیری لەگەڵ ژمارەیەك لەخەڵکانی سەنهاجە و کەسانی دیکە هێرشی کردەسەر و لەرەمەزان/ جون، جەنگ دەستی پێکرد. لەم کاتەدا ئەسپەکەی زیری، ئەوی خستە خوار و مرد. جەعفەر گومانی کرد زەناتییەکان لەمەرگی زیری پەشیمان بوونەتەوە و مەبەستی نافەرمانییان لەسەردایە، پێی وتن: کوڕی جەعفەر، یوسفی بولکین، چاوپۆشی لەخوێنی باوکی ناکات و تەنیا بەکوشتنی بکوژی باوکی بەسەندە ناکات. باشتر وایە لەچیا وکوێستانە بڵندەکان پەنا بگرین. هاوەڵانی بەوتەکانی رازی بوون و ئەو سامان وکەسانی خۆی خستە سەر پشتی چوارپێکان و ڕەوانەی کردن و خۆی لەگەڵ زەناتییەکان مایەوە. بەڵام بەشێوەیەکی نهێنی فەرمانی بەکۆیلەکانی خۆیدا لەناو کاروانەکە ئاژاوەیەك بنێنەوە. کۆیلەکان ئەو کارەیان کرد و ئەو لەدوورەوە سەیری دەکرد. بەزەناتییەکانی وت: بابزانم ئەم شۆڕش و ئاژاوە بۆ چییە، و خۆی گەیاندە کاروانەکە و لەدەست زەناتییەکان خۆی رزگار کرد و ڕۆشتە لای فەرمانڕەوای ئومەوییەکان لەئاندۆلۆس. فەرمانڕەوای ئاندۆلۆس رێزی گرت و چاکەی لەگەڵ کرد. زەناتییەکان پەشیمان بوونەوە بۆچی پێشتر نەیانکوشت و سامانەکەیان تاڵان نەکرد.

لەم کاتەدا یوسفی بولکین هێزێکی زۆری کۆکردەوە و بۆ تۆڵەسەندنەوەی خوێنی باوکی هێرشی کردە سەر زەناتییەکان و ژمارەیەکی زۆری لێ کوشتن. ژنەکانی ئەسیر کرد و مناڵەکانی وەك تاڵانی لەگەڵ خۆی برد و فەرمانیدا قازان بخەنە سەر سەریان و

خواردن دروست بکەن. مۆعیز بەم هەواڵە شادمان و مەسیلە و کەنارەکانی پەیوەستی فەرمانڕەوایەتی یوسف بولکین کرد. یوسف پێگەی بەرز بوویەوە. پاشماوەی بەسەرهاتی ئەو کاتێك باس دەکەین کەفەرمانڕەوایەتی ئەفریقیە بگرێتەدەست.

ئاشتی لەنێوان ئەمیر مەنسور کوڕی نوح و ڕۆکن ئەلدەولە و عێزەد ئەلدەولە

لەم ساڵەدا لەنێوان ئەمیر مەنسور کوڕی نوحی سامانی، فەرمانڕەوای خوراسان و ماوەرائەلنەهر لەلایەك و ڕۆکن ئەلدەولە و کوڕەکەی عێزەد ئەلدەولە لەلایەکی دیکە بەو مەرجە پەیمانی ئاشتی واژۆ کرا کەڕۆکن ئەلدەولە و عێزەد ئەلدەولە، ساڵانە سەد و پەنجا هەزار دینار بۆ ئەمیر نوح ڕەوانە بکەن. نوح لەگەڵ کچی عێزەد ئەلدەولە پەیوەندی هاوسەرگیری بەست و چەندین دیاری گرانبایی بۆ عێزەد ئەلدەولە نارد کەهاوشێوە و هاوتای نەبینراوە و نەبیستراوە. پەیمانی ئاشتی لەنێوان ئەوان نووسرا و گەورەکانی خوراسان، فارس و عێراق وەك شایەت پەیمان نامەکەیان واژۆ کرد.

محەممەد کوڕی ئیبراهیم کوڕی سیمجور، فەرمانەدەی سوپای خوراسان، کەنێردراوی ئەمیر مەنسور بوو، ئەم ئاشتییەی ڕێکخست.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەسەفەر/ نۆڤەمبەری ئەم ساڵە ئەستێرەیەکی گەورە کەوتەخوار. ڕووناکییەکی گەورەی لێ بینرا و لەکاتی کەوتنەخوار دەنگێکی هاوشێوەی هەورەگرمەی لێ بیسترا.

لەشەوال/ جولای ئەم ساڵە باوکی تەغلەب کوڕی حەمدان دەستی بەسەر قەڵای ماردیندا گرت. جێگری براکەی ئەم قەڵایەی پێسپارد. باوکی تەغلەب، هەموو سامانی براکەی، لەحەرەمسەرا و سامان وکەل و پەل وکەرەستەکانی جەنگی هەڵگرت وبۆ موسڵی گواستەوە.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و شەست و دووی کۆچی (٩٧٢و٩٧٣ زایینی)

شکستی ڕۆمییەکان و ئەسیر کرانی دوموستوق

لەم ساڵەدا لەنێوان هیبەت الله کوڕی ناسر ئەلدەولە کوڕی حەمدان و دوموستوق لەمەیافارقین جەنگ ڕوویدا.

چۆنیەتییەکەی وەك ئاماژەمان پێدا ئەوە بوو دوموستوق جەنگی لەسەرزەمینە ئیسلامییەکان دەست پێکرد و دیاری بەکر و ڕەبیعەی تالآن کرد و لەبەر ئەوەی کەس ڕووبەڕووی نەبوویەوە، تەماحکار وبڕیاریدا دەست بەسەر ئامەدیش (دیاربەکر) بگرێت. بۆ ئەمە مەبەستە بەرەو شارەکە بەرێکەوت. دیاربەکر لەم کاتەدا لەژێر فەرمانی هەزار مەرد، کۆیلەی باوکی هەیجا کوڕی حەمدان دابوو. هەزار مەرد نامەیەکی بۆ باوکی تەغلەب نووسی و داوای هاوکاری لێکرد و ئەوی لەبارودۆخی خۆی ئاگادار کردەوە. باوکی تەغلەب، براکەی، باوکی قاسم هیبەت الله کوڕی ناسر ئەلدەولەی بەرەو ئامەد ڕەوانە کرد و باوکی هەیجا لەگەڵ باوکی قاسم، هەردووك بۆ جەنگ دژی دوموستوق بڕیار و پەیمانیاندا و هێرشیان کردەسەر و لەکۆتایی ڕەمەزان/ پێنجی جولای لەبەرابەر ئەو ڕیزیان بەست. ژمارەی سوپاکەی دوموستوق فراوان بوو بەلآم هەزار مەرد و باوکی قاسم لەتەنگەیەك گرفتارییان کرد تا ئەو جێگەی ئەسپەکان توانای جموجۆڵیان نەما. ڕۆمییەکان کەبۆ ئەم ڕووبەڕوو بوونەوەیە ئامادە نەبوون، هەلآتن. موسوڵمانان دوموستوقیان گرت و ئەو لەزیندان مایەوە تا لەساڵی ٩٧٣/٣٦٣ زایینی نەخۆش کەوت. باوکی تەغلەب بۆ چارەسەر کردنی هەوڵی زۆریدا و هەموو پزیشکەکانی کۆکردەوە بەلآم سوودی نەبوو و دوموستوق مرد.

ئاگرکەوتنەوە لەکەرخ

لەشەعبان/ مەی ئەم ساڵە ئاگرێکی گەورە کەرخی سووتاند. چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: دەستاق بان، پیاوێکی کوشت و خەڵکان و تورکەکان دەنگی نارەزاییەتیان بەرز کردەوە. دەستاق بان هەڵات و خۆی خستە ناو ماڵی یەکێك لەتورکەکان. خەڵکان ئەویان لەماڵەکەی هێنایەدەر و کوشتیان و جەنازەکەیان سووتاند و دەرگای زیندانی (دەستاقخانە)یان کردەوە و زیندانییەکانیان رزگار کرد. باوکی فەزڵ بۆ گرتنی خراپەکاران سوار ئەسپ بوو و پەردەدارێکی بەناوی ساق بۆ جەنگی خەڵکی گەڕەك و کۆڵانەکانی کەرخ نارد. ساقی بۆ بەجێهێنانی سوونەت سەختگیر بوو. لەبەر ئەمە ئاگرێکی ئەوتۆی لەکەرخ هەڵگیرساند کەحەڤدە هەزار کەس سووتان و سێسەد و ژمارەیەکی زۆر لەماڵەکان و سی و سێ مزگەوت و سامانێکی زۆر لەم ئاگرەدا گڕیان گرت.

لابردنی باوکی فەزڵ لەوەزارەتی عیزەد ئەلدەولە و وەزارەتی کوڕی بەقیە

لەزیحەججە/ سێپتامبەری ئەم ساڵە باوکی فەزڵ عەباس کوڕی حسەین لەوەزارەتی بەختیار لابرا و محەممەد کوڕی بەقیە جێگەی گرتەوە. خەڵکان لەم کارە سەریان سووڕما چوونکە محەممەد خاوەنی هیچ پێگەیەك نەبوو. ئەو لەئەوانا ژیانی بەسەردەبرد و باوکی وەرزێر بوو بەڵام خۆی یەکێك لەکەسە نزیکەکانی بەختیار لەقەڵەم دەدرا و کاروباری تایبەت بەچێشتخانەی ئەوی هەڵدەسوڕاند.

باوکی فەزڵی وەزیر زیندانی کرا و ماوەیەك دواتر مرد. دەستەیەك دەڵێن ژەهر خواردیان کرد.

لەکاتی وەزارەتی ئەو کاروبارە ئایینییەکان بەفیڕۆچوون کەسووتاندنی گەڕەکی کەرخ یەکێك لەکارە خراپەکانی ئەو بوو کەژمارەیەکی زۆری خەڵکان و کەل و پەلەکان لەناوچوون. هەروەها ئەوکەسێکی ستەمکار بوو و سامانی کەسەکانی زەوت دەکرد و بۆ تەندروستی خۆی لەناو سوپاییەکان بڵاوی دەکردەوە بەڵام

خواوەند بەڵای خۆی بەسەردا باراند و چەندە راستی وت پێغەمبەری خوا ئەو کاتەی فەرمووی: ((هەرکەس رەزامەندی خەڵکان بەبەهای تورە بوونی خواوەند بەدەست بێنێت، خواوەند لێی تورە دەبێت و خەڵکان لەو تورە دەکات.))

کردەوەکانی ئەو (لەلەناوچوونی) ئاشکراتر لەو تۆمەتانە بوو دوژمنەکانی بۆیان هەڵدەبەست، ئەو دوژمنانەی بۆ بەدیهێنانی خواستەکانی ئەو لەدین زێدەرۆیی و ستەمیان لەخەڵکان دەکرد. دوای ئەوەی خۆی و دەبیر و پەردەدارەکەیان زیندانی کرد، هاوسەرەکەی مرد و ماڵەکەی وێران و شوێنەواری سڕایەوە. پەنا دەبەینە بەر بارەگای خواوەند لەم چارەنووسە کارەساتبارە. لەخوا دەپاڕێینەوە دەرئەنجامێکی باشمان پێببەخشێت چوونکە هەموو شتەکانی ئەم جیهانە زیان بەخشە.

لەلایەکی دیکە، کاروبارەکان بۆ کوڕی بەقیە سەقامگیر بوو و بارودۆخی لەبەر زەوت کردنی سامانی باوکی فەزڵ و هاوەڵانی، بەرەو باش بوون دەڕۆشت بەڵام کاتێك سامانی ئەویش کۆتایی پێهات، ستەمکاری کردە پیشە. کەنارەکانی وێران کرد و خراپەکاران دەرکەوتن و ئەوەی دەیانویست، ئەنجامیاندا و ناسازگاری لەنێوان بەختیار و تورکەکان تەشەنەی سەند و کوڕی بەقیە هەوڵیدا پەیوەندییەکانی خۆی لەگەڵ بەختیار و سەبوکتەکین بپارێزێت. هەموویان پەیمانی ئاشتییان بەست بەڵام ئەم پەیمانە، خۆڵەمێشی ژێر ئاگر بوو. سەبوکتەکین لەگەڵ تورکەکان ڕۆشتە لای بەختیار و پەیمانی لەگەڵ بەست و بارودۆخ بۆ دۆخی پێشوو گەڕایەوە. چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: سەرخۆشێکی دەیلەمی لای ماڵی سەبوکتەکین گوزەری کرد و ڕمەکەی دەستی هاویشت و لەدیواری ماڵەکە چەقی. سەبوکتەکین بەمەی زانی و فەرمانی بەکۆیلەکانیدا و ئەو پیاوەیان گرت. سەبوکتەکین گومانی کرد پیلانی کوشتنیان داڕشتووە. لێپێچینەوەی لەو پیاوە کرد بەڵام ئەو هیچ شتێکی نەوت و بەم شێوەیە ئەوی بۆ لای بەختیار نارد و لەڕووداوەکە ئاگاداری کردەوە. بەختیار فەرمانی کوشتنی ئەوی دەرکرد و لەم کاتەدا سەبوکتەکین بەهێز بوو لەبەر ئەوەی بەختیار مەبەستی کوشتنی ئەوی بووە و بۆیە ئەو پیاوەی کوشت تا ئەم پیلانە بۆ کەس ئاشکرا نەبێت. ئەو دەیلەمییەکانی بۆ کوشتنی بەختیار هاندا و بەکەرەستەی جەنگ

تەیاری کردن. بەڵام بەختیار توانی ڕەزامەندی ئەوان بەدەست بێنێت و بەمشێوەیە چاویان لەکوشتنی پۆشی.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەزیحەججە/ سێپتامبەری ئەم ساڵە بەختیار، شەریف باوکی ئەحمەدی موسەوی، باوکی سەیید ڕەزی و سەیید مورتەزای لەگەڵ نامەیەك بۆلای باوکی تەغلەب کوڕی حەمدان لەموسڵ ڕەوانە کرد. شەریف ڕۆشتە لای باوکی تەغلەب و لەموحەرەمی ٣٦٣/ ئۆکتۆبەری ٩٧٣ زایینی گەڕایەوە.

لەم ساڵەدا باوکی عەباس محەممەد کوڕی حەسەن کوڕی سەعیدی مەخرەمی سۆفی، هاوڕێی شیبلی، لەمەککە کۆچی دووایی کرد.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و شەست و سێی کۆچی (٩٧٣ زایینی)

زاڵبوونی بەختیار لەموسڵ و دەرئە نجامەکەی

لەرەبیع الاوەل/ دێسامبەری ئەم ساڵە، بەختیار هێرشی کردە سەر موسڵ تا فەرمانڕەوایەتی ئەو شارە و هەموو سنورەکانی باوکی تەغلەب بگرێتەدەست.

هۆکارەکەی –وەك پێشتر ئاماژەمان پێدا– ڕۆشتنی حەمدان کوڕی ناسر ئەلدەولە کوڕی حەمدان و ئیبراهیمی برای بۆ لای بەختیار و هاوکاری ویستنی ئەم دووانە لەبەختیار و سکاڵای ئەوان لەبراکەیان، باوکی تەغلەب بوو. بەختیار بەڵێنی هاوکاری پێدان بۆ ئەوەی سەرزەمینەکان و سامانەکان لەدەستی باوکی تەغلەب دەربێنێت وتۆڵەی ئەو دووانە وەربگرێت. دواتر بەختیار سەرقاڵی ڕووداوی بوتەیحە وشوێنەکانی دیکە بوو و کاتێك کۆتایی بەکێشەکانی هێنا، حەمدان و ئیبراهیم وتەکانی خۆیان دووبارە کردەوە. حەمدان بڕە پارەیەکی فراوانی خستە بەردەستی بەختیار و کاروبار و پێگەی باوکی تەغلەبی بەسووك لەقەڵەمدا و داوای لەبەختیار کرد سنووری فەرمانڕەوایەتی ئەو پەیوەست بەسنوورەکانی خۆی بکات تا لەژێر فەرمانی ئەودا بێت و سامانەکانی ئەو دیارە لەگەنجینەکانی کۆ ببێتەوە و بەناوی خەلیفە وتار بخوێندرێتەوە.

باوکی فەزڵی وەزیر ڕەزامەندی بۆ ئەم کارە نیشاندا و پەسەندی کرد. چوونکە پێشتر، خۆی گومانی دەکرد پارەکانی دەستی زیاد دەکات و جڵەوی کاروبارەکانی لەدەستا دەبێت. ماوەیەك دواتر ئیبراهیم کوڕی ناسر ئەلدەولە لای بەختیار هەڵات و بۆ لای باوکی تەغلەبی برای گەڕایەوە و بەم شێوەیە بەختیار بۆ هێرش کردنە سەر موسڵ بڕیاریدا. لەم کاتەدا باوکی فەزڵی لەوەزارەت دوورخستەوە و کوڕی بەقیەی وەك وەزیر دەستنیشان کرد. باوکی تەغلەب نامەیەکی بۆ کوڕی بەقیە نووسی. کوڕی بەقیە بەختیاری بۆ هێرش کردنە سەر موسڵ هاندا. بەختیار لەبەغدادەوە ڕێگەی موسڵی گرتەبەر و لەنۆزدەی رەبیع الاخر/ هەژدەی ژانویە گەیشتە ئەو شارە و لەدێری ئەعلا ئوردووی لێدا.

کاتێك بەختیار لەموسڵ نزیك کەوتەوە، باوکی تەغلب شارەکەی بەجێهێشت و رووی کردە سنجار. عەرەبەکانی شکاند و خواردەمەنی لەموسڵ نەهێشت و سەرپەرەستی دیوانەکانی لەگەڵ خۆی برد و لەسنجارەوە بەرەو بەغداد بەرێکەوت بەڵام لەرێگەدا نەك هەر رێگەی لەکەس نەگرت بەڵکو نیاز و پێداویستییەکانی خۆی و هاوەڵانی بەبەرزترین نرخەکان دەکڕی. بەختیار کاتێك ئەم هەواڵەی بیست، کوڕی بەقیەی وەزیر و سەبوکتەکینی بۆ بەغداد گەڕاندەوە. کوڕی بەقیە ڕۆشتە بەغداد و سەبوکتەکین لەحەربی مایەوە. باوکی تەغلەب لەبەغداد نزیك کەوتبوویەوە. لەم کاتەدا خراپەکارانی بەغداد لەبەشی رۆژئاوا ئاژاوەیان نابوویەوە و لەنێوان سوونی و شیعەکان جەنگێکی گەورە هەڵگیرسابوو. بەقاڵەکان کەسوونی بوون، ژنێکیان سوار وشترێك کردبوو و بەعایشە ناویان دەبرد و دەستەیەك خۆیان بەتەڵحە و زوبەیر دەناساند و رووبەرووی شیعەکان بوونەوە. ئەوان هاواریان دەکرد: ئێمە لەگەڵ شوێنکەوتەکانی عەلی کوڕی ئەبی تالیب دەجەنگین و لەم قسانە.

بەشی رۆژهەڵاتی بەغداد ئارام و لەبەشی رۆژئاوا ئاژاوە سەری هەڵدابوو. ژمارەیەك لەسەرکردەی خراپەکاران گیران وکوژران و خەڵك کەمێك ئارام بوونەوە. کاتێك باوکی تەغلەب ئاگادار بوویەوە کوڕی بەقیە ڕۆشتۆتە ناو بەغداد و سەبوکتەکین لەحەرب ئوردووی لێداوە، لەبەغداد گەڕایەوە و لەنزیك شارەکە ئوردووی لێدا. لەنێوان ئەوان چەندین جەنگی بچووك روویدا. دواتر بەنهێنی بڕیاریاندا وا نیشان بدەن ناسازگاری لەنێوان ئەوان فەرمانڕەوایە تا بەم شێوەیە بتوانن خەلیفە، وەزیر، دایك و بنەماڵەی بەختیار بگرن و ئەگەر بتوانن ئەو کارە بکەن، سەبوکتەکین دەڕواتە بەغداد و باوکی تەغلەب بۆ موسڵ دەگەڕێتەوە و ئەوەی دەخوازێت لەبەختیاری بەدەست دێنێت و دەسەڵاتەکەی دەخاتە ژێر دەستی خۆی.

لەم کاتەدا سەبوکتەکین لەدەرئەنجامەکانی ئەم کارە ترسا و لەشوێنەکەی خۆی مایەوە و کوڕی بەقیە پەیوەستی بوو. ئەم پەیمانە هەڵوەشایەوە و بەمەبەستی ئاشتی نامەیان بۆ باوکی تەغلەب نووسی و بڕیاردرا باوکی تەغلەب

فەرمانڕەوایەتی سنوورەکەی خۆی بکات و بۆ خەرجی ئەم سەفەرەی بەختیار، سێ هەزار کوڕ دانەوێڵەی پێبدات و زەوییەکانی حەمدانی برای-جگە لەماردین- بۆ ئەو بگەڕێنێتەوە.

کاتێک ئەم پەیمانەیان بەست، نامەیەکیان بۆ بەختیار نووسی تا موسڵ بەجێبێڵێت بۆ ئەوەی باوکی تەغلەب بۆ ئەو شارە بگەڕێتەوە. سەبوکتەکین ڕۆشتە ناو بەغداد. بەختیار ڕەزامەندی بۆ ئەم پەیمانە نیشاندا. کاتێک بەختیار لەنزیک بوونەوەی باوکی تەغلەب ئاگادار بوویەوە، ترسا چوونکە بەشی زۆری سوپاکەی لەگەڵ سەبوکتەکین گەڕابوونەوە. لەبەر ئەمە کوڕی بەقیە داوای لەسەبوکتەکین کرد بڕواتە لای بەختیار. سەبوکتەکین ئەم فەرمانەی پێ ناخۆش بوو بەڵام کاتێک بیری لەدەرئەنجامەکانی کردەوە، بەناڕەزامەندییەوە ملی ڕێگەی گرتەبەر. ناڕەزامەندی ئەو لای خەڵکان ئاشکرا بوو.

بەختیار، لەدێری ئەعلا بوو. سوپاکەی کۆکردەوە و باوکی تەغلەب لەحەسبا، لەخوارەوەی موسڵ، ئوردووی لێدا. لەنێوان ئەم دوو شوێنە دووری یەك شار جێگیر بوو. خەڵکانی موسڵ خوازیاری باوکی تەغلەب بوون و لەبەر ئەوەی بەختیار دەستی بەسەر سامانی ئەواندا گرتبوو، خۆشەویستی خۆیان بۆ باوکی تەغلەب ئاشکرا کرد. بەهەرحاڵ خەڵکان لەنێوان ئەم دووانە بوونە نێوەنجیگەر و ئاڵای ئاشتییان لەناو ئەواندا بەرز کردەوە. باوکی تەغلەب داوای لەبەختیار کرد نازناوی سوڵتانی پێبدات و هاوسەرەکەی، کچی بەختیار، بگەڕێنێتەوە (پێشتر وتمان کچەکەی لەتەمەنی سێ ساڵ لەباوکی تەغلەب مارە بڕا) و لەپەیمانەکەی چاو بپۆشێت. بەختیار لەترسا ڕەزامەندی بۆ هەموو خواستەکانی نیشاندا. پەیمانیان بەست و بەختیار بەرەو بەغداد گەڕایەوە و خەڵکانی موسڵ لەرۆشتنی ئەو شادمان بوون چوونکە بەختیار ستەمی لێکردن.

کاتێک بەختیار گەیشتە کوحەیل، ئاگادار بوویەوە باوکی تەغلەب دەستەیەك لەهاوەڵانی ئەوی کوشتووە. بەختیار ئەمانی پێبەخشیبوون. ئەم دەستەیە بۆ موسڵ گەڕابوونەوە تا سامان و ماڵ و منداڵی خۆیان هەڵگرن بەڵام باوکی تەغلەب ئەوانی گرت و کوشتی. بەختیار ئەم هەواڵەی پێ ناخۆش بوو. لەشوێنەکەی

مایەوە و فەرمانی بەکوڕی بەقیە و سەبوکتەکیندا بەرەو موسڵ بەرێکەون. ئەو پێشتر پەیکی بۆ لای ئەوان نارد تا لەشوێنی خۆیان بمێننەوە چوونکە ئاشتی سەقامگیر کرابوو و کاتێك پەیکی بەدوای ئەوان نارد، هەموان بەرەو موسڵ بەرێکەوتن و لەکۆتاییەکانی جومادی الاخره/ رۆژەکانی کۆتایی ژانویە لەدێری ئەعلا دابەزین. باوکی تەغلەب بەرەو تەل یەعفەر (تەلەعفەر) هەڵات. بەختیار ویستی شوێنپێی هەڵبگرێت. باوکی تەغلەب، دەبیر وهاورێکەی خۆی باوکی حەسەن عەلی کوڕی باوکی عەمرۆی بۆ لای بەختیار نارد بەڵام بەختیار ئەوی لەگەڵ باوکی حەسەن کوڕی عەرس و باوکی ئەحمەد کوڕی حەوقل گرت.

نامەیان بۆ یەك نووسی و باوکی تەغلەب سوێندی خوارد لەکوژرانی ئەو دەستەیە ئاگادار نەبووە. دووبارە ئاشتی گەڕایەوە و سێبەری بەسەر ئەو دووانەدا بڵاو کردەوە. باوکی تەغلەب ئەو بڕە پارەی بەڵێنیدا بوو، بۆ بەختیاری نارد و بەختیار، شەریف باوکی ئەحمەدی موسەوی و قازی ئەبوبەکر محەممەد کوڕی عەبدولرەحمانی بۆ لای باوکی تەغلەب نارد و ئەو دوانە باوکی تەغلەبیان سوێنددا. دووبارە پەیمانی ئاشتی سەقامگیر کرا و بەختیار لەحەڤدەی رەجەب/ پانزەی ئاوریل لەموسڵ گەڕایەوە و باوکی تەغلەب بەرەو موسڵ بەرێکەوت.

کاتێك بەختیار لەموسڵ گەڕایەوە، جیازی بۆ کچەکەی ئامادە کرد و بۆ لای هاوسەرەکەی، باوکی تەغلەبی نارد. کچی بەختیار لای باوکی تەغلەب مایەوە، تا لێی سەندرایەوە و چیتر ناوی نەهاتە ناو ناوان.

دەرکەوتنی ناسازگاری لەنێوان بەختیار و هاوەڵانی

لەم ساڵەدا ناسازگاری لەنێوان تورك و دەیلەمییەکان لەئەهواز دەستی پێکرد و عێراقی گرتەوە.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: سامانی بەختیار کەمی کرد و بیانووی سوپاکەی زیاد. چیتر گوێرایەڵی فەرمانەکانی نەبوون و ئاڵای شۆڕشیان بەرز کردەوە. بڕیاردان بۆ بەختیار دژوار بوو. دیوانەکان و وەزیرەکەی هیچ رێگەچارەیەکیان دەست نەکەوت و لەبەر ئەمە بەرەو موسڵ بەرێکەوتن بەڵام لەوێش هیچیان

دەستنەکەوت. بەباشیان زانی بەرەو ئەهواز بڕۆن و خۆیان بخەنە سەرشانی بەختەکین ئازادرووییە کەفەرمانڕەوای ئەو ناوچە بوو. ئەوان دەیانویست بیانوێك بدۆزنەوە بۆ ئەوەی پارە لەبەختەکین و کەسانی دیکە بستێنن.

بەختیار و سوپاکەی بەرێکەوتن. ئەو سەبوکتەکینی تورکی وەك نوێنەری خۆی بەجێهێشت. کاتێك گەیشتنە ئەهواز، بەختەکین خزمەتی کرد و سامانێکی زۆری خستە بەردەست و ملکەچی خۆی بۆ فەرمانەکانی نیشاندا. بەختیار بیری لەرێگەیەك دەکردەوە تا بتوانێت بیگرێت.

بەرێکەوت لەناو تورك و دەیلەمییەکان ئاژاوە سەریهەڵدا. چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: یەکێك لەدەیلەمییەکان لەماڵێك لەئەهواز دابەزی و تورکێکیش لەماڵێکی نزیك ئەو نیشتەجێ بوو. چەند خشتێك لەوێ دەبینرا. کۆیلەی پیاوی دەیلەمی ویستی بەم خشتانە ئاخوڕێك بۆ ئەسپەکەی دروست بکات بەڵام کۆیلەی تورکەکە رێگەی لێگرت و کەوتنە گیانی یەك. پیاوی دەیلەمی و تورك هەرکام بەرگرییان لەکۆیلەکانیان دەکرد. تورکەکە لەبەرابەر دەیلەمییەکە ناتەوان بوو. سوار ئەسپەکەی بوو و بۆ وەرگرتنی هاوکاری ڕۆشتە لای تورکەکان. تورکەکان سوار ئەسپەکانی خۆیان بوون و دەیلەمییەکانیش. هەردوولا دەستیان بۆ شمشێر برد و لەم جەنگەدا ژمارەیەك لەسەرکردە تورکەکان کوژران. تورکەکان دەیانویست تۆڵەی ئەوان بکەنەوە و لەبەر ئەمە سەرکردەیەکی دەیلەمییان کوشت و شارەکەیان بەجێهێشت.

بەختیار هەوڵیدا ئەم ئاژاوەیە دامرکێنێتەوە بەڵام نەیتوانی. لەگەڵ دەیلەمییەکان راوێژی کرد. بەختیار بەهەر وتەیەك رازی دەبوو. دەیلەمییەکان بۆچوونیان وابوو ئەو سەرکردە تورکەکان بگرێت تا رەزامەندی خەڵکی شارەکە بەدەست بێنێت. بەختیار، ئازادروویە و دەبیرەکەی سەهل کوڕی بیشر و سەباشی خوارەزمی بەکتیجوری -لەخزمەکاتی سەبوکتەکین- بانگ کرد. ئەوان هاتن و بەختیار ئەوانی گرت و زیندانی کردن و دەستی دەیلەمییەکانی بۆ سەرتورکەکان ئاوەڵا کرد. دەیلەمییەکان سامان و چوارپێکانی ئەوانیان تالآن کرد و ژمارەیەکی زۆریان لێ کوشتن. تورکەکان هەڵاتن و بەختیار دەستی بەسەر زەوی و

سامانەکانی سەبوکتەکین گرت و فەرمانیدا لەبەسرە جاڕ بدەن کوشتنی تورکەکان ڕەوایە.

دەرئەنجامی فریوەکەی بەختیار

بەختیار لەگەڵ دایك و خوشکەکانی پیلانیان داڕشتبوو هەرکات فەرمانی گرتنی تورکەکانی بۆ نووسین وا نیشان بدەن بەختیار مردووە و پرسەی بۆ بگێڕن و کاتێك سەبوکتەکین هاتە لایان، بیگرن. کاتێك بەختیار تورکەکانی کرد، بەکۆتر نامەیەکی نارد و ئەوانی لەڕووداوەکە ئاگادار کردەوە. کاتێك دایك و خوشکەکانی لەنامەکەی ئاگادار بوونەوە، دەنگی گریان و شین وڕۆڕۆیان لەماڵەکە بەرز کردەوە و بەگومانی ئەوەی سەبوتەکین دەنگیان دەبیستێت، هەواڵی مەرگی بەختیاریان بڵاو کردەوە. سەبوکتەکین کاتێك دەنگی گریانی بیست، کەسی نارد تا هەواڵی بۆ بێنێت. نێردراویان ئاگادار کردەوە کەبەختیار مردووە. سەبوکتەکین پرسیاری ئەوکەسەی کرد ئەم هەواڵەی هێناوە بەڵام هیچی دەستنەکەوت تا پێی رازی ببێت لەبەر ئەمە گومانی لەڕاستی ئەم هەواڵە کرد.

لەم کاتەدا نێردراوی تورکەکان هات و لەوەی ڕوویدابوو، سەبوکتەکینیان ئاگادار کردەوە و ئەو زانی ئەم کارە فریوێك زیاتر نییە. تورکەکان داوایان لێکرد پیلانێك دژی بنەماڵەی بەختیار دابڕێژێت بەڵام ئەو، چاوەڕوان مایەوە و پەیکی بۆ لای باوکی ئیسحاق کوڕی مۆعیز ئەلدەولە نارد و ئاگاداری کردەوە کەپەیوەندی نێوان ئەو و براکەی خراپ بووە و هیوای باش بوونەوەی لێ ناکرێت و ئەوەی کەناخوازێت سەرپێچی فەرمانی گەورەکانی خۆی بکات هەرچەندە بەشێوەیەکی خراپ مامڵەی لەگەڵ بکەن و داوای لێدەکات فەرمانڕەوایەتی بەو بسپێرێت. باوکی ئیسحاق ئەم نامەیە بۆ دایکی دەخوێنێتەوە بەڵام دایکی ڕێگەی ئەو کارەی لێدەگرێت.

سەبوکتەکین کاتێك ئەمەی بینی، لەگەڵ تورکەکان هێرشی کردە سەر ماڵی بەختیار و بۆ ماوەی دوو ڕۆژ گەمارۆیدا. دواتر سووتاندی و ڕۆشتە ناو کۆشکەکەی و باوکی ئیسحاق، باوکی تاهیر و کوڕەکەی مۆعیز ئەلدەولە و دایکی

ئەوان و دووان لەهاورێکانی ئەوانی گرت. ئەوان داوایان کرد ئازادیان بکات تا بەرەو واست بڕۆن. سەبوکتەکین ئازادی کرد و ئەوان ڕێگەی واستیان گرتەبەر. خەلیفە موتیع لەگەڵ ئەوان بەرێکەوت بەڵام سەبوکتەکین کەسی نارد و ئەوی گەڕاندەوە و لەکۆشکەکەی داینیشاند. ئەم پێشهاتە لەنۆی زیقەعدە/ سێی ئۆگۆست ڕوویدا. هەموو سامانەکانی بەختیار لەبەغداد دەستی بەسەردا گیرا و تورکەکان ڕۆشتنە ماڵی دەیلەمییەکان و سامانی ئەوانیان تاڵان کرد. سونییەکانی بەغداد هاوکاری سەبوکتەکینیان دەکرد چوونکە ئەو خۆی بەسوونی نیشان دەدا. سەبوکتەکینیش خەڵاتی پێ بەخشین و وەك سەرکردە و سالار دیاریکردن. سوونەییان دژی شیعەکان ئاڵای شۆڕشیبان بەرز کردەوە و بەم شێوەیە ئاگری جەنگ بڵێسەی سەند و کەرخی بەغداد دووبارە ئاگری گرت و سەرئەنجام سوونییەکان بەسەر شیعەکاندا زاڵ بوون.

لابردنی موتیع و خەلافەتی تائیع لله

لەنیوەی زیقەعدە/ نۆی ئۆگۆستی ئەم ساڵە خەلیفە موتیع، کەئەندامەکانی سست و زمانی قورس و توانای جموجۆڵی لێبڕابوو، لەسەر کار لابرا. موتیع هەوڵی دەدا نەخۆشییەکەی خۆی بشارێتەوە بەڵام سەبوکتەکین پێی زانی و داوای لێکرد دەست لەخەلافەت هەڵبگرێت و تەختی خەلافەت بەکوڕەکەی تائیع لله بەناوی باوکی فەزڵ عەبدکەریم بسپێرێت. موتیع ئەو کارەی کرد و لەسیانزەی زیقەعدە/ حەوتی ئۆگۆست، دەستی لەکار کێشایەوە. ئەو چەند ڕۆژ کەمتر لەبیست و نۆ ساڵ و پێنج مانگ خەلافەتی کرد. دواتر بەیعەتیان لەگەڵ تائیع لله کرد.

جەنگی نێوان مۆعیزلدینی عەلەوی و قەرەمتییەکان

لەم ساڵەدا قەرەمتییەکان بەفەرماندەیی حەسەن کوڕی ئەحسا هێرشیان کردە سەر میسر و گەمارۆیان خستەسەر. کاتێك مۆعیزلدین الله، فەرمانڕەوای میسر ئاگادار بوویەوە کەحەسەن کوڕی ئەحمەد هێرشی کردۆتەسەر میسر، نامەیەکی بۆ

نووسی و لەپێشییەکانی خۆی و بنەماڵەکەی بیرهێنایەوە و نووسی: ئامانجی عەلەوییەکان و قەرەمتییەکان یەک شتە و باوەگەورێکانی ئەو سەرەتا بانگەشەکەرانی قەرەمتی بوون. لەم نامەدا مۆجیاری حەسەنی کرد و ئاگاداری کردەوە.

حەسەن بەم شێوەیە وەڵامی نامەکەی دایەوە: نامەیەك کەدەسهاتەکەی کەم و لەپێشییەکانی زیاتر بوو، پێم گەیشت. بەدوای ئەم نامە بەرەو لای تۆ بەرێدەکەوم. ماڵئاوا.

حەسەن پێشرەوی کرد و گەیشتە میسر، لەعەین شەمس ئوردووی لێدا و ئاگری جەنگ هەڵگیرسا. ئەو دەستە جەنگاوەرەکانی بۆ تالآن کردنی شارەکان رەوانە کرد. هێزی زیاد و ژمارەیەکی زۆر لەعەرەبەکان پەیوەستی بوون. یەکێك لەو کەسانەی پەیوەستی بوو، حەسان کوڕی حەراجی تائی، ئەمیری عەرەبەکانی شام بوو کەدەستەیەك هاورێیەتیان دەکرد.

کاتێك مۆعێز ژمارەی فراوانی سەربازەکانی حەسەن کوڕی ئەحمەدی بینی، هەستی بەمەترسی کرد و خەمبار بوو. سوپاکەی بۆ جەنگ نەهێنایە گۆڕەپانی جەنگ و لەگەڵ خێرخوازەکانی راوێژی کرد. وتیان: هیچ چارەیەك نییە مەگەر دروست کردنی دوو بەرەکی لەنێوان سوپاکەی و تەنیا بەهاوکاری کوڕی جەراح ئەم کارە ئەگەری هەیە. مۆعێز نامەی بۆ کوڕی جەراح نووسی و دڵنەوایی کرد. سەد هەزار دیناری پێدا تا ناسازگاری لەگەڵ قەرەمتییەکان بکات. کوڕی جەراح بەخواستەکانی مۆعێز رازی بوو. ئەویان بۆ ئەنجامدانی ئەم کارە سوێنددا. ئەو سوێندی خوارد ئەگەر پارەکە بەدەستی بگات، خەڵك لەدەوری حەسەن کوڕی ئەحمەد بلاو دەکاتەوە.

ئەوان پارەکەیان بۆ کردەوە بەلآم کاتێك چاویان بەبڕی زۆری ئەم پارەیە کەوت، بینیان زۆربەیان زێر نین و تەنیا بەئاوی زێر، ئاودراون. دینارەکانیان خستە ناو کیسە و دینارە زێرەکانیان کردە بەسەریا و بردیان بۆ کوڕی جەڕاح. کوڕی جەراح پەیامی بۆ مۆعێز نارد: لەفلآن رۆژ سوپاکەی خۆت بێنەرە ناو گۆڕەپانی جەنگ و ئەو (کوڕی جەراح) لەم رۆژەدا لەفلآنی باڵی سوپا و گۆڕەپان دەبێت و لەم جەنگەدا

لەگەڵ هاوەڵانی ڕێگەی هەڵاتن دەگرێتەبەر. مۆعیز ئەو کارەی کرد. کوڕی جەراح گۆڕەپانی جەنگی بەجێهێشت و هەموو عەرەبەکان بەدوای ئەو هەڵاتن. کاتێک حەسەنی قەرەمتی هەواڵی هەڵاتنی ئەوانی بیست، سەریسوڕما و خۆی و سوپاکەی خۆڕاگرییان کردە پیشە. سوپاکەی مۆعیز چاوی تەماحیان تێبڕی و لەهەموو قۆڵەکانەوە هێرشیان کردەسەر و هێز و توانایان لێ بڕی. ئەویش هەڵات و سوپاکەی مۆعیز شوێنی کەوت و دەستی بەسەر ئوردووگاکەیدا گرت و ژمارەیەکی زۆری ئەسیر کردن. ئەسیرەکان هەزار و پێنسەد کەس بوون. فەرمانی سەربڕینی هەموو ئەسیرەکان درا و ئوردووگاکەی تاڵان کرا.

دواتر مۆعیز، باوکی محەممەد کوڕی ئیبراهیم کوڕی جەعفەری فەرماندەی لەگەڵ دەهەزار کەس کۆکردەوە و فەرمانی پێدا شوێنپێی قەرەمتییەکان هەڵبگرێت و سەرکوتیان بکات. باوکی محەممەد شوێنیان کەوت بەڵام لەترسی گەڕانەوە و هێرشی قەرەمتییەکان، کەمتەرخەمی لەخۆی نیشاندەدا. قەرەمتییەکان ڕۆشتن و گەیشتنە ئەزرێعات و لەوێوە بۆ سەرزەمینی خۆیان ئەحسا گەڕانەوە و وایان نیشاندا دووبارە هێرش دەکەنە سەر میسر.

زاڵبوونی مۆعیز لەدیمەشق و ئاژاوەکانی ئەم شارە

کاتێک مۆعیز لەهەڵاتنی قەرەمتی لەشام و گەڕانەوەی بۆ سەرزەمینی خۆی ئاگادار بوویەوە، زاڵم کوڕی مەوهوبی عەقیلی فەرماندەی وەك کارگوزاری شام دیاریکرد. ئەو ڕۆشتە شام و پێگەی بەرز بوویەوە و هاوەڵ و سامان و توێشووی زۆری کۆکردەوە چوونکە باوکی مونجی و کوڕەکەی، دووان لەهاوەڵانی قەرەمتی و ژمارەیەك لەهاوەڵانی ئەوان لەدیمەشق بوون. زاڵم ئەوانی گرت و زینندانی و سامانەکانی زەوت کردن.

دواتر باوکی مەحمودی فەرماندار کەمۆعیز ئەوی بۆ شوێنکەوتنی قەرەمتییەکان ڕەوانە کردبوو، چەند ڕۆژ دوای گەیشتنی زاڵم بەدیمەشق گەیشتە ئەم شارە. زاڵم بەخۆشحاڵییەوە پێشوازی لێکرد چوونکە هەستی دەکرد قەرەمتی بۆ ئەو سەرزەمینە دەگەڕێتەوە. ئەو داوای لەمەحمود کرد لەدەرەوەی شارەکە

ئوردووی لێ بدات. مەحمود ئەو کارەی کرد. زاڵم، باوکی مونجی و کوڕەکەی و کەسێکی دیکە بەناوی نابلسی بەمەحمود سپارد. نابلسی لەڕەملە هەڵاتبوو و خۆی لەقەرەمتی نزیك کردەوە بەڵام لەدیمەشق گیرا. باوکی محەممەد ئەوانی بۆ میسر نارد. باوکی مونجی و کوڕەکەی زیندانی کران. بەنابلسیان وت: ئایا تۆ ئەو کەسە نیت کەوتووتە ئەگەر دە تیرم دەبوو، نۆ تیرم بۆ مەغریب و تیرێکم بۆ رۆم دەهاویشت؟ ئەو ئەم قسەی پشت راست کردەوە. پێستیان لەجەستەی داماڵی و هەڵیانواسی.

کاتێك باوکی مەحمود لەدەرەوەی دیمەشق ئوردووی لێدا، دەستی هاوەڵانی بۆ خراپەکاری درێژ بوو، رێگەکانیان دەبڕی. خەڵکان پەرێشان و ترسان. دواتر فەرماندەی پاسەوانەکان، یەکێك لەدانیشتووانی دیمەشقی کوشت و بەهۆیەوە ئاژاوە سەریهەڵدا و خەڵکان هاوەڵانی ئەویان (فەرماندەی پاسەوانەکان) کوشت. زاڵم لەناو خەڵکان دەژیا و رێگەی سازگاری لەگەڵ ئەوان دەگرتەبەر.

خەڵکی گوندەکان لەتاڵانکاری فراوانی مەغربییەکان و ستەمکاری ئەوان لەگوندەکانی خۆیانەوە پەنایان بۆ شارەکە برد. لەنیوەی شەوال/ دەی جولای لەنێوان سوپای باوکی مەحمود و خەڵکی گەڕەك و کۆڵانەکان جەنگ روویدا. زاڵم لایەنگری خەڵکی گەرەك و کۆڵانەکان بوو، وای نیشان دەدا مەبەستی رێکخستن و سەقامگیر کردنی کاروبارەکانی هەیە بەڵام باوکی مەحمودی لەمەبەستەکەی خۆی ئاگادار نەدەکردەوە تا ئەوەی ئەم دوو دەستەیە لەیەك جیابوونەوە.

یەکێکی دیکە لەپێشهاتەکان ئەوە بوو هاوەڵانی باوکی مەحمود، لەکەنارەکانی دیمەشق، کاروانێکیان گرت کە لەدیمەشقەوە دەهات و سێ کەس لەکاروانییەکانیان کوشت. بنەماڵەی کوژراوەکان جەنازەی ئەوانیان لەمزگەوت دانا. بازارەکان بەستران و خەڵك ترسان و خۆیان بۆ جەنگ ئامادە کرد بەڵام فرەزانەکان هێوریان کردنەوە.

یەکیتر ئەوەی مەغربییەکان دەیانویست قینییە و لۆلۆ تاڵان بکەن بەڵام کەسێك جاڕیدا و خەڵکانی ئاگادار کردەوە. خەڵك ئامادە و لەحەڤدەی زیقەعدە/ یانزەی ئۆگۆست، رووبەرووی مەغربییەکان بوونەوە. باوکی مەحمود و سوپاکەی

هێرشیان کردە سەر خەڵکان و خەڵکان بەرەو دیواری شارەکە هەڵاتن و لەوێ خۆڕاگرییان کردە پیشە. دانیشتووانی شارەکە پەیوەستیان بوون و لەوێوە مەغربییەکانیان تیرباران کرد. ژمارەیەکی زۆریان لەسوپاکەی باوکی مەحمود برینداركرد کەبەناچاری گەڕانەوە و خەڵکان شوێنیان کەوتن. مەغربییەکان بەناچاری بۆ گۆڕەپانی جەنگ گەڕانەوە و ئەمجارە ئەوان شوێنپێی خەڵکانیان هەڵگرت. خەڵکان هەڵاتن و زاڵم لەکۆشکی فەرمانڕەوایی هاتەدەر.

مەغربییەکان لەدەروازەی فەرادیسەوە ئاگریان بەردایە شارەکە و ئەو کەنارەیان سووتاند. ئاگر بەرەو قیبلە بڵێسەی دەسەند و بەشێکی زۆری شارەکەی سووتاند و ژمارەیەك لەخەڵکان مردن و کەل و پەلی لەژمارە نەهاتوو بوو بەخۆراکی ئاگر. بەمشێوەیە خەڵکان رێگەی سازگارییان لەگەڵ باوکی مەحمود گرتەبەر و تا رەبیع الاخری ٣٦٤/ نۆڤەمبەری ٩٧٤ زایینی، ئەم دۆخە درێژەی کێشا.

فەرمانڕەوایی جەیش کوڕی سەمسامە لەدیمەشق

لەرەبیع الاخری ٣٦٤/ دێسامبەری ٩٧٤ زایینی، دووبارە ئاژاوە لەدیمەشق سەری هەڵدا و چەندین گفتوگۆ بۆ سەقامگیر کردنی ئاشتی ئەنجامدرا. سەرئەنجام باوکی مەحمودی فەرماندە و دیشمەقییەکان بڕیاریاندا زاڵم لەشارەکە دەرکەن و جەیش کوڕی سەمسامە، خوشکەزای باوکی مەحمود لەجێگەی ئەو دابنێن. زاڵم لەشارەکە ڕۆشتەدەر و جەیش کوڕی سەمسامە جێگەی گرتەوە. ئاژاوە دامرکایەوە و خەڵکان هێور بوونەوە.

چەند ڕۆژ دواتر مەغربییەکان خراپەکارییان کردە پیشە و دەروازەی فەرادیسیان وێران کرد. خەڵك رووبەروویان بوونەوە و هەرکەسیان گرت، خوێنیان ڕشت. دواتر روویان کردە کۆشکێك کەجەیش لەوێ دەژیا. جەیش و سوپا مەغربییەکەی هاورێی هەڵاتن و پەیوەستی سوپاییەکان بوونەوە. بۆ بەیانی ئەو ڕۆژە، یەکی جومادی الاوەل/ بیست و هەشتی ژانویە، جەیش لەگەڵ سوپایەکی گەورە هێرشی کردە سەر شارەکە. دانیشتووان ڕووبەرووی بوونەوە بەڵام ئەو سەرکەوتنی بەدەست هێنا و ئەو بەشانەی شارەکە کەزیانیان پێنەگەیشتبوو،

سووتاندی. جەنگی نێوان ئەم دوودەستەیە چەند ڕۆژێك درێژەی كێشا. خەڵكانی شار بەترس و نیگەرانییەوە ژیانیان بەسەر دەبرد. ماڵەكان وێران بوون و چیتر خواردەمەنی بەشارەكە نەدەگەیشت، ڕێگەكان بەستران و ئاڵ و گۆڕ لەشارەكەدا نەدەكرا. چیتر ئاو لەشارەكە دەستنەدەكەوت و كاریز و گەرماوەكان لەكار كەوتن و ژمارەیەكی زۆر لەنەدارەكان لەسەر ڕێگەكان مردن بەڵام بە لەسەركار لابرانی باوكی مەحمود، بارودۆخی خەڵكان كەمێك باشتر بوو.

هاتنە سەكاری ڕەبییانی خزمەتكار لەدیمەشق

كاتێك -وەك ئاماژەمان پێدا- جەنگ و ئاگركەوتنەوە و وێرانی بەرۆكی دیمەشقی گرت، مۆعێز، فەرمانڕەوای میسر ئاگادار بوویەوە. ئەم هەواڵەی پێناخۆش بوو و بەكارێكی قێزەونی لەقەڵەمدا. كەسی بۆ لای ڕەبییانی خزمەتكار، كارگوزاری تەرابلوس نارد و فەرمانی پێدا بۆ لێكۆڵینەوە لەبارودۆخی دیمەشق و چەند و چۆنیەتییەكەی و گەڕاندنەوەی باوكی مەحمود لەو شارە، بەرەو دیمەشق بەرێكەوێت. ڕەبییان بەرەو دیمەشق بەرێكەوت و لێكۆڵینەوەی لەكاروبارەكان كرد و هەواڵەكەی بۆ مۆعێز نووسی. فەرمانی بەباوكی مەحموددا شارەكە بەجێبێڵێت. باوكی مەحمود لەگەڵ ژمارەیەك بەرەو ڕەملە بەرێكەوت و زۆربەی سەربازەكان لەگەڵ ڕەبییان لەشارەكە مانەوە. بارودۆخ بەو شێوە مایەوە تا فەتكین -ئاماژەی پێدەدرێت- هاتە سەركار.

بەسەرهاتی بەختیار دوای گرتنی توركەكان

كاتێك -ئاماژەمان پێدا- بەختیار توركەكانی گرت، دەستی بەسەر پاشەكەوتەكانی ئازادرووبە لەجوندیشاپور گرت. لەم كاتەدا بیری لەوەی كردەوە توركەكان چییان لەگەڵ سەبوكتەكین كرد و ئەوەی دەستەیەك لەوان لەكەنارەكانی ئەهواز دژی سەبوكتەكین شۆڕشیان كردووە. گەورەكانی تورك لەبەسرە هاتنە لای بەختیار و بۆ كردەوەكانی سەركۆنەیان كرد. بیرمەندانی دەیلەم پێیان وت: بۆ جەنگ، ناچارین

تورکەکانمان لەگەڵدا بێت تا بەتیرەکانیان بەرگریمان لیّ بکەن. بەختیار پەرێشان و ئازادرووییەی ئازاد و لەجیاتی سەبوکتەکین ئەوی وەك فەرماندەی سوپا دەستنیشان کرد بەو گومانەی تورکەکان بەبوونی ئەو هێور ببنەوە. بەختیار گیراوەکانی دیکەیشی لەزیندان هێنایەدەر و خۆی بۆ لای دایك و خوشکەکانی لەواسیت بەرێکەوت و نامەیەکی بۆ مامی، رۆکن ئەلدەولە و کوڕە مامەکەی عێزەد ئەلدەولە نووسی و داوای هاوکاری لێکردن و لەبارودۆخی خۆی، ئاگاداری کردنەوە. نامەیەکی بۆ تەغلەب کوڕی حەمدانیش نووسی و داوای لێکرد هاوکاری بکات و ئەگەر ئەو کارە بکات، لەو بڕە پارەی دەبێت، بیدات، دەبەخشرێت. خەڵاتی بۆ شاهین لەبوتەیحە نارد و پاشماوەی ئەو پارەی لەسەر شانی بەختیار مابوویەوە، هەڵگرت و یەکێك لەکچەکانی خۆی کردە هاوسەری ئەو. داوای لێکرد سوپایەك بۆ هاوکاری بنێرێت.

رۆکن ئەلدەولەی مامی، سوپایەکی بەفەرماندەیی وەزیرەکەی، باوکی فەتح کوڕی عەمید نارد و نامەیەکی بۆ عێزەد ئەلدەولەی کوڕی نووسی و فەرمانی پێدا بۆ هاوکاری مامی بەرێکەوێت و پەیوەستی کوڕی عەمید ببێت. عێزەد ئەلدەولە بەڵێنیدا دەڕوات و لەبەر تەماحی بۆ فەرمانڕەوایەتی عێراق، چاوەڕوان بوو کاتی گرفتاری بەختیار بگات.

عیمران کوڕی شاهین لەوەڵامی نامەی بەختیار وتی: بەخشرانی ئێمە لەو پارەیە، دڵنیایین پێدانی ئەو پارە هیچ بنەمایەکی نییە و من لەخۆوە پێی رازی بووم، سەبارەت بەهاوسەرگیریش، من تەنیا کچێك وەك هاوسەر هەڵدەبژێرم کەخۆم خوازبێنیم کردبێت و عەلەوییەکان، کەگەورەی ئێمەن، داوایان کردووە کچێکی ئەوان بکەمە هاوسەری خۆم بەڵام هێشتا وەڵامم نەداونەتەوە، سەبارەت بەخەڵات و ئەسپ دەبێت بڵێم لەو کەسانە نییم بەم شتانەی ئێوە رازی بێت بەڵکو کورەکەم هەڵیگرتووە. ناتوانم سوپایش ڕەوانە بکەم چوونکە پیاوەکانی من لەبەر ئەوەی ژمارەیەکی زۆریان لەئێوە کوشتووە، ناتوانن لای ئێوە بمێننەوە. دواتر بەردەوام کردەوەکانی خۆی و باوکی بیرهێنایەوە و وتی: بەڵام لەگەڵ ئەوەیشدا دەبێت بەناچاری پەنا بۆ ماڵەکەی من بێنیت و لەو کاتەدا سوێند بەخوا، بەشێوەیەك مامڵەی لەگەڵ دەکەم جیاواز لەکردەوەکانی ئەوان بێت. ئەوە روویدا کەپێشبینی کردبوو.

بەڵام باوکی تەغلەب وەڵامی دایەوە بەخێرایی بەرێدەکەوێت. ئەو براکەی خۆی،

باوکی عەبدوللە حسەین کوڕی ناسر ئەلدەولە کوڕی حەمدانی لەگەڵ سوپایەك بۆ تکریت نارد و چاوەڕوانی هاتنی تورکەکان لەبەغدادەوە بوو چوونکە ئەگەر ئەوان سەرکەوتنیان بەسەر بەختیار بەدەست دەهێنا، ئەو دەڕۆشتە بەغداد و فەرمانڕەوایەتی ئەو شارەی دەگرتەدەست. کاتێك تورکەکان لەبەغدادەوە بەرێکەوتن، باوکی تەغلەب ڕێگەی بەغدادی گرتەبەر تا بەختیار بەبەخشینی ئەو بڕە پارەیە ناچار بکات کەدەبووا باوکی تەغلەب ڕەوانەی بەغدادی بکات. سوپاکەی باوکی تەغلەب کاتێك گەیشتە بەغداد کەخەڵکان گرفتاری خراپەکاران ببوون. ئەو پشتیوانی لەدانیشتووانی شارەکە کرد و بەڵای خراپەکارانی لەسەری ئەوان کەم کردەوە.

بەڵام تورکەکان لەگەڵ سەبوکتەکین بەرەو واسط بەرێکەوتن و خەلیفە تائیع و خەلیفەی لەسەر کارلابراو، موتیعیان لەگەڵ خۆیان برد. کاتێك گەیشتنە دێری عاقول، موتیع مرد و سەبوکتەکین بەهۆی نەخۆشییەوە مرد. جەنازەی هەردووکیان بردە بەغداد و تورکەکان، فەتکینیان وەك سەرکردەی خۆیان هەڵبژارد. ئەو یەکێك لەسەرکردە گەورەکان و موالییەکانی مۆعیز ئەلدەولە بوو. بەختیار لەمەرگی سەبوکتەکین شادمان و گومانی کرد بەمەرگی ئەو بارودۆخی تورکەکان پەرێشان دەبێت بەڵام کاتێك بینیان بارودۆخیان سەقامگیر بووە، نیگەران بوو.

بەختیار لەواسط بوو کەتورکەکان بەرێکەوتن و لەنزیك شارەکە ئوردوویان لێدا و نزیکەی پەنجا ڕۆژ بەجەنگەوە سەرقاڵ بوون. جەنگی نێوان تورکەکان و بەختیار درێژەی کێشا و هەموو جارێك سەرکەوتن بەتورکەکان دەبڕا. ئەوان گەمارۆیان خستە سەر بەختیار و بارودۆخیان لێ دژوار کرد. بەردەوام هێرشیان دەکردە سەر. بەختیار بەنیگەرانییەوە چاوەڕوانی هێزی هاوکاری بوو. بەردەوام پەیکی بۆ لای عێزەد ئەلدەولە دەنارد و بۆ هاوکاری کردنی خۆی هانیدەدا. بۆ عێزەد ئەلدەولەی نووسی:

فان کنت ما کولا فکن انت آکلی و الا فادرکنی و لما امزق

واتاکەی: ئەگەر دەبێت بخوردرێم، تۆ بمخۆ، وەگەرنە پێش ئەوەی لەت لەت بکرێم، فریام کەوە.

کاتێك عێزەد ئەلدەولە ئەمەی بینی و دڵنیابوو لەوەی بارودۆخ لەسەر بەختیار دژوار بووە، ڕێگەی بەغدادی گرتەبەر و وای نیشان دەدا بۆ هاوکاری بەختیار دەڕوات هەرچەندە مەبەستەکەی جیاواز بوو.

فەرمانڕەوایی عیزەد ئەلدەولە لەعەممان

لەرەبیع الاوەل/ نۆڤەمبەری ئەم ساڵە باوکی قاسم موتەهەر کوڕی محەممەد وەزیر عیزەد ئەلدەولە، بەسەر چیاکانی عەممان و شارییەکان دانیشتووانی ئەو ناوچەدا زاڵ بوو.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: کاتێك مۆعیز ئەلدەولە مرد، جێگرەکەی، باوکی فەرەج کوڕی عەباس لەعەممان لەوێ ڕۆشت و عومەر کوڕی نەهبانی تائی کاروباری ئەو ناوچەی گرتەدەست و خەڵکی بۆ پەیوەست بوون بەعیزەد ئەلدەولە هان دەدا. دواتر زەنگییەکان دەستیان بەسەر ئەم سەرزەمینەدا گرت. دەستەیەك لەسەربازەکان هاوڕێیان بوون. ئەوان کوڕی نەهبانیان کوشت و پیاوێکیان وەك فەرمانڕەوای خۆیان هەڵبژارد بەناوی کوڕی حەلاج. عیزەد ئەلدەولە سوپایەکی لەکرمانەوە بەفەرمانەدیی باوکی حەربی توغان بۆ ئەو سەرزەمینە ڕەوانە کرد. ئەوان لەرێگەی دەریاوە خۆیان گەیاندە عەممان. باوکی حەرب لەدەریاوە هاتە وشکانی و کەشتییەکان ڕۆشتن و گەیشتنە سوحار یەکێك لەگوندەکانی عەممان. لەوێ زەنگییەکان و سوپاییەکانی هاوڕێی ئەوان، ڕووبەڕوویان بوونەوە و لەدەریا و وشکانی شەڕێکی مەترسیداریان هەڵگیرساند و سەرئەنجام باوکی حەرب سەرکەوتنی بەدەست هێنا و دەستی بەسەر سوحار گرت. دانیشتووانەکەی هەلاتن. ئەم جەنگە لەساڵی ٩٧٢/٣٦٢ زایینی ڕوویدا.

دواتر زەنگییەکان لەبەریم کۆبوونەوە. بەریم گوندێك بوو بەدووری دوو مەنزڵ لەسوحار. باوکی حەرب هێرشی کردەسەریان و جەنگ ڕوویدا. دەرئەنجامەکەی بەمەرگ و ئەسیر کرانی زەنگییەکان کۆتایی هات و بەم شێوەیە ئارامی بۆ ئەو ناوچەیە گەڕایەوە.

لەلایەکی دیکە ژمارەیەکی فراوان لەشارییەکان لەکوێستانەکانی عەممان کۆبوونەوە و فەرمانڕەوایەکیان بۆ خۆیان هەڵبژارد بەناوی وەرد کوڕی زیاد و خەلیفەیەك بەناوی حەفس کوڕی راشید. پێگەی ئەوان بەرز بوویەوە. عیزەد ئەلدەولە، موتەهەر کوڕی عەبدوللەی لەرێگەی دەریاوە ڕەوانە کرد. موتەهەر گەیشتە کەنارەکانی حەرفان لەدەوروبەری عەممان و دانیشتووانەکەی سەرکوت و

ژمارەیەکی لێ ئەسیر کردن. دواتر ڕێگەی دومای گرتەبەر. دووری دوما لەسوحار چوار ڕۆژ بوو. ئەو ڕووبەڕووی دانیشتووانی دوما بوویەوە و بەتەواوی سەرکوت و لەناوی بردن. ژمارەیەکی زۆر لەسەرکردە و سەرۆکەکانی ئەوانی کوشت و ئەسیر کرد. فەرمانڕەوای ئەوان، وەرد و پێشواکەیان، حەفس، هەڵاتن. موتەهەر تا نەزوی (گوندێك لەو کوێستانە) شوێنیان کەوت. ئەم دەستەیە لەوێ هەڵاتن. دەستەیەك شوێنپێیان هەڵگرتن و بەرادەیەك کوشتاریان کرد کەکەسیان نەمایەوە. وەرد کوژرا و حەفس بۆ یەمەن هەڵات و لەوێ مامۆستایەتی کردە پیشە. موتەهەر بەرەو ناوچەیەك بەناوی شۆرف (شەرف) بەڕێکەوت. نزیکەی دەهەزار کەس لەعەرەبەکان لەوێ کۆببوونەوە. موتەهەر ئەوانیشی سەرکوت کرد. بەمشێوەیە ئارامی و ئاسایش بۆ ئەو ناوچەیە گەڕایەوە و چیتر ناسازگاران لەوێ نەدەبینران.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەکاتی حەجی ئەم ساڵە لەمەککە و مەدینە بەناوی مۆعیزلدینی عەلەوی، فەرمانڕەوای میسر، وتار دەخوێندرایەوە.

لەم ساڵەدا مناڵەکانی هیلال و ژمارەیەك لەعەرەبەکان هێرشیان کردەسەرە کاروانی حاجییەکان و ژمارەیەکی زۆریان لێ کوشتن. بارودۆخ لەکاتی حەج بەرادەیەك دژوار بوو، حەج بەتاڵ بوویەوە و کەس بێ زیان دەرنەچوو جگە لەو کەسانەی لەگەڵ شەریف باوکی ئەحمەدی موسەوی، کە لەڕێگەی مەککەوە ڕۆشتنە مەککە و حەجی خۆیان کرد.

لەم ساڵەدا لەمانگی زیحەججە/ ئۆگۆست لەواسط ئەردهەژێنێك ڕوویدا.

لەم ساڵەدا عەبدولعەزیز کوڕی جەعفەر کوڕی ئەحمەد کوڕی یەزداد، فەقیهی حەنبەلی، ناسراو بەکۆیلەی خەلال، لەتەمەنی هەشتا و هەشت ساڵی کۆچی دوایی کرد.

لەکۆتایی ئەم ساڵە، مێژووی سابت کوڕی سەنان کوڕی سابت کوڕی قورە کەسەرەتاکەی لەخەلافەتی موقتەدر باللە لەساڵی ٩٠٧/٢٩٥ زایینییەوە، کۆتایی پێهات.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و شەست و چواری کۆچی (٩٧٤و٩٧٥ زایینی)

زاڵبوونی عیزەد ئەلدەولە لەعێراق و گرتنی بەختیار

لەم ساڵەدا عیزەد ئەلدەولە گەیشتە عێراق و دەستی بەسەردا گرت وبەختیاری قۆڵبەست کرد. دواتر گەڕایەوە و ئەوی لەعێراق دوورخستەوە.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: کاتێک نامە یەک لەدوای یەکەکانی بەختیار بەعیزەد ئەلدەولە دەگەیشت و بۆ ڕووبەڕوو بوونەوەی تورکەکان داوای هاوکاری لێدەکرد، عیزەد ئەلدەولە لەگەڵ سوپاییەکانی فارس بەرێکەوت و باوکی فەتح کوڕی عەمید، وەزیری ڕۆکن ئەلدەولە، لەگەڵ سوپاییەکانی ڕەی کە لەئەهواز مابوونەوە، پەیوەستی بوو و هەموویان ڕێگەی واستیان گرتەبەر. کاتێک فەتکین لەهەواڵی هاتنی ئەوان ئاگادار بوویەوە، بۆ بەغداد گەڕایەوە و بڕیاریدا ئەم شارە پشتگوێ بخات و بۆ گرتنی دیالە بجەنگێت.

عیزەد ئەلدەولە گەیشت و بەختیار پەیوەستی بوو. عیزەد ئەلدەولە ڕۆشتە بەشی ڕۆژهەڵاتی بەغداد و فەرمانی بەبەختیاردا بەرەو ڕۆژئاوای شارەکە بڕوات.

کاتێک ئەم هەواڵە بەباوکی تەغلەب کە لەفەتکینەوە نزیک بوو، گەیشت، لەبەغدادەوە ڕێگەی موسڵی گرتەبەر چوونکە هاوەڵانی لەموسڵ شۆرشیان کردبوو و نەیدەتوانی لەوێ بمێنێتەوە. فەتکین -بەدوای ڕۆشتنی باوکی تەغلەب- گەیشتە بەغداد و لەهەمو قۆڵەکانەوە گەمارۆیدا چوونکە بەختیار پێشتر نامەی بۆ زەببە کوڕی محەممەدی ئەسەدی لەخەڵکانی عەین تەمر کەموبتەنی لەهۆنراوەکانی خۆیدا سەرکۆنە کردووە، نووسیبوو کەنارەکانی بەغداد تالآن بکات و ڕێگە نەدات خواردەمەنی پێ بگات. ئەو نامەیەکی هاوشێوەی بۆ منالەکانی شەیبان نووسی. باوکی تەغلەب کوڕی حەمدان ڕێگەی نەدا خواردەمەنی لەموسڵەوە بەبەغداد بگات. بەمشێوەیە گرانی لەبەغداد دروست بوو و خراپەکاران و سەرسەرییەکان ئاژاوەگێڕییان دەست پێکردەوە و سامانی خەڵکیان لەبەغداد تالآن کرد. خەڵک لەترسی ئاژاوە و نەبوونی خۆراک و توێشوو و هێرشی هێزەکانی فەتکین بۆ

ماڵەکانیان، زەوی گیر بوون.

عێزەد ئەلدەولە هێرشی کردەسەر بەغداد. فەتکین و تورکەکان لەنێوان دیالە و مەدائین رووبەرووی بوونەوە و شەڕێکی قورس دەستپێکرد. دەرئەنجام تورکەکان هەڵاتن و ژمارەیەکی زۆریان کوژران. تورکەکان خۆیان گەیاندە دیالە و لەجسرەکەی پەڕینەوە بەڵام زۆربەی هەلاتووان لەئاودا نغرۆ بوون. ژمارەیەك لەخراپەکارانیش کەهاوکاری ئەوانیان کردبوو، کوژران و نوقم بوون. سوپای عێزەد ئەلدەولە گەیشتە ئوردووگاکەیان و تالآنی کرد. ئەم جەنگە لەرۆژی چواردەی جومادی الاوەل/ یەکی فەوریە روویدا.

تورکەکان خۆیان گەیاندە تکریت و عێزەد ئەلدەولە تا دەرەوەی بەغداد ڕۆشت و کاتێك لەگەیشتنی تورکەکان بۆ تکریت ئاگادار بوویەوە، گەڕایەوە بۆ بەغداد و ڕۆشتە ناو کۆشکی فەرمانڕەوایی. تورکەکان پێش بەجێهێشتنی بەغداد بەزۆر خەلیفەیان لەگەڵ خۆیان بردبوو. عێزەد ئەلدەولە هەوڵیدا خەلیفە بۆ بەغداد بگێڕێتەوە. خەلیفە لەهەشتی رەجەب/ بیست و پێنجی مارس لەرێگەی رووبارەوە گەیشتە بەغداد. عێزەد ئەلدەولە بۆ پێشوازی کردنی بەرەو دیجلە بەرێکەوت. لەم کاتەدا ژمارەیەکی زۆر لەبەلەم و کەشتییە جەنگییەکان لەدیجلەدا دەبینرا و شارەکە بەتەواوی چۆڵ ببوو. کەشتییە جەنگییەکان بەرادەیەك لەناو دیجلەدا زۆر بوون ئەگەر کەسێك دەیویست بێ کەوتنە ناو ئاوەکە، دەیتوانی لەسەر ئەم کەشتییە بڕواتە سەر کەشتییەکی دیکە. عێزەد ئەلدەولە بوو بەهاوڕێ خەلیفە و ڕۆشتە ناو کۆشکی خەلافەت.

عێزەد ئەلدەولە چاوی تەماحی بڕیبووە عێراق و بەختیاری بەکەسێکی ناتەوان دەزانی بەڵام لەترسی باوکی، هیچ کارێکی نەکرد و لەلایەکی دیکە، سوپاییەکانی دژی بەختیار هان دەدا تا ئاڵای شۆڕش بەرز بکەنەوە و داوا لەبەختیار بکەن، لەبەر خۆڕاگری و تێکشکاندنی تورکەکان خەڵاتیان بکات. سەربازەکان مەبەستەکەی ئەویان هێنایەدی و بۆ وەرگرتنی خەڵات زێدەڕۆییان کرد بەڵام بەختیار پارەی لەبەردەستا نەبوو چوونکە بەشێکی تاڵان و پاشماوەکەی خەرج کردبوو. بارودۆخی وڵاتیش پەرێشان و لەبەر ئەمە دەستی بەهیچ کوێ نەدەگەیشت.

لەم کاتەدا عیززەد ئەلدەولە داوای لەبەختیار کرد گرنگی بەخواستی سوپاییەکان نەدات و بەشێوەیەکی توند وەڵامیان بداتەوە. پێی وت بەڵێنی شتێکیان پێنەدات کە لەتوانایدا نییە و پێیان بڵێت حەز بەفەرمانڕەوایەتی ئەوان ناکات. عیززەد ئەلدەولە بەڵێنی پێدا ئەگەر ئەو کارە بکات لەنێوان ئەو و سوپاییەکان دەبێتە نێوەنجیگەر. بەختیار گومانی کرد عیززەد ئەلدەولە چاکەخواز و خێرخوازی ئەوە و حەز بەباش بوونەوەی بارودۆخی دەکات لەبەر ئەوە پێشنیارەکانی بەکار برد و لەفەرمانڕەوایەتی دەستی کێشایەوە و دەرگای کۆشکەکی بەسەر خۆیدا بەست و دەبیر و پەردەدارەکانی لەسەر کار لابرد. عیززەد ئەلدەولە بەرواڵەت لەبەردەم ژمارەیەك لەسەرکردەکانی سوپا نامەی بۆ نووسی و دوای لێکرد بڕواتە لایان و رەزامەندی ئەوان بەدەست بێنێت بەلام پێشتر بەخۆی وتبوو بەم پێشنیارەی رازی نەبێت. بەختیار ئەو کارەی کرد کەعیززەد ئەلدەولە پێی وتبوو. لەوەلامدا وتی: من فەرمانـدەی ئـەوان نـیم و لـەنێوان مـن و ئـەوان هـیچ پەیوەندییـەك نییـە و لـەوان بەدوورم. سێ رۆژی بەردەوام پەیك لەنێوان ئەوان هاتوچۆی کرد و عیززەد ئەلدەولە بەردەوام ئەوانی دژی بەختیار هان دەدا و شۆڕش تەشەنەی دەسەند. لەم کاتەدا بەختیار پەیکی بۆ لای عیززەد ئەلدەولە نارد و داوای لێکرد بەڵێنەکانی خۆی بێنێتەدی. عیززەد ئەلدەولە بەفرت و فێڵ بلاوەی بەسوپاییەکان کرد و بەختیار و خوشکەکانی بۆ لای خۆی برد و هەموویانی گرت و پاسەوانی بۆ دانان. دواتر خەڵکانی کۆکردەوە و لەدەست لەکار کێشانەوەی بەختیاربەهۆی ناتەوانی ئاگاداری کردنەوە و بەڵێنی پێدان چاکەیان لەگەڵ بکات. خەڵك بەوتەکانی ئەو ئارام بوونەوە. عیززەد ئەلدەولە بەختیاری لەبیست و شەشی جومادی الاخر/ سیانزەی مارس قۆلبەست کرد.

خەلیفە تائیع الله، بەختیاری خۆش نەدەویست چوونکە لەجەنگەکان هاوکاری تورکەکان بوو. کاتێك خەلیفە لەهەواڵی گیرانی بەختیار ئاگادار بوویەوە، شادمانی خۆی دەربڕی و بۆ لای عیززەد ئەلدەولە گەڕایەوە. عیززەد ئەلدەولە باسی پێگەی بەرزی خەلیفەی کرد کەچیتر گرنگی پێنەدەدرا و فەرمانی نۆژەن کردنەوەی کۆشکی خەلافەتی دەرکرد و خوازیاری پڕ کردنی کۆشك بەکالا گرانباییەکان بوو.

فەرمانیدا ئەوەی لەدەستی خەلیفەدایە سامان بدرێت و پشتیوانی لەزەوییەکانی ئەو کرد. کاتێك خەلیفە هاتە بەغداد و ڕۆشتە ناو کۆشکی خەلافەت، عێزەد ئەلدەولە سامانێکی زۆری بۆنارد. چەندین کاڵای گرانبایی و راخەری و دیاری دیکەی پێشکەش کرد.

گەڕانەوەی بەختیار بۆ فەرمانڕەوایەتی

کاتی قۆلبەست کرانی بەختیار، مەرزوبانی کوڕی فەرمانڕەوای بەسرە بوو. کاتێك لەگیرانی باوکی ئاگادار بوویەوە، پشتی کردە عێزەد ئەلدەولە. ئەو نامەیەکی بۆ ڕۆکن ئەلدەولە نووسی و لەو بەڵای لەلایەن عێزەد ئەلدەولە و باوکی فەتح کوڕی عەمید بەسەر باوکی و پورەکانی هاتبوو، سکاڵای کرد و لەفرت و فێڵەکانی عێزەد ئەلدەولە ئاگاداری کردەوە. ڕۆکن ئەلدەولە کاتێك ئەمەی بیست، خۆی لەسەر تەختەکەی هەڵدایەخوار و چەند ڕۆژێك خواردن و خواردنەوەی نەخوارد و بەشێوەیەك نەخۆش کەوت کەتا کۆتایی ژیانی ئەم نەخۆشیەی بەرۆکی بەرنەدا.

دوای بەختیار، محەممەد کوڕی بەقیە، وەزیری بەختیار، خزمەتی عێزەد ئەلدەولەی دەکرد و بەڵێنی بەڕێوەبردنی واست و کەنارەکانی پێدا بەڵام کاتێك بەرەو ئەو سەرزەمینە بەڕێکەوت، لەبەر قۆلبەست کرانی بەختیار، سەرپێچی فەرمانەکانی عێزەد ئەلدەولەی کرد و نارەزامەندی خۆی نیشاندا و نامەیەکی بۆ ئیبراهیم کوڕی شاهین نووسی و داوای هاوکاری لێکرد و لەفرت وفێڵەکانی عێزەد ئەلدەولە ئاگاداری کردەوە. عیمران بەداواکەی رازی بوو.

عێزەد ئەلدەولە، سەهل کوڕی بیشر، وەزیری فەتکینی لەزینندان هێنایەدەر کەپێشتر لای بەختیار زیندانی کرابوو و شاری ئەهوازی پێسپارد. محەممەد کوڕی بەقیە نامەیەکی بۆ نووسی و تۆوی خۆشەویستی لەدڵی چاند. سەهل بەداواکەی رازی بوو. کاتێك کوڕی بەقیە، سەرپێچی کرد، عێزەد ئەلدەولە سوپایەکی گەورەی بۆ سەرکوت کردنی نارد. کوڕی بەقیە لەرێگەی دیجلەوە، لەگەڵ ئەو سوپایەی عیمران کوڕی شاهین بۆ هاوکاری ناردبووی، بۆ ڕووبەڕوو بوونەوەی ئەم سوپایە

بەرێکەوت. سوپاکەی عێزەد ئەلدەولە بەریسوایی شکستیان خوارد. کوڕی بەقیە نامەیەکی بۆ ڕۆکن ئەلدەولە نووسی و لەبارودۆخی خۆی و بەختیار ئاگاداری کردەوە. ڕۆکن ئەلدەولە بۆ ئەو و مەرزوبان و ئەو کەسانەی پشتیوانیان لەبەختیار دەکرد، نامەی نووسی و پێشنیاری خۆڕاگری پێکرد و ئەوانی ئاگادار کردەوە بەرەو عێراق بەرێدەکەوێت تا عێزەد ئەلدەولە لەوێ دوور بخاتەوە و بەختیار بۆ فەرمانڕەوایەتی بگەڕێنێتەوە.

سنوورەکانی ژێر فەرمانی عێزەد ئەلدەولە پەرێشان بوو و دوژمنان کاتێك زانییان باوکی، پشتیوانی ناکات، بوێر بوون و ئە سامانەی لەفارس و دەریا (کەنداوی فارس) بەدەستی دەگەیشت، دواکەوت و جگە لەبەغداد هیچ شوێنێکی بەدەستەوە نەما. خەڵکی گەڕەك و کۆڵانەکان چاوی تەماحیان تێبڕی و ئەوەی بینی کەهیچ کات پەسەندی نەدەکرد. عێزەد ئەلدەولە بەباشی زانی باوکی فەتح کوڕی عەمید لەگەڵ نامەیەك بۆ لای باوکی بنێرێت و لەبەسەرهاتی خۆی و بڵاوبوونەوەی سامانەکان ئاگاداری کردەوە و باسی ناتەوانی بەختیاری بۆ بەڕێوبردنی وڵات کرد. بۆ باوکی نووسی ئەگەر بەختیار بۆ فەرمانڕەوایەتی بگەڕێتەوە، هەم خەلافەت و هەم وڵات لەدەست دەچێت و لەناودەچن. داوای لێکرد چیتر هاوکاری بەختیار نەکات. عێزەد ئەلدەولە بەباوکی فەتحی وت: ئەگەر بەوتەکان ڕازی بوو، چ باشتر وەگەرنە پێی بڵێ عێزەد ئەلدەولە بەڵێنی ڕەوانە کردنی ساڵان سی هەزار درهەم لەکەنارەکانی عێراق دەدات و بەختیار و کەسەکانی بۆ لای تۆ دەنێرێت تا سەرپشکیان بکەیت ئەگەر دەخوازن لای تۆ بمێننەوە و ئەگەر خوازیاری فەرمانڕەوایەتی یەکێك لەشارەکانی فارس بن، ئەو شارەیان پێ دەسپێرم و ئەگەر دەخوازیت خۆت کاروباری عێراق بگرەدەست و بەختیار بۆ ڕەی بنێرە و من دەگەرێمەوە بۆ فارس. فەرمان، فەرمانی تۆ دەبێت.

عێزەد ئەلدەولە بەکوڕی عەمیدی وت: ئەگەر ڕازی بوو چ باشتر وەگەرنە پێی بڵێ: ئەی سەروەر و باوك! بەداوەری و وتەی تۆ ڕازیم بەڵام ناکرێت ئەم دەستەیە دوای ئاشکرا بوونی دوژمنایەتی ڕزگار بکرێت چوونکە دواتر بەهەموو هێز و توانایانەوە دژی من دەجەنگن و یەکیەتی لەناو دەچێت و ئەم بنەماڵەیە بۆ

هەمیشە یەکهەڵوێستی خۆیان لەدەست دەدەن. ئەگەر بەوتە و پێشنیارەکانم رازی بوویت، من ملکەچ و فەرمانبەرم و ئەگەر رازی نەبوویت و فەرمانی گەڕانەوەت پێدام، بەختیار و کەسەکانی دەکوژم و ئەوەی هاوکاری ئەوانی کردبێت، قۆڵبەستی دەکەم و لەعێراق دووردەکەومەوە و بەجێی دەهێڵم تا بەدڵخوازی خۆت کەسێك وەك فەرمانڕەوا دەستنیشان بکەیت.

کوڕی عەمید لەبردنی نامەکە ترسا و خوازیاری ئەوە بوو کەسێکی دیکە بڕواتە لای رۆکن ئەلدەولە و وتی ئەو بەدوای پەیك بەرێدەکەوێت و هاوشێوەی راوێژکارێك داوا لەرۆکن ئەلدەولە دەکات بەخواست وپێشنیارەکانی ناو نامەکە رازی ببێت. عێزەد ئەلدەولە نامەکەی بەکەسێکدا نارد و کوڕی عەمیدی بەدوای ئەودا بەچەندین وشتر ڕەوانە کرد.کاتێك پەیك گەیشتە بارەگای رۆکن ئەلدەولە و بەشێکی نامەکەی خوێندەوە، رۆکن ئەلدەولە پەلاماریدا تا خوێنی بڕێژێت بەڵام پەیك هەڵات. رۆکن ئەلدەولە کاتێك ئارام بوویەوە، پەیکەکەی گەڕاندەوە و پێی وت: بەفلاّنەکەس (عێزەد ئەلدەولە) بەناوێکی دیکە بانگی کرد و جوێنی پێدا- بڵێ: تۆ بۆ هاوکاری برازاکەم چوویت و چاوی تەماحت بڕییە سنووری فەرمانڕەوایەتی ئەو. ئایا نازانیت من چەندین جار هاوکاری حەسەن کوڕی فیرزانم کرد کەبێگانەم بوو و گیان و وڵاتی خۆم بۆ هاوکاری کردنی ئەو خستە مەترسییەوە و کاتێك سەرکەوتنم بەدەست هێنا، وڵاتەکەیم بۆ گەڕاندەوە و درهەمێکم لێ وەرنەگرت. دواتر هاوکاری ئیبراهیم کوڕی مەرزوبانم کرد و فەرمانڕەوایەتی ئازەربایەجانم بۆ گەڕاندەوە و وەزیر و سوپاکەم بۆ هاریکاری ئەو نارد و یەك درهەمم لەویش وەرنەگرت. هەمووی ئەم کارانە بۆ بەدەست هێنانی ناو و نیشانی چاکە بوو وهەنووکە تۆ دەخوازیت بەدوو درهەم کەبۆ من و برازاکەمی تەرخان دەکەیت، منەتمان بکەیتەسەر و چاوی تەماح ببڕیتە سنووری فەرمانڕەوایەتی ئەو و بەکوشتنی ئەوان من دەترسێنیت.

پەیك گەڕایەوە و کوڕی عەمید گەیشتە بارەگای رۆکن ئەلدەولە. رۆکن ئەلدەولە مۆڵەتی سەردانی پێنەدا و گوێی لەوتەکانی ئەو نەگرت و هەڕەشەی کوشتنی لێکرد و پەیامی بۆ نارد کە: تۆ و عێزەد ئەلدەولە پشت گوێ دەخەم تا هەموو هێز

و تواناى خۆتان بەكار ببەن. من بۆ جەنگى ئێوە نايەم مەگەر لەگەڵ سێسەد وشتر و سێسەد وشتر سوار. كەواتە ئەگەر دەخوازن خۆڕاگرى بكەن. سوێند بەخوا دژى ئێوە ناجەنگم مەگەر بەهاوكارى نزيكترين كەسەكانى ئێوە.

رۆكن ئەلدەولە دەيوت: هەموو شەوێك مۆعێز ئەلدەولەى برام لەخەودا دەبينم كەپەنجەكانى خۆى دەگەزێت و دەڵێت: براكەم! بەم شێوەيە بەڵێنتدا سەرپەرەستى مناڵەكانى من بيت؟ رۆكن ئەلدەولە براكەى خۆش دەويست چوونكە رۆكن ئەلدەولە پەروەردەى كردبوو و رۆكن ئەلدەولە هاوشێوەى مناڵى ئەو بوو.

دواتر خەڵكان هەوڵياندا لەنێوان كوڕى عەميد و رۆكن ئەلدەولە نێوەنجيگەرى بكەن. ئەوان دەيانوت: كوڕى عەميد بەم نامە رازى بووە بۆ ئەوەى رێگە چارەيەك بێت بۆ رزگار كردنى ئەو لەدەستى عێزەد ئەلدەولە و گەيشتنى بەبارەگاى تۆ تا گوێرايەڵى فەرمانەكانى تۆ بێت. رۆكن ئەلدەولە مۆڵەتى سەردانى پێدا و گفتوگۆى لەگەڵ كرد. كوڕى عەميد بەڵێنيدا عێزەد ئەلدەولە بۆ فارس بگەڕێنێتەوە و بەختيار بۆ سەر تەختى فەرمانڕەوايەتى عێراق گەڕاندەوە. رۆكن ئەلدەولە ئەوى بۆ لاى عێزەد ئەلدەولە گەڕاندەوە و كوڕى عەميدى لەخراپ بوونى بارودۆخ ئاگادارى كردەوە.

كاتێك عێزەد ئەلدەولە بينى هەموو شتەكان دژى ئەوە، رازى بوو بەوەى رێگەى فارس بگرێتەبەر و بەختيار بۆ فەرمانڕەوايەتى بگەڕێنێتەوە. ئەوى لەزيندان هێنايەدەر و خەڵاتى پێبەخشى و پەيمانى لێسەند جێگرى ئەو لەعێراق بێت و بەناوى عێزەد ئەلدەولە وتار بخوێنێتەوە و لەبەر ناتەوانى بەختيار، براكەى، باوكى ئيسحاقى وەك فەرماندەى سوپا دەستنيشان كرد و دواتر ئەوەى لەو و كەسانى دەوروبەرى سەندبوو، گەڕاندەوە و لەشەوال/ جونى ئەم ساڵە بەرەو فارس بەرێكەوت و فەرمانى بەباوكى فەتح كوڕى عەميد، وەزيرى باوكيدا سێ رۆژ دواتر پەيوەستى ببێت.

كاتێك عێزەد ئەلدەولە ڕۆشت، كوڕى عەميد لاى بەختيار مايەوە و بەخۆشى ژيانى بەسەر برد چوونكە بەختيار شەيداى رابواردن و خۆشى بوو. ئەم دووانە بەنهێنى پەيمانيان بەست هەركات رۆكن ئەلدەولە، مرد، كوڕى عەميد وەك وەزيرى

بەختیار دیاری بکرێت. ئەم هەواڵە بەعێزەد ئەلدەولە گەیشت وەك دواتر ئاماژەی پێدەدەین، بووە هۆکاری لەناوچوونی کوڕی عەمید.

بەختیار لەبەغداد مایەوە و پەیمانەکانی خۆی لەگەڵ عێزەد ئەلدەولە نەبردەسەر. کاتێك بارودۆخی بەختیار سەقامگیر بوو، کوڕی بەقیەی لەجیاتی نوێنەری عێزەد ئەلدەولە نارد و نوێنەری عێزەد ئەلدەولە هاتە بارەگای بەختیار. پەیوەندییەکانی نێوان بەختیار و عێزەد ئەلدەولە لێڵتر بوو. دوای ڕۆشتنی عێزەد ئەلدەولە شۆڕش ڕوویدا و کوڕی بەقیە دڵنەوایی سوپاکەی کرد و لەم ڕێگەوە سامانێکی زۆری لەخەزێنەکانی خۆی پاشەکەوت کرد و هەرکات بەختیار داوای پارەی لێدەکرد، سوپای بۆ وەرگرتنی ڕۆژانە هان دەدا. ئەم بارودۆخە بۆ بەختیار دژوار بوو، لەگەڵ کەسانی دەوروبەر راوێژی کرد تا کوڕی بەقیە لەناو ببات. کوڕی بەقیە ئاگادار بوویەوە. ئەو ڕۆشتە لای بەختیار و سەرکۆنەی کرد. بەختیار حاشای لەم قسە کرد و سوێندی خوارد. چیتر کوڕی بەقیە خۆی لەو بەدوور دەگرت.

ناسازگاری کرمانییەکان لەگەڵ عێزەد ئەلدەولە و گەڕانەوەی ئارامی وئاسایش

لەم ساڵەدا دانیشتووانی کرمان ڕێگەی ناسازگارییان لەگەڵ عێزەد ئەلدەولە گرتەبەر.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: پیاوێك لەجەرومیە- سەرزەمینێکی گەرمە- بەناوی تاهیر کوڕی سەممە، بەڵێنی کۆکردنەوەی سامانێکی زۆری بەعێزەد ئەلدەولەدا، بەڵام چاوی تەماحی بڕییە ئەم سامانە. عێزەد ئەلدەولە خۆی ڕۆشتبووە عێراق و وەزیرەکەی، موتەهەر کوڕی عەبدوللەی بۆ زاڵبوون بەسەر عەممان بۆ ئەو سەرزەمینە ڕەوانە کردبوو. بەم شێوەیە کرمان سوپای تیا نەمابوو. تاهیر ئەم هەلەی قۆستەوە و پیاوانی جەرومییە و کەسانی دیکەی کۆکردەوە. ژمارەیەکی زۆر لەخەڵکان لەدەوری کۆبوونەوە.

بەرێکەوت یەکێك لەتورکە سامانییەکان بەناوی یوزتەمەر لەگەڵ باوکی حەسەن محەممەد کوڕی ئیبراهیم کوڕی سیمجور، فەرماندەی سوپای خوراسان لەلایەن سامانییەکانەوە، ڕێگەی ناسازگاری گرتەبەر. تاهیر نامەی بۆ نووسی و تەماحی گرتنی کەنارەکانی کرمانی خستە بەردەست. ئەو بۆ لای تاهیر بەرێکەوت و بڕیاریاندا یوزتەمەر فەرماندە بێت. خەڵکانی جەرومییە دژی یوزتەمەر ئاڵای شۆڕشیان بەرز کردەوە و ئەو گومانی کرد تاهیر ئەوانی هانداوە، لەبەر ئەمە ناسازگاری هاتە ئاراوە و کوشت و کوشتار دەستی پێکرد. یوزتەمەر سەرکەوتنی بەسەر تاهیر بەدەست هێنا و ئەسیری کرد. هەروەها سەرکەوتنی بەسەر هاوەڵانی ئەویش بەدەست هێنا.

حسەین کوڕی باوکی عەلی کوڕی ئەلیاس کە لەخوراسان بوو، لەم هەواڵە ئاگادار بوویەوە و چاوی تەماحی بڕییە کرمان و دەستەیەکی کۆکردەوە و هێرشی کردە سەر ئەو ناوچەیە و لەوێش ژمارەیەکی زۆر لەخەڵکان لەدەوری کۆبوونەوە. دواتر موتەهەر کوڕی عەبدوللە دەستی بەسەر عەممان و کوێستانەکانی ئەو سەرزەمینەدا گرت و خارجییەکانی ئەو سەرزەمینەی لەناوبرد و گەڕایەوە. لەم کاتەدا نامەی عێزەد ئەلدەولەی لەبەغدادەوە بەدەست گەیشت کەداوای لێدەکرد بەرەو کرمان بڕوات. ئەو بەخێرایی ڕێگەی کرمانی گرتەبەر و لەرێگە ڕووبەڕووی خراپەکاران بوویەوە و ژمارەیەکی زۆری لێ کوشتن و هەڵی واسین و جەنازەکانی لەت لەت کرد و بەشێوەیەکی چاوەڕوان نەکراو هێرشی کردەسەر یوزتەمەر. دوو سوپا لەکەنارەکانی شاری بەم ڕووبەڕووی یەکبوونەوە. یوزتەمەر هەڵات و ڕۆشتە ناو شارەکە و موتەهەر لەقەڵایەك لەناو شارەکە گەمارۆی خستەسەر. ئەو داوای ئەمانی لەموتەهەر کرد و پێی بەخشرا. ئەو لەگەڵ تاهیر ڕۆشتە لای موتەهەر. موتەهەر فەرمانی سەربڕینی تاهیری دەرکرد. یوزتەمەریان بردە سەر بەرزایی یەکێك لەقەڵاکان و ئەمە کۆتایی کاری ئەو بوو. موتەهەر دواتر هێرشی کردە سەر حسەین کوڕی ئەلیاس بەڵام کاتێك ژمارەی زۆری سوپاکەی ئەوی بینی، ترسا و چیتر جگە لەڕووبەڕوو بوونەوە هیچ چارەیەکی دیکەی نەمابوو. ئاگری شەڕێکی مەترسیدار بڵێسەی سەند و حسەین بۆ دەروازەی جیرۆفت هەڵات و سوپاکەی

هەڵاتن بەڵام دیواری شارەکە ڕێگەی هەڵاتنی لێ گرتن و بەم شێوەیە ژمارەیەکی زۆریان کوژران. حسەین ئەسیر کرا و ئەویان بردە لای موتەهەر. چیتر دوای ئەوە کەس ناوی حسەینی نەبیست و بارودۆخی کرمان بۆ عێزەد ئەلدەولە سەقامگیر بوو.

زاڵبوونی فەتکین لەدیمەشق و بەسەرهاتی ئەو تا کاتی مردن

پێشتر ئاماژەماندا بەشکستی فەتکینی تورک، موالی مۆعێز ئەلدەولە کوڕی بویە بەدەستی بەختیار کوڕی مۆعێز ئەلدەولە و هەروەها سەبارەت بەعێزەد ئەلدەولە لەشۆڕشی تورکەکانی عێراق دووایـن. کاتێك فەتکین تێکشکا، لەگەڵ دەستەیەك لەسەربازە شیاوەکانی لەسوپای تورك، خۆیان گەیاندە حیمس و لەنزیك ئەو شارە ئوردوویان لێدا. لەوێ زاڵم کوڕی مەوهوبی عەقیلی کە بەنوێنەرایەتی مۆعێز لدین الله، فەرمانڕەوای دیمەشق بوو، مەبەستی ڕووبەڕوو بوونەوەی ئەوی کرد بەڵام نەیتوانی بیگرێت لەبەر ئەمە چاوی لەگرتنی ئەو پۆشی و گەڕایەوە و فەتکین بەرەو دیمەشق بەرێکەوت و لەنزیك شارەکە ئوردووی لێدا.

لەو کاتەدا ڕەییان، کۆیلەی مۆعێز، فەرمانڕەوای دیمەشق بوو و تازە پێگەیشتووان دەستیان بەسەر شارەکەدا گرتبوو. گەورەکانی شار لەم دەسەڵاتە بێ بەش و گوێڕایەڵی فەرمانەکانیان نەبوون. کاتێك فەتکین لەدەرەوەی شارەکە ئوردووی لێدا، گەورە و پیرەکانی شار ڕۆشتنە لای و خۆشحاڵی و ڕەزامەندی خۆیان لەهاتنی ئەو نیشاندا و داوایان لێکرد لایان بمێنێتەوە و شارەکە بخاتە ژێر فەرمانی خۆی و بەڵای میسرییەکان لەناو ببات چوونکە میسرییەکانیان بەهۆی جیاوازی باوەڕ و ستەمکاری کارگوزارەکانیان خۆش نەدەویست. ئەوان داوایان لەفەتکین کرد لەدەست ئەم تازە پێگەیشتووانە رزگاریان بکات و فەتکین بەخواست و داواکەیان رازی بوو. ئەوان بۆ فەرمانبەری کردن و هاوکاری کردنی سوێندیان خوارد و خۆی سوێندی خوارد پشتیوانیان لێ بکات و بەڵای تازەپێگەیشتووان لەسەر ئەوان نەهێڵێت. بۆ ئەم مەبەستە ڕۆشتە ناو شارەکە و ڕەییانی کۆیلەی دەرپەڕاند و چیتر نەیهێشت بەناوی مۆعێز وتار بخوێندرێتەوە و لەشەعبان/

ئاوریل بەناوی خەلیفە تائیع وتاری خوێندەوە. خراپەکارانی بەتەواوی سەرکوت کرد و ترسی خستە ناو دڵەکان. بەگشتی کاروبارەکانی ڕێکخست.

لەو کاتەدا عەرەبەکان دەستیان بەسەر کەنارەکان و دەوروبەری شارەکەدا گرتبوو.

فەتکین مەبەستی جەنگی ئەوانی کرد و هێرشی کردەسەریان و ژمارەیەکی زۆری لێ کوشتن و بوێری و چاونەترسی خۆی نیشاندا. هەمووان دانیان بەو ڕاستییەدا نا کەکەسێکی بوێر و چاونەترسە و بەم شێوەیە ئارامی باڵی بەسەر ئەو ناوچەیە کێشا و شوێنکەوتە و سامانەکەی فراوان و خەزێنەکانی ئاوەدان و پێگەی جێگیر بوو.

ئەو بۆ مۆعیز، لەمیسر، نامەی نووسی و ڕێگەی سازگاری گرتەبەر و ملکەچی خۆی بۆ فەرمانەکانی نیشاندا. مۆعیز سپاسی کرد و داوای لێکرد بڕواتە لای تا خەڵاتی پێببەخشێت و دووبارە وەك كارگوزاری خۆی لەو سەرزەمینە ڕەوانەی بکات. بەڵام فەتکین ئەوی بەکەسێکی بڕواپێکراو نەدەزانی و لەڕۆشتن خۆی بەدوور گرت. مۆعیز سوپای ڕازاندەوە و سەربازەکانی ئامادە و مەبەستی هێرش کردنە سەر فەتکینی کرد بەڵام لەناکاو نەخۆش کەوت و مرد. چەند و چۆنی مەرگی ئەو لەگێڕانەوەی ڕووداوەکانی ساڵی ٣٦٥/٩٧٦ زایینی باس دەکەین. دوای ئەو کوڕەکەی عەزیز باللە جێگەی گرتەوە و بەمەرگی ئەو، فەتکین لەهێرشی میسرییەکان ئاسوودە و مەبەستی هێرش کردنەسەر سنوورەکانی عەزیزی لەکەنارەکانی شام کرد و ڕۆشتە سەیدا و گەمارۆی خستەسەر. سەیدا لەم کاتەدا لەژێر فەرمانی کوڕی شێخ و سەرکردە مەغربیی و زاڵم کوڕی مەوهوبی عەقیلی هاوڕێیەتیان دەکرد. فەتکین لەگەڵ ئەوان، کەژمارەیان فراوان بوو، جەنگی. ئەوان چاوی تەماحیان تێبڕی و بۆ ڕووبەڕوو بوونەوەی ڕیزیان بەست فەتکین وای نیشانداپاشەکشێ دەکات وئەوانی شوێن خۆی خست تا لەسەیدا دووریکەوتنەوە. دواتر بۆ جەنگی ئەوان گەڕایەوە و نزیکەی چوار هەزار کەسی لێ کوشتن.

دواتر چاوی تەماحی بڕییە عوکا و هێرشی کردەسەر و ڕێگەی تەبەرییەی گرتەبەر و ئەو سەرزەمینەیشی وەك سەیدا گرفتاری کوشتار و تاڵان کردن کرد و

بۆ دیمەشق گەڕایەوە.

کاتێک عەزیز لەم هەواڵانە ئاگادار بوویەوە، لەگەڵ وەزیرەکەی یەعقوب کوڕی کلس راوێژی کرد. یەعقوب پێی وت جەوهەر لەگەڵ سوپایەک بەرەو شام ڕەوانە بکات. عەزیز سوپایەکی بۆ رازاندەوە و بەرێی کرد. فەتکین کاتێک لەهاتنی سوپاکەیان ئاگادار بوویەوە، خەڵکانی دیمەشقی کۆکردەوە و وتی: ئێوە دەزانن ئەگەر من فەرمانڕەوایەتی ئێوەم گرتەدەست، تەنیا لەبەر رەزامەندی ئێوە بووە و گەورە و بچوکتان داوای ئەو کارەتان لێکردم. من رێبوارێك بووم و ئەم بەدبەختییە سێبەری بەسەر ئێوەدا دروست کردبوو، هەنووکە لەناو ئێوە دەڕۆم تا نەبمە هۆکاری زیان گەیاندن و ئازار بەئێوە. وتیان: رێگە نادەین لێمان دوور بکەویتەوە و لەرێگەی تۆدا گیان و سامانی خۆمان دەبەخشین و هاوکاریت دەکەین. فەتکین سوێندی وەفاداری پێخواردن. ئەوان سوێندیان خوارد و ئەو مایەوە. جەوهەر لەزیقەعدەی ٣٦٥/ جولای ٩٧٦ زایینی گەیشتە دیمەشق و گەمارۆی خستەسەر. جەنگی دژی فەتکین بەدژوار زانی. ئەم جەنگە دوو مانگ درێژەی کێشا و ژمارەیەکی فراوان لەهەردوو سوپا کوژران.

کاتێک خەڵکانی دیمەشق بینیان مانەوەی مەغربییەکان درێژەی کێشاوە، داوایان لەفەتکین کرد نامە بۆ حەسەن کوڕی ئەحمەدی قەرەمتی بنووسێت و داوای هاوکاری لێبکات. فەتکین نامەی نووسی. قەرەمتی لەئەحساوە بەرێکەوت و کاتێك نزیک کەوتەوە، جەوهەر دیمەشقی بەجێهێشت لەترسی ئەوەی لەنێوان دوو دوژمن گرفتار نەبێت. جەوهەر حەوت مانگ لەو ناوچەیە مایەوە. قەرەمتی گەیشت و پەیوەستی فەتکین بوو. هەردووك شوێن جەوهەر کەوتن و لەدەرەوەی رەملە بەئوردووەکەی گەیشتنەوە. جەوهەر سامانەکەی بۆ عەسقەلان ناردبوو. لەنێوان دوو سوپا جەنگ روویدا. فەتکین و قەرەمتی ژمارەیەکی زۆر لەخەڵکانی شام و عەرەبەکان و کەسانی دیکەیان لەدەوری خۆیان کۆکردبوویەوە تا ئەو جێگەی ژمارەی سوار و پیادەکانی ئەوان نزیکەی پەنجا هەزار کەس بوو. ئەوان لەکەنار بووورای تەواحین، دابەزین. ئەم رووبارە لەسێ فەرسەنگی شارەکە بوو و دانیشتووان ئاوی پێویستیان لەم رووبارە هەڵدەگرت. فەتکین و قەرەمتی رێگەی

ئاوەکەیان لێگرتن. جەوهەر و سوپاکەی نیازمەندی ئاوی پاشەکەوت کراوی ئەنبارەکان بوون بەلاّم بەسەندەی نەدەکرد، لەبەر ئەمە رێگەی عەسقەلانیان گرتەبەر. فەتکین و قەرەمتی لەویٚ گەمارۆیان خستەسەر و گەمارۆکە درێژەی کێشا و خواردەمەنی و توێشووی ئەوان کەمی کرد. لەم کاتەدا کەزستان بوو گواستنەوەی پاشکەوتەکانی میسر و شوێنەکانی دیکە لەرێگەی دەریاوە نەگەری نەبوو بەناچاری سوپاکەی جەوهەر دەستیان بەمردوو خواردن کرد و بەهای هەر پێنج رەتلٚ نانی شامی بۆ یەك دیناری میسری بەرز بوویەوە.

جەوهەر نامەی بۆ فەتکین نووسی و پێشنیاری سازگاری و فەرمانبەری پێکرد و چەندین دیاری گرانبایی بۆ نارد. فەتکین ویستی رێگەی سازگاری بگرێتەبەر بەلاّم قەرەمتی رێگەی لێگرت و لەمەترسییەکانی جەوهەر ئاگاداری کردەوە. بەم شێوەیە زیاتر لەپێش بارودۆخیان لەجەوهەر و سوپاکەی دژوار کرد و ئەوان مەرگیان بەچاوی خۆیان دەبینی. جەوهەر کەسی بۆ لای فەتکین نارد و خوازیاری بینینی ئەو بوو. فەتکین لێی نزیك بوویەوە، هەردووك سواری ئەسپ بوون و چاویان بەیەك کەوت. جەوهەر پێی وت: دەزانی ئەوەی ئێمەی کۆکردۆتەوە، پارێزگاری کردن لەئیسلام و رێز گرتن لەدینە. ئەم شۆرشە درێژەی کێشاوە و هەزاران کەسی تیا کوژراوە و سامانەکان تالاّن کراوە. بۆ ئەم کارە ئێمە لەبارەگای خواوەند بەرپرسیارین. من پێشنیاری سازان و فەرمانبەریم پێکردیت و چەندین دیاری گرانباییم بۆناردیت بەلاّم تەنیا بەوتەی کەسێك رازی بوویت کەئاگری ئەم شەرە خۆش دەکات، رێز لەخوا بگرە و بۆچوونی خۆت بەسەر هەوەسی کەسانی دیکە بسەپێنە.

فەتکین وتی: سوێند بەخوا لەراستی و دروستی راوێژ کردن بەتۆ بیٚ گومانم بەلاّم توانای هاورێیەتی تۆم نییە، چوونکە منت بۆ هاورێیەتی قەرەمتی ناچار کرد و هەنووکە دەبێت گویٚ لەوتەکانی ئەو بگرم.

جەوهەر وتی: ئەگەر بەو شێوەیە کەدەیلێیت، لەوێوە کەباوەرم بەئەمانەتداری تۆ هەیە و تۆ بەکەسێکی جوامێر دەزانم، وتەکانت بەراست لەقەڵەم دەدەم، بەلاّم بارودۆخ لەئێمە دژوار بووە و دەمەوێت منەت بخەیتە سەر من و موسوڵمانان و

پەنامان بدەیت، تا بەسپاس کردنی تۆ بۆ لای سەروەری خۆم بگەڕێمەوە. ئەگەر ئەو کارە بکەیت، موسوڵمانان بۆ چاکەکاری کۆدەکەیتەوە.

فەتکین بەداواکەی رازی بوو و سوێندی وەفاداری خوارد و بۆ لای قەرەمتی گەڕایەوە و لەبەسەرهاتەکە ئاگاداری کردەوە. قەرەمتی وتی: کارێکی نەشیاوت کرد. جەوهەر پیاوێکی بیرمەند، دوورئەندێش و فێڵبازە. ئەگەری هەیە بۆ لای عەزیز باللە بگەڕێتەوە بەلام بەزووترین کات بەسوپایەکی گەورەتر هێرش دەکاتە سەرمان کەتوانای خۆراگریمان نابێت. باشتر وایە لەپەیمانەکەی خۆت پەشیمان ببیتەوە تا لەبرسیەتی بمرن و دواتر شمشێر دەخەینە ناو پاشماوەی سوپاکەی. فەتکین بەوتەکانی رازی نەبوو و وتی: فێڵی لێ ناکەم و مۆڵەتی بەجەوهەر و سوپاکەیدا رێگەی میسر بگرنەبەر. جەوهەر بۆ لای عەزیز باللە گەڕایەوە و کاتێك گەیشت، لەتەواوی رووداوەکە ئاگاداری کردەوە و وتی: ئەگەر مەبەستی هێرش کردنە سەر ئەوانت هەیە، خۆت بەرێکەوە وەگەرنە بەدوای من دەگەنە ئێرە. عەزیز خۆی هاتە پێش و سامانێکی زۆری بلاو کردەوە و لەگەڵ جەوهەری فەرماندەی سوپاکەی بەرێکەوت.

فەتکین و قەرەمتی لەم هەواڵە ئاگادار بوونەوە و هەردووك بۆ رەملە گەڕانەوە. عەرەبەکان و کەسانی دیکەیان کۆکردەوە. عەزیز گەیشت و لەدەرەوەی رەملە ئوردووی لێدا. فەتکین و قەرەمتی لەنزیك ئەو دابەزین و لەموحەرەمی ٣٦٧/ ئۆگۆستی ٩٧٧ زایینی ریزیان بەست. عەزیز بوێرییەکی ئەوتۆی لەفەتکین بینی، سەریسوڕما. پەیکی بۆ لای ئەو نارد و پێشنیاری فەرمانبەری پێکرد و بەڵێنیدا ئەگەر ملکەچی خۆی نیشان بدات، خەلاتی فەرمانڕەوایەتی پێدەبەخشێت و سەرزەمینەکان دەخاتە ژێر فەرمانی ئەو و وەك فەرماندەی سوپاکەی دەستنیشانی دەکات و جڵەوی هەموو کاروبارەکانی ولاتەکەی بەو دەسپێرێت. داوای لێکرد بڕواتە لای و گوێ لەوتەکانی بگرێت. فەتکین لەبەردەم ریزی دوو سوپا لەئەسپەکەی دابەزی، سەری کوڕنوشی دانەواند و بەپەیکی وت: بەسەروەری باوەڕداران بڵێ: ئەگەر پێشتر ئەم بەڵێنەت دەدا، بۆ پەیوەست بوون بەتۆ ئەسپم غاردەدا و ملکەچی خۆم بۆ فەرمانەکانت نیشان دەدا بەلام هەنووکە جگە لەجەنگ

هیچ چارەیەکی دیکەمان نییە. ئەو هێرشی کردەسەر باڵی چەپی سوپاکەی عەزیز و تێکیشکاند و ژمارەیەکی زۆری لێ کوشتن. عەزیز کاتێك ئەمەی بینی، فەرمانی هێرشی بەدڵی سوپاکەی و باڵی راستدا و بەم هێرشە فەتکین و قەرەمتی رێگەی هەڵاتنیان گرتەبەر. مەغربییەکان شمشێریان خستە ناویان و ژمارەیەکی زۆریان لێ کوشتن. خوێنی نزیکەی بیست هەزار کەسیان ڕشت.

عەزیز لەخێوەتەکەی دانیشت و سەربازەکان، ئەسیرەکانیان دەبردە لای. هەرکەس ئەسیرێکی دەبرد، خەڵاتی دەکرد. عەزیز فەرمانیدا جاڕ بدەن هەرکەس فەتکین بباتە لای، سەد هەزار دیناری پێدەدات. فەتکین کەرێگەی هەڵاتنی گرتبووەبەر، تینویەتی تەنگی پێهەڵچنی. لەم کاتەدا مەفرەج کوڕی دەغفەلی تائی کە لەکۆنەوە هاورێی یەکبوون، فەتکینی بینی. فەتکین داوای ئاوی لێکرد و پێیدا و بردییەوە بۆ ماڵەکەی خۆی و ڕێزی گرت بەڵام لەلایەکی دیکە ڕۆشتە لای عەزیز باللە و ئەوی لەگرتنی فەتکین ئاگادار کردەوە و داوای خەڵاتەکەی کرد. عەزیز خەڵاتەکەی پێبەخشی و کەسانێکی لەگەڵ نارد تا فەتکین بگرن. کاتێك فەتکین گەیشتە لای عەزیز، دڵنیابوو لەوەی دەستبەجێ دەیکوژێت بەڵام بینی عەزیز بەرادەیەك دڵنەوایی کرد کەناچار سەری کوڕنوشی دانەواند. عەزیز فەرمانیدا خێوەتێکی بۆ هەڵبدەن و ئەو کەسانەی پێشتر خزمەتیان دەکرد، بۆی گەڕاندەوە و گۆڕانکاری لەپێگەی رابردووی نەکرد. بەرادەیەك پارە و دیاری خستە بەردەم فەتکین کەپێشتر هاوتای نەبینراوە. ئەوی لەگەڵ خۆی بردە میسر و کردی بەیەکێك لەکەسە نزیکەکانی خۆی.

حەسەنی قەرەمتی بەهەڵاتن خۆی گەیاندە تەبەرییە کەنێردراوی عەزیز پێی گەیشتەوە و لەپەیامەکەی عەزیز ئاگاداری کردەوە: داوای لێکردبوو تا بڕواتە لای بۆ ئەوەی ڕێزی بگرێت و زیاتر لەفەتکین چاکەی لەگەڵ بکات. ئەو نەگەڕایەوە. عەزیز بیست هەزار دیناری بۆ نارد و ئەم بڕەی وەك بڕە پارەی ساڵانەی ئەو دیاریکرد. هەموو ساڵێك بیست هەزار دیناری بۆ دەنارد. قەرەمتی بۆ ئەحسا گەڕایەوە.

کاتێك عەزیز گەڕایەوە بۆ میسر، فەتکینی لەکۆشکەکەی جێگە کردەوە. پێگەی

فەتکین بەرز بوویەوە و خۆپەسەندی کردە پیشە و شانازی بەسەر وەزیرەکەی عەزیز، یەعقوب کوڕی کلّس کرد و چیتر نەدەڕۆشتە لای. بەمشێوەیە دوژمنایەتی لەنێوانیاندا دروست بوو. یەعقوب کەسێکی راسپارد تا ژەهرخواردی بکات و بەم شێوەیە فەتکین مرد. عەزیز لەمەرگی ئەو خەمبار و گومانی لەوەزیرەکەی کرد و لەبەر ئەمە چل و چەند رۆژ زیندانی کرد و پێنسەد هەزار دیناری لێسەند بەلاّم لەبەر ئەوەی بەزیندانی کرانی وەزیر کاروبارەکان لەجوولە کەوت، عەزیز ئەوی بەخشی و دووبارە بۆ وەزارەتی گەڕاندەوە.

بیرکردنەوەی چەند رووداوێك

لەم ساڵەدا حاجییەکان ڕۆشتنە سومەیرا و هیلالی مانگی زیحەججە/ دوانزەی ئۆگۆستیان لەوێ بینی. نەریت وابوو مانگ لەرۆژی چوارەم دەبینرا. لەم ناوەدا هەواڵیان پێگەیشت تا ئەو کاتەی دەگەنە غومەرە، ئاو نابینن و لەغومەریش ئاو کەمە و دووری رێگە تا ئەو ناوچە بیست رۆژە، بەناچاری بۆ مەدینە گەڕانەوە و لەوێ چاوەڕوان بوون و دواتر ئەو شارەیان بەجێهێشت (نەڕۆشتنە مەککە) و لەسەرەتای موحەرەم/ بیست و یەکی سێپتامبەر لەکوفە بوون.

لەم ساڵەدا ئەستێرەیەکی گەورە لەرۆژهەلاّتی ئەفریقییە دەرکەوت کەکلك و رووناکییەکی سەرنج راکێشی بوو. نزیکەی یەك مانگ دەبینرا. دواتر دیارنەما و چیتر کەس نەیتوانی بیبینێت.

لەم ساڵەدا باوکی قاسم عەبدسەلام کوڕی باوکی موسا، مەخرەمی سۆفی، دانیشتووی مەککە کەهاونشینی باوکی عەلی روودباری و کەسانی وەك ئەو بوو، مرد.

ڕووداوەكانی ساڵی سێسەد و شەست و پێنجی كۆچی (٩٧٥و٩٧٦ زایینی)

مەرگی مۆعیزلدینی عەلەوی و فەرمانڕەوایەتی عەزیز باللە ی كوڕی

لەم ساڵەدا مۆعیزلدین الله باوكی تەمیم مەعد كوڕی مەنسور باللە ئیسماعیل كوڕی قائیم بامر الله باوكی قاسم محەممەد كوڕی مەهدی باوكی محەممەد عوبەیداللەی عەلەوی ئەلحەسەنی لەمیسر مرد. دایكی، دایكی منالٚ بوو. مەرگی ئەو لەحەڤدەی رەبیع الاخری ئەم ساڵە/ بیست و پێنجی دێسامبەری ٩٧٥ زایینی روویدا. ئەو لەیانزەی رەمەزانی ٣١٩/ بیست هەشتی سێپتامبەری ٩٣١ زایینی لەئەفریقییە چاوی بەدنیا هەڵهێنا و ساڵەكانی ژیانی لەچل و پێنج ساڵ و شەش مانگ كۆتایی پێهات.

چۆنیەتی مەرگی ئەو بەم شێوە بوو: پاشای رۆم لەقوستەنتەنییە پەیكی بۆ لای ئەو نارد كەبەردەوام بۆ ئەفریقییە هاتوچۆی دەكرد. مۆعیز رۆژێك لەتەنیاییدا پێی وت: ئایا بیرتە ئەو رۆژەی هاوشێوەی پەیك هاتیتە مەهدییە بۆ لای من و پێم وتی: رۆژێك دێیتە لای من كەفەرمانڕەوای میسر دەبەم؟ پەیك وەڵامی دایەوە: بەڵێ. مۆعیز پێی وت: رۆژێك لەبەغداد دێیتە لای من ئەو كاتەی لەسەر تەختی خەلافەت دانیشتووم. نێردراو پێی وت: ئەگەر گیانم لەئەماندایە و تووڕە نابیت، ئەوەی لەدڵمدایە، باسی دەكەم. مۆعیز وتی: بلێ تۆ لەئەماندایت. نێردراو وتی: ئەو ساڵەی پاشای رۆم منی بۆ بارەگای تۆ نارد، گەورەیی و ژمارەی فراوانی سوپاكەی تۆ بەشێوەیەك هاتە بەرچاوم ئەوەندەی نەمابوو لەترسا زیرە بكەم و كاتێك گەیشتمە كۆشكەكەی تۆ، رۆشناییەكی فراوانم بینی كەچاوەكانمی زەق كرد و كاتێك هاتمە لای تۆ، وەك ئافرێنەر هاتیتە بەرچاوم بەشێوەیەك ئەگەر دەتوت بەئاسماندا دەڕۆیت، باوەڕم بەوتەكانت دەكرد بەڵام ئەمڕۆ كە هاتمە لای تۆ، هیچیم لەوانەی پێشوو نەبینی، لەسەرەوە كەسەیری شارەكەی تۆم كرد، رەش و تاریك هاتەبەر چاوم و كاتێك هاتمە لای تۆ، هەستم بەپێگەی ئەو ساڵەت نەكرد. بەخۆم وت: ئەوەی بینیم تایبەت بەرابردوو بوو و هەنووكە بارودۆخ پێچەوانەی ئەو كاتەیە.

مۆعیز سەری داخست و نێردراو رۆشت. بەهۆی گفتوگۆی لەگەڵ نێردراو، گرفتاری تایەكی كوشندە بوو كەدەرئەنجام مەرگی ئەوی لێكەوتەوە.

مۆعیز بیست و سێ ساڵ و پێنج مانگ و دە رۆژ فەرمانڕەوایەتی كرد. ئەو دوو

ساڵ و نۆ مانگی لەمیسر و ساڵەکانی دیکەی لەئەفریقییە بەسەر برد. ئەو یەکەم خەلیفەی عەلەوی لەمیسر بوو رووی کردە ئەو سەرزەمینە و خستییە ژێر فەرمانی خۆی. مۆعێز شەیدای ئەستێرەناسی بوو و گوێی لەوتەی ئەستێرەناسەکان دەگرت. رۆژێك ئەستێرەناسێك پێی وت: لەفلاّنە کات زیانی پێدەگات و پێشنیاری کرد ژێرخانێك هەڵکەنێت و لەوێ خۆش بشارێتەوە تا ئەو کاتە بەسەر دەچێت. مۆعێز ئەو کارەی کرد و سەرکردەکانی خۆی کۆکردەوە و پێی وتن: لەنێوان من و خوا پەیمانێك هەیە و بۆ ئەنجامدانی دەڕۆم و کوڕەکەم نزار(عەزیز) وەك جێگر لەناو ئێوە بەجێدێڵم. گوێ لەوتەکانی بگرن و فەرمانەکانی ئەنجام بدەن.

ڕۆشتە ناو ژێرخانەکە. دواتر هەر کاتێك یەکێك لەمەغرببییەکان هەورێکی دەبینی، بەگومانی ئەوەی مۆعێزی تێدایە، سلاّو و دروودی بۆ دەنارد. ئەو یەك ساڵ خۆی شاردەوە و دواتر خۆی ئاشکرا کرد و چەندین ساڵی دیکە ژیا تا ئەوەی نەخۆش کەوت و مرد. کوڕەکەی، عەزیز، مەرگی ئەوی تا جەژنی قوربان لەخەڵکان شاردەوە و لەم رۆژەدا لەگەڵ خەڵکان نوێژی خوێند و وتارێکی بۆ خوێندنەوە و لەوتارەکەی ناوی خۆی هێنایە سەرزمان و پرسەی بۆ باوکی گێڕا.

مۆعێز پیاوێکی بیرمەند، بەخشندە و بوێر بوو. هاوشێوەی باوکی هەڵس و کەوتی دەکرد و دادپەروەری لەناو خەڵکان بلاّو دەکردەوە. ئەوەی پێشنیار و بانگەوازی بۆ دەکرد تەنیا لەکەسە نزیکەکانی خۆی نەدەشاردەوە و فەرمانی بەبانگەوازکەران دەدا تا جێگەیەك قسە بکەن نەبێتە هۆی سەرکۆنە کردن.

کاتێك عەزیز لەسەر تەختی فەرمانڕەوایەتی دانیشت، سوپا گوێرایەڵی خۆی نیشاندا و بۆ فەرمانبردنی ئەو کۆك و سازگار بوون. ئەو لەکاتی مەرگی باوکی بەشێوەیەکی نهێنی کاروبارەکانی بەڕێوەدەبرد تا سەرئەنجام مەرگی باوکی ئاشکرا کرد. ئەوسا رێگەی رۆژئاوای گرتەبەر و ئەو دینارانەی لەناو خەڵکان بلاّو کردەوە کە بەناوی خۆی لێیدا بوو. یوسفی بولکینی وەك فەرمانڕەوای ئەفریقییە دەستنیشان کرد و سەرزەمینەکانی دیکە وەك تەرابلوس، سورت و ئەجدادییە کەباوکی عەزیز کەسانی دیکە جگە لەیوسفی وەك کارگوزاریان دیاریکردبوو، پەیوەستی سنووری فەرمانڕەوایەتی یوسف کرد. یوسف، کارگوزارەکانی خۆی بۆ ئەو سەرزەمینانە نارد و لەو کاتەدا پێگەی بەرز بوویەوە و سنووری دەسەلاّتی عەزیز ترسی لەسەر نەما.

یوسف خۆپەسەندی و خۆبینی کردە پیشە و بۆ ریاکاری ملکەچی فەرمانەکان بوو. هیچ بەرەژەوەندییەك لەپشتی دەسەڵاتەکەی ئەو بەدی نەدەکرا.

جەنگی یوسفی بولکین لەگەڵ زەناتییەکان و کەسانی دیکە لەئەفریقییە

لەم ساڵەدا خەزرون کوڕی فەلفول کوڕی خزری زەناتی دەستەیەکی فراوانی کۆکردەوە و رێگەی سەجلماسەی گرتەبەر. فەرمانڕەوای ئەو شارە لەرەمەزان/ مەی رووبەرووی بوویەوە و خەزرون، ئەوی کوشت و دەستی بەسەر شارەکەدا گرت و سامان و توێشووی زۆری لەو شارە کۆکردەوە. سەری کارگوزاری بۆ شاری ئاندۆلۆس نارد و بەم شێوەیە جارێکی دیکە زەناتییەکان سەریان بەرز کردەوە و فەرمانڕەوایەتییان گرتەدەست.

لەم کاتەدا بولکین لەنزیك سەبتە بوو. ئەو رۆشتە فاس و سەجلماسە و سەرزەمینی هەبت و ئەو شارانەی خستە ژێر فەرمانی خۆیەوە و کارگوزارانی مناڵەکانی ئومەییەی لەو ناوچانە دەرپەڕاند. زەناتییەکان هەڵاتن و ژمارەیەکی زۆریان پەنایان بۆ سەبتە برد. سەبتە لەژێر فەرمانی ئومەوی، فەرمانڕەوای ئاندۆلۆسدا بوو. رێگەکەی بەرادەیەك دژوار بوو کەگوزەر کردن و رۆشتن بەرەو ئەوشارە بەنەکران دەهاتە بەرچاو. بولکین فەرمانیدا دارەکان ببڕن و گەونەکان بسووتێنن تا رێگە بۆ سوپاکەی بکرێتەوە.

بولکین بەرێکەوت و لەسەر چیایەکی بەرز دەیڕوانییە سەر شارەکە (سەبتە). نیو رۆژ سەیری کرد بۆ ئەوەی بزانێت گەمارۆ بخاتە سەر کام بەشی شارەکە و لەکوێوە ئاگری جەنگ هەڵگیرسێنێت. لەدواهاتی ئەم کارەی ئەوەی دەستکەوت کەجگە لەکەشتی هیچ رێگە چارەیەکی دیکەی نییە. دانیشتووانی سەبتە ترسێکی گەورەیان لای بولکین دروست کرد. ئەو بۆ بەسرە گەڕایەوە. بەسرە شارێکی جوان بوو لەمەغریب کە بەبەسرە ناوی دەبرا. کاتێك زەناتییەکان لەڕۆشتنی ئەو بۆ بەسرە ئاگادار بوونەوە، بەرەو دەشتەکانی رۆژئاوا هەڵاتن. بولکین گەیشتە بەسرە. فەرمانڕەوای ئاندۆلۆس ئەم شارەی ئاوەدان کردبوویەوە. فەرمانیدا شارەکە وێران و دەست بەسەر سامانەکانیدا بگرن و دواتر رێگەی بەرغەواتەی گرتەبەر.

فەرمانڕەوایەك بەناوی عەبەس كوڕی دایكی ئەنسار فەرمانڕەوایەتی بەرغەواتەی دەكرد كەپیاوێكی جادووگەر بوو و بانگەشەی پێغەمبەری دەكرد. فەرمانەكانی لەلایەن خەڵكانەوە ئەنجام دەدرا. ئایینێكی تازەی بۆ ئەوان هێنابوو. بولكین رووبەرووی بوویەوە و چەندین شەڕی قورس لەنێوان دوو سوپا روویدا و سەرئەنجام بولكین سەركەوتنی بەدەست هێنا و خواوەند، عەبەس كوڕی دایكی ئەنساری لەناو برد و سوپاكەی رووبەرووی شكست بوویەوە و بەشێوەیەكی ریسوایانە لەناو خاك و خوێندا گەوزان. ژمارەیەكی فراوان لەژن و منداڵەكانیان ئەسیر كران. بولكین هەموویانی بۆ ئەفریقییە نارد. دانیشتووانی ئەفریقییە دەیانوت تا ئێستا ئەوەندەیان ئەسیر نەبینیوە. یوسفی بولكین لەو سنوورە مایەوە و فەرمانڕەوایەتی گرتەدەست. سەبەتییەكان لێی دەترسان و زەناتییەكان بۆ ریخەڵانەكان هەڵاتبوون تا ئەوەی ساڵی ٩٨٣/٣٧٣ زایینی دەستی پێكرد.

گەمارۆدانی كەسەنتە

لەم ساڵەدا فەرمانڕەوای سەقەلییە (سیسیل)، باوكی قاسم كوڕی حەسەن كوڕی عەلی كوڕی حسەین، لەگەڵ سوپایەك لەموسوڵمانان و ژمارەیەك لەپیاوچاكان و شارەزایانی دین لەمانگی رەمەزان/ مەی هێرشی كردە سەر مەسینی. دوژمن هەڵات. موسوڵمانان هێرشیان كردە سەر كەسەنتە و چەند رۆژێك گەمارۆیان خستەسەر. دانیشتووانی شارەكە داوای ئەمانیان كرد و باوكی قاسم پێی بەخشین و بڕێك پارەی لێ وەرگرتن و لەوێوە رێگەی قەڵای جەلوای گرتەبەر و ئەم بەڵایشی بەسەر دانیشتووانی ئەو قەڵایە هێنا. فەرمانی بەقاسمی برایدا بەكەشتی بەرەو بەربولە بەرێكەوێت و دەستە جەنگییەكانی خۆی لەسەرزەمینی قەلورییە بڵاو بكاتەوە. قاسم ئەو كارەی كرد و تالانی زۆری كۆكردەوە و ژمارەیەكی كوشت و ژمارەیەكی ئەسیر كرد و لەگەڵ براكەی بۆ شارەكە گەڕایەوە.

لەساڵی ٩٧٦/٣٦٦ زایینی، باوكی قاسم فەرمانی ئاوەدان كردنەوەی رەمتەی دا. ئەم شارە پێشتر وێران كرابوو. ئەو دووبارە جەنگی تاقی كردەوە، سوپای ئامادە كرد و رۆشتە قەڵای ئەغاسە. دانیشتووانی قەڵاكە داوای ئەمانیان كرد و

پێیان بەخشرا و لەبەرابەردا، قەلاّکە و سامانی ناو قەلاّکەیان تەسلیم کرد. باوکی قاسم ڕێگەی تارەنتی گرتەبەر و بینی خەڵکان دەرگاکانیان بەستووە و هەلاّتوون. سوپاکەی بەدیوارەکەدا سەرکەوتن و دەروازەکانیان کردەوە و ڕۆشتنە ناو شارەکە. باوکی قاسم فەرمانی وێران کردنی شارەکەیدا. شارەکەیان وێران کرد و سووتاندیان. دواتر چەندین دەستەی لەسوپاکەی ڕەوانە کرد. ئەم دەستانە گەیشتنە ئەزەرەنت و کەنارەکانی دیکە. خۆی ڕۆشتە عەردیلە و ڕووبەرووی خەڵکەکەی بوویەوە. خەڵکی ئەم شارە پارەیان پێدا تا پەیمانی ئاشتییان لەگەڵ ببەستێت. پەیمانی ئاشتی واژۆ کرا و باوکی قاسم گەڕایەوە.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا بۆ عەزیزی عەلەوی لەمەککە وتاریان خوێندەوە. ئەمە دوای ئەوە بوو کەسوپای بۆ مەککە نارد و گەمارۆی خستە سەر شارەکە و بارودۆخی لەدانیشتووانەکەی دژوار کرد و ڕێگەی نەدا خواردەمەنی بەو شارە بگات. لەبەر ئەمە گرانی لەشارەکە دەرکەوت و گرفتاری بەرۆکی خەڵکانی گرت.

لەم ساڵەدا بەسیلوس، کوڕی ئەرمانوس، پاشای ڕۆم، وەرد ناسراو بەسەقلاروسی دوموستوقی وەك فەرمانڕەوا دیاری کرد. کاتێك سەقلاروس لەسنوورەکەی فەرمانڕەوایەتی خۆی جێگیر و بەهێز بوو، پەیوەندییەکانی لەگەڵ پاشای ڕۆم پچڕاندو ئالأی شۆڕشی بەرز کردەوە و داوای هاوکاری لەباوکی تەغلەب کوڕی حەمدان کرد و کچەکەی خۆی کردە هاوسەری ئەو و تاجی کردەسەر و بیری لەگرتنی ولاّت دەکردەوە.

لەم ساڵەدا باوکی ئەحمەد کوڕی عودەی جورجانی کەپێشەوایەکی ناودارە، لەمانگی جومادی الاخرە/ فەوریە مرد. محەممەد کوڕی بەدری گەورەی حومامی، کۆیلەی کوڕی تولون کەدوای باوکی فەرمانڕەوایەتی فاسی دەکرد، کۆچی دوایی کرد.

لەزیقەعدە/ جولای ئەم ساڵە، سابت کوڕی سەنان کوڕی سابت کوڕی قورەی سابی مێژوونووس، مرد.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و شەست و شەشی کۆچی (٩٧٦و٩٧٧ زایینی)

مەرگی ڕۆکن ئەلدەولە و هاتنە سەرکاری عێزەد ئەلدەولە

لەموحرەم/ ئۆگۆستی ئەم ساڵە، ڕۆکن ئەلدەولە باوکی عەلی حەسەن کوڕی بویە مرد و کوڕەکەی، عێزەد ئەلدەولەی وەك جێگری خۆی دەستنیشان کرد.

سەرەتای نەخۆشی ڕۆکن ئەلدەولە ئەو کاتە بوو بیستی بەختیاری کوڕی براکەی، مۆعێز ئەلدەولە، قۆلبەست کراوە، ئەو کاتەی عێزەد ئەلدەولە دوای ئازاد کردنی بەختیار – ئاماژەمان پێدا– لەبەغداد گەڕایەوە.

توڕەیی باوکی، ڕۆکن ئەلدەولە بۆ هەمووان وکەسە نزیکەکان ئاشکرا بوو. ئەو ترسا نەوەك باوکی لەتوڕەییدا بمرێت و فەرمانڕەوایەتی لەناو بچێت و چیتر کەس گوێرایەڵی فەرمانەکانی نەبێت، لەبەر ئەمە پەیکی بۆ لای باوکی فەتح کوڕی عەمید، وەزیری باوکی نارد و داوای لێکرد لەنێوان ئەو و باوکی نێوەنجیگەری بکات. باوکی فەتح هەوڵەکانی خۆی خستەگەڕ و ڕۆکن ئەلدەولە کەئاگری توڕەیی دامرکایەوە، بەخواست و داواکەی ڕازی بوو و لەڕەی، بەرەو ئیسفەهان بەڕێکەوت و لەجومادی الاوەلی ٣٦٥/ ژانویەی ٩٧٦ زایینی گەیشتە ئەو شارە و لەفارسەوە، عێزەد ئەلدەولەی کوڕی بانگ کرد و مناڵەکانی دیکەیشی لەئیسفەهان کۆکردەوە. باوکی عەمید کوڕی فەتح دانیشتنێکی گەورەی ڕێکخست کەڕۆکن ئەلدەولە و کوڕەکانی و سوپاییەکان ئامادە بوون.

کاتێك دەستیان لەخواردن هەڵگرت، ڕۆکن ئەلدەولە، عێزەد ئەلدەولەی کوڕی وەك جێگری خۆی دەستنیشان کرد و کوڕەکەی دیکەی، فەخر ئەلدەولە باوکی حەسەن عەلی، وەك فەرمانرەوای هەمەدان و کەنارەکانی کوێستان و مۆئەییەد ئەلدەولەی وەك فەرمانڕەوای ئیسفەهان و کەنارەکانی دەستنیشان کرد بەلاَم هەردووکیانی خستە ژێر فەرمانی عێزەد ئەلدەولەی برایان.

لەم ڕۆژەدا عێزەد ئەلدەولە بەخەڵکانی دیکە جل و بەرگی دەیلەمی بەخشی و سەرکردەکان و براکانی وەك نەریتی ئایینی خۆیان لەگەڵ پاشاکان، گوڵی

بۆنخۆشیان پێشکەش کرد. ڕۆکن ئەلدەولە داوای لەکوڕەکانی کرد هاودەنگ و هاوقسە بن و بیری لەناسازگاری نەکەنەوە. دواتر خەڵاتی بەهەموویان بەخشی.

ڕۆکن ئەلدەولە لەرەجەب/ فەوریە لەئیسفەهان بەرەو ڕەی گەڕایەوە و نەخۆشییەکەی پەرەی سەند و سەرئەنجام کوشتی. بەمەرگی ئەو دین و دنیا لەبەر کۆبوونەوەی هەموو چاکییەکان لەودا، پرسەگێر بوو (؟!) ساڵەکانی ژیانی لەحەفتا کۆتایی پێهات و چل و چوار ساڵ فەرمانڕەوایەتی کرد.

وتەیەك سەبارەت بەبەشێك لەکردەوەکانی ئەو

ڕۆکن ئەلدەولە پیاوێکی خۆڕاگر و بەخشندە بوو، بۆ خەڵك و سوپاکەی، ولاتدار، خۆشەویست و دادپەروەر لەکاتی داوەری و نەفس بەرز بوو، خۆی لەستەم و ستەمکاری بەدوور دەگرت و ڕێگەی نەدەدا هاوەڵانیشی ستەمکاری بکەنە پیشە وسەبارەت بەکوشتن و خوێن ڕشتن، خۆپارێز و پارێزگاری کردنی لەمرۆڤەکان بەئەرکی سەرشانی خۆی دەبینی مەگەر ئەو کاتانەی هیچ ڕێگە چارەیەکی لەبەردەم نەبوایە. پشتیوانی بنەماڵە گەورەکان ورۆژانەی بۆ دیاری دەکردن، ئابڕوی ئەوانی دەپاراست و لەمانگەکانی ڕەمەزان، بۆ نوێژ خوێندن ڕووی لەمزگەوت دەکرد، ستەمەکانی رابردووی قەرەبوو دەکردەوە و بەڵێنی پێدانی پارەیەکی زۆری بەعەلەوییەکاندا و سامانێکی فراوانی لەناو هەژار و نەدارەکان بلاو کردەوە. لەگەڵ کەسە نزیکەکان بەشێوەیەکی نەرم هەڵس و کەوتی دەکرد. یەکێك لەهاوەڵانی سەبارەت بەم کردارەی لەگەڵی دوا و توندوتیژی مەرداویجی لەگەڵ کەسەکانی بیرهێنایەوە. ڕۆکن ئەلدەولە وتی: ئایا نەتبینی چۆن لەناوچوو و تەنانەت نزیکترین هاوەڵانی لەبەر توند و تیژییەکانی دژی ئەو شۆڕشیان کرد، بلأم بڕوانە من لەبەر ئەم کردارەم (نەرمی نواندن) چۆن بەئارامی لەناو خەڵکان ژیان بەسەر دەبەم.

لەو دەگێڕنەوە: ڕۆژێك لەکاتی سەفەر ڕۆشتە خێوەتێك کەپێش هاوەڵانی بۆ ئەویان هەڵدابوو. کاتێك خواردنیان بۆ هێنا، بەیەکێك لەهاوەڵانی وت: بۆ لەمەتەڵ دەڵێن باشترینی شتی گوند، فەرمانڕەوایەتییە؟ هاوڕێکەی پێی وت: لەبەر ئەوەی

تۆ لەخێوەتەکەت دانیشتوویت و خواردنت لەبەردەمدایە بەڵام من نەخێوەتم هەیە نەخواردن. ڕۆکن ئەلدەولە پێکەنی و خێوەت و خۆراکەکەی بەودا. ئەمەیە کرداری پەسەند و شیاو.

ڕۆکن ئەلدەولە لەبەسەرهاتەکەی بەختیاریش ناو ونیشانێکی چاکەی لەخۆی بەجێهێشت کەبەڵگەیە بۆ وەفاداری و ڕێز گرتن لەپەیمان. خواوەند لێی ڕاز بێت. ئەو خاوەن بەڵێن و پشتی نەدەکردە کەس.

ڕۆشتنی عیزەد ئەلدەولە بۆ عێراق

لەم ساڵەدا عێزەد ئەلدەولە سوپای کۆکردەوە وڕێگەی عێراقی گرتەبەر چوونکە ئاگادار ببوویەوە حەسنەوییەی کوردی، فەخر ئەلدەولە کوڕی ڕۆکن ئەلدەولە، باوکی تەغلەب کوڕی حەمدان، عیمران کوڕی شاهین و دەستەیەکی دیکە لەگەڵ بەختیار و کوڕی بەقیە ڕێگەی سازگارییان گرتۆتەبەر و بۆ دژایەتی کردنی عێزەد ئەلدەولە، پەیمانیان بەستووە و خراپەی ئەو دەهێننە سەرزمان. لەلایەکی دیکە عێزەد ئەلدەولە بۆ هێرش کردنەسەر عێراق، جوانی ئەم سەرزەمینە و پانتاییەکەی لەبەرچاو گرتبوو.

بەختیار بۆ ڕوویەروو بوونەوەی عێزەد ئەلدەولە، ڕێگەی واستی گرتەبەر. حەسنەوییە بەڵێنی پێدا بوو هاوکاری بکات. باوکی تەغلەبیش بەهەمان شێوە بەڵام هیچ کام پەیمانەکەیان نەبردەسەر. بەختیار بەراوێژ کردن لەگەڵ کوڕی بەقیە بەرەو ئەهواز بەرێکەوت و عێزد ئەلدەولە لەفارسەوە شوێنیان کەوت و لەزیقەعدە/ جون بەیەك گەیشتن و ڕووبەرووی یەکبوونەوە. ژمارەیەك لەسوپاییەکانی بەختیار لێی جیابوونەوە و پەیوەستی سوپاکەی عێزەد ئەلدەولە بوون. بەختیار شکستی خوارد و دەستیان بەسەر سامانی خۆی و کوڕی بەقیەدا گرت و کاڵا و کەل و پەلەکانیان تاڵان کرا. کاتێك بەختیار گەیشتە واست، کوڕی شاهین، فەرمانڕەوای بوتەیحە، سامان و کەرەستەی جەنگ و دیاری گرانبایی بۆ نارد. بەختیار ڕۆشتە لای شاهین. شاهین ڕێزی گرت و پارەیەکی زۆری خستە بەردەست. خەڵکان لەم کارەی شاهین سەریان سوڕما چوونکە وتبووی: بەختیار بەزوویی دێتە بارەگاکەی

من و داوای پەنا دەکات. پێشبینییەکەی ڕاست بوو. بەختیار دووبارە ڕێگەی واستی گرتەبەر.

عێزەد ئەلدەولە سوپایەکی بەرەو بەسرە ڕەوانە کرد و فەرمانڕەوایەتی ئەو شارەی گرتەدەست. هۆکاری لەم کارە ئەوە بوو دانیشتووانی ئەم شارە دژایەتی یەکیان دەکرد. هۆزی موزێر بەهۆی کەین و بەینی نێوانیان پەیوەستی عێزەد ئەلدەولە بوون و ڕەبیعە ناسازگاری ئەوانیان دەکرد و لەبەر ئەمە پەیوەستی بەختیار بوون. کاتێک بەختیار شکستی خوارد، هۆزی ڕەبیعە سست و موزێرییەکان بەهێز بوون. موزێرییەکان نامەیان بۆ عێزەد ئەلدەولە نووسی و داوایان کرد سوپایەك ڕەوانە بکات. عێزەد ئەلدەولە سوپایەکی ڕەوانە کرد و شارەی بەسرەی خستە ژێر فەرمانی خۆی و لای موزێرییەکان مایەوە.

بەختیار لەواست نیشتەجێ بوو. سامانەکانی خۆی لەبەسرە و بەغداد بردە ئەو شارە و لەناو سوپا و هاوەڵانی دابەشی کرد. دواتر کوڕی بەقیەی گرت چوونکە کوڕی بەقیە ئەوی پشتگوێ خستبوو و کارەکانی بێ ڕاوێژ کردن بەبەختیار ئەنجام دەدا و باجی بۆ خۆی کۆدەکردەوە و هیچی بەبەختیار نەدەدا. بەختیار بەگرتنی کوڕی بەقیە دەیویست خۆی لەعێزەد ئەلدەولە نزیك بکاتەوە چوونکە هۆکاری تێکچوونی پەیوەندییەکانی بەختیار و کوڕی عێزەد ئەلدەولە کوڕی بەقیە بوو.

کاتێک بەختیار کوڕی بەقیەی گرت، سامانەکەیشی زەوت کرد و سەبارەت بەئاشتی نامەی بۆ عێزەد ئەلدەولە نووسی. پەیکەکان لەنێوان ئەو دووانە هاموشۆیان دەکرد. هاوەڵانی بەختیار بۆ ئاشتی لەگەڵ عێزەد ئەلدەولە هاودەنگ و هاوهەڵوێست نەبوون، دەستەیەك ڕازی و دەستەیەك دژایەتییان دەکرد و ڕێگەیان نەدەدا پەیوەندییەکانی لەگەڵ عێزەد ئەلدەولە ئاسایی بکاتەوە. لەم کاتەدا عەبدرەزاق و بەدر، کوڕەکانی حەسنەوییە، لەگەڵ هەزار سوار بۆ هاوکاری کردنی بەختیار هاتن و کاتێك هاتنە لای بەختیار وایان نیشاندا مەبەستی مانەوە لەواست و جەنگ دژی عێزەد ئەلدەولەیان لەسەردایە. عێزەد ئەلدەولە ئاگادار بوویەوە بەختیار ڕێزی لەپەیمانەکە نەگرتووە بەڵام لەرێگە چاوپۆشی لەم کارە کرد و

ڕێگەی بەغدادی گرتەبەر. دوو کوڕەکەی حەسنەوییە بۆ لای باوکیان گەڕانەوە و بەختیار تا کۆتایی ئەم ساڵە لەبەغداد مایەوە. عێزەد ئەلدەولە بەرەو واست بەڕێکەوت و لەوێوە ڕێگەی بەسرەی گرتەبەر و ئاشتی لەنێوان ڕەبیعە و موزێر سەقامگیر کرد. ئەم دوو هۆزە بۆ ماوەی نزیکەی سەد وبیست ساڵیان بەجەنگ و دژایەتی کردنی یەکتر بەسەر برد.

یەکێك لەبابەتە سەرنج ڕاکێشەکان لەم ڕووداوە بۆ بەختیار ئەمەیە: ئەو کۆیلەیەکی تورکی بوو کەخۆشی دەویست. ئەم کۆیلەیە لەناو ئەسیرەکاندا بوو، بەختیار هەواڵی ئەوی نەدەزانی و لەبەر ئەمە خەمبار بوو تا ئەو ڕادەی لەخۆشییەکانی دەورانی فەرمانڕەوایەتی خۆی چاوپۆشی کرد و لەبەردەم هەمووان وتی: خەمباری من بۆ چارەنووسی کۆیلەکەم زیاترە لەخەمباریم بۆ ئەو کاتەی فەرمانڕەوایەتیم لەدەست بڕوات. دواتر ئاگادار بوویە کۆیلەکەی ئەسیر کراوە. پەیکی بۆ لای عێزەد ئەلدەولە نارد و ڕایگەیاند هەرچی بخوازێت، پێی دەدات بەو مەرجەی کۆیلەکەی بۆ بگەڕێنێتەوە. عێزەد ئەلدەولە کۆیلەکەی بۆ گەڕاندەوە و ئەم پێشهاتە بوو بەوێردی سەرزمانان و لای فەرمانڕەواکانی و کەسانی دیکە ڕیسوایی زیاتری بەختیاری لێکەوتەوە.

مەرگی مەنسور کوڕی نوح و فەرمانڕەوایەتی نوحی کوڕی

لەم ساڵەدا ئەمیر مەنسور کوڕی نوح، فەرمانڕەوای خوراسان و ماوەرائەلنەهر، لەنیوەی شەوال/ نۆی جون، مرد. ئەو لەبوخارا مرد و بۆ ماوەی پانزە ساڵ فەرمانڕەوایەتی کرد و دوای ئەو کوڕەکەی باوکی قاسم نوح جێگەی باوکی گرتەوە کە لەم کاتەدا ساڵەکانی تەمەنی لەسیانزە تێپەڕی نەدەکرد. نازناوی مەنسوریان پێبەخشی.

مەرگی قازی مونزەری بەلوتی

لەزیقەعدە/ جونی ئەم ساڵە باوکی حاکم قازی مونزەر کوڕی سەعیدی بەلوتی قازی قازییەکانی ئاندۆلۆس کۆچی دوایی کرد. ئەو پێشەوایەکی فەقیە، وتاردەر، شاعیر و زمان پاراو و وباوەڕدارێکی راستینە بوو. رۆژێك پۆشتە لای عەبدولرەحمانی ناسر فەرمانڕەوای ئاندۆلۆس. لەم کاتەدا عەبدولرەحمان ، ئەلزەهرا و کۆشکەکانی دیکەی بەرز کردبوویەوە و لەگومەزێکی زێڕین و بێ وێنە دانیشتبوو. ژمارەیەك لەگەورەکان دەوریان گرتبوو. عەبدولرەحمانی ناسر وتی: ئایا بیستووتانە کەسێك هاوشێوەی ئەم کۆشکەکەی دروست کردبێت؟ وتیان: نە بینیومانە و نەبیستوومانە و بۆ وەسف کردنی کۆشکەکە زێدەڕۆییان کرد (مەراییان کرد) بەڵام قازی سەری داخستبوو. عەبدولرەحمان داوای لێکرد شتێك بڵێت. قازی فرمێسك لەچاوی هاتەخوار بەشێوەیەك ریشی تەڕ بوو و وتی: سوێند بەخوا گومانم نەدەکرد شەیتان بەم شێوەیە بەسەر تۆدا زاڵ ببێت و ئەو وەك رێبەر و سەرۆکی خۆت هەڵبژێریت، هەرچەند خواوەند هەرچیت ویستووە، بەتۆی بەخشیوە و لەپێشی پێداویت تا ئەوەی هەنووکە بۆ پێگەی خوانەناسەکان دابەزیوت. عەبدولرەحمان پێی وت: بزانە چی دەڵێیت و چۆن خواوەند منی بۆ پێگەی خوانەناسەکان دابەزاندووە؟ قازی وتی: خواوەندی گەورە دەفەرمێت: ((و ئەگەر نەئەوە دەبوو خەڵکان هەموو دەبوونە یەك ئۆمەت، سەقفی ماڵی ئەو کەسانەی باوەڕیان بەخواوەندی رەحمان نییە، دەمانکردە سیم و پەیژەمان بۆ دادەنا تا لێی سەرکەوتن، بۆ ماڵەکانیان دەرگای زیومان دادەنا و ئەو تەختانەی پاڵیان پێوەدەدا بە زیو دەمانرازاندەوە))، ((لەکاتێکدا ئاخیرت (ئەو دنیا) لای پەروەردگاری تۆ بۆ خۆپارێزانە)).[٢]

عەبدولرەحمان بێدەنگ و دەستی کرد بەگریان، دواتر وتی: خواوەند پاداشتی چاکەت بداتەوە و نمونەی تۆ لەناو موسوڵمانان زیاد بکات.

---

[٢]- زخرف/ ٣٢تا ٣٤، و لو لا ان يكون الناس امة واحدة لجعلنا لمن يكفر بالرحمنلبيوتهم سقفاً من فضة و معارج عليها يظهرون، و لبيوتهم ابوابا و سررا عليها يتكئون، و زخرفا)) ((و الاخرة عند ربك للمتقين))

گێڕانەوەکانی تایبەت بەم قازییە فراوانە و هەنووکە یەکیان دەگێڕینەوە: وشکەسالّی بەرۆکی خەڵکانی گرت و مەبەستی ئەوەیان کرد بۆ نوێژە بارانە بڕۆنەدەر. عەبدولرەحمان پەیکی بۆ لای قازی نارد و فەرمانی پێدا لەگەڵ خەڵکان بڕوات. قازی بەپەیکی وت: خۆزگە دەمزانی ئەمیر ئەمڕۆ چ بارودۆخێکی هەیە؟ پەیك وتی: هەرگیز بەم شێوەیە وەك کەسێکی لەخۆبوردوو نەمبینیوە، جلێکی زبری لەبەر کردووە و لەسەر خۆڵ راکشاوە و خۆڵی بەسەر و ڕیشی خۆیدا کردووە و دەگریت و دانی بەگوناحەکانیدا ناوە و دەڵێت: ئەمە قژی ناوچاوی منە لەدەستی تۆدایە، ئایا دەخوازیت لەبەر گوناحەکانی من سزای ئەم خەڵکە بدەیت؟

قازی وتی: عابایەك لەگەڵ خۆت ببە (تا تەڕ نەبیت) چوونکە خواوەند مۆڵەتی تێراو بوونی پێداوین چوونکە هەرکات سوڵتان ببێتە کەسێکی لەخۆبوردوو، سوڵتانی ئاسمان بەزەیی بەخەڵکدا دێتەوە. قازی ڕۆشتەدەر و لەگەڵ خەڵکان نوێژە بارانەیان خوێند و کاتێك ڕۆشتە سەر مینبەر، بینی خەڵکان چاویان تێبڕیوە، وتی: ((سلاّوتان لیّ بێت، خواوەند رەحمەتی خۆی نووسیوە، هەرکەس لەئێوە بەهۆی نەزانینیەوە خراپە بکات و دواتر تۆبە بکات، و چاکەکار بێت.....))[٢]

قازی چەند جارێك ئەم ئایانەی خوێندەوە، دواتر خەڵکان گریان و دەنگی تۆبەیان بەرز کردەوە و کاتێك وتارەکەی کۆتایی پێهات، خەڵکان تێراو بوون.

گرتنی باکوی فەتح کوڕی عەمید

لەم ساڵەدا عیّزەد ئەلدەولە، باوکی فەتح کوڕی عەمید، وەزیرەکەی باوکی گرت و چاوێکی ئەوی دەرهێنا و لووتی بڕی.

هۆکاری ئەم کردەوەی ئەوە بوو کاتێك باوکی فەتح لەبەغداد لەگەڵ عیّزەد ئەلدەولە مابوویەوە - ئاماژەمان پێدا- و عیّزەد ئەلدەولە بەرەو فارس بەرێکەوت، فەرمانی بەباوکی فەتحدا بەخێرایی لەبەغدادەوە بەرەو ڕەی بڕوات بەلاّم باوکی فەتح رازی نەبوو و لەبەغداد مایەوە چوونکە حەزی بەمانەوە لەو شارە دەکرد و

---

[٢]- انعام/ ٥١/ سلام علیکم، کتب ربکم علی نفسه الرحمة انه من عمل منکم سوؤا بجهالة ثم تاب من بعده و اصلح

لەگەڵ بەختیار سەرقاڵی رابواردن و مەی خواردنەوە بوو. لەبەغداد چەندین منالٚ و زەوی هەڵبژارد تا دوای مەرگی رۆکن ئەلدەولە بۆ ئەو شوێنانە بگەڕێتەوە و دواتر سەبارەت بەچەندین پرس نامەی بۆ بەختیار نووسی کەعێزەد ئەلدەولە پەسەندی نەدەکرد.

باوکی فەتح نوێنەرێکی لای بەختیار دانابوو کەنامەکانی دەگەیاندە دەستی بەختیار. ئەم نوێنەرە هەواڵەکانی سات بەساتی بۆ عێزەد ئەلدەولە دەنووسی. کاتێك عێزەد ئەلدەولە دوای باوکی هاتە سەرکار، نامەی بۆ فەخر ئەلدەولەی برای نووسی تا باوکی فەتح و کەسان و هاوەڵانی ئەو لەڕەی بگرێت. فەخر ئەلدەولە ئەو کارەی کرد و بنەماڵەی کوڕی عەمید، بەهەمان شێوە کەباوکی، باوکی فەزڵ چاوەڕوان بوو، بەدەستی فەخر ئەلدەولە لەیەك هەڵوەشایەوە.

باوکی فەتح ئەو شەوەی بۆ بەیانییەکەی قۆڵبەست کرا، بەخۆشی بردییە سەر و هاونشین و گۆرانیبێژەکانی لەدەوری خۆی کۆکردەوە و کەرەستەی زێڕین و بلورینیان هێنایە پێش، بۆنی خۆشی بڵاو کردەوە کەلای کەس دەستنەدەکەوت. ئەوان خواردیانەوە. باوکی فەتح ئەم هۆنراوەی هێنایە سەرزمان و گۆرانیبێژەکان دەستبەجێ خوێندیان:

دعوت المنى و دعوت العلى	فلما اجابا دعوت القدح
و قلت لايام شرخ الشباب	الى فهذا اوان الفرح
اذا بلغ المرء آمالة	فليس له بعدها مقترح

واتاکەی: داوای هاتنەدی ئارەزووەکان و پێگەی بەرزم کرد و کاتێك وەڵامیان دامەوە، داوای بادەم کرد. لەرۆژگاری گەنجیدا وتم کەهەنووکە کاتی شادی و رابواردنە. هەرکات پیاو بەئارەزووەکانی خۆی بگات، چیتر هیچ شتێك تازە و دڵگیر نابێت.

کاتێك ئەم هۆنراوە بەگۆرانی خوێندرا، حەزی پێکرد و بەردەوام خواردییەوە تا مەست بوو، هەستا وبە کۆیلەکانی وت: ئەم کۆڕ و دانیشتنەی ئێمە بەهەمان شێوە بەجێبێڵن تا بەرەبەیان دێت و بەهاونشینەکانی وت: شەو بکەنە رۆژ و بەرەبەیانی بەیانی بێ دواکەوتن بگەڕێنەوە. هاونشینەکان ڕۆشتن. ئەو بۆ ماڵەکەی خۆی

گەڕایەوە. بۆ بەیانی مۆئەیید ئەلدەولە بانگی کرد و قۆڵبەستی کرد وبردییە ماڵەکەی خۆی و هەموو شتەکانی ماڵەکەی تالآن کرد. هەروەها هەموو دەفر و قاپەکانی ئەو دانیشتنەی دزی.

مردنی حاکم و فەرمانڕەوایەتی هوشامی کوڕی

لەم ساڵەدا حاکم کوڕی عەبدولرەحمان کوڕی محەممەد کوڕی عەبدوللە کوڕی محەممەد کوڕی عەبدولرەحمان موستەنسیر باللە ئومەوی، فەرمانڕەوای ئاندۆلۆس مرد. ئەو پانزە ساڵ و پێنج مانگ فەرمانڕەوایەتی کرد و ساڵەکانی ژیانی لەشەست و سێ ساڵ و حەوت مانگ کۆتایی پێهات. چاوەکانی سوور و لووتی هەڵۆیی بوو، دەنگی بەرز و ئەندامەکانی جەستەی ئەستووڕ و بەرزەبالآ بوو. بنەماڵەی بەیتی خۆش دەویست (اهل بیت). پیاوێکی فرەزان و لەمەزهەبە جۆراوجۆرەکان شارەزا بوو، ڕەچەڵەك ناس، دیرۆك ناس بوو. کتێب و زاناکانی کۆ دەکردەوە و ڕێزی لەفرەزانەکان دەگرت و چاکەی لەگەڵ دەکردن. ئەوانی لەشارە دوورەکانەوە بۆ بارەگاکەی دەهێنا تا کەڵك لەزانستەکەیان وەربگرێت.

کاتێك حاکم کوڕی عەبدولرەحمان مرد، وەك باوکی وەسیەتی کردبوو، هوشامی کوڕی لەسەر تەختی فەرمانڕەوایەتی دانیشت لەکاتێکدا ساڵەکانی تەمەنی لەدە تێپەڕی نەدەکرد. نازناوی مۆئەیید باللە یان پێبەخشی. سەرزەمینی ئیسلامی لەدەورانی ئەو گرفتاری ناسازگاری بوو. خۆی گرفتار و زیندانی کرا بەڵام دووبارە بۆ سەر تەختی فەرمانڕەوایەتی گەڕایەوە.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: کاتێك مۆئەییەد هاتەسەر کار، مەنسور باوکی عامر محەممەد کوڕی باوکی عامری موعافری و دوو کوڕەکەی، موزەفەر و ناسر وەك پەردەداری ئەو دەستنیشان کران. کاتێك باوکی عامر وەك پەردەداری ئەو دەستنیشان کرا، ڕێگەی سەردانی بەخەڵکان نەدەدا و چیتر کەس ئەوی نەدەبینی و پەیوەندی خەڵکان لەگەڵ ئەو پچڕا. باوکی عامر بەشێوەیەکی خۆویستانە کاروباری حکومەتی بەڕێوە دەبرد. ئەو دادپەروەری لەناو خەڵکان بڵاو کردەوە و دنیا ئامێزی بۆ ئاوەڵا کرد. دواتر ڕووی کردە جەنگ و دەستی بەسەر چەندین

بەش لەسەرزەمینەکانی دوژمندا گرت و بەم شێوەیە ئاندۆلۆس لەکۆیلە و تالانییەکان لێوانلێو بوو. ئەو زۆرینەی سوپاکەی لەناودارترین جەنگاوەران وەك وازحی فەتی و کەسانی دیکەی کۆکردەوە کە بەعامرییەکان ناسرا بوون.

خواوەند، بۆ ماوەی بیست و شەش ساڵ درێژەی بەم بارودۆخەیدا. ئەو لەم دەورانەدا پەنجا و دوو جەنگی هاوینە و زستانەی ئەنجامدا و سەرئەنجام لەساڵی ٣٩٢/ ١٠٠١ زایینی مرد. ئەو پیاوێکی دووربینیش، خاوەن بڕیار، دادپەروەر، چاکەکار و سیاسەت باز بوو.

یەکێك لەوشیارییەکانی باوکی عامر ئەمە بوو: بۆ جەنگ ڕۆشتە سەرزەمینی فەرەنگەکان و لەدۆڵێکی تەنگ و تەسك کەئەوی دەگەیاندە سەرزەمینی دوژمن، گوزەری کرد بەڵام لەگەڕانەوەدا بینی، ڕێگەیان بەستووە و لەبەرابەر موسوڵمانان پارێزگاری لەو ڕێگەیە دەکەن. باوکی عامر وای نیشاندا مەبەستی مانەوە لەو سەرزەمینەی هەیە و لەگەڵ سوپاکەی بەئاوەدان کردنەوەی ماڵەکان و کشتوکاڵ سەرقاڵ بوون، چیلکە و ئالیك و هەموو پێداویستییەکانی خۆیان کۆکردەوە. کاتێك فەرەنگییەکان بینیان مەبەستی مانەوەی هەیە، ڕێگەی سازگارییان گرتەبەر و نامەیان بۆنووسی ئەگەر ئەوەی تالانت کردووە، بەجێی بێڵیت دەتوانیت لەڕێگەکە گوزەر بکەیت. باوکی عامر وەڵامی دایەوە: مەبەستی مانەوەم هەیە. تالانییەکانیان بەخۆیدا بەڵام وەڵامی نەدانەوە. پارە و چوارپێیان خستە بەردەست بۆ ئەوەی تالانییەکانی لەو سەرزەمینە بگوازێتەوە. لەم کاتەدا ڕازی بوو و فەرەنگییەکان ڕێگەیان بۆ کردەوە و باوکی عامر ڕێگەی سەرزەمینی خۆی گرتەبەر. ڕەچەڵەکی باوکی عامر لەدوورگەی خەزرا بوو، لەگەنجیدا هاتە قەرتەبە (کوردوبا) تا ئەدەب و زانست فێر ببێت و حەدیسەکان ببیستێت. ئەو لەم زانستانەدا شارەزایی بەدەست هێنا و لەناو هەموان ناسرا و دواتر خزمەت کردنی سوبح، دایکی مۆئەییەدی دەست پێکرد و لای ئەو پێگەی بەرز بوویەوە. کاتێك حاکم موستەنسیر مرد، مۆئەییەد مناڵ بوو و لەبەر ئەمە ترسی ئەوەی لێدەکرا وڵات گیرۆدەی ناسازگاری و چەند بەرەکی بێت. باوکی عامر بەڵێنی بەسوبحدا ئارامی وڵات بپارێزێت و ترسی لەسەر نەهێڵێت. ئەو پیاوێکی بەهێز و ڕۆژگاریش

هاوکاری کرد. فەرمانڕەواکان بەپارە هاوکارییان کرد و ئەو ڕێزی لەسوپا وسوپاییەکان گرت و بەم شێوەیە کاروبارەکان بەباشترین شێوە بەڕێوەبرا.

دایکی باوکی عامر لەتەمیم و باوکی لەموعافر، لقێك لەهۆزی حومەیرە. کاتێك باوکی عامر مرد، عەبدولمەلیکی کوڕی بەنازناوی موزەفەر جێگەی باوکی گرتەوە و ڕێچکەی باوکی گرتەبەر بەڵام دوای حەوت ساڵ لەفەرمانڕەوایەتی لەساڵی ١٠٠٨/٣٩٩ مرد.

چۆنیەتی مەرگی عەبدولمەلیك بەمشێوە بوو: براکەی سێوێکی بەکێردێکی ژەهراوی دوو لەت کرد و ئەو نیوەی ژەهری پێوە نەبوو لەبەر چاوی براکەی خواردی تا دڵنیا بێت و نیوە ژەهراوییەکەی دەرخواردی ئەودا کەبووە هۆی مردنی.

کاتێك موزەفەر مرد، عەبدولرەحمان بەنازناوی ناسر جێگەی ئەوی گرتەوە و شێوازێکی جیاواز لەباوك و براکەی گرتەبەر و سەرقاڵی رابواردن و خۆشگوزەرانی بوو. دواتر بەشێوەیەکی نهێنی هەڕەشەیان لەمۆئەییەد کرد بۆ ئەوەی وەك جێگری خۆی دەستنیشانی بکات. مۆئەییەد ئەو کارەی کرد. خەڵکان و منداڵەکانی ئومەییە ڕقی ئەویان لەدڵ گرت و ئاگری توڕەییان بڵێسەی سەند و بەرادەیەك بۆسەیان بۆ کوشتنی ئەو نایەوە تا سەرئەنجام لەناویان برد.

عەبدولرەحمان لەرۆژگاری فەرمانڕەوایەتی خۆی، جەنگی زستانەی ئەنجامدا و ڕۆشتە سەرزەمینی جەلیقییە (گالیسیا) بەڵام فەرمانڕەوای ئەو شارە بۆ جەنگی ئەو نەهاتە گۆڕەپان و لەچیا بەرزەکان سەنگەری گرت. فراوانی رووبار و بارینی بەفرێکی زۆر ڕێگەی بە عەبدولرەحمان نەدا شوێنپێی هەڵگرێت. عەبدولرەحمان ڕۆشتە هەر شوێنێك لەناوی برد و لەگەڵ تالانییە فراوانەکان سەرزەمینی جەلیقییەی بەجێهێشت. لەنیوەی ڕێگە لەدەرکەوتنی محەممەد کوڕی هوشام کوڕی عەبدجەبار کوڕی ناسر لدین الله لەقورتەبە و زاڵبوونی ئەو لەو شارە و ئەسیر کرانی مۆئەییەد ئاگادار بوویەوە. سوپاکەی عەبدولرەحمان بڵاوەیان لێکرد و جگە لەکەسە تایبەت و نزیکەکانی کەسی لەگەڵ نەما. عەبدولرەحمان بەتاوانی ئەم ڕووداوە هێرشی کردە سەر قورتەبە. سوپاکەی محەممەد کوڕی هوشام ڕووبەڕووی

بوونەوە و کوشتیان و سەری ئەویان بەناو قورتەبەدا گەڕاند. مەرگی ئەو لەساڵی ٣٩٩/ ١٠٠٨ زایینی روویدا.

دەرکەوتنی محەممەد کوڕی هوشام لەقورتەبە

لەساڵی ١٠٠٨/٣٩٩ زایینی محەممەد کوڕی هوشام کوڕی عەبدجەبار کوڕی عەبدولرەحمان کوڕی ناسرلدین الله نومەوی، لەگەڵ دوانزە پیاو لەقورتەبە دەرکەوت و خەڵکان دەستی بەیعەتیان بۆ درێژ کرد. ئەو لەکۆتایی جومادی الاخرە/ بیست و سێی فەوریەی ٩٧٧ زایینی شۆڕشەکەی دەست پێکرد و نازناوی مەهدی بالله ی پێبرا. ئەو قورتەبەی خستە ژێر فەرمانی خۆی و مۆئەییدی گرت و لەکۆشکەکەی زیندانی کرد و دواتر ئەوی هێنایەدەر و شاردییەوە و وای نیشاندا کەمردووە. پیاوێکی مەسیحی مردبوو کەهاوشێوەی مۆئەییەد بوو. ئەو مردووی ئەو مەسیحییەی لەمانگی شەعبان/ مارس نیشانی خەڵکاندا و ئەوی بەمۆئەییەد ناساند وهەمووان باوەڕیان بەمەرگی ئەو کرد. نوێژیان لەسەر خوێند و لەگۆڕستانی موسوڵمانان بەخاکیان سپارد دواتر -ئامارژەی پێدەدرێت- راستی ئەم مردووەی ئاشکرا و پەردەی لەسەر درۆکەی خۆی هەڵگرت. مۆئەییەد تا کاتی قۆڵبەست کرانی سی و سێ ساڵ و چوار مانگ فەرمانڕەوایەتی کرد. خەڵك لەبەر ستەمکاری و کارە قێزەونەکانی عەبدجەبار لێی نیگەران و بێزار بوون. یەکێك لەکارە قێزەونەکانی ئەوەیە کە لەکۆشك مەی دەخواردەوە و لەبەر ئەمە بەشەراب هاوێژ ناویان برد. یەکێکی دیکە لەکارەکانی، کردارەکەی لەگەڵ مۆئەییەد و درۆکەی بوو. ئەو پیاوێکی درۆزن، دەمدەمی و دژی بەربەرەکان بوو.

شۆڕشی هوشام کوڕی سلێمان دژی محەممەد کوڕی هوشام

کاتێك خەڵکانی ئاندۆلۆس لەعەبدجەبار بێزار بوون و ڕقی ئەویان لەدڵ گرت، لەدەوری هوشام کوڕی سلێمان کوڕی عەبدولرەحمان ناسر لدین الله کۆبوونەوە و ئەویان لەماڵەکەی هێنایەدەر و دەستی بەیعەتیان بۆ درێژ کرد. ئەو نازناوی

ڕەشیدی پێبڕا. ئەم پێشهاتە لەبیست و شەشی شەوالی ٣٩٩/ شەشی جولای ١٠٠٧ زایینی ڕوویدا. ئەوان لەدەرەوەی قەرتوبە کۆبوونەوە و گەمارۆیان خستە سەر کوڕی عەبدجەبار. پەیکەکان لەنێوان ئەوان هاتوچۆیان کرد و لەسەر ئەوەی هوشام ئەمان بەخۆی و بنەماڵەکەی بدا، ڕازی بوو دەست لەکار بکێشێتەوە.

دواتر عەبدجەبار سوپاکەی کۆکردەوە و بۆ جەنگی ئەوان قۆڵی هەڵکرد. هوشام کوڕی سلێمان هەڵات و سەرئەنجام ئەسیر کرا و کوڕی عەبدجەبار ئەوی کوشت و خوێنی ژمارەیەك لەسەرکردەکانیشی ڕشت. بەم شێوەیە جارێکی دیکە بارودۆخ بۆ کوڕی عەبدجەبار سەقامگیر بوو. کوڕی عەبدجەبار، مامی هوشام بوو.

شۆڕشی سلێمان دژی هوشام

کاتێك کوڕی عەبدجەبار، هوشام کوڕی سلێمان کوڕی ناسری کوشت و هاوەڵانی هەڵاتن، سلێمان کوڕی حاکم کوڕی سلێمان کوڕی ناسر، برازای هوشامی کوژراو، هەڵات. شوێنکەوتەکانی مامی کەزۆربەیان بەربەر بوون، دوو ڕۆژ دوای ئەم ڕووداوە بەیعەتیان لەگەڵ کرد و نازناوی موستعین باللە یان پێبەخشی بەڵام دواتر نازناوەکەی بۆ ظاهر(زاهیر) باللە گۆڕا. ئەوان ڕۆشتنە لای مەسیحییەکان و پەیمانی ئاشتییان بەست و داوای هاوکارییان کرد. مەسیحییەکان هاوکارییان کردن و هەموان ڕێگەی قەرتوبەیان گرتەبەر و لەقەنتیج ڕووبەڕووی سوپاکەی عەبدجەبار بوونەوە. ئەم جەنگە، جەنگێکی ناودارە کەژمارەیەکی زۆری تێدا کوژرا. کوڕی عەبدجەبار هەڵات و لەکۆشکی قەرتوبە خۆی شاردەوە. سلێمان ڕۆشتە ناو شارەکە و لەکۆشك، گەمارۆی خستە سەر کوڕی عەبدجەبار.

کاتێك کوڕی عەبدجەبار ئەم بارودۆخەی بینی، مۆئەییەدی هێنایەدەر چوونکە گومانی دەکرد مۆئەییەد هەردووکیان (خۆی و سلێمان) لەسەر کار لادەبات و خەلافەت بۆ خۆی دەگەڕێنێتەوە بەڵام کەسانی دیکە چوونکە مۆئەییەدیان بەمردوو دەزانی، هاوکارییان نەکرد. کاتێك کوڕی عەبدجەبار ناتەوان بوو، خۆی شاردەوە. سلێمان ڕۆشتە ناو کۆشك و لەشەوالی ٤٠٠/ مەی ١٠١٠ زایینی

خەڵکان دەستی بەیعەتیان بۆ درێژ کرد. ئەو چەند رۆژێک لەقەرتوبە مایەوە. ژمارەکەی کوژراوەکانی قەنتیج سی و پێنج هەزار کەس بوو. دواتر بەربەر و رۆمییەکان هێرشیان کردە سەر قەرتوبە و سامانەکانیان تالان و ژمارەیەکی زۆریان ئەسیر کرد.

چۆنیەتی گەڕانەوەی کوڕی عەبدجەبار و کوژرانی ئەو، گەڕانەوەی مۆئەییەد

کاتێک کوڕی عەبدجەبار خۆی شاردەوە، بەشێوەیەکی نهێنی بەرەو تەڵیتەڵە (تۆڵەدۆ) بەرێکەوت. وازحی فەتی عامری و هاوەڵانی لەدەوری کۆبوونەوە و مەسیحییەکانی بۆ ئەو کۆکردەوە و هەموانی بەرەو قەرتوبە برد. سلێمان بۆ جەنگی ئەو هاتەدەر و لەنزیک عەقەبەی ئەلبەقەر رووبەرووی یەکبوونەوە و شەڕێکی مەترسیدار دەستی پێکرد. سلێمان و سوپاکەی لەنیوەی شەوالی ساڵی ٤٠٠/ دووی جونی ١٠١٠ زایینی شکستیان خوارد. سلێمان بۆ شاتەبە هەڵات و کوڕی عەبدجەبار رۆشتە ناو قەرتوبە و دووبارە بەیعەتی بۆ خۆی وەرگرتەوە. وازحی کردە پەردەداری خۆی و دەستی ئەو بۆکاروبارەکان ئاوەڵا کرد.

دەستەیەک لەگەنجە عامرییەکان وەك عەنبەر، خەیرون و ژمارەیەکی دیکە کە لەناو سوپاکەی سلێماندا بوون، پەیکیان بۆ لای کوڕی عەبدجەبار نارد و داوایان لێکرد بیانبەخشێت و لەناو کەس و سوپاکەی خۆی جێگەیان بکاتەوە و ملکەچ بوونی خۆیان نیشاندا. کوڕی عەبدجەبار رازی بوو. ئەم دەستەیە بۆ فریودانی ئەم داوایان کرد تا بتوانن بیکوژن. کاتێك ئەم دەستەیە هاتنە قەرتوبە، رێزیان لەوازح کرد. وازح بەپێشنیاری کوشتنی عەبدجەبار رازی بوو. لەنۆی زیحەججەی ساڵی ٤٠٠/ بیست و پێنجی جولای ١٠١٠ زایینی، هەموان لەکۆشکی عەبدجەبار کۆبوونەوە و کۆشکیان خستە ژێر فەرمانی خۆیان. کوڕی عەبدجەباریان گرت و مۆئەییەدیان هێنایەدەر و لەسەر تەختی خەلافەت دایاننیشاند و دەستی بەیعەتیان بۆ درێژ کرد. کوڕی عەبدجەباریان بردە لای و مۆئەییەد گوناح و

تاوانەکانی ئەوی بژارد و فەرمانی کوشتنیدا. ئەویان کوشت و سەریان بەناو قەرتوبەدا سووڕاند.، دایکی ئەو دایکی منالْ و سی سالْ ژیا.

شیاو بوو دواتر ئاماژە بەم رووداوانە بدەین بەلاّم لەبەر پەیوەست بوونیان بەیەکتر لێرەدا باسمان کرد چوونکە هەرکامیان کۆتاییەکەی ئەوتۆی نییە بتوانین بەشێوەیەکی سەربەخۆی ئاماژەی پێبدەین.

چۆنیەتی گەڕانەوەی باوکی ئەلمەعالی کوڕی سەیف ئەلدەولە بۆ فەرمانڕەوایەتی حەلەب

لەم ساڵەدا باوکی ئەلمەعالی شەریف کوڕی سەیف ئەلدەولە کوڕی حەمدان دووبارە فەرمانڕەوایەتی حەلەبی گرتەدەست. چۆنیەتییەکەی –وەك لەگێڕانەوەی رووداوەکانی ساڵی ٩٦٧/٣٥٧ زایینی ئاماژەی پێدرا– بەم شێوە بوو: کاتێك قەرغویە لەحەلەب سەرکەوتنی بەدەست هێنا، سەروەری خۆی، باوکی ئەلمەعالی لەو شارە دەرپەڕاند. باوکی ئەلمەعالی ڕۆشتە لای دایکی لەمەیافارقین و لەوێوە بەرەو حەمات بەڕێکەوت کە لەناو سنووری دەسەلاّتی خۆیدا بوو. لەوێ ئوردووی لێدا. رۆمییەکان، حیمس و ئەو کەنارەیان وێران کردبوو – پێشتر ئاماژەمان پێدا– . یارقوتاش، موالی باوکی (سەیف ئەلدەولە) کە لەقەلاّی بەرزویە بوو، ڕۆشتە لای و خزمەتی کرد، شاری حیمسی ئاوەدان کردەوە و دانیشتووانەی شارەکە دووبارە فراوان بوون.

قەرغویە یەکێك لەموالّییەکانی وەك جێگری خۆی لەحەلەب دانابوو بەناوی بەکجور. بەکجور پێگەی بەرز بوویەوە و سەروەری خۆی، قەرغویەی، قۆلبەست کرد و لەقەلاّی حەلەب زیندانی کرد. بەکجور فەرمانڕەوایەتی شارەکەی لەدەستدا بوو. شوێنەکەوتەکانی قەرغویە لەحەلەب نامەیان بۆ باوکی ئەلمەعالی نووسی و داوایان لێکرد بەرەو حەلەب بەڕێکەوێت و بیخاتە ژێر فەرمانی خۆی. باوکی ئەلمەعالی بەرەو حەلەب بەڕێکەوت وبۆ ماوەی چوار مانگ گەمارۆیدا و سەرئەنجام سەرکەوتنی بەدەست هێنا.

قەڵاکە هێشتا لەدەستی بەکجوردا بوو. پەیك لەنێوان باوكی ئەلمەعالی و بەكجور هاتوچۆی دەكرد. سەرئەنجام بەكجور رازی بوو بەو مەرجەی باوكی ئەلمەعالی ئەمان بەخۆی و بنەماڵە و سامانەكەی بدات و فەرمانڕەوایەتی حیمسی پێبسپێرێت، خۆی بەدەستەوە بدات و خوازیار بوو دەستەیەك لەگەورەكانی منداڵەكانی كەلاب بۆ ئەم ئەمان و پەیمانە شایەت بن. باوكی ئەلمەعالی رازی بوو و لەكاتی بەخشینی ئەمان ئەوانی كۆكردەوە و بەكجور قەڵای حەلەبی بەباوكی ئەلمەعالی سپارد و رێگەی حیمسی گرتەبەر تا بەنوێنەرایەتی باوكی ئەلمەعالی فەرمانڕەوایەتی ئەو شارە بكات. ئەو بۆ ئاوەدان كردنەوە و پارێزگاری كردن لەم شارە هەوڵەكانی خستەگەڕ بەم شێوەیە شارەكە ئاوەدان و دانیشتووانەكەی فراوان و لەساڵی ٩٨٦/٣٧٦ زایینی -ئاماژەی پێدەدەین- بەرەو دیمەشق بەرێكەوت.

سەرەتای فەرمانڕەوایەتی بنەماڵەی سەبوكتەكین

لەم ساڵەدا سەبوكتەكین، فەرمانڕەوایەتی شاری غەزنە و كەنارەكانی گرتەدەست. سەرەتای دەركەوتنی بەم شێوە بوو: ئەو یەكێك لەكۆیلەكانی باوكی ئیسحاق كوڕی ئەلبتەكین، فەرماندەی سامانی سوپای غەزنە بوو. لای ئەلبتەكین پێگەیەكی بەرز و بەڕێوەبردنی كاروبارەكان لەئەستۆی ئەودا بوو. سەبوكتەكین لەرۆژگاری ئەمیر مەنسور كوڕی نوح لەگەڵ باوكی ئیسحاق رۆشتە بوخارا و بەرێوبەرانی ئەو سنوورە، ئەویان بەكەسێكی بیرمەند، داوێن پاك و خاوەن بڕیار و بەهێز بینی. سەبوكتەكین لەگەڵ باوكی ئیسحاق بۆ غەزنە گەڕایەوە. ماوەیەك دواتر باوكی ئیسحاق مرد و لەبنەماڵە و كەسە نزیكەكانی خۆی كەسێكی كەشیاوی پێشەوایی بێت، بۆ جێگرتنەوەی خۆی دیارینەكرد. سوپاییەكان كۆبوونەوە تا سەبارەت بەهەڵبژاردنی كەسێك راوێژ بكەن تا جڵەوی كاروبارەكان بگرێتە دەست. ئەوان دوای ناسازگاری بۆ فەرمانڕەوایەتی سەبوكتەكین هاوهەڵوێست بوون چوونكە ئەویان بەكەسێكی بیرمەند، باوەڕدار و چاكەكاری دەزانی و لەبەر ئەمە پێشیان خست و جڵەوی كاروباری خۆیان بەو سپارد و

سوێندی وەفاداریان بۆ خوارد و ملکەچی خۆیان بۆ فەرمانەکانی نیشاندا. ئەو کاروبارەکانی بەرێوە دەبرد و شێوازێکی چاکەکارانەی گرتەبەر و شێوەی ژیانی خۆی بەیەکسانی لەگەڵ کەسانی دیکە هێشتەوە (گۆڕانکاری لەچۆنیەتی ژیانی دروست نەکرد). لەزەوییەکانی خۆی بەرادەیەك پاشەکەوتی دەکرد کەحەفتەی دوو جار، هەمووانی بۆ سەر سفرەکەی بانگێشت دەکرد.

دواتر سوپاییەکانی کۆکردەوە و بەمەبەستی جیهاد رێگەی هیندی گرتەبەر. لەنێوان ئەو و هیندییەکان چەندین جەنگ روویدا کەمناڵی شیرەخۆرەی پیر و ناتەوان دەکرد. ئەو شارەکانی ئەوانی دەناسی و بەشێوەیەکی ناکاو هێرشی دەکردەسەر. چاوی تەماحی بڕییە هیندییەکان و هیندییەکان ترسیان ئەویان لێ نیشت. ئەو چەندین قەڵا و سەنگەری لەهیند گرت و ژمارەیەکی ئێجگاری زۆر لەسوپاییەکان و خەڵکانی هیند کوشت.

بەرێکەوت لەیەکێك لەجەنگەکان هیندییەکان هێزێکی زۆریان کۆکردەوە و رۆژانە دەستدرێژییان دەکردە سەر سوپاکەی و کاتی جەنگەکەیان درێژ کردەوە. توێشووی موسوڵمانان کۆتایی پێهات و چیتر نەیانتوانی خواردەمەنی کۆبکەنەوە و لای سەبوکتەکین سکالایان کرد. ئەو پێی وتن: من کەمێك گەنم و جۆم لەگەڵ خۆم هێناوە و بەشێوەیەکی دادپەروەرانە لەناو ئێوەدا بڵاوی دەکەمەوە ئەگەری هەیە خواوەند رێگە چارەیەکمان بخاتە بەردەم. هەر سەربازێك کاسەیەکی پڕی پێدەدا و بەهەمان ئەندازەی بۆ خۆی هەڵگرت. بەم شێوەیە شەو و رۆژیان بەسەر دەبرد و لەجەنگ دژی دوژمن بەردەوام بوون تا ئەوەی خواوەند سەرکەوتنی بەموسوڵمانان بەخشی و ژمارەیەکی زۆر لەهیندییەکانیان کوشت و ئەسیر کرد.

فەرمانڕەوایی سەبوکتەکین لەقوسدار و بۆست

پێگەی سەبوکتەکین بەرز بوویەوە و خەڵکان بەچاکە ناویان دەهێنایە سەرزمان و ژمارەیەکی بەرچاو حەزیان بەهاوکاری کردنی ئەو دەکرد. لەم کاتەدا یەکێك لەئەمیرە ناودارەکان بەناوی تۆغان کەفەرمانڕەوایەتی بۆستی دەکرد، گەیشتە بارەگای سەبوکتەکین و داوای هێز و هاوکاری ئەوی کرد.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: فەرماندەیەك بەناوی بابی تور دژی ئەو ئالآی شۆڕشی بەرز کردبوویەوە و شاری بۆستی خستبووە ژێر فەرمانی خۆی و دوای جەنگێکی گیانبڕی، توغانی لەشارەکە دەرپەڕاندبوو. سەبوکتەکین بەمەبەستی هاوکاری کردنی ئەو ڕێگەی بۆستی گرتەبەر و باجێکی خستە سەر شانی تۆغان تا بیدات و داوای لێکرد سەرپێچی فەرمانەکانی نەکات. سەبوکتەکین سوپای ڕازاندەوە و لەگەڵ تۆغان گەیشتە بۆست. بابی تور ڕووبەڕووی سەبوکتەکین بوویەوە. ئاگری جەنگ بڵێسەی سەند و سەرئەنجام بابی تور شکستی خوارد و سوپاکەی بڵاوەی لێکرد و تۆغان جارێکی دیکە فەرمانڕەوایەتی شارەکەی گرتەدەست.

کاتێك تۆغان لەبۆست جێگیر بوو، سەبوکتەکین داوای ئەو باجەی کرد کەبەڵێن بوو بیدات بەڵام تۆغان لەڕەوانە کردنی خۆی دوادەخست. سەبوکتەکین لەبەر خۆ دواخستنی ئەو بەشێوەیەکی توند گفتوگۆی لەگەڵ کرد. نەزانی تۆغان ناچاری کرد دەست بۆ شمشێر ببات و دەستی سەبوکتەکینی بریندار کرد. سەبوکتەکینیش دەستی بۆ شمشێر برد و تۆغانی بریندار کرد. سوپاییەکان ئەو دوانەیان لەیەك جیا کردەوە. دواتر شەڕ دەستی پێکرد و تۆغان شکستی خوارد و سەبوکتەکین فەرمانڕەوایەتی بۆستی گرتەدەست. دواتر هێرشی کردە سەر قوسدار چوونکە کارگوزارەکەی ئالآی شۆڕشی بەرز کردبوویەوە و گومانی دەکرد ڕێگە دژوارەکانی ئەو سەرزەمینە ڕێگەی پێشڕەوی لەسوپاکەی سەبوکتەکین دەگرێت. سەبوکتەکین هێرشی کردە سەر شارەکە و کارگوزار کاتێك ئاگادار بوویەوە کەسەبوکتەکینی لەسەر سەری خۆی بینی. ئەویان لەماڵەکەی هێنایەدەر بەڵام سەبوکتەکین منەتی خستەسەر و پێگەکەی بۆ گەڕاندەوە و سامانێکی دیاریکرد تا ساڵانە بۆ سەبوکتەکینی ڕەوانە بکات.

هێرشی هیندییەکان بۆ سەرزەمینە ئیسلامییەکان و دەرئەنجامی کاری ئەوان لەگەڵ سەبوکتەکین

کاتێک سەبوکتەکین کۆتایی بەکێشەکانی بۆست و قوسدار هێنا، بەمەبەستی جیهاد دووبارە ڕێگەی هیندی گرتەبەر و دەستی بەسەر چەندین قەڵا لەسەر بەرزایی چیا بڵندەکان گرت و سەرکەوتووانە گەڕایەوە.

کاتێک جیبال، پاشای هیند، هەواڵی ئەم هێرشە کارەساتبارانەی بیست و بینی هەر تازە کار و تازە گیرفانێک، چاوی تەماحیان بڕیوەتە سەرزەمینەکەی، سوپای کۆکردەوە. چەندین فیلی ئامادە کرد و خۆی گەیاندە سنوورەکانی سەبوکتەکین وەك بڵێی تۆوی شەیتان لەسەری ئەودا جوجکەی هەڵهێنابوو. سەبوکتەکین لەگەڵ سوپاکەی و هێزە خۆبەخشەکان بۆ ڕووبەڕوو بوونەوەی ئەسپی غاردا. دوو سوپا ڕووبەڕووی یەکبوونەوە و چەندین ڕۆژ جەنگان. هەردوولا خۆڕاگرییان دەکرد.

لەنزیك ئوردووگای دوو سوپا، لەگەردەنەی غورەك، سەرچاوەیەکی ئاو دەبینرا کەشتە پیس و ناپاکەکانی وەرنەدەگرت و ئەگەر شتێکی ناپاکی تێدەکەوت، ئاسمان ڕوخساری گرژ و تۆفان ڕوویدەدا و هەورەبروسکە و باران ئاسمانی دەگرتەوە و ئەم بارودۆخە درێژەی دەکێشا تا ئەو ئاوە لەو شتە ناپاکە پاك دەبوویەوە. سەبوکتەکین فەرمانیدا شتێکی ناپاك فڕێبدەنە ناو ئاوەکە و بەم شێوە بوو هەورە بروسکە دەستی پێکرد وەك بڵێی ڕۆژی هەستانەوەی هیندییەکان دەستی پێکردبێت چوونکە هیچ کات ڕۆژێکی لەو چەشنەیان نەبینیبوو. هەورە بروسکە و باران بەردەوام بوون، سەرما زیادی کرد و ژمارەیەکی زۆر مردن و پاشماوەکان ڕێگەیان ون کرد و لەسەختی ئەو بەڵای بەسەریاندا هاتبوو، ملکەچ بوونی خۆیان نیشاندا.

پاشای هیند پەیکی بۆ لای سەبوکتەکین نارد و خوازیاری ئاشتی بوو. پەیك لەنێوان دوو سوپا هاتوچۆی کرد. سەبوکتەکین لەگەڵ ئەوەی مەحمودی کوڕی لەگەڵ هەڵوێستەکەی ڕازی نەبوو، ڕەزامەندی نیشاندا لەبری وەرگرتنی بڕێك پارە و ئەو شارانەی جیبال پێی دەسپێرێت و وەرگرتنی پەنجا فیل، پەیمانی ئاشتی

واژۆ بکات. پەیمانەکە نووسرا و سەبوکتەکین ژمارەیەك لەکەسەکانی جیبالی وەك بارمتە لای خۆی هێشتەوە تا ئەو شارانەی بەڵێنیدا بوو، بەسەبوکتەکین بسپێرێت و کەسانێکی لەگەڵ ئەو نارد تا شارەکان وەربگرن. جیبال دەبوا پارە و فیلەکان بەخێرایی بدات. کاتێك جیبال لەو سەرزەمینە دوور کەوتەوە، ئەو موسوڵمانانەی گرت کەسەبوکتەکین بۆ وەرگرتنی شارەکان لەگەڵ ئەو ڕەوانەی کردبوون و لەبەرابەر بارمتەکانی لای سەبوکتەکین، ئەوانی بەبارمتە گرت.

کاتێك سەبوکتەکین ئەم هەواڵەی بیست، سوپای کۆکردەوە و بەرەو هیند بەرێکەوت. دەگەیشتە هەر شارێك، وێران و سەرکوت و مەبەستی هێرش کردنە سەر لەمغانی کرد. لەمغان یەکێك لەبەهێزترین قەڵای هیندییەکان بوو. سەبوکتەکین بەزۆری شمشێر دەستی بەسەر قەڵاکەدا گرت، بتخانەکانی وێران و دروشمە ئیسلامییەکانی نووسی. لەگرتنی شارەکان و کوشتاری خەڵکان بەردەوام بوو. کاتێك بەویست و خواستەکەی خۆی گەیشت، بۆ غەزنە گەڕایەوە.

کاتێك جیبال ئەم هەواڵەی بیست، سەرگەردان بوو، سوپای کۆکردەوە و لەگەڵ سەد هەزار جەنگاوەر بەرێکەوت. سەبوکتەکین ڕووبەڕووی بوویەوە و فەرمانی بەسوپاکەیدا بەچەندین جار ڕووبەڕووی هیندییەکان ببنەوە. سوپاییەکان فەرمانەکەیان جێبەجێ کرد. هیندییەکان لەجەنگ دژی موسوڵمانان بێزار بوون و بەیەکجاری هێرشیان هێنا. لەم کاتەدا بارودۆخ سەخت و دژوار بوو. موسوڵمانانیش یەکدەست هێرشیان برد و سوپاییەکان ڕژانە یەك و سەرئەنجام، هیندییەکان شکستیان خوارد و شمشێریان بەسەردا باری. ژمارەیەکی نەژمێردراویان ئەسیر و بڕێکی فراوان سامان و کالاّ و چوارپێ، بەدەستی موسوڵمانان تالاّن کرا.

هیندییەکان دوای ئەم جەنگە ریسوابوون وچیتر ئالاّیەکیان نەدەبینی. بەوە رازی بوون لەکەنارە دووردەستەکانی سەرزەمینی خۆیان ڕووبەڕووی جەنگ نەبنەوە. کاتێك سەبوکتەکین دوای ئەم جەنگە بەهێز بوو، ئەفغانییەکان و خەلەج ملکەچی خۆیان بۆ فەرمانەکانی نیشاندا.

فەرمانڕەوایی قابوس کوڕی وەشمگیر لەجورجان

لەم ساڵەدا زوهەیر ئەلدەولە بێستون کوڕی وەشمگیر لەجورجان مرد. لەم کاتەدا براکەی، قابوس، بۆ بینینی رۆستەمی خاڵی ڕۆشتبووە چیاکان. بێستون منداڵێکی بچوکی لەخۆی لەتەبەرستان بەجێهێشتبوو کەلای باوەگەورێی دایکی ژیانی بەسەر دەبرد. باوەگەورێی دایکی چاوی تەماحی بڕییە فەرمانڕەوایی ئەو سەرزەمینە و بەرەو جورجان بەڕێکەوت و لەوێ دەستەیەك لەسەرکردەکانی بینی کەخوازیاری فەرمانڕەوایەتی قابوس بوون. هەموو ئەو سەرکردانەی گرت. قابوس لەم هەواڵە ئاگادار بوویەوە و بەرەو جورجان بەڕێکەوت و کاتێك لەشارەکە نزیك کەوتەوە، سوپاییەکان پێشوازییان لێکرد و هەموان بۆ فەرمانڕەوایەتی ئەو هاوهەڵوێست بوون و فەرمانڕەوایەتیان بۆ گەڕاندەوە. هاوەڵانی منداڵەکەی بێستون هەڵاتن. مامی بێستونی وەرگرتەوە و سەرپەرەستی ئەوی گرتە ئەستۆ و هاوشێوەی منداڵەکانی خۆی پەروەردەی کرد و دواتر دەستی بەسەر جورجان و تەبەرستاندا گرت.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەجومادی الاوەل/ دێسامبەری ئەم ساڵە کچی عێزئەلدەین بەختیار بۆ خەلیفە تائیع الله برا کەوەك هاوسەر هەڵبژێردبوو.

لەم ساڵەدا باوکی حەسەن محەممەد کوڕی عەبدوللە کوڕی زەکەریا، کوڕی حەیویە لەمانگی رەجەب/ فەوریە مرد.

لەسەفەر/ سێپتامبەری ئەم ساڵە باوکی حەسەن عەلی کوڕی بەوسیفی ئەلناشئی ناسراو بەخەلال، نووسەری چەندین هۆنراوە بۆ پرسەی بنەماڵەی پێغەمبەر(د.خ)، مرد.

لەم ساڵەدا باوکی یەعقوب یوسف کوڕی حەسەنی جەنابی، فەرمانڕەوای هەجەر مرد. ئەو لەساڵی ٨٩٣/٢٨٠ زایینی چاوی بەدنیا هەڵهێنا. دوای ئەو شەش لەقەرەمتییەکان کاروباری تایبەت بەقەرەمتییەکانیان بەڕێوە دەبرد کە بەسادات ناو دەبران. هەموان یەك دەنگ و هاوهەڵوێست بوون.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و شەست و حەوتی کۆچی (٩٧٧و٩٧٨ زایینی)

زاڵبوونی عێزەد ئەلدەولە لەعێراق

لەم ساڵەدا عێزەد ئەلدەولە ڕۆشتە عێراق و پەیکی بۆ لای بەختیار نارد و پێشنیاری فەرمانبەری خۆی پێکرد و داوای لێکرد لەکوێوە دەخوازێت لەعێراق بڕوات و بەڵێنیدا سامان و کەرەستەی جەنگی پێویستی بۆ دابین بکات.

هاوەڵانی بەختیار بۆ وەڵامدانەوەی ئەم نامەیە ناسازگار بوون، بەڵام ئەو لەبەر لاوازی، بەپێشنیارەکەی عێزەد ئەلدەولە رازی و عێزەد ئەلدەولە خەڵاتی بۆ نارد و بەختیار خەڵاتەکەی پۆشی. عێزەد ئەلدەولە پەیکی بۆ لای بەختیار نارد و داوای کوڕی بەقیەی کرد. بەختیاریش هەردوو چاوی کوڕی بەقیەی دەرهێنا و ئەوی بۆ لای عێزەد ئەلدەولە نارد.

بەختیار بەوەی عێزەد ئەلدەولە بۆی ناردبوو، سوپایەکی رازاندەوە و لەبەغدادەوە بەرەو شام بەرێکەوت. عێزەد ئەلدەولەیش بەرێکەوت و هاتە بەغداد و بەناوی ئەو، وتاریان خوێندەوە. پێشتر بەناوی کەس وتار نەدەخوێندرایەوە. ڕۆژی سێ جار کوسیان لەبەر دەرگاکەی لێدەدا و ئەم نەریتە، پێش ئەو باوی نەبوو. فەرمانیدا کوڕی بەقیە بخەنە بەردەم پێی فیلەکان تا بمرێت. فەرمانەکەی ئەنجامدرا و فیلەکان پێشێلیان کرد. ئەم پێشهاتە لەشەوال/ مەی ئەم ساڵە لەسەر پردی بەغداد لەداریاندا. باوکی حسەینی ئەنباری لەقەسیدەیەك بۆ مەرگی ئەو دەڵێت:

عول فی الحیاة و فی الممات	لحق تلك احدی المعجزات
كان الناس حولك حین قاموا	و فود نداك ایام الصلات
كانك قائم فیهم خطیبا	و كلهم قیام للصلاة
مددت یدیك نحوهم اقتاء	كمدهما الیهم فی االهباب
و لما ضاق بطن الارض عن ان	یضم علاك من بعد الممات
اصاروا الجو قبرك و استنابوا	عن الاكفان ثوب السافیات

لعظمك في النفوس تبيت ترعى	بحراس و حفاظ ثقات
و تشعل عندك النيران ليلا	كذلك كنت ايام الحياة
و لم ار قبل جذعك قط جذعا	تمكن من عناق المكرمات
ركبت مطية من قبل زيد	علاها في السنين الذاهبات

واتاکەی: تۆ لەژیان و مەرگ گەورە و لەپێشیت و ئەمە بێ گومان یەکێك لەمۆجیزەکانە. وەك بڵێی کاتێك خەڵك لای (جەنازەی بێ گیانی) تۆ وەستاون، ئەو میوانانەن لەرۆژگاری پاداش و بەخششەکانی تۆ و دەڵێی تۆ لەناو ئەواندا وتار دەخوێنیتەوە و ئەوان بۆ نوێژ ریزیان بەستووە. دەڵێی تۆ دەستت بۆ پێشوازی کردن لەوان کردۆتەوە بەهەمان شێوە کە لەکاتی بەخشش دەستەکانت ئاوەڵا دەکرد. ئەو کاتەی دڵی زەوی جێگەی هەڵگرتنی تۆی لەدوای مەرگ نەبوو، ئاسمانی بۆ گۆڕی تۆ هەڵبژارد و لەجیاتی کفن، جەنازەی تۆیان لە لباوە پێچا. لەبەر گەورەیی تۆ لەدڵەکاندا شەوانە لەگەڵ پارێزەر و پاسەوانە بڕواپێکراوەکان دەپارێزرێیت. شەوانە لای جەنازەی تۆ ئاگر دادەگیرسێت بەهەمان شێوە کە تۆ لەکاتی ژیان (بۆ میوانداری کردنی میوانەکان) ئاگرت دادەگیرساند. پێشتر هیچ کات جەستەیەکم وەك جەستەی تۆ نەبینیوە کە هاوئامێزی گەورەییەکان بێت. تۆ سوار چوارپێیەك بوویت کەساڵەکانی پێش زەید سواری ببوو.

ئەمە قەسیدەیەکی دوور و درێژە و مەبەستی لەزەید، زەید کوڕی عەلی کوڕی حسەین کوڕی عەلی کوڕی ئەبی تالیبە ئەو کاتەی لەرۆژگاری هوشام کوڕی عەبدولمەلیك کوژرا و جەنازەکەیان هەڵواسی -- پێشتر ئامارژەمان پێداوە-. کوڕی بەقیە بەدارەوە مایەوە تا رۆژگاری سەمسام ئەلدەولە دایان گرت و بەخاکیان سپارد.

چۆنیەتی مەرگی بەختیار

کاتێك بەختیار بەغدادی بەجێهێشت لەگەڵ حەمدان کوڕی ناسر ئەلدەولە کوڕی حەمدان رێگەی شامی گرتەبەر و کاتێك گەیشتە عوکبرا، حەمدان تەماحی گرتنی موسڵ و بەدەست هێنانی سامانەکانی ئەودیارەی خستە بەردەم و پێی وت موسڵ دەوڵەمەندتر و ئاسانتر لەشام دەستی بەسەردا دەگیرێت.

بەختیار بەرەو موسڵ بەرێکەوت. عیزەد ئەلدەولە سوێندی لەبەختیار وەرگرتبوو تا هێرش نەکاتە سەر سنووری باوکی تەغلەب کوڕی حەمدان چوونکە لەنێوان ئەو و عیزەد ئەلدەولە پەیوەندی دۆستایەتی بەهێز گرێ درابوو و نامەیان بۆ یەك دەنارد بەڵام بەختیار پەیمانی شکاند و ڕێگەی موسڵی گرتەبەر. کاتێك بەختیار گەیشتە تکریت، نێردراوانی باوکی تەغلەب هاتنە لای و داوایان لێکرد ئەگەر براکەی باوکی تەغلەب، کوڕی حەمدان، بگرێت و تەسلیم بەباوکی تەغلەبی بکات، باوکی تەغلەب و سوپاکەی پەیوەستی بەختیار دەبن و شان بەشانی ئەو دژی عیزەد ئەلدەولە دەجەنگێت و بەختیار بۆ سنوورەکەی، بەغداد، دەگەڕێتەوە. بەختیار، حەمدانی گرت و ئەوی تەسلیم بەنوێنەرکانی باوکی تەغلەب کرد. باوکی تەغلەب ئەوی لەقەڵاکەی خۆی زیندانی کرد. بەختیار ڕۆشتە حەدیسە و پەیوەستی باوکی تەغلەب بوو و هەموان پێکەوە بەرەو عێراق بەرێکەوتن. نزیکەی بیست هەزار جەنگاوەر هاورێیەتی باوکی تەغلەبیان دەکرد.

کاتێك ئەم هەواڵە گەیشتە بەغداد وعیزەد ئەلدەولە ئاگادار بوویەوە، لەبەغدادەوە بۆ ڕووبەرووبوونەوەی ئەوان ڕۆشت و لەهەژدەی شەوال/ سەرەتای مەی ۹۷۹ زایینی لەکۆشکی ئەلجەس لەدەوروبەری تکریت ڕووبەرووی یەکبوونەوە. عیزەد ئەلدەولە شکستی بەهەر دوو سوپاکە هێنا(سوپای بەختیار و سوپای باوکی تەغلەب). بەختیار ئەسیر و ئەویان بردە لای عیزەد ئەلدەولە بەڵام مۆڵەتی سەردانی پێنەدا و فەرمانی کوشتنی دەرکرد. بەختیاریان کوشت. باوکی وەفا تاهیر کوڕی ئیبراهیم، عیزەد ئەلدەولەی بۆ ئەم کارە هاندا. ژمارەیەکی زۆر لەهاوەڵانی بەختیار کوژران و دواتر فەرمانڕەوایەتی بۆ عیزەد ئەلدەولە سەقامگیر بوو. بەختیار لەکاتی مەرگ سی و شەش ساڵ زیاتر تەمەنی نەبوو و بۆ ماوەی یانزە ساڵ و چەند مانگ فەرمانڕەوایەتی کرد.

زاڵبوونی عیزەد ئەلدەولە لەسنووری ناوچەکانی حەمدان

کاتێك باوکی تەغلەب و بەختیار شکستیان خوارد، عیزەد ئەلدەولە بەرەو موسڵ بەرێکەوت و لەدوانزەی زیقەعدە/ بیست و دووی جون ئەو شارە و کەنارەکانی دەوروبەری خستە ژێر فەرمانی خۆی. باوکی تەغلەب گومانی دەکرد عیزەد

ئەلدەولـەیش وەك كەسـانی دیكـە ماوەیـەكی كـەم لـەو شـارە دەمێنێتـەوە و دواتـر بەناچاری بەسازان و ئاشتی رازی دەبێت و دەگەڕێتەوە.

عێزەد ئەلدەولە دوورئەندێشتر لەوە بوو كەباوكی تەغلەب گومانی دەكرد. كاتێك عێزەد ئەلدەولە مەبەستی موسڵی كرد، لەگەڵ خۆی خواردەمـەنی و ئالیكی بـرد و كەسانێكی لەناو سوپاكەی جێگە كردەوە كەشارەزای موسڵ و كـەنارەكانی بـوون. ئەو ئاسوودە لەموسڵ مایەوە و چەندین دەستەی بۆ گرتنی بـاوكی تەغلـەب ڕەوانـە كرد. باوكی تەغلەب كەسی نـارد و داوای كـرد عێـزەد ئەلدەولـە مۆڵـەتی پێبـدات تـا ئەو بەڵێنی كۆكردنەوەی باجی ئەم دیارە بدات بەڵام عێزەد ئەلدەولـە رازی نـەبوو و وتی: ئەم سەرزەمینەم لەعێراق زیاتر خۆش دەوێت.

مەرزوبان كوڕی بەختیار، بـاوكی ئیسحاق و بـاوكی تـاهیر دوو كوڕەكـەی مـۆعێز ئەلدەولە و دایكیان، دایكی بەختیار و كـالاّ و سـامانەكانیان لەگـەڵ بـاوكی تەغلـەب بـوون. بـاوكی تەغلـەب رێگـەی نەسـیبینی گرتەبـەر. عێـزەد ئەلدەولـە دەسـتەیەكی بەفەرماندەیی پەردەدارەكەی، باوكی حەرب توغان بۆ دوورگەی كـوڕی عومـەر نـارد و دەسـتەیەكی بـۆ گـرتنی بـاوكی تەغلـەب ڕەوانـە كـرد. بـاوكی وەفـا تـاهیر كـوڕی محەممــەدی وەك فەرمانــدەی ئــەو دەســتەیە دەستنیــشان كــرد و ئــەو لەرێگــەی سنجارەوە بەرێكەوت. باوكی تەغلەب ڕۆشـت و خـۆی گەیانـدە مـەیافارقین و لەگـەڵ كەسەكانی لەوێ مایەوە بەڵام كاتێك لەهاتنی باوكی وەفـا بـۆ گـرتنی خـۆی ئاگـادار بوویـەوە، لەگـەڵ ژنـان و كەسـانی دیكـە رێگـەی بەدلیـسی گرتەبـەر. بـاوكی وەفـا گەیـشتە مـەیافارقین. خـەڵك دەروازەكـانی شـارەكەیان بـەروودا بەسـت. ئـەم شـارە، یەكێك لەسەنگەرە گرنگەكانی رۆمی باستان هـەژمار دەكـرا. بـاوكی وەفـا لـەم شـارە چاوی پۆشی و شوێنپێی باوكی تەغلەبی هەڵگرت.

باوكی تەغلەب لەئەرزەن ڕۆم بەرەو حەسەنییە لەكـەنارەكانی جـەزیرە بەرێكـەوت و ڕۆشتە قەڵای كەواشی و قەڵاكانی دیكە و سـامانەكانی هـەڵگرت. بـاوكی وەفـا بـۆ مەیافارقین گەڕایەوە و گەمارۆی خستەسەر.

كاتێك عێزەد ئەلدەولە ئاگادار بوویەوە باوكی تەغلەب بەرەو قەڵاكانی ئەو دێت، خـۆی بـۆ جـەنگی ئـەو بەرێكـەوت بـەڵام نـەیتوانی بیگرێـت. لـەم نـاوەدا زۆربـەی

هاوەڵانی باوکی تەغلەب داوای ئەمانیان لەعێزەد ئەلدەولە کرد و عێزەد ئەلدەولە بۆ موسڵ گەڕایەوە و سوپایەك لەهاوەڵانی خۆی بەفەرماندەیی پیاوێك بەناوی توغان بۆ شوێنکەوتنی باوکی تەغلەب ڕەوانە کرد. باوکی تەغلەب لەلاریکانەوە بەرەو بەدلیس بەڕێکەوت و مەبەستی سەرزەمینی ڕۆمی کرد تا پەیوەستی پاشای ڕۆمییەکان، وەرد، ببێت. وەرد لەبنەماڵەی پاشایەتی نەبوو و بەزۆر فەرمانڕەوایەتی ڕۆمییەکانی گرتبووە دەست، ڕۆمییەکان بۆ هاتنە سەرکاری ئەو ناسازگار بوون و یەکێك لەپاشازادەکانیان هێنایە سەر تەخت. بەم شێوەیە جەنگێکی دوور ودرێژ دەستی پێکرد. وەرد کچی باوکی تەغلەبی کردە هاوسەری خۆی تا بەهۆی هێزی باوکی تەغلەب، بەهێز ببێت بەڵام بەرێکەوت، باوکی تەغلەب نیازمەندی هاوکاری ئەو بوو.

کاتێك باوکی تەغلەب گەیشتە بەدلیس، سوپای عێزەد ئەلدەولەی لەو شارە بینی. سەربازەکانی عێزەد ئەلدەولە باسی فراوانی سامانی باوکی تەغلەبیان بیستبوو و چاوی تەماحیان بڕیبووە بەدەست هێنانی ئەو سامانە. کاتێك ڕووبەڕوویان بوونەوە، فەرماندەکەیان هاواری کرد: ئەم سامانە تاڵان مەکەن چوونکە هەمووی تایبەتە بەعێزەد ئەلدەولە. سەربازەکان بەبیستنی ئەم وتانە ورەیان نەما و لاوازییان لەخۆیان نیشاندا. باوکی تەغلەب کاتێك هەستی بەلاوازی ئەوان کرد، هێرشی کردەسەریان و سوپای عێزەد ئەلدەولە هەڵات و ژمارەیەکی زۆریان کوژران و باوکی تەغلەب لەدەستی ئەوان ڕزگاری بوو. باوکی تەغلەب لەقەڵای زیاد کەهەنووکە بەخەرتبەرت دەناسرێت، دابەزی. لەم کاتەدا وەرد پەیکی بۆ لای باوکی تەغلەب نارد و ئاگاداری کردەوە کەڕۆمییەکان دژی ئەو یەکیان گرتووە و داوای هاوکاری لێکرد. باوکی تەغلەب وەڵامی دایەوە: هەرکات لەکێشەکانی خۆم ڕزگارم بوو، بۆ لای تۆ دەگەڕێمەوە. باوکی تەغلەب دەستەیەك لەسوپاکەی بۆ هاوکاری ئەو نارد بەڵام وەرد شکستی خوارد و کاتێك باوکی تەغلەب ئەم هەواڵەی پێگەیشت، لەهاوکاری ئەو بێ هیوا و بۆ سەرزەمینە ئیسلامییەکان گەڕایەوە و ڕۆشتە ئامەد (دیاربەکر). دوو مانگ لەو شارە مایەوە تا ئەوەی مەیافارقین دەستی بەسەردا گیرا.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا لەئاسمانی ئەفریقییە لەنێوان ڕۆژهەڵات و باکوور سووریەك هاوشێوەی بڵێسەی ئاگر دەرکەوت. خەڵکان هاتنەدەر و لەدەرگای خواوەند پاڕانەوە. لەمەهدییە چەندین ئەردهەژێنی مەترسیدار ڕوویدا و چل ڕۆژ درێژەی کێشا تا ئەو جێگەی خەڵکان ماڵ و حاڵی خۆیان بەجێهێشت.

لەم ساڵەدا عەزیز باللە عەلەوی، فەرمانڕەوای میسر و ئەفریقییە سەرکردەیەکی بۆ حاجییەکان هەڵبژارد تا ئەوان بۆ مەککە ببات و لەمەککە بەناوی ئەو وتار خوێندرایەوە. سەرپەرەستی حاجییەکان لەم ساڵەدا بادیس کوڕی زیری برای یوسفی بولکین، جێگری عەزیز لەئەفریقییە بوو. کاتێك بادیس گەیشتە مەککە، دزەکان ڕۆشتنە لای و وتیان: پەنجا هەزار درهەمت لێ دەستێنین بۆ ئەوەی حەج ئەنجام بدەن و ڕێگەتان لێ نەگرین. بادیس پێی وتن: ڕازیم، هەنووکە هاوڵانی خۆتان کۆبکەنەوە تا پەیمان بەهەمووتان بدەم. دزەکان هەموویان کۆبوونەوە. ژمارەیان سی و چەند کەس بوو. بادیس پرسی: ئایا کەس لەئێوە ماوەتەوە؟ ئەوان سوێندیان خوارد کەکەس نەماوەتەوە. بادیس دەستی هەموویانی بڕی.

لەم ساڵەدا ئاوی دیجلە زیادی کرد و ژمارەیەکی زۆری لەبەشی ڕۆژهەڵاتی بەغداد نغرۆ کرد و گۆڕەکانی لەباب ئەلعەین لەبەشی ڕۆژئاوای بەغداد بردە ژێر ئاو. کرێی کەشتییەکان زیادی کرد و نزیك بوو خەڵکان لەناو بچن کەئاو دامرکایەوە و خەڵکان لەزیان ڕزگاریان بوو.

لەم ساڵەدا قازی ئەبوبەکر محەممەد کوڕی عەبدولرەحمان ناسراو بەقورەیعە مرد. ساڵەکانی ژیانی لەشەست و پێنج کۆتایی پێهات.

لەم ساڵەدا بوو قازی عەبدجەبار لەڕەی خەڵاتی پێ بەخشرا و قازییەکانی ئەو شارە و سەرزەمینەکانی ژێر فەرمانی مۆئەییەد باللە بەو سپێردرا. ئەو لەپێشەواکانی موعتەزیلە بوو و لەشی کردنەوەی نووسینەکانی بەقازی قازییەکان ناو دەبرێت کەمەبەست لێی قازی قازییەکانی شاری ڕەی یە. دەستەیەك لەنائاگاکان گومان دەکەن ئەو قازی قازییەکان بووە.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و شەشت و هەشتی کۆچی(٩٧٨و٩٧٩ زایینی)

دەست گرتن بەسەر مەیافارقین و ئامەد و سەرزەمینەکانی دیکەی بەکر بەدەستی عیزەد ئەلدەولە

کاتێک باوکی وەفا لەشوێنکەوتنی باوکی تەغلەب دەستی هەڵگرت، بۆ مەیافارقین گەڕایەوە. لەو کاتەدا هەزار مەرد فەرمانڕەوای ئەم شارە بوو کەدەستی بەسەر شارەکەدا گرتبوو و لەجەنگ دژی باوکی وەفا سێ مانگ پێداگری کرد. دواتر هەزار مەرد مرد و باوکی تەغلەبیان لەمەرگی ئەو ئاگادار کردەوە. ئەو فەرمانیدا کۆیلەیەک لەحەمدانییەکان بەناوی مونس جێگەی ئەو بگرێتەوە. ئەو کاروباری شارەکەی بەڕێوەدەبرد و باوکی وەفا کەدەبوا دەست بەسەر شارەکەدا بگرێت، لەمەبەستەکەی چاوی پۆشی و نامەی بۆ یەکێك لەگەورەکانی شارەکە بەناوی ئەحمەد کوڕی عوبەیداللە نووسی و ڕێزی گرت. ئەحمەد بەخواستەکانی باوکی وەفا رازی و دڵنیایی خەڵکانی بۆ باوکی وەفا بەدەست هێنا و خەڵکیش باوەڕیان بەوتەکانی کرد. بەم شێوەیە پێگەی باوکی وەفا بەرز بوەویەوە و کەسی بۆ لای مونس نارد و داوای کلیلەکانی شاری لێکرد. مونس لەبەر زۆری شوێنکەوتەکانی نەیتوانی بەرپەرچی داواکەی بداتەوە و کلیلەکانی بۆ نارد و داوای لەئەحمەد کوڕی عوبەیداللە کرد ئەمانی لەباوکی وەفا بۆ وەربگرێت. ئەحمەد ئەو کارەی کرد و باوکی وەفا بەمونس و خەڵکانی شارەکە ئەمانی بەخشی. دەروازەکانی شارەکەیان بۆ کردەوە و شارەکەی تەسلیم کرا.

باوکی وەفا لەکاتی مانەوەی خۆی لەمەیافارقین دەستە جەنگاوەرەکانی خۆی بۆ قەڵاکانی دەوروبەر نارد و دەستی بەسەر هەمواندا گرت. باوکی تەغلەب کاتێک ئەمەی بیست، لەگەڵ خوشکەکەی، جەمیلە، لەئامەدەوە بەرەو رەحبە بەڕێکەوت و فەرمانی بەژمارەیەك لەکەسەکانیدا داوای ئەمان لەباوکی وەفا بکەن. ئەوان داوای ئەمانیان کرد. باوکی وەفا بەرەو ئامەد هات و گەمارۆی خستە سەر شارەکە و خەڵکانی شارەکە کاتێک باوکی وەفایان لەنزیك خۆیان بینی، ڕێگەی خەڵکانی مەیافارقینیان گرتەبەر و شارەکەیان بەو سپارد و داوای ئەمانیان لێکرد. بەم

شێوەیە باوکی وەفا دەستی بەسەر سەرزەمینەکانی بەکردا گرت. هاوەڵان و بنەماڵەی باوکی تەغلەب بەمەبەستی وەرگرتنی ئەمان پەیوەستی بوون و ئەو ئەمانی پێبەخشین و ڕێزی لەهەمووان گرت و بۆ موسڵ گەڕایەوە.

باوکی تەغلەب کەدەیویست بەرەو ڕەحبە بڕوات، پەیکی بۆ لای عیزەد ئەلدەولە نارد و داوای بەخشینی ئەوی کرد. عیزەد ئەلدەولە بەشێوەیەکی چاکە وەڵامی دایەوە و زەوییەکی زۆری بەباوکی تەغلەب بەخشی تا ڕەزامەندی ئەو بەدەست بێنێت. تەنیا مەبەستی ئەوە بوو سفرەی ئەو بۆ هەمیشە کۆبکاتەوە بەڵام باوکی تەغلەب رازی نەبوو و ڕێگەی شامی گرتەبەر تا پەیوەستی عەزیز باللە، فەرمانڕەوای میسر ببێت.

زاڵبوونی عیزەد ئەلدەولە لەسەرزەمینی موزێر

سەلامەی بەرقعیدی لەلایەن باوکی تەغلەب کوڕی حەمدان فەرمانڕەوایەتی موزێری دەکرد. سەعد ئەلدەولە کوڕی سەیف ئەلدەولە لەحەلەبەوە سوپایەکی بۆ ئەو دیارە ڕەوانە کرد. لەنێوان دوو سوپا جەنگ روویدا. لەلایەکی دیکە سەعد ئەلدەولە نامەیەکی بۆ عیزەد ئەلدەولە نووسی و ملکەچی خۆی بۆ فەرمانەکانی دەربڕی. عیزەد ئەلدەولە، نەقیب باوکی ئەحمەد، باوکی سەیید رازی بۆ سەرزەمینەکانی ژێر دەسەڵاتی سەلامە نارد. باوکی ئەحمەد دوای جەنگێکی قورس، فەرمانڕەوایەتی ئەو ناوچانەی گرتەدەست و خەڵکانی بۆ فەرمانبەری کردن ناچار کرد. عیزەد ئەلدەولە ڕەققەی بۆ خۆی هەڵبژارد و پاشماوەی سەرزەمینەکانی بۆ سەعد ئەلدەولە بەجێهێشت. ئەم سەرزەمینانە کەوتنە ناو سنووری دەسەڵاتی سەعد ئەلدەولە.

دواتر عیزەد ئەلدەولە دەستی بەسەر ڕەحبەدا گرت و دواتر بۆ گرتنی قەڵاکانی ئەو کەنارانە وەك قەڵای کەواشی، کەگەنجینە و سامانی زۆری لێ بوو، هەروەها قەڵای هەرور، مەڵاسی، بورقی، شەعبانی و قەڵاکانی دیکە، هەموو هەوڵەکانی خۆی خستە گەڕ و کاتێك دەستی بەسەر هەموو سنووری باوکی تەغلەبدا گرت، باوکی وەفای وەك جێگری خۆی لەموسڵ بەجێهێشت و لەکۆتایی زیقەعدە/ سی و

یەکی مەی ٩٧٩ زایینی بۆ بەغداد گەڕایەوە و خەلیفە تائیع و دەستەیەك لەسوپاییەکان و کەسانی دیکە پێشوازییان لێکرد.

فەرمانڕەوایی قەسام لەدیمەشق

کاتێك فەتکین- وەك ئاماژەی پێدرا- دیمەشقی بەجێهێشت، قەسام وەك سەروەری خەڵکانی شارەکە دەرکەوت. چۆنیەتی ئەم سەروەرییە بەم شێوە بوو: فەتکین ئەوی لەخۆی نزیك کردەوە و بەکەسێکی بڕواپێکراوی دەزانی و بەشێکی زۆری کاروبارەکانی خۆی بەو سپارد. بەم شێوەیە ناوی قەسام کەوتە سەرناوان و لەناو گەنجەکان، ژمارەیەکی زۆر شوێنیکەوتن و دەستی بەسەر دیمەشقدا گرت و فەرمانڕەوایەتی شارەکەی گرتەدەست.

باوکی مەحمودی سەرکردە کە لەلایەن عەزیز باللە وەك کارگوزاری شارەکە گەڕابوویەوە، بەبوونی قەسام نەیتوانی هیچ کارێك بکات و کەس گوێی لەوتە و فەرمانەکانی ئەو نەدەگرت و لەدیمەشق، فەرمانەکانی قەسام جێبەجێ دەکران. ئەو پێشنیاری پەیوەست بوونی خەڵکانی بەعەزیز باللە دەکرد.

وەك ئاماژەی پێدرا باوکی تەغلەب کوڕی حەمدان تێکشکاو گەیشتە لای ئەو بەڵام قەسام ڕێگەی ڕۆشتنە ناو شارەکەی لێگرت و لەوە ترسا نەکا باوکی تەغلەب بەزۆر یا بەفەرمانی عەزیز دەست بەسەر دیمەشقدا بگرێت. باوکی تەغلەب ترسا و لەنێوان هاوەڵانی قەسام و سوپاکەی باوکی تەغلەب جەنگێکی نەزۆر قورس ڕوویدا و باوکی تەغلەب ڕێگەی تەبەرییەی گرتەبەر.

لەم کاتەدا سەرکردەیەك بەناوی فەزڵ، لەگەڵ سوپایەك لەلایەن عەزیز گەیشتە دیمەشق و گەمارۆی خستەسەر بەڵام نەیتوانی بڕواتە ناو شارەکە و ڕێگەی گەڕانەوەی گرتەبەر. قەسام تا ساڵی ٩٧٩/٣٦٩ زایینی فەرمانڕەوایەتی دیمەشقی لەدەستدا بوو. دواتر ئەمیرێك لەمیسرەوە بەرەو دیمەشق بەڕێکەوت بەناوی سەلمان کوڕی جەعفەر کوڕی فەلاح. کاتێك گەیشتە دیمەشق، لەدەرەوەی شارەکە ئوردووی لێدا بەڵام نەیتوانی بڕواتە ناو شارکە. ئەو ماوەیەك مایەوە و ڕێگەی نەدا خەڵك دەست بۆ کەرەستەی جەنگ ببەن بەڵام کەس گوێڕایەڵی وتەکانی نەبوو.

قەسام هاوەڵانی بۆ جەنگی سەلمان هاندا و دوای جەنگ، سوپاکەی سەلمانیان بەپاشەکشێ ناچار کرد.

ئەو لەم کاتەدا لەگەڵ دەستەیەك لەخەڵکان لەمزگەوتا بوو. نامەیەکی نووسی وبۆ عەزیز باللە ی نارد کە لەکاتی ئەم شۆڕشە لەمزگەوت بووە و بەشداری نەکردووە. ئەو کاتە بەشداری جەنگ دەکات کەعێزەد کوڕی بویە لەگەڵ سوپاکەی هێرشی بکەنەسەر و لەم ڕۆژەدا خۆی ڕێگەی ڕۆشتنە ناو شامی لێدەگرێت. عەزیز باللە قەسامی بەم بارودۆخە بەجێهێشت چوونکە لەوە دەترسا عێزەد ئەلدەولە هێرش بکاتە سەر شام. کاتێك سەلمان شامی بەجێهێشت، باوکی مەحمودی سەرکردە بۆ دیمەشق گەڕایەوە بەڵام گرنگی پێنەدەدرا و قەسام فەرمانی کاروبارەکانی دەدا. ئەم بارودۆخە درێژەی کێشا.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا چەندین ئەردهەژێنی مەترسیدار ڕوویدا کەمەترسیدارترینیان لەعێراق بوو.

لەم ساڵەدا قازی باوکی سەعید حەسەن کوڕی عەبدوڵڵەی سیراف، نەحوی، نوسەری شرۆڤە کردنەوەی کتێبی سیبویە، کەهەم فەقیە بوو هەم زانا، هەم ئەندازیار و هەم لۆژیکی و شارەزای ئەم زانستانە بوو، لەتەمەنی هەشتا و چوار ساڵی مرد. دوای ئەو باوکی محەممەد کوڕی مەعروف حاکم لەبەشی ڕۆژهەڵاتی بەغداد وەك قازی دەستنیشان کرا.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و شەست و نۆچی کۆچی (٩٧٩و٩٨٠ زایینی)

کوژرانی باوکی تەغلەب کوڕی حەمدان

لەسەفەر/ ئۆگۆستی ئەم ساڵە، باوکی تەغلەب، فەزڵ الله کوڕی ناسر ئەلدەولە کوڕی حەمدان کوژرا.

چۆنیەتی کوژرانی ئەو – وەك پێشتر ئاماژەی پێدرا– بەم شێوە بوو کەرێگەی دیمەشقی گرتەبەر و دیمەشق لەم کاتەدا – وەك باسمان کرد– لەژێر فەرمانی قەسام بوو. باوکی تەغلەب نەیتوانی بڕواتە ناو شارەکە، لەدەرەوەی شارەکە ئۆردووی لێدا و پەیکی بۆ لای عەزیز میسری نارد و بۆ گرتنی دیمەشق داوای هاوکاری لێکرد و بەم شێوەیە سوپاکەی ئەو ڕووبەڕوو سوپای قەسام بوویەوە. باوکی تەغلەب ڕۆشتە نەوی، لەکەنارەکانی دیمەشق. لەم کاتەدا نامەی پەیکەکەی لەمیسرەوە گەیشت کەعەزیز دەخوازێت بڕۆیتە بارەگاکەی تا سوپایەك لەگەڵ تۆ ڕەوانە بکات. باوکی تەعلەب ڕازی نەبوو. پەیکەکان هاتوچۆیان دەکرد و سەرئەنجام باوکی تەغلەب، بەرەو زەریاچەی بەحرەی تەبەرییە بەڕێکەوت و عەزیز بالله سوپایەکی بەفەرماندەی فەزڵ بۆ دیمەشق نارد. فەزڵ لەتەبەرییە چاوی بەباوکی تەغلەب کەوت و بەنوێنەرایەتی عەزیز بەڵێنی هەموو شتێکی پێدا. باوکی تەغلەب ویستی لەگەڵ ئەو بەرەو دیمەشق بڕوات بەڵام فەزڵ ڕێگەی ئەو کارەی لێ گرت چوونکە لەنێوان سوپای ئەو سوپای قەسام جەنگ ڕوویدابوو و ئەم کارە قەسامی دەترساند. فەزڵ دەیویست بەشێوەیەکی ئاشتیيانە دەست بەسەر شارەکەدا بگرێت بەڵام کاتێك ڕۆشتە دیمەشق، توانای گرتنی شارەکەی نەبوو.

دەغفەل کوڕی مەفرەج کوڕی جەراحی تائی فەرمانڕەوایەتی کەنارەکانی ڕەملەی گرتبووە دەست. ئەو وای نیشاندەدا ملکەچی فەرمانەکانی عەزیز باللە یە بێ ئەوەی بەپێی فەرمانەکانی ئەو بجووڵێتەوە. شوێنکەوتە و سوپاکەی فراوان بوون و ڕووی کردە ئەحیای عوقەیل کە لەشام مابوویەوە بۆ ئەوەی لەشارەکە دەریپەڕێنێت. ئەم ژنە ڕۆشتە لای باوکی تەغلەب و داوای هاوکاری لێکرد. دەغفەل

نامەیەکی بۆ باوکی تەغلەب نووسی و داوای لێکرد ئەو کارە نەکات. باوکی تەغلەب نێوەنجیگەری کرد و سەرئەنجام بەداوەری عەزیز باللە رازی بوون.

باوکی تەغلەب ڕۆشت و لەنزیك عوقەیل ئوردووی لێدا. دەغفەل و فەزڵ سوپاسالارەکانی عەزیز، لێی ترسان و گومانیان کرد باوکی تەغلەب دەیەوێت دەست بەسەر ئەم ناوچانەدا بگرێت.

باوکی تەغلەب لەموحرەمی ٣٦٩/ جولای ٩٧٩ زایینی بەرەو ڕەمڵە بەرێکەوت. کوڕی جەڕاح و فەزڵ دڵنیا بوون کەباوکی تەغلەب مەبەستی ڕووبەروو بوونەوەی ئەوانی لەسەردایە (چوونکە هەردووکیان لەرەمڵە بوون). فەزڵ سوپاکەی خۆی لەکەنارەکان کۆکردەوە و دەغفەلیش تا ئەو جێگەی دەیتوانی شەڕکەری ئامادە کرد و سەربازەکان بۆ جەنگ ریزیان بەست. عوقەیل کاتێك ژمارەی فراوانی سوپاکەی ئەوی بینی، هەڵات و تەنیا حەوتسەد پیاو لەکۆیلەکانی خۆی و کۆیلەکانی باوکی لای باوکی تەغلەب مانەوە. باوکی تەغلەب ڕێگەی هەڵاتنی گرتەبەر بەڵام پێی گەیشتەوە. باوکی تەغلەب وەستا و بەرگری لەخۆی و هاوەڵانی کرد. لەم کاتەدا تیغێك بەرسەری کەوت و کەوتە خوار و ئەسیر کرا. ئەویان بردە لای دەغفەل و ئەویش بەزنجیر بەستییەوە.

فەزڵ ویستی بیگرێت و بیباتە لای عەزیز باللە لەمیسر بەڵام دەغفەل ترسا عەزیز ئەو پێگەی پێببەخشێت کە بەفەتکینی بەخشی و باوکی تەغلەب لای خۆی بهێڵێتەوە. لەبەر ئەمە باوکی تەغلەبی کوشت. فەزڵ بۆ ئەم کارە سەرکۆنەی کرد و سەری بڕاوی باوکی تەغلەبی بردە میسر. خوشکی باوکی تەغلەب، جەمیلە، کچی ناسر ئەلدەولە و هاوسەرەکەی، کچی مامەکەی سەیف ئەلدەولە، لەو جەنگەدا لەگەڵ باوکی تەغلەب بوون. کاتێك باوکی تەغلەب کوژرا، مناڵەکانی عوقەیل، ئەوانیان بۆ حەلەب بۆ لای سەعد ئەلدەولە کوڕی سەیف ئەلدەولە ڕەوانە کرد. ئەو خوشکەکەی خۆی (هاوسەری باوکی تەغلەبی) لای خۆی هێشتەوە و جەمیلەی خوشکی باوکی تەغلەبی بۆ موسڵ نارد. ئەویان بەباوکی وەفا جێگری عێزەد ئەلدەولە سپارد. ئەو جەمیلەی ڕەوانەی بەغداد کرد و جەمیلە لەژوورێك لەکۆشکی عێزەد ئەلدەولە زیندانی کرا.

جەنگی حەسەن کوڕی عیمران کوڕی شاهین دژی سوپاکەی عێزەد ئەلدەولە

لەموحەرەم/ جولای ئەم ساڵە، عیمران کوڕی شاهین بەشێوەیەکی کتوپڕ مرد. ئەو بۆ ماوەی چل ساڵ فەرمانڕەوایەتی بوتەیحەی کرد. لەم ماوەدا ژمارەیەکی فراوان لەسەرکردە و خەلیفەکان هەوڵی گرتنی ئەویاندا و هەموو جۆرە فرت و فێڵێکیان بەکاربرد بەڵام خواوەند هەمیشە شەڕ و بەڵای ئەوانی لەسەر عیمران کەم دەکردەوە. عیمران کوڕی شاهین لەناو جێگەکەی و بەمەرگی سروشتی مرد.

کاتێك عیمران مرد، حەسەنی کوڕی جێگەی گرتەوە. عێزەد ئەلدەولە دووبارە چاوی تەماحی بڕییە سەرزەمینی بوتەیحە. بۆ ئەم مەبەستە لەگەڵ وەزیرەکەی، موتەهەر کوڕی عەبدوللە، سوپایەکی رازاندەوە و سامان و کەرەستەی جەنگی خستنە بەردەست. موتەهەر لەمانگی سەفەر/ ئۆگۆست بەرێکەوت و کاتێك گەیشتە ئەو سەرزەمینە، کاری خۆی بەبەستن و گۆڕینی ڕێڕەوی ڕووبارەکان دەستپێکرد کەدەڕژانە ناو بەتائیح. بەم شێوەیە هەموو کات و سامانەکەی بەردەستی بۆ ئەم کارە بەفیڕۆدا. کاتی بەرز بوونەوەی ئاوەکان بوو و کاتێك حەسەن کوڕی عیمران لەبەشێکی ئەم ئاوبەندانە کەلێنی دروست کرد، بەرز بوونەوەی ئاو هاوکاری کرد و بەنداوە دروست کراوەکانی موتەهەر لەناوچوون.

موتەهەر هەر بەشێکی ڕووبارەکەی دەبەست، دەکرایەوە. دواتر لەنێوان موتەهەر و حەسەن جەنگی دەریایی ڕوویدا و حەسەن لەم جەنگەدا سەرکەوتنی بەدەست هێنا. موتەهەر پیاوێکی بلەز و حەزی بەجەنگ دەکرد و لەخۆڕاگری خۆی دەدزییەوە. ئەم شکستە کاریگەری زۆری لەسەر ئەو بەجێهێشت.

لەئوردووەکەی موتەهەر، باوکی حەسەن محەممەد کوڕی عومەری عەلەوی کوفی دەبینرا. موتەهەر گومانی لێکرد کەنامەی بۆ حەسەن نووسیوە و ئەوی لەنهێنییەکانی ئاگادار کردۆتەوە. موتەهەر لەوە ترسا نەکا پێگەی لای عێزەد ئەلدەولە دابەزێت و دوژمنەکانی وەك باوکی وەفا و کەسانی دیکە، سەرکۆنەی

بکەن، لەبەر ئەمە مەبەستی خۆکوژی کرد و تیغی دەرهێنا و دەمارەکانی دەست و بازووی خۆی بڕی و خوێن فیچقەی کرد. لەم کاتەدا سەرپەرەستی سفرەکەی گەیشت و کاتێك خوێنی بینی، قیژاندی. کاتێك خەڵکان کۆبوونەوە، گومانیان کرد کەسێك ئەو بەڵای بەسەر هێناوە. ئەو کەدوایین هەناسەکانی ژیانی هەڵدەکێشا وتی: محەممەد کوڕی عومەر بۆ ئەم کارە ناچاری کردم، دواتر چاوەکانی بۆ هەمیشە بەست وئامێزی بۆ فریشتەی مەرگ کردەوە. ئەویان بردە کازەرون و لەوێ بەخاکیان سپارد.

عێزەد ئەلدەولە کاتێك لەم رووداوە ئاگادار بوویەوە، کەسی نارد تا پارێزگاری لەئوردوو و سوپاکەی بکات و لەبەرابەر وەرگرتنی پارە پەیمانی ئاشتی لەگەڵ حەسەن کوڕی عیمران واژۆ بکات و چەندین کەسی وەك بارمتە لێ وەربگرێت. دوای ئەم رووداوە نەسر کوڕی هارون بەتەنیایی کاروباری وەزارەتی عێزەد ئەلدەولەی بەڕێوە دەبرد. ئەو لەم کاتەدا نیشتەجێی فارس بوو. عێزەد ئەلدەولە، باوکی رەبیان حەمد کوڕی محەممەدی هێنایە بارەگاکەی خۆی و تا گەیشتنی نەسر کوڕی هارون وەك جێگری ئەو دەستنیشانی کرد.

جەنگی مناڵەکانی شەیبان دژی سوپای عێزەد ئەلدەولە

لەرەجەب/ ژانویەی ئەم ساڵە عێزەد ئەلدەولە سوپایەکی بۆ جەنگی مناڵەکانی شەیبان رەوانە کرد. مناڵەکانی شەیبان لەهێرشی لەناکاوی شەوانە و خراپەکاری زێدەڕۆییان دەکرد و فەرمانڕەوای شارەکان توانای شوێنکەوتنی ئەوانیان نەبوو. ئەوان لەگەڵ کوردەکانی شارەزوور پەیوەندی خزمایەتیان بەستبوو. گرتنی شارەزوور بۆ فەرمانڕەکان بەشتێکی نەکران دەهاتە بەرچاو. عێزەد ئەلدەولە فەرمانی گرتنی شارەزووری بەسوپاکەیدا تا هیوای مناڵەکانی شەیبان بۆ پەنا گرتن لەم ناوچە ببێتە بڵقی سەرئاو. سوپای عێزەد ئەلدەولە دەستیان بەسەر ئەو ناوچەدا گرت. مناڵەکانی شەیبان هەڵاتن و سوپا شوێنیان کەوت. لەنێوان ئەم دوو سوپایەی جەنگی مەترسیدار روویدا و ژمارەیەکی فراوان لەمناڵەکانی شەیبان کوژران و سامان و ژنەکانیان تالآن کرا. سێسەد ئەسیر رەوانەی بەغداد کران.

گەیشتنی وەردی رۆمی بۆ دیاربەکر و دەرئە نجامەکانی

لەم ساڵەدا وەردی رۆمـی بۆ بەدەست هێنـانی پـەنا و هاوکاری عێزەد ئەلدەولـە گەیشتە دیاربەکر. ئەو پەیکی بۆ لای عێزەد ئەلدەولە نـارد و لەجـەنگ دژی پاشـای رۆم داوای هاوکاری لێکرد و بەڵێنیدا ئەگەر هاوکاری بکـات، لەئەگـەری سـەرکەوتن بەسەر رۆم، گویرایەڵی فەرمانەکانی دەبێت و باجی بۆ دەنێرێت.

چۆنیەتی هاتنی ئەو بۆ دیاربەکر بەم شێوە بوو کاتێـك ئـەرمانوس، پاشـای رۆم، مرد، دوو منالّی بچوکی لەدوای خۆی بەجێهێشت کـەدوای بـاوك جڵـەوی کاروبـاری رۆمیـان گرتەدەسـت. نـەقفور کـە لـەو رۆژگـارەدا سـەرکردە بـوو، هـاتبووە نـاو سەرزەمینە ئیسلامییەکان و وێرانی کردبوو و رێگەی گەڕانـەوەی گرتبووەبەر. ئەو کاتێـك لەقوسـتەنتەنییە نزیـك کەوتـەوە، لەمـەرگی ئـەرمانوس ئاگـادار بوویـەوە. سـەربازەکان دەوریـان گـرت و وتیـان: جگـە لـەتۆ کـەس شـیاوی سەرپـەرەسـتی ئـەم دوو پاشـا بـچوکەی نییـە. ئـەو رازی نـەبوو. سـەربازەکان پێـداگرییان کـرد و سەرئەنجام رەزامەندی ئەویان بەدەست هێنا و خزمەتی شازادەکانی کرد و دایکی ئەوانی کردە هاوسەری خۆی و تاجی خستەسەر.

دواتر ستەمی لـەدایکی ئـەو دووانـە کـرد و شـاژن، نامـەی بۆ کـوڕی شەمشقیق نووسی و داوای لێکرد نەقفور بکوژێت و جێگەی ئەو بگرێتـەوە. کوڕی شەمـشقیق رازی و بەشـێوەیەکی نهـێنی لەگـەڵ دەپیـاو هاتـە لای شـاژن و بەشـێوەیەکی چاوەڕوان نـەکراو هێرشـیان کـردە سـەر نـەقفور و کوشـتیان. کـوڕی شەمـشقیق سـەرورەی بەدەسـت هێنـا و لاون، بـرای نـەقفور، و وەردیـس، کـوڕی لاونـی گـرت و لەقەلأیەك زیندانی کردن و خۆی بەرەو شام بەرێکەوت و ڕۆشـتە ئەو سـەرزەمینە و چەندین بەلأی بەسـەر موسوڵمانان هێنـا تـا گەیـشتە تـەرابلوس. خـەڵکانی شارەکە خۆڕاگرییان کرد و ئەو گەمارۆی خستە سەریان.

دایکـی دوو شـازادەی رۆمـی برایـەکی بـوو کەخواجـە و لـەو کاتـەدا وەزیـر بـوو. کەسـێکی بـۆ ژەهـر خـوارد کردنـی کـوڕی شەمـشقیق راسـپارد و کـوڕی شەمـشقیق کاتێك ئاگادار بوویەوە ژەهرخوارد کراوە، بەخێرایی بەرەو قوستەنتەنییە گەڕایـەوە

بەڵام لەرێگە لەپێ کەوت.

وەرد کوڕی مونیر کەیەکێك لەسەرکردە گەورەکانی سوپا بوو، چاوی تەماحی بڕییە فەرمانڕەوایەتی. بۆ ئەم مەبەستە نامەی بۆ باوکی تەغلەب نووسی و کچەکەی ئەوی کردە هاوسەری خۆی. ئەو لەموسوڵمانەکانی سەرسنور سوپایەکی کۆکردەوە و هەموان لەدەوری کۆبوونەوە. مەبەستی هێرش کردنە سەر رۆمی کرد. هەردوو پاشا بەردەوام سوپایان بۆ جەنگی ئەو دەنارد بەڵام رووبەرووی شکست دەبوونەوە. پێگەی وەرد بەرز بوویەوە و مەبەستی قوستەنتەنییەی کرد. دوو پاشا ترسان و وەردیس کوڕی لاونیان لەزیندان هێنایەدەر و وەك فەرمانـدەی سوپا دەستنیشان و بۆ جەنگی وەرد ڕەوانەیان کرد. شەڕێکی مەترسیدار روویدا و سەرئەنجام وەرد بەرەو سەرزەمینە ئیسلامییەکان هەڵات و مەبەستی دیاربەکری کرد و لەدەرەوەی مەیافارقین ئوردووی لێدا و نامەی بۆ عێزەد ئەلدەولە نووسی. براکەی بۆ لای ئەو نارد تا لەملکەچ بوونی بۆ فەرمانەکانی عێزەد ئەلدەولە ئاگاداری بکاتەوە و داوای هاوکاری لێ بکات. عێزەد ئەلدەولە رازی و بەڵێنی پێدا.

دواتر دوو پاشاکەی رۆم نامەیان بۆ عێزەد ئەلدەولە نووسی و رێزیان گرت. عێزەد ئەلدەوله بەباشی زانی لایەنی دوو پاشا بگرێت و لەهاوکاری کردنی وەرد چاوپۆشی کرد. ئەو بۆ عەلی تەمیمی کە لەو کاتەدا جێگری ئەو لەدیاربەکر بوو، نامەی نووسی و فەرمانی پێدا وەرد و هاوەڵانی بگرێت. هاوەڵانی وەرد دەوریان گرت و وتیان: دوو پاشای رۆم نامەیان بۆ عێزەد ئەلدەولە نووسیوە و سەبارەت بەئێمە گفتوگۆیان کردووە. بەدڵنیاییەوە ئەوان توانیویانە رەزامەندی عێزەد ئەلدەوله بەدەست بێنن تا ئێمە تەسلیم بکاتەوە. باشترە ئەگەر دەکرێت بەئاشتی رێگەی رۆم بگرینەبەر یا لەجەنگ دژی ئەوان بکوژرێین چوونکە یا سەرکەوتن بەدەست دەهێنین یا پیاوانە دەکوژرێین.

وەرد وتی: بۆچوونەکەتان هەڵەیە، ئێمە لەباشە زیاتر هیچمان لەعێزەد ئەلدەولە نەبینیوە و ڕەوا نییە پێش ئاگادار بوون لەمەبەستی ئەو، بەجێی بێڵین. ژمارەیەکی زۆر لەهاوەڵانی وەرد لێی جیابوونەوە و بەم شێوەیە باوکی عەلی تەمیمی چاوی

تەماحی تێبڕی. نامەیەکی بۆ نووسی تا سەردانی بکات. وەرد رازی بوو و کاتێك چاویان بەیەك کەوت، عەلی تەمیمی، وەرد و کوڕەکەی و براکەی و ژمارەیەك لەهاوەڵانی گرت و ئەوانی لەمەیافارقین زیندانی کرد و دواتر ڕەوانەی بەغدادی کردن. ئەوان چەند رۆژێك لەزیندان مانەوە بەلام خواوەند فریایان کەوت – چەند و چۆنییەکەی ئاماژەی پێدەدرێت. گیرانی وەرد لەساڵی ٩٨٠/٣٧٠ زایینی بوو.

ئاوەدانی بەغداد بەدەستی عێزەد ئەلدەولە

لەم ساڵەدا عێزەد ئەلدەولە ئاوەدان کردنەوەی بەغدادی دەستپێکرد. بەغداد بەهۆی شۆڕشە فراوانەکان وێران ببوو. عێزەد مزگەوتەکان و بازارەکانی نۆژەن کردەوە و بۆ پێشنوێژەکان، بانگبێژەکان، قورئان خوێنەکان، بێ سەرپەرستان، ناتەوانان و هەژارانی مزگەوت نشین، رۆژانەی دیاریکرد و ئەو کەسانەی زەوییەکانیان وێران ببوو، ناچار کرد زەوییەکانیان ئاوەدان بکەنەوە. سەرلەنوێ جۆگە و رووبارەکانی هەڵکەند و پاکی کردنەوە و رێگەی عێراق تامەککەی سەقامگیر و ئەمن کرد و بەناتەوانەکانی مەککە و مەدینە و دانیشتووانی شوێنە پیرۆزەکان پارەیدا و خەڵکان لەشۆڕش و ئاژاوە ئاسوودە بوون. بۆ فەقیهەکان، حەدیس بێژەکان، لێکدەرەوەکان، مامۆستایانی نەحو، وتارخوێنەکان، ڕەچەڵەك ناسەکان، پزیشکەکان، ژمێریارەکان و ئەندازیاران مانگانەی دیاریکرد ورێگەیدا بەوەزیرەکەی، نەسر کوڕی هارون کەمەسیحی بوو، کەنیسەکانی خۆیان ئاوەدان و هاوکاری مەسیحییە هەژارەکان بکات.

مەرگی حەسنەویەی کوردی

لەم ساڵەدا حەسنەوییە کوڕی حسەینی کوردی بەرزیکانی لەسەرماج کۆچی دوایی کرد. ئەو سەرکردەی سوپای بەرزیکان بوو کە بەبەرزینە ناو دەبرا. دوو خاڵەکەی، وەنداد و غانم، دوو کورەکەی ئەحمەد دوو سەرکردەی سوپایەکی دیکە بوون بەناوی عیشانییە و بۆ ماوەی پەنجا ساڵ فەرمانڕەوایەتی کەنارەکانی

دینەوەر، هەمەدان، نەهاوەند، سامغان و بەشێك لەسەرزەمینەکانی ئازەربایەجان تا سنووری شارەزووریان دەکرد.

هەرکام لەم دووانە فەرمانددەی هەزاران سەرباز بوون. غانم لەساڵی ٩٦١/٣٥٠ زایینی مرد و کوڕەکەی باوکی سالم دەیسەم کوڕی غانم لەقەڵاکەی ئەو، قەسان، شوێنی باوکی گرتەوە تا ئەو کاتەی باوکی فەتح کوڕی عەمید ئەوی لەوێ دەپەڕاند و قەڵاکەی ئەو بەناوی قەسان و غانم ئاباد و شوێنەکانی دیکەی لێسەند.

وەنداد کوڕی ئەحمەدیش لەساڵی ٩٦٠/٣٤٩ زایینی مرد و کوڕەکەی باوکی غەنایم عەبدوەهاب جێگەی باوکی گرتەوە تا ئەوەی شارەنخان ئەسیر و تەسلیم بەحەسنەوییەی کرد و خۆی دەستی بەسەر قەڵا و زەوییەکانی ئەودا گرت.

حەسنەوییە پیاوێکی خۆشبەخت بوو، شارەزای سیاسەت و بەباشی هەڵس وکەوتی دەکرد و کارەکانی رێکدەخست، رێگەی دزی لەهاوەڵانی دەگرت. ئەو قەڵای سەرماجی بەتاشەبەردی یەکدەست دروست کرد و لەدینەوەر مزگەوتێکی گەورەی بەم شێوەیە بەرز کردەوە. ئەو پارەیەکی زۆری بۆ مەککە و مەدینە خەرج دەکرد تا ئەوەی لەم ساڵەدا کۆچی دوایی کرد و منداڵەکانی دوای خۆی بڵاو بوونەوە. دەستەیەك لەوان پەیوەستی فەخر ئەلدەولە و دەستەیەکیان پەیوەستی عێزەد ئەلدەولە بوون. ئەوانەی پەیوەستی عێزەد ئەلدەولە بوون، بریتین لە: باوکی عەلا، عەبدرەزاق،ـ باوکی نەجم بەدر، عاسم، باوکی عەدنان، بەختیار و عەبدولمەلیك.

بەختیار لەقەڵای سەرماج مایەوە و سامان و پاشەکەوتێکی زۆری پێبوو. ئەو نامەی بۆ عێزەد ئەلدەولە نووسی و ملکەچی خۆی بۆ فەرمانەکانی نیشاندا بەڵام دواتر پەشیمان بوویەوە و پشتی کردە عێزەد ئەلدەولە. عێزەد ئەلدەولە سوپایەکی بۆ جەنگی ئەو نارد و گەمارۆی خستەسەر و دەستی بەسەر قەڵاکەی گرت. هەروەها قەڵای براکانیشی گرت و لەناو ئەوان کاروبارەکانی بەباوکی نەجم بەدر کوڕی حەسنەوییە سپارد و بەپیاوەکانی هێزی پێبەخشی. ئەو فەرمانڕەوایەتی ئەم سنوورەی دەکرد و دەستی کوردە شۆڕشگێڕەکانی لەو ناوچەیە کورت کردەوە و پێگەی بەرز بوویەوە. پیاوێکی بیرمەند بوو.

ڕەوانە بوونی عیزەد ئەلدەولە بۆ لای براکەی، فەخر ئەلدەولە و گرتنی سەرزەمینەکانی ئەو

لەم ساڵەدا عێزەد ئەلدەولە هێرشی کردە سەر سەرزەمینی چیاکان (تەبەرستان) و فەرمانڕەوایەتی ئەو سەرزەمینەی گرتەدەست.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: بەختیار کوڕی مۆعێز ئەلدەولە دوای مەرگی ڕۆکن ئەلدەولە نامەی بۆ کوڕە مامەکەی، فەخر ئەلدەولە نووسی و داوای لێدەکرد دژی عێزەد ئەلدەولە هاوکاری بکات. فەخر ئەلدەولە ڕازی و پەیمانیان بەست.

عێزەد ئەلدەولە لەم کەین وبەینە ئاگادار بوویەوە بەڵام تا هێرش کردنە سەر سەرزەمینی چیاکان باسی نەکرد.

کاتێك عێزەد ئەلدەولە لەدوژمنەکانی خۆی وەك باوکی تەغلەب، بەختیار و کەسانی دیکە ئاسوودەبوو و حەسنەوییە کوڕی حسەین مرد، بیری لەوە کردەوە پەیوەندی خۆی لەگەڵ دوو براکەی سامان بدات. نامەیەکی بۆ فەخر ئەلدەولەی برای و نامەیەکی بۆ مۆئەییەد ئەلدەولەی برای و نامەیەکی بۆ قابوس کوڕی وەشمگیر نووسی.

ئەو لەنامەکەی بۆ پشتیوانی کردنی مۆئەییەد و گوێڕایەڵ بوونی سپاسی کرد چوونکە ئەو بەتەواوی ملکەچی فەرمانەکانی عێزەد ئەلدەولە بوو.

عێزەد ئەلدەولە لەنامەکەی بۆ فەخر ئەلدەولە هەم سەرکۆنەی کرد هەم دڵنەوایی و پەیمانەکەی نێوانیانی بیر خستەوە.

لەنامەکەی بۆ قابوس کوڕی وەشمگیر خوازیاری وەفاداری ئەو لەپەیمانەکەی نێوانیان بوو.

فەخر ئەلدەولە لەوەڵامی نامەکەی عێزەد ئەلدەولە، بەلەبیر کردنی تەمەن و فراوانی سنووری دەسەڵاتی ئەو و پێشنیارەکانی باوکی، ئاڵای نافەرمانی بەرز کردەوە. قابوس وشیارانە وەڵامی دایەوە. پەیکی ئەم نامەیە خواشازە یەکێك لەهاوڕێ گەورەکانی عێزەد ئەلدەولە بوو کەدڵنەوایی کەسانی دەوروبەری فەخر

ئەلدەولەی دەکرد و بەڵێنی پێدانی زەوی پێدەدان و پەیمانی لەوان وەردەگرت. کاتێك پەیك بۆ لای عیزەد ئەلدەولە گەڕایەوە، عیزەد ئەلدەولە مەبەستی ئەوەی کرد لەبەغدادەوە هێرش بکاتە سەر چیاکان و کاروباری ئەو ناوچەیە سامان بدات. ئەو پێشتر چەند دەستەیەکی بەدوای یەکدا ڕەوانە کرد و باوکی وەفا وەك فەرماندەی سوپایەك و خواشازەی وەك فەرماندەی سوپایەکی دیکە و باوکی فەتح موزەفەر کوڕی محەممەدی وەك فەرماندەی سوپایەکی دیکە دەستنیشان کرد. سوپاکان بەرێکەوتن و خۆی لەدەرەوەی بەغداد ئوردووی لێدا. عیزد ئەلدەولە لەگەڵ ئەم سوپا گەورەیە بەرێکەوت. لەرێگە مژدەیان پێدا کەسوپاکەی ڕۆشتوونەتە ناو هەمەدان و ژمارەیەکی بەرچاو لەسەرکردەکانی فەخر ئەلدەولە و سەربازەکانی حەسنەوییە داوای ئەمانیان کردووە. باوکی حەسەن عوبەیداللە کوڕی محەممەد کوڕی حەمدویە، وەزیری فەخر ئەلدەولە، لەگەڵ ژمارەیەکی فراوان پەیوەستی عیزەد ئەلدەولە بوو. بارودۆخی فەخر ئەلدەولە لەهەمەدان پەرێشان و لەبراکەی ترسا وکوژرانی کوڕە مامەکەی، بەختیاری بیرهێنایەوە. لەبەر ئەمە هەڵات و ڕێگەی سەرزەمینی دەیلەمی گرتەبەر و لەوێوە بەرەو جورجان بەرێکەوت و ڕۆشتە لای شەمس ئەلمەعالی قابوس کوڕی وەشمگیر و پەنای بۆ برد. قابوس ئەمانی پێدا و پەنای پێبەخشی و زیاتر لەوەی فەخر ئەلدەولە بیری لێدەکردەوە، بەوی سپارد و ئەوی کردە شەریکی دەسەڵاتەکەی خۆی.

عیزەد ئەلدەولە دەستی بەسەر سنووری دەسەڵاتی فەخر ئەلدەولە لەهەمەدان تا ڕەی گرت و هەمووی پەیوەستی سنووری دەسەڵاتی مۆئەییەدی برای کرد و ئەوی کردە جێنشینی خۆی لەم سەرزەمینە. دواتر ڕۆشتە ڕەی و دەستی بەسەر ئەو شارەیشدا گرت.

دواتر رووی کردە سنوری دەسەڵاتی حەسنەویەی کوردی و هێرشی کردە سەر نەهاوەند و لەوێوە بەرەو دینەوەر و سەرماج بەرێکەوت و پاشماوەکانی حەسنەویەی لەسەرماج زەوت کرد. پاشەکەوتەکانی حەسنەوییە لەسەرماج فراوان بوو. عیزەد ئەلدەولە چەندین قەڵای لەقەڵاکانی حەسنەوییە گرت. لەم سەفەرەدا نەخۆشی بێهۆشی بەرۆکی گرت. لەموسڵیش ئەم نەخۆشییە دووبارە سەری

هەڵدایەوە بەڵام نەیدەهێشت کەس پێی بزانێت. بەرادەیەك شتەکانی بیردەچوو کە بەدژواری شتێکی بیر دەهێنایەوە. ئەمەیشی شاردەوە. ئەمە سرشتی جیهانە کەهەمیشە بۆ کەسێك نابێت.

منداڵەکانی حەسنەوییە هاتنە لای عێزەد ئەلدەولە. ئەو عەبد رەزاق، باوکی عەلا و باوکی عەدنانی گرت بەڵام چاکەی لەگەڵ بەدر کوڕی حەسنەوییە کرد و خەڵاتی پێبەخشی و سەرپەرەستی کوردەکانی پێسپارد. ئەمە بوو ئەوەی لەتجارب الامم باوکی عەلی کوڕی مسکویە ئاماژەی پێدراوە.

زاڵبوونی عێزەد ئەلدەولە لەهەکاری و کەنارەکانی

لەم ساڵەدا عێزەد ئەلدەولە سوپایەکی گەورەی بۆ جەنگی کوردەکانی هەکاری، کەنارەکانی موسڵ، ڕەوانە کرد. ئەو ڕووبەڕوویان بوویەوە و گەمارۆی خستە سەر قەڵاکانیان. مانەوەی سوپاکەی بۆ گەمارۆ خستنە سەر قەڵای کوردان درێژەی کێشا.

کوردەکانی ناو قەڵاکان چاوەڕوانی بەفر بارین بوون تا سوپاییەکان سەرزەمینەکەیان بەجێبێڵن بەڵام خواوەند ویستی بەفر لەم ساڵەدا درەنگ ببارێت. کوردەکان کەسیان نارد و داوای ئەمانیان کرد. ئەمانیان پێبەخشرا و ئەوان قەڵاکانی خۆیان بەعێزەد ئەلدەولە سپارد و لەگەڵ سوپاکەی عێزەد ئەلدەولە ڕێگەی موسڵیان گرتەبەر. بەفر یەك ڕۆژ دوای ئەوەی کوردەکان سنووری خۆیان تەسلیم کرد، باری.

بەڵام سەرکردەی سوپاکەی عێزەد ئەلدەولە لەڕێگە فریویدان و لەهەردوولای ڕێگەی مەعلسایا تا موسڵ، کەدوورییەکەی پێنج فەرسەنگ بوو، لەداریدان و خواوەند، خەڵکی لەبەلای ئەوان ئاسوودە کرد.[٤]

---

[٤]- ئەوەی لێرەدا باسی دەکرێت، بۆچوونی کوڕی ئەسیرەی وەگرنە پێم وانییە ئەم ڕووداوانەی لەلایەن فەرمانڕەواکانەوە بەسەر کوردەکان هاتووە مەبەستی خواوەند بووبێت چوونکە ئەم کارەستاتە دڵتەزێنانە کە بەدرێژایی مێژوو لەلایەن هەموو فەرمانڕەواکانەوە بەسەر گەلی کورد هاتووە، دەستخۆشی هیچ مرۆڤێکی ڕاستەقینەی بەدواوە نایەت چ بگات بەخواوەند. وەرگێر.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا نێردراوانێك لەلایەن عەزیز باللە، فەرمانڕەوای میسر، هاتنە لای عێزەد ئەلدەولە و نامەکانی عەزیزی میسریان تەسلیم کرد.

لەم ساڵەدا عێزدد ئەلدەولە، محەممەد کوڕی عومەری عەلەوی قۆڵبەست و ڕەوانەی فارسی کرد. هۆکارەکەی وتەیەك بوو کەموتەھەر لەکاتی مەرگ سەبارەت بەو هێنایە سەرزمان. عێزەد ئەلدەولە کەسانێکی بۆ کوفە نارد تا سامان و دارایی ئەو زەوت بکەن. بەرادەیەك سامان وکەرەستەی جەنگی دەستکەوت کەلەژماردن نایەت. عێزەد ئەلدەولە، پێگەی براکەی ئەو، باوکی فەتح ئەحمەدی بەرز کردەوە و سەرپەرەستی حاجییەکانی پێسپارد.

لەم ساڵەدا پەیوەندی نێوان خەلیفە تائیع و عێزەد ئەلدەولە تازە کرایەوە. تائیع، کچی عێزەد ئەلدەولەی کردە هاوسەری خۆی. مەبەستی عێزەد ئەلدەولە لەم کارە ئەوە بوو کچەکەی کوڕێکی بۆ بێنێتە دنیا تا ببێتە جێگری خەلیفە و خەلافەت بۆ بنەماڵەی ئەو بگوازرێتەوە. مارەیی کچەکەی سەد هەزار دینار بوو.

لەم ساڵەدا لەنێوان موسوڵمانان و ئاگرپەرەستەکانی(زەردەشتییەکان) شیراز ئاژاوەیەکی گەورە ڕوویدا و ماڵ و حاڵی زەردەشتییەکان (وەك هەمیشە) تالآن کرا و ژمارەیەکیان کوژران. عێزەد ئەلدەولە لەم هەواڵە ئاگادار بوویەوە و سەرچاوەکانی ئەم ئاژاوەی گرت و سزایدان و لەسزادانی ئەوان زێدەڕۆیی کرد و ئەوانی دوورخستەوە.

لەم ساڵەدا عێزەد ئەلدەولە دەستەیەکی بۆ عەین تەمر نارد. زەببە کوڕی محەممەدی ئەسەدی لەوێ نیشتەجێ ببوو و هاوشێوە دز و ڕێگرەکان دەجوولایەوە. ئەو کاتێك هاتە خۆ کەرووبەرووی سوپاکەی عێزد ئەلدەولە ببوویەوە. سامان و بنەماڵەکەی خۆی بەجێهێشت و تەنیا گیانی خۆی دەرباز کرد. کەسان و سامانەکەی تالآن کران و عەین تەمر دەستی بەسەردا گیرا. ئەو پێشتر ئارامگای حسەین کوڕی عەلی تالآن کرد.

لەم ساڵەدا عێزەد ئەلدەولە، نەقیب باوکی ئەحمەد حسەینی موسەوی، باوکی

سەییدی رەزی، و براکەی، باوکی عەبدوڵلە، قازی قازییەکان، باوکی محەممەدی گرت و ئەوانی رەوانەی فارس کرد و باوکی سەعد بیشر کوڕی حسەین کەپیاوێکی بەتەمەن و لەفارس دەژیا، وەك قازی قازییەکان و سەرپەرەستی قازییەکانی بەغداد دیاریکرد. ئەو، کەسێکی وەك نوێنەری خۆی بۆ بەغداد رەوانە کرد.

لەم ساڵەدا باوکی عەبدوڵلە ئەحمەد کوڕی عەتا کوڕی ئەحمەد کوڕی محەممەد کوڕی عەتای روودباری سۆفی لەکەنارەکانی عوکا مرد. ئەو لەبەغدادەوە بۆ شام رابوو.

لەزیحەججە/ جونی ئەم ساڵە محەممەد کوڕی عیسا کوڕی عەمرویە باوکی ئەحمەدی جەلودی خۆپارێز مرد. ئەو راوی صحیحی موسلیم لەزمانی کوڕی سوفیان بوو. محەممەدیان لەحیرەی نەیشابور بەخاك سپارد. ساڵەکانی تەمەنی لەهەشتا کۆتایی پێهات.

لەم ساڵەدا باوکی حسەین ئەحمەد کوڕی زەکەریا کوڕی فارسی لوغەوی و نوسەری کتێبی (مجمل) موجمەل و چەندین کتێبی دیکە مرد. ئەو چەندین هۆنراوەیشی هەیە هاوشێوەی ئەم دوو بەیتە کەدوو رۆژ پێش مردنی هۆنییەوە:

یا رب ان ذنوبی (قد) احطت بها   علما و بی و باعلانی و اسراری

انا الموحد لکنی المقربها   فهب ذنوبی لتوحیدی و اقراری

واتاکەی: خواوەندا، تۆ لەگوناحەکانی من و ناخ و شاراوەکانی من ئاگاداریت، من تاقانە پەرەستم بەڵام دان بەگوناحەکانی خۆمدا دەنێم، لەگوناحەکانی من لەبەر تاقانە پەرەستی و دان نان بەتاقانەیی تۆ، خۆشببە.

لەشەوالی ئەم ساڵە باوکی حەسەن سابت کوڕی ئیبراهیمی حەڕانی، پزیشکی سابی، مرد. ئەو لەساڵی ٨٩٦/٢٨٣ زایینی لەرەققە چاوی بەدنیا هەڵهێنا. ئەو کەسێکی شارەزا لەبواری پزیشکیدا بوو.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و حەفتای کۆچی (٩٨٠و٩٨١ زایینی)

سپاردنی هەمەدان بەمۆئەییەد باڵلە

لەم ساڵەدا ساحەب باوکی قاسم ئیسماعیل کوڕی عیباد لەلایەن مۆئەییەد ئەلدەولەوە بۆ خزمەتی عیزەد ئەلدەولە ڕۆشتە هەمەدان. ئەو عیزەد ئەلدەولەی لەملکەچی و گوێرایەڵی مۆئەییەد ئەلدەولە ئاگادار کردەوە. عیزەد ئەلدەولە خۆی بۆ پێشوازی وەزیری براکەی ڕۆشت و ڕێزی گرت و هەمەدان و کەنارەکانی ئەو شارەی خستە ژێر فەرمانی مۆئەییەد ئەلدەولەی برای. ساحەب کوڕی عیباد لای عیزەد ئەلدەولە مایەوە تا ئەو کاتەی عیزەد ئەلدەولە بۆ بەغداد گەڕایەوە و ئەوی بۆ لای مۆئەییەد ئەلدەولە گەڕاندەوە. عیزەد ئەلدەولە زەوی زۆری پێبەخشی و سوپایەکی لەگەڵ نارد تا لەخزمەتی مۆئەییەد ئەلدەولەدا بێت.

چۆنیەتی کوژرانی مناڵەکانی حەسنەوییەی کوڕی بەدر

کاتێک عیزەد ئەلدەولە خەڵاتی بەبەدر و دوو براکەی عاسم و عەبدولمەلیک بەخشی و بەدری پێش ئەوان خست و کوردەکانی خستە ژێر فەرمانی ئەو، دوو براکەی ڕژدییان پێبرد و بەم شێوەیەکی یەکیەتی ئەوان لەناوچوو و دژی براکەیان ئاڵای شۆڕشیان بەرز کردەوە. عاسم کوردە ناسازگارەکانی کۆکردەوە و ئەوان پەیمانیان لەگەڵ بەست. عیزەد ئەلدەولە سوپایەکی گەورەی بۆ سەرکوتی ئەوان نارد و ڕووبەڕووی عاسم و سوپاکەی بوویەوە. ئەوان هەڵاتن و عاسم ئەسیر کرا و سوار لەسەر وشتر بردیانە هەمەدان و چیتر ناوو نیشانی نەما.

مناڵەکانی حەسنەوییە جگە لەبەدر کوژران بەڵام بەدریان نەکوشت و ئەویان لەسنوری فەرمانڕەوایەتی خۆی هێشتەوە. ئەو پیاوێکی بیرمەند، فرەزان، دوورنەندێش، بەخشەر و خۆڕاگر بوو. بەخواستی خواوەند ئاماژە بەتایبەتمەندی و کردەوە چاکەکانی دەدەین.

زاڵبوونی عێزەد ئەلدەولە لەقەڵای سندە و شوێنەکانی دیکە

لەم ساڵەدا عێزەد ئەلدەولە دەستی بەسەر قەڵاکانی باوکی عەبدوللەی موڕی لەکەناری چیاکان گرت. باوکی عەبدوللە لەقەڵای سندە مابوویەوە. چەندین ماڵ و کۆشکی جوانی لەو ناوچەیە دروست کردبوو. یەکێك لەبنەماڵە دێرینەکانی ئەو دیارە بوو. خۆی و منداڵەکانی قۆڵبەست و زیندانی کران و لەزیندان مانەوە تا ئەو کاتەی ساحەب کوڕی عیباد ئەوانی ئازاد کرد و کوڕەکەی، باوکی تاهیری، وەك دەبیری خۆی دەستنیشان کرد چوونکە باوکی تاهیر خۆش خەت و بەجوانی دەینووسی.

جەنگی سوپای عەزیز باللە لەگەڵ سوپای کوڕی جەڕاح و دوورخستنەوەی قەسام لەدیمەشق

لەم ساڵەدا سوپاییەکانی میسر بۆ جەنگ لەگەڵ مەفرەج کوڕی جەڕاح ڕەوانە بوون.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: هێزی کوڕی جەڕاح لەسەرزەمینی فەلەستین زیادی کرد وژمارەی شوێنکەوتەکانی فراوان بوون و پێگەی بەرز بوویەوە و لەخراپەکاری و وێران کردنی شارەکان زێدەڕۆیی کرد. عەزیز باللە سوپایەکی ئامادە و بەرەو ئەو دیارە ڕەوانەی کرد و یەلتەکینی تورکی کردە فەرماندەی ئەوان. سوپا ڕێگەی ڕەملەی گرتەبەر و لەوێ ژمارەیەکی فراوان لەعەرەبەکان و قەیس پەیوەستی بوون. کوڕی جەراح دەستەیەك تیرهاوێژی لەگەڵ بوو کەهاوشێوەی تورکەکان دەجەنگان. دوو سوپا ڕووبەرووی یەکبوونەوە و ئاگری جەنگ بڵێسەی سەند. یەلتەکین بۆسەی نایەوە. سەربازەکانی ناو بۆسەکان ئەو کاتەی ئاگری جەنگ بڵێسەی سەند، لەپشتەوە هێرشیان کردە سەر سوپاکەی کوڕی جەڕاح. سوپای کوڕی جەڕاح هەڵاتن و شمشێری میسرییەکان کەوتە ناویان. کوڕی جەراح بەدەم هەڵاتنەوە خۆی گەیاندە ئەنتاکییە و داوای پەنای

لەفەرمانڕەوای شارەکە کرد. فەمانڕەوا پەنای پێبەخشی. ئەم ڕووداوە هاوکات بوو لەگەڵ ڕۆشتنی پاشای ڕۆم لەقوستەنتەنییە کە لەگەڵ سوپایەکی گەورە هێرشی کردە سەر سنوورە ئیسلامییەکان. کوڕی جەڕاح ترسا و نامەی بۆ بەکجور لەحیمس نووسی و پەنای بۆ برد.

سوپاییەکانی میسر دوای ئاسوودە بوون لەجەنگی کوڕی جەڕاح، ڕۆشتنە ناو دیمەشق و قەسامیان فریودا. وایان نیشاندا بۆ ڕێکخستنی و لەناو بردنی ئەو کەسانەی زیان و ستەم لەخەڵکان دەکەن، هاتوونەتە ئەو شارە. فەرمانڕەوای دیمەشق، باوکی مەحمود لەساڵی ٩٨٠/٣٧٠ زایینی مردبوو. ئەو کاتێکیش زیندوو بوو کەس گوێڕایەڵی فەرمانەکانی نەبوو. خەڵکانی ئەم شارە ملکەچی فەرمانەکانی قەسام بوون. کاتێك باوکی مەحمود مرد، خوشکەزاکەی، جەیش کوڕی سەمسامە، جێگەی ئەوی گرتەوە. جەیش بەگومانی ئەوەی یەلتەکین مەبەستی ڕێکخستنی کاروباری شارەکەی هەیە، پێشوازی لێکرد. یەلتەکین فەرمانی پێدا سەربازەکانی پەیوەستی بن و لەدەرەوەی شارەکە ئوردوو لێ بدەن. ئەو کارەیان کرد. لەم کاتەدا قەسام هۆشداری و فەرمانی ئامادە بوون بۆ جەنگی بە سەربازەکانیدا. دوو سوپا چەندین جار ڕووبەڕووی یەکبوونەوە و سەرئەنجام سوپای یەلتەکین سەرکەوتنی بەدەست هێنا و گەیشتە کەنارەکانی شار و دەستی بەسەر شاغوردا گرت و ئەوەی دەستی کەوت، تالآنی کرد و سووتاندی. گەورەکانی شار لەدەوری قەسام کۆبوونەوە و داوایان لێکرد بڕواتە لای یەلتەکین و ئەمان بۆ خۆی وەربگرێت. قەسام کەدوای ئەو هەموو پێگە و دەسەڵاتە، ڕیسوا ببوو، وتی: چی دەخوازن، ئەنجامی بدەن.

هاوەڵانی قەسام گەڕانەوە بەڵام بینیان ترساوە و هیچی لەدەست نایەت. لەبەر ئەمە هەرکەسەوە ڕێگەی خۆی گرتەبەر. پیرانی شارەکە ڕۆشتنە لای یەلتەکین و بۆ خۆیان و قەسام ئەمانیان وەرگرت. یەلتەکین ڕازی بوو و وتی: دەمەوێت ئەمڕۆ دەست بەسەر شارەکەدا بگرم. پیرەکان وتیان: چۆن دەخوازیت با وابێت. ئەو کارگوزارێکی بۆ شارەکە نارد بەناوی کوڕی خەتەڵخ. سوار و پیادەکان هاوڕێیەتی کوڕی خەتەڵخیان دەکرد.

سەرەتای ئەم جەنگ و گەمارۆیە بیستی موحەرەمی ٣٧٠/ حەوتی ئۆگۆستی ٩٨٠ زایینی و ڕۆشتنە ناو شارەکە لەبیست و حەوتی موحەرەم/ چواردەی ئۆگۆست بوو. یەلتەکین دەستدرێژی نەکردە سەر قەسام و هاوەڵانی. قەسام دوو ڕۆژ لەشارەکە مایەوە و دواتر خۆی داشارد. یەلتەکین سامانی ئەو وماڵەکانی تەنیشت ماڵەکانی قەسامی زەوت کرد و دواتر خۆی بەرەو خێوەتەکان بەرێکەوت. قەسام لەم کاتەدا ڕۆشتە لای پەردەدارەکەی یەلتەکین و خۆی پێ ناساند. ئەو قەسامی گرت و بردییە لای یەلتەکین. یەلتەکین ئەوی بۆ میسر نارد. لەوێ عەزیز بالله ئازادی کرد و خەڵکان لەزۆرداری و ستەمکاری ئەو و هاوەڵان و شوێنکەوتەکانی ئاسوودە بوون.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا عەلی کوڕی محەممەدی ئەحدەبی مەزور کۆچی دوایی کرد. ئەو بەشێوەیەك هاوشێوەی خەتی کەسانی دیکەی دەنووسی کەکەس هەستی بەجیاوازی نەدەکرد. عێزەد ئەلدەولە هەرکات دەیویست ئاژاوە لەنێوان کارگوزارەکان بنێتەوە، فەرمانی بەو دەدا بەخەتی خۆی نامە بۆ یەك لەکارگوزارەکان بنووسێت و پەیوەندییەکانی نێوان ئەو دوو کەسە خوازراوە بشێوێنێت. دواتر نووسراوەکەی دەگەیاندە دەست کەسی مەبەست.

لەم ساڵەدا ئاوی فورات زیاتر لەساڵەکانی دیکە زیادی کرد و ژمارەیەکی زۆری دانەوێڵەی خەڵکانی لەگەڵ خۆی برد، چوارپێکان ڕەمیان کرد و پردە تازە و کۆنەکان رووخان و دانیشتووانی ڕۆژئاوای بەغداد لەخنکان نزیك بوونەوە. زیاد بوونی ئاو تا سێ مانگ لەدیجلە و فورات بەردەوام بوو و سەرئەنجام دامرکایەوە.

لەم ساڵەدا کچی عێزەد ئەلدەولە لەگەڵ گەوهەرە بێ ژمارەکان ڕۆشتە ماڵی خەلیفە تائیع الله.

لەم ساڵەدا لەلایەن پاشای یەمەنەوە دیاری بەدەستی عێزەد ئەلدەولە گەیشت، عەنبەرێك لەناو دیارییەکاندا دەبینرا کەکێشەکەی پەنجا و شەش ڕەتڵ بوو.

لەم ساڵەدا باوکی فەتح ئەحمەد کوڕی عومەر کوڕی یەحیای عەلەوی وەك

سەرپەرەستی حاجییەکان هەڵبـژێردرا و لەمەککە و مەدینـە بـەناوی عـەزیز باللە، فەرمانڕەوای عەلەوی میسر، وتار خوێنرایەوە.

لەم ساڵەدا ئەبوبەکر ئەحمەد کوڕی عەلی رازی پێشەوای فەقیهە حەنەفییەکانی رۆژگاری خۆی، مرد. ئەو کاتەی زیندوو بوو، داوایان لێکرد ببێتە قازی قازییـەکان بەڵام رازی نەبوو. ئەو لەهاوەڵانی کەرخی بوو.

لەم ساڵەدا زوبەیر کوڕی عەبدواحید کوڕی موسا باوکی یەعلی بەغدادی مرد. ئـەو لەبوغـەوی و کـوڕی سـاعید حەدیـسی بیـستبوو، بـۆ ئیـسەفەهان، خوراسـان، ئازەربایەجان و شوێنەکانی دیکە سەفەری کرد و لەم ساڵەدا لەموسڵ مرد.

محەممـەد کـوڕی جەعفـەر کـوڕی حـسەین کـوڕی محەممـەد ئەبوبـەکری موفیـد، ناسراو بەغەندەر، لەدەشتی بوخارا و باوکی فەرەج محەممەد کوڕی عـەباس کوڕی فەسانجس و باوکی محەممەد عەلی کوڕی حەسەنی ئیسفەهانی و حەسـەنی کـوڕی بیشر ئامەدی (دیاربەکری) مردن.

لـەم سـاڵەدا بـاوکی مـەحمود ئیـبراهیم کـوڕی جەعفـەری سـەرکردە، فەرمانـدەی هەڵبژێردراوی عەیز باللە لەدیمەشق کۆچی دوایی کرد و دوای ئەو جەیش کوڕی سەمسامە جێگەی گرتەوە.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و حەفتا و یەکی کۆچی (٩٨١و٩٨٢ زایینی)

دوورخستنەوەی کوڕی سیمجور لەخوراسان

لەم ساڵەدا باوکی حەسەن محەممەد کوڕی ئیبراهیم کوڕی سیمجور لەفەرماندەیی سوپای خوراسان دوورخرایەوە و حسام ئەلدەولە باوکی عەباسی تاش جێگەی گرتەوە.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: کاتێك ئەمیر نوح کوڕی مەنسور، خوراسان و ماوەرا ئەلنەهری لەتەمەنی سیانزە ساڵی گرتەدەست، باوکی حسەینی عوتەبی وەك وەزیر هەڵبژارد. ئەو بەباشترین شێوە پارێزگاری لەحکومەت کرد. محەممەد کوڕی سیمجور لەکۆنەوە لەخوراسان جێگیر ببوو. مانەوەی ئەو لەم سەرزەمینە درێژەی کێشا، فەرمانبەری نەدەکرد مەگەر بەپێی خواستەکانی خۆی. لەبەر ئەمە باوکی حسەینی عوتەبی ئەوی دوورخستەوە و حسام ئەلدەولە باوکی عەباسی تاشی لەجێگەی ئەو دانا و لەم ساڵەدا لەبوخاراوە ڕەوانەی نەیشابوری کرد. تاش لەوێ مایەوە و کاروبارەکانی خوراسانی بەڕێوە دەبرد و سوپا و خەڵکانی خوراسان ملکەچ و گوێرایەڵی فەرمانەکانی بوون.

زاڵبوونی عێزەد ئەلدەولە لەجورجان

لەجومادی الاخرە/ دێسامبەری ئەم ساڵە عێزەد ئەلدەولە دەستی بەسەر جورجان و تەبەرستاندا گرت و قابوس کوڕی وەشمگیر، فەرمانڕەوای ئەم سەرزەمینە، ناوچەکەی بەجێهێشت.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: کاتێك عێزەد ئەلدەولە دەستی بەسەر سەرزەمینی فەخر ئەلدەولەی برای گرت، فەخر ئەلدەولە هەلات و پەیوەستی قابوس بوو- پێشتر ئامارەمان پێدا-. عێزەد ئەلدەولە لەم هەواڵە ئاگادار بوویەوە و پەیامی بۆ قابوس نارد و پێشنیاری پێکرد داوای هەرچی دەکات (لەولات،

سامان، زەوی، دەسەڵات) بکات و پەیمانی لێ بستێنێت بەڵام لەبەرابەردا براکەی تەسلیم بکاتەوە. قابوس رازی نەبوو و وڵامی نامەکەی نەدایەوە. عێزەد ئەلدەولە سوپایەکی بەفەرمانـدەیی مۆئەییەد ئەلدەولە ئامادە کرد و لەگەڵ کەرەستەی جەنگ و توێشوی پێویست بەرەو جورجانی نارد.

قابوس ئاگادار بوویەوە و هێرشی کردە سەر سوپاکەی مۆئەییەد ئەلدەولە و لەنزیک ئێستر ئاباد رووبەرووی بوویەوە. لەبەرەبەیانەوە تا نیمەرۆیان بەشەڕە شمشێر بەسەر برد و سەرئەنجام، قابوس و سوپاکەی لەجومادی الاوەل/ نۆڤەمبەر شکستیان خوارد. قابوس رووی کردە یەکێك لەقەڵاکانی خۆی کەسامان و پاشەکەوتەکانی خۆی لەوێ دانابوو. ئەوەی دەیویست هەڵیگرت و هێرشی کردە سەر نەیشابور. کاتێك ڕۆشتە ناو شارەکە، فەخر ئەلدەولە پەیوەستی بوو. هاوەڵەکانیان لەهەموو ناوچەکان کۆبوونەوە و پەیوەستیان بوون.

ئەم دووانە کاتێك گەیشتنە نەیشابور کەحسام ئەلدەولە باوکی عەباسی تاش، فەرمانڕەوایەتی خوراسانی دەکرد. حسام نامەیەکی بۆ ئەمیر باوکی قاسم نوح کوڕی مەنسور نووسی و ئەوی لەهاتنی ئەو دووانە ئاگادار کردەوە. قابوس و فەخر ئەلدەولە نامەیەکیان بۆ نوح نووسی و لەبارودۆخی خۆیان ئاگاداریان کردەوە و بۆ زاڵبوون بەسەر مۆئەییەد ئەلدەولە داوای هاوکارییان لێکرد. نوح نامەی بۆ حسام ئەلدەولە نووسی و فەرمانی پێدا رێز لەقابوس و فەخر ئەلدەولە بگرێت و سوپایەك کۆبکاتەوە و لەگەڵ ئەوان ڕەوانەی بکات بۆ ئەوەی فەرمانڕەوایەتی سنوری دەسەڵاتەکەیان وەربگرنەوە. باوکی حسەینی وەزیریش نامەیەکی لەم شێوەی نووسی.

ڕۆشتنی حسام ئەلدەولە و قابوس بۆ جورجان

کاتێك نامەکانی ئەمیر نوح بەحسام ئەلدەولە گەیشت کەبەسوپای خوراسان هاوکاری فەخر ئەلدەولە و قابوس بکات، ئەو سوپاییەکانی کۆکردەوە. بەرادەیەك لەنەیشابور سەربازی کۆکردەوە کەچیتر شوێن بۆ کەسی دیکە نەدەبینرا. ئەوان بەرەو جورجان بەرێکەوتن و لەوێ دابەزین و گەمارۆیان خستە سەر شارەکە.

مۆئەییەد ئەلدەولە لەگەڵ سوپاکەی خۆی و سوپای براکەی، عیزەد ئەلدەولە، سوپایەکی گەورەی پێکهێنا بەڵام لەسوپای خوراسان نزیک نەدەبوونەوە. حسام ئەلدەولە بۆ ماوەی دوو مانگ گەمارۆی خستە سەر شارەکە و بەیانی و ئێواریَ رووبەروویان دەبوویەوە. چیتر بەدژواری خواردەمەنی دەگەیشتە جورجان تا ئەو جێگەی دانیشتووانی جورجان توێکلَی جۆ و گلَیان تێکەڵ دەکرد و دەیانخوارد. کاتێك بارودۆخیان لیَ دژوار بوو، لەمانگی رەمەزان/ فەوریە لەجورجان هاتنەدەر بۆ ئەوەی بوێرانە رووبەرووی سوپای خوراسانییەکان ببنەوە یا سەرکەوتن بەدەست بێنن یا پیاوانە بمرن. کاتێك خوراسانیەکان ئەوانیان بینی، گومانیان کرد هاوشێوەی رۆژەکانی پێشوو جەنگێکی سووك و کاتی دەبێت، بەڵام کاتێك رووبەروویان بوونەوە، پێچەوانەی گومانەکەی ئەوان بوو.

مۆئەیید ئەلدەولە پێش ئەم جەنگە، بۆ یەکێك لەسەرکردەکانی سوپای خوراسان بەناوی فائیقی خاسە نامەی نووسی و تەماحی خستە بەردەم. فائیق وەڵامی دایەوە ئەگەر سوپاکەی هێرش بکاتە سەر حسام، ئەو (فائیق) گۆڕەپان بەجێدێڵێت و رێگەی هەڵاتن دەگرێتەبەر. بەسەرهاتی فائیق و پێگەی ئەو لەناو دەوڵەت دواتر ئامارەی پێدەدرێت.

لەم رۆژەدا مۆئەیید باللە رووی کردە گۆڕەپانی جەنگ. سوپاکەی هێرشیان کردە سەر فائیق و سوپاکەی. فائیق و هاوەڵانی (بەهەمان شێوە کەپەیمانیان بەستبوو) هەڵاتن و سەربازەکان شوێنیان کەوتن. فەخر ئەلدەولە خۆڕاگری کرد و حسام ئەلدەولە لە گەرمەی شەڕدا شمشێری دەوەشاند . جەنگ تا کۆتایی رۆژ درێژەی کێشا و کاتێك سەربازەکان هەڵاتنی کەسانی دیکەیان بینی، رێگەی هەڵاتنیان گرتەبەر. سوپاکەی مۆئەییەد ئەلدەولە بەرادەیەك تاڵانیان کۆکردەوە جگە لەخوا کەس بڕ و ئەندازەکەی نازانێت.

حسام ئەلدەولە، فەخر ئەلدەولە و قابوس بۆ نەیشابور گەڕانەوە و هەواڵەکەیان بۆ بوخارا نووسی. وەڵامێکی هیوابەخشیان بۆ هاتەوە و بەڵێنیان پێدان سوپایەك بۆ هاوکاری ئەوان ڕەوانە دەکەن و دووبارە هێرش دەکەنە سەر جورجان و ڕەی. ئەمیر نوح فەرمانی بەسوپاییەکانی دیکەدا رێگەی نەیشابور بگرنەبەر.

سەربازەکانی لەهەموو شارەکانەوە پەیوەستی ئەو سوپایە دەکرد. لەدەرەوەی نەیشابور زیاتر لەجاری یەکەم سەرباز کۆبوویەوە. حسام ئەلدەولە بەردەوام چاوەڕوانی هاتنی سەربازی زیاتری دەکرد بۆ ئەوەی ڕێگەی جورجان بگرێتەبەر. لەم کاتەدا ئاگادار بوویەوە باوکی حسەینی عوتەبی کوژراوە و ئەمە بووە هۆی ئەوەی کۆبوونەوەی سوپاییەکان بڵاوەی پێبکرێت.

هۆکاری کوژرانی عوتەبی ئەوە بوو باوکی حەسەن کوڕی سیمجور دەستەیەك لەکۆیلەکانی بۆ کوشتنی ئەو راسپارد. کۆیلەکان هێرشیان کردەسەر و کوشتیان. کاتێك کوژرا، نوح کوڕی مەنسور نامەیەکی بۆ حسام ئەلدەولە نووسی و ئەوی بۆ بوخارا بانگ کردەوە تا جڵەوی کاروباری حکومەت بگرێتەدەست و ئەوەی بەهۆی کوژرانی باوکی حسەین، لەیەك پچڕاوە، پەیوەند بدات. لەبەر ئەمە حسام ئەلدەولە لەنەیشابورەوە بەرێکەوت و هەرکەس لەبکوژەکانی باوکی حسەینی بینی، سکی هەڵدڕی. باوکی حسەین لەساڵی ٩٨٢/٣٧٢ زایینی کوژرا.

کوژرانی ئەمیر باوکی قاسم، فەرمانڕەوای سەقەلییە و شکستی فەرەنگەکان

لەزیقەعدە/ ئاوریلی ئەم ساڵە ئەمیر باوکی قاسم، فەرمانڕەوای سەقەلییە، بەمەبەستی جیهاد شارەکەی خۆی بەجێهێشت.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: پاشایەك لەپاشاکانی فەرەنگ بەناوی بەردویل لەگەڵ سوپایەکی گەورە لەفەرەنگەکان هێرشی کردە سەر سەقەلییە و قەڵای ماڵتە (ماڵتای) گرت و زیانی لەدوو دەستەی سوپای موسوڵماناندا. ئەمیر باوکی قاسم سوپاکەی خۆی بەرەو ئەو ناوچەیە برد تا دوژمنان لەقەڵاکە دوور بکاتەوە بەڵام کاتێك لەو سەرزەمینە نزیك کەوتەوە، ترسا و وتی: من بۆ سەرزەمینی خۆم دەگەڕێمەوە، هەوڵ مەدەن بڕیارەکەم بگۆڕم. لەگەڵ سوپاکەی گەڕایەوە.

هێزی دەریایی کافرەکان، چاودێری موسوڵمانانیان دەکرد و کاتێك گەڕانەوەی موسوڵمانانیان بینی، بەردویل، پاشای ڕۆمیان ئاگادار کردەوە و پێیان وت:

موسوڵمانان لەتۆ ترساون، خۆت بەوان بگەیێنە چوونکە سەرکەوتن بەدەست دێنێت. ئەو بارسووك و بەخێرایی رێگەی بڕی و لەبیستی موحەرەمی ٣٧٢/ شانزەی جولای ٩٨٢ زایینی پێیان گەیشتەوە. موسوڵمانان خۆیان بۆ جەنگ ئامادە کرد. ئاگری جەنگ بڵێسەی سەند. دەستەیەك لەفەرەنگەکان مەبەستی هێرش کردنە سەر دڵی سوپا و ئاڵاکانیان کرد و ریزی سوپای موسوڵمانانیان شکاند. ژمارەیەکی فراوان لەموسوڵمانان لەئەمیر جیابوونەوە. فەرەنگەکان خۆیان گەیاندە ئەمیر و شمشێرێك بەرسەری کەوت و مەرگی ئەوی لێکەوتەوە. ژمارەیەك لەگەورەکان و بوێرەکانیش لەگەڵ ئەودا کوژران.

موسوڵمانە هەڵاتووەکان کاتێك ئەم هەواڵەیان بیست، گەڕانەوە و بڕیاریاندا تا سەرەمەرگ بجەنگن بۆ ئەوەی یا سەرکەوتن بەدەست بێنن یا بکوژرێن. بارودۆخ بۆ هەردوو سوپا دژوار بوو. فەرەنگەکان ریسوایانە شکستیان خوارد و نزیکەی چوار هەزار کەسیان کوژرا. ژمارەیەك لەسەرکردەکانیان ئەسیر کرا. موسوڵمانان تا ئاوابوونی خۆر شوێنیان کەوتن و بەتاڵان کردنی سامانەکانەوە سەرقاڵ بوون. پاشای فەرەنگ لەگەڵ پیاوێکی جوولەکەی هاورێی هەڵات. ئەسپەکەی پاشا لەپێ کەوت. پیاوی جوولەکە پێی وت: سوار ئەسپەکەی من بە و غار بدە، ئەگەر من کوژرام، سەرپەرەستی کوڕەکەم بگرە ئەستۆ. پاشا سوار ئەسپەکەی بوو. پیاوی جوولەکە کوژرا. پاشا گەیشتە خێوەتی هاوسەر و منداڵەکانی. ئەوانی هەڵگرت و رێگەی رۆمی گرتەبەر.

کاتێك ئەمیر قاسم کوژرا، جابری کوڕی کە لەوگێژاوەدا لەگەڵ باوکی بوو، جێگەی گرتەوە و دەستبەجێ موسوڵمانانی لەوێ برد تا ئەو جێگەی موسوڵمانان نەیانتوانی هەموو تاڵانییەکان کۆبکەنەوە و بەشێکی زۆریان بەجێهێشت. سوپاکەی داوایان لێکرد لەوێ بمێنێتەوە تا بتوانن کەرەستەکانی جەنگ و پاشماوەی تاڵانییەکان کۆبکەنەوە و بەم شێوەیە گەنجینەکان پڕ ببێت بەڵام رازی نەبوو.

فەرمانڕەوای باوکی قاسم لەسەقەلییە دوانزە ساڵ و پێنج مانگ و پێنج رۆژ درێژەی کێشا. ئەو پیاوێکی دادپەروەر، رووخۆش، و بەبەزەیی بۆ خەڵکان بوو.

چاکەی لەگەڵ دەکردن و بەردەوام کەسەکان لەبەخششەکانی ئەو کەڵکیان وەردەگرت، هیچ درهەم و دینارێکی لەدوای خۆی بەجێنەهێشت و هەموو زەوییەکانی خۆی بۆ هەژارەکان و کارە خێرخوازییەکان تەرخان کرد.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا لەکەرخی بەغداد ئاگرکەوتەوە و بەشێکی زۆری ناوچەکانی ئەو گەڕەکەی سووتاند و ژمارەیەك لەخەڵکان مردن. ئەم ئاگرە بۆ ماوەی یەك حەفتە بڵێسەی دەسەند.

لەم ساڵەدا عیززەد ئەلدەولە، قازی باوکی عەلی موحسین کوڕی عەلی تەنوخی گرت و خانەنشینی کرد. ئەو شوێنکەوتەی ئایینی حەنەفی بوو. بەرادەیەك گومانی لەئایینی شافعی دەکرد کەزمانی لەخراپەکردنی ئەوان هەڵنەدەگرت. خوا بیکوژێت.[°]

لەم ساڵەدا عیززەد ئەلدەولە، باوکی ئیسحاق کوڕی ئیبراهیم کوڕی هیلالی سابی دەبیری لەزیندان ئازاد کرد. ئەو لەساڵی ٩٧٧/٣٦٧ زایینی، زیندانی کرابوو.

چۆنیەتی گرتنی ئەو بەم شێوە بوو: ئەو بەنوێنەرایەتی بەختیار چەندین نامەی سەبارەت بەناسازگاری ئەو دووانە (عیززەد ئەلدەولە و بەختیار) نووسی. بەردەوام مۆجیاری بەختیاری دەکرد. یەکێکی دیکە لەنووسینەکانی ئەو سەبارەت بەناسازگاری خەلیفە تائیع باللە و عیززەد ئەلدەولە بوو. نازناوی شای شاکانی بەبەختیار بەخشی و بەم شێوەیە ئایینی یەکسانی بەفیڕۆچوو. عیززەد ئەلدەولە ڕقی ئەوی لەدڵ گرت. ئەمە یەکێك لەسەرەنج ڕاکێش ترین بابەتەکانە چوونکە دەبوا سابی بۆ ئامۆژگاری کردنی هاورێکەی عیززەد ئەلدەولە، لای ئەو پێگەی بەرز بێتەوە. کاتێك عیززەد ئەلدەولە ئەوی لەزیندان هێنایەدەر، فەرمانی پێدا کتێبێك سەبارەت بەکارە چاکەکانی دەیلەمییەکان بنووسێت. ئەو کتێبی تاجی سەبارەت بەفەرمانڕەوایەتی دەیلەمییەکان نووسی.

[°] وا دەردەکەوێت کوڕی ئەسیر خۆی شوێنکەوتەی مەزهەبی شافعی بووبێت بۆیە بەم شێوەیە دۆعا لەو قازییە دەکات. وەرگێر.

لەم ساڵەدا عیزەد ئەلدەولە، قازی ئەبوبەکر محەممەد کوڕی تەییبی ئەشعەری ناسراو بەکوڕی باقلانی وەك باڵوێز بۆ دەرباری پاشای رۆم، لەوەڵام بۆ نامەکەی پاشای رۆم، بۆ لای ئەو نارد. کاتێك باقلانی گەیشتە لای پاشای رۆم، پێیان وت لەبەردەم پاشای رۆم سەری کوڕنوش دانەوێنێت. ئەو رازی نەبوو. پێیان وت: بۆ بینینی پاشا جگە لەکوڕنوش بردن هیچ رێگەیەکی دیکە نییە. ئەو پێداگری لەسەر نەکردنی ئەو کارە کرد. پاشا دەرگایەکی بچووکی دروست کرد تا قازی لەکاتی رۆشتنە ژوور بەناچاری بچەمێتەوە و هەموان گومان بکەن ئەو سەری کوڕنوشی دانەواندووە. کاتێك قازی دەرگاکەی بینی، هەستی بەمەبەستی پاشا کرد و بەپشتەوە رۆشتە ژوور. کاتێك رۆشتە ژوور، پاشا هەستا و پێشوازی لێکرد و بەم شێوەیە پێگەی کوڕی باقلانی لای هاوەڵانی پاشای رۆم بەرز بوویەوە.

لەم ساڵەدا نەخۆشخانەی عیزەدی لەرۆژهەڵاتی بەغداد کرایەوە و هەموو دەرمانە پێویستەکانی بۆ دابین کرا.

لەم ساڵەدا ئیمام ئەبوبەکر ئەحمەد کوڕی ئیبراهیم کوڕی ئیسماعیلی ئیسماعیلی جورجانی، فەقیهی شافعی، و ئیمام محەممەد کوڕی ئەحمەد کوڕی عەبدوللە کوڕی محەممەد باوکی زەیدی مەروزی، فەقیهی شافعی کەصحیحی بوخاری لەبەر دەوتەوە، مردن. مەروزی لەمانگی رەجەب/ دێسامبەر کۆچی دوایی کرد. لەم ساڵەدا باوکی عەبدوللە محەممەد کوڕی خەفیفی شیرازی، شێخی سۆفییە لەرۆژگاری خۆی کەهاونشینیس جەریر و کوڕی عەتا وکەسانی دیکە بوو، مرد.

لەم ساڵەدا عەلی کوڕی ئیبراهیمی سۆفی، ناسراو بەحوسری، مرد.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و حەفتا و دووی کۆچی (٩٨٢و٩٨٣ زایینی)

فەرمانڕەوایی بەکجور لەدیمەشق

لەڕووداوەکانی ساڵی٩٧٦/٣٦٦ زایینی ئاماژەمان بەفەرمانڕەوایەتی بەکجور لەحیمس بەنوێنەرایەتی باوکی ئەلمەعالی کوڕی سەیف ئەلدەولە کوڕی حەمداندا. کاتێك بەکجور فەرمانڕەوایەتی ئەم شارەی گرتەدەست، ئاوەدانی کردەوە. شاری دیمەشق لەکاتی فەرمانڕەوایەتی قەسام بەدەستی عەرەبەکان و خراپەکاران وێران و خاپور کرابوو. لەبەر ئەوە خەڵکانی ئەو شارە بۆ حیمس و کەنارەکانی ئەو شارە ڕاگوێزران وئەم شوێنانە ئاوەدان ببوونەوە و خەڵکان و کشتوکاڵ لەم ناوچەیە پەرەی سەند بەڵام لەدیمەشق وشکەساڵی و گرانی هاتە ئاراوە و بەکجور لەحیمسەوە خواردەمەنی بۆ ئەو شارە دەنارد. بەم شێوەیە خەڵکان بۆ بردنی خواردەمەنی و پارێزگاری کردن لەرێگەکان، بۆ دیمەشق هاموشۆیان دەکرد.

بەکجور نامەی بۆ عەزیز باللە فەرمانڕەوای میسر نووسی و خۆی لەو نزیك کردەوە. عەزیز بەڵێنی فەرمانڕەوایەتی دیمەشقی پێدا بەڵام پەیمانەکەی خۆی تا ئەم ساڵە نەهێنایەدی.

لەم کاتەدا لەنێوان سەعد ئەلدەولە باوکی ئەلمەعالی کوڕی سەیف ئەلدەولە و بەکجور ناسازگاری ڕوویدا. سەعد ئەلدەولە فەرمانی پێدا سەرزەمینەکەی بەجێبێڵێت. بەکجور پەیامی بۆ عەزیز نارد و داوای لێکرد پەیمانەکەی جێبەجێ بکات بەڵام کوڕی کلسی وەزیر تا ئەم ساڵە ڕێگەی نەبدا عەزیز باللە پەیمانەکەی بەدیبێنێت.

وەك پێشتر ئاماژەمان پێدا یەلتەکینی سەرکردە دوای قەسام فەرمانڕەوایەتی دیمەشقی دەکرد و لەوێ مابوویەوە.

لەو کاتەدا مەغاریە لەمیسر کۆبوونەوە تا دژی کوڕی کلسی وەزیر ئاڵای شۆڕش بەرز بکەنەوە و بیکوژن. ئەو بەناچاری یەلتەکینی لەدیمەشق گەڕاندەوە. عەزیز باللە فەرمانی گەڕانەوە بۆ میسری پێدا و ئاگاداری کردەوە دیمەشق بەبەکجور

بسپێرێت. یەلتەکین وەڵامی دایەوە: ئەگەر بەکجور فەرمانڕەوایەتی دیمەشق بەدەست بێنێت، ئالآی شۆرش بەرز دەکاتەوە. عەزیز باللە گرنگی بەوتەکانی یەلتکین نەدا و فەرمانی پێدا بۆ میسر بگەڕێتەوە و دیمەشق بخاتە ژێر فەرمانی بەکجور. یەلتەکین ئەو کارەی کرد و بەکجور لەرەجەب/ دێسامبەری ئەم ساڵە وەك فەرمانڕەوای دیمەشق، ڕۆشتە ناو شارەکە و لەگەڵ هاوەڵانی کوڕی کلسی وەزیر و موالییەکانی ئەو خراپەکاری کردە پیشە تا ئەو جێگەی ژمارەیەك لەوانی هەڵواسی. ئەو بەشێوەیەکی خراپ مامڵەی لەگەڵ خەڵکانی شارەکە دەکرد و کەسێکی ستەمکار بوو، سامانەکانی زەوت دەکرد، خوێنی دەڕشت، خەڵکانی لەدارەداو ئەشکەنجەی دەکردن. ئەم بارودۆخە تا ساڵی ٩٨٨/٣٧٨ زایینی درێژەی کیشا و بەخواستی خوا چۆنیەتی دوور خستنەوەی ئەو باس دەکەین.

مەرگی عێزەد ئەلدەولە

لەشەوال/ مارسی ئەم ساڵە، نەخۆشییەکەی عێزەد ئەلدەولە تەنگی پێهەڵچنی. نەخۆشییەکەی بێهۆشی بوو کەسات ناسات بەرۆکی دەگرت. ئەو توانای چارەسەر کردنی نەخۆشییەکەی نەبوو. ئەم نەخۆشییە قورگی دەگوشی و سەرئەنجام لەهەشتی شەوال/ بیست و حەوتی مارس لەبەغداد مرد. جەنازەی بێ گیانی ئەویان بردە بارەگای عەلی کوڕی ئەبی تالیب و لەوێ بەخاکیان سپارد.

عێزەد ئەلدەولە پێنج ساڵ و نیو فەرمانڕەوایەتی عێراقی کرد و کاتێك مرد، کوڕەکەی، سەمسام ئەلدەولە باوکی کالیجار، پرسەی بۆ گێرا. تائیع بۆ دڵنەوایی کردن، ڕۆشتە لای. عێزەد ئەلدەولە لەکاتی مەرگ چل و حەوت ساڵە بوو. ئەو پێش پەرە سەندنی نەخۆشییەکەی، کوڕەکەی شەرەف ئەلدەولە باوکی فوارسی وەك فەرمانڕەوای سنوورەکانی کرمان ڕەوانە کردبوو. دەڵێن کاتێك عێزەد ئەلدەولە دوایین هەناسەکانی هەڵدەکێشا، تەنیا ئەم ئایەی دەهاتە سەر زمان: ((سامانی من، سوودی پێنەگەیاندم، دەسەڵاتی من (لەناوچوو).))[٦]

---

[٦] - حاقە/٢٨و٢٩، ما اغنی عنی مالیە، هلك عنی سلطانیە.

ئەو پیاوێکی بیرمەند، فرەزان، سیاسەتباز، گومانەکانی بەزۆری راست بوو. خاوەن شکۆ، پێگە بەرز و فرەزانەکانی خۆش دەویست، لەو شوێنی پێویست، دەیبەخشی و لەو کاتەی دەبوا، رژدی بکاتە پیشە، رژدی دەکرد، کەسێکی دوورئەندێش بوو.

دەڵێن کاتێک عێزەد مرد، یەکێک لەزاناکان لەمەرگی ئاگادار بوویەوە و دەستەیەك لەفرەزانەکان لای ئەو دانیشتبوون. ئەوان ئەو وتانەیان هێنایە سەرزمان کەبیرمەندان لەکاتی مەرگی ئەسکەندەر، هێنابوویانە سەرزمان. یەکێك لەوان وتی: ئەگەر وتەی لەو شێوە بێنە سەرزمان، دەمێنێتەوە. یەکی دیکە وتی: عێزەد ئەلدەولە جیهانی بەپێوانەکەی خۆی هەڵنەسەنگاند و بەهای زۆری پێبەخشی و بەدوای سوودەوە بوو و گیانی سوودی کرد. یەکی دیکە وتی: هەرکەس چاو بۆ ئەم دنیایە بکاتەوە، بەم شێوەیە چاو لێکدەنێت و هەرکەس وەك ئەو چاو لێك بنێت، بەم شێوەیە چاو دەکاتەوە. یەکی دیکە وتی: بیرمەندێکم لەکاتی خرۆش و نەزانێك لەبێ ئاگاییدا وەك ئەو نەبینیوە. ئەو شوێنێکی بەلاوازی بەجێدەهێشت وگومانی دەکرد، بەهێز و سەقامگیری کردووە و تالاَن دەکرا و خۆی بەتالاَنگەر دەزانی. یەکی دیکە وتی: هەرکەس دنیا بەجیددی بگرێت، دنیا گاڵتەی پێدەکات و هەرکەس ئەم جیهانە بەهیچ بزانێت، جیهانەکەی بەجیددی وەردەگرێت. یەکی دیکە وتی: ئەم دنیای بێ توێشوو بەجێهێشت و بێ هێز و توێشوو کۆچی کرد. یەکی دیکە وتی: ئاوێکی گەورە ئەم ئاگرەی دامرکاندەوە و ڕەشەبایەك ئەم ستوونەی لەرزاند. یەکی دیکە وتی: کەسێك تۆ تالاَن دەکات کەتوانای بەسەر تۆدا هەیە. یەکی دیکە وتی: ئەگەر لەژیان وانەی وەردەگرت لەکاتی مەرگ نەدەبووە وانە بۆ کەسانی دیکە. یەکی دیکە وتی: ئەوەی بەقادرمەکانی جیهاندا سەرکەوێت دەکەوێتە خوار و ئەوەی بەقادرمەکاندا بێتەخوار، سەردەکەوێت. سەرئەنجام دەیەم کەس وتی: چۆن لەفریوی ئەم کارە بێ ئاگا بوویت کەکردەوەکانی خۆت ئەوەی لەگەڵ کردی و بۆ قەڵغانت هەڵنەگرت. لەم رووداوەدا وانەیەك هەیە بۆ ئەوانەی وانە وەردەگرن و تۆ نیشانەیەکیت بۆ خەڵکان.

عێـزەد ئەلدەولــە لەمەدینــەی پێغەمبــەر(د.خ) دیــوارێکی بــەرز کــردەوە. ئــەو هـۆنراوەی جـوانی دەهۆنییــەوە. یـەکێك لـەهۆنراوەکانی خـۆی کاتێـك هۆنییـەوە کەباوکی تەغلەب کوڕی حەمدان بۆ هاوکاری کردن دژی بەختیار داوای بەخشینی کرد و خوازیاری ئەمان بوو. عێزەد ئەلدەولە لەوەلآمدا ئەم هۆنراوەی هۆنییەوە:

افاق حین وطئت ضیق خناقه   یبغی الامان، و کان یبغی صارما

فلارکبن عزیمة عضدیة   تاجیة، تدع الانوف رواغما

واتاکەی: ئایا ئەو دەمە کەوتە خۆ کەقاچم خستە سەر قوڕگی و ئەو دەمە داوای ئەمانی کرد کەپێشتر خوازیاری شمشێر بوو. عێزەدییانە مەبەستی ئەوانم کرد و ئەم مەبەستە، پۆزی ئەوانی لەزەویدا.

هۆنراوەیەکی دیکەی هەیە کەکەس هاوشێوەی ئەو هـۆنراوەی نییە. ئەمە چەند دێڕێکی ئەو هۆنراوەیە:

لیس شرب الکاس الا فی المطر   و غناء من جوار فی السحر

غانیات، سالبات للنهی   ناغمات فی تضاعیف الوتر

مبرزات الکاس من مطلعها   ساقیات الراح من فاق البشر

عچدالدوله و این رکنها   ملك الاملاك غلاب القدر

واتاکــەی: خواردنــەوەی مــەی تــەنیا لەهــەوای بــارانی و خۆشــگوزەرانی خۆشگوزەرانان تەنیا لەبەرەبەیاندا خۆشە. ئەو ئاواز خوێنانەی ئاوز لەناو دەبەن و ئەو گۆرانیبێژانەی لـەناو بەربەتـەوە دەنگـی ئاواز بـەرز دەکەنـەوە. ساتەکێن، بادە بەدەسـت، مـەی بـۆ کەسـێك تێـدەکرد کـە لەهـەموو مرۆڤـەکان لەپێشترە، بـۆ عێـزەد ئەلدەولە منالّی رۆکن ئەلدەولـە، شـای شـاکان کەفەرمانڕەوایـەتی هـەموو ناوچـەکان دەکات و بەسەر چارەنووسدا زالّە.

لەدوایین دێر مەبەستی لەخۆیەتی.

دەگێڕنـەوە لەکۆشـکەکەی دەسـتەیەك لەکۆیلـەکان دەبینـران کەمانگانـەی ئـەوان لەگەنجینــە دەدرا. عێــزەد ئەلدەولــە، فــەرمانی بــەباوکی نەســر خواشــازەدا بەسەرپەرەستی گەنجینە بلێت مانگانەی ئەم کۆیلانە سێ رۆژ پێش کۆتایی هاتنی مانگ بدات. باوکی نەسر دەلّێت: من چوار رۆژ ئەنجامدانی ئـەم کـارەم لـەبیر کـرد.

عێزەد ئەلدەولە سەبارەت بەفەرمانەکەی خۆی لێی پرسیم. وتم: لەبیرم چوو. عێزەد ئەلدەولە بەشێوەیەکی توند لەگەڵم ئاخاوت. وتم: دوێنێ مانگ کۆتایی هات و هەر ئێستا مانگانەیان بۆ دەنێرم و ئەمە جێگەی نیگەرانی نییە. عێزەد ئەلدەولە وتی: دەردی نەزانینی ئەم هەڵەیە زیاتر لەکەمتەرخەمی تۆیە. ئایا نازانیت ئەگەر مانگانەی ئەوان لەپێشەوە بدەین، منەتیان دەخەینە سەر بەڵام ئەگەر تا گەیشتنی مانگی داهاتوو دوای بخەین، دەبینە کەسانێکی کەمتەرخەم و دەڕۆنە لای گەورەکانی خۆیان و داوای مانگانە لەوان دەکەن و گەورەکانیان بەڵێنیان پێدەدەن و بەم شێوەیە لەرۆژی دووەم و سێیەم زمان دەکەنەوە. ئەوسا نەدەتوانین منەتیان بەسەر بکەین بەڵکو ئەوان بوێر دەبن و لەکۆتایی رۆژی سێیەم، لەدۆڕانەوە نزیکتر دەبین تا لەسوود.

عێزەد ئەلدەولە کاروبارەکانی بەکەسە شیاوەکان دەسپارد و رێگەی نێوەنجیگەری لەکەسە نەشیاوەکان دەبەست.

دەگێڕنەوە سەرکردەی سوپاکەی عێزەد ئەلدەولە، ئەسفار کوڕی کوردویە، سەبارەت بەیەکێك لەدادپەروەران نێوەنجیگەری کرد تا عێزەد ئەلدەولە بڕواتە لای قازی و داوای لێ بکات بەبەڵگەکانی رازی ببێت. عێزەد ئەلدەولە پێی وت: ئەمە ئەرکی تۆ نییە. ئەرکی تۆ قسە کردنە لەسەر ژمارەی سوپاییەکان و کەم و زیاد کردنی دەرەجەی ئەوان و کارە پەیوەندییدارەکان بەسوپا و بەڵگە و رازی بوون بەوەی داوای دەکەیت، پەیوەندی بەقازی هەیە و شیاو نییە من و تۆ گفتوگۆی لەسەر بکەین. هەرکات قازی دادپەروەری لەکەسێکدا ببینێت، بێ هیچ نێوەنجیگەرییەك، پێی رازی دەبێت.

ئەو لەسەرەتای هەر ساڵێك بەشێکی زۆری سامانەکەی بۆ کارە خێرخوازییەکان لەناو شارەکانی سنووری دەسەڵاتی خۆی تەرخان دەکرد و فەرمانی دەدا ئەم پارەیە بەقازی و گەورەکان بسپێرن تا ئەوانیش بەدەستی هەژاران و نیازمەندانی بگەیێنن.

بەئەندازەیەك هاوکاری بێکارەکانی دەکرد تا بتوانن کارێك دابین بکەن، هەرکات کاریان دەست دەکەوت، ئەوەی پێی دابوون، لێی وەردەگرتنەوە.

عێزد ئەلدەولە زانست و زانستخوازانی خۆش دەویست و ئەوانی لەخۆی نزیک دەکردەوە و ڕێزی لێ دەگرتن. لەناو کۆڕە و کۆبوونەوەکانیان دادەنیشت و گوێی لەپرسیار و وەڵامەکانیان دەگرت. زاناکان لەهەموو کەنارەکانەوە بۆ لای دەهاتن و چەندین کتێبیان بۆ نووسی. لەوانە: الایضاح لەنەحور، الحجە لە قرائت، الملکی لەپزیشکی، التاجی لەمێژوو ..... لەشوێنەکانی دیکە نەخۆشخانە و پردی دروست دەکرد تا هەمووان کەڵکی لێ ببینن بەڵام لەکۆتاییەکانی ژیانی، فەرمانێکی ستەمکارانەی سەبارەت بەماڵیاتی زەوی و چوارپێ و کاڵاکانی دیکەدا و ماڵیاتەکانی رابردووی زیاد کرد و ڕێگەی لەبەرهەم هێنانی سەهۆڵ و هەوریشم گرت و ئەم دوانەی کردەی کار و پیشەیەکی تایبەت. لەهەموو ڕێگەکانی بەردەمی، پارەی کۆدەکردەوە. کاتێك عێزەد ئەلدەولە مرد، ڕۆژی پێشتر نوێنەری ئەو باوکی رەبیانیان گرت ولەقۆلی کراسەکەی نامەیەکیان هێنایەدەر کەتیای نووسرابوو:

ایا واثقا بالدهر عندانصرافه رویدك انی بالزمان اخوخبر

و یا شامتا مهلا فکم ذی شماتة تکون له العقبی بقاصمة الظهر

واتاکەی: ئەی ئەو کەسەی لەکاتی مەرگ ڕۆژگارت بەبڕواپێکراو دەزانی، کەمێك چاوەڕوان بە چوونکە من ڕۆژگارم ئەزمون کرد، ئەی ئەو کەسەی زمان بۆ سەرکۆنە کردن دەکەیتەوە، کەمێك ئارام بە، ئەگەری هەیە سەرکۆنەکەرێك کەئەو دنیا بەپشت شکاندنی تایبەت بەو دەبێت.

فەرمانڕەوای سەمسام ئەلدەولە لەعێراق، زاڵبوونی شەرەف ئەلدەولەی برای لەفارس

کاتێك عێزەد ئەلدەولە مرد، سەرکردەکان و فەرمانـدەکان لەگەڵ کوڕەکەی، کالیجاری مەرزوبان بەیعەتیان کرد و وەك فەرمانڕەوا هەڵیان بژارد و نازناوی سەمسام ئەلدەولەیان پێبەخشی. کاتێك لەسەر تەختی فەرمانڕەوایەتی دانیشت، بەدوو براکەی باوکی حسەین ئەحمەد و باوکی تاهیر فیروزشا خەڵاتی بەخشی و سنوری فارسی بەوان سپارد و فەرمانی پێدان بەرەو ئەو ناوچەیە بەرێکەون تا لەگەیشتن بۆ شیراز پێش شەرەف ئەلدەولەی برایان کەون.

کاتێـك ئـەم دووانـە گەیـشتنە ئـەرجان، هـەواڵی ڕۆشـتنی شـەرف ئەلدەولـە بـۆ شیرازیان پێگەیشت، هەردووك بۆ ئەهواز گەڕانەوە. شەرف ئەلدەولە لەکرمان بوو. کاتێك لەمـەرگی باوکی ئاگادار بوویـەوە، بەخێرایی بەرەو فارس ئەسپی غاردا و دەستی بەسەردا گرت و نەسر کوڕی هارونی نەسرانی، وەزیری باوکی قۆڵبەست کرد و کوشتی چوونکە لەکاتی فەرمانڕەوایەتی عێزەد ئەلدەولە بەردەوام دژایەتی شـەرەف ئەلدەولـەی دەکـرد. شـەرەف ئەلدەولـە کاروبارەکـانی ئـەم سـەرزەمینەی ڕێکخست و سامانیدا. ئەو، شـەریف بـاوکی حـسەین محەممـەد کـوڕی محەممـەد کوڕی عومەری عەلەوی و نەقیب باوکی ئەحمەدی موسەوی، باوکی شـەریفی ڕەزی و قـازی بـاوکی محەممـەد کـوڕی مـەعروف و بـاوکی نەسـر خواشـازەی لەزینـدان هێنایەدەر کەعێزەد ئەلدەولە زیندانی کردبوون و شۆڕش دژی سەمسام ئەلدەولـەی برای ئاشـکرا کـرد و نـاوی ئـەوی لـەناو وتارەکانـدا نەخوێنـدەوە و بـەناوی خـۆی وتاری خوێندەوە و نازنـاوی تـاج ئەلدەولـەی بەخۆی بەخشی. سامانی بەخشی و سـەرباز و سـوپاییەکانی لـەدەوری خـۆی کـۆکردەوە و فەرمانڕەوایـەتی بەسـەرەی گرتەدەست و بەباوکی حسەینی برای سپارد. ئەم بارودۆخە بۆ مـاوەی سـێ سـاڵ درێژەی کێشا تا ئەوەی شەرەف ئەلدەولە– لەبەرچەندین هۆکار کەبەخواستی خوا ئاماژە پێدەدەین– ئەوی قۆڵبەست کرد.

کاتێك سەمسام ئەلدەولە لەکردەوەکانی براکەی ئاگادار بوویـەوە، سوپایەکی بۆ جەنگی ئەو ڕەوانە کرد و ئەمیر باوکی حەسەن کوڕی دەبعەش، پـەردەداری عێزەد ئەلدەولـەی وەك فەرمانـدەی ئـەم سـوپایە دانـا. لـەولا تـاج ئەلدەولـە سـوپایەکی ڕازاندەوە و ئەمیر باوکی ئـەعێز دوبەیس کـوڕی عـەفیفی ئەسـەدی وەك فەرمانـدەی سـوپاکەی دەستنیـشان کـرد. هـەردوو سـوپا لـەدەرەوەی قـەرقوب ڕووبـەڕووی یەکبوونـەوە و جـەنگ دەسـتی پێکـرد و دەرئـەنجام سـوپاکەی سەمـسام ئەلدەولـە شکستی خـوارد ودەبعـەش ئەسـیر کـرا. لـەم کاتـەدا بـاوکی حـسەین کـوڕی عێـزەد ئەلدەولـە دەسـتی بەسـەر ئـەهوازدا گـرت و هـەموو سـامانەکانی ئـەو شـارە و ڕامهورمـوزی تـاڵان کـرد و چـاوی تـەماحی بڕییـە فەرمانڕەوایـەتی. ئـەم ڕووداوە لەڕەبیع الاوەلی٣٧٢ ئۆگۆستی ٩٨٣ زایینی ڕوویدا.

کوژرانی حسەین کوڕی عیمران کوڕی شاهین

لەم ساڵەدا حسەین کوڕی عیمران کوڕی شاهین، فەرمانڕەوای بوتەیحە کوژرا. باوکی فەرەجی برای ئەوی کوشت و فەرمانڕەوایەتی ئەو سەرزەمینەی گرتەدەست.

چۆنیەتی کوژرانی ئەو بەم شێوە بوو: کاتێک باوکی فەرەج رژدی بەفەرمانڕەوایەتی براکەی و خۆشەویستی ئەو لای خەڵکان برد و بەرێکەوت خوشکەکەیان نەخۆش کەوت، باوکی فەرەج بەبراکەی وت: ئەگەر ئەو بگەڕێنیتەوە، باش دەبێتەوە. حسەین ئەو کارەی کرد و ڕۆشت تا ئەو بگەڕێنێتەوە بۆ لای خۆیان. باوکی فەرەج چەند کەسێکی لەماڵەوە ئامادە کرد تا بۆ کوشتنی حسەین هاوکاری بکەن. کاتێک حسەین ڕۆشتە ناو ماڵەکە، هاوەڵانی لەدەرەوەی ماڵەکە مانەوە. باوکی فەرەج شمشێر بەدەست هاتە ناو. کاتێک دوو بەدوو لەگەڵ براکەی مانەوە، کوشتی. دەنگی هاواری بەرز بوویەوە و ئەو ڕۆشتە سەر بانی ماڵەکە و سوپاکەی لەکوشتنی براکەی ئاگادار کردەوە و بەڵێنی چاکەی پێدان و سوپا بێدەنگی هەڵبژارد. ئەو پارەی پێدان و ئەوان وەک فەرمانڕەوا پێی رازی بوون. ئەو نامەیەکی بۆ بەغداد نووسی و ملکەچی خۆی بۆ فەرمانەکانی خەلیفە نیشاندا و داوای لێکرد تەوقی فەرمانڕەوایەتی بۆ هەڵواسێت. باوکی فەرەج پیاوێکی بوێر و نەزان بوو.

گەڕانەوەی کوڕی سیمجور بۆ خوراسان

کاتێک باوکی حەسەن کوڕی سیمجور لەفەرماندەیی سوپای خوراسان دوور خرایەوە و باوکی عەباس وەک فەرماندە دەستنیشان کرا، کوڕی سیمجور ڕێگەی سیستانی گرتەبەر و لەوێ نیشتەجێ بوو. کاتێک باوکی عەباس- ئاماژەی پێدرا- لەجەنگی جورجان هەلات و ئاگری ئاژاوە بڵێسەی سەند، لەسیستانەوە ڕێگەی خوراسانی گرتەبەر و لەقوهستان مایەوە. کاتێک باوکی عەباس ڕۆشتە بوخارا و

خوراسانی بەجێهێشت، کوڕی سیمجور نامەی بۆ فائیق نووسی و بۆ زاڵبوون لەخوراسان داوای هاوکاری و خوازیاری بەستنی پەیمان بوو. فائیق رازی وهەردووك لەنەیشابور کۆبوونەوە و دەستیان بەسەر ئەو سەرزەمینەدا گرت.

باوکی عەباس لەم هەواڵە ئاگادار بوویەوە و لەگەڵ سوپایەکی گەورە لەبوخاراوە هێرشی کردە سەر مەرو. پەیکەکان لەنێوان ئەوان هاتوچۆیان دەکرد و سەرئەنجام لەسەر ئەوە رێککەوتن نەیشابور و فەرماندەیی سوپا بۆ باوکی عەباس بێت و بەلْخ لەژێر فەرمانی فائیق و هەرات لەژێر دەستی باوکی عەلی کوڕی باوکی حەسەن کوڕی سیمجوردا بێت. بەبەستنی ئەم پەیمانە لێك جیابوونەوە و هەرکام بەرەو سنوری خۆی بەرێکەوت.

بیرکردنەوەی چەند رووداوێك

لەم ساڵەدا نەقیبی نەقیبەکان باوکی تەمامی زەینەبی مرد و پێگەی نەقیبی دوای ئەو بەکوڕەکەی، باوکی حەسەن گەیشت. محەممەد کوڕی جەعفەر ناسراو بەزەوج ئەلحوڕە لەسەفەر/ جولای ئەم ساڵە لەبەغداد مرد. مەنسور کوڕی ئەحمەد کوڕی هارونی خۆپارێز لەتەمەنی شەست و پێنج ساڵی لەمانگی جومادی الاوەل/ ئۆکتۆبەر کۆچی دوایی کرد.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و حەفتا و سێی کۆچی(٩٨٣و٩٨٤ زایینی)

مەرگی مۆئەیید ئەلدەولە و گەڕانەوەی فەخر ئەلدەولە بۆ سنووری دەسەڵاتی خۆی

لەشەعبان/ ژانویەی ئەم ساڵە مۆئەییەد ئەلدەولە باوکی مەنسور بویە کوڕی ڕۆکن ئەلدەولە لەجورجان بەهۆی نەخۆشییەوە مرد. ساحەب کوڕی عیباد پێی وت: باشترە کەسێك وەك جێگری خۆت دەستنیشان بکەیت. مۆئەییەد ئەلدەولە پێی وت: بیری لێ دەکەمەوە، بەڵام کەسی هەڵنەبژارد و لەتەمەنی چل و سێ ساڵی مرد.

سەمسمام ئەلدەولە لەبەغداد پرسەی بۆ دانا و تائیع باللە بۆ دڵنەوایی کردنی ڕۆشتە لای و لەماڵەکەی سەردانی کرد. کاتێك مۆئەیید مرد، سەمسام ئەلدەولە لەگەڵ گەورەکانی وڵات سەبارەت بەجێنشینی ئەو راوێژی کرد. ساحەبی ئیسماعیل کوڕی عیباد پێشنیاری کرد فەخر ئەلدەولە بۆ سنووری دەسەڵاتی خۆی بگەڕێننەوە چوونکە ئەو گەورەی بنەماڵە و پێش مۆئەییەد ئەلدەولە ئەم سەرزەمینە لەژێر فەرمانی ئەودا بوو. سەمسام ئەلدەولە نامەیەکی بۆ فەخر ئەلدەولە نووسی کە لەو کاتەدا لەنەیشابور بوو، ساحەبی بۆ لای ئەو نارد تا کەسێك وەك جێگری خۆی هەڵبژێرێت. ئەو دەستبەجێ فیروز کوڕی ڕۆکن ئەلدەولەی هەڵبژارد بۆ ئەوەی تا گەیشتنی فەخر ئەلدەولە خەڵکان ئارام بگرن.

کاتێك فەخر ئەلدەولە ئاگادار بوویەوە، ڕێگەی جورجانی گرتەبەر. کاتێك سوپاییەکان بینیان، ملکەچی خۆیان نیشاندا. ئەو لەمانگی ڕەمەزان/ فەوریە لەسەر تەختی فەرمانڕەوایەتی دانیشت. خواوەند هەرچی بخوازێت، جێبەجێ دەبێت.

کاتێك فەخر ئەلدەولە بۆ سنووری دەسەڵاتی خۆی گەڕایەوە، ساحەب پێی وت: سەروەرم! خواوەند تۆ بەمەبەست و منی بەئارەزووەکەی خۆم گەیاند. لەبەرابەر ئەو خزمەتەی کردوومە، داوا لەسەروەرم دەکەم لەکاروباری سوپایی دوور

بخرێمەوە و لەماڵەکەی خۆم خانەنشین بکرێم و سەرقاڵی پاڕانەوە و عیبادەتی پەروەردگار بم. فەخر ئەلدەولە وتی: ئەم قسە دووبارە مەکەرەوە چوونکە ئەگەر خوازیاری فەرمانڕەوایەتی بم لەگەڵ تۆدا دەمەوێت و بێ هاوکاری تۆ هیچم بۆ ناکرێت، ئەگەر ئەم کارە بەناخۆش دەزانی، منیش بەناخۆشی دەزانم و بۆ شوێنەکەی خۆم دەگەڕێمەوە. ساحەب سەری کڕنوشی دانەواند و وتی: فەرمان، فەرمانی تۆیە. فەخر ئەلدەولە، ساحەبی وەك وەزیر دەستنیشان کرد و پێگەی بەرز کردەوە. لەهەموو کارە بچوك و گەورەکان راوێژی پێدەکرد.

خەلیفە چەندین خەڵات و دیاری بۆ فەخر ئەلدەولە نارد. فەخر ئەلدەولە، لەگەڵ سەمسام ئەلدەولە پەیمانیان بەست و بوونە هاودەنگ و هاوهەڵوێست.

دوورخستنەوەی باوکی عەباس لەخوراسان و فەرمانڕەوای کوڕی سیمجور

کاتێك – ئاماژەمان پێدا– باوکی عەباس لەبوخارا بۆ نەیشابور گەڕایەوە، ئەمیر نوح، عەبدوللە کوڕی عوزەیزی وەك وەزیر هەڵبژارد. عەبدوللە لەگەڵ باوکی حسەینی عوتەبی و باوکی عەباس ناسازگار و کاتێك وەزارەتی گرتەدەست، باوکی عەباسی لەفەرماندەیی سوپای خوراسان دوور خستەوە و باوکی حەسەن کوڕی سیمجوری بۆ پێگەکەی گەڕاندەوە. سەرکردەکانی خوراسان نامەیەکیان بۆ عەبدوللە نووسی و داوایان لێکرد باوکی عەباس لەشوێنەکەی بهێڵێتەوە بەڵام عەبدوللە وەڵامی نەدانەوە. باوکی عەباس نامەیەکی بۆ فەخر ئەلدەولە کوڕی بویە نووسی و داوای هاوکاری لێکرد. فەخر ئەلدەولە بەهێز و توێشووی فراوان هاوکاری کرد. ئەم سوپایە لەنەیشابور مایەوە و باوکی محەممەد عەبدوللە کوڕی عەبدرەزاق لەگەڵ ئەوان دژی کوڕی سیمجور کۆبوویەوە.

باوکی عەباس لەو کاتەدا لەمەرو بوو و کاتێك باوکی حەسەن کوڕی سیمجور و فائیق لەهاتنی سوپای فەخر ئەلدەولە بۆ نەیشابور ئاگادار بوونەوە، مەبەستی ئەوانیان کرد. سوپای فەخر ئەلدەولە و کوڕی عەبدرەزاق، خۆیان بەدوور گرت و چاوەڕوانی سوپای باوکی عەباسیان دەکرد. کوڕی سیمجور و هاورێکانیان لەدەرەوەی نەیشابور ئوردوویان لێدا تا ئەوەی باوکی عەباس و سوپاکەی گەیشتن

و پەیوەستی سوپای دەیلەمییەکان بوون. چەندین ڕۆژ لەنێوان ئەم دوو بەرە جەنگ ڕوویدا. کوڕی سیمجور لەشارەکەدا سەنگەری گرت. فەخر ئەلدەولە سوپایەکی دیکەی بۆ هاوکاری باوکی عەباس نارد کەژمارەی سوارەکانی لەدوو هەزار تێپەڕی دەکرد. کوڕی سیمجور کاتێك هێزی باوکی عەباسی بینی، لەنەیشابور کشایەوە و شەوانە هەلات. سوپای باوکی عەباس شوێنی کەوتن و بەشێکی زۆری چوارپێ و کالاکانی ئەوانیان تالان کرد. باوکی عەباس دەستی بەسەر نەیشابوردا گرت و نامەی بۆ ئەمیر نوح نووسی و ڕێزی گرت. کوڕی عوزەیز بۆ دوورخستنەوەی باوکی عەباس پێداگری دەکرد و دایکی ئەمیر نوح، هاوهەلوێستی کوڕی عوزەیز بوو. دایکی ئەمیر نوح لەکاروباری دەولەتی کوڕەکەی خۆی هەلدەقورتاند و فەرمانەکانی ئەنجام دەدرا. یەکێك لەشاعیرەکانی ئەو ڕۆژگارە دەلێت:

شیئان یعجز ذو الریاضته عنهما　　　رأی النساء و امرة الصبیان

اما النساء فمیلهن الی الهوی　　　و اخو الصبا یجری بغیر عنان

واتاکەی: دوو شتە کەسە بەتواناکان لەبەرابەری ناتەوانن: ئەندێشەی ژنان و فەرمانڕەوایی منالان. حەزی و تامەزرۆیی ژنان بۆ هەوا و هەوەسە و منال بێ جلەو بەم لاولادا دەڕوات.

هەلاتنی باوکی عەباس بۆ جورجان و مەرگی ئەو

کاتێك کوڕی سیمجور شکستی خوارد، باوکی عەباس لەنەیشابور مایەوە و بەردەوام دەیویست دلی ئەمیر نوح و وەزیرەکەی بەدەست بێنێت و دوورخستنەوەی شوێنکەوتەکانی کوڕی سیمجوری لەخوراسان پشتگوێ خست. هاوەلانی کوڕی سیمجور لەدەوری کۆبوونەوە. ئەو دووبارە هێزی خۆی بەدەست هێنایەوە و هێزی هاوکاری لەبوخاراوە بۆ گەیشت. ئەو نامەیەکی بۆ شەرەف ئەلدەولە باوکی فوارس کوڕی عێزەد ئەلدەولە لەفارس نووسی و داوای هاوکاری لێکرد. ئەو، هەرچەند مامی ڕازی نەبوو، بەدوو هەزار سوار هاوکاری کرد و کاتێك سوپاکەی کوڕی سیمجور فراوان بوو، مەبەستی ڕووبەڕووی بوونەوەی باوکی عەباسی کرد. دوو سوپا ڕووبەڕووی یەکبوونەوە و جەنگ تا کۆتایی ڕۆژ درێژەی

کێشا و سەرئەنجام باوکی عەباس و سوپاکەی شکستیان خوارد و ژمارەیەکی زۆریان ئەسیر کران.

باوکی عەباس ڕێگەی جورجانی گرتەبەر کە لەژێر فەرمانی فەخر ئەلدەولەدا بوو. فەخر ئەلدەولە ڕێزی گرت و چاکەی لەگەڵ کرد و جورجان، دەهێستان و ئێسترئابادی بەتەواوی بەخۆی و هاوەڵانی سپارد و خۆی ڕێگەی ڕەی گرتەبەر و لەوێوە بەرادەیەك توێشوو وهێزی بۆ باوکی عەباس نارد کەلەرادە بەدەرە.

باوکی عەباس و هاوەڵانی لەجورجان مابوونەوە. ئەو شەوانە سوپاکەی ئامادە و ڕێگەی خوراسانی گرتەبەر بەڵام بێ ئەوەی بگاتە خوراسان بۆ جورجان گەڕایەوە و سێ ساڵ لەو شارە مایەوە. لەم کاتەدا کۆلێرا لەجورجان دەرکەوت و ژمارەیەکی زۆر لەهاوەڵانی ئەو مردن. سەرئەنجام خۆیشی پەیوەستیان بوو. مەرگی ئەو لەساڵی ٩٨٧/٣٧٧ زایینی بوو. دەستەیەك دەڵێن: ئەویان ژەهر خوارد کرد.

هاوەڵانی ئەو بەشێوەیەکی خراپ مامڵەیان لەگەڵ دانیشتووانی جورجان دەکرد و کاتێك باوکی عەباس مرد، دانیشتووانی شارەکە دژی هاوەڵانی ئەو ڕاپەڕین. جەنگێکی گەورە لەنێوان ئەوان ڕوویدا زۆر قورستر لەشکستی جورجانییەکان (شکستی باوکی عەباس لەبەرابەر کوڕی سیمجور). ژمارەیەکی زۆر لەهاوەڵانی باوکی عەباس لەخوێنی خۆیاندا گەوزان و ماڵەکانیان سووتێنرا و سامانەکانیان تاڵان کرا. پیرەکانیان داوای ئەمانیان کرد و جورجانییەکان دەستیان لەکوشتنی ئەوان هەڵگرت. سوپاکەی باوکی عەباس بڵاوبوونەوە و زۆرینەی ئەوان ڕێگەی خوراسانیان گرتەبەر و پەیوەستی سوپاکەی باوکی عەلی کوڕی باوکی حەسەن کوڕی سیمجور بوون. ئەو لەو کاتەدا لەجیاتی باوکی – کەبەشێوەیەکی لەناکاو مردبوو– کاروباری سوپای بەڕێوە دەبرد. باوکی ئەو لەکاتی جووت بوون لەگەڵ خۆشەویستەکەی لەسەر سینەی ئەو مردبوو. کاتێك مرد، باوکی عەلی کوڕی جێگەی گرتەوە و براکانی ملکەچی فەرمانەکانی بوون. یەکێك لەبراکان باوکی قاسم بوو کەفائیق لەسەر فەرمانڕەوایەتی ئەو، ڕێگەی ناسازگاری گرتەبەر و بەخواستی خوا لەکاتی گێڕانەوەی فەرمانڕەوایی تورکی بوخاری لەساڵی ٩٩٣/٣٨٣ زایینی چەند و چۆنییەکەی باس دەکەین.

کوژرانی باوکی فەرەج محەممەد کوڕی عیمران و فەرمانڕەوایی باوکی ئەلمەعالی حەسەن کوڕی براکەی ئەو

لەم ساڵەدا باوکی فەرەج محەممەد کوڕی عیمران کوڕی شاهین، فەرمانڕەوای بوتەیحە کوژرا و باوکی ئەلمەعالی حەسەن، کوڕی براکەی ئەو، هاتە سەرکار.

چۆنیەتی کوژرانی ئەو بەم شێوە بوو: باوکی فەرەج ئەو دەستەی لەکوشتنی براکەی هاوکاریان کردبوو، پێشی خستن و ئەوانی وەك سوپاسالارەکانی خۆی دەستنیشان کرد. موزەفەر کوڕی عەلی پەردەدار کەگەورەترین سەرکردەی باوکی ئەو، عیمران و حەسەنی برای بوو، ئەم سوپاسالارانەی کۆکردەوە و لەدەرئەنجامی کارەکانیان ئەوانی ترساند. هەموویان بڕیاری کوشتنی باوکی فەرەجیاندا. موزەفەر ئەوی کوشت و باوکی ئەلمەعالییان هێنایە سەرکار و ئەو کاروبارەکەی بۆ بەرێوەدەبرد. هەموو ئەو سەرکردانەی کوشت کەلێیان دەترسا و تەنیا سەرکردە بروا پێکراوەکانی هێشتەوە. باوکی ئەلمەعالی لەم کاتەدا هێشتا منالْ بوو.

زاڵبوونی موزەفەر لەبوتەیحە

کاتێك فەرمانڕەوایەتی موزەفەر کوڕی عەلی پەردەدار لەبوتەیحە درێژەی کێشا و بەهێز بوو، تەماحی فەرمانڕەوایەتی بوتەیحەی لەسەردا پەروەردە کرد و بەفێڵ نامەیەکی لەزمانی سەمسام ئەلدەولە بۆ خۆی نووسی کەفەرمانڕەوایەتی بوتەیحەی بەخۆی دەسپارد. ئەم نامەیدا بەسوارێکی نەناسراو و فەرمانی پێدا کاتێك نامەکەی تەسلیم بکات کە لەناو سەرکردە و سوپاییەکاندایە. ئەو سوارە ئەو کارەی کرد و تەپ و تۆزاوی هاتە لای و نامەکەی تەسلیم کرد. موزەفەر نامەکەی ماچ کرد و کردییەوە و لەبەرابەر سەرکردەکانی سوپا خوێندییەوە و ملکەچی خۆی بۆ فەرمانەکانی نامەکە نیشاندا. باوکی ئەلمەعالی لەسەر کار لابرد و ئەوی خستە داوێنی دایکی و رۆژانەی بۆ هەردووکیان دیاریکرد. دواتر ئەوانی بۆ واست دوورخستەوە و رۆژانەی بۆ دەناردن و بێ راوێژ کردن بەکەسانی دیکە

کاوبارەکانی بەرێوە دەبرد. دادپەروەری لەناو خەڵکان بڵاو کردەوە و دادی بۆ خەڵکان گەڕاندەوە.

دواتر خوشکەزاکەی خۆی باوکی حەسەن عەلی کوڕی نەسری بەنازناوی موهەزیب ئەلدەولە کە لەو کاتەدا نازناوی ئەمیری موختاری بوو، و دوای ئەو خوشکەزاکەی دیکەی، باوکی حەسەن عەلی کوڕی جەعفەری وەك جێگری خۆی دەستنیشان کرد. بەم شێوەیە بنەماڵەی عیمران کوڕی شاهین ناویان نەما. سوڕی جیهان بەردەوامە. ئەو هاوشێوەی بازکورد بوو کەپاشایەتی دەکرد و دوای خۆی خوشکەزاکەی مەمهەد ئەلدەولە کوڕی مەروانی وەك جێگر دەستنیشان کرد.

سەرکێشی محەممەد کوڕی غانم

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی غانمی بەرزیکانی لەدیاری کوردور لەکەنارەکانی قوم دژی فەخر ئەلدەولە شۆڕشی کرد و دانەوێڵەی سوڵتانی تالأن و لەقەڵای حەفتجان پەنای گرت و بەرزیکانییەکانی لەدەروی خۆی کۆکردەوە. لەشەوال/مارس سوپایەك بۆ جەنگی ئەو ڕەوانە کرا بەڵام ئەو شکستی بەسوپاکە هێنا. سوپایەکی دیکە لەڕەی بۆ جەنگی ئەو بەرێکەوت بەڵام ئەم سوپایش رووبەرووی شکست بوویەوە.

فەخر ئەلدەولە نامەیەکی بۆ باوکی نەجم بەدر کوڕی حەسنەوییە نووسی و فەرمانی پێدان بارودۆخی نێوان ئەو و محەممەد کوڕی غانم سەقامیگر بکات. ئەو، ئەم کارەی کرد و نامەی بۆ کوڕی غانم نووسی و هەردووك لەسەرەتای ساڵی ٩٨٤/٣٧٤ زایینی پەیمانی ئاشتییان واژۆ کرد. ئەم بارودۆخە تا ساڵی ٩٨٥/٣٧٥ زایینی درێژەی کێشا تا ئەوەی سوپایەکی فەخر ئەلدەولە هێرشی کردەسەر محەممەد کوڕی غانم. کوڕی غانم رووبەروویان بوویەوە. لەکاتی جەنگەکە بریندار و ئەسیر کرا و سەرئەنجام بەهۆی برینەکەیەوە، مرد.

گواستنەوەی دەستەیەك لەسەنهاجە لەئەفریقییەوە بۆ ئاندۆلۆس و وتەیەك سەبارەت بەکرداری ئەوان

لەم ساڵەدا منداڵەکانی زیری کوڕی مەناد، زاوی و جەلالە و ماکسن، براکانی بولکین، ڕۆشتنە ئاندۆلۆس.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: لەنێوان ئەوان و براکەیان حیماد، لەسەر فەرمانڕەوایەتی سەرزەمینەکانی ژێر دەستیان، جەنگ ڕوویدا و حیماد سەرکەوتنی بەدەست هێنا. ئەوان ڕوویان کردە تەنجە ولەوێوە ڕێگەی قەرتوبەیان گرتەبەر. محەممەد کوڕی باوکی عامر ئەوانی لای خۆی هێشتەوە و شادمانی خۆی لەهاتنی ئەوان دەربڕی و دیاری پێشکەش کرد و لەهۆکاری هاتنەکەیان پرسیاری کرد. ئەوان و ئەویان لەبارودۆخی خۆیان ئاگادار کردەوە و وتیان: ئێمە تۆمان هەڵبـژاردو حەز دەکەین شان بەشانی تۆ لەرێگەی خوادا بجەنگین. ئەم قسەی ئەوانی پەسەند کرد و بەڵێنی پێدان. ئەوان چەند ڕۆژێك لای ئەو مانەوە.

دواتر ڕۆشتنە لای کوڕی باوکی عامر و داوای جێبەجێ کردنی بەڵێنەکەیان لێکرد. وتی: بزانن چیتان لەسوپا دەوێت تا پێتانی ببەخشن. وتیان: کەس جگە لەئێمە و کوڕە مامەکان و سەنهاجییەکان، نەڕواتە سەرزەمینی دوژمن. کوڕی باوکی عامیر، ئەسپ و کەرەستەی جەنگ و سامانی پێدان و ڕێنیشاندەرێکی لەگەڵ ناردن. چوونکە ڕێگە تەنگ بوو، گەیشتنە سەرزەمینەی جەلیقییە و شەوانە ڕۆشتنە ئەو شارە و لەبێستانێکی نزیك شارەکە بۆسەیان نایەوە. هەرکەسیان لەوێ بینی کوشتیان و دارەکانیان بڕییەوە. لەبەرەبەیان، ژمارەیەك لەخەڵکانی شارەکە هاتنەدەر. ئەوانیشان گرت و کوشتیان و گەڕانەوە.

دوژمن لەکارەکانی ئەوان ئاگادار بوویەوە و شوێنپێی هەڵگرتن. کاتێك بینیان دەستەیەك شوێنیان کەوتوون، لەولای تەپۆڵکەیەك خۆیان شاردەوە. کاتێك دوژمن لای ئەوان گوزەری کرد، لەپشتەوە بەدەم وتنەوەی تەکبیر پەلاماریاندان. کاتێك دوژمن دەنگی تەکبیری ئەوانی بیست، گومانی کرد دەستەیەکی فراوانن و ڕێگەی هەڵاتنیان گرتەبەر. سەنهاجییەکان شوێنیان کەوتن و ژمارەیەکی زۆریان لێ

کوشتن. چوارپێ و کەرەستەکانی جەنگیان وەك تالآنی کۆکردەوە و بۆ قەرتوبە گەڕانەوە. کارەکەی ئەوان لای کوڕی باوکی عامیر گەورە بوو، جەنگاوەری لەواندا بینی کە لەناو سوپاکەی ئاندۆلۆس کەم وێنە بوو. لەبەر ئەمە ڕێزی گرتن و ئەوانی لەخۆی نزیك کردەوە.

هێرشی کوڕی باوکی عامر بۆ سەر فەرەنگەکان لەئاندۆلۆس

کاتێك ئاندۆلۆسییەکان لەکاری سەنهاجییەکان ئاگادار بوونەوە، ڕژدییان پێبردن و خوازیاری جیهاد بوون و بەمەنسور کوڕی باوکی عامریان وت: سەنهاجییەکان بۆ جەنگ ئێمەیان بزواند. ئەو لەکەنارەکانی دیکەوە سوپای کۆکردەوە و بۆ جیهاد بەرێکەوت. لەیەکێك لەشەوەکان لەخەودا بینی وەك بڵێی پیاوێك مارچوبەی (جۆرە روەکێکە دەخورێت، ئەسفەراج) پێدا. ئەو مارچوبەی لەدەستی پیاوەکە وەرگرت و خواردی. کوڕی باوکی عامر خەوەکەی خۆی بۆ کوڕی باوکی جومعە گێڕایەوە. کوڕی باوکی جومعە پێی وت: بەرەو سەرزەمینی ئەلیون بەرێکەوە چوونکە دەستی بەسەردا دەگریت. کوڕی باوکی عامر پێی وت: چۆن ئەم لێکدانەوەت کرد و ئەم پێشنیارەم پێدەکەیت؟ کوڕی باوکی جومعە وتی: چوونکە مارچوبە لەرۆژهەلاتی زەوی بەهلیون ناوی دەبرێت و فریشتەی خەو بەتۆی وتووە هالیون.

کوڕی باوکی عامر بەرەو ئەلیون بەرێکەوت و لەوێ دابەزی. ئەلیون یەکێك لەگەورەترین شاری فەرەنگییەکان بوو. ئەوان داوای هاوکارییان لەفەرەنگییەکان کرد و ئەوانیش سوپایەکیان بۆ هاوکاری دانیشتووانی شارەکە ڕەوانە کرد. دوو سوپا شەو و رۆژیان بەجەنگ بەسەر دەبرد و ژمارەیەکی زۆر کوژران. سەنهاجییەکان بوێرانە خۆڕاگرییان دەکرد. دواتر قومسی گەورە لەناو رۆمییەکان هاتەدەر و هێرشی کردە سەر ریزی سوپاییەکان و داوای ڕکەبەری کرد. جەلالە کوڕی زیری سەنهاجی بۆ جەنگی ئەو ڕۆشت و هەرکام هێرشی کردە سەر ئەوی دیکە. قومسی شمشێرێکی وەشاند بەلآم کوڕی زیری خۆی لادا و شمشێری لەملی ڕکەبەرەکەیدا و لەملی چەقی. قومس کەوتە سەرزەوی و موسوڵمانان هێرشیان کردە سەر مەسیحییەکان و ئەوان بۆ سەرزەمینی خۆیان هەلآتن و ژمارەیەکی

زۆریان لێ کوژرا. کوڕی باوکی عامر دەستی بەسەر ئەلیوندا گرت.

کوڕی باوکی عامر بەرادەیەك تالآنی کۆکردەوە کەهاوشێوەی نەبینراوە و نەبیستراوە. ئەو سێ هەزار کەسی ئەسیر کرد و فەرمانیدا جەنازەی کوژراوەکان لەسەر یەك کەڵەکە بکەن. فەرمانی بەبانگبێژدا لەکاتی ئێواریێ، بانگیان بەسەردا بڵێت. ئەو شاری قامونەی وێران کرد و بێ زیان لەگەڵ سوپاکەی گەڕایەوە.

مەرگی یوسفی بولیکن و فەرمانڕەوایەتی مەنسوری کوڕی

لەبیست و سێی زیحەججە/ بیست و هەشتی مەی ئەم ساڵە، یوسفی بولکین کوڕی زیری، فەرمانڕەوای ئەفریقییە لەوارقلین مرد.

هۆکاری ڕۆشتنی ئەو بۆ وارقلین ئەوە بوو خەزرونی زەناتی هێرشی کردە سەر سەجلماسە و نوێنەرەکەی لەو شارە دەرپەڕاندبوو و هەموو خواردەمەنی و توێشوی ئەو شارەی تالآن کردبوو. هەروەها زیری کوڕی عەتییەی زەناتی فەرمانڕەوایەتی فاسی گرتەدەست. یوسف بەرەو ئەو سەرزەمینە بەڕێکەوت و لەڕێگەی گرفتاری نەخۆشی قوڵنج بوو. دەستەیەك وتیان: دومەڵێك لەدەستی هات و بەهۆیەوە مرد. مەنسوری کوڕی وەك جێگری خۆی دەستنیشان کرد. مەنسور کە لەشاری ئەشیر دەژیا، پرسەی بۆ باوکی گێڕا. خەڵکانی قیروان و شارەکانی دیکە دەهاتنە لای و سەرەخۆشی مردنی باوکی و پیرۆزبایی فەرمانڕەوایەتییان لێدەکرد. ئەو ڕێزی لەخەڵکان گرت و پێی وتن: یوسفی باوکم و زیری باوەگەورێم بەشمشێر فەرمانڕەوایەتی خەڵکیان دەکرد بەڵام من تەنیا بەکردەوەی چاکە فەرمانڕەوایەتی ئێوە دەکەم. لەو کەسانە نیم بەدەستنووسێك بێتەسەر کار و بەدەستنووسێك لەسەر کار دووربخرێتەوە. مەبەستی لەم وتە ئەوە بوو خەلیفەی میسر ناتوانێت بەفەرمانێك ئەو دوور بخاتەوە.

دواتر بەرەو قیروان بەڕێکەوت و لەرووقادە نوردووی لێدا. کەنارەکانی ئەو شارەی خستە ژێر فەرمانی خۆی و کارگوزار و فەرمانڕەواکانی دیاری کرد و خەڵاتێکی گەورەی بۆ عەزیز باللە فەرمانڕەوای میسر نارد. دەستەیەك دەڵێن بەهای ئەم خەڵاتە هەزار هەزار دینار بوو. دواتر بۆ ئەشیر گەڕایەوە و بۆ

کۆکردنەوەی باجی قیروان، مەهدییە و هەموو ئەفریقییە، پیاوێکی بەناوی عەبدوللە کوڕی کاتب وەك جێگری خۆی دەستنیشان کرد.

چۆنیەتی کارەکانی بازکورد، خاڵی منداڵەکانی مەروان و فەرمانڕەوایی ئەو لەموسڵ

لەم ساڵەدا پێگەی بازکورد بەرز بوویەوە. ناوی باوکی عەبدوللە حسەین کوڕی دوستەك (دوسەك) ە و یەکێك لەسەرکردەکانی کوردە حەمیدییەکانە. ئەو لەسەرەتا لەکەنارەکانی دیاربەکر جەنگی زۆری ئەنجامدابوو. کەسێکی خاوەن شکۆ بوو. کاتێك عێزەد ئەلدەولە فەرمانڕەوایی موسڵی گرتەدەست، بازکورد ڕۆشتە لای بەڵام کاتێك عێزەد ئەلدەولە ئەوی بینی، لێی ترسا و بەخۆی وت: گومان ناکەم ئەو من لای خۆی بهێڵێتەوە و کاتێك لەبارەگاکەی ئەو هاتەدەر، هەڵات. عێزەد ئەلدەولە مەبەستی گرتنی ئەوی کرد و وتی: ئەو پیاوێکەی گەورەیە و خراپەکاری لەناخیدا شاراوەیە و نابێت کەسێکی وەك ئەو زیندوو بێت بەڵام پێیان وت بازکورد هەڵاتووە. عێزەد ئەلدەولە دەستی لەشوێنکەوتنی هەڵگرت.

بازکورد لەسنوورەکانی دیاربەکر، دەسکەوتی زۆری بەدەست هێنا و لەوێ مایەوە تا بەهێز و پێگەی بەرز بوویەوە و دەستی بەسەر مەیافارقیندا گرت. دوای مەرگی عێزەد ئەلدەولە بەشی زۆری دیاربەکری خستە ژێر فەرمانی خۆی. یەکێك لەهاوەڵانی خۆی گەیاندە نەسیبین و دەسەڵاتی ئەو شارەی گرتەدەست. سەمسام ئەلدەولە سوپایەکی بەفەرماندەیی باوکی سەعد بەهرام کوڕی ئەردەشێر رازاندەوە و ڕووبەڕووی بوویەوە. بەڵام بەهرام شکستی خوارد و ژمارەیەك لەهاوەڵانی ئەسیر کران و هێزی بازکورد زیادی کرد. سەمسام ئەلدەولە دووبارە سوپایەکی گەورەی بەفەرماندەیی باوکی قاسم سەعد کوڕی محەممەدی پەردەدار بۆ جەنگی ئەو ڕەوانە کرد. دوو سوپا لەباجولایا لەکەنار ڕووباری خابوری حوسەینییە لەشارەکانی کەواشی ڕووبەڕووی یەکبوونەوە و ژمارەیەکی زۆر لەم جەنگەدا کوژرا. ئەم جارەیش سەعد و سوپاکەی شکستیان خوارد و بازکورد ژمارەیەکی زۆر

لەدەیلەمییەکانی ئەسیر کرد، ژمارەیەکی زۆری کوشت و دواتر فەرمانی کوشتنی ئەسیرەکانیشی دەرکرد. باوکی حسەینی بەشنەوی لەمبارەوە دەڵێت:

بباجلایا جلونا عنه غمته   و نحن فی الروع جلاؤون للکرب

واتاکەی: لەباجولایا لەمۆتەکە و بەهێزییەکەی، لەکاتێکدا دەترساین، گوزەرمان کرد و بەلای ئەو ناوچەمان لەپشت سەر بەجێهێشت. مەبەست لە(مۆتەکە) لەم هۆنراوەدا بازکوردە و بەخواستی خواوەند چەند و چۆنیەتییەکەی لەساڵی ١٠٤٠/٤٣٢ زایینی باس دەکەین.

کاتێك بازکورد شکستی بەدەیلەمییەکان و سەعد هێنا و ئەو بەلای بەسەردا هێنا کەئامارەمان پێدا، سەعد دەستپێشخەری کرد و ڕۆشتە ناو موسڵ. بازکورد شوێنپێی هەڵگرت. لەم کاتەدا خەڵکی شارەکە لەبەر خراپەکاری دەیلەمییەکان دژی سەعد و سوپاکەی شۆڕشیان کرد بەلام ئەو توانی خۆی رزگار بکات. بازکورد ڕۆشتە ناو موسڵ و فەرمانڕەوایەتی شارەکەی گرتەدەست و پێگەی بەرز بوویەوە. بازکورد بیری لەگرتنی بەغداد و دوورخستنەوەی دەیلەمییەکان لەو شارە کردەوە. لەلایەن فەرمانڕەوای بەغداد و خەلیفە ناوی خرایە پێرستی ئاژاوەگێڕان. سەمسام ئەلدەولە لێی دەترسا و کارەکانی بازکورد ئەوی بەخۆیەوە سەرقاڵ کرد. سوپای ئامادە کرد تا بۆ جەنگی بازکورد بەرێکەوێت بەلام ساڵ کۆتایی پێهات.

یەکێك لەهاورێیانی کوردی حەمیدی ئێمە کەسەرقاڵی نووسینەوەی کار و مێژووی بازکوردە، پێی وتم نازناوی بازکورد، باوکی شوجاعە و ناوی ئەو بازە. و باوکی عەبدوللە کەهەمان حسەین کوڕی دۆستەکە، برازای بازە. بازە سەرەتا شوان و مەڕەی دەلەوەڕاند. ئەو پیاوێکی بەخشندە و دەستبلاو بووە. مەڕێکی بۆ میوانداری کردنی خەڵکان سەردەبڕی. بەبەخشندەیی ناوی دەرکرد و خەڵك لەدەوری کۆبوونەوە. ئەو ڕێگەکانی دەبڕی و ئەوەی بەدەستی دەهێنا، لەناو خەڵکانی هەژار و نەدار دەیبەخشییەوە. شوێنکەوتەکانی زیادیان کرد و جەنگی بەهاوکاری ئەوان دەست پێکرد. دواتر ڕووی کردە ئەرمەنستان و شاری ئەرجیشی خستە ژێر فەرمانی خۆی. ئەمە یەکەم شار بوو باز دەستی بەسەردا گرت و بەهۆیەوە بەهێز بوو. لەوێوە هێرشی کردەسەر دیاربەکر و ڕۆشتە شاری

ئامەد و مەیافارقین وشارەکانی دیاربەکری گرت و ڕێگەی موسڵی گرتەبەر و وەك ئاماژەمان پێدا، فەرمانڕەوایەتی ئەو شارەیشی گرتەدەست.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا عەزیز باللە، خەلیفەی عەلەوی، بەکجوری تورك، موالی قەرغویە، یەکێك لەکۆیلەکانی سەیف ئەلدەولە کوڕی حەمدانی وەك فەرمانڕەوای دیمەشق و کەنارەکانی دیاریکرد. ئەو پێشتر فەرمانڕەوای حیمس بوو. لەوێوە ڕێگەی دیمەشقی گرتەبەر و ستەمکاری کردە پیشە و بەشێوەیەکی خراپ هەڵس وکەوتی لەگەڵ دانیشتووانی دیمەشق دەکرد. گێڕانەوەکانی تایبەت بەم باسەمان لەفراوانی لەساڵی ٩٨٢/٣٧٢ زایینی باس کردووە.

لەم ساڵەدا باوکی محەممەد عەلی کوڕی عەباس کوڕی فوسانجس وەك وەزیری شەرەف ئەلدەولە دەستنیشان کرا.

لەرەبیع الاوەل/ ئۆگۆستی ئەم ساڵە ئەستێرەیەکی گەورە (نەیزەك) کەوتەخوار و سەراسەری جیهانی بەنووری خۆی ڕووناك کردەوە و هەمان سات دەنگێکی مەترسیدار بەگوێ گەیشت.

لەم ساڵەدا نرخی کاڵاکان لەعێراق و سەرزەمینەکانی دەوروبەر بەرز بوویەوە و خواردەمەنی کەمی کرد. ژمارەیەکی زۆری خەڵك لەبرسا مردن.

لەم ساڵەدا باوکی عەبدوللە حسەین کوڕی ئەحمەد کوڕی سەعدان، وەك وەزیری سەمسام ئەلدەولە دەستنیشان کرا.

لەم ساڵەدا قەرەمتییەکان لەبەغداد نزیك بوونەوە و لەکاتی مەرگی عێزەد ئەلدەولە چاوی تەماحیان بڕییە ئەو سەرزەمینە بەڵام بەوەرگرتنی پارە ڕازی بوون و ڕێگەی گەڕانەوەیان گرتەبەر.

لەجومادی الاخرە/ نۆڤەمبەری ئەم ساڵە سەعید کوڕی سەلام باوکی عوسمانی مەغربی لەنەیشابور کۆچی دوایی کرد. ئەو لەقیروان چاوی بەدنیا هەڵهێنا و لەشام نیشتەجێ بوو. ئەو لەگەڵ مامۆستایانی وەك باوکی خەیری ئەقتەع و کەسانی دیکە هاونشین بوو.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و حەفتا و چواری کۆچی (٩٨٤و٩٨٥ زایینی)

گەڕانەوەی دەیلەمییەکان بۆ موسڵ و شکستی بازکورد

کاتێك بازکورد دەستی بەسەر موسڵدا گرت، سەمسام ئەلدەولە و وەزیرەکەی، کوڕی سەعدان، بیریان لەلەناو بردنی ئەو دەکردەوە و سەرئەنجام بڕیاریاندا زیار کوڕی شەهراکویە کەیەکێك لەگەورەترین سەرکردەکانی ئەوان بوو، بۆ جەنگی بازکورد ڕەوانە بکەن. سەمسام فەرمانی پێدا بۆ جەنگی بازکورد بەرێکەوێت. سەمسام سوپای بۆ ڕازاندەوە و لەدابین کردنی نیازەکانی زێدەڕۆیی کرد و سەرباز و توێشوو و سامانی فراوانی خستە بەردەست. زیار بۆ جەنگی بازکورد بەرێکەوت. باز و سوپاکەی هاتنە گۆڕەپانی جەنگ و لەسەفەر/ جولای ئەم ساڵە دوو سوپا ڕووبەڕووی یەکبوونەوە. ئەم جەنگە بەشکستی سوپاکەی بازکورد کۆتایی پێهات و ژمارەیەك لەکەسان و سەربازەکانی ئەسیر کران. ئەسیرەکانیان بردە بەغداد و دەیلەمییەکان دەستیان بەسەر موسڵدا گرت.

زیاد سوپایەکی بەفەرماندەیی سەعدی پەردەدار بۆ شوێنپێ هەڵگرتنی بازکورد ڕەوانە کرد. ئەوان گەیشتنە دوورگەی کوڕی عومەر. ئەو سوپایەکی دیکەی بۆ نەسیبین نارد و ئەم سوپایە سەبارەت بەهەڵبژاردنی فەرماندە ناسازگار بوون و بۆ پێشڕەوی کردن و ڕووبەڕووی بوونەوەی سوپای بازکورد گوێرایەڵی فەرمانی فەرماندەکەیان نەبوون. بازکورد لەدیاربەکر خەڵکانێکی زۆری کۆکردەوە. وەزیری سەمسام، نامەیەکی بۆ سەعد ئەلدەولە کوڕی سەیف ئەلدەولە نووسی و دیاربەکری بەو سپارد. ئەو سوپایەکی بۆ ئەو شارە ڕەوانە کرد بەڵام ئەم سوپایە نەیتوانی لەبەرابەر سوپاکەی بازکورد خۆڕاگری بکات و بۆ حەلەب گەڕایەوە. سوپاکەی بازکورد گەمارۆیان خستبووە سەر مەیافارقین. سەعد کاتێك سوپای بازکوردی لەوێ بینی، بۆ کوشتنی بازکورد بیری لەفرت و فێڵ کردەوە و پیاوێکی بۆ کوشتنی ئەو راسپارد.[٧]

---

[٧]- ئەو چەکەی هەمیشە فەرمانڕەواکان دژی فەرمانڕەوا کوردەکان بەکاریان بردووە و گرفتاری شەڕی دووبەرەکی و شەڕی نێوخۆیان کردوون و بەم شێوەیە هێز و توانای ئەوانیان لاواز کردووە. لێرەدا دەردەکەوێت سوپای خەلیفە

ئەم پیاوە شەوانە ڕۆشتە خێوەتەکەی بازکورد و شمشێری لێدا. ئەو گومانی کرد شمشێرەکە بەرسەری بازکورد کەوتووە بەڵام شمشێرەکە بەرقاچی کەوت. بازکورد هاواری بەرز بوویەوە و ئەو پیاوە هەڵات. باز کورد بەهۆی ئەم گورزەوە زەوی گیر بوو. ژمارەیەکی زۆری کوردەکان لەدەوری کۆببوونەوە. ئەو نامەی بۆ زیار و سەعد نووسی و خوازیاری ئاشتی بوو. بارودۆخی نێوان ئەوان بەم پێیە سەقامگیر بوو کەدیاربەکر و بەشێکی توری عەبدین لەژێر فەرمانی بازکورد بێت. زیار ڕێگەی بەغدادی گرتەبەر و سەعد لەموسڵ مایەوە.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا باوکی تەریف عولیان کوڕی سەمالی خەفاجی وەك سەرپەرەستی قەلاکانی کوفە دەستنیشان کرا. ئەمە یەکەم فەرمانڕەوایەتی منالەکانی سەمالە.

لەم ساڵەدا باوکی حسەین کوڕی عێزەد ئەلدەولە لەئەهواز بەناوی فەخر ئەلدەولە وتاری خوێندەوە، بەهەمان شێوە باوکی تاهیر کوڕی عێزەد ئەلدەولە لەبەسرە بەناوی ئەو وتاری خوێندەوە و هەردووك بەناوی فەخر ئەلدەولە سکەیان لێدا.

لەم ساڵەدا لەعەممان بەناوی سەمسام ئەلدەولە وتار خوێندرایەوە. پێشتر بەناوی شەرەف ئەلدەولە وتاریان دەخوێندەوە. نوێنەری شەرەف ئەلدەولە لەعەممان ئوستاد هورموز بوو کەپەیوەستی سەمسام ئەلدەولە بوو. کاتێك شەرەف ئەلدەولە لەم هەواڵە ئاگادار بویەوە، سوپایەکی بۆ ئەو سەرزەمینە ڕەوانە کرد، ئوستاد هورموز شکستی خوارد و ئەسیر کرا و عەممان گەڕایەوە ژێر فەرمانی شەرەف ئەلدەولە. ئوستاد هورموز لەیەکێك لەقەلاکان زیندانی کرا و داوای سامانێکی زۆریان لێدەکرد.

لەم ساڵەدا عەلی کوڕی کامە، سەرکردەی سوپای ڕۆکن ئەلدەولە مرد.

لەم ساڵەدا شەرەف ئەلدەولە، باوکی مەنسور کوڕی ساڵحانی ئازاد و وەك

و دەوڵەت توانای ڕووبەڕووی بوونەوەی سوپای کوردانی نەبووە و بۆیە بەبەکار هێنانی فرت و فێڵ، بیریان لەلەناو بردنی هێزی ئەوان کردۆتەوە، ئەو بەڵای لەمێژە کوردەکان پێوەی دەناڵێنن. وەرگێر.

وەزیری خۆی دەستنیشانی کرد. وەزیرەکەی، باوکی محەممەد کوڕی فەسانجسی قۆڵبەست و زیندانی کرد.

لەم ساڵەدا شەرەف ئەلدەولە پەیکی بۆ لای قەرەمتییەکان نارد. کاتێک پەیک گەڕایەوە، وتی: قەرەمتییەکان پرسیاری فەرمانڕەوایان لێکردم و منیش لەکردەوە جوانەکانی فەرمانڕەوا دوام. وتیان: ئەوە چۆن فەرمانڕەواییێکە بێ هیچ بنەمایەك لەساڵێکدا سێ وەزیر دەگۆڕێت؟ دوای ئەوە شەرەف ئەلدەولە، وەزیرەکەی، باوکی مەنسور کوڕی ساڵحانی لەپێگەکەی هێشتەوە.

لەم ساڵەدا باوکی فەتح محەممەد کوڕی حسەینی ئەزدی موسڵی، حافزی بەناوبانگی قورئان مرد. دەستەیەك ساڵی مردنی ئەو بە٣٦٩/٩٧٩ زایینی دەزانن. حەدیسەکانی ئەو بەلاواز هەژمار دەکرێت.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و حەفتا و پێنجی کۆچی(٩٨٥و٩٨٦ زایینی)

ئاژاوەی بەغداد

لەم ساڵەدا لەناو دەیلەمییەکانی بەغداد ئاژاوە سەریهەڵدا. چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو ئەسفار کەردویە، کەیەکێك لەگەورەترین سوپاسالارەکان بوو، پشتی کردە سەمسام ئەلدەولە و ژمارەیەکی زۆر لەسوپاکەی بۆ پەیوەست بوون بەشەرەف ئەلدەولە هاندا. هەموویان لەسەر ئەم ڕێککەوتن تا ئەمیر بەها ئەلدەولە کوڕی عێزەد ئەلدەولە وەك جێگری براکەی، شەرەف ئەلدەولە، وەك فەرمانڕەوای بەغداد دەستنیشان بکەن.

لەم کاتەدا سەمسام ئەلدەولە نەخۆش بوو و ئەسفار توانی ئەندێشەکانی خۆی ئاشکرا بکات. ئەو نەدەڕۆشتە بارەگای سەمسام ئەلدەولە. سەمسام نامەی بۆ نووسی و ڕێزی گرت و ئارامی کردەوە بەڵام ئەم کارەی بووە هۆی بوێری سەمسام ئەلدەولە بۆ دروست کردنی ئاژاوە. سەمسام ئەلدەولە کاتێك ئەم بارودۆخەی بینی، نامەی بۆ خەلیفە تائیع نووسی و داوای لێکرد هاوهەڵوێستی بۆچوون وبڕیارەکانی بێت. لەم کاتەدا سەمسام ئەلدەولە لەنەخۆشییەکەی ڕزگاری ببوو. تائیع بەپێشنیارەکەی ڕازی نەبوو. سەمسام ئەلدەولە ڕێزی لەفولاندی زەماندار گرت. ئەویش پەیوەستی ئەسفار ببوو بەڵام لەبەر پێگەی بەرزی خۆی، حەزی بەهاوڕێیەتی ئەو نەدەکرد. کاتێك سەمسام نامەی بۆ نووسی، فولاد وەڵامی دایەوە و سەمسام ئەلدەولە سوێندیدا. فولاد ڕۆشتەدەر و جەنگی لەگەڵ ئەسفار دەست پێکرد. ئەسفار شکستی خوارد و ئەمیر باوکی نەسر، ئەوی زیندانی کرد. ئەویان بردە لای سەمسام ئەلدەولە. سەمسام ئەلدەولە بەزەیی پیایدا هاتەوە و زانی تاوانی نییە. لەبەر ئەمە بەو پەڕی ڕێز گرتن ئازادی کرد. لەم کاتەدا باوکی نەسر تەمەنی پانزە ساڵ بوو.

بارودۆخ بۆ سەمسام ئەلدەولە سەقامگیر بوو. لای ئەو، خراپەی وەزیرەکەی، کوڕی سەعدانیان هێنایە سەرزمان و ئەوی لەسەر کار لابرد. دەوترا کوڕی سەعدان ویستوویەتی هاوکاری ئاژاوەگێرەکان بکات. خوێنیان ڕشت. ئەسفار بۆ ئەهواز گەڕایەوە و پەیوەستی ئەمیر باوکی حسەین کوڕی عێزەد ئەلدەولە بوو و خزمەتی ئەوی دەکرد. سوپاییەکانی دیکە پەیوەستی شەرەف ئەلدەولە بوون.

بەسەرهاتی قەرەمتییەکان

لەم ساڵەدا ئیسحاق و جەعفەری بەحریان، دووان لەو شەش قەرەمتییەی نازناوی ساداتیان هەڵگرتبوو، ڕۆشتنە کوفە و دەستیان بەسەردا گرت و بەناوی شەرەف ئەلدەولە وتاریان خوێندەوە. خەڵك لەزۆرداری و ستەمکاری ئەوان بێزار بوون. بەرادەیەك زۆردار بوون کەعێزەد ئەلدەولە و بەختیار بەناچاری زەوی زۆری خستبووە بەردەستیان.

جێگری ئەوان لەبەغداد بەئەبوبەکر کوڕی شاهویە ناوی دەبرا کەهاوشێوەی وەزیرێك فەرمانی دەدا. سەمسام ئەلدەولە ئەوی گرت. کاتێك ئەم دووانە ڕۆشتنە کوفە، سەمسام ئەلدەولە نامەیەکی بۆ نووسین و ڕێزی گرتن و لەهۆکاری هاتنی ئەوانی پرسی. ئەو دوانە گیرانی جێگرەکەی خۆیان بەهۆکاری هاتنی خۆیان لەقەڵەمدا. ئەم دووانە هاوەڵانی خۆیان بڵاو و باجیان کۆکردەوە.

لەم ناوەدا باوکی قەیس حسەین کوڕی مونزەر، یەکێك لەگەورەکانی ئەوان، گەیشتە جامعەین. سەمسام ئەلدەولە سوپایەکی بۆ ڕووبەڕوو بوونەوەی ئەو نارد. عەرەبەکان لەناو ئەم سوپایەدا دەبینران. ئەوان لەفورات گوزەریان کرد و ڕووبەڕووی بوونەوە. ئەو هەڵات و ژمارەیەك لەسوپاکەی ئەسیر کران و کوژران. قەرەمتییەکان گەڕانەوە و سوپایەکی گەورە و بەهێزیان ڕەوانە کرد. ئەم سوپایە لەجامعەین ڕووبەڕووی سوپاکەی سەمسام ئەلدەولە بوویەوە و ئەم جارەیش قەرەمتییەکان شکستیان خوارد و فەرماندەکەیان و ژمارەیەکی دیکەیان کوژران و دەستەیەکیان ئەسیر و ئاوەدانییەکانیان تالان کرا. کاتێك هەڵاتووان گەیشتنە کوفە، قەرەمتییەکان ئەو شارەیان بەجێهێشت. سوپای سەمسام ئەلدەولە تا قادسیە شوێنیان کەوت بەڵام نەیانتوانی بیانگرن. چیتر خەڵکان لەزۆرداری قەرەمتییەکان ئاسوودە بوون.

ئازادی وەردی ڕۆمی و دەرئەنجامی کاری ئەو و باوەڕهێنانی ڕوسەکان بەمەسیحییەت

لەم ساڵەدا سەمسام ئەلدەولە، وەردی ڕۆمی ئازاد کرد. پێشتر ئاماژەمان بەچۆنیەتی زیندانی کرانی ئەودا. لەم کاتەدا لەزیندان هێنایانەدەر و ئازادیان کرد و پەیمانیان لەگەڵ بەست بۆ ئەوەی ژمارەیەك لەموسوڵمانە ئەسیرەکان ئازاد بکات و

حەوت شاری رۆم و گوندەکانی بەموسوڵمانان بسپێرێت و ئەوەی تا دوا ساتەکانی ژیانی نەخۆی و نەهیچ کام لەهاوەڵانی هێرش نەکەنە سەر سەرزەمینە ئیسلامییەکان. سەمسام ئەلدەولە تویێشوو و هێزی پێویستی پێدا و ئەو رێگەی رۆمی گرتەبەر. لەرێگە چاکەی لەگەڵ سارانشین و کەسانی دیکە کرد و تەماحی کۆکردنەوەی تالآنی خستە بەردەمیان تا گەیشتە مەڵتییە و دەستی بەسەر ئەو شارەدا گرت و بەپارە و سامانی ئەم شارە خۆی بەهێز کرد.

دواتر وەرد مەبەستی لەناوبردنی وەردیس کوڕی لاونی کرد. لەنێوان ئەو دووانە نامەکان ئاڵوگۆڕ کران و بەوە کۆتایی هات کەقوستەنتەنییە وکەنارەکانی باکور لەکەنداو لەژێر فەرمانی وەردیس بێت و بەشەکەی دیکەی لەژێر فەرمانی وەرد. ئەو دوانە لەسەر ئەم بڕیارە رێککەوتن و پەیمانیان بەست. وەردیس، وەردی گرت و زیندانی کرد بەڵام بەخێرایی لەکارەکەی پەشیمان بوویەوە و لەزیندان هێنایەدەر. وەردیس لەکەنداو گوزەری کرد و گەمارۆی خستە سەر قوستەنتەنییە. ئەم شارە لەژێر فەرمانی بەسیل و قوستەنتین دوو کوڕەکەی ئەرمانوسدا بوو. بارودۆخی لەم شارە دژوار کرد. ئەم دووانە نامەیان بۆ پاشای روسەکان نووسی و داوای هاوکارییان لێکرد و خوشکەکەی خۆیان کردە هاوسەری ئەو بەڵام خوشکەکەیان رازی نەبوو ببێتە هاوسەری کەسێك کەئایینەکەیان جیاوازە. پاشای روس باوەڕی بەمەسیحییەت هینا. ئەو یەکەم کەس لەروسەکان بوو باوەڕی بەم ئایینە هێنا و خوشکی بەسیل و قوستەنتینی کردە هاوسەری خۆی و بۆ رووبەروو بوونەوەی وەردیس بەرێکەوت. جەنگ لەنێوان دوو سوپا دەستی پێکرد و وەردیس کوژرا. دوو پاشا لەسنووری خۆیان مانەوە و نامەیەکیان بۆ وەرد نووسی و سنوورەکانی ژێر فەرمانی ئەویان وەك خۆی هێشتەوە. وەرد دوای ئەم رووداوە ماوەیەك ژیا و دواتر مرد. دەڵێن: ژەهر خواردیان کرد.

بەسیل لەبەرێوەبردنی وڵات بەردەوام پێشکەوتنی تازەی بەدەست دەهێنا. ئەو پیاوێکی دادپەروەر، بوێر و چاکەکار بوو. پاشایەتی ئەو چەندین ساڵ درێژەی کێشا و بۆ ماوەی سی و پێنج ساڵ دژی بولغارەکان جەنگی و سەرئەنجام سەرکەوتنی بەدەست هێنا و بەشێکی زۆری بولغارەکانی لەسەرزەمینەکەیان گواستەوە و لەرۆم نیشتەجێی کردن. ئەو رێزی لەموسوڵمانان دەگرت.

فەرمانڕەوایی شەرەف ئەلدەولە لەئەهواز

لەم ساڵەدا شەرەف ئەلدەولە باوکی فوارس کوڕی عێزەد ئەلدەولە لەفارسەوە بەمەبەستی گرتنی ئەهواز بەرێکەوت و پەیکی بۆ لای براکەی، باوکی حسەین، نارد و ڕەزامەندی ئەوی بەدەست هێنا و بەڵێنی پێدا سنوورەکانی ژێر فەرمانی بەو بسپێرێت. ئەو بەبراکەی وت مەبەستی گرتنی عێراقی لەسەردایە و دەخوازێت براکەی، ئەمیر باوکی نەسر، لەزینـدان ئـازاد بکـات. بـاوکی حـسەین گرنگـی بەوتـەکانی نـەدا وبڕیاریـدا ڕێگـەی لـێ بگرێـت و لەبـەر ئەمـە سوپای ڕازانـدەوە. ئاگـادار بوویـەوە شـەرەف ئەلدەولـە گەیـشتۆتە ئـەرجان و بـەرەو رامهورمـوز بەرێکـەوتووە. سـەربازەکانی بـاوکی حـسەین کاتێـك ئـەم هەواڵـەیان بیـست، پەیوەسـتی سـوپاکەی شـەرەف ئەلدەولـە بـوون و بـەناوی شـەرەف ئەلدەولـە دروشمیـان بـەرز کـردەوە. بـاوکی حـسەین هـەڵات و ڕێگـەی ڕەی گرتەبـەر تـا پەیوەسـتی فـەخر ئەلدەولـەی مـامی بێـت. گەیـشتە ئیسفەهان و لـەوێ مایـەوە و داوای هاوکاری لەمامی کرد. مامی بڕێك پارەی بۆ نارد و بەڵێنی هاوکاری پێدا.

کاتێك ئەم بارودۆخە درێژەی کێشا، مەبەستی زاڵبوون وگرتنی ئیسفەهانی کرد و دروشمی شەرەف ئەلدەولەی برای بەرز کردەوە. سوپای ئیسفەهان هێرشیان کردە سەر و گرتیان و ڕەوانەی بارەگای مامیان لەشاری ڕەی کرد. ئەو زینـدانی کرا. باوکی حسەین لەزیندان مایەوە تا فەخر ئەلدەولەی مامی نەخۆش کەوت و کاتێك نەخۆشییەکەی تەنگی پێهەڵچنی، کەسی نارد بۆ ئەوەی باوکی حسەین بکوژێت. باوکی حسەین هۆنراوەی دەهۆنییەوە. ئەم یەکێك لەهۆنراوەکانیەتی:

هب الدهر ارضانی و اعتب صرفه	و اعقب بالحسنی و فك من الأسر
فمن لی بایام الشباب التی مضت	و من لی بما قد فات فی الحبس من عمری

واتاکەی: گریمان زەمانە منی شادمان کرد و بەردەوام چاکەی بەسەرمندا باراند و چاکەکاری پێبەخشیم و لەبەند ڕزگارم بوو، چی لەڕۆژگاری گەنجیەتیم بکەم و ڕۆژەکانی ژیانم کە لەزیندان بەسەر چوو، لەکوێ بەدوایدا بگەڕێم.

شەرەف ئەلدەولە ڕێگەی ئەهوازی گرتەبەر و دەستی بەسەردا گرت و کەسی بۆ

بەسرە نارد و فەرمانڕەوایەتی ئەو شارەیشی گرتەدەست و براکەی، باوکی تاهیری گرت. سەمسام ئەلدەولە لەم هەواڵە ئاگادار بوویەوە و سازی ئاشتی بۆ شەرەف ئەلدەولە ژەنی و دەرئەنجامەکەی بەمە کۆتایی هات: لەعێراق پێش سەمسام ئەلدەولە بەناوی شەرەف ئەلدەولە وتار بخوێنرێتەوە و سەمسام ئەلدەولە جێگری ئەو بێت و براکەی شەرەف ئەلدەولە، ئەمیر بەها ئەلدەولە باوکی نەسر، لەزیندان ئازاد بکات. سەمسام ئەلدەولە، ئەمیری ئازاد و ڕەوانەی شەرەف ئەلدەولەی کرد. بارودۆخ سەقامگیر و ئارامی باڵی بەسەر وڵات کێشا.

سەرکردەکانی سوپای شەرەف ئەلدەولە لەبەر گەڕانەوە بۆ سەرزەمینەکانی خۆیان خوازیاری ئاشتی بوون. لەعێراق بەناوی شەرەف ئەلدەولە وتار دەخوێندرایەوە و بەردەوام لەلایەن خەلیفە تائیعەوە خەڵات و دیاری بۆ ڕەوانە دەکرا تا ئەوەی نێردراوانی تائیع بۆ لای گەڕانەوە تا بۆ خەلافەت سوێندی بدەن و هەموو شارەکانی وەك واست و شوێنەکانی دیکە بەو بسپێرن و سەرکردەکان ملکەچی خۆیان نیشان بدەن. ئەو لەپەیمانی ئاشتی پەشیمان بوویەوە و بیری لەگرتنی بەغداد کردەوە. سوێندی بۆ براکەیشی نەخوارد.

شەریف باوکی حەسەن محەممەد کوڕی عومەر هاوڕێی شەرەف ئەلدەولە بووو. ئەو شەرەف ئەلدەولەی هاندا و پێشنیاری پێکرد هێرش بکاتە سەر بەغداد و بۆ گرتنی عێراق تەماحی خستە بەردەم. شەرەف ئەلدەولە بەپێشنیارەکەی ڕازی بوو. پاشماوەی ئەم گێڕانەوەیە لەگێڕانەوەی ڕووداوەکانی ساڵی ٩٨٦/٣٧٦ زایینی باس دەکەین.

چۆنیەتی شکستی سوپاکەی مەنسور لەفەرمانڕەوای سەجلماسە

پێشتر ئاماژەمان بەسەرکەوتنی خەزرون و زیری زەناتی لەسەجلماسە و فاسدا و وتمان یوسفی بولکین لەکاتی هێرش کردنە سەر ئەو دوانە مرد. کاتێك یوسف مرد، ئەو دوانە توانیان دەست بەسەر ئەو دیارەدا بگرن و کاتێك مەنسور هاتە سەرکار، سوپایەکی گەورەی بۆ جەنگی ئەم دووانە ڕەوانە کرد تا بەفەرمانبەری ناچاریان بکەن. کاتێك ئەم سوپایە لەفاس نزیك کەوتەوە، فەرمانڕەواکەی زیری

کوڕی عەتییەی زەناتی، ناسراو بەقرتاس، لەگەڵ سەربازەکانی ڕووبەڕوویان بوونەوە و شەڕێکی قورس لەنێوان ئەوان ڕوویدا. دەرئەنجام سوپاکەی مەنسور شکستی خوارد و ژمارەیەکی زۆریان کوژران و ئەسیر کران. بەم شێوەیە فەرمانڕەوایەتی زیری و پێگەی بەهێز و بەرز بوویەوە.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا لەعەممان لەدەریا، باڵندەیەکی گەورە هاتەدەر، گەورەتر لەفیل و لەسەر تەپۆڵکەیەك وەستا و بەدەنگی بەرز و زمانێکی پاراو وتی: نزیك بوویەوە، نزیك بوویەوە، نزیك، دواتر بۆ ناو ئاوەکە گەڕایەوە. ئەو سێ ڕۆژ ئەم کارەی دووبارە کردەوە و چیتر کەس ئەوی نەبینی.

لەم ساڵەدا سەمسام ئەلدەولە لەبەغداد،ماڵیاتی فرۆشی جل و بەرگی هەوریشمی و پەمووی کەدەیەك بەهاکەی بوو، سەر لەنوێ داڕشتەوە. بۆ ئەم مەبەستە خەڵك لەمزگەوتی مەنسور کۆبوونەوە و بڕیاریاندا نوێژی جەماعەت نەخوێنن. ئەوەندەی نەمابوو ئاژاوە لەشارەکە سەر هەڵبدات کەماڵیاتەکەیان لەسەر شانی خەڵکان لابرد.

لەم ساڵەدا کوڕی مۆئەییەد ئەلدەولە کوڕی بویە مرد. سەمسام ئەلدەولە پرسەی بۆ گێڕا و تالیع بۆ سەرەخۆشی هاتە لای.

لەم ساڵەدا باوکی عەلی کوڕی حسەین کوڕی باوکی هورەیرە، فەقیهی ناوداری شافعی، و باوکی قاسم عەزیز کوڕی عەبدوڵڵەی دارکی، پێشەوای شافعییەکانی عێراق، هەردووك مردن. باوکی قاسم لەمانگی شەوال/ فەوریە و لەتەمەنی حەفتا و چەند ساڵی مرد. ئەبوبەکر محەممەد کوڕی عەبدوللە کوڕی محەممەد کوڕی ساڵح، فەقیهی مالکی، مرد. ئەو لەساڵی ٢٨٧/٩٠٠ زایینی چاوی بەدنیا هەڵهێنا. داوایان لێکرد ببێتە قازی قازییەکانی موسوڵمانان بەڵام ڕازی نەبوو. وەلید کوڕی ئەحمەد کوڕی محەممەد کوڕی وەلید باوکی عەباسی زەوزەنی سۆفی حەدیسبێژ لەم ساڵەدا مرد. ئەو چەندین نووسراوی لەخۆی بەجێهێشتووە.

ڕووداوەکانیساڵی سێسەد و حەفتا و شەشی کۆچی (٩٨٦و٩٨٧ زایینی)

زاڵبوونی شەرەف ئەلدەولە لەعێراق و گرتنی سەمسام ئەلدەولە

لەم ساڵەدا شەرەف ئەلدەولە باوکی فوارس کوڕی عێزەد ئەلدەولە لەئەهوازەوە هێرشی کردە سەر واست و دەستی بەسەردا گرت. سەمسام ئەلدەولە براکەی ئەوی بۆ دڵنەوایی کردن و ئارام کردنەوەی شەرەف ئەلدەولە ئازاد کرد بەڵام ئەو ئارام نەبوویەوە و کەلێنی نێوان ئەو دووانە فراوانتر بوو. لەلایەکی دیکە سەربازەکانی سەمسام ئەلدەولە دژی ئەو شۆڕشیان کرد.

سەمسام ئەلدەولە راوێژی لەگەڵ کەسە نزیکەکانی کرد تا بڕواتە لای براکەی و ملکەچی خۆی نیشان بدات بەڵام هاورێکانی رێگەی ئەو کارەیان لێگرت. یەك لەوان وتی: باشتروایە رێگەی عوکبرا بگرینەبەر بۆ ئەوەی بزانین کێ لەگەڵمانە و کێ دژمان، ئەگەر زانیمان هێز و توێشووی پێویستمان لەبەردەستایە، ڕووبەڕوویان دەبینەوە و تاڵانیان دەکەین و ئەگەر خۆمان بەناتەوان بینی، رێگەی موسڵ دەگرینەبەر چوونکە موسڵ و شارەکانی چیا لەگەڵ ئێمەن و بەم شێوەیە بەهێز دەبین و لەنێوان تورك و دەیلەمییەکان رژدی بردن و ئێرەیی کردن و پەرێشانی سەرهەڵدەدات و ئێمە بەمەبەستی خۆمان دەگەین.

یەکی دیکە وتی: بۆچوونی پەسەند ئەوەیە رێگەی قەرمیسین بگرینەبەر و تۆ نامەیەك بۆ فەخر ئەلدەولەی مامت بنووسی و داوای هاوکاری لێ بکەیت و لەرێگەی خوراسان و ئیسفەهانەوە بەرەو فارس بڕۆیت و دەستی بەسەردا بگریت و گەنجینەکانی شەرەف ئەلدەولە تاڵان بکەیت چوونکە هێزی بەرگریکار لەوێ بوونی نییە. ئەگەر ئەو کارە بکەین شەرەف ئەلدەولە ناتوانێت لەعێراق بمێنێتەوە و بەئاشتی رازی دەبێت.

سەمسام ئەلدەولە هیچ کام لەم بۆچوونانەی پەسەند نەکرد و لەگەڵ بەلەمێکی توندڕەو لەگەڵ کەسە نزیکەکانی خۆی بۆ لای براکەی، شەرەف ئەلدەولە بەرێکەوت و ڕۆشتە بارەگای براکەی و چاوی پێی کەوت و ڕەزامەندی ئەوی

بەدەست هێنا بەلاّم کاتێك هاتەدەر، شەرەف ئەلدەولە ئەوی گرت و کەسانێکی ڕەوانەی بەغداد کرد تا ڕێگەی لەتالاّن کردنی کۆشکی فەرمانڕەوایەتی بگرن. ئەو خۆی لەرەمەزان/ ژانویە ڕۆشتە بەغداد و لەنزیك مالّی شەفیعی نیشتەجێ بوو. سەمسام ئەلدەولەی برای لەتەنیشت ئەو زیندانی کرابوو. فەرمانڕەوایی شەرەف ئەلدەولە لەعێراق سێ سالّ و یانزە مانگ درێژەی کێشا.

ئاژاوە لەنێوان تورکەکان و دەیلەمییەکان

لەم سالّەدا لەنێوان تورکەکان و دەیلەمییەکانی هاوڕێی شەرەف ئەلدەولە لەبەغداد ئاژاوە کەوتەوە.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: ژمارەیەك لەدەیلەمییەکان کەژمارەیان دەگەیشتە پانزە هەزار کەس، لای شەرەف ئەلدەولە کۆبوونەوە. ژمارەی تورکەکان سێ هەزار کەس بوو. دەیلەمییەکان دەستدرێژیان کردە سەر تورکەکان و لەنێوان چەند کەس لەوان و تورکەکان لەسەر مالّ و تەویلەیەك دەمەبۆلّە ڕوویدا و بەجەنگ کۆتایی هات. دەیلەمییەکان چوونکە پشتیان بەژمارەی فراوانی خۆیان دەبەست، ویستیان سەر لەنوێ سەمسام ئەلدەولە بۆ سەر تەختی فەرمانڕەوایەتی بگەڕێننەوە.

شەرەف ئەلدەولە لەم هەوالّە ئاگادار بوویەوە. کەسی بۆ چاودێری کردنی سەمسام ئەلدەولە راسپارد تا ئەگەر دەیلەمییەکان مەبەستی ئازاد کردنی بکەن، بیکوژێت. دەیلەمییەکان کاتێك بەسەر تورکەکاندا سەرکەوتن، شوێنیان کەوتن و بەم شێوەیە بلاّو بوونەوە. تورکەکان لەپێش و دواوە هێرشیان کردنەسەر. دەیلەمییەکان شکستیان خوارد و زیاتر لەسێ هەزار کەسیان کوژرا. تورکەکان ڕۆشتنە ناو شارەکە و هەرکەسێکی دەیلەمییان دەبینی، دەیانکوشت و سامانەکانیان تالاّن کرد. دەیلەمییەکان پەرێشان پەنایان بۆ شەرەف ئەلدەولە برد و دەستەیەکیان هەلاّتن.

بەیانی ئەو ڕۆژە شەرەف ئەلدەولە هاتە بەغداد و ئەو دەیلەمییانەی پەنایان بۆ بردبوو، هاوڕێیەتیان دەکرد. خەلیفە تائیع پیشوازی لێکرد. شەرەف ئەلدەولە سەری کوڕنوشی دانەواند. دەیلەمییەکان بیری سەمسام ئەلدەولەیان کردەوە.

بەشەرەف ئەلدەولە وترا: ئەگەر نەیکوژێت، دووبارە فەرمانڕەوایەتی بەو دەسپێرن.

شەرەف ئەلدەولە لەنێوان تورك و دەیلەمییەكان ئاشتی سەقامگیر كرد و ئەوانی سوێندداو سەمسام ئەلدەولەی بۆ فارس نارد و لەوێ لەقەڵایەك زیندانی كرد. شەرەف ئەلدەولە، زەوییەكانی شەریف محەممەد كوڕی عومەری گەڕاندەوە و پێی زیاد كرد. باجی ساڵانەی زەوییەكانی ئەو دوو هەزار هەزار و پێنسەد هەزار درهەم بوو. هەروەها زەوییەكانی نەقیب باوكی ئەحمەدی موسەوی بۆ گەڕاندەوە و هەركام لەخەڵكانی لەپێگەیەك جێگیر كرد و ڕێگە لەدووزمانی و بوختان هەڵبەستن گرت و نەیدەهێشت كەس خراپەی كەسی دیكە بێنێتە سەرزمان. هەموان ئارام و هێور بوونەوە. باوكی مەنسور كوڕی ساڵحانی وەك وەزیری خۆی دەستنیشان كرد.

فەرمانڕەوای موهەزیب ئەلدەولە لەبوتە یحە

لەم ساڵەدا موزەفەر كوڕی عەلی مرد و خوشكەزاكەی باوكی حەسەن عەلی كوڕی نەسر كەوەك جێگر دەستنیشانی كردبوو، جێگەی ئەوی گرتەوە. ئەو نامەیەكی بۆ شەرەف ئەلدەولە نووسی و ملكەچی و گوێرایەڵی خۆی نیشاندا و داوای لێكرد فەرمانڕەوایەتییەكەی پشتراست بكاتەوە. شەرەف ئەلدەولە ڕازی بوو. باوی حەسەن نازناوی موهەزیب ئەلدەولەی پێبڕا و كردارێكی پەسەندی گرتەبەر و چاكەی لەگەڵ هەموان كرد. خەڵكان لەدەوری كۆبوونەوە.

بوتەیحە بوو بەسەنگەرێك بۆ هەركەسێك كەپەنای بۆ دەبرد. گەورەكان بوتەیحەیان كردە شوێنی مانەوەی خۆیان و چەندین ماڵ و كۆشكی جوانیان تیا دروست كرد. چاكەكاری ئەو بەهەموان دەگەیشت. فەرمانڕەواكانی دەوروبەر نامەیان بۆ دەنووسی و وەڵامیان دەدرایەوە. بەها ئەلدەولە كچەكەی خۆی كردە هاوسەری ئەو. پێگەی تا ئەوجێگەیە بەرز بوویەوە كەقاهر باللە پەنای بۆ برد. موهەزیب باللە پشتیوانی كرد و قادر باللە لای ئەو مایەوە – بەخواستی خواوەند ئاماژەی پێدەدەین– تا خەلافەتی گرتەدەست.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا باوکی حسەین عەبدولرەحمان کوڕی عومەری سۆفی، ئەستێرەناسی عیزەد ئەلدەولە، مرد. ئەو لەڕەی و لەساڵی ٩٠٣/٢٩١ زایینی چاوی بەدنیا هەڵهێنا.

لەم ساڵەدا ئەردهەژێنێکی گەورە موسڵی لەرانەوە و بەشێکی زۆری ماڵەکان وێران و ژمارەیەکی زۆر لەژێر داروپەردوودا مردن.

لەم ساڵەدا مەنسور کوڕی یوسف، فەرمانڕەوای ئەفریقییە، عەبدوڵڵەی کاتبی کوشت و یوسف کوڕی باوکی ئەحمەدی لەجێگەی ئەو دانا. ئەو پێشتر والی قەفەسە بوو.

لەم ساڵەدا لەبەغداد گرانێکی ئەوتۆ هاتە ئاراوە کەزۆرینەی بەغدادییەکان شارەکەیان بەجێهێشت.

لەم ساڵەدا ئەحمەد کوڕی یوسف کوڕی یەعقوب کوڕی بەهلولی تەنوخی ئەزرەقی ئەنباری کاتب، مرد.

لەم ساڵەدا ئەحمەد کوڕی حسەین کوڕی عەلی باوکی حامیدی مەروزی، ناسراو بەکوڕی تەبەری، فەقیهی حەنەفی کەفیقە لەباوکی حەسەنی کەرخی لەبەغداد فێر ببوو و قازی قازییەکانی خوراسان بوو، لەمانگی سەفەر/ جون مرد. ئەو پیاوێکی خۆپارێزی حەدیسبێژ بوو. حەدیسەکان بڕواپێکراوە.

لەم ساڵەدا ئیسحاق کوڕی موقتەدر باڵله باوکی محەممەد، باوکی قادر، مرد. ئەو لەساڵی ٩٢٩/٣١٧ زایینی چاوی بەدنیا هەڵهێنا. کوڕی قادر کە لەو کاتەدا فەرمانڕەوا بوو، لەسەر جەنازەکەی ئەو نوێژی خوێند.

لەم ساڵەدا باوکی عەلی حەسەن کوڕی ئەحمەد کوڕی عەبد غەفاری فارسی نەحوی، نووسەری کتێبی (ایضاح) کەساڵەکانی تەمەنی لەنەوەد گوزەری کردبوو، مرد. دەڵێن یەکێك لەشوێنکەوتەکانی موعتەزیلە بوو.

لەم ساڵەدا باوکی ئەحمەد محەممەد کوڕی ئەحمەد کوڕی حسەین کوڕی غەتریفی جورجانی لەمانگی ڕەجەب/ نۆڤەمبەر مرد. وتەکانی ئەو لەحەدیس بڕواپێکراوە و بەڵگەی زۆری هێناوەتەوە.

ڕووداوەكانی ساڵی سێسەد و حەفتا و حەوتی كۆچی(٩٨٧و٩٨٨ زایینی)

جەنگی نێوان بەدر كوڕی حەسنەوییە و سوپاكەی شەرەف ئەلدەولە

لـەم سـاڵەدا شـەرەف ئەلدەولـە سـوپایەكی گـەورەی بەفەرمانـدەیی قـەراتكینی جەهشیاری ڕازاندەوە.

قەراتكین سەركردە و گەورە سوپاسالاری سوپاكەی بوو. فەرمانی پێدان بۆ جەنگ لەگەڵ بەدر كوڕی حەسنەوییە بەرێكەون.

چۆنیەتییەكەی بەم شێوە بوو: شەرەف ئەلدەولە ڕقی بەدری لەدڵ گرتبوو چوونكە ئەو زیاتر خوازیاری پەیوەست بوون بەفەخر ئەلدەولە بوو. كاتێك بارودۆخی شەرەف ئەلدەولە لەبەغداد سەقامگیر و خەڵكانی ملكەچی فەرمانەكانی بوون، مەبەستی لەناو بردنی بەدری كرد. قەراتكین لەسەختگیری و ڕیسوا كردنی خەڵكان بۆ پشتیوانی كردن لەنوێنەرەكانی شەرەف ئەلدەولە – كەخۆی یەكێك لەوان بوو– زێدەڕۆیی كرد و شەرەف ئەلدەولە بەباشی زانی، بەم بیانووە قەراتكین لەبەغداد دوور بخاتەوە. ئەگەر قـەراتكین سـەركەوتنی بەدەسـت دەهێنـا، ئـاگری تـوڕەیی شـەرەف ئەلدەولـە دادەمركایەوە و ئەگەر بەدر سەركەوتنی بەدەست دەهێنا، لەشەڕ و بەڵای قەراتكین ئاسوودە دەبوو.

سوپا هێرشی كردە سەر بەدر. بەدریش سوپای ڕازاندەوە و هێزی كۆكردەوە. هەردوو سوپا لەدۆڵی قەرمیسین ڕووبەڕووی یەكبوونەوە و لەكۆتاییدا، بەدر شكستی خوارد و خۆی لەقەراتكین شاردەوە. قەراتكین و سوپاكەی گومانیان كرد بەدر ڕێگەی خۆی گرتۆتەبەر. لەئەسپەكان دابەزین و لەخێوەتەكانی خۆیان بلاو بوونەوە. هێشتا كاژێرێك تێپەڕی نەكرد كەبەدر جارێكی دیكە هێرشی برد و پەلاماریدان تا ئەو جێگەی دەرفەتی سوار بوونی ئەسپەكانی پێنەدان. ژمارەیەكی زۆری لەسوپاكەی قەراتكین كوشت و لەشكرگاكەی تالان كرد. قەراتكین و چەند كەس لەگەنجەكان ڕزگاریان بوو. قەراتكین كاتێك گەیشتە پردی نەهرەوان، مایەوە تا هەڵاتووان پەیوەستی بوون. ئەو لەگەڵ ئەوان ڕۆشتە ناو بەغداد و بەدر دەستی بەسەر كەنارەكانی چیاكان و بەشی سەرەوەی ئەو سەرزەمینەدا گرت و پێگەی بەرز بوویەوە.

قەراتكین كاتێك لەم شكستە گەڕایەوە، دووركەوتنەوەی لەدەربار، زیادی كرد و لەبەر ئەمە سوپاییەكانی بۆ ئاژاوە و هێرش كردنە سەر باوكی مەنسور كوڕی ساڵحان هاندا. ئەوان بەشێوەیەكی ناپەسەند چاویان بەوەزیر كەوت بەڵام وەزیر بەنەرمی وەڵامی دانەوە و توانی ئەوان دوور بخاتەوە. شەرەف ئەلدەولە، قەراتكین و وەزیری ئاشت كردەوە و ڕێگەی فرت و فێڵی دژی قەراتكین گرتەبەر. چەند ڕۆژ دواتر ئەوی لەگەڵ دەستەیەك لەهاوەڵانی گرت و سامانەكانی زەوت كردن. سوپاییەكان بۆ بەرگری كردن لەو شۆڕشیان كرد. شەرەف ئەلدەولە، قەراتكینی كوشت و سوپاییەكان ئارام بوونەوە. شەرەف ئەلدەولە، توغانی پەردەداری كردە سەركردەی ئەوان و هەموان ملكەچی فەرمانەكانی بوون.

ڕەوانە بوونی مەنسور كوڕی یوسف بۆ جەنگ لەگەڵ كەتامە

لەم ساڵەدا مەنسور، فەرمانڕەوای ئەفریقییە، سوپاكەی خۆی كۆكردەوە و بۆ جەنگ لەگەڵ كەتامە، ڕێگەی ئەو دیارەی گرتەبەر.

چۆنیەتییەكەی بەم شێوە بوو: عەزیز باللە ی عەلەوی بەنوێنەرایەتی خۆی، بانگەشەكەرێكی بەنازناوی باوكی فەهم وناوی حەسەن كوڕی نەسر، بۆ كەتامە ڕەوانە كرد. ئەو حەسەنی بۆ ئەو دیارە نارد تا خەڵكان بۆ ملكەچ بوون و فەرانبەری هان بدات. مەبەستی لەم كارە ئەوە بوو خەڵكانی كەتامە پەیوەستی بن و ئەو سوپایەك ڕەوانە بكات تا دژی مەنسور بجەنگن و لەئەفریقییە دووری بكەنەوە چوونكە مەنسور لەوێ سوپایەكی كۆكردبوویەوە. كاتێك باوكی فەهم گەیشتە كەتامە، پێشنیاری فەرمانبەری كردنی خەڵكانی بەعەزیز باللە كرد. شوێنكەوتەكانی باوكی فەهم فراوان بوون و پێگەی بەرز بوویەوە. مەنسور بڕیاریدا هێرشی بكاتەسەر. مەنسور پەیكی بۆ لای عەزیز باللە نارد و لەم بارودۆخە ئاگاداری كردەوە. عەزیز باللە دوو نوێنەری بۆ لای ئەو نارد و ڕێگەی توند و تیژی لەگەڵ باوكی فەهم و خەڵكانی كەتامەی لێگرت. عەزیز باللە فەرمانی بەم دوو نوێنەرەدا دوای گەیاندنی پەیامەكە بەمەنسور، ڕێگەی كەتامە بگرنەبەر.

كاتێك دوو نێردراو گەیشتنە لای مەنسور و پەیامەكەی عەزیز باللە یان پێڕاگەیاند، مەنسور جوێنی بەو دوانە و عەزیز باللە دا. ئەو دوانەیش بەشێوەیەكی توند لەگەڵ

مەنسور قسەیان کرد و مەنسور فەرمانیدا ئەو دوانە مانگی شەعبان و رەمەزان/ نۆڤەمبەر و دێسامبەر لای ئەو بمێننەوە و مۆڵەتی پێنەدان بەرەو کەتامە بڕۆن و خۆی بۆ جەنگی کەتامە و باوکی فەهم ئامادە کرد و دوای جەژنی رەمەزان، مەبەستی میلەی کرد و بڕیاریدا خەڵکەکەی کوشتار و ژن و منداڵەکانی ئەسیر بکات بەڵام خەڵکان ڕۆشتنە لای و قوڕ قوڕ گریان و فرمێسکیان لەچاو باراند. مەنسور لێیان خۆش بوو و دیواری شارەکەی وێران کرد و لەگەڵ دوو نوێنەرەکەی عەزیز باللە بەرەو کەتامە بەرێکەوت.

ئەو لەرێگە دەگەیشتە هەرکۆشك و ماڵێك، وێرانی دەکرد تا ئەوەی گەیشتە شاری سەتیف. ئەم شارە پایتەختی رێزداری خەڵکانی کەتامە بوو. خەڵکانی ئەم شارە جەنگێکی بوێرانەیان ئەنجامدا و دەرئەنجام، خەڵکانی کەتامە شکستیان خوارد و باوکی فەهم بۆ کوێستانێکی دژوار هەڵات کەخەڵکانی کەتامە لەوێ نیشتەجێ ببوون و بەمناڵەکانی ئیبراهیم ناو دەبران. مەنسور پەیکی بەدوای ئەواندا نارد و ترساندنی و داوای کرد باوکی فەهم تەسلیم بکەن. ئەوان وەڵامیان دایەوە: باوکی فەهم میوانی ئێمەیە و ئێمە تەسلیمی ناکەین بەڵام ئەگەر خۆت کەسێك بنێریت، بۆ ئەوەی قۆلبەستی بکات، رێگەی لێ ناگرین. مەنسور دەستەیەکی نارد و ئەوی گرت. دواتر ئەشکەنجەی کرد و کوشتی و پێستی هەڵکەند. سەنهاجییەکان و کۆیلەکان لەگۆشتی ئەویان خوارد. لەگەڵ ئەو ژمارەیەك لەبانگەشەکەران و گەورەکانی کەتامە کوژران. مەنسور بۆ ئەشیر گەڕایەوە و دوو نێردراوەکەی بۆ لای عەزیز باللە گەڕاندەوە. ئەم دوانە عەزیز باللە یان لەبەسەرهاتی مەنسور و باوکی فەهم ئاگادار کردەوە و وتیان: لای ئەو وحشیانەوە دێین کەمرۆڤ دەخۆن. عەزیز نوێنەرێکی دیکەی بۆ لای مەنسور نارد و رێزی گرت. خەڵاتی بۆ کرد بەڵام ناوی باوکی فەهمی نەبرد.

گەڕانەوە بۆ جەنگ

لەم ساڵەدا تەماحی بازکورد بۆ دەست بەسەردا گرتنی سەرزەمینەکانی موسڵ و دەوروبەری، دووبارە سەری هەڵدایەوە.

هۆکارەکەی ئەوە بوو: کاتێك سەعدی پەردەدار لەموسڵ مرد، شەرەف ئەلدەولە، باوکی نەسر خواشازەی بۆ موسڵ ڕەوانە کرد و سوپایەکی بۆ رازاندەوە. خواشازە نامەیەکی بۆ شەرەف ئەلدەولە نووسی و داوای هێز و توێشووی لێکرد و لەبەر ئەوەی

هێز و توێشوو، درەنگ بەدەستی گەیشت، ئەو زەوییەکانی ئەو دیارەی بەعەرەبەکانی منداڵەکانی عوقەیلدا تا ڕێگە لەهێرشی بازکورد بگرن. بازکورد هات و دەستی بەسەر توری عەبدیندا گرت بەڵام نەیتوانی خۆی بگەیێنێتە دەشت و براکەی لەگەڵ سوپایەك ڕەوانە کرد و ئەو ڕووبەڕووی عەرەبەکان بوویەوە. براکەی بازکورد، لەم جەنگەدا کوژرا و سوپاکەی هەڵات و سەربازەکان بەجەنگی یەکترەوە سەرقاڵ بوون.

لەم ناوەدا هەواڵی مەرگی شەرەف ئەلدەولە گەیشت. خواشازە بۆ موسڵ گەڕایەوە و هەموانی لەمەرگی شەرەف ئەلدەولە ئاگادار کردەوە. عەرەبە دەشتەکییەکان بەهەمان شێوە ڕێگەیان لەهاتنی بازکورد بۆ دەشت دەگرت و بازکورد لەکوێستانەکان مابوویەوە. خواشازە کاروبارەکانی خۆی ڕێکدەخست بۆ ئەوەی دووبارە لەگەڵ بازکورد بجەنگێت کەئیبراهیم و باوکی حسەین، کوڕەکانی ناسر ئەلدەولە، هاتنە لای و چەند و چۆنییەکەی بەخواستی خواوەند باس دەکەین.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا خەلیفە تائیع خوانێکی گشتی ڕێکخست و گەورەکانی وڵات هاتنە بارەگاکەی. ئەو خەڵاتی بەشەرەف ئەلدەولە بەخشی و هەردووك سوێندی وەفادارییان بۆ یەك خوارد.

لەرەجەب/ ئۆکتۆبەری ئەم ساڵە ئەمیر باوکی عەلی حسەن کوڕی فەخر ئەلدەولە مرد.

لەم ساڵەدا ساحەب کوڕی عیباد ڕۆشتە تەبەرستان و بارودۆخی ئەو ناوچەی ڕێکخست و زاڵبووان بەسەر ئەو سەرزەمینەی دەرپەڕاند و دەستی بەسەر چەندین قەڵادا گرت کەقەڵای قەریم یەك لەوان بوو. ئەو لەهەمان ساڵ گەڕایەوە.

لەم ساڵەدا ئەمیر باوکی مەنسور کوڕی کوریکەنج، فەرمانڕەوای قەزوێن، دژی فەرخ ئەلدەولە ئاڵای شۆڕشی بەرز کردەوە. فەخر ئەلدەولە بەنەرمی هەڵس وکەوتی لەگەڵ کرد و ئەمانی پێبەخشی و ڕێزی گرت. باوکی مەنسور جارێکی دیکە ملکەچی فەرمانەکانی بوو. لەرەمەزان/ دێسامبەری ئەم ساڵە لەنێوان دەیلەمییەکان و خەڵکی موسڵ ئاژاوە ڕوویدا و ژمارەیەکی زۆر کوژران. دواتر ئاشتی لەنێوان ئەوان سەقامگیر بوو.

لەم ساڵەدا تا نیوەی کانونی دووەم باران نەباری و لەعێراق و سەرزەمینەکانی دەوروبەر گرانی هاتە ئاراوە. خەڵکان دووجار بۆ باران، نوێژە بارانەیان خوێند بەڵام باران نەباری. سەرئەنجام لەحەفدەی کانونی دووەم باران باری و بی هیوایی لەناوچوو. دواتر بارینی باران بەردەوام بوو.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و حەفتا و هەشتی کۆچی(٩٨٨ و ٩٨٩ زایینی)

قۆڵبەست کردنی شوکری خزمەتکار

لەم ساڵەدا شەرەف ئەلدەولە، شوکری خزمەتکاری قۆڵبەست کرد. شوکر یەکێك لەنزیکترین کەسەکانی باوکی، عێزەد ئەلدەولە بوو کەگوێی لەوتەکانی ئەو دەگرت و بەکەسێکی بڕواپێکراوی دەزانی.

هۆکاری قۆڵبەست کرانی ئەوە بوو ئەو لەڕۆژگاری عێزەد ئەلدەولە، دەڕۆشتە لای و دەیڕەنجاند و ئەو بووە هۆی ئەوەی شەرەف ئەلدەولە لەبەغداد بۆ کرمان دوور بخرێتەوە. هەروەها کاری سەمسام ئەلدەولە لەئەستۆی شوکردا بوو و لەبەر ئەمە شەرەف ئەلدەولە، ڕقی ئەوی لەدڵ گرت. کاتێك شەرەف ئەلدەولە هاتە سەرکار، شوکر خۆی شاردەوە. شەرەف ئەلدەولە بۆ دۆزینەوەی ئەو هەوڵی زۆریدا بەڵام سەرکەوتوو نەبوو.

شوکر کەنیزێکی حەبەشی بوو کەئەوی کردبووە هاوسەری خۆی. ئەو ماوەیەك خزمەتی شوکری دەکرد. ئەم کەنیزە حەزی لەکەسێکی دیکە دەکرد و و خواردن و هەرچی بویستایە، لەکۆشکی شوکر دەبردە هەر شوێنێك کەدەیخواست. شوکر لەم پەیوەندییەی ئەو ئاگادار بوویەوە و نەیتوانی پێی ڕازی بێت و لێیدا. کەنیز تووڕە، ڕۆشتە بارەگای شەرەف ئەلدەولە و لەجێگەی شوکر ئاگاداری کردەوە. شوکریان گرت و بردیانە لای شەرەف ئەلدەولە. شەرەف ئەلدەولە مەبەستی کوشتنی ئەوی کرد بەڵام نەحریری خزمەتکار نێوەنجیگەری کرد وشەرەف ئەلدەولە ئەوی بەنەحریر بەخشی. دواتر شوکر داوای مۆڵەتی ڕۆشتن بۆ ماڵی خوای لێکرد وشەرەف ئەلدەولە مۆڵەتی پێدا. ئەو سەرەتا ڕۆشتە مەککە و دواتر ڕێگەی میسری گرتەبەر و لەوێ پێگەی بەرز بوویەوە و بەخواستی خواوەند، دواتر ئاماژەی پێدەدەین.

دوورخستنەوەی بەکجور لەفەرمانڕەوایەتی دیمەشق

لەم ساڵەدا بەکجور لەفەرمانڕەوایەتی دیمەشق دوورخرایەوە.

هۆکاری دوورخستنەوەکە ئەوە بوو ئەو لەدیمەشق خراپەکاری دەکرد و کردەوە نەشیاوەکانی ئەنجام دەدا. یەعقوب کوڕی کلّسی وەزیر خۆی لەو دوور دەخستەوە

و گومانی لەبەکجور دەکرد. جیاواز لەوەی ئەو بەلای -ئامارژەمان پێدا- بەسەر هاوەلانی ئەودا هێنا کەباسمان کرد. کاتێك هەواڵی کردەوەکانی ئەو لەگەڵ خەڵکانی دیمەشق بەیەعقوبی وەزیر گەیشت، بۆ دوورخستنەوەی ئەو هەوڵیدا و لای عەزیز باللە خراپەی ئەوی هێنایە سەرزمان. عەزیز باللە بەوتەکانی رازی و سوپایەکی لەمیسرەوە بەفەرماندەیی مونیری خزمەتکار ڕەوانەی شام کرد.

بەکجور، عەرەبە دەشتەکییەکان و کەسانی دیکەی کۆکردەوە و ڕووی کردە گۆڕەپانی جەنگ. ئاگری جەنگ بڵێسەی سەند و بەکجور و سوپاکەی شکستیان خوارد. بەکجور لەهاتنی نەزاڵ، فەرمانڕەوای تەرابلوس نیگەران بوو چوونکە لەمیسرەوە نامەیان بۆ نووسیبوو هاوکاری مونیر بکات. کاتێك بەکجور شکستی خوارد، ترسا لەوەی نەزاڵ بگات و قۆڵبەستی بکات. بەکجور، پەیکی بۆ لای دوژمن نارد و داوای ئەمانی کرد و لەبەرابەردا، شارەکەی بەوان سپارد. مونیر رازی بوو. ئەو سامانی خۆی هەڵگرت و بەرێکەوت و هیچ ناوونیشانێکی لەخۆی بەجێنەهێشت تا میسرییەکان فێڵی لێ نەکەن. ئەو ڕووی کردە ڕەققە و دەستی بەسەر ئەو شاردا گرت و مونیر فەرمانڕەوایەتی دیمەشقی گرتەدەست و دانیشتووانی ئەو شارە بەهاتنی ئەو شادمان بوون. بەخواستی خوا لەگێڕانەوەی ڕووداوەکانی ساڵی ٩٩١/٣٨١ زایینی پاشماوەی بەسەرهاتی بەکجور و چۆنیەتی کوژرانی ئەو باس دەکەین.

سەرکەوتنی ئەسفەر بەسەر قەرەمتییەکان

لەم ساڵەدا پیاوێك بەناوی ئەسفەر لەمناڵەکانی مونتەفیق دەستەیەکی کۆکردەوە و لەگەڵ قەرەمتییەکان جەنگی. لەو جەنگەدا سەرکردەی قەرەمتییەکان کوژرا و سوپاکەی هەڵاتن و ژمارەیەك لەوان کوژران و ئەسیر کران.

ئەسفەر ڕێگەی ئەحسای گرتەبەر و قەرەمتییەکان لەوێ سەنگەریان گرت. ئەو ڕێگەی قەتیفی گرتەبەر و هەموو ئەو کۆیلە و چوارپێ و سامانەی تالانی کردبوو، لەگەڵ خۆی بردییە بەسرە.

گێڕانەوەی کردەوەیەکی چاکە

لەسەرەتای موحەرەم/ ئاوریلی ئەم ساڵە، ساحەب کوڕی عیباد، دینارێکی بەفەخر ئەلدەولە پێشکەش کرد کەکێشەکەی هەزار مسقاڵ بوو، لەدیوێکی سکەکە نووسرابوو:

و احمر يحكى الشمس شكلا و صورة	فأوصافه مشتقة من صفاته
فان قيل دينار فقد صدق اسمه	و ان قيل الف كان بعض سماته
بديع و لم يطبع على الدهر مثله	و لا ضربت اضرابه لسراته
فقد ابرزته دولة فلكية	اقام بها الاقبال صدر قناتة
و صار الى شاهانشاه انتسابه	علة انه مستصغر بطول حياته
تانق فيه عبده و ابن عبده	و غرس اياديه، و كافى كفاته

واتاکەی: سووربارێکە لەبوون و نوما هاوشێوەی هەتاوە و شێوەی لەسرشتەکانییەوە وەرگیراوە. ئەگەر بەدینار ناوی ببەن، راستیان وتووە و ئەگەر بەهەزاری بزانن، بەشێکی ئەویان زانیوە. دینارێکە سەرسوڕهێنەر کە نە لەرۆژگار و نەبۆ گەورەکانی رۆژگار هاوشێوەی لێدراوە. ئەم دینارە حکومەتێکی ئاسمانی هێناویەتییە بوون، حکومەتێك کەبەخت و شانس ئامێزی بۆ کردۆتەوە. ڕەچەڵەکی فەخر ئەلدەولە بەشای شاکان دەگات، کەسێکی وەك کەدنیاخوازەکان بەهیچ لەقەڵەم دەدات. ئەم دینارە ئەوەمان نیشان دەدات کەهاوشێوەی کێشەکەی چەندین ساڵ دەمێنێتەوە و ئەمە مژدەی تەمەنی درێژی فەخر ئەلدەولە بەجیهان دەدات. بەندە و بەندەزادەی فەخر ئەلدەولە و دەست پەروەردە و نزیکترین هاورێی ئەو، لەم دینارەدا، خۆی نیشان داوە.

لەڕوویەکی دیکەی ئەم سکە، سوڕەی اخلاص و نازناوی خەلیفە تائیع لله و نازناوی فەخر ئەلدەولە و ناوی جورجان دەبینرا.

(دولە فلكيە) (کە لەم هۆنراوەدا ئاماژەی پێدراوە) لەنازناوی فەخر ئەلدەولە وەرگیراوە کە فلك الامة بوو و (كافى كفاته) نازناوی ساحەب کوڕی عیبادە کە(كاف الكفاة) بوو.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا لەسەرزەمینی چیاکان بەبەردەوامی باران دەباری و هەورەبروسکە ئاسمانی داگرتبوو. تەرزەی گەورە باری و دۆڵەکان پڕ ئاو و ڕووبار و چاڵاوەکانیش بەهەمان شێوە لێوانلێو بوون لەئاو. ماڵەکان وێران بوون و قەناتەکان بەبەرد و گڵ پڕ بوونەوە و ڕێگەکان بەستران.

لەم ساڵەدا نەسر کوڕی حەسەن کوڕی فیرزان لەدامغان دژی فەخر ئەلدەولە ئالأی شۆڕشی بەرز کردەوە. فەخر ئەلدەولە، ئەحمەد کوڕی سەعیدی شەبیبی خوراسانی لەگەڵ سوپایەك لەدەیلەمییەکان لەڕەی بۆ ڕووبەڕوو بوونەوەی ئەو ڕەوانە کرد تا ڕووبەڕووی نەسر ببێتەوە. نەسر کاتێك بینی، جەنگ و ڕووبەڕوو بوونەوە لەگەڵ ئەحمەد دژوارە، نامەیەکی بۆ فەخر ئەلدەولە نووسی و ملکەچ بوونی خۆی نیشاندا. فەخر ئەلدەولە ڕازی و ئەوی لەسنوورەکەیدا هێشتەوە.

لەم ساڵەدا ئەمیر باوکی عەلی کوڕی فەخر ئەلدەولە لەمانگی ڕەجەب/ ئۆکتۆبەر مرد.

لەم ساڵەدا لەبەسرە و بوتەیحە لەبەر گەرمای زۆر، کۆلێرا دەرکەوت و ژمارەیەکی زۆر لەخەڵکان مردن تا ئەو جێگەی کۆڵان و گەڕەکەکان لەجەنازەکان لێوانلێو بوو.

لەپێنجی شەعبان/ نۆزدەی نۆڤەمبەری ئەم ساڵە، دوای نیمەڕۆ گێژەڵووکە تەنگی بەخەڵکان هەڵچنی و لەفەم ئەلسولح تۆفانێکی گەورە هەڵیکرد و بەشێکی مزگەوتی شارەکەی وێران کرد و ژمارەیەك لەخەڵکی لەناو برد. ژمارەیەکی زۆر لەکەشتییەکان و سەرنشینەکانی نغرۆ بوون و بەلەمی چوارپێکان لەشوێنەکانیان هەڵکەنران.

لەم ساڵەدا ئەبوبەکر محەممەد کوڕی ئەحمەد کوڕی محەممەد کوڕی یەعقوبی موفید مرد. ئەو حەدیس بێژێکی گەورە بوو. لەساڵی ٢٨٤/٨٩٧ زایینی چاوی بەدنیا هەڵهێنا.

لەم ساڵەدا باوکی حامید محەممەد کوڕی محەممەد کوڕی ئەحمەد کوڕی ئیسحاق حاکمی نەیشابوری لەمانگی ڕەبیع الاوەل/ جون مرد. ئەو چەندین نوسراوی لەخۆی بەجێهێشتووە.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و حەفتا و نۆی کۆچی (٩٨٩ و٩٩٠ زایینی)

کوێر کردنی چاوەکانی سەمسام ئەلدەولە

نەحریری خزمەتکار بەردەوام شەرەف ئەلدەولەی هان دەدا بۆ ئەوەی سەمسام ئەلدەولەی برای بکوژێت بەڵام شەرەف ئەلدەولە بەم کارە ڕازی نەدەبوو. کاتێك شەرەف ئەلدەولە نەخۆش کەوت، نەحریر لەسەر مەبەستەکەی خۆی پێداگری کرد و بەشەرەف ئەلدەولەی وت: فەرمانڕەوایی بەزیندوو مانەوەی سەمسام ئەلدەولە زیانی بەردەکەوێت، ئەگەر نایکوژیت، چاوەکانی کوێر بکە. شەرەف ئەلدەولە، محەممەدی شیرازی فەڕاشی بۆ ئەنجامدانی ئەم فەرمانە بۆ لای سەمسام ئەلدەولە نارد، بەڵام پێش ئەوەی محەممەدی فەڕاش بگاتە لای سەمسام ئەلدەولە، شەرەف ئەلدەولە مرد. کاتێك فەڕاش گەیشتە ئەو قەڵای سەمسام ئەلدەولە لەوێ زیندانی بوو، لەکوێر کردنی ئەو چاوی پۆشی و لەوێ لەگەڵ باوکی قاسم عەلا کوڕی حەسەنی نازر، ڕاوێژی کرد و ئەو بۆ ئەنجامدانی فەرمانەکە هانیدا. محەممەدی فەڕاش چاوی ئەوی کوێر کرد لەکاتێکدا سەمسام ئەلدەولە بەردەوام دەیوت: کەس جگە لەعەلا منی کوێر نەکرد چوونکە ئەو فەرمانی پاشایەکی مردووی ئەنجامدا.

مەرگی شەرەف ئەلدەولە و فەرمانڕەوایی بەها ئەلدەولە

لەسەرەتای جومادی الاخرە/ شەشی سێپتامبەری ئەم ساڵە، فەرمانڕەوا، شەرەف ئەلدەولە باوکی فوراس شیرزیل کوڕی عێزەد ئەلدەولە بەهۆی نەخۆشی کەم ئاوی مرد. جەنازەی ئەویان بردە لای ئارامگای عەلی کوڕی ئەبی تالیب و بەخاکیان سپارد. ئەو دوو ساڵ و هەشت مانگ فەرمانڕەوایەتی عێراقی کرد. لەکاتی مەرگ، تەمەنی بیست و هەشت ساڵ و پێنج مانگ بوو.

کاتێك نەخۆشییەکەی تەنگی پێ هەڵچنی، باوکی عەلی بۆ سەرزەمینی فارس ڕەوانە کرد و گەنجینەی فراوان و توێشوو و هێزی فراوان و ژمارەیەکی زۆر

لەتورکەکانی لەگەڵ ئەو نارد. کاتێک هاوەڵانی شەرەف ئەلدەولە لەچاکبوونەوەی ئەو بێ هیوا بوون، گەورەکان لەدەوری کۆبوونەوە و داوایان لێکرد کەسێک وەک فەرمانڕەوای ئەوان دەستنیشان بکات. شەرەف ئەلدەولە وتی: من گرفتار لەوەم داواکەی ئێوە ئەنجام بدەم. ئەوان داوایان لێکرد تا ڕۆژی چاکبوونەوەی، بەها ئەلدەولە باوکی نەسر وەک فەرمانڕەوای ئەوان دەستنیشان بکات تا خەڵکان بپارێزێت و ڕێگە لەدروست بوونی ئاژاوە بگرێت. شەرەف ئەلدەولە ئەو کارەی کرد. بەها ئەلدەولە سەرەتا رازی نەبوو بەڵام دواتر ملکەچ بوونی بۆ فەرمانی براکەی نیشاندا.

کاتێک شەرەف ئەلدەولە مرد، بەها ئەلدەولە، جڵەوی کاروباری وڵاتی گرتەدەست و پرسەی بۆ براکەی گێڕا. خەلیفە تائیع بۆ دڵنەوایی کردنی بەها ئەلدەولە، ڕۆشتە زەبزەب. بەها ئەلدەولە پێشوازی لێکرد و سەری کوڕنوشی دانەواند. خەلیفە ڕۆشتە ماڵەکەی و خەڵاتی فەرمانڕەوایەتی بەبەها ئەلدەولە بەخشی. بەها ئەلدەولە، باوکی مەنسور کوڕی ساڵحانی وەک وەزیری خۆی دەستنیشان کرد.

ڕۆشتنی ئەمیر باوکی عەلی کوڕی شەرەف ئەلدەولە بۆ فارس و دەرئەنجامی کاری ئەو لەگەڵ سەمسام ئەلدەولە

کاتێک نەخۆشی شەرەف ئەلدەولە تەشەنەی سەند، کوڕەکەی، ئەمیر باوکی عەلی ئامادە و لەگەڵ دایک و کەنیزەکانی بەرەو فارس ڕەوانەی کرد و زۆربەی سامانەکان، گەوهەر وکەرەستەکانی جەنگی لەگەڵ ئەوان نارد. کاتێک ئەمیر باوکی عەلی گەیشتە بەسرە، لەمەرگی شەرەف ئەلدەولە ئاگادار بوویەوە. ئەو هەموو سامانەکەی لەڕێگەی دەریاوە بۆ ئەرجان نارد و خۆی بەخێرایی بەرەو ئەو شارە بەرێکەوت. تورکەکان لەوێ لەدەوری کۆبوونەوە و هەموویان ڕێگەی شیرازیان گرتەبەر. کارگوزاری ئەو دیارە، باوکی قاسم عەلا کوڕی حەسەن نامەی بۆ نووسین تا خۆیان بەشارەکە بگەیێنن و شارەکەی بەوان سپارد. پاسەوانانی ئەو قەڵایەی

سەمسام ئەلدەولە و براکەی تیا زیندانی کرابوو، ئەو دوانەیان لەگەڵ فولاد رزگار کرد و ئەوان ڕێگەی سیرافیان گرتەبەر.

ژمارەیەکی زۆر لەدەیلەمییەکان پەیوەستی سەمسام ئەلدەولە بوون وئەمیر باوکی عەلی بەرەو شیراز بەڕێکەوت و لەوێ لەناو تورکەکان و دەیلەمییەکان ئاژاوە سەریهەڵدا. ئەمیر باوکی عەلی لەماڵەکەی هاتەدەر و ڕۆشتە ئوردووگای تورکەکان. دەیلەمییەکان خۆیان کۆکردەوە و بڕیاریاندا بیگرن و تەسلیم بەسەمسام ئەلدەولەی بکەن بەڵام بینیان ڕۆشتۆتە لای تورکەکان. دەیلەمییەکان جوێنبارانی تورکەکانیان کرد و جەنگ و ئاژاوە چەند ڕۆژێك لەنێوان ئەوان بەردەوام بوو.

دواتر باوکی عەلی و تورکەکان هێرشیان کردە سەر فەسا و دەستیان بەسەردا گرت و سامانەکانیان تالآن و دەرفەتی جووڵەیان بەدەیلەمییەکانی ئەو سەرزەمینە نەدا و کەرەستەکانی جەنگی ئەوانیان کۆکردەوە و خۆیان پێ بەهێز کرد.

باوکی عەلی ڕۆشتە ئەرجان و تورکەکان بۆ شیراز گەڕانەوە و لەگەڵ سەمسام ئەلدەولە و دەیلەمییەکان دژی ئەو جەنگان وشارەکەیان تالآن کرد و بۆ لای باوکی عەلی لەئەرجان گەڕانەوە و ماوەیەك لای ئەو مانەوە.

لەم کاتەدا پەیکێك لەلایەن بەها ئەلدەولە هاتە لای باوکی عەلی و لەپەیامی بەها ئەلدەولە ئاگاداری کردەوە. بەها ئەلدەولە ڕێزی لەباوکی عەلی گرت و بەڵێنی پێدا بەڵام بەنهێنی لەگەڵ تورکەکان ئاخاوت و ڕێزی گرتن و تەماحی خستنە بەردەم. ئەوانیش ڕۆشتنی باوکی عەلی بۆ لای بەها ئەلدەولەیان بەپەسەند کراو زانی. باوکی عەلی بۆ لای ئەو بەڕێکەوت و لەنیوەی جومادی الاخرەی ٣٨٠/دوانزەی سێپتامبەری٩٩٠ لەواست چاوی بەبەها ئەلدەولە کەوت. بەها ئەلدەولە ئەوی لای خۆی جێگە کردەوە و ڕێزی گرت. دواتر چەند ڕۆژێك ئەوی پشتگوێ خست و سەرئەنجام قۆلبەستی کرد و ماوەیەك دواتر کوشتی. لەم کاتەدا بەها ئەلدەولە ڕێگەی ئەهوازی گرتەبەر تا خۆی بەسەرزەمینی فارس بگەیێنێت.

ئاژاوەی تورکان و دەیلەمییەکان لەبەغداد

لەم ساڵەدا لەنێوان تورکەکان و دەیلەمییەکان لەبەغداد ئاژاوە سەریهەڵدا و جەنگی نێوان ئەوان پێنج رۆژ درێژەی کێشا و بەها ئەلدەولە لەماڵەکەی خۆی بۆ سەقامگیر کردنی ئاشتی نامەی بۆ نووسین بەڵام کەس گوێی لەوتەکانی ئەو نەدەگرت و ژمارەیەك لەنێردراوەکان کوژران.

لەم کاتەدا بەها ئەلدەولە لەماڵەکەی خۆی ڕۆشتەدەر و لەگەڵ تورکەکان جەنگی. ئاگری جەنگ بڵێسەی سەند و خراپەکاری بڵاو بوویەوە و ئەو دووبارە سازی ئاشتی ژەنی و ڕێگەی سازانی لەگەڵ تورکەکانی گرتەبەر و نامەی بۆ دەیلەمییەکان نووسی و بارودۆخی نێوان ئەوان سەقامگیر بوو و سوێندیان خوارد. ئەم جەنگە دوانزە رۆژ درێژەی کێشا.

دواتر دەیلەمییەکان بڵاوەیان لێکرد و دەستە دەستە شوێن کاری خۆیان کەوتن. دەستەیەك لەوان دوورخرانەوە و ژمارەیەکیان قۆلبەست و زیندانی کران و هێزیان لەدەستدا و بەپێچەوانەوە تورکەکان بەهێز و پێگەیان بەرز بوویەوە.

ڕۆشتنی فەخر ئەلدەولە بۆ عێراق و دەرئە نجامەکەی

لەم ساڵەدا فەخر ئەلدەولە کوڕی رۆکن ئەلدەولە لەڕەی بەرەو هەمەدان بەرێکەوت تا خۆی بەعێراق بگەیێنێت و فەرمانڕەوایەتی ئەو سەرزەمینە بگرێتەدەست.

هۆکاری ئەم جموجۆڵە ئەوە بوو ساحەب کوڕی عیباد، عێراق بەتایبەتی بەغدادی خۆش دەویست و دەیویست بەغداد ئاوەدان بکاتەوە و چاوەڕوانی ئەم دەرفەتە بوو. کاتێك شەرەف ئەلدەولە مرد، زانی کاتی هاتووە. کەسانێکی هەڵبژارد تا تەماحی فەرمانڕەوایەتی عێراق لەروانگەی فەخر ئەلدەولە برازێننەوە و گرتنی ئەم وڵاتەی بەکارێکی ئاسان بێننە بەرچاو. ساحەب، خۆی لەترسی دواهاتەکانی ئەم کارە، هیچی نەدەکرد تا ئەوەی فەخر ئەلدەولە پێی وت: بۆچوونی تۆ لەمبارەوە چییە؟ ساحەب لەوەڵامدا ئەمەی بەبەختی بەرزی فەخر ئەلدەولە لەقەڵەمدا کەکارەکانی بۆ ئاسان دەکات. ئەو عێراقی بەگەورە وەسف

کرد. فەخر ئەلدەولە خۆی ئامادە و ڕێگەی هەمەدانی گرتەبەر. لەم کاتەدا بەدر کوڕی حەسنەوییە پەیوەستی بوو و دەبیس کوڕی عەفیفی ئەسەدی مەبەستی پەیوەست بوون بەوی کرد. بڕیاردرا ساحەب کوڕی عیباد و بەدر لەم ڕێگەوە بەرەو عێراق بڕۆن و فەخر ئەلدەولە لەرێگەی خوزستانەوە. کاتێك ساحەب بەرێکەوت، فەخر ئەلدەولەیان لەو ترساند کەئەگەری هەیە دڵنەوایی منداڵەکانی عێزەد ئەلدەولە بکات و ئەوان بۆ فەرمانڕەوایەتی بگەڕێنێتەوە. ئەو ساحەبی گەڕاندەوە و لەگەڵ خۆی ئەوی بۆ ئەهواز برد و فەرمانڕەوایەتی شارەکەی گرتەدەست و دژایەتی و ناسازگاری سوپای ئەهوازی کرد و بارودۆخی لێ دژوار کردن و مانگانەی پێنەدان، خەڵکان گومانی خراپیان لێکرد و سوپاکەیشی هەستیان بەم بەدگومانییە کرد و وتیان: ئەو، ئەو کاتەی بەخواستەکانی خۆی بگات، ئەو بەڵایش بەسەر ئێمەدا دێنێت، لەبەر ئەمە سستییان لەخۆیان نیشاندا. ساحەبیش لەو تۆمەتانەی بۆیان هەڵبەستبوو، پەرێشان بوو بەڵام خۆڕاگری کردە پیشە و کاروبارەکان بەبێدەنگی لەیەك پچڕان. کاتێك بەها ئەلدەولەیان لەهاتنی ئەوان بۆ ئەهواز ئاگادار کردەوە، سوپایەکی بۆ جەنگی ئەوان ڕەوانە کرد و رووبەرووی سوپای فەخر ئەلدەولە بوونەوە.

بەرێکەوت ئاوی رووباری کارون زیادی کرد و بووە هۆی وێران بوونی پردەکان. سوپای فەخر ئەلدەولە ئەمەی بەفریو لەقەڵەمدا و ڕێگەی هەڵاتنیان گرتەبەر. فەخر ئەلدەولە لەم ڕووداوە پەرێشان بوو. ئەو کەبەردەوام گرنگی بەبۆچوونەکانی خۆی دەدا، ئەمجارە گرنگی بەبۆچوونی ساحەبدا. ئەو پێشنیاری پێکرد ڕۆژانەی سوپاییەکان بدات و کاروباری سەربازەکان ڕێکبخات. ساحەب وتی: بۆچوونی ڕاست لەم کاتانەدا ئەوەیە پارە بدەیت و سوپاییەکان لەدژواری ڕزگار بکەیت، ئەگەر تۆ پارە بدەیت، بەڵێن دەدەم دوای یەك ساڵ، چەند بەرابەر بەدەست بێنیت. فەخر ئەلدەولە ئەو کارەی نەکرد و ژمارەیەکی زۆر لەسوپاییەکانی ئەهواز لەدەوری بڵاوەیان لێکرد و کێشەکانی زیاتر و زیاتر بوون. بەناچاری بۆ ڕەی گەڕایەوە و لەرێگە ژمارەیەك لەسەرکردەکانی ڕازی گرت و هاوەڵانی بەها ئەلدەولە ئەهوازیان خستە ژێر فەرمانی خۆیان.

هەلاتنی قادر باللە بۆ بوتە یحە

لەم ساڵەدا قادر باللە لەدەستی خەلیفە تائیع بۆ بوتەیحە هەلات و لەوێ پەنای گرت.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: کاتێك ئیسحاق کوڕی موقتەدر، باوکی قادر، مرد، قادر و خوشکەکەی لەسەر پارچە زەوییەك ناسازگاری و دژایەتی یەکتریان کرد. لەم کاتەدا خەلیفە تائیع نەخۆش کەوت و دوای ماوەیەك باشبوویەوە و خوشکەکەی قادر لای تائیع باللە خراپەی ئەوی هێنایە سەرزمان و وتی: قادر ئەو کاتەی تۆ نەخۆش بووی، بۆ بەدەست هێنانی خەلافەت هەوڵی دەدا. تائیع گومانی لەقادر کرد و باوکی حەسەن کوڕی نوعمانی لەگەڵ دەستەیەك بۆ گرتنی ئەو ڕەوانە کرد. قادر لەم کاتەدا لەحەریمی تاهیری بوو. ئەوان بۆ گرتنی قادر لەرێگەی ئاوەوە ڕۆشتن.

قادر لەخەودا بینیبووی وەك بڵێی پیاوێك ئەم ئایەی بۆ دەخوێنێتەوە: ((کەسانێك کەخەڵکان پێیان وتن: خەڵکان بۆ جەنگی ئێوە کۆبوونەتەوە، لەوان بترسن، بەلأم ئەم وتەیە، ئیمانی ئەوانی زیاتر کرد و وتیان: خواوەند بۆ ئێمە بەسە و باشترین پشتیوانە.))[8]

ئەم خەوەی بۆ کەسەکانی گێڕایەوە و زیادی کرد: لەو کەسەی شوێنپێی من هەڵدەگرێت، دەترسم. لەم کاتەدا هاوەڵانی خەلیفە تائیع هاتن و بەدوای ئەودا گەڕان. قادر ویستی جلەکانی بپۆشێت بەلأم مۆڵەتیان پێنەدا. ژنەکان بەزۆر لەدەست سەربازەکان رزگاریان کرد و ئەو لەماڵەکەی ڕۆشتەدەر و خۆی شاردەوە. دواتر بەرەو بوتەیحە بەرێکەوت و ڕۆشتە بارەگای موهەزیب باللە. موهەزیب رێزی گرت و پارێزگاری کردنی گرتە ئەستۆ و لەخزمەت کردنی ئەو زێدەڕۆیی کرد. قادر لای ئەو مایەوە تا خەلافەتی گرتەدەست. کاتێك لەسەر تەختی خەلافەت دانیشت، ئەم ئایەی لەسەر ئەنگوستیلەکەی خۆی نووسی : ((حسبنا الله و نعم الوكيل)

---

[8]- آل عمران/ ١٧٣ الذين قال لهم الناس ان الناس قد جمعوا لكم فاخشوهم فزادهم ايمانا و قالوا حسبنا الله و نعم الوكيل.

گەڕانەوەی منداڵەکانی حەمدان بۆ موسڵ

لەم ساڵەدا باوکی تاهیر ئیبراهیم و باوکی عەبدوللە حسەین، دوو کوڕەکەی ناسر ئەلدەولە کوڕی حەمدان، دەستیان بەسەر موسڵدا گرت.

هۆکارەکەی ئەوە بوو ئەم دووانە لەبەغداد خزمەتی شەرەف ئەلدەولەیان دەکرد. کاتێك شەرەف ئەلدەولە مرد و بەها ئەلدەولە هاتە سەرکار، داوای مۆڵەتیان کرد تا بەرەو موسڵ بڕۆن. بەها ئەلدەولە مۆڵەتی پێدان و ئەوان ڕێگەی موسڵیان گرتەبەر. سەرکردەکانی بەها ئەلدەولە هەستیان بەناڕاستی ئەم کارە کرد. بەها ئەلدەولە نامەیەکی بۆ خواشازە کارگوزاری موسڵ نووسی و فەرمانی پێدا ئەو دوانە لەشارەکە دوور بخاتەوە. خواشازە پەیکی بۆ لای ئەوان نارد و داوای لێکردن شارەکە بەجێبێڵن. ئەوان بەنەرمی وەڵامیان دایەوە و لەولا بەخێرایی ئەسپیان غاردا و لەدێری ئەعلا لەدەرەوەی موسڵ ئوردوویان لێدا.

دانیشتووانی موسڵ کاتێك لەم هەواڵە ئاگادار بوونەوە، هێرشیان کردە سەر تورك و دەیلەمییەکان و سامانی ئەوانیان تالان کرد و بۆ پەیوەست بوون بەمنداڵەکانی حەمدان بەرێکەوتن. دەیلەمییەکان بۆ ڕووبەڕوو بوونەوەی ئەوان هاتنە گۆڕەپانی جەنگ بەڵام لەمنداڵەکانی حەمدان و خەڵکانی موسڵ شکستیان خوارد و ژمارەیەکی زۆریان لێ کوشتن و کەسانی دیکە لەکۆشکی فەرمانڕەوایەتی بۆست نیشتەجێ بوون.

موسڵییەکان بڕیاریاندا بیانکوژن و لەشەڕی ئەوان خۆیان ئاسوودە بکەن بەڵام منداڵەکانی حەمدان ڕێگەی ئەو کارەیان لێگرتن و خواشازە و هاوەڵانی ئەویان بۆ بەغداد نارد و خۆیان لەموسڵ مانەوە. عەرەبەکان بەزۆری پەیوەستیان دەبوون.

ناسازگاری کەتامە لەگەڵ مەنسور

لەم ساڵەدا پیاوێکی دیکە لەکەتامە دەرکەوت بەناوی باوکی فەرەج و کەس نەیزانی خەڵکی کوێیە. ئەو گومانی دەکرد باوکی منداڵی قائیمی عەلەوییە و باوەگەورێی مۆعیز لدین الله یە. زیاتر لەباوکی فەهم هەوڵیدا و خەڵکانی کەتامە لەدەوری کۆبوونەوە. ئەو کوس و تەپڵەکانی هێنایەدەنگ و سکەی لێدا و لەنێوان

ئـەو و جێگـری مەنـسور و سـوپاکەی لەشـاری میلـە و سـەتیف چـەندین جـەنگ ڕوویدا. مەنسور لەگەڵ سوپایەك هێرشی کردەسەر. ئەویش سوپای کەتامەی بۆ ڕووبەڕوو بوونەوەی مەنسور بردە گۆڕەپانی جەنگ. لەنێوان دوو سوپا، جەنگی مەترسیدار ڕوویدا و سەرئەنجام، باوکی فەرەج و سوپای کەتامە شکستیان خوارد و ژمارەیەکی زۆریان کوژران. باوکی فەرەج لەئەشکەوتی چیایەك خۆی شاردەوە. دوو گەنجی هـاوڕێی هێرشـیان کردەسـەر و ئەویان گـرت و بردیانـە لای مەنـسور. مەنسور شادمان و بەقێزەونترین شێوە ئەوی کوشت.

مەنـسور هـەموو ناوچـەکانی کەتامـەی لەسـوپا لێوانلێـو کـرد و کارگوزارەکـانی خۆی لـەو سـەرزەمینە بڵاو کـردەوە. پێش ئـەو هیچ کارگوزارێك نەڕۆشـتبووە ئـەو سـەرزەمینە. مەنـسور بـاجی ئـەو سـەرزەمینەی کـۆکردەوە و بـارودۆخی لەخـەڵکان دژوار کرد.

مەنـسور بـۆ شـاری ئەشـیر گەڕایـەوە و لـەوێ سـەعید کـوڕی خـەزرونی زەنـاتی ڕۆشتە لای. باوکی سەعید لەساڵی ٩٧٥/٣٦٥ زایینی دەستی بەسەر سەجلماسەدا گرتبوو. سەعید ملکەچی خۆی بۆ فەرمانەکانی مەنسور نیشاندا و ببووە یەکێك لەکەسە نزیکەکانی ئەو و لای مەنسور پێگەیەکی بەرزی پێبڕابوو. ڕۆژێك مەنسور پێی وت: ئەی سەعید! ئایا کەس بەخشندەتر لەمن دەناسیت؟ لەو کاتـەدا مەنـسور سـامانێکی زۆری خـستبووە بەردەسـتی سـەعید. سـەعید وتـی: بـەڵێ، مـن لـەتۆ بەخشندەترم. مەنسور وتی: چۆن؟ سەعید وتی: چوونکە تۆ پارەت بەمن بەخشی و من گیـانی خـۆم. مەنـسور ئـەوی کـردە فـەرمانڕەوای تونبـە و یـەکێك لەکچەکانی سەعیدی کردە هاوسەری یەکێك لـەکوڕەکانی. دەسـتەیەك لەکەسـەکان، مەنـسوریان بۆ ئـەم کـارە سـەرکۆنە کـرد. مەنـسور لـەوەڵامی ئەوانـدا وتـی: بـاوك و باوەگـەورێم بەزۆری شمـشێر ئـەوانیان ملکـەچ دەکـرد بـەڵام مـن هەرکەسێك ڕمێکم بۆ بهاوێت، هەمان ڕمی بۆ دەهاوم تا خۆشەویستی من لەدڵی جێگیر ببێت.

سەعید بۆ لای بنەماڵەکەی خۆی گەڕایەوە و تا ساڵی ٩٩١/٣٨١ مایەوە و دواتـر سـەردانی مەنـسوری کـرد. سـەعید چـەند ڕۆژێـك نـەخۆش کـەوت و لەسـەرەتای ڕەجـەبی ئـەم سـاڵە/ پێنجـی ئۆکتۆبـەر کۆچـی دوایـی کـرد. ئەوسـا فلفـل کـوڕی

سەعید ڕۆشتە بارەگای مەنسور و مەنسور ڕێزی گرت و پارەیەکی زۆری خستە بەردەست و ئەوی لەجیاتی باوکی وەك فەرمانڕەوای تونبە دەستنیشان کرد.

ناسازگاری مامی مەنسور لەگەڵ مەنسور

لەم ساڵەدا باوکی بەهار، مامی مەنسور کوڕی یوسفی بولکین، فەرمانڕەوای ئەفریقییە، ناسازگاری مەنسوری کرد چوونکە مەنسور ئەوەی کردبوو کەسرشتی ڕێزداری باوکی بەهار نەیتوانی پێی رازی بێت. مەنسور هێرشی کردە سەر مامەکەی خۆی لەتاهەرت بەڵام مامی و بنەماڵەکەی و هاوەڵانی ئەو شارەیان بەرەو رۆژئاوا بەجێهێشت. سوپاکەی تاهرەت ڕۆشتە تاهەرت و تالانی کرد. دانیشتووانی تاهەرت داوای ئەمانیان بەرز کردەوە و ئەمانی پێبەخشین. ئەو شوێنپێی مامی هەڵگرت تا ئەوەی حەڤدە مەنزڵ لەتاهەرت دوورکەوتەوە و سوپاییەکان گرفتاری سەختی و دژوار بوونەوە.

مامی مەنسور مەبەستی زیری کوڕی عەتییە، فەرمانڕەوای فاسی کرد. زیری ڕێزی گرت و پێگەیەکی بەرزی پێبەخشی و سوپاییەکانی ئەو بەردەوام بەشێوەیەکی لەناکاو هێرشیان دەکردە سەر سنووری دەسەڵاتی مەنسور.

ئەوان لەساڵی ٩٩١/٣٨١ زایینی مەبەستی هێرش کردنە سەر کەنارەکانی فاسیان کرد بەڵام گرفتاری سوپاکەی مەنسور بوون و سوپاکەی مەنسور سەرکەوتنیان بەدەست هێنا. باوکی بەهار پەشیمان بوویەوە و گەڕایەوە بۆ بارەگای مەنسور. مەنسور ڕێزی گرت و دووبارە لەبەخشیینەکانی ئەو کەڵکی وەرگرتەوە و هەموو نیازەکانی بۆ دابین کرد.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا بەها ئەلدەولە، باوکی حەسەن محەممەد کوڕی عومەری عەلەوی کوفی گرت. ئەو لەرۆژگاری شەرەف ئەلدەولە پێگەیەکی بەرزی بەدەست هێنابوو و پارەیەکی فراوانی لەبەردەستا بوو. کاتێك بەها ئەلدەولە هاتە سەرکار، باوکی حەسەنی موعەلیم خراپەی ئەوی هێنایە سەرزمان و تەماحی گرتنی سامان و زەوییەکانی ئەوی خستە بەردەم بەها ئەلدەولە. سامانەکەی لەبەر چاوی بەها ئەلدەولە فراوان و ئەوی قۆلبەست کرد.

لەم ساڵەدا بەها ئەلدەولە خەراجی لەوەرگەکانی سوادی پشتگوێ خست.

لەم ساڵەدا ئەمیر باوکی تالیب رۆستەم کوڕی فەخر ئەلدەولە چاوی بەدنیا هەڵهێنا.

لەم ساڵەدا باوکی جەڕاحی تائی لەسەر رێگەی سومەیرا و فەید، رێگەی لەحاجییەکان گرت و ڕووبەڕوویان بوویەوە و سەرئەنجام بەوەرگرتنی سێسەد هەزار درهەم و چەندین دەست جل و بەرگ پەیمانی ئاشتییان بەست. کوڕی جەڕاح سامانەکەی وەرگرت و رێگەی بۆ کردنەوە.

لەم ساڵەدا بناغەی مزگەوتی هەینی بەغداد دارێژرا.

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی ئەحمەد کوڕی عەباس کوڕی ئەحمەد کوڕی جەلاد باوکی عەباسی سولەمی نەقاش، لەوتاردەرەکانی ئەشعەری مرد. باوکی عەلی کوڕی شازان زانستی کەلام لەو فێر ببوو. حەدیسەکان بەبڕواپێکراو لەقەڵەم دەدرێت.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و هەشتای کۆچی(٩٩٠و٩٩١ زایینی)

چۆنیەتی کوژرانی بازکورد

لەم ساڵەدا بازکورد فەرمانڕەوای دیاربەکر کوژرا.

چۆنیەتی کوژرانەکەی بەم شێوە بوو: کاتێك باوکی تاهیر و حسەین، کورەکانی حەمدان، دەستیان بەسەر موسڵدا گرت، بازکورد، چاوی بڕییە موسڵ. ئەو کوردەکانی کۆکردەوە و ژمارەی سوپاکەی فراوان کرد. ئەو کوردانەی ملکەچی فەرمانەکانی بوون بریتین لە: دانیشتووانی بەشنویە، قەڵانشینەکانی فەنەك کەژمارەیان فراوان بوو. حسەینی بەشنەوی، وتاردەری مناڵەکانی مەروان و خاڵی ئەوان، لەهۆنراوەیەکدا بەم شێوەیە هاوکاری بازکورد دەکات:

البشنوية انصار لدولتكم و ليس فى ذا خفا فى العجم و العرب

انصار باذ بأرجيش و شيعته بظاهر الموصل الحدباء فى العطب

بباجلايا جلونا عنه عمته و نحن فى الروع جلاؤون للكرب

واتاکەی: بەشنویە هاوەڵانی حکومەتەکەی ئێوەن و ئەمە لەناو عەرەبەکان و نا عەرەبەکان شاراوە نییە. هاوەڵانی باز لەئەرجەیشن و هاوەڵانی ئەو لەدەرەوەی شاری موسڵ پەرێشانن. ئێمە لەباجولایا لەو(بازکورد) خەم دەخۆین و ئێمە لەکاتی ترس خەم دەخۆین.

بازکورد نامەی بۆ خەڵکانی موسڵ نووسی و دڵنەوایی کردن. دەستەیەك لەخەڵکانی موسڵ پەیوەستی بوون و ئەو بەرەو لای ئەوان بەڕێکەوت و لەبەشی ڕۆژهەڵاتی موسڵ ئوردووی لێدا. دوو کوڕەکەی حەمدان نەیاندەتوانی لەبەرابەر ئەو خۆڕاگری بکەن، لەبەر ئەمە نامەیەکیان بۆ باوکی زەواد محەممەد کوڕی موسەییب، فەرمانڕەوای مناڵەکانی عوقەیل نووسی و داوای هاوکارییان لێکرد. ئەو لەبەرابەر هاوکاری کردن، دوورگەی کوڕی عومەر و شارێك و چەند شتێکی دیکەی لەدوو کوڕەکەی حەمدان داوا کرد. ئەوان بەداواکەی ڕازی بوو و پەیمانیان بەست. باوکی عەبدوللە کوڕی حەمدان ڕۆشتە لای و باوکی تاهیر لەموسڵ مایەوە و ڕووبەڕووی بازکورد بوویەوە.

کاتێک باوکی عەبدوللە گەیشتە لای باوکی زەواد، بەرەو موسڵ بەرێکەوتن و لەدیجلە گوزەریان کرد و بێ ئەوەی بازکورد ئاگادار ببێتەوە، لەیەک زەوی لەگەڵ ئەو ئوردوویان لێدا. بازکورد کاتێک لەگوزەر کردنی ئەوان ئاگادار بوویەوە کەلێی نزیک ببوونەوە. باز مەبەستی ڕۆشتن بۆ چیاکەی کرد تا ئەم دەستەیە لەدواوە و باوکی تاهیر لەپێشەوە هێرشی نەکەنەسەر. هاوەڵانی ئەو بڵاوبونەوە و حەمدانییەکان پێیان گەیشتنەوە و ئاگری جەنگ بڵێسەی سەند. بازکورد ویستی لەئەسپێکەوە بڕواتە سەر ئەسپێکی دیکە کەکەوتە سەرزەوی. خوشکەزاکەی، باوکی عەلی کوڕی مەروان هاوکاری کرد و ویستی سوار ئەسپەکەی بکات بەڵام نەیتوانی، لەبەر ئەمە بەجێی هێشت و ڕۆشت و پەنایان بۆ کێوەکە برد. باز لەناو کوژراوەکاندا کەوتبوو کەیەکێک لەعەرەبەکان ئەوی ناسییەوە و کوشتی و سەری بۆ منداڵەکانی حەمدان ڕەوانە کرد و خەڵاتێکی گەورەی دەستکەوت. جەنازەی ئەویان لەموسڵ هەڵواسی. دەنگی نارەزایەتی خەڵکان بەرز بوویەوە و وتیان: شیاو نییە لەگەڵ جەنگاوەرێکی بوێر بەو شێوەیە هەڵس وکەوت بکرێت. خۆشەویستی خەڵکان بۆ ئەو دەرکەوت. بازکوردیان هێنایەخوار و کفنیان کرد و نوێژیان لەسەر خوێند و بەخاکیان سپارد.

هاتنە سەرکاری حکومەتی منداڵەکانی مەروان

کاتێک بازکورد کوژرا، خوشکەزاکەی، باوکی عەلی کوڕی مەروان لەگەڵ دەستەیەک لەسوپاییەکان ڕۆشتنە قەڵای کیفا لەکەنارەکانی دیجلە. کیفا یەکێک لەبەهێزترین و تۆکمەترینی قەڵاکان بوو. هاوسەر و منداڵەکانی بازکورد لەو قەڵایە ژیانیان بەسەر دەبرد. کاتێک باوکی عەلی گەیشتە قەڵاکە، بەخالۆژنەکەی وت: خاڵم منی بۆ کارێکی گرنگ ناردۆتە لای تۆ. ژنی خاڵ، وتەکانی ئەوی بەراست زانی. کاتێک ڕۆشتە لای، ئەوی لەمەرگی خاڵی ئاگادار کردەوە و تەماحی بەستنی پەیوەندی هاوسەرگیری لەگەڵ خۆی خستەبەردەم. ئەو بەو مەرجە بەپێشنیارەکەی باوکی عەلی رازی بوو کەقەڵا و چەند شوێنێکی دیکەی لەژێر فەرمانندا بێت. باوکی عەلی یەک یەک دەستی بەسەر قەڵاکاندا گرت تا ئەوەی بەسەر سنووری

خاڵیدا زاڵ بوو و بەرەو مەیافارقین بەڕێکەوت. باوکی تاهیر و باوکی عەبدوللە، دوو کوڕەکەی حەمدان، چاوی تەماحییان بڕییە حکومەتەکەی. ئەو کاتەی بارودۆخی خۆیان سەقامگیر کرد، سوپایان کۆکردەوە و هێرشیان کردە سەر باوکی عەلی. جەنگ ڕوویدا و دەرئەنجام باوکی عەلی سەرکەوتنی بەدەست هێنا و باوکی عەبدوللە کوڕی حەمدانی ئەسیر کرد بەڵام ڕێزی گرت و بەشێوەیەکی شیاو هەڵس وکەوتی لەگەڵ کرد و دواتر ئەوی لەزیندان هێنایەدەر و ڕەوانەی براکەی کردەوە کە لەو کاتەدا گەمارۆی خستبووە سەر دیاربەکر. ئەو هاتە لای براکەی و پێشنیاری پێکرد لەگەڵ باوکی عەلی ڕێگەی سازگاری و ئاشتی بگرێتەبەر بەڵام باوکی تاهیر ڕازی نەبوو و باوکی عەبدوللە بەناچاری شوێن بڕیارەکانی براکەی کەوت و هەردووک هێرشیان کردە سەر کوڕی مەروان و بۆ جەنگی ئەو بڕیاریاندا. کوڕی مەروان سەرکەوتنی بەسەر هەردووکیان بەدەست هێنا و باوکی عەبدوللەی گرت و ئەمجارە بەشێوەیەکی خراپ لەگەڵی جووڵایەوە و بارودۆخی لێ دژوار کرد تا ئەوکاتەی فەرمانڕەوای میسر نامەی بۆ نووسی و بوو بەناوبژیوان و باوکی عەلی ئەوی ئازاد کرد.

باوکی عەبدوللە ڕێگەی میسری گرتەبەر و فەرمانڕەوایەتی حەلەبی لەفەرمانڕەوای میسر وەرگرت و تا سەرەمەرگ لەوێ مایەوە.

کاتێك تاهیر کاتێك گەیشتە نەسیبین، باوکی زەواد ڕووبەڕووی بوویەوە و باوکی تاهیر و کوڕەکەی عەلی و موزەفەری، ئەمیری منداڵەکانی نومەیری گرت و خوێنی ڕشتن.

کوڕی مەروان لەدیاربەکر مایەوە و بارودۆخی ئەو شارەی ڕێکخست و چاکەکاری لەگەڵ خەڵکان کردە پیشە. خەڵکانی مەیافارقین چاوی تەماحیان تێبڕی و دەستدرێژییان کردە سەر هاوەڵانی. کوڕی مەروان تا ڕۆژی جەژن خۆڕاگری کرد. لەو ڕۆژە کەخەڵکان بۆ نوێژ هاتنەدەر و لەدەشت کۆبوونەوە، ڕۆشتە ناو شارەکە و باوکی سەقەر، گەورەی شارەکەی گرت و لەسەرەوەی دیواری شارەکە هەڵیدایە خوار و هاوەڵانیشی گرت. کوردەکان جل و بەرگی خەڵکانی شاریان بۆ خۆیان هەڵگرت و دەروازەکانی شارەکەیان بەسەر دانیشتووانەکەی داخست.

کوڕی مەروان فەرمانی بەخەڵکاندا بۆ کوێ دەخوازن بڕۆن چوونکە چیتر ڕێگەیان نییە بڕۆنە ناو شارەکە. خەڵکان هەرکام بەرەو ناوچەیەك ملی ڕێگەیان گرتەبەر.

کوڕی مەروان، خاتوونی ژنان(خاتونی خاتونەکانی ئەو دیارە) کچی سەعد ئەلدەولە کوڕی یوسف ئەلدەولە کوڕی حەمدانی کردە هاوسەری خۆی. ئەوی لەحەلەب هێنا وبڕیاریدا لەدیاربەکر نزیکی لەگەڵ بکات. شێخی شارەکە بەناوی عەبدبەڕ ترسا لەوەی ئەو بەلایان بەسەر بێنێت کەبەسەر خەڵکی مەیافارقین هێنانی. لەبەر ئەمە کەسە بڕواپێکراوەکانی شارەکەی کۆکردەوە وبۆ بەنهێنی هێشتنەوەی ئەم رازە سوێندیدان و وتی: راستییەکەی ئەوەیە ئەمیر دەخوازێت ئەو بەلاتان بەسەر بێنێت کەبەسەر خەڵکانی مەیافارقین هێنای. ئەو لەباب ئەلما دێتە ناو و لەباب ئەلجیهاد دەرواتەدەر. هەمووتان ریز ببەستن و درهەمی بەسەردا بلاو بکەنەوە. بەشێوەیەك درهەمەکان بەروخساریدا بکێشن کەناچار بێت دەست بەروخسارییەوە بگرێت و ئەوسا بەکێرد و شمشێر هێرشی بکەنەسەر و بیکوژن. ئەوان ئەو کارەیان کرد و دەرئەنجامەکەی بەو شێوەبوو کەشێخ پێشبینی کردبوو. کەسێك بەناوی کوڕی دەمنە کوشتنی ئەوی گرتە ئەستۆ. ئەو کەسێکی بوێر بوو. خەڵکان گێژ و پەرێشان بوون. سەری باوکی عەل کوڕی مەروانیان هەڵدایە ناو سوپاکەی و ئەوان بەخێرایی ڕێگەی مەیافارقینیان گرتەبەر.

دەستەیەك لەکوردەکان بڕیاریاندا دەست بەسەر مەیافارقیندا بگرن. پاسەوانی مەیافارقین لەگەڕانەوەی خێرایی خەڵکان سەریسوڕما و وتی: ئەگەر ئەمیر زیندووە، لەگەڵ ئەو وەرنە ناو شارەکە و ئەگەر مردووە، براکەی جێگەی ئەو دەگرێتەوە. براکەی باوکی عەلی، مەمهەد ئەلدەولە باوکی مەنسور کوڕی مەروان، بەخێرایی خۆی گەیاندە مەیافاریقین و پاسەوانی شار دەروازەکەی بۆ کردەوە. ئەو ڕۆشتە ناو شارەکە و جڵەوی کاروبارەکانی لەدەست گرت بەلام –ئاماژەی پێدەدرێت– تەنیا سکە بەناوی ئەو لێدرا و بەناوی ئەو وتاریان خوێندەوە.

عەبدبەڕ، دەستی بەسەر ئامەد گرت و کچەکەی خۆی کردە هاوسەری کوڕی دەمنە بکوژی باوکی عەلی. کوڕی دەمنە میوانییەکی ڕێکخست و لەو میوانییەدا عەبد بەڕی کوشت و ئامەدی خستە ژێر فەرمانی خۆی و شارەکەی ئاوەدان

کردەوە و لەکەنار دیواری شارەکە کۆشکێکی بۆ خۆی بەرز کردەوە و بارودۆخی خۆی لەگەڵ مەمهەد ئەلدەولە و هادی، پاشای رۆم، فەرمانڕەوای میسر و فەرمانڕەواکانی دیکە سەقامگیر کرد و پێگەی بەرز بوویەوە.

مەمهەد ئەلدەولە هاورێیەکی بوو بەناوی شەروە کە لەسنووری ئەو فەرمانڕەوایەتی دەکرد. شەروە کۆیلەکی بوو کەوەك سەرۆکی پاسەوانەکان دیاریکردبوو. مەمهەد ئەلدەولە ڕقی ئەم کۆیلەی لەدڵ گرت و چاوەڕوانی کوشتنی ئەوی دەکرد بەڵام بۆ ڕێز گرتن لەشەروە ئەو کارەی نەدەکرد. کۆیلە هەستی بەئەندێشەی ئەو کرد و پەیوەندی نێوان مەمهەد ئەلدەولە و شەروەی شێواند. شەروە لەقەڵای هەتاخ کەسنوری خۆی بوو، خواردنێکی ئامادە و مەمهەد ئەلدەولەی بانگێشت کرد و کاتێك هات، ئەوی کوشت. ئەم پێشهاتە لەساڵی ١٠١١/٤٠٢ زایینی روویدا. شەروە لەماڵەکەی خۆی ڕۆشتە ماڵی ئامۆزاکانی مەمهەد ئەلدەولە و ئەوانی قۆلبەست کرد و وای نیشاندا مەمهەد ئەلدەولە فەرمانی ئەم کارەی پێداوە. ئەولەوێوە ڕێگەی مەیافارقینی گرتەبەر. مەشخڵەکان لەبەردەم ئەو دەسووتان. خەڵکانی مەیافارقین بەگومانی ئەوەی مەمهەد ئەلدەولەیە دەروازەکانیان کردەوە. ئەو مەیافارقینی خستە ژێر فەرمانی خۆی و نامەیەکی بۆ پاسەوانانی قەڵاکان نووسی و ئەوانی بۆ بارەگاکەی بانگ کرد. کەسێکی بۆ قەڵای ئەرزەن نارد تا فەرمانڕەواکەی بێنێت. فەرمانڕەوای ئەرزەن بەخواجە باوکی قاسم ناو دەبرا. خواجە بەرەو مەیافارقین بەرێکەوت بەڵام قەڵاکەی تەسلیم بەنێردەکەی شەروە نەکرد. کاتێك گەیشتە نیوەی ڕێگە، لەکوژرانی مەمهەد ئەلدەولە ئاگادار بوویەوە و بۆ قەڵای ئەرزەن گەڕایەوە و پەیکی بۆ لای ئەسعەرد نارد و باوی نەسر کوڕی مەروان برای مەمهەد ئەلدەولەی بردە لای خۆی. مەمهەد ئەلدەولە ئەم برای بەهۆی خەوێك، بەدوژمن دەزانی و لەخۆی دووری کردبوویەوە. ئەو لەخەودا بینیبووی وەك بڵێی هەتاو کەوتۆتە ژوورەکەی و باوکی نەسر لەسەر هەتاو شەڕی لەگەڵ کردبوو و سەرئەنجام لێی سەندبوو. لەبەر ئەمە براکەی لەشارەکە دەرکرد و بەشێوەیەکی نەشیاو ئەوی لەئەسعەرد هێشتەوە. کاتێك خواجە ئەوی بانگ کرد، دوبەیر پێی وت: ئایا هیچت دەست دەکەوێت؟ خواجە وەڵامی دایەوە: بەڵێ.

لەلایەکی دیکە شەروە کەسانێکی بەدوای باوکی نەسر ناردبوو بەڵام ئاگادار بوونەوە ئەو ڕۆشتۆتە قەڵای ئەرزەن. شەروە لەم کاتەدا هەستی کرد بارودۆخی پەرێشانە. مەروان، باوکی مەمەد ئەلدەولە کەکوێر ببوو، لەگەڵ هاوسەرەکەی لەقەڵای ئەرزەن لای گۆڕی کوڕەکەیان ژیانیان بەسەر دەبرد. باوکی قاسم، باوکی نەسری بردە لای ئەوان و سوێندیدا فەرمانڕەوایەتی بگرێتەدەست و دادپەروەری بڵاو بکاتەوە. ئەو قازی و شایەتەکانی هێنا و قەڵای ئەرزەنی تەسلیم کرد. دواتر دەستی بەسەر سەرزەمینەکانی دیاربەکر گرت و بۆ ماوەیەکی درێژ فەرمانڕەوابوو، دادپەروەری کردە پیشە و پیاوە زاناکان لەهەموو کەنارەکانەوە لەدەوری کۆدەبوونەوە. ژمارەی ئەوان (زاناکان) لەسنوری دەسەڵاتی باوکی نەسر زیادی کرد.

لەو کەسانەی مەبەستی ڕۆشتن بۆ لای باوکی نەسری کرد، باوکی عەبدوللەی کازەرونی بوو کەمەزهەبی شافعی لەسەر دەستی ئەو لەدیاربەکر بڵاو بوویەوە. شاعیرەکانیش هاتنە بارەگاکەی و وەسفیان دەکرد. ئەو خەڵاتی زۆری بەوان دەبەخشی. ئەو لەساڵی ١٠١١/٤٠٢ تا ساڵی ١٠٦١/٤٥٣ مایەوە و لەم ساڵەدا کۆچی دوایی کرد. لەکاتی مەرگ ساڵەکانی تەمەنی لەهەشتا و چەند ساڵ تێپەڕی. لەڕۆژگاری ئەو سنورەکان ئارام و بەباشترین شێواز هەڵس وکەوت لەگەڵ خەڵکان دەکرا. کاتێك مرد، کوڕەکەی جێگەی ئەوی گرتەوە.

فەرمانڕەوایی بنەماڵەی موسەییب لەموسڵ

کاتێك باوکی تاهیر کوڕی حەمدان– وەك ئاماژەی پێدرا– لەباوکی عەلی کوڕی مەروان شکستی خوارد، لەگەڵ ژمارەیەکی کەم لەهاوەڵانی ڕێگەی نەسیبینی گرتەبەر. هاوەڵانی بڵاوەیان لێکرد.

باوکی زەواد محەممەد کوڕی موسەییب ئەمیری منالەکانی عوقەیل کەلەو کاتەدا فەرمانرەوای نەسیبین بوو -- ئاماژەمان پێدا– چاوی تەماحی تێبڕی و باوکی تاهیری لەگەڵ باوکی و ژمارەیەك لەسەرکردەکانی گرت و ئەوانی کوشت و ڕێگەی موسڵی گرتەبەر و دەستی بەسەر ئەو شارە و سەرزەمینەکانی دەوروبەری گرت.

نامەی بۆ بەها ئەلدەولە نووسی و داوای لێکرد یەکێك لەهاوەڵانی خۆی بۆ لای ئەو بنێرێت تا کاروبارەکانی پێ بسپێرێت. بەها ئەلدەولە یەکێك لەسەرکردەکانی خۆی ڕەوانە کرد.

بەها ئەلدەولە- ئاماژەی پێدەدەین- لەعێراقەوە بەرەو ئەهواز ڕۆشتبوو و جێگری بەها ئەلدەولە لەموسڵ مایەوە بەڵام توانای ئەنجامی هیچ کارێکی نەبوو و تەنیا بەفەرمانی باوکی زەواد کاروبارەکانی بەڕێوە دەبرد. بەخواستی خواوەند چۆنیەتی کار و دەرئەنجامی ئەو باس دەکەین تا لای هەموان ئاشکرا بێت.

ڕۆشتنی بەها ئەلدەولە بۆ ئەهواز و دەرئەنجامی کارەکانی ئەو لەگەڵ سەمسام ئەلدەولە

لەم ساڵەدا بەها ئەلدەولە لەعێراقەوە ڕۆشتە خوزستان و لەوێوە ڕێگەی فارسی گرتەبەر. ئەو باوکی نەسر خواشازەی وەك جێگری خۆی لەبەغداد دەستنیشان کرد. ئەو گەیشتە بەسرە و ڕێگەی خوزستانی گرتەبەر و لەوێ لەمەرگی باوکی تاهیری برای ئاگادار بوویەوە و پرسەی بۆ گێڕا. ڕۆشتە ئەرجان و ئەو شارەی خستە ژێر فەرمانی خۆی و سامانەکانی زەوت کرد. ئەم سامانە بریتی بوو لەهەزار هەزار دینار و هەشتسەد هەزار درهەم و جل و بەرگ و گەوهەری بێ ژومار. کاتێك سوپا ئاگادار بوویەوە، بەردەوام شۆڕشی کرد و بەها ئەلدەولە بەناچاری ئەم سامانەی لەناو سوپاییەکان دابەش کرد و تەنیا کەمێکی بۆ خۆی مایەوە. پێشەنگەکانی سوپاکەی بەفەرماندەیی باوکی عەلا کوڕی فەزڵ ڕێگەی نەوبەندجانیان گرتەبەر. سوپاکەی سەمسام ئەلدەولە لەوێ جێگیر بوون. باوکی عەلا شکستی پێهێنان و سوپاکەی لەکەنارەکانی فارس بڵاو کردەوە. سەمسام ئەلدەولە سوپایەکی بەفەرماندەیی فولادی زەماندار بۆ ڕووبەڕوو بوونەوەی ئەوان نارد. ئەم سوپایە ڕووبەڕووی سوپاکەی باوکی عەلا بوویەوە. باوکی عەلا شکستی خوارد و گەڕایەوە.

چۆنیەتی ئەم شکستە بەم شێوە بوو: لەنێوان دوو سوپا دۆڵێك جێگیر بوو و

پردێك لەسەر دۆڵەکە دەبینرا. هاوەڵانی باوکی عەلا لەپردەکە دەپەڕینەوە و کاڵاکانی دەیلەمییەکان یا سەربازەکانی سەمسام ئەلدەولەیان تاڵان دەکرد. فولاد لای پردەکە بۆسەی نایەوە و کاتێك سوپاکەی باوکی عەلا گوزەریان کرد، لەبۆسەکەی هاتەدەر و ئەوانی کوشتار کرد. فولاد نامەی بۆ باوکی عەلا نووسی و فریویدا و دواتر هێرشی کردەسەر وسەرکوتی کرد. باوکی عەلا هەلآت و تێکشاو بۆ ئەرجان گەڕایەوە. نرخی شتومەك لەئەرجان بەرز بوویەوە.

بەهائەلدەولە لەم هەواڵە ئاگادار بوویەوە و لەشیرازەوە هێرشی کردە سەر فولاد. نێردراوان لەهەردوولا هاتوچۆیان کرد تا ئەوەی بڕیاردرا سەرزەمینی فارس و ئەرجان لەژێر فەرمانی سەمسام ئەلدەولە بێت و خوزستان لەژێر فەرمانی بەها ئەلدەولەدا بێت و هەرکام زەوی لەسنووری دەسەلآتی ئەوی دیکەدا هەبێت. سوێندیان بۆ یەك خوارد و بەها ئەلدەولە بۆ ئەهواز گەڕایەوە.

کاتێك بەها ئەلدەولە بەغدادی بەجێهێشت، خراپەکاران لەهەردوو لای شار ئاژاوەیان نایەوە و شەڕ لەنێوان سونی و شیعەکان هەڵگیرسا و ژمارەیەك کوژران. چیتر کەس ملکەچی فەرمانەکان نەبوو. چەندین گەڕەك سووتێنران و سامانەکان بەفیڕۆ چوو و ماڵەکان وێران. ئەم بارودۆخە تا گەڕانەوەی بەها ئەلدەولە بۆ بەغداد چەندین مانگ درێژەی کێشا.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا بەها ئەلدەولە، وەزیرەکەی، باوکی مەنسور کوڕی ساڵحانی قۆڵبەست کرد و پێش ڕۆشتن بۆ خوزستان، باوکی نەسر شاپور کوڕی ئەردەشێری وەك وەزیر هەڵبژارد. بەڕێوەبەری حکومەتی بەها ئەلدەولە باوکی حەسەنی موعەلیم بوو کەفەرمانەکان بۆ ئەو دەگەڕایەوە.

لەم ساڵەدا باوکی فەرەج یەعقوب کوڕی یوسف کوڕی کلس، وەزیری عەزیز باللە، فەرمانڕەوای میسر مرد. ئەو پیاوێکی زاڵ بەسەر عەزیز باللە بوو. کاتێك نەخۆش کەوت، عەزیز باللە، فەرمانڕەوای میسر، سەردانی کرد و وتی: خۆزگە تۆ دەفرۆشرایت و من بەدانی هەموو سنورەکانی ژێر دەستم تۆم دەکڕی. ئایا نیازێك

هەیە بەدیهێنانی ڕەزامەندی تۆی لێ بکەوێتەوە؟ باوکی فەرەج گریا و دەستی عەزیزی ماچ کرد و وتی: لەوەی تایبەتە بەمن، تۆزیاتر ڕێزی دەگریت و پارێزگاری لێدەکەیت و لەوەی بۆ حکومەت دەگەڕێتەوە، تا ئەو جێگەی دەتوانی لەگەڵ حەمدانییەکان کە لەگەڵ تۆسازگارن، نەرمی بنوێنە وبەئارامی ئەوان رازی بە و ئەگەر موفەرەجت دەستکەوت، مەهێڵە زیندوو بێت.

کاتێك باوکی فەرەج مرد، عەزیز باللە خەمبار و لەرێ و رەسمی بەخاك سپاردنی ئامادە بوو. نوێژی لەسەر جەنازەکەی خوێند و بەدەستی خۆی خۆڵی کردە ناو گۆڕەکەی. دیوانەکانی بۆ ماوەی چەند رۆژ داخست و دوای ئەو باوکی عەبدوللەی موسڵی وەك وەزیر هەڵبژارد بەڵام دواتر ئەوی لابرد و عیسا کوڕی نەستورسی نەسرانی لەجێگەی ئەو دانا. ئەو شوێنکەوتەی مەسیحییەکان بوو و ئەوانی بۆ کاروبارەکان رادەسپارد و جێگرێکی یەهودی بۆ شام دەستنیشان کرد بەناوی مەنشا. ئەو بەهەمان شێوە لەگەڵ جوولەکەکان هەڵس و کەوتی دەکرد کەعیسا لەگەڵ مەسیحییەکان و خراپەی لەگەڵ موسوڵمانان دەکرد.

لەرەبیع الاوەل/ مەی ئەم ساڵە سەرکردایەتی عەلەوییەکان و سەرپەرەستی حەجی ئەوان بەشەریف باوکی ئەحمەد، باوکی سەیید رەزی سپێردرا و باوکی عەبدولله ئەحمەد کوڕی محەممەد کوڕی عەبدوللەی عەلەوی بەنوێنەرایەتی باوکی ئەحمەدی موسەوی، رێ و رەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان بەجێهێنا.

لەم ساڵەدا ئەبوبەکر محەممەد کوڕی عەبدولرەحمان، فەقیهی حەنەفی، مرد. ئەو لەساڵی ٩٣٢/٣٢٠ زایینی چاوی بەدنیا هەڵهێنا.

لەم ساڵەدا عەبدولله محەممەد کوڕی عەبد بەڕی نەمری، باوکی ئیمام باوکی عومەر کوڕی عەبد بەڕ، لەئاندۆلۆس مرد.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و هەشتا و یەکی کۆچی(٩٩١و٩٩٢ زایینی)

چۆنیەتی گرتنی خەلیفە تائیع الله

لەم ساڵەدا خەلیفە تائیع بەدەستی بەها ئەلدەولە قۆڵبەست کرا. ئەو تائیع لله ئەبوبەکر عەبدکەریم کوڕی فەزڵ موتیع الله کوڕی جەعفەر موقتەدر بالله کوڕی موعتەزید بالله کوڕی باوکی ئەحمەد موەفەق کوڕی متوەکیل بوو.

هۆکاری قۆڵبەست کرانی ئەوە بوو کەسامانەکانی ئەمیر بەها ئەلدەولە کەمی کرد و سەربازەکان ئاڵای شۆڕشیان بەرز کردەوە. بەها ئەلدەولە، شاپوری وەزیری گرت بەڵام بەگرتنی ئەو هیچ داهاتێکی دەستنەکەوت.

باوکی حەسەن کوڕی موعەلیم بەسەر بەها ئەلدەولەدا زاڵ بوو و فەرمانڕەوایەتی سنوورەکانی ئەوی دەکرد. باوکی حەسەن گرتنی خەلیفەی لەبەر چاوی بەها ئەلدەولە رازاندەوە و تەماحی زەوت کردنی سامانی ئەوی خستە بەردەم و بەکارێکی ئاسانی لەقەڵەمدا. بەها ئەلدەولە هەنگاوی بردەپێش و پەیکی بۆ لای خەلیفە نارد و داوای مۆڵەتی کرد تا بڕواتە کۆشکەکەی و دووبارە پەیمانی لەگەڵ ببەستێت. خەلیفە مۆڵەتی پێدا و وەك نەریت بۆ میوانداری کردنی ئەو دانیشت. بەها ئەلدەولە لەگەڵ ژمارەیەکی فراوان پۆشتە ژوور و سەری کوڕنوشی دانەواند. ئەویان لەسەر تەختێك دانیشاند. لەم کاتەدا یەکێك لەدەیلەمییەکان بەشێوەیەك هاتەپێش وەك بڵێی دەیویست دەستی خەلیفە ماچ بکات بەڵام دەستی خەلیفەی گرت و لەتەختەکەی هێنایەخوار. خەلیفە دەیوت: ئێمە لەلایەن خواوەندەوە هاتووین و بۆ لای ئەو دەگەڕێینەوە. هاواری دەکرد بەڵام کەس فریای نەکەوت. گەنجینەکانی کۆشکی خەلیفە تالاّن کرا و دەستبەجێ سامانەکانیان لەکۆشك بردەدەر. خەڵك سەرقاڵی تالاّن کردنی سامانی یەکتر بوون. یەکێك لەم دەستەیە سەیید ڕەزی بوو کەگیانی دەرباز کرد و هۆنراوەیەکی هۆنییەوە کەبەشێکی بەم شێوەیە:

من بعد ما کان رب الملك مبتسما	الی ادنوه فی النجوی و یدنینی
امسیت ارحم من قد کنت اغبطه	لقد تقارب بین العز و الهون

و منظر كان بالسراء يضحكني — يا قرب ما عاد بالضراء يبكيني
هيهات اغتر بالسلطان ثانية — قد ضل ولاج ابواب السلاطين

واتاكەی: دوای ئەوەی فەرمانڕەوای وڵات بزەی بۆ دەگرتن، لەكاتی ورتە ورت ئەوم لەخۆم نزیك كردەوە و ئەویش منی لەخۆی نزیك كردەوە. ئەو كەسەی خۆشم دەویست و رژدیم پێدەبرد هەنووكە لەنێوان رێزداری و بەدبەختیدایە. ئەو دیمەنەی لەكاتی خۆشی بزەی دەهێنایە سەرلێوم چەندە زۆر گۆڕانی بەسەرداهات و لەكاتی ناخۆشی دەمگریێنێت. دوور بێت كەچیتر فریوی سوڵتانێك بخۆم چوونكە هەركەس بڕواتە بارەگای سوڵتانەكان، گومڕایە.

كاتێك خەلیفە تائیعیان بردە ماڵەكەی بەها ئەلدەولە. دەستی لەكار كێشایەوە. ئەو حەڤدە ساڵ و هەشت مانگ و شەش رۆژ خەلافەتی كرد و كاتێك قادر باللە خەلافەتی گرتەدەست، خەلیفە تائیعیان بەو سپارد. ئەو لای قادر مایەوە تا لەساڵی ١٠٠٢/٣٩٣ زایینی لەشەوی جەژنی رەمەزان كۆچی دوایی كرد. قادر باللە نوێژی لەسەر خوێند و پێنج جار تەكبیری هێنایە سەرزمان.

خەلیفە تائیع لەساڵی ٩٢٩/٣١٧ زایینی چاوی بەدنیا هەڵهێنا. ئەو پیاوێكی سپی، چوارشانە و لووتی زل بوو. كەسێكی بەتوانا و پیاوی گۆڕەپان بوو. ناوی دایكی عەتەبە و تا رۆژگاری خەلافەتی كوڕەكەی زیندوو بوو. لەرۆژگاری فەرمانڕەوایەتی خەلیفە تائیع زانیاری زۆرمان لەبەردەستا نییە تا بتوانن بەهۆیەوە شارەزای كردەوەكانی بین.

خەلافەتی قادر باللە

كاتێك خەلیفە تائیع قۆڵبەست كرا، بەها ئەلدەولە باسی كەسێك كرا كەشیاوی خەلافەت بێت. هەموان لەسەر خەلافەتی قادر باللە رێككەوتن. ئەو، باوكی عەباس ئەحمەد كوڕی ئیسحاق كوڕی موقتەدر كوڕی موعتەزیدە. دایكی، دایكی مناڵە بەناوی دەمنە. دەستەیەك بەتەمەنی ناوی دەبەن. وەك ئاماژەمان پێدا قادر لەبوتەیحە دەژیا. بەها ئەلدەولە كەسە تایبەتییەكانی خۆی ناردە لای تا بۆ وەرگرتنی خەلافەت بیهێننە بەغداد. نێردراوان رۆشتنە لای. لەم كاتەدا

دەیلەمییەکان لەبەغداد ئاژاوەیان نایەوەو ڕێگەیان نەدا بەناوی ئەو وتار بخوێندرێتەوە. لەسەر مینبەرەکان وتیان: ئەی خواوەندا، کاروباری بەندە و جێگرەکەی خۆت، قادر باللە سەقامگیر بکە. ناوی ئەویان نەهێنایە سەرزمان. بەها ئەلدەولە رەزامەندی ئەوانی بەدەست هێنا.

نێردراوەکان کاتێك گەیشتنە لای قادر باللە کەخەوێکی دەگێڕایەوە کەهەمان شەو بینیبووی. ئەم خەوە، هیبە الله کوڕی عیسا، دەبیری موهەزیب ئەلدەولە دەیگێڕێتەوە و دەڵێت: حەفتەی دوو جار دەڕۆشتمە لای قادر. ئەو رێزی دەگرتن. چەند رۆژێك ڕۆشتمە لای قادر، بینیم بەردەوام ئامادەیە، پێشتر ئەوم بەو شێوەیە نەبینیبوو، رێزێکی ئەوتۆم هەست پێکرد کەهاوتای نەبینراوە. گومانی جۆراوجۆرم کرد و سەبارەت بەم حاڵەی لێم پرسی تا ئەگەر هەڵەیەك لەمن روویداوە، داوای بەخشین بکەم. قادر باللە وتی: دوێ شەو لەخەودا بینیم رووبارەکەی ئێوە، رووباری سەلیق فراوان بووە و بۆتە چەند بەرابەری دیجلە. من سەرسوڕماو لای رووبارەکە گوزەرم کرد، پردێکی زۆر گەورەم لەسەر رووبارەکە بینی. بەخۆم وت: چ کەسێك ئەم پردەی لەسەر ئەم رووبارە گەورەدا هەڵبەستووە؟ رۆشتمە سەر پردەکە و لەکاتێکدا حەپەساو بووم، پیاوێکم لای خۆم هەست پێکرد. وتی: دەتەوێت لەپردەکە بتپەڕێنمەوە؟ وتم: بەڵێ. دەستی خۆی درێژ کرد و بە من گەیشت، منی گرت و لەپردەکە پەڕاندمییەوە. کارەکەی بەرادەیەك گەورە هاتە بەرچاوم کەترسام. پرسیم: تۆ کێیت؟ وتی: عەلی کوڕی ئەبی تالیب و ئەم خەلافەتە بەتۆ دەگات و تۆ لەسەر تەختی خەلافەت بۆ ماوەیەکی دوور و درێژ دەژیت، چاکە لەگەڵ شوێنکەوتە و منداڵەکانی من بکە.

کاتێك وتەکانی قادر باللە گەیشتە ئێرە، دەنگی خزمەتکار و کەسانی دیکەمان بیست و کاتێك پرسیمان، بینیمان نێردراوەکان هاتنە ژوور تا قادر بۆ وەرگرتنی خەلافەت ببەن.

ئەوم بەسەروەری باوەڕداران ناو برد و دەستی بەیعەتم بۆ درێژ کرد. موهەزیب ئەلدەولە بەباشترین شێوە خزمەتی قادر باللە ی کرد و سامانێکی زۆری لەگەڵ نارد و بەرێی کرد. قادر باللە ڕۆشتە بەغداد و کاتێك گەیشتە جوبەل، بەها ئەلدەولە و

گەورەکانی شار پێشوازییان لێکرد و خزمەتیان کرد. ئەو لەدوانزەی رەمەزان/ بیست و سێی نۆڤەمبەر ڕۆشتە ناو کۆشکی خەلافەت و خەڵکان بەیعەتیان لەگەڵ بەست و لەسیانزەی رەمەزان/ بیست و چواری نۆڤەمبەر بەناوی ئەو وتار خوێندرایەوە. خەلافەت ژیایەوە و پانتاییەکی بەربڵاوی داگیر کرد. بەخواستی خواوەند ئاماژەی پێدەدەین. بەشێك لەسامانە تالآن کراوەکانی کۆشکی خەلافەتیان گەڕاندەوە. ئەو دوو ساڵ و یانزە مانگ لەبوتەیحە ژیا. لەهەموو خوراسان کەس بەناوی ئەو وتاری نەخوێندەوە بەڵکو بەناوی خەلیفە تائیع وتار دەخوێندرایەوە.

زاڵبوونی خەلەف کوڕی ئەحمەد لەکرمان

لەم ساڵەدا خەلەف کوڕی ئەحمەد، فەرمانڕەوای سیستان و کوڕی، کوری بلنو کچی عەمرۆ کوری لەیسی سەفار، عەمرۆی کوڕی بۆ کرمان ڕەوانە و دەستی بەسەردا گرت.

هۆکاری خەلەف بۆ ئەم کارەی ئەوە بوو کاتێك پێگەی بەرز بوویەوە و سامانێکی زۆری کۆکردەوە، چاوی تەماحی بڕییە داگیر کردنی کرمان بەڵام لەبەر پەیمانی ئاشتی نێوان خۆی و عێزەد ئەلدەولە دەرفەتی ئەم کارەی دەست نەدەکەوت. کاتێك عێزەد ئەلدەولە مرد وشەرەف ئەلدەولە هاتە سەرکار و فەرمانڕەوایەتییەکەی جێگیر و سنووری دەسەڵاتەکەی ئارام بوو، خەلەف هیچ جموجۆڵێکی لەخۆی نیشاننەدا تا ئەو کاتەی شەرەف ئەلدەولەیش مرد و فەرمانڕەوایەتی فەرمانڕەواکانی بنەماڵەی بوویە پچڕان و پەرێشانی بەخۆوە بینی و ناسازگاری لەنێوان سەمسام ئەلدەولە و بەها ئەلدەولە هاتە ئاراوە. لەم کاتەدا تەماحی خەلەف بووژایەوە و ئەم هەلەی قۆستەوە و عەمرۆی کوڕی ئامادە و لەگەڵ سوپایەکی گەورە بۆ گرتنی کرمان ڕەوانەی کرد.. کرمان لەم کاتەدا لەژێر فەرمانی تەمورتاشی نوێنەری شەرەف ئەلدەولە بوو. تەمورتاش کاتێك هاتەخۆ کەسوپاکەی عەمرۆ نزیك ببوویەوە. تەنیا رێگە چارەی ئەوان رۆشتن بۆ بەرسیر بوو. ئەوەی توانیان لەگەڵ خۆیان بردیان و ئەوەی مایەوە، عەمرۆ تالآنی کرد و

جگە لەبەردسیر دەستی بەسەر هەموو کرماندا گرت و سامانی خەڵکانی زەوت و باجی کۆکردەوە.

کاتێك سەمسام ئەلدەولە، فەرمانڕەوای فارس، لەم هێرشە ئاگادار بوویەوە، سوپای ئامادە و ڕەوانەی شوێنەکەی تەمورتاشی کرد و باوکی جەعفەری کردە فەرماندەی سوپاکە و فەرمانی پێدا کاتێك تەمورتاش دەبینێت، قۆلبەستی بکات چوونکە گومانی لێدەکرد بەوەی حەز بەسەرکەوتنی براکەی، بەها ئەلدەولە، دەکات. باوکی جەعفەر بەرەو کرمان بەرێکەوت و کاتێك گەیشتە لای تەمورتاش، ئەوی بۆ شوێنی مانەوەی خۆی بانگ کرد تا ڕێگە چارەیەك بدۆزنەوە و لەم کاتەدا قۆلبەست و ڕەوانەی شیرازی کرد.

کوڕی جەعفەر و سوپاکەی بەرێکەوتن و ڕووبەڕووی سوپاکەی عەمرۆ بوونەوە. دوو سوپا لەدارزین ریزیان بەست و ئاگری جەنگیان خۆش کرد. باوکی جەعفەر و دەیلەمییەکان شکستیان خوارد و لەرێگەی جیرۆفت گەڕانەوە.

ئەم هەواڵە بەسەمسام ئەلدەولە و هاوەڵانی گەیشت و بڕیاریاندا سوپایەکی گەورەتر بەفەرماندەیی عەباس کوڕی ئەحمەد ڕەوانەی کرمان بکەن. عەباسیان لەگەڵ سوپایەکی فراوان و توێشوو و کەرەستەی پێویست بۆ ئەو شارە ڕەوانە کرد. عەباس خۆی بەسوپای عەمرۆ گەیاند و لەنزیك سیرجان ڕووبەڕوو بوونەوە و شەڕ دەستپێکرد و دەرئەنجام عەمرۆ کوڕی خەلەف شکستی خوارد و ژمارەیەك لەسەرکردە و سەربازەکان ئەسیر کران. ئەم جەنگە لەموحەرەمی ۳۸۲/مارسی ۹۹۲ زاییینی ڕوویدا. عەمرۆ تێککشاو بۆ لای باوکی لەسیستان هەڵات و کاتێك گەیشتە ئەو شارە، باوکی سەرکۆنەی کرد وچەند ڕۆژێك زیندانی کرد و دواتر لەبەردەم خۆی، تەسلیم بەجەلادی کرد و جەلاد خوێنی ڕشت و خۆی جەنازەکەی شۆرد و نوێژی لەسەر خوێند و لەهەمان قەلآ بەخاکی سپارد. سوبحان الله ئەم پیاوە بەم هەموو زانست و زانایییەوە چەند دڵبەرد و وەحشی بووە.

سەمسام ئەلدەولە، عەباسی لەکرمان لابرد و ئوستاد هورموزی لەجێگەی ئەو دانیشاند. کاتێك ئەو گەیشتە کرمان، خەلەف کوڕی ئەحمەد لێی ترسا و بۆ سەقامگیر کردنەوەی دووبارەی ئاشتی نامەی بۆ نووسی و لەکردەوەکانی خۆی

داوای بەخشینی کرد. ئاشتی سەقامگیر کرا و خەلەف یەکێك لەقازییەکانی سیستان بەناوی باوکی یوسفی بۆ ئەو ناوچە ڕەوانە کرد. پیاوێکی لەگەڵ قازی نارد و فەرمانی پێدا کاتێك گەیشتنە لای ئوستاد هورموز، باوکی یوسف ژەهر خوارد بکات و بگەڕێتەوە و هەواڵ بێنێت کەئوستاد هورموز، باوکی یوسفی کوشت.

باوکی یوسف ڕۆشتە کرمان و ئوستاد هورموز خواردنی بۆ هێنا. باوکی یوسف خواردی و کاتێك گەڕایەوە بۆماڵەکەی خۆی، ئەو پیاوە ژەهر خواردی کرد و باوکی یوسف مرد. ئەو پیاوە سوار لەسەر وشتر بەخێرایی بۆ لای خەلەف گەڕایەوە. خەلەف گەورەکانی شاری کۆکردەوە تا وتەکانی ئەو پیاوە ببیستن. پیاو بەئامادەبوونی هەموان وتی ئوستاد هورموز، باوکی یوسفی کوشت. خەلەف گریا و شینی گێڕا و لەناو خەڵکان دەنگی بەرز کردەوە کە: دەبێت کرمان بگرین و تۆڵەی باوکی یوسف بکەینەوە. خەڵکان کۆبوونەوە. خەلەف ئەوانی لەگەڵ تاهیری کوڕی بۆ کرمان ڕەوانە کرد. ئەوان گەیشتنە نەرماشیر کەئوردووگای دەیلەمییەکان لەوێ بوو. دەیلەمییەکان شکستیان خوارد و نەرماشیر دەستی بەسەردا گیرا.

دەیلەمییەکان ڕۆشتنە جیرۆفت و لەوێ کۆبوونەوە. سوپایەکیان بۆ پارێزگاری کردن لەبەردسیر راسپارد. بەردسیری دایکی شاری کرمان بوو. تاهیر مەبەستی ئەو شارەی کرد و بۆ ماوەی سێ مانگ گەمارۆیدا و بارودۆخی لەدانیشتووانەکەی دژوار کرد. ئەوان نامەیان بۆ ئوستاد هورموز نووسی و لەبارودۆخی خۆیان ئاگاداریان کردەوە و نووسیان ئەگەر فریایان نەکەوێت، شارەکە تەسلیم بەدوژمن دەکەن. ئوستاد هورموز بەخێرایی هەرچی تەواوتر، ڕێگە دژوارەکانی بڕی و خۆی گەیاندە بەردسیر. تاهیر و سوپاکەی هەڵاتن و بۆ سیستان گەڕانەوە. کرمان لەدەستی دەیلەمییەکان مایەوە. ئەم پێشهاتە لەساڵی ٣٨٤/٩٩٤ زایینی ڕوویدا.

یاخیبوونی بەکجور دژی سەعد ئەلدەولە کوڕی حەمدان و کوژرانی ئەو

کاتێك – ئاماژەمان پێدا – بەکجور لەسوپای میسر لەدیمەشق شکستی خوارد، بۆ ڕقە هەڵات و لەوێ مایەوە و دەستی بەسەر ڕەحبە و کەنارەکانی ڕەققەدا گرت. نامەی بۆ بەها ئەلدەولە کوڕی بویە نووسی تا پەیوەستی بێت، هەروەها نامەیەکی بۆ بازکورد کەدەستی بەسەر دیاربەکر و موسڵدا گرتبوو، نووسی تا بۆ لای ئەو بەرێکەوێت. نامەیەکی بۆ سەعد ئەلدەولە کوڕی حەمدان نووسی و وەك پێشوو ملکەچ بوونی خۆی بۆ فەرمانەکانی ئەو نیشاندا. سەعد ئەلدەولە وەك رابردوو، فەرمانڕەوایەتی حیمسی پێ سپارد. کەس لەوان وەڵامی داواکەی ئەویان نەدایەوە. بەکجور لەڕەققە مایەوە و سەرقاڵی نامەنووسین بۆ ژمارەیەك لەهاوەڵانی لەموالییەکان سەعد ئەلدەولە بوو. ئەوان پەیمانیان لەگەڵ بەست هێرش بکەنە سەر سەرزەمینی سەعد ئەلدەولە و ئاگاداریان کردەوە کەسەعد ئەلدەولە لەجیاتی بەڕێوەبردنی کاروباری وڵات، سەرقاڵی رابواردن و مەیْ بازییە. لەم کاتەدا بەکجور نامەیەکی بۆ عەزیزی میسر نووسی و تەماحی گرتنی حەلەبی خستە بەردەم و ئاگاداری کردەوە کەحەلەب ڕێڕەوی عێراقە و ئەگەر ئەو شارە دەستی بەسەردا بگیرێت، گرتنی شارەکانی دیکە کارێکی ئاسان دەبێت. داوای لەعەزیز کرد بەسوپایەك هاوکاری بکات. عەزیز باللە رازی و بەنەزال، فەرمانڕەوای تەرابلوس و فەرمانڕەوای شارەکانی شام فەرمانیدا، سوپایەك لەگەڵ نەزال بۆ هاوکاری بەکجور ڕەوانە بکەن و لەجەنگ دژی سەعد ئەلدەولە و گرتنی سەرزەمینەکەی، ملکەچی فەرمانەکانی بەکجور بن.

عیسا کوڕی نەستورسی نەسرانی، وەزیری عەزیز باللە، نامەیەکی بۆ نەزال نووسی و فەرمانی پێدا پشتیوانی بەکجور بکات و بۆ هێرش کردنە سەر سەعد ئەلدەولە هانی بدات بەڵام کاتێك جەنگی نێوان ئەوان دەستی پێکرد، خۆی بکشێتەوە.

هۆکاری ئەم کارەی عیسا ئەوە بوو لەنێوان ئەو و بەکجور دوژمنایەتییەکی مەترسیدار ڕەگی داکوتابوو و کاتێك عیسا دوای مەرگی کوڕی کلس، وەزارەتی گرتەدەست، ئەم فەرمانەی بۆ نەزال نووسی کەئاماژەمان پێدا.

کاتێك فەرمانی عەزیز باللە بەنەزال گەیشت بۆ ئەوەی هاوکاری بەکجور بکات، نەزال نامەیەکی بۆ بەکجور نووسی و ئاگاداری کردەوە لەوەی خۆی و سوپاکەی فەرمانی هاوکاری کردنی ئەویان پێدراوە. بەکجور پێی وت: لەفلان رۆژ لەرێگەی رەققە گوزەر بکە، منیش فلان رۆژ لەتەرابلوسەوە بەرێدەکەوم و لەفلان رۆژ لەحەلەب یەکتر دەبینین. بەکجور فریوی وتەکانی نەزالی خوارد و رووی کردە بالس. دانیشتووانی بالس رێگەیان لێگرت و ئەو بۆ ماوەی پێنج رۆژ گەمارۆی خستە سەر شارەکە و کاتێك نەیتوانی بیگرێت، بەجێیهێشت.

سەعد ئەلدەولە لەهەواڵی بەرێکەوتنی بەجکور بۆ حەلەب ئاگاداربوویەوە و لەگەڵ لۆلۆی کەبیر، موالی سەیف ئەلدەولەی باوکی، لەحەلەبەوە بەرێکەوت و نامەیەکی بۆ بەکجور نووسی و دڵنەوایی کرد و پێشنیاری ئاشتی و ملکەچ بوونی فەرمانەکانی پێکرد. هەروەها بەڵێنیدا لەرەققە تا حیمس بەو دەسپێرێت بەلام بەکجور رازی نەبوو.

سەعد ئەلدەولە نامەیەکی بۆ فەرمانرەوای ئەنتاکییە، کە بەنوێنەرایەتی پاشای رۆم فەرمانرەوایەتی ئەو سەرزەمینەی دەکرد، نووسی و داوای هاوکای لێکرد. ئەو سوپایەکی گەورەی رۆمییەکانی بۆ هاوکاری سەعد ئەلدەولە نارد. سەعد ئەلدەولە نامەی بۆ عەرەبەکانی هاورێی بەکجور نووسی و بەڵێنی پێدان زەوی و دیاری گرانبایی پێدان. ئەوان پەیوەستی سەعد ئەلدەولە بوون و پەیمانیان بەست لەکاتی دەستپێکردنی جەنگ، رێگەی هەڵاتن بگرنەبەر. دوو سوپا لەبەرابەر یەك ریزیان بەست و ئاگری جەنگ بڵێسەی سەند. کاتێك سەربازەکان رووبەرووی یەکبوونەوە، عەرەبەکان هێرشیان کردە سەر ئوردووگای بەکجور و تالانیان کرد و دواتر داوای ئەمانیان لەسەعد ئەلدەولە کرد. بەکجور کاتێك ئەمەی بینی، چوارسەد جەنگاوەری بوێری هەڵبژارد و ویستی هێرش بکاتە سەر خێوەتەکەی سەعد ئەلدەولە. بەخۆی وت یا دەیکوژم، یا دەکوژرێم. دەستبەجێ یەکێك لەهاوەڵانی هەلات و پەیوەستی لۆلۆی کەبیر بوو و ئەوی لەمەبەستەکەی بەکجور ئاگادار کردەوە. لۆلۆی کەبیر داوای لەسەعد ئەلدەولە کرد، شوێنەکەی بەجێبێڵێت بۆ ئەوەی خۆی بڕواتە جێگەکەی ئەو. سەعد ئەلدەولە سەرەتا رازی نەبوو بەلام دواتر

شوێنەکەی بەجێهێشت. بەکجور و هاورێکانی هێرشیان کرد و دوای شەڕێکی قورس خۆیان گەیاندە لۆلۆی کەبیر. جەنگێکی سەرسوڕهێنەر کەهەموو خەڵکان بەگەورە ناوی دەبەن. کاتێك بەکجور، لۆلۆی کەبیری بینی، گومانی کرد سەعد ئەلدەولەیە و خۆی بۆ هەڵدا و گورزێکی لێدا. لۆلۆ کەوتە سەرزەوی. لەم کاتەدا سەعد ئەلدەولە دەرکەوت و بۆ شوێنەکەی گەڕایەوە. هاوەڵانی سەعد ئەلدەولە شادمان بوون و ورەیان بەرز بوویەوە. دەوری بەکجوریان گرت و بوێرییان لەخۆیان نیشاندا. سەرئەنجام بەکجور وهەموو هاوەڵانی کوژران و بڵاوەیان لێکرد. تەنیا حەوت کەس لای ئەو مایەوە. ئەوانی دیکە یا کوژران یا ئەسیر کران.

کاتێك بارودۆخی بەم شێوەیە بینی، شمشێرەکەی فرێدا و ڕۆشت. ئەسپەکەی لەرێگە لەپێ کەوت. دابەزی و پیادە درێژەی بەرێگەدا. ژمارەیەك لەعەرەبەکان خۆیان پێگەیاند و هەرچی پێبوو، لێیان سەند. ئەو ڕۆشتە لای یەکێك لەعەرەبەکان و خۆی پێناساند و بەڵێنیدا ئەگەر بیباتە ڕەققە، یەك وشتر زێری پێدەدات. عەرەبەکە بەوتەکانی رازی نەبوو و ئەوی لەماڵەکەی گرت و ڕۆشتە لای سەعد ئەلدەولە و لەگرتنی بەکجور ئاگاداری کردەوە. سەعد ئەلدەولە بەپیاوی عەرەبی وت: چی دەخوازیت داوا بکە. ئەو دووسەد فەدان[٩] زەوی و سەد هەزار درهەم و سەد باری وشتر گەنم و پەنجا دەست جل و بەرگی ویست. سەعد ئەلدەولە زیاتر لەمەی پێدا و دەستەیەکی لەگەڵ نارد و بەکجوریان گرت و بردیانە لای سەعد ئەلدەولە. سەعد ئەلدەولە، کاتێك ئەوی بینی، فەرمانیدا خوێنی بڕێژن. بەکجور کوژرا و دەرئەنجامی ناسپاسی کردنی خۆی وەرگرت.

کاتێك سەعد ئەلدەولە، بەکجوری کوشت، رێگەی ڕەققەی گرتەبەر و کەوتە گیانی خەڵکی ئەو شارە. سەلامەی ڕەشیقی لەگەڵ منداڵەکانی بەکجور و باوکی حەسەن عەلی کوڕی حسەینی مەغربی، وەزیری بەکجور، لەڕەققە بوون. ئەوان شارەکەیان بەسەعد ئەلدەولە سپارد و ئەمان و پەیمانی بەهێزیان بۆ منداڵەکانی بەکجور و سامانی ئەوان و مەغربی وەزیر و سەلامەی ڕەشیقی و سامانەکانیان

---

[٩] – فەدان: بەرابەرە لەگەڵ چوارسەد قامیشی چوارگۆشە. لەکۆندا بۆ پێوانی زەوییەکان، قامیشی درێژ بەدرێژایی دوو گەز بەکار دەبرا. وەرگێر

وەرگرت. کاتێك منداڵەکانی بەکجور لەگەڵ سامانەکەیان شارەکەیان بەجێهێشت، سەعد ئەلدەولە سامانەکەی بینی و بەزۆری زانی.

لەم کاتەدا قازی کوڕی باوکی حەسین لای سەعد ئەلدەولە بوو. سەعد ئەلدەولە پێی وت: گومانم نەدەکرد بەکجور ئەم سامانەی هەبێت. قازی پێی وت: بۆ لێیان ناسێنیت؟ ئەو هەرچی هەیە، هی تۆیە، چوونکە بەندە ناتوانێت خاوەنی هیچ شتێك بێت (بەکجور بەندە بوو). ئەگەر ئەو کارە بکەیت، نەگوناحت کردووە، نەپەیمانت شکاندووە. سەعد ئەلدەولە کاتێك ئەم وتەی بیست، دەستی بەسەر سامانەکەدا گرت و ئەوانی قۆلبەست کرد. مەغربی وەزیر بۆ حەرەمی عەلی کوڕی ئەبی تالیب هەلات. منداڵەکانی بەکجور پەیکیان بۆ لای عەزیز باللە نارد تا نێوەنجیگەری بکات. عەزیز پەیکی بۆ نێوەنجیگەری نارد و فەرمانی بەسەعد ئەلدەولەدا ئەوان ڕەوانەی میسر بکات. هەڕەشەی کرد ئەگەر ئەوان بۆ میسر نەکات، بەڵایەکی گەورەی بەسەردا دێنێت. سەعد ئەلدەولە جوێنی بەنێردراوەکەدا و وتی: بەسەروەرت بڵێ، هێرشی دەکەمەسەر. پێشەنگەکانی سوپاکەی بۆ حیمس نارد تا خۆیشی پەیوەستیان بێت.

مەرگی سەعد ئەلدەولە کوڕی حەمدان

کاتێك سەعد ئەلدەولە ئامادەی ڕۆشتن بۆ دیمەشق بوو، نەخۆشی قۆلنج بەرۆکی گرت و بۆ حەلەب گەڕایەوە تا خۆی چارەسەر بکات. نەخۆشییەکەی چارەسەر و باش بوویەوە و ویستی بۆ ئوردووگاکەی بگەڕێتەوە. ئەو ڕۆشتە لای یەکێك لەکەنیزەکانی. ئەوی لەئامێز گرتبوو کەلەناکاو کەوت و نیوەی جەستەی لەکار کەوت. پزیشکیان هێنا. پزیشك پێی وت: دەستت بدە بەمن تا لێدانی دەمارەکانت بگرم. ئەو دەستی چەپی خۆی هێنایە پێش. پزیشك وتی: دەستی ڕاستی خۆت بێنە پێش. سەعد ئەلدەولە وتی: شکاندنی سوێند، دەستی ڕاستی بۆ نەهێشتووم. مەبەست ئەوەیە پەیمان شکێنی ئەو لەگەڵ منداڵەکانی بەکجور بووە هۆی مەرگی ئەو کەپێشتر ئاماژەمان پێدا. سەعد ئەلدەولە لەکردەوەکانی خۆی پەشیمان بوویەوە بەڵام چیتر پەشیمانی دادی نەدەدا. سەعد ئەلدەولە سێ ڕۆژ بەم شێوە ژیا و دوای ئەوەی

کوڕەکەی باوکی فەزایلی وەك جێگری خۆی دەستنیشان کرد، مرد و داوای لەلولۆی کەبیر کرد سەرپەرەستی و چاودێری بنەماڵەکەی بکات.

دوای ئەوەی سەعد ئەلدەولە مرد، کورەکەی، باوکی فەزایلْ، جێگەی گرتەوە و لۆلۆی کەبیری لەسوپاییەکان سوێندی وەفاداری بۆ وەرگرت و سەربازەکان بۆ حەلەب گەڕانەوە.

باوکی حەسەنی مەغربی وەزیر لەحەرەمی عەلی کوڕی ئەبی تالیبەوە بەرەو میسر بەرێکەوت و تەماحی گرتنی حەلەبی خستە بەردەم عەزیز باللە. ئەو سوپایەکی بەفەرماندەیی مەنجوتەکین، یەکێك لەسەرکردەکانی، بۆ حەلەب ڕەوانە کرد. مەنجوتەکین لەگەلْ سوپایەکی گەورە خۆی گەیاندە حەلەب و گەمارۆی خستەسەر. باوی فەزایلْ و لۆلۆی کەبیر لەحەلەب بوون. نامەیەکیان بۆ بەسیل نووسی و داوای هاوکارییان لێکرد. بەسیل سەرقالی جەنگ لەگەلْ بولغارەکان بوو. نامەیەکی بۆ نوێنەری خۆی لەئەنتاکییە نووسی و فەرمانی پێدا هاوکاری باوکی فەزایلْ بکات. ئەو لەگەلْ پەنجا هەزار سەربازی ڕۆمی بەرێکەوت تا خۆی گەیاندە پردی تازە دروست کراوی عاسی. مەنجوتەکین کاتێك لەهاتنی ئەم سوپایە ئاگادار بوویەوە، بۆ ڕووبەڕوو بوونەوەی ئەوان ئەسپی غاردا تا پێش باوکی فەزایلْ لەگەلْ ئەوان بجەنگێت و سەرکوتیان بکات. ئەو لەپردی عاسی گوزەری کرد و ڕووبەڕووی ڕۆمییەکان بوویەوە و شکستی پێهێنان. ڕۆمییەکان بۆ ئەنتاکییە گەڕانەوە و ژمارەیەکی زۆریان کوژران.

مەنجوتەکین ڕۆشتە ئەنتاکیە و ئەو شارە و گوندەکانی دەوروبەری تالآن کرد و سووتاندی. لەلای باوکی فەزایلْ تا ئەو جێگەی دەیتوانی خواردەمەنی و ئالیکی لەگوندەکانی دەوروبەر کۆکردەوە و بردییە شارەکە و ئەوەی مایەوە، سووتاندی تا زیانی لەسوپای میسر دابێت. مەنجوتەکین بۆ حەلەب گەڕایەوە و گەمارۆی خستەسەر. لۆلۆ پارەی بۆ باوکی حەسەنی مەغربی نارد و داوای لێکرد مەنجوتەکین لەحەلەب بگەڕێنێتەوە چوونکە لەو ساڵەدا بەدەست هێنانی خواردەمەنی دژوار ببوو. ئەم پێشنیارە پەسەند کرا و مەنجوتەکین کە لەجەنگ بێزار و شەکەت ببوو، ڕێگەی دیمەشقی گرتەبەر.

کاتێك عەزیز باللە لەم هەواڵە ئاگادار بوویەوە، توڕە و نامەیەکی بۆ سوپا نووسی تا بۆ حەلەب بگەڕێتەوە. مەغربی لەشارەکەی دوورخستەوە و لەرێگەی دەریا بۆ

تەرابلوس و لەوێوە بۆ ئوردووگای سوپاییەکان خواردەمەنی و توێشووی پێویستی ڕەوانە کرد. سوپای میسر دووبارە گەمارۆی خستە سەر حەلەب و سیانزە مانگ لەویێ مانەوە. توێشووی حەلەب کەمی کرد.

باوکی فەزایلێ، دووبارە نامەی بۆ پاشای ڕۆم نووسی و داوای هاوکاری کرد و پێی وت ئەگەر حەلەب دەستی بەسەردا بگیرێت، ئەنتاکییەش داگیر دەکرێت و بارودۆخ بۆ تۆ دژوار دەبێت. پاشای ڕۆم لەم کاتەدا گەیشتبووە ناوەڕاستی وڵاتی بولغارەکان. ئەو بەخێرایی گەڕایەوە و لەوەرزی بەهار، ڕێگەی حەلەبی گرتەبەر. سوپای میسر پەیکیان بۆ لای مەنجوتەکین نارد و لەم بارودۆخە ئاگاداریان کردەوە. سیخوڕەکانیشی ئەم هەواڵەیان پێگەیاند. مەنجوتەکین، هەرچی گەرماو و بازار و بینا کەلەکاتی گەمارۆکە دروستی کردبوو، وێرانی کرد و تێکشکاو حەلەبی بەجێهێشت. پاشای ڕۆم گەیشت و لەنزیك دەروازەی حەلەب ئوردووی لێدا. باوکی فەزایلێ و لۆلۆی کەبیر ڕۆشتنە لای و بۆ حەلەب گەڕانەوە. بەسیل ڕێگەی شامی گرتەبەر و دەستی بەسەر حیمس و شیزردا گرت و تالانی کرد. دواتر ڕێگەی تەرابلوسی گرتەبەر. دانیشتووانی ئەو شارە خۆڕاگرییان کرد. بەسیل چل و چەند ڕۆژ لەو کەنارە مایەوە و کاتێك لەسەرکەوتن بێ هیوا بوو، ڕێگەی گەڕانەوە بۆ ڕۆمی گرتەبەر.

ئەم ڕوداوە بۆ عەزیز باللە گران و دژوار بوو. ئەو بۆ جەنگی ڕۆمییەکان دروشمی جیهادی لەناو خەڵکان بەرز کردەوە و ویستی لەقاهیرە بەرێکەوێت بەڵام نەخۆشی بەرۆکی گرت و بەهۆی ئەم نەخۆشییە مرد. بەخواستی خواوەند دواتر ئاماژەی پێدەدەین.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا مەنسور، فەرمانڕەوای ئەفریقییە، نوێنەری خۆی، یوسفی لەو دیارە لابرد و باوکی عەبدوللە محەممەد کوڕی باوکی عەرەبی لەجێگەی ئەودانا.

لەم ساڵەدا جەوهەری فەرماندە، دوای دوورخرانەوەی لەکار، مرد. جەوهەر ئەو کەسەیە میسری بۆ مۆعێزی عەلەوی گرت.

لەم ساڵەدا بەها ئەلدەولە، وەزیرەکەی باوکی نەسر شاپوری لەئەهواز گرت و باوکی قاسم عەبد عەزیز کوڕی یوسفی وەك وەزیر هەڵبژارد.

لەم ساڵەدا بەها ئەلدەولە دوای گەڕانەوەی لەخوزستان، باوکی نەسر خواشازە و باوکی عەبدوللە کوڕی تاهیری گرت چوونکە باوکی نەسر پیاوێکی دەست وشك بوو و هاوکاری کەسی نەدەکرد و بەکوڕی موعەلیم (هەمەکارەی بەها ئەلدەولە) بەشێوەی پێویست خزمەتی نەدەکرد و دیاری بۆ نەدەنارد. کوڕی موعەلیم هەوڵەکانی بۆ گرتنی ئەو دەستپێکرد.

لەم ساڵەدا فولادی زەماندار لەدەستی سەمسام ئەلدەولە بۆ ڕەی هەڵات. هۆکاری هەڵاتنەکەی ئەمە بوو: بەرادەیەك تەنگی بەسەمسام ئەلدەولە هەڵچنی کەسەمسام ڕقی ئەوی لەدڵ گرت و ویستی بیگرێت بەڵام فولاد ئاگادار بوویەوە و هەڵات.

لەم ساڵەدا خەڵکی ڕەحبە نامەیان بۆ بەها ئەلدەولە نووسی و داوایان لێکرد کەسێك بۆ شارەکەیان بنێرێت تارەحبەی پێ بسپێرن. ئەو خەمارتەکینی حەفسی بۆ ڕەحبە نارد. ئەو دەستی بەسەر شارەکەدا گرت و هێرشی کردە سەر ڕەقە. ڕەققە لەم کاتەدا لەژێر فەرمانی بەدر، کۆیلەی سەعد ئەلدەولە کوڕی حەمدان بوو. چەندین جەنگ لەنێوان ئەوان روویدا و خەمارتەکین نەیتوانی سەرکەوتن بەدەست بێنێت. لەم کاتەدا لەناسازگارییەکانی بەغداد ئاگادار بوویەوە و ڕێگەی ئەو شارەی گرتەبەر. لەڕێگە، دەستەیەك لەعەرەبەکان ڕێگەیان لێ گرت و گرتیان. ئەو بەدانی سامانێکی زۆر خۆی لەدەستی ئەوان رزگار کرد.

لەم ساڵەدا بەها ئەلدەولە ، بۆ قادر باللە سوێندی وەفاداری و بەجێهێنانی پەیمانی خوارد. قادریش سوێندی دڵپاکی و چاکەکاری خوارد و شایەتیدا لەدەرەوەی کۆشکی خەلافەت هەموو کارەکان لەدەستی بەها ئەلدەولەدایە.

لەم ساڵەدا ئاژاوە لەناو دانیشتووانی بەغداد سەری هەڵدا و شکۆی فەرمانڕەوایەتی لەناوچوو. ئاگر کەوتە ناو گەڕەکەکان و خراپەکاری دەستی پێکرد.

لەم ساڵەدا قازی قازییەکان، عوبەیداللە کوڕی ئەحمەد کوڕی مەعروف باوکی محەممەد مرد. ئەو لەساڵی ٣٠٦/٩١٨ زایینی چاوی بەدنیا هەڵهێنا. پیاوێکی فرەزان، داوێن پاك و خۆپارێز بوو. شوێنکەوتەی موعتەزەلەکانە. محەممەد کوڕی ئیبراهیم کوڕی عەلی کوڕی عاسم کوڕی رازانی ئەبوبەکر ناسراو بەکوڕی موقری ئیسفەهانی کەراوی موسنەدی باوکی یەعلی موسڵی بوو، لەم ساڵە و لەتەمەنی نەوەد وشەش ساڵی مرد.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و هەشتا و دووی کۆچی(٩٩٢و٩٩٣ زایینی)

گەڕانەوەی دەیلەمییەکان بۆ موسڵ

بەها ئەلدەولە، باوکی جەعفەر حەجاج کوڕی هورموزی لەگەڵ سوپایەکی گەورە بۆ موسڵ نارد و ئەو موسڵی لەساڵی ٩٩١/٣٨١ زایینی گرت. هۆزی مناڵەکانی عوقەیل و فەرمانڕەواکەیان، باوکی زەواد محەممەد کوڕی موسەییب، بۆ جەنگ دژی ئەو بڕیاریاندا و لەنێوان ئەم دوو سوپا چەندین جەنگ ڕوویدا. باوکی جەعفەر لەم جەنگانەدا بوێری لەخۆی نیشاندا تا ئەو جێگەی لەنێوان دوو ڕیزی سوپاکە تەختێکی دادەنا و دادەنیشت و عەرەبەکان لێی دەترسان. باوکی جەعفەر داوای سوپایەکی لەبەها ئەلدەولە کرد. بەها ئەلدەولە، باوکی قاسم عەلی کوڕی ئەحمەدی وەزیری بۆ هاوکاری ئەو نارد و باوکی قاسم لەسەرەتای ساڵ ڕێگەی موسڵی گرتەبەر. کاتێك باوکی قاسم گەیشتە ئوردووگا، بەها ئەلدەولە نامەیەکی بۆ باوکی جەعفەر نووسی تا قۆڵبەستی بکات. باوکی جەعفەر زانی ئەگەر قۆڵبەستی بکات، ناسازگاری لەناو سوپاکەی سەرهەڵدەدات و عەرەبەکان سەرکەوتن بەدەست دێنن. لەبەر ئەمە سەرپێچی فەرمانەکەی بەها ئەلدەولەی کرد.

هۆکاری فەرمانەکەی بەها ئەلدەولە ئەوە بوو کوڕی موعەلیم ڕقی باوکی قاسمی لەدڵ گرتبوو و لای بەها ئەلدەولە خراپەی ئەوی دەهێنایە سەرزمان. بەها ئەلدەولە، فەرمانی گرتنی ئەوی دەرکرد. بەها ئەلدەولە، بەهەموو وتەکان ڕازی دەبوو و بەکاری دەبردن. وەزیر لەم پیلانە ئاگادار بوویەوە و گفتوگۆی ئاشتی لەگەڵ باوکی زەواد دەست پێکرد و چەندین بارمتەی لێسەند و بۆ بەغداد گەڕایەوە. سوپاکەی داوایان لێکرد پەیوەستی باوکی زەواد بێت بەڵام ئەو کارەی نەکرد و کاتێك گەیشتە بەغداد، ئاگادار بوویەوە کەکوڕی موعەلیم قۆڵبەست و دواتر کوژراوە و خراپەکارییەکانی کۆتایی پێهاتووە.

کاتێك هەواڵی گیران و کوژرانی کوڕی موعەلیم، بەورزەیر گەیشت، نیشانەی خەمباری لەروخساری دەرکەوت. کەسانی دەوروبەر پێیان وت: ئەم خەمەی تۆ

بۆچییە مەگەر نەئەوەی لەخراپەکارییەکانی ئەو ئاسوودە بوویت؟ وەزیر وتی: ئەگەر فەرمانڕەوایەکی وەك بەها ئەلدەولە بۆ هاوکاری، کەسێکی وەك کوڕی موعەلیم لەخۆی نزیك دەکاتەوە و دواتر بەو شێوەیە لەناوی دەبات، دەبێت لەهاونشینی ئەو بترسین.

بەها ، شەریف باوکی ئەحمەدی موسەوی وەك پەیك بۆ لای باوکی زەواد نارد بەڵام عەرەبەکان گرتیان و دواتر ئازادیان کرد. ئەو ڕێگەی موسڵ و دواتر بەغدادی گرتەبەر.

چۆنیەتی سپاردنی خەلیفە تائیع بەخەلیفە قادر و چۆنیەتی هەڵس وکەوتی لەگەڵ ئەو

لەرەجەب/ سێپتامبەری ئەم ساڵە بەها ئەلدەولە، خەلیفە تائیعی بەقادر باللە سپارد. خەلیفە قادر ئەوی لەیەکێك لەژوورەکانی خۆی دانا و یەکێك لەخزمەتکارە بڕواپێکراوەکانی خۆی راسپارد نیازەکانی دابین و خزمەتی بکات. خەلیفە تائیع هاوشێوەی ڕۆژگاری خۆی، ئەوەی دەیویست، داوای دەکرد و خزمەتکار، دەیخستە بەردەستی.

دەگێڕنەوە خەلیفە قادر پزیشکێکی بۆ لای نارد. تائیع باللە وتی: ئەمە ئەو پزیشکەیە باوکی عەباس (قادر باللە) چارەسەر دەکات؟ وتیان: بەڵێ. وتی: پێی بڵێن لەفلانە شوێن هەنگوینم داناوە، کەمێکی بۆ من بنێرێت و ئەوەی دیکەی بۆ خۆی هەڵگرێت. ئەو کارەی کرد.

ڕۆژێك خەلیفە قادر، نیسکی بۆ نارد. تائیع باللە پرسی: ئەمە چییە؟ وتیان: نیسك و گەڵای چەوەندەر. وتی: ئایا باوکی عەباس لێی خواردووە؟ وتیان: بەڵێ. وتی: لەمنەوە پێی بڵێن: ئەگەر دەتویست نیسك بخۆیت، بۆخۆت شاردەوە؟ ئەگەر پێویستت بەم نیسکە بوو بۆ لەسەر تەختی خەلافەت دانیشتیت؟ لەم کاتەدا خەلیفە قادر فەرمانیدا کەنیزێکی بۆ دابین بکەن تا خواردنی تایبەتی خۆی بۆ دروست بکات. ژیانی تائیع بەم شێوەیە درێژەی کێشا تا مرد.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا بەها ئەلدەولە، باوکی حەسەن کوڕی موعەلیمی، کەبەسەر هەموو کار وکەسەکان تەنانەت وەزارەتیش زاڵبوو، قۆڵبەست کرد. باوکی حەسەن بەرادەیەك لەگەڵ خەڵکان بەخراپی هەڵس وکەوتی دەکرد کەدەنگی نارەزایی سوپاییەکان بەرز بوویەوە و سکالآیان لێکرد و داوایان لەبەها ئەلدەولە کرد، باوکی حەسەن بەوان بسپێرێت. بەها ئەلدەولە ئەوانی ئارام کردەوە و بەڵێنی پێدان دەستی ئەو لەکاروبارەکان کورت دەکاتەوە بەڵام سوپاییەکان رازی نەبوون. بەها ئەلدەولە بەناچاری خۆی و هەموو هاوەڵانی ئەوی گرت بەو گومانەی سوپاییەکان دەگەڕێنەوە بەڵام نەگەڕانەوە. باوکی حەسەنی بەوان سپارد. سوپاییەکان دووجار ژەهر خواردیان کرد بەڵام نەمرد، سەرئەنجام ئەویان خنکاند و بەخاکیان سپارد.

لەشەوال/ نۆڤەمبەری ئەم ساڵە شۆڕش و ئاژاوە لەنێوان دانیشتووانی کەرخ و خەڵکانی دیکە سەری هەڵدایەوە. باوکی فەتح محەممەد کوڕی حەسەنی پەردەدار سوار ئەسپەکەی بوو و کوشتاری خەڵکی دەست پێکرد و ئارامی بۆ شارەکە گەڕاندەوە.

لەم ساڵەدا لەبەغداد نرخی شتومەك بەرز بوویەوە و بەهای نیو ڕەتڵ نان گەیشتە چل درهەم.

لەم ساڵەدا بەها ئەلدەولە، وەزیرەکەی، باوکی قاسم عەلی کوڕی ئەحمەدی گرت چوونکە گومانی لێکرد بۆ لەناو بردنی کوڕی موعەلیم نامەی بۆ سوپاییەکان نووسیوە. ئەو باوکی نەسر شاپور و باوکی مەنسور کوڕی ساڵحان، هەردووکیانی وەك وەزیر هەڵبژارد.

لەم ساڵەدا سەمسام ئەلدەولە، وەزیرەکەی باوکی قاسم عەلا کوڕی حەسەنی شیرازی گرت. ئەو کاروباری سەمسام ئەلدەولەی بەڕێوەدەبرد. ئەو تا ساڵی ٩٩٣/٣٨٣ زایینی لەزیندان مایەوە تا ئەوەی سەمسام ئەلدەولە لەزیندان هێنایەدەر و دووبارە پێگەی وەزیری پێبەخشییەوە. لەم دەورانەدا باوکی قاسمی مودەلجی کاروبارەکانی بەڕێوە دەبرد.

لەم ساڵەدا پاشای رۆم رۆشتە ناو ئەرمەنییە و خەلات، مەلازکەرد و ئەرجیشی گەمارۆدا. خەڵك ورەی خۆیان لەدەستدا. دواتر باوکی عەلی حەسەن کوڕی مەروان بۆ ماوەی بیست ساڵ پەیمانی ئاشتی لەگەڵ بەست و پاشای رۆم بۆ سەرزەمینی خۆی گەڕایەوە.

لەشەوال/ نۆڤەمبەری ئەم ساڵە ئەمیر باوکی فەزڵ کوڕی خەلیفە قادر چاوی بەدنیا هەڵهێنا.

لەم ساڵەدا بوغراخانی ئیلەك، خاقانی تورکەکان، لەگەڵ سوپاکەی هێرشی کردە سەر بوخارا و ئەمیر نوح کوڕی مەنسور سوپایەکی گەورەی بۆ رووبەروو بوونەوەی ئەو نارد. ئیلەك رووبەرووی ئەم سوپایە بوویەوە و سەرکوتی کرد. سوپاکەی نوح بۆ بوخارا گەڕایەوە و ئیلەك شوێنیان کەوت. نوح لەگەڵ سەربازەکانی هاتەدەر و جەنگێکی قورسی لەگەڵ سوپای ئیلەك دەستپێکرد. دەرئەنجامی ئەم جەنگە بەشکستی ئیلەك کۆتایی هات و ئیلەك بەرەو بەلاساغون، پایتەختەکەی خۆی هەڵات.

لەم ساڵەدا باوکی عەمرۆ و محەممەد کوڕی عەباس کوڕی حەسنەوییەی خەزاز، مردن. محەممەد کوڕی عەباس لەساڵی ٢٩٥/٩٠٧ زایینی چاوی بەدنیا هەڵهێنا.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و هەشتا و سێی کۆچی(٩٩٣و٩٩٤ زایینی)

یاخیبوونی منداڵەکانی بەختیار

لەم ساڵەدا منداڵەکانی بەختیار لەزیندان هاتنەدەر و دەستیان بەسەر ئەو قەڵایە گرت کەتیایدا زیندانی بوون.

چۆنیەتی زیندانی بوونی ئەوان بەم شێوە بوو: شەرەف ئەلدەولە دوای باوکی خۆی، عیزەد ئەلدەولە، چاکەی لەگەڵ دەکردن و ئەوانی لەزیندان هێنایەدەر و لەشیراز نیشتەجێی کردن و چەندین پارچە زەوی خستە بەردەستیان. کاتێک شەرەف ئەلدەولە مرد، ئەوان لەقەڵایەک لەفارس زیندانی کران. ئەوان لەگەڵ زیندانوانەکەی خۆیان و دەیلەمییەکانی دیکە بەنەرمی هەڵس وکەوتیان کرد و ئەو کەسانە، منداڵەکانی بەختیاریان لەزیندان هێنایەدەر و بۆ لای خەڵکی ئەو دەوروبەرە ڕەوانەیان کردن. زۆربەی ئەو خەڵکە پیادە بوون. منداڵەکانی بەختیار پیادەکانیان لەو قەڵایە کۆکردەوە.

سەمسام ئەلدەولە لەم ڕووداوە ئاگادار بوویەوە و باوکی عەلی کوڕی ئوستاد هورموزی لەگەڵ سوپایەک ڕەوانە کرد. کاتێک ئەم سوپایە لەمنداڵەکانی بەختیار نزیک بوویەوە، ئەوان کەژمارەیان شەش کەس بوو، لەگەڵ دەیلەمییەکانی هاوڕێیان لەو قەڵایە پەنایان گرت. باوکی عەلی گەمارۆی خستە سەریان و نامەی بۆ یەکێک لەسەرکردەکانی دەیلەم نووسی و تەماحی وەرگرتنی خەڵات و دیاری خستە بەردەم. ئەو سەرکردەیە بەشێوەیەکی نهێنی ئەوانی بردە ناو قەڵاکە. سوپاکەی باوکی عەلی دەستیان بەسەر قەڵاکەدا گرت و منداڵەکانی بەختیاریان ئەسیر کرد. سەمسام ئەلدەولە فەرمانیدا دووان لەوان بکوژن و ئەوانی دیکەیان زیندانی بکەن. ئەو کارەیان کرد.

زاڵبوونی سەمسام ئەلدەولە لەخوزستان

لەم ساڵەدا سەمسام ئەلدەولە دەستی بەسەر خوزستاندا گرت.

چۆنیەتی شکانی پەیمانی ئاشتی بەم شێوە بوو: بەها ئەلدەولە، باوکی عەلا عەبدوللە کوڕی فەزڵی بۆ ئەهواز نارد و فەرمانی پێدا بۆ ڕۆشتن بۆ فارس خۆی ئامادە بکات و ئاگاداری کردەوە کەلەم لاولا سوپاییەکان بۆ هاوکاری ئەو دەنێرێت و کاتێك سوپاییەکان بەتەواوی کۆبوونەوە، بەشێوەیەکی چاوەڕوان نەکراو هێرش بکاتە سەر فارس بەشێوەیەك کاتێك سەمسام ئەلدەولە ئاگادار ببێتەوە کەدوژمن لەناو سەرزەمینەکەی خۆیدا ببینێت.

باوکی عەلا بێ ئەوەی هێزە هاوکارییەکانی بەها ئەلدەولە ئامادە ببێت، بەرێکەوت و ئەم هەواڵە بلاّو بوویەوە. سەمسام ئەلدەولە سوپاکەی خۆی رازاندەوە و بەرەو خوزستان ڕەوانەی کردن. باوکی عەلا هەواڵەکەی بۆ بەها ئەلدەولە نارد و داوای هێزی هاوکاری کرد. بەها ئەلدەولە سوپایەکی گەورەی بۆ هاوکاری ئەو نارد. سوپای فارس گەیشتە گۆڕەپان و باوکی عەلا ڕووبەڕوویان بوویەوە بەلاّم لەگەڵ سوپاکەی شکستی خوارد و خۆی ئەسیر کرا. ئەویان بردە لای سەمسام ئەلدەولە. سەمسام ئەلدەولە، جل و بەرگی ڕەنگینی لەبەر کرد و بەشارەکەدا گەڕاندی بەلاّم دایکی سەمسام ئەلدەولە نێوەنجیگەری کرد و نەیهێشت بیکوژێت. ئەویان خستە زیندان.

ئاگادار بوون لەم ڕووداوانە، بەها ئەلدەولەی پەرێشان و نیگەران کرد. لەلایەکی دیکە گەنجینەکانی هیچی تیا نەمابوو لەبەر ئەمە وەزیرەکەی، نەسر کوڕی شاپوری بۆ واسط نارد بۆ ئەوەی سامانی بۆ کۆبکاتەوە و چەندین گەوهەری گرانبایی لەگەڵ نارد تا وەك ئەمانەت لای موهەزیب ئەلدەولە داینێت و لەبەرابەردا قەرزێکی گەورەی لێ وەربگرێت. کاتێك باوکی نەسر گەیشتە واسط، ڕۆشتە لای موهەزیب ئەلدەولە و گەوهەرەکانی دانا. ئەو بەپێی ئەم گەوهەرانە قەرزی بۆ بەها ئەلدەولە نارد.

زاڵبوونی تورکەکان لەبوخارا

لەم ساڵەدا شەهاب ئەلدەولە هارون کوڕی سلێمانی ئیلەك، ناسراو بەبوغراخانی تورك، دەستی بەسەر بوخارادا گرت. سەرزەمینی کاشغەر و بلاساغون، تا سنوری چین لەژێر فەرمانی ئەودا بوو.

پاڵنەری بۆ ئەم کارە ئەوە بوو کاتێك باوکی حەسەن کوڕی سیمجور مرد وکوڕەکەی باوکی عەلی جڵەوی کاروباری خوراسانی گرتەدەست، نامەی بۆ ئەمیر نوح کوڕی مەنسور نووسی و داوای لێکرد فەرمانڕەوایەتی سنوورەکانی باوکی بەو بسپێرێت. ئەمیر نوح رازی وخەلاّتی فەرمانڕەوایەتی بۆ نارد. باوکی عەلی دڵنیا بوو ئەم خەلاّتە بۆ ئەوە بەلاّم کاتێك نێردراو گەیشتە رێگەی هەرات، رێگەی بۆ ئەو سەرزەمینە گۆڕی و خەلاّت و فەرمانڕەوایی خوراسانی بەفائیق، فەرمانڕەوای هەرات بەخشی. باوکی عەلی زانی فێڵیان لێکردووە و ئەمە بەڵگەیەك بوو بۆ ئەوەی ئەوان خراپەخوازی ئەون. فائیق خەلاّتەکەی وەرگرت و لەهەراتەوە هێرشی کردە سەر باوکی عەلی. باوکی عەلی ئاگادار بوویەوە و لەگەڵ ژمارەیەکی هەڵبژێردراو لەهاوەڵانی رووبەرووی بوویەوە. دووری رێگەی بەڕادەیەك بەخێرایی بڕی کەپێش هەواڵی بەرێکەوتنی کەوت و لەنێوان بوشەنج و هەرات رووبەرووی فائیق بوویەوە. فائیق و سوپاکەی شکستیان خوارد و بەرەو مەروروود هەلاّتن.

باوکی عەلی دووبارە نامەی بۆ ئەمیر نوح نووسی و فەرمانڕەوایەتی خوراسانی داوا کرد. ئەمیر نوح رازی و هەموو سەرزەمینی خوراسانی خستە ژێر فەرمانی ئەو بەلاّم هەراتی بۆ فائیق هێشتەوە. باوکی عەلی سەرکەتوو بۆ نەیشابور گەڕایەوە و باجی خوراسانی کۆکردەوە. نوح نامەیەکی بۆ نووسی و داوای لێکرد بەشێکی باجی بۆ بنێرێت تا بۆ خەرجی سوپاکەی تەرخانی بکات. باوکی عەلی داوای بەخشینی کرد و باجی نەنارد چوونکە لەدەرئەنجامی ئەم کارە دەترسا. نامەیەکی بۆ بوغراخان نووسی و هانیدا بۆ ئەوەی هێرش بکاتە سەر بوخارا و تەماحی ئەو کارەی خستە بەردەم. سەرئەنجام لەسەر ئەوە رێککەوتن بوغراخان دەست بەسەر هەموو ماوەرائەلنەهردا بگرێت و باوکی عەلی فەرمانڕەوایەتی خوراسان بکات. بوخراخان تەماحی گرتنی بوخارای کرد و دووبارە هێرشی کردە سەر ئەو شارە.

فائیق تا ئەو کاتەی هێزی بەدەست هێنایەوە، لەمەروروود مایەوە. سوپاکەی لەدەوری کۆبوونەوە و بێ مۆڵەت هێرشی کردە سەر بوخارا. ئەمیر نوح گومانی لەکارەکەی کرد و سوپایەکی بۆ ئەو شارە نارد و فەرمانیدا ڕێگە لەفائیق بگرن. کاتێك سوپاکەی نوح گەیشت، ڕووبەڕووی سوپاکەی فائیق بوونەوە و سوپاکەی فائیق شکستیان خوارد و فائیق گەڕایەوە و مەبەستی گرتنی تەرموزی کرد. ئەمیر نوح فەرمانی بۆ باوکی حەرس ئەحمەد کوڕی محەممەدی فەریغونی (فەرمانڕەوای جوزجان) نووسی و فەرمانی پێدا هێرش بکاتە سەر فائیق. باوکی حەرس سوپایەکی گەورەی کۆکردەوە و هێرشی کردە سەر فائیق. فائیق ڕووبەڕووی ئەم سوپایە بوویەوە و شکستی پێهێنان و سامانەکانی تالآن کرد.

فائیق نامەیەکی بۆ بوغراخان نووسی و تەماحی گرتنی بوخارای خستە بەردەم. بوغراخان هێرشی کردە سەر بوخارا و مەبەستی سەرزەمینی سامانییەکانی کرد و کەم کەم دەستی بەسەر بەشەکانی ئەو سەرزەمینەدا دەگرت. نوح سوپایەکی گەورەی بۆ جەنگی ئەو ڕەوانە کرد و ئەنج، یەکێك لەسوپاسالارەکانی خۆی وەك فەرماندەی ئەوان دەستنیشان کرد. بوغراخان ڕووبەڕووی ئەم سوپایە بوویەوە وشکستی پێهێنان و ئەنج و ژمارەیەك لەسەرکردەکانی دیکەی ئەسیر کرد. بوغراخان کاتێك شکستی بەم سوپایە هێنا، تەماحی گرتنی شارەکانی دیکەی کرد. نوح و سوپاکەی لاواز بوون. ئەمیر نوح نامەیەکی بۆ عەلی کوڕی سیمجور نووسی و داوای لێکرد و فەرمانی پێدا سوپایەك بۆ هاوکاری ئەو ڕەوانە بکات. عەلی کوڕی سیمجور وەڵامی نەدایەوە وتەماحی گرتنی خوراسانی کرد.

بوغراخان هێرشی کردە سەر بوخارا، فائیق سەردانی کرد و بوو بەیەکێك لەکەسە نزیکەکانی ئەو. ئەوان ڕۆشتنە بوخارا. ئەمیر نوح خۆی شاردەوە و بوغراخان دەستی بەسەر بوخارادا گرت و لەوێ دابەزی. نوح بەشێوەیەکی نهێنی شارەکەی بەجێهێشت و لەڕووباری ئامول پەڕییەوە و لەوێ نیشتەجێ بوو. سوپاکەی لەوێ پەیوەستی بوون و ژمارەیەکی فراوان لەدەوری کۆبوونەوە و لەو شوێنەدا ئوردوویان لێدا.

نوح بەردەوام نامەی بۆ باوکی عەلی سیمجور دەنارد و داوای هاوکاری دەکرد

بەڵام باوکی عەلی وەڵامی نەدەدایەوە. فائیق لەبوغراخان داوای مۆڵەتی کرد تا هێرش بکاتە سەر بەڵخ و داگیری بکات. بوغراخان مۆڵەتی پێدا و فائیق هێرشی کردە سەر ئەوشارە و ئەو شارەی بۆ خۆی هەڵبژارد.

گەڕانەوەی نوح بۆ بوخارا و مەرگی بوغراخان

کاتێک بوغراخان لەبوخارا ئوردووی لێدا، نەیتوانی شادمان بێت و نەخۆشی بەرۆکی گرت. ئەو لەبوخاراوە ڕۆشتە تورکستان. کاتێک بوغراخان، بوخارای بەجێهێشت، دانیشتووانەکەی هێرشیان کردە سەر سوپاییەکان و بەشێوەیەکی چاوەڕوان نەکراو ژمارەیەکی زۆریان لێ کوشتن و تالآن کارییان کردە پیشە. تورکانی غوزیش، بۆ بەدەست هێنانی تالآنی و کوشتاری سوپاکەی بوغراخان، شان بەشانی خەڵکان دەستیان بۆ شمشێر برد.

بوغراخان کاتێک لەبوخارا دوور کەوتەوە، مرد. ئەمیر نوح کاتێک بیستی بوغراخان بوخارای بەجێهێشتووە، لەگەڵ سوپاکەی ڕێگەی بوخارای گرتەبەر و ڕۆشتە ناو شارەکە و دووبارە سنووری خۆی و سنووری دەسەڵاتی باوکانی بەدەست هێنایەوە و خەڵکەکەی شادمان بوون و ئەمیر نوحیان بەکەسێکی پیرۆز دەزانی.

کاتێك بوغراخان مرد، سوپاکەی بۆ سەرزەمینی خۆیان گەڕانەوە. ئەو پیاوێکی دیندار، چاکەکار، دادپەروەر و خۆش کردار بوو. زانا و پیاوە ئایینییەکانی خۆش دەویست و ڕێزی دەگرتن و حەزی دەکرد لەزمانی ئەو، بنووسن: بەندەی رسول الله، صلی الله علیە و سلم. ئەو فەرمانڕەوایەتی تورکستانی دوای خۆی بەئیلەك خان سپارد.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا دەیلەمییەکان دژی بەها ئەلدەولە ئاڵای شۆڕشیان بەرز کردەوە و ماڵی باوکی نەسر کوڕی شاپوری وەزیریان تاڵان کرد. باوکی نەسر خۆی شاردەوە. کوڕی ساڵحانیش لەوەی بەتەنیا وەزیر بێت، دەستی لەکار کێشایەوە و باوکی قاسم عەلی کوڕی ئەحمەد وەك وەزیر دەستنیشان کرا بەڵام ئەویش هەڵات و شاپور دوای هێور بوونەوەی دەیلەمییەکان بۆ وەزارەت گەڕایەوە.

لەم ساڵەدا خەلیفە قادر باللە دوای گەڕانەوەی خەڵکی خوراسان لەمەککە، خوانێکی گشتی ڕێکخست و سەبارەت بەخوێندنەوەی وتار بەناوی خۆی گفتوگۆی لەگەڵ کردن. ئەوانیش پەیامی ئەویان بۆ فەرمانڕەوای خوراسان برد.

لەم ساڵەدا کچی بەها ئەلدەولەیان بەمارەیی سەد هەزار دینار لەخەلیفە قادر مارە کرد. ئەم پەیمانی هاوسەرگیرییە لەبەردەم بەها ئەلدەولە و نەقیب باوکی ئەحمەد حسەین کوڕی موسا، باوکی سەیید ڕەزی ئەنجام درا بەڵام کچەکە پێش ئەوەی بڕواتە ماڵی خەلیفە، مرد.

لەم ساڵەدا لەعێراق گرانی دەرکەوت و بەهای یەك کیسە ئارد بۆ دووسەد و شەست درهەم و یەك کوڕ گەنم بۆ شەش هەزار و شەشسەد درهەمی غیاسی بەرز بوویەوە.

لەم ساڵەدا باوکی نەسر شاپور کوڕی ئەردەشێر لەبەغداد، قوتابخانەیەکی دروست کرد و کتێبێکی زۆری بۆ تەرخان کرد تا موسوڵمانان سوودی لێ ببینن.

لەم ساڵەدا باوکی حەسەن عەلی کوڕی محەممەد کوڕی سەهلی ماسەرجەسی، فەقیهی شافعی و شێخ باوکی تەییبی تەبەری و ئەبوبەکر محەممەد کوڕی عەباسی خوارەزمی وتاردەر و باوکی تالیب عەبدسەلام کوڕی حەسەنی مەئمونی لەمناڵەکانی مەئمون مردن. مەرگی شێخ باوکی تەییبی تەبەری لەنەیشابور ڕوویدا.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و هەشتا و چواری کۆچی (٩٩٤و٩٩٥ زایینی)

فەرمانڕەوای مەحمود کوڕی سەبوکتەکین لەخوراسان و دوور خرانەوەی باوکی عەلی لەو سەرزەمینە

لەم ساڵەدا ئەمیر نوح، مەحمود کوڕی سەبوکتەکینی وەك فەرمانڕەوای خوراسان دەستنیشان کرد.

هۆکارەکەی ئەوە بوو کاتێك نوح بۆ بوخارا گەڕایەوە -ئاماژەمان پێدا- سەبارەت بەباوکی عەلی و هاوکاری نەکردنی ئەو لەکاتی پێویست، پەشیمان بوویەوە.

کاتێك نوح لەبوخارا سەقامگیر بوو، فائیق بیری لەوە کردەوە بەرەو بوخارا بەرێکەوێت و فەرمانڕەوایەتی شارەکە بگرێتەدەست. بۆ ئەم مەبەستە لەبەڵخەوە هێرشی کردە سەر بوخارا و کاتێك نوح ئاگادار بوویەوە، سوپایەکی بۆ ڕووبەڕوو بوونەوەی ئەو نارد تا ڕێگەی پێشڕەوی لێ بگرن. دوو سوپا ڕووبەڕووی یەکبوونەوە و جەنگێکی قورس ڕوویدا و دەرئەنجام فائیق و سوپاکەی شکستیان خوارد و پەیوەستی باوکی عەلی بوون. باوکی عەلی بەهاتنی ئەوان شادمان و دڵگەرم بوو. باوکی عەلی و فائیق بڕیاریاندا پێکەوە دژی نوح شۆڕش بکەن. کاتێك شۆڕشەکەی خۆیان ئاشکرا کرد، ئەمیر نوح، نامەیەکی بۆ سەبوکتەکین نووسی (لەو کاتەدا لەغەزنە بوو) و ئەوی لەم بارودۆخە ئاگادار کردەوە و فەرمانی پێدا بۆهاوکاری کردنی بەرێکەوێت. ئەمیر نوح، سەبوکتەکینی وەك فەرمانڕەوای خوراسان دیاریکرد.

سەبوکتەکین لەم بگرە و بێنەدا سەرقاڵی جیهاد بوو و گرنگی بەرووداوەکانی نێوان بوخارا و خوراسان نەدەدا. کاتێك نێردە و نامەکەی نوحی بەدەست گەیشت، وەڵامی داواکەی نوحی دایەوە و ملی ڕێگەی گرتەبەر و لای نوح جێگیر بوو. سەبوکتەکین بۆ غەزنە گەڕایەوە و سوپای ئامادە کرد. کاتێك باوکی عەلی و فائیق لەم هەواڵە ئاگادار بوونەوە، نامەیان بۆ فەخر ئەلدەولە کوڕی بویە نووسی و داوای هاوکارییان کرد. باوکی عەلی و فائیق داوای سەربازیان لەفەخر ئەلدەولە

کرد. فەخر ئەلدەولە رازی و سوپایەکی گەورەی بۆ هاوکاری کردنی ئەوان ڕەوانە کرد. وەزیری فەخر ئەلدەولە، ساحەب کوڕی عیباد، فەخر ئەلدەولەی بۆ ئەم کارە هاندا.

سەبوکتەکین لەگەڵ کوڕەکەی مەحمود، لەغەزنەوە بەرەو خوراسان بەڕێکەوتن. نوح و سەبوکتەکین پەیوەستی یەك بوون و مەبەستی لەناو بردنی باوکی عەلی و فائیقیان کرد و لەکەنارەکانی هەرات رووبەرووی سوپاکەی ئەوان بوونەوە. لەم بگرە و بێنەدا دارا کوڕی قابوس کوڕی وەشمگیر لەگەڵ هاوەڵانی لەسوپاکەی باوکی عەلی جیابوونەوە و پەیوەستی نوح بوون و بەم شێوەیە سوپاکەی باوکی عەلی شڵەژا و سوپاکەی سەبوکتەکین شوێنیان کەوتن و ژمارەیەکی زۆریان لێ ئەسیر کردن و کوشتار و تالآنییان دەست پێکرد. باوکی عەلی و فائیق بۆ نەیشابور گەڕانەوە و سەبوکتەکین و نوح لەدەرەوەی هەرات وچانیان گرت و دواتر رێگەی نەیشابوریان گرتەبەر. کاتێك باوکی عەلی و فائیق لەهاتنی ئەوان ئاگادار بوونەوە، رێگەی جورجانیان گرتەبەر و فەخر ئەلدەولەیان لەبارودۆخی خۆیان ئاگادار کردەوە. فەخر ئەلدەولە سامان و دیاری بۆ ناردن و لەجورجان جێگەی کردنەوە.

نوح دەستی بەسەر نەیشابوردا گرت و مەحمود کوڕی سەبوکتەکین وەك فەرمانڕەوای ئەو دیارە و سوپای خوراسان دەستنیشان کرد و نازناوی سەیف ئەلدەولەی پێبەخشی. نازناوی ناسر ئەلدەولەی بەباوکی بەخشی و هەردووك چاکەکارییان گرتەبەر. نوح بۆ بوخارا و سەبوکتەکین بۆ هەرات گەڕایەوە و مەحمود لەنەیشابور نیشتەجێ بوو.

دووبارە گرتنەوەی ئەهواز بەدەستی بەها ئەلدەولە

لەم ساڵەدا بەها ئەلدەولە دووبارە دەستی بەسەر ئەهوازدا گرتەوە.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: بەها ئەلدەولە سوپایەکی حەوتسەد کەسی بۆ ئەهواز نارد و توغانی تورکی وەك فەرماندەی ئەوان دەستنیشان کرد. کاتێك ئەوان گەیشتنە شوش، هاوەڵانی سەمسام ئەلدەولە ئەو ناوچەیان بەجێهێشت. سەربازەکانی بەها ئەلدەولە ڕۆشتنە ناو شارەکە و لەکەنارەکانی خوزستان بلاو بوونەوە. زۆرینەی ئەوان تورك بوون. ناوبانگیان لەدەیلەمییەکان زیاتر بڵاوبوویەوە. سەمسام ئەلدەولە لەگەڵ سوپاکەی خۆی کەدەیلەمی بوون یا لەمناڵەکانی تەمیم یا لەمناڵەکانی ئەسەد، بەرەو ئەهواز بەرێکەوت. کاتێك گەیشتە شووشتەر، شەوانە ڕێگەی بڕی تا سەربازە تورکەکانی بەها ئەلدەولە سەرکوت بکات. ڕێنیشاندەرەکان ڕێگەیان ون کرد و لەوان دوور کەوتنەوە و پێشەنگەکانی سوپای تورك ئەوانیان بینی و سوپایبەان لەهێرشی ئەوان ئاگادار و وشیار بوونەوە. تورکەکان کۆبوونەوە و ریزیان بەست و فەرماندەی ئەوان، توغان، بۆسەی نایەوە. کاتێك دوو سوپا ڕووبەرووی یەکبوونەوە، سەربازی ناو بۆسەکان، هێرشیان کردە سەر دەیلەمییەکان و شکستی ئەوانی لێکەوتەوە. سەمسام ئەلدەولە و دەستەیەك لەهاوەڵانی ڕێگەی هەڵاتنیان گرتەبەر. ژمارەی هاوەڵانی سەمسام ئەلدەولە لەکاتی هەڵاتن، هەزار کەس بوو. نزیکەی دوو هەزار کەس لەوان داوای ئەمانیان کرد. تورکەکان تالانی زۆریان دەستکەوت.

توغان بۆ ئەمان بەخشراوەکان خێوەتەکانی هەڵدا تا نیشتەجێیان بکات. کاتێك ئەوان لەناو خێوەتەکان نیشتەجێ بوون، تورکەکان راوێژیان کرد و وتیان: ژمارەی ئەمان بەخشراوەکان زیاتر لەئێمەیە و لەشۆڕشی ئەوان دەترسین. بڕیاری کوشتنی ئەوانیاندا. دەیلەمییەکان کاتێك هاتنەخۆ کەخێوەتەکانیان بەسەردا ڕووخا و تورکەکان بەئاسنی خێوەتەکان کەوتنە گیانی دەیلەمییەکان و ئەوانیان کوشتار کرد.

بەها ئەلدەولە لەم هەواڵە ئاگادار بوویەوە. ئەو لەواسط بوو. ئەو کەقەرزی لەموهەزیب ئەلدەولە وەرگرتبوو، کاتێک ئەم هەواڵی بیست، ڕێگەی ئەهوازی گرتەبەر بەلاّم توغان و تورکەکان پێش هاتنی ئەو دەستیان بەسەر ئەودیارەدا گرتبوو.

سەمسام ئەلدەولە ڕەشی پۆشی و ڕێگەی شیرازی گرتەبەر و ڕۆشتە ناو شارەکە. دایکی لەڕەش پۆشینی ئەو شڵەژا. سەمسام ئەلدەولە خۆی ئامادە کرد تا لەخوزستان پەیوەستی بەها ئەلدەولەی برای بێت.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا پەیمانی هاوسەرگیری موهەزیب ئەلدەولە و کچی بەها ئەلدەولە و ئەمیر مەنسور کوڕی بویە کوڕی بەها ئەلدەولە لەگەڵ کچی موهەزیب ئەلدەولە، بەسترا. مارەیی هەرکام دووسەد هەزار دینار بوو.

لەم ساڵەدا بەها ئەلدەولە، باوکی نەسر خواشازەی گرت.

لەم ساڵەدا حاجییەکان لەسەعلەبە گەڕانەوە و کەس لەعێراق و شام نەڕۆشتە مەککە. هۆکاری گەڕانەوەی ئەوان ئەمە بوو ئوسەیفەر، ئەمیری عەرەب، ڕێگەی لێگرتن و بەشێوەیەکی توند لەگەڵیان ئاخاوت و وتی: ئەو درهەمانەی سوڵتان ساڵی پار ناردوویەتی، ڕووکەشەکەیان زیو بووە و من بەئەندازەی ئەوەم دەوێت. نامە نووسین لەمبارەوە درێژەی کێشا و بارودۆخی حاجییەکان دژوار و بەناچاری گەڕانەوە.

لەم ساڵەدا باوکی قاسم نەقیبی زێنەبی مرد ودوای ئەو کوڕەکەی جێگەی گرتەوە.

لەم ساڵەدا باوکی حەسەن نەهرسابسی، سەرپەرەستی پزیشکەکانی گرتەئەستۆ و باوکی ئەحمەدی موسەوی لەو کارە دوورخرایەوە. دوو کوڕەکەی ئەو مورتەزا و ڕەزی وەك جێگری باوکیان هەژمار دەکران.

لەم ساڵەدا عەبدوللە کوڕی محەممەد کوڕی نافیع کوڕی موکەرەم باوکی عەباسی بۆستی خۆپارێز مرد. ئەو پیادە لەنەیشابورەوە بەرەو ماڵی خوا بەرێکەوت و بۆ

ماوەی حەفتا ساڵ نەپشتی بەدیوارەوەدا نە پشتی. عەلی کوڕی حسەین کوڕی حەمویە کوڕی زەید باوکی حسەینی سۆق لەم ساڵەدا مرد. ئەو حەدیسی بیستبوو و حەدیسی دەوت، هاونشینی باوکی خەیر ئەقتەع و کەسانی دیکە بوو. عەلی کوڕی عیسا کوڕی عەلی کوڕی عەبدوللە باوکی حەسەن، نەحوی بەناو عەرەبی، ناسراو بەڕەمای کە لەساڵی ٩٠٨/٢٩٦ زایینی چاوی بەدنیا هەڵهێنا و لەکوڕی دورەید وکەسانی دیکە حەدیسی دەگێڕایەوە و تەفسیرێکی گەورەی نووسیوە، لەم ساڵەدا مرد. محەممەد کوڕی عەباس کوڕی ئەحمەد کوڕی قەزاز باوکی حەسەن لەم ساڵەدا مرد. ئەو زۆری بیست و زۆری نووسی و نووسراوەکانی ئەو بەڵگەی راستی و زانایی ئەوە. باوکی عوبەیداللە محەممەد کوڕی عیمرانی مەرزوبانی و موحسن کوڕی عەلی کوڕی محەممەد کوڕی باوکی فەهم باوکی عەلی تەنوخی قازی، هەردووک لەم ساڵەدا مردن. موحسن لەساڵی ٩٣٨/٣٢٧ زایینی چاوی بەدنیا هەڵهێنا. پیاوێکی فرەزان بوو.

لەم ساڵەدا باوکی ئیسحاق ئیبراهیم کوڕی هیلالی سابی، نووسەری ناودار، لەنەوەد و یەك ساڵی کۆچی دوایی کرد. ئەو بەردەوام نەخۆش و نەدار بوو.

لەم ساڵەدا خراپەکاران لەبەغداد دووبارە دەرکەوتنەوە و لەنێوان دانیشتووانی کەرخ و دەروازەی بەسرە ئاژاوە روویدا و ژمارەیەکی زۆر لەگەڕەکەکان سووتان. دواتر هەردووک سازی سازگارییان ژەنی.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و هەشتا و پێنجی کۆچی (٩٩٥ زایینی)

گەڕانەوەی باوکی عەلی بۆ خوراسان

کاتێك ئەمیر نوح بۆ بوخارا گەڕایەوە و سەبوکتەکین بۆ هەرات و مەحمود لەنەیشابور مایەوە، باوکی عەلی و فائیق چاوی تەماحیان بڕییە خوراسان و لەرەبیع الاوەل/ ئاوریل لەجورجانەوە هێرشیان کردە سەر نەیشابور. کاتێك ئەم هەواڵە بەمەحمود گەیشت، باوکی ئاگادار کردەوە و خۆی بەرێکەوت و لەدەرەوەی نەیشابور ئوردووی لێدا و چاوەڕوانی هێزە پشتیوانەکان بوو. باوکی عەلی وفائیق خێراییان لەخۆیان نیشاندا و مەحمود خۆڕاگری. ژمارەی سوپاکەی مەحمود کەم بوو، بەناچاری لەبەرابەر سوپای ئەوان بۆ لای باوکی هەڵات و سوپاکەی باوکی عەلی و فائیق تالآنییەکانیان کۆکردەوە. کەسانی نزیك لەباوکی عەلی داوایان لێکرد شوێنپێی مەحمود هەڵبگرێت و تا باوکی سەرقاڵی کۆکردنەوەی هێزە، ئەو لەناو ببات بەڵام باوکی عەلی ئەو کارەی نەکرد و لەنەیشابور مایەوە و نامەیەکی بۆ ئەمیر نوح نووسی و لەکردەوکانی خۆی پەشیمانی دەربڕی و بۆ هەڵەکانی داوای بەخشینی کرد. نامەیەکی لەو شێوەی بۆ سەبوکتەکین نووسی و گوناحی ئەو ڕووداوەی خستە ئەستۆی فائیق. بەڵام کەس لەو دووانە گرنگییان بەنامەکەی نەدا.

سەبوکتەکین سوپای ڕازاندەوە و سەربازەکان سوار لەسەر هەرچوارپێیەك پەیوەستی بوون. ئەو هێرشی کردە سەر باوکی عەلی و لەجومادی الاخرە/ جولای لەتوس بەیەك گەیشتن و ئەو ڕۆژەیان بەجەنگەوە بەسەر برد. مەحمود کوڕی سەبوکتەکین لەگەڵ سوپایەکی گەورە لەپشتەوە هات و سوپاکەی باوکی عەلی و فائیق شکستیان خوارد و ژمارەیەکی بەرچاو لەسەربازەکانیان کوژران. باوکی عەلی و فائیق ڕزگار بوون و ڕێگەی ئەبیوەردیان گرتەبەر. سەبوکتەکین شوێنیان کەوت و مەحمودی لەنەیشابور هێشتەوە. باوکی عەلی و فائیق لەئەبیوەردەوە بەرەو مەرو و لەوێوە بەرەو ڕووباری ئامول هەڵاتن. نامەیان بۆ ئەمیر نوح نووسی

ورێزیان گرت. ئەو بەومەرجە لەباوکی عەلی خۆش بوو کە لەفائیق جیا ببێتەوە و بڕواتە جەرجانییە (ناوی گوندێکە لەسەرزەمینی خوارەزم). باوکی عەلی ئەو کارەی کرد. فائیق رێگەی ئەو کارەی لێگرت و لەفریوی ئەوان ئاگاداری کردەوە بەلأم باوکی عەلی گرنگی بەوتەکانی نەدا. ئەو لەفائیق جیابوویەوە و رێگەی جەرجانییەی گرتەبەر و لەئاوەدانییەکی نزیك خوارەزم بەناوی هەزار ئەسپ، ئوردووی لێدا. باوکی عەبدوللە، خوارەزمشا کەسی بۆ لای نارد تا میوانداری بکات و پەیامی بۆ نارد کەسەردانی دەکات. باوکی عەلی دڵخۆش بوو.

لەشەودا، خوارەزم شا دەستەیەك لەسەربازەکانی بۆ لای باوکی عەلی نارد و گەمارۆی خستنەسەر و لەرەمەزان/ سێپتامبەری ئەم ساڵە قۆلبەستیان کردن. خوارەزمشا لەیەکێك لەماڵەکانی خۆی زینداني کرد وشوێن هاوەڵانی کەوت. گەورەکانی ئەوانی گرت و پاشماوەکان هەلأتن.

فائیق ڕۆشتە لای ئیلەك خان لەماوەرائەلنەهر. ئیلەك رێزی گرت و بەڵێنی پێدا ئەو بۆ سنوورەکەی دەگەڕێنێتەوە.نامەیەکی بۆ نوح نووسی وسەبارەت بەفائیق نێوەنجیگەری کردوداوای لەنوح کرد فەرمانڕەوایەتی سەمەرقەندی پێ بسپێرێت. نوح رازی بوو و فائیق لەسەمەرقەند مایەوە.

چۆنیەتی رزگاری باوکی عەلی و کوژرانی خوارەزمشا

کاتێك باوکی عەلی ئەسیر کرا، هەواڵی گیرانی ئەو بەمەئمون کوڕی محەممەد فەرمانڕەوای جەرجانییە گەیشت و پەرێشان و خەمبار بوو. سوپای کۆکردەوە و هێرشی کردە خوارەزمشا و لەکاس گوزەری کرد. کاس شاری خوارەزمشا بوو. مەئمون گەمارۆی خستە سەر شارەکە و شەڕی لەگەڵ دانیشتووانەکەی کرد و بەزۆر شارەکەی داگیر کرد. سەربازەکان، باوکی عەبدوللە خوارەزمشایان ئەسیر کرد و باوکی عەلیان لەزیندان هێنایەدەر و بۆ جەرجانییە گەڕانەوە. مەئمون یەکێك لەهاوەڵانی وەك نوێنەری خۆی لەخوارەزمشا بەجێهێشت و خوارەزم پەیوەستی سنووری ئەو بوو. مەئمون خوارەزمشای بردە بارەگاکەی خۆی و لەبەرچاوی باوکی عەلی کوڕی سیمجور خوێنی ڕشت.

قۆڵبەست کران و مەرگی باوکی عەلی کوڕی سیمجور

کاتێك باوکی عەلی کوڕی سیمجور لای مەئمون کوڕی محەممەد لەجەرجانییە مایەوە، مەئمون نامەیەکی بۆ ئەمیر نوح نووسی و بوو بەنێوەنجیگەر و داوای لەنوح کرد لەگوناحەکەی باوکی عەلی خۆش ببێت. نوح رازی بوو و فەرمانیدا باوکی عەلی رێگەی بوخارا بگرێتەبەر. باوکی عەلی لەگەڵ کەسان و هاوەڵانی بەرەو ئەو شارە بەرێکەوت و کاتێك گەیشتنە بوخارا، سەرکردە و سوپاسالارەکان لەلەبەرابەر ئەوان دەرکەوتن. کاتێك گەیشتنە بارەگای نوح، ئەمیر فەرمانی قۆڵبەست کردن و زیندانی کردنی ئەوانیدا.

سەبوکتەکین ئاگادار بوویەوە کەکوڕی عوزەیز، وەزیری ئەمیر نوح، بۆ رزگار کردنی باوکی عەلی هەوڵ دەدات. پەیکی بۆ لای کوڕی عوزەیز نارد و داوای باوکی عەلی کرد و ئەوی خستە زیندان تا ئەوەی لەساڵی ٩٩٧/٣٨٧ زایینی لەزیندان مرد. ئەمە دەرئەنجامی ژیانی باوکی عەلی کوڕی سیمجور و بنەماڵەکەی لەسزای نافەرمانی کردن بوو.

کوڕی باوکی عەلی، باوکی حەسەن پێش ئەم رووداوانە، پەیوەستی فەخر ئەلدەولە کوڕی بویە بوو. فەخر ئەلدەولە رێزی گرت و چاکەی لەگەڵ کرد. ئەو بەنهێنی و لەبەر هەوەس، رێگەی خوراسانی گرتەبەر و گومانی کرد کەس هەستی پێناکات. بەڵام پەردە لەسەر کارەکەی هەڵگیرا و ئەسیر کرا و لای باوکی عەلی زیندانی کرا.

باوکی قاسم، برای باوکی عەلی، ماوەیەك لەناو سوپاکەی سەبوکتەکیندا بوو، دواتر بەشێوەیەکی لەناکاو نافەرمانی کردە پیشە و رێگەی نەیشابوری گرتەبەر بەڵام بەمەبەستەکەی نەگەیشت و مەحمود کوڕی سەبوتەکین هێرشی کردەسەر. ئەو لەدەست سوپاکەی مەحمود هەڵات و مەبەستی پەیوەست بوون بەفخر ئەلدەولەی کرد و لای ئەو مایەوە. بەخواستی خواوەند، پاشماوەی بەسەرهاتی ئەو لەساڵەکانی داهاتوودا باس دەکەین.

چۆنیەتی مەرگی ساحەب کوڕی عیباد

لەم ساڵەدا ساحەب باوکی قاسم ئیسماعیل کوڕی عیباد، وەزیری فەخر ئەلدەولە، لەڕەی کۆچی دوایی کرد. ئەو یەکێك لەزاناکان، فرەزانەکان، چارەسەرکەران، چاکەکاران و بەخشەرانی رۆژگاری خۆی بوو. شارەزای چەندین زانست و نامەکانی کۆکراوەتەوە و بەناوبانگە. بەرادەیەك کتێبی کۆکردبوویەوە کەوێنەی نییە. دەڵێن بۆ گواستنەوەی کتێبەکانی پێویستی بەچوارسەد وشتر بوو.

کاتێك ساحەب مرد، فەخر ئەلدەولە ، باوکی عەباس ئەحمەد کوڕی ئیبراهیمی زەببی ناسراو بەکافی وەك وەزیر هەڵبژارد.

کاتێك ساحەب لەمەرگی خۆی دڵنیابوو، بەفەخر ئەلدەولەی وت: من هەموو توانای خۆم بۆخزمەتی تۆ بەکار برد و رێگەیەکم گرتەبەر کەنازناوی چاکەی بۆ تۆ لێ کەوتەوە، هەنووکە ئەگەر کاروبارەکان وەك پێشوو بەرێوە ببەیت، هەموان ئەم ناوبانگە بۆ تۆ دەگەڕێننەوە و من رزگارم دەبێت و ئەگەر خۆت لەو شێوازە بەدوور بگریت و خراپەکاری بۆ تۆ دەگێڕنەوە و لەبەر فەرمانڕەوایەتی کردن، سەرکۆنەت دەکەن. ئەمە وەسیەتی بۆ فەخر ئەلدەولە بوو.

کاتێك ساحەب مرد، فەخر ئەلدەولە چەند کەسێکی نارد تا چاودێری سامان و دارایی ساحەب بکەن و ئەوەی تایبەت بەو بوو، دەستی بەسەردا بگرن. قێزەون بێت خزمەت بەفەرمانڕەواکان کەبەم شێوەیە پاداشتی خێرخوازانی خۆیان دەدەنەوە، چ بگات بەکەسانی دیکە.

جەنازەی ساحەبیان بردە ئیسفەهان. چەند فراوانە جیاوازی کردەوەکانی فەخر ئەلدەوله لەگەڵ کوڕی عیباد و عەزیز بالله عەلەوی لەگەڵ وەزیرەکەی، یەعقوب کوڕی کلس– بەو شێوەی ئاماژەی پێدرا.

ساحەب کوڕی عیباد ئەو کاتەی زیندوو بوو، چاکەی زۆری لەگەڵ قازی عەبدجەبار کوڕی ئەحمەدی موعتەزلی کرد وپێگەیەکی بەرزی پێبەخشیبوو. کاروباری داوەری ڕەی وکەنارەکانی ئەو شارەی پێسپارد. کاتێك ساحەب مرد، عەبدجەبار وتی: دڵسۆزی بۆ ئەو ڕەوا نییە چوونکە مرد بێ ئەوەی تۆبە بکات و تۆبەکەی ئاشکرا بکات. بەم شیوەیە عەبدجەبار بەناپیاوی ناوی دەرکرد.

دواتر فەخر ئەلدەولە، عەبدجەباری گرت و سامانەکەی لێسەند. لەو سامانەی

لەعەبدجەباری سەند، هەزار دەست جل و بەرگ و هەزار پەشمینەی پەشمی گرانبایی دەبینرا کەفەخر ئەلدەولە، فرۆشتی. ئەی بۆ عەبدجەبار بیری لەخۆی نەکردەوە ولەپاشەکەوت کردنی ئەم هەموو سامانە ناڕەوایە، تۆبەی نەکرد!؟

دواتر فەخر ئەلدەولە، هاوەڵان و شوێنکەوتەکانی ساحەب کوڕی عیبادی گرت و هەرجۆرە سازانێك کەساحەب ئەنجامی دابوو، هەڵوەشایەوە و لەگەڵ وەزیرەکانی لەهەموو ناوچەکانی وڵات، فەرمانی زەوت کردنی سامانەکانی دەرکرد و بەم شێوەیە سامانێکی زۆری کۆکردەوە کەماوەیەك دوای مەرگی پەرژو بڵاو بوویەوە وجگە لەقورسایی گوناح و ناوزڕان هیچی بۆ نەمایەوە.

هێرشی سەمسام ئەلدەولە بۆ سەر تورکەکان

لەم ساڵەدا سەمسام ئەلدەولە فەرمانیدا تورکەکانی نیشتەجێی فارس کوشتار بکەن. دەستەیەك لەوانیان کوشت و ئەوانی دیکە هەڵاتن و لەهەموو ناوچەکان خراپەکارییان کردە پیشە و ڕۆشتنە کرمان و لەوێوە ڕێگەی سندیان گرتەبەر و داوای مۆڵەتی ڕۆشتنە ناو وڵاتیان لە فەرمانڕەوای ئەو دیارە کرد. فەرمانڕەوا مۆڵەتی پێدان و سەردانی کردن. هاوەڵانی فەرمانڕەوا ڕازی بوون بەوەی سەرکوتیان بکەن. کاتێك فەرمانڕەوا سەردانی کردن، سوپاکەی خۆی کردە دوو ریز و کاتێك تورکەکان لەناو ئەواندا جێگیر بوون، سوپای فەرمانڕەوا هێرشی کردنەسەر و شمشێریان خستە ناویان. جگە لەدەستەیەکی بریندار کەس ڕزگاری نەبوو. ئەوانیش خۆیان خستە ناو کوژراوەکان و کاتێك تاریکی باڵی بەسەر هەموو ناوچەیەك کێشا، هەڵاتن.

چۆنیەتی مەرگی خواشازە

لەم ساڵەدا باوکی نەسر خواشازە لەبەتائیح کۆچی دوایی کرد. ئەو دوای گیرانی بۆ ئەم دیارە هەڵات. بەها ئەلدەولە، فەخر ئەلدەولە، سەمسام ئەلدەولە و بەدر کوڕی حەسنەوییە هەرکام نامەیان بۆ نووسی و پێشنیاریان پێکرد بڕواتە لایان و بەڵێنی دابین کردنی نیاز و خواستەکانیان پێدا. فەخر ئەلدەولە نووسی: ئەگەری هەیە بەو خزمەتانەی بەعێزەد ئەلدەولەت کردووە، بەدگومان بێت، ئێمە

هەرگیز سەبارەت بەفەرمانبەری کردنی کەسیك کەپێگەی تۆی بەرز کردەوە و تۆ چاکەخوازی ئەو بوویت، لێپیچینەوەت لەگەڵ ناکەین. تۆ دەزانی من چۆن هەڵس وکەوتم لەگەڵ ساحەب کوڕی عیباد کرد و ئەوەی لەگەڵ ئێمەی کرد، لەبەرچاوم نەگرت. خواشارە بەخوێندنەوەی ئەم نامە مەبەستی ڕۆشتن بۆ دەرباری فەخر ئەلدەولەی کرد بەڵام پێش گەیشتن، فریشتەی مەرگ تەنگی پێهەڵچنی. ئەو یەکێك لەگەورە سەرکردەکانی عێزەد ئەلدەولە بوو.

گەڕانەوەی سوپای سەمسام ئەلدەولە بۆ ئەهواز

لەم ساڵەدا سەمسام ئەلدەولە، سوپایەکی لەدەیلەمییەکان رازاندەوە و لەگەڵ عەلا کوڕی حەسەن، ڕەوانەی ئەهوازی کردن. بەرێکەوت، توغان، نوێنەری بەها ئەلدەولە لەئەهواز مرد و تورکەکانی هاورێی بڕیاریاندا بۆ بەغداد بگەڕێنەوە. کەسێك ئەم هەواڵەی بۆ بەها ئەلدەولە نارد. ئەم هەواڵە بووە هۆی پەرێشان بوون و نیگەران بوونی بەها ئەلدەولە. ئەو کالیجاری مەرزوبان کوڕی شەهفیروزی وەك نوێنەری خۆی بۆ ئەهواز نارد و باوکی محەممەد حەسەن کوڕی موکەرەمی بۆ لای فەتکین ڕەوانە کرد. فەتکین لەسوپاکەی سەمسام ئەلدەولە هەڵاتبوو و لەرامهورموز ژیانی بەسەر دەبرد. بەها ئەلدەولە، داوای لەفەتکین کرد لەشوێنەکەی بمێنێتەوە بەڵام ئەو کارەی نەکرد وبۆ ئەهواز گەڕایەوە و نامەی بۆ باوکی محەممەد کوڕی موکەرەم نووسی تا کاروبارەکانی رامهورموز بەرێوە ببات. بەها ئەلدەولە دوای ئەوان ڕێگەی خوزستانی گرتەبەر. عەلا نامەی بۆ نووسی و نەرمی نواند و فریویدا.

دواتر عەلا لەرێگەی رووباری موسرقانەوە گەیشتە خان تەوق و لەنێوان ئەو و باوکی محەممەد کوڕی موکەڕەم و فەتکین جەنگ روویدا و دەیلەمییەکان ڕۆشتنە ناو باخەکان و پێشرەوییان کرد و ڕۆشتنە ناوشارەکە. شارەکە لەدەستی کوڕی موکەرەم و فەتکیندا نەما. ئەم دوانە نامەیان بۆ بەها ئەلدەولە نووسی و داوایان لێکرد بڕواتە لایان. بەها ئەلدەولە بەڵێنی پێدان بەڵام کەمتەرخەمی کرد و هەشتا کۆیلەی تورکی بۆ لای ئەو دوانە نارد. ئەم تورکانە لەپشتەوە هێرشیان کردە سەر دەیلەمییەکان. دەیلەمییەکان ڕێگەیان بۆ کردنەوە و کاتێك کەوتنە ناویان،

شمشێریان دەرکێشا و تورکەکانیان کوشتار کرد.

کاتێك بەها ئەلدەولە لەم هەواڵە ئاگادار بوویەوە، ورەی خۆی دۆڕاند و بێ ئەوەی لای کەس باسی بکات، مەبەستی گەڕانەوەی کرد. فەرمانیدا ئەسپەکان زین بکەن و کەرەستەی جەنگ هەڵگرن. فەرمانەکەی بەجێهێنرا. بەشێکی ڕێگەی ئەهوازی بڕی، بەڵام بۆ بەسرە گەڕایەوە و لەدەرەوەی شارەکە ئوردووی لێدا. کاتێك کوڕی موکەرەم لەبارودۆخی بەها ئەلدەولە ئاگادار بوویەوە، بۆ عەسکەر موکەڕەم گەڕایەوە. عەلا و دەیلەمییەکان شوێنی کەوتن و لەو کەنارانە دووریان کردەوە. ئەو و سوپاکەی لەرامەلآن، لەنێوان عەسکەر مەکەرەم و شوشتەر دابەزین. جەنگ و شەڕ چەند جارێك لەنێوان ئەم دوو سوپایە روویدا.

لەشووشتەر تا رامهورموز لەدەست هاوەڵە تورکەکانی بەها ئەلدەولەدا بوو و لەوێوە تا ئەرجان لەژێر فەرمانی دەیلەمییەکان. تورکەکان شەش مانگ لەو کەنارانە مانەوە و دواتر بۆ ئەهواز گەڕانەوە. ئەوان لەرووبار گوزەڕیان کرد و رووبەرووی دەیلەمییەکان بوونەوە. دوو مانگیان بەشەڕ و کوشتار بەسەر برد و سەرئەنجام تورکەکان پاشەکشێیان کرد و عەلا شوێنپێی هەڵگرتن. بینی ئەوان بەرەو واست دەڕۆن. عەلا دەستی لەشوێنکەوتنی ئەوان هەڵگرت و لەعەسکەر موکەرەم نیشتەجێ بوو.

رووداوێکی سەرسوڕهێنەر لەئاندۆلۆس

لەم ساڵەدا مەنسور محەممەد کوڕی باوکی عامر، فەرمانڕەوای ئاندۆلۆس، بۆ هوشام مۆئەیید، سوپایەکی بۆ جەنگ لەسەرزەمینی رۆمییەکان ڕەوانە کرد تا بەهاوکاری ئەم سوپایە دژی فەرەنگییەکان بجەنگن. ئەوان بەهاوکاری ئەم سوپایە رووبەرووی فەرەنگەکان بوونەوە و زەرەر و زیانی زۆریان لێدان و تالآنی زۆریان دەستکەوت. ڕۆشتنە ناو سەرزەمینی فەرەنگەکان و غەرسیەیان ئەسیر کرد. غەرسیە پاشای فەرەنگ و مناڵی پاشایەك لەپاشاکانی ئەو سەرزەمینە بوو کە بەشانجە ناویان دەبرد. ئەو بەگەورەترین پاشای ئەوان لەقەڵەم دەدرا. بەرێکەوت وتاردەری مەنسور بەناوی باوکی عەلا کوڕی ساعید کوڕی حەسەنی رەبعی،

لەسەرزەمینی موسڵەوە مەبەستی ئەوی کرد و لای نیشتەجێ بوو. پێش ئەم رۆژە وەسفی کرد و لەم رۆژەدا باوکی عەلا، ئاسکێکی پێشکەش بەمەنسور کرد و لەگەڵ ئاسکەکە ئەم هۆنراوەی بۆ نارد:

یا حرز کل مخوف، و امان کل	مشرد و معز کل مذلل
جدواك ان تخصص به فلاهله	و تعم بالاحسان کل مؤمل

واتاکەی: ئەی پاسەوانەی هەر ترساوێك و ئەمانەدەری هەر هەڵاتووێك و رێزبەخشی هەر ریسوایەك! بەخششەکانی خۆت ئەگەر تایبەت بکەیت، بەکەسانی شیاو دەگات و چاکەکاری خۆت بەهەر ئارەزوومەندێك دەگەیێنیت.

هەروەها لەم هۆنراوەدا هاتووە:

مولای مؤنس غربتی، متخطفی	من ظفر ایمی، ممنع معقلی
عید رفعت بضبعه، و غرسته	فی نعمة اهدی الیك بایل
سمیته غرسیة، و بعثته	فی حبله لیتاخ فیه تفاولی
فلئن قبلت، فتلك اسنی نعمة	اسدی بها ذو نعمة و تطول

واتاکەی: سەروەر و هاورێی من لەکاتی بێ کەسی و ئەو کەسەی منی لەچنگی رۆژگار پاراستووە و سەنگەری منی بەهێز کردووە. ئەم بەندەی کەتۆ دەستیت گرتووە (و بەرزت کردۆتەوە) و نیعمەتەکانی خۆت پێبەخشیوە، هەنووکە ئاسکێك بەدیاری بۆ تۆ دەنێرێت. من ئەم ئاسکەم ناوناوە غەرسیە و بەتەنافێك بۆ لای تۆی دەنێرم تا لێکدانەوەی باشی من ببێتە راستی، ئەگەر پێی رازی ببیت، گەورەترین نیعمەتە بۆ من کەکەسێکی رێزدار پێی بەخشیوم.

ئەم شاعیرە، ئەو ئاسکەی بەمەبەستی ئەسیر کرانی غەرسیە، بەغەرسیە ناو برد و غەرسیە ئەو رۆژەیە کەئەسیر کرا و ئەم ئاسکە پێشکەش بەمەنسور کرا. چەندە رووداوێکی سەیرە!!!!!

بیرکردنەوەی چەند رووداوێك

لەم ساڵەدا باوکی قاسم عەلی کوڕی ئەحمەدی ئەبەر قوهی وەزیر دوای گەڕانەوەی لەخوزستان بۆ بوتەیحە، ڕۆشتە لای بەها ئەلدەولە. ئەو پەنای بۆ

موهەزیب باللە بردبوو. بەها ئەلدەولە ئەوی وەك وەزیری خۆی هەڵبژارد. ئەو هاتە بارەگای بەها ئەلدەولە بەڵام ئەم کارە سەری نەگرت و بۆ بوتەیحە گەڕایەوە. فازڵ، وەزیری بەها ئەلدەولە، لەواست هاوڕێی ئەو بوو. کاتێك لەم هەواڵە ئاگادار بوویەوە، داوای مۆڵەتی ڕۆشتن بۆ بەغدادی کرد و مۆڵەتی پێدرا. بەها ئەلدەولە، جارێکی دیکە داوای لەئەبەر قوهی کرد بۆ لای ئەو بگەڕێتەوە بەڵام ئەبەر قوهی فریویدا و نەگەڕایەوە.

لەزیحەججە/ دێسامبەری ئەم ساڵە باوکی حەفس عومەر کوڕی ئەحمەد کوڕی محەممەد کوڕی ئەییووب ناسراو بەکوڕی شاهین مرد. ئەو لەسەفەری ٢٩٧/ ئۆکتۆبەری ٩٠٩ زایینی چاوی بەدنیا هەڵهێنا. حەدیسی زۆری دەزانی و بەکەسێکی بڕواپێکراو لەقەڵەم دەدرا.

لەزیقەعدە/ نۆڤەمبەری ئەم ساڵە ئیمام باوکی حەسەن عەلی کوڕی عومەر کوڕی ئەحمەد کوڕی مەهدی ناسراو بەدارقەتنی، پێشەوای ناودار، کۆچی دوایی کرد.

لەرەبیع الاوەل/ ئاوریلی ئەم ساڵە، محەممەد کوڕی عەبدوللە کوڕی سەکرەی هاشمی لەمناڵەکانی عەلی کوڕی مەهدی باللە کە لەشوێنکەوتنی عەلی کوڕی ئەبی تالیب پەشیمان ببوویەوە، مرد. بەرادەیەك زمان پیس بوو کەخەڵکان خۆیان لەزمانی دوور دەخستەوە. یەکێك لەهۆنراوەکانی ئەمەیە:

فی وجه انسانة کلفت بها	اربعة ما اجتمعن فی احد
الوجه بدر، و الصدع غالیة	و الریق خمر، والثغر من برد

واتاکەی: شەیدای روخساری دولبەرێك بووم کەچوار تایبەتمەندی بوو کەکەس نەیبوو: روخسارێکی وەك مانگی شەوی چواردە، زولفی بۆنخۆشی کەکەوتۆتە سەر ناوچاوی، شەرابی مەستکەری لێوەکانی و ددانەکانی کە لەبەفر سپیترن.

لەم ساڵەدا یوسف کوڕی عەمرۆ کوڕی مەسروق، باوکی فەتحی قەواسی خۆپارێز لەمانگی رەبیع الاوەل/ ئاوریل لەتەمەنی پەنجا و پێنج ساڵی کۆچی دوایی کرد.

ڕووداوەكانی ساڵی سێسەد و هەشتا و شەشی كۆچی (٩٦٦ زایینی)

مەرگی عەزیز باللە و هاتنە سەركاری حاكمی كوڕی و دەرئە نجامی جەنگەكان تا بەهێز بوون و سەقامگیر بوونی فەرمانڕەوایەتییەكەی

لەبیست و هەشتی ڕەمەزان/ پانزەی ئۆكتۆبەری ئەم ساڵە عەزیز باوكی مەنسور نێزار كوڕی موعێز باوكی تەمیمی مەعدی عەلەوی، فەرمانڕەوای میسر، لەتەمەنی چل و دوو ساڵ و هەشت مانگ و نیوی لەبەلْبیس مرد. ئەو بۆ جیهاد لەگەڵ ڕۆمییەكان ڕۆشتە بەلْبیس كەچەندین نەخۆشی وەك كەم ئاوی، بەردی میزەڵان، قوڵنج، بەرۆكیان گرت و سەرئەنجام گیانیان گرت.

ئەو بیست و یەك ساڵ و پێنج مانگ و نیو فەرمانڕەوایەتی كرد. عەزیز باللە لەئەفریقییە چاوی بەدنیا هەڵهێنا.

ئەو پیاوێكی باڵابەرز، ئەسمەر، موو سوور و چوارشانە بوو، ئەسپ و گەوهەری بەباشی دەناسی. دەڵێن ئەو عیسا كوڕی نەستورسی مەسیحی وەك وەزیر هەڵبژارد و لەشاو پیاوێكی جوولەكەی وەك نوێنەری خۆی دانا بەناوی مونشا. مەسیحی و جوولەكەكان شانازیان بەخۆیانەوە دەكرد و ئازاری موسوڵمانانیان دەدا. خەڵكانی میسر چیرۆكێكیان نووسی و ئەو چیرۆكەیان دایە دەستی بووكەڵەیەكی سەر كاغەز كەتیایدا نووسرابوو: ئەی ئەو كەسەی بەمونشا ڕێز لەجوولەكەكان گرت و بەنەستورس ڕێزت لەمەسیحییەكان و موسوڵمانەكانت ڕیسوا كرد، ئایا فریای من ناكەویت و ئەم ستەمە لەسەر شانی من هەڵناگریت؟ ئەم بووكەڵە و نامەكەی دەستیان لەسەر ڕێگەی عەزیز باللە دانا. كاتێك عەزیز بینی، فەرمانیدا بۆی ببەن و كاتێك خوێندییەوە، هەستی بەمەبەستەكەی كرد. مەنشا و عیسای قۆڵبەست و لەعیسا سێسەد هەزار دینار و سامانێكی زۆری لەمونشا سەند.

عەزیز باللە، بەخششی خۆش دەویست و كاری پێدەكرد. یەكێك لەخۆڕاگرییەكانی سەبارەت بەیەكێك لەشاعیرەكانی میسر بەناوی حەسەن كوڕی بیشری دیمەشقی بوو كە لەهۆنراوەكانیدا بەردەوام سەركۆنەی دەكرد. ئەو یەعقوب كوڕی كلس، وەزیری عەزیز باللە و دەبیری كلس، باوكی عەبدوللە حسەینی قیروانی بەم شێوەیە سەركۆنە كردووە:

قل لابی نصر صاحب القصر و المتانی لنقض ذا الامر
انقض عری الملك للوزير تفز منه بحسن الثناء و الذكر
و اعط، وامنع و لا تخف احدا فصاحب القصر ليس فی القصر
و ليس يدری ماذا يراد به و هو اذا ما دری فما يدری

واتاکەی: بەباوکی نەسر، خاوەنی کۆشك و کەسێك کەبیر لەپچڕاندنی ئەم تەنافە دەکاتەوە، بڵێ: بیانوو و پاساوەکانی فەرمانڕەوایەتی لەوەزیر بستێنە تا بەم شێوەیە ناوێکی جوان بۆ خۆت بەجێبێڵیت، گەر دەخوازی ببەخشە، گەرناخوازی مەبەخشە، لەکەس مەترسە چوونکە خاوەنی کۆشك لەکۆشکدا نییە و ئەو نازانێت چی بەسەر دێت و ئەگەر بزانێت (لەراستیدا) نازانێت.

کوڕی کلّس سکاڵای بردە لای عەزیز باللە و هۆنراوەکەی بۆ خوێندەوە. عەزیز پێی وت: من و تۆم لەم هۆنراوەی سەرکۆنە کردنە شەریکین، کەواتە لەبەخشینی ئەویش شەریکی من بە. دواتر ئەم شاعیرە، فەزلی فەرماندەی بەم شێوەیە سەرکۆنە کرد:

تنصر، فالنتصر دين حق عليه زماننا هذا يدل
و قل بثلاثة عزوا و جلوا و عطل ما سواهم فهو عطل
فيعقوب الوزير اب و هذا العزيز ابن، و روح القدس فضل

واتاکەی: بڕۆ و باوەڕ بەئایینی مەسیحی بێنە چوونکە دینێکی بڕواپێکراوە و ڕۆژگاری ئێمە شایەتە و بەسێ پیرۆزەکە کەرێزدار و پیرۆزن، باوەڕ بێنە و جگە لەوان پشتگوێ بخە چوونکە فیڕۆن. یەعقوبی وەزیر، باوك و عەزیز کوڕ و فەزڵ ڕۆح ئەلقدوسە.

فەزڵ سکاڵای بردە لای عەزیز باللە. عەزیز باللە هەرچەند تووڕە بوو بەڵام پێی وت: لێی خۆش ببە و فەزڵ بەخشی. دواتر وەزیر هاتە لای عەزیز باللە و پێی وت: چیتر بەخشین کەڵکی نییە چوونکە ئەم کارە گرنگی نەدان بەسیاسەت و کاروباری حکومەتە. ئەو بەتۆ و من و هاونشینی تۆ کوڕی زەبارج جوێن دەدات و دواتر ئەم هۆنراوەی هێنایە سەرزمان:

زبارجی و كلسی وزير نعم على قدر الكلب يصلح الساجور

واتاکەی: زەبارجی هاونشینە و کلّسی وەزیر، بەڵێ، قەلادەی سەگ شیاوە بۆی.

عەزیز باللە تووڕە و فەرمانیدا حەسەن کوڕی بیشر بگرن. حەسەن دەسبەجێ

قۆلبەست کرا. دواتر عەزیز لەمەبەستەکەی پەشیمان و ویستی ئازادی بکات. ئەوی بۆ بارەگاکەی بانگ کرد. وەزیر سیخوڕێکی لەناو کۆشك دانا بوو و ئەوی لەم هەواڵە ئاگادار کردەوە. وەزیر فەرمانی کوشتنی ئەوی دەرکرد.

کاتێك پەیکی عەزیز باللە گەیشتە لای حەسەن، ئەوی بەسەر بڕواوی بینی، گەڕایەوە و عەزیزی لەکوژرانی ئەو ئاگادار کردەوە. عەزیز باللە خەمبار بوو.

کاتێك عەزیز باللە مرد، کوڕەکەی باوکی عەلی مەنسور لەسەر تەختی فەرمانڕەوایەتی دانیشت و نازناوی حاکم بامراللە ی پێبڕا. ئەم نازناوە لەسەر داوای باوکی بوو. باوکی عەلی مەنسور تەمەنی یانزە ساڵ و شەش مانگ زیاتر نەبوو کەجێگەی باوکی گرتەوە. عەزیز باللە لەوەسیەت نامەکەی خۆی، ئەرجوانی خزمەتکاری کەکاروباری ماڵەکەی ئەوی ئەنجامدەدا، وەك هەڵسوڕێنەری کاروباری حکومەتی کوڕەکەی دیاریکردبوو. ئەرجوان بۆ ئەنجامدانی فەرمانی عەزیز، ئامادەیی نیشاندا و دەستی بەیعەتی بۆ درێژ کرد و بەیعەتی لەخەڵکان بۆ وەرگرت. حەسەن کوڕی عەمار، گەورە و سەروەری هۆزی کەتامە پێش کەوت و لەحکومەتەکەی حاکم فەرمانڕەوایەتی دەکرد و نازناوی ئەمین ئەلدەولەی پیبڕا. ئەو لەناو عەلەوییەکانی میسر یەکەم کەس بوو ئەم نازناوەی پێبڕا. کەسانی بڕواپێکراوی خۆی داوایان لێکرد حاکم بکوژێت. ئەوان وتیان: پێویستمان بەکەسێك نییە ئێمە بکاتە بەندەی خۆی، بەڵام ئەمین ئەلدەولە چوونکە ئەوی بەمناڵ دەزانی، لەکوشتنی ئەو چاوپۆشی کرد.

هۆزی کەتامە لەوڵات بڵاو ببوونەوە و فەرمانڕەوایەتییان دەکرد و دەستدرێژیان دەکردە سەر گیان و سامانی خەڵك. ئەرجوان لەکۆشکی حاکم دەژیا و پارێزگاری لێدەکرد. شوکری خزمەتکاری عێزەد ئەلدەولە، پەیمانی لەگەڵ ئەمین ئەلدەولە بەست. ئاماژەمان پێدا کەشەرەف ئەلدەولە ئەوی گرت و ڕەوانەی میسری کرد. کاتێك ئەم دووانە یەکیانگرت، ئەرجوان نامەیەکی بۆ مەنجوتەکین نووسی و سکاڵای لەکوڕی عەمار کرد. مەنجوتەکین سوپای رازاندەوە و لەدیمەشقەوە بەرەو میسر بەرێکەوت. کوڕی عەمار ئاگادار بوویەوە. وای بڵاو کردەوە کەمەنجوتەکین دژی حاکم ئاڵای شۆڕشی بەرز کردۆتەوە و سوپاییەکانی بۆ ڕووبەڕوو بوونەوەی ئەو هاندا. سوپایەکی گەورەی بۆ جەنگی مەنجوتەکین ڕەوانە کرد و باوکی تەمیم سلێمان کوڕی جەعفەر کوڕی فەلاحی کەتامی وەك فەرماندەی سوپاکە هەڵبژارد.، ئەم سوپایە

لەعەسقەلان رووبەرووی سوپای مەنجوتەکین بوویەوە. مەنجوتەکین و سوپاکەی شکستیان خوارد و دوو هەزار کەسیان لێ کوژرا. مەنجوتەکین ئەسیر کرا و بردیانە میسر. کوڕی عەمار نەیکوشت و بۆ دڵنەوایی کردنی رۆژهەڵاتییەکان (خەڵکانی بەرەی رۆژهەڵاتی ئیسلام) ئازادی کرد.

کوڕی عەمار، باوکی تەمیمی کەتامی کەناوی سلێمان کوڕی جەعفەر بوو، وەك فەرمانڕەوای شام دیاریکرد. ئەو رێگەی تەبەرییەی گرتەبەر و عەلی برای کردە فەرمانڕەوای دیمەشق بەڵام خەڵکانی ئەو شارە پێی رازی نەبوون. باوکی تەمیم نامەیەکی بۆ نووسین و هەڕەشەی کرد. ئەوان ترسان و ملکەچی خۆیان بۆ فەرمانەکانی براکەی نیشاندا و لەکردەوەی نەزانانەی خۆیان داوای بەخشینیان کرد و بۆ پێشوازی کردنی عەلی ڕۆشتن. عەلی بێ ئەوەی گرنگی بەدانیشتووانی شارەکە بدات، سوار لەسەر ئەسپ، ڕۆشتە ناو شارەکە و سووتاندی و کوشتی و بۆ ئوردووگاکەی گەڕایەوە.

باوکی تەمیم خۆی ڕۆشتە دیمەشق و چاکەی لەگەڵ دانیشتووانی شارەکە کرد و زیندانییەکانی هێنایەدەر و جڵەوی کاروباری گرتەدەست و عەلی برای بۆ تەرابلوس نارد و جەیش کوڕی سەمسامەی کەتامی لەوێ لابرد و دواتر رێگەی میسری گرتەبەر و چاوی بەئەرجوان کەوت بۆ ئەوەی حەسەن کوڕی عەمار لەناو ببەن. ئەرجوان دووری کەتامە لەگەڵ باوکی تەمیمی لەمیسر بەدەرفەت زانی تا رۆژهەڵاتییەکان بۆ لەناو بردنی پاشماوەی ئەوان بۆ میسر ڕەوانە بکات و کوڕی عەماریش لەگەڵ ئەوان لەناو ببات.

کوڕی عەمار ئاگادار بوویەوە وبیری لەهێرش کردنە سەر ئەرجوان و شوکری عێزەدی کردەوە. سیخوڕەکان ئەم دووانەیان لەمەبەستی کوڕی عەمار ئاگادار کردەوە. ئەرجوان و شوکر وشیار بوونەوە و بەگریان و پاڕانەوە روویان لەکۆشکی حاکم کرد. ئاگری شۆڕش بڵێسەی سەند و رۆژهەڵاتییەکان کۆبوونەوە. ئەرجوان سامانێکی زۆری لەناو ئەواندا بەخشییەوە و ئەوان رووبەرووی کوڕی عەمار و هاوەڵانی بوونەوە. کوڕی عەمار هەڵات و خۆی شاردەوە.

کاتێك ئەرجوان سەرکەوتنی بەدەست هێنا، حاکمی هێنایەدەر و لەسەر تەخت دایینیشاند و دووبارە بەیعەتی بۆ وەرگرتەوە و نامەی بۆ سوپاسالارەکان و خەڵکانی

دیمەشق نووسی تا باوکی تەمیم لەناو ببەن. کاتێک باوکی تەمیم هاتەخۆی کەدانیشتووانی دیمەشق هێرشیان کردەسەر و گەنجینەکانیان تالآن کرد و ئەو هەلآت و دیمەشقی بەجێهێشت. خەڵکان کەتامییەکانیانی هاورێی ئەویان کوشت و دووبارە شۆڕش و ئاژاوە لەدیمەشق سەری هەڵدا و تازە پێگەیشتووەکان جڵەوی کاروبارەکانیان گرتەدەست.

ئەرجوان دواتر مۆڵەتی بەحەسەن کوڕی عەماردا لەشوێنەکەی خۆی بێتەدەر و زەوییەکانی بۆ گەڕاندەوە و فەرمانی پێدا دەرگای ماڵەکەی ببەستێت.

لەم کاتەدا خەڵکانی سور ئالآی شۆڕشیان بەرز کردەوە و خزمەتکارێک بەناوی عەلاقەیان کردە فەرمانڕەوای خۆیان. مەفرەج کوڕی دەغفەل کوڕی جەڕاحیش ناسازگاری دەستپێکرد و ڕۆشتە ڕەملە و خراپەکاری کردە پیشە.

بەرێکەوت دوقس، پاشای ڕۆم، لەقەلآی ئەفامییە دابەزی بوو. ئەرجوان سوپایەکی گەورەی بەفەرماندەیی جەیش کوڕی سەمسامە ڕەوانە کرد. ئەم سوپایە گەیشتە ڕەملە و کارگوزارەکەی ملکەچی خۆی نیشاندا. بەهەمان شێوە سەرکەوتنی بەسەر باوکی تەمیم بەدەست هێنا و ئەوی گرت و سوپایەکی بەفەرماندەیی باوکی عەبدوللە حسەین کوڕی ناسر ئەلدەولە کوڕی حەمدان بۆ سور نارد. ئەم سوپایە لەدەریا و وشکانییەوە هێرشی کردە سەر ئەو شارە. عەلاقە پەیکی بۆ لای پاشای ڕۆم نارد و داوای هاوکاری کرد. پاشای ڕۆم چەند کەشتییەکی لێوانلێو لەجەنگاوەری بۆ نارد. کەشتییەکان ڕووبەڕووی کەشتی موسوڵمانەکان بوونەوە و جەنگ ڕوویدا و موسوڵمانان سەرکەوتنیان بەدەست هێنا و ڕۆمییەکان شکستیان خوارد و دەستەیەکیان لێ کوژرا. کاتێک ڕۆمییەکان کوژران، دانیشتووانی سور پشتیوانیان نەما و وەری خۆیان دۆڕاند. باوکی عەبدوللە کوڕی حەمدان دەستی بەسەر سوردا گرت و سامانەکانی تالآن و ژمارەیەکی زۆر لەجەنگاوەرانی ئەو شارەی کوشت. ئەمە یەکەم سەرکەوتنی ئەرجوان بوو. عەلاقە ئەسیر و ڕەوانەی میسر کرا. لەوێ پێستیان داماڵی و لەداریاندا. باوکی عەبدوللە لەسور مایەوە. جەیش کوڕی سەمسامە مەبەستی هێرش کردنە سەر مەفرەج کوڕی دەغفەلی کرد. مەفرەج هەلآت و دواتر پەیکی نارد و خوازیاری وەرگرتنی ئەمان بوو. جەیش ئەمانی پێبەخشی.

جەیش هێرشی کردە سەر سوپای ڕۆم و کاتێک گەیشتە دیمەشق، خەڵکانی ئەو

شـاره ملكەچـی خۆیـان بـۆ فەرمانـەكان نیـشاندا. ئـەو ڕێـزی لەسـەركردە تازەپێگەیـشتووەكان گـرت و مانگانـەی بـۆ دیـاریكردن. هـەروەها خـوێنی مەغربییـە سەركێشەكانی بەڕەوا لەقەڵەمدا و خەڵكانی دیمەشق بەبوونی ئەو ئاسوودە بوون.

جـەیش لەدیمەشـقەوە بـەرەو ئەفامییـە بەرێكـەوەت. ڕۆمییـەكان لـەوێ سـوپایان ڕازاندەوە. جەیش و سوپاكەی شكستیان خوارد و هەڵاتن. تەنیا بەشارەی ئەخشیدی لەگەڵ پێنسەد سوار خۆراگری كرد و جنگی دژی ڕۆمییەكان درێژە پێدا. ڕۆمییەكان گەیـشتنە ئۆردووگـای موسـوڵمانان و تاڵانیـان كـرد. دوقـس لای ئاڵاكـەی خـۆی وەستابوو و كوڕەكەی و چەند گەنجێكی دیكە لەبەردەمیدا بوون. جەنگاوەرێكی كورد بەناوی ئەحمەد كوڕی زوحاك لەهاوەڵانی بەشارە مەبەستی كوشتنی پاشای كرد. دوقس گومانی كرد داوای ئەمان دەكات. كاتێك زوحاك لێی نزیك بوویەوە، هێرشی بردەسەر و بەكەرپووچەكەی[10] دەستی كوشتی. موسوڵمانان دەنگیان بەرز كردەوە: دوژمـنی خـوا كـوژرا، هـەڵاتووان بـۆ گۆڕەپـانی جـەنگ گەڕانـەوە و موسـوڵمانان سـەركەوتنیان بەدەسـت هێنـا و ڕۆمییـەكان شكـستیان خـوارد و ژمارەیـەكی زۆر لەسەربازەكانیان كوژران.

جـەیش تـا پـشت دەروازەی ئەنتاكییـە لـەتاڵانی بـەردەوام بـوو، ئەسـیری دەكـرد و دەیسووتاند. دواتر بۆ دیمەشق گەڕایەوە و لەدەرەوەی شارەكە ئۆردووی لێدا. زستان بوو. خەڵكانی دیمەشق داوایان لێكرد بڕواتە ناو شارەكە بەڵام ئەو كارەی نەكرد و ڕۆشـتە مـاڵی لـەهیا. چـاكەی لەگـەڵ دانیـشتووانی ئـەو شـارە كـرد و سـەركردە تازەپێگەشتووەكانی لەخۆی نزیك كردەوە و ژمارەیەك لەوانی وەك پەردەداری خۆی دەستنیشان كرد. ڕۆژانە بۆ ئەوان و هاوڕێكانیان خوانی ڕادەخست. هەركام لەوان لەگـەڵ دەسـتەیەك لـەهاوڕێكانیان لەسـەر خوانەكـەی جـەیش دادەنیـشتن و كاتێـك لەخواردن تەواو دەبوون، جەیش داوای لێدەكردن بڕۆنە ژوورێكی دیكە و دەستیان بشۆن. ڕۆژگار بەم شێوەیە بەسەر چوو تا ئەوەی ڕۆژێك فەرمانی بەهاوەڵانیدا كاتێك سەركردە تازەپێگەیـشتووەكان بەمەبەسـتی دەسـت شـۆرین دەڕۆنـە ژوورێكـی دیكـە، دەرگاكانیان لەسەر ببەستن و دەستبەجێ بیانكوژن. بۆ بەیانی كاتێك خواردن خورا و ڕۆشـتنە ژوورەكـەی دیكـەی بەمەبەسـتی دەسـت شـۆرین، دەرگاكانیـان لـێ داخـرا و

---

[10]- كەرپووچ: خشت

نزیکەی سێ هەزارکەسیان لێ کوژرا. سەرە براوەکانیان بەناو شارەکەدا گەڕاند. خەڵکان خوازیاری دادپەروەری و بەخشش ئەو بوون. ئەو لێیان خۆش بوو و گەورەکانی لەبارەگاکەی کۆکردەوە و سەرکردە تازپێگەشتووەکانی لەبەرچاوی ئەواندا کوشت. گەورەکانی دیمەشقی بۆ میسر نارد و سامانی ئەوانی تالآن کرد. لەم کاتەدا جەیش گرفتاری نەخۆشی لێدانی دڵ بوویەوە و بەهۆیەوە مرد.

دوای جەیش محەممەدی کوڕی هاتەسەر کرا. فەرمانڕەوایی جەیش لەدیمەشق نۆ مانگ درێژەی کێشا. دواتر ئەرجوان نامەی بۆ بەسیلی پاشای ڕۆم نووسی و بۆ دە ساڵ پەیمانی ئاشتی لەگەڵ بەست و کاروبارەکان لەسەر دەستی ئەرجوان سامان درا. ئەو سوپایەکی بۆ بەرەقە و تەرابلوسی ڕۆژئاوا (لیبیای ئەمڕۆ) ڕەوانە و دەستی بەسەر ئەو سەرزەمینانەدا گرت و ئەنسی سەقلەبی وەك فەرمانڕەوای ئەو ناوچانە دەستنیشان کرد. بەردەوام مۆجیاری حاکمی دەکرد و بەردەوام لای ئەو بوو تا ئەوەی حاکم هەستی بەقورسایی ئەو کرد و لەساڵی ٩٩٨/٣٨٩ زایینی، حاکم، فەرمانی کوشتنی ئەرجوانیدا.

ئەرجوان خواجەیەکی سپیپێست بوو، وەزیرێکی مەسیحی بوو بەناوی فەهد کوڕی ئیبراهیم. حاکم ئەوی وەك وەزری خۆی هەڵبژارد و دواتر بەحسەین کوڕی جەوهەر، جێگەی ئەرجوانی پڕ کردەوە و نازناوی سەرکردەی سەرکردەکانی پێبەخشی و حەسەن کوڕی عەماری کوشت و دوای ئەو حسەین کوڕی جەوهەری کوشت و بەردەوام وەزیری دەگۆڕی و وەزیری پێشووتری دەکوشت. حاکم، یارخەتکینی ئامادە و ڕەوانەی حەلەبی کرد. یارخەتکین گەمارۆی خستە سەر ئەو شارە. سوپایەکی گەورەی لەگەڵدا بوو. یارخەتکین دەستی لەگەمارۆی سەر حەلەب هەڵگرت. لەم کاتەدا حەسان کوڕی مەفرەجی تائی لێی ترسا و کاتێك یارخەتکین لەغەزەوە ڕووی کردە عەسقەلان، حەسان و باوکی بۆسەیان نایەوە و هێرشیان کردە سەر خۆی و سوپاکەی و سەرئەنجام یارخەتکینیان ئەسیر کرد و کوشتیان. حەسان و باوکی گەمارۆیان خستەسەر ڕەملە و ئەو سنوورەیان تالآن کرد. ژمارەیەکی زۆر لەخەڵکان پەیوەستی ئەم دوانە بوون و ڕەملە و بەشەکانی سەرەوەی ئەو شارەیان داگیر کرد. ئەم هەواڵە بۆ حاکم دژوار و نەشیاو بۆ ڕازی بوون بوو. ئەو دوانەی سەرکۆنە کرد بەلآم نۆشداروو بوو دوای مەرگی سۆهراب. حەسان و باوکی پەیکیان بۆ لای شەریف

باوکی فتوح حەسەن کوڕی جەعفەری عەلەوی حەسەنی، ئەمیری مەککە نارد و بەسەروەری باوەڕداران ناویان برد و داوایان لێکرد بڕواتە لایان بۆ ئەوەی بەیعەتی لەگەڵ ببەستن. ئەو ڕۆشتە لایان و نوێنەرێکی لەمەککە بەجێهێشت و بەناوی ئەو وتاریان خوێندەوە.

حاکم نامەی بۆ حەسان و باوکی نووسی و بەڵێنی پێدانی زەوی و دیاری گرانبایی پێدان. دڵنەوایی ئەوانی کرد و ئەوان پشتیان کردە باوکی فتوح و ئەویان بۆ مەککە گەڕاندەوە و دووبارە ملکەچی خۆیان بۆ فەرمانەکانی حاکم نیشاندا.

لەم کاتەدا حاکم سوپایەکی بەرەو شام نارد و فەرماندەیی سوپاکەی بەعەلی کوڕی جەعفەر کوڕی فەلاح سپارد. ئەم سوپایە کاتێك گەیشتە ڕەمڵە، حەسان کوڕی مەفرەج و کەسەکانی ئەو ناوچەیان بەجێهێشت و سامانەکەیان لەقەڵای شەرات دەستی بەسەردا گیرا. عەلی کوڕی جەعفەر سامان و پاشەکەوتەکانی ئەوی تالاَن کرد و هاوشێوەی فەرمانڕەوای دیمەشق ڕێگەی ئەوشارەی گرتەبەر و لەشەواڵی ٣٩٠/ سێپتامبەری ١٠٠٠ زایینی گەیشتە ئەو شارە.

حەسان دوو ساڵ ئاوارە بوو. دواتر باوکی بۆ لای حاکم نارد. حاکم ئەمانی بەباوکی حەسان بەخشی و زەوی زۆری خستە بەردەست. دواتر حەسانیش ڕێگەی میسری گرتەبەر. حاکم ڕێزی لەویش گرت. مەفرەج باوکی حەسانیان ژەهرخوارد کرد. بکوژەکەی فەرمانی حاکمی جێبەجێ کرد. بەمەرگی باوکی، حەسانیش لاواز بوو.

زاڵبوونی سوپای سەمسام ئەلدەولە لەبەسرە

لەم ساڵەدا یەکێك لەسەرکردەکانی سوپای سەمسام ئەلدەولە بەرەو بەسرە بەرێکەوت. کارگوزارەکانی بەها ئەلدەولە شارەکەیان بەجێهێشت. ئەم سەرکردەیە بەلەشکرستان ناوی دەبرا.

چۆنیەتییەکی بەم شێوە بوو: کاتێك – وەك ئامارژەی پێدرا– تورکەکان لەعەلا شکستیان خوارد، لەشکرستان لای عەلا مایەوە. لەدەیلەمییەکانی سوپاکەی بەها ئەلدەولە چوارسەد کەس هاتنە لایان و داوای ئەمانیان کرد. لەشکرستان ئەوانی

گرت و لەگەڵ هاوەڵانی خۆی ڕێگەی بەسرەی گرتەبەر. ژمارەیان زیادی کرد و لەنزیک بەسرە، ڕۆشتنە ناو باخەکان و رووبەرووی سوپاکەی بەها ئەلدەولە دەبوونەوە. ژمارەیەك لەخەڵکانی بەسرە پەیوەستیان بوون. یەکێك لەوان سەرکردەکەیان، باوکی حەسەن کوڕی باوکی جەعفەری عەلەوی بوو. ئەم دەستەیە خواردەمەنییان بۆ بەسرە دەبرد.

بەها ئەلدەولە لەم رووداوە ئاگادار بوویەوە و کەسانێکی بۆ گرتنی ئەوان نارد. ژمارەیەکی زۆر لەوان بۆ پەیوەست بوون بەلەشکرستان هەلاتن. لەشکرستان بەهێز بوو. ئەوان کەشتییەکانیان هێنا و لەشکرستان و سوپاکەی سوار کەشتییەکان بوون و لەبەسرە دابەزین و رووبەرووی سوپاکەی بەها ئەلدەولە بوونەوە و ئەوانیان لەبەسرە دەرپەڕاند. لەشکرستان فەرمانڕەوایەتی بەسرەی گرتەدەست. ژمارەیەکی زۆری لەخەڵکەکەی کوشت و ژمارەیەکی دیکە ڕێگەی هەلاتنیان گرتەبەر. لەشکرستان بەشی زۆری سامانی ئەوانی تالان کرد.

بەها ئەلدەولە ئەم هەواڵەی بۆ موهەزیب ئەلدەولە نووسی وپێی وت: تۆ بۆ فەرمانڕەوایەتی بەسرە شیاوتریت. موهەزیب ئەلدەولە سوپایەکی بەفەرماندەیی عەبدوللە کوڕی مەرزوق بۆ بەسرە نارد. لەشکرستان هەلات و شارەکەی بەجێهێشت. دەڵێن ئەو بێ ئەوەی دەست بۆ شمشێر ببات، بەسرەی بەجێهێشت و کوڕی مەرزوق ڕۆشتە ناو شارەکە. دەستەیەکیش دەڵێن لەشکرستان دوای جەنگێکی خوێناوی شارەکەی بەدوژمنەکەی سپارد چوونکە نەیتوانی لەبەرابەر سوپاکەی کوڕی مەرزوق خۆڕاگری بکات. بەم شێوەیە فەرمانڕەوایەتی بەسرە کەوتە دەستی موهەزیب ئەلدەولە.

لەشکرستان هەوڵیدا بۆ بەسرە بگەڕێتەوە و بەکەشتی هێرش بکاتە سەر شارەکە. سوپاکەی ڕۆشتنە بازاری خواردەمەنییەکان و جەنگیان هەڵگیرساند. لەشکرستان نامەی بۆ بەها ئەلدەولە نووسی و خوازیاری ئاشتی بوو و ملکەچ بوونی بۆ فەرمانەکان نیشاندا و رازی بوو بەوەی لەبەسرە بەناوی بەها ئەلدەولە وتار بخوێنێتەوە. موهەزیب ئەلدەولە بەم پێشنیارە رازی و کوڕەکەی لەشکرستانی وەك بارمتە لای خۆی گرت.

لەشکرستان وای نیشان دەدا هەم لەسەمسام ئەلدەولە، هەم لەبەها ئەلدەولە و هەم موهەزیب ئەلدەولە فەرمان دەبات و بەم شێوەیە بۆ ماوەیەك ستەمی لەخەڵکی بەسرە کرد و خەڵکی ئەوشارە بلاّو بوونەوە. دواتر دادپەروەری لەناو ئەواندا بلاّو کردەوە و بەم شێوەیە خەڵکان بۆ شارەکەیان گەڕانەوە.

فەرمانڕەوایی مەقلەد لەموسڵ

لەم ساڵەدا مەقلەد کوڕی موسەییب دەستی بەسەر موسڵدا گرت.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: براکەی یانی باوکی زەواد لەم ساڵەدا مرد و مەقلەد چاوی تەماحی بڕییە موسڵ بەڵام منداڵەکانی عوقەیل هاوکارییان نەکرد و برا گەورەکەی یانی عەلییان هێنایە سەرکار. مەقلەد خێرایی لەخۆی نیشاندا و دەیلەمییەکانی هاوڕێی باوکی جەعفەری حەجاجی لەموسڵ هاندا و ژمارەیەکیان پەیوەستی بوون. مەقلەد نامەیەکی بۆ بەها ئەلدەولە نووسی و بەڵێنی پێدا ساڵانە دوو هەزار درهەمی لەموسڵەوە بۆ بنێرێت. دواتر ڕۆشتە لای عەلی برای و وای نیشاندا بەها ئەلدەولە موسڵی خستۆتە ژێر فەرمانی ئەو و داوای لێکرد دژی باوکی جەعفەر هاوکاری بکات چوونکە ئەوی بەچقڵی سەر ڕێگەی خۆی دەبینی. مەقلەد و هاوەڵانی ڕێگەی موسڵیان گرتەبەر و هەموو ئەو دەیلەمییانەی مەقلەد ڕێزی گرتبوون، پەیوەستی ئوردووگاکەی بوون و حەجاج لاواز و داوای ئەمانی کرد و پێی بەخشرا. حەجاج بەڵێنی پێدان ڕۆژێك پەیوەستیان دەبێت.

حەجاج پێش گەیشتنی ئەو ڕۆژە سوار کەشتی بوو و موسڵی بەجێهێشت و کاتێك ئاگادار بوونەوە کەئەو شارەکەی بەجێهێشتبوو. دەستەیەك شوێنی کەوتن بەڵام نەیانگرت. حەجاج سامانەکەی خۆی بەجێهێشت و ڕۆشتە لای بەها ئەلدەولە. مەقلەد ڕۆشتە موسڵ و لەگەڵ براکەی ڕێککەوتن لەسەر ئەوەی وتار بەناوی هەردووکیان بخوێننەوە و لەبەر تەمەن، سەرەتا ناوی عەلی بێت، سەرزمان و عەلی لەکۆکردنەوەی باج نوێنەرێکی لای مەقلەد ببێت و بەم شێوەیە پێکەوە کاروباری شارەکە بەڕێوە ببەن. عەلی ڕووی کردە دەشت و مەقلەد لەشارەکە

مایەوە. بارودۆخ بەم شێوە بەردەوام بوو تا ئەوەی دوژمنایەتی دەرکەوت و بەخواستی خوا ئاماژە بەچەند و چۆنییەکەی دەدەین.

مەقلەد، سەرپەرەستی رۆژئاوای عێراقی لەسەرزەمینەکانی فورات لەدەستا بوو. ئەو لەبەغداد نوێنەرێکی بوێر و چاونەترسی بوو. لەنێوان ئەم نوێنەرە و هاوەڵانی بەها ئەلدەولە ناسازگاری روویدا. ئەو نامەی بۆ مەقلەد نووسی و لەم بارودۆخە سکاڵای کرد. مەقلەد و سوپاکەی لەموسڵەوە هێرشیان برد و لەنێوان ئەوان و سوپاکەی بەها ئەلدەولە جەنگ روویدا و شکستی خوارد. دواتر نامەیەکی بۆ بەها ئەلدەولە نووسی و لەکردەوەکەی پەشیمان بوویەوە و داوای لێکرد کەسێك بنێرێت تا بۆ فەرمانبەری خۆی و شتەکانی دیکە پەیمانی پێ بدات.

لەم کاتەدا کەبەها ئەلدەولە سەرقاڵی جەنگ لەگەڵ براکەی بوو، بەئاشتی و رازی بوون بەخواستەکانی مەقلەد ناچار بوو. مەقلەد بۆ بەدەست هێنانی سامانەکان دەستی درێژ کرد. نوێنەرەکەی بەها ئەلدەولە لەبەغداد، باوکی عەلی کوڕی ئیسماعیل، دەرکەوت و بۆ جەنگی مەقلەد بەرێکەوت. مەقلەد ئاگادار بوویەوە و سوپاکەی بۆ هێرشی لەناکاو رەوانە کرد. هاوەڵانی هێرشێکی لەناکاویان ئەنجامدا و گەڕانەوە. کاتێك بەها ئەلدەولە ئاگادار بوویەوە سوپاکەی مەقلەد هێرشی کردۆتە سەر بەغداد، باوکی جەعفەری حەجاجی بۆ بەغداد نارد و فەرمانی پێدا رێگەی ئاشتی لەگەڵ مەقلەد بگرێتەبەر و باوکی عەلی کوڕی ئیسماعیل بگرێت. حەجاج لەکۆتایی زیحەججە/ پانزەی ژانویە بەرەو بەغداد بەرێکەوت و کاتێك گەیشت، مەقلەد نامەیەکی بۆ نووسی و خوازیاری ئاشتی بوو. هەردووك بەو مەرجە پەیمانی ئاشتییان واژۆ کرد کەمەقلەد ساڵانە دە هەزار دینار بۆ بەها ئەلدەولە بنێرێت و لەشارەکان جگە بۆ پشتیوانی کردن لەفەرمانڕەوایەتی بەغداد هیچ وەرنەگرێت و لەکاتی وتارخوێندنەوە لەمزگەوتەکان دوای بەها ئەلدەولە ناوی باوکی جەعفەر بێت و لەبەرابەر، بەها ئەلدەولە خەڵاتی فەرمانڕەوایەتی و نازناوی حسام ئەلدەولەی پێببەخشێت و زەوی موسڵ، کوفە، قەسر و جامعەین بەو بسپێرێت. بەم شێوەیە پەیمانەکە نووسرا و خەلیفە قادر پشت راستی کردەوە.

مەقلەد لەهەموو خاڵەکان تەنیا بۆ ڕەوانە کردنی سامان، ڕێزی لەپەیمانەکە کرد و دەستی بەسەر شارەکاندا گرت و دەستدرێژی کردە سەر سامانی خەڵکان و ئاژاوەگێر و شەڕئەنگێزەکان لەدەوری کۆبوونەوە و پێگەی بەرز و سەرئەنجام، باوکی جەعفەر، باوکی عەلی گرت و دواتر باوکی عەلی، نوێنەری بەها ئەلدەولە هەلات و بەشێوەیەکی نهێنی ڕێگەی بوتەیحەی گرتەبەر و پەنای بۆ موهەزیب ئەلدەولە برد.

مەرگی مەنسور کوڕی یوسف و فەرمانڕەوایی بادیسی کوڕی

لەسەرەتاکانی ڕەبیع الاوەل/ مارسی ئەم ساڵە مەنسور کوڕی یوسفی بولکین، فەرمانڕەوای ئەفریقییە، لەدەرەوەی سەبرە مرد و لەکۆشکەکەی بەخاك سپێردرا.

ئەو پاشایەکی بەخشندە، بوێر، دورئەندیش و بەراستی مەنسور (سەرکەوتوو) بوو. کردەوەکانی چاکەکارانە و دادپەروەری و خەڵکانی خۆش دەویست و دادی بڵاو دەکردەوە. پاشماوەی قەرزی خەڵکانی ئەفریقییەی بەخشی کەبڕەکەی زۆر بوو.

کاتێك مەنسور مرد، بادیس بەنازناوی باوکی مەناد جێگەی باوکی گرتەوە و کاتێك بارودۆخی سەقامگیر کرد، ڕێگەی سەردانیەی گرتەبەر. خەڵکان لەهەموو ناوچەکانەوە بۆ سەرەخۆشی و پیرۆزبایی کردن دەڕۆشتننە لای. مناڵەکانی زیری، مامەکانی باوکی، مەبەستی ناسازگارییان کرد بەڵام سوپاکەی بادیس و باوکی ڕێگەی ئەو کارەیان پێنەدان.

ساڵی لەدایك بوونی بادیس ٩٨٤/٣٧٤ زایینیە و دوای مەرگی مەنسور، لەلایەن حاکم بامرالله، لەمیسرەوە خەلاتی فەرمانڕەوایەتی بۆ نێردرا و فەرمانەکەیان بۆ خوێندەوە. ئەو لەگەڵ دەستەیەك لەمام و ئامۆزەکانی بەیعەتیان لەگەڵ حاکم بەست.

لەم ساڵەدا پیاوێك لەسەنهاج بەناوی خەلیفە کوڕی موبارەك، دژی بادیس ئاڵای شۆڕشی بەرز کردەوە. ئەویان بردە لای بادیس. سوار کەریان کرد و لەبەر ریسوایی و کەم بەهایی، زیندانییان کرد.

لەم ساڵەدا بادیس، حیماد کوڕی یوسفی بولکینی مامی وەك فەرمانڕەوای ئەشیر دەستنیشان کرد. چوارپێ وکەرەستەی جەنگی زۆری خستە بەردەست. حیماد بەرەو ئەو سەرزەمینە بەرێکەوت. ئەم حیمادە باوەگەورێی منالەکانی حیمادە کەدواتر پاشایەتی ئەفریقییەیان گرتەدەست. قەلای تایبەت بەناوی ئەوان لەئەفریقییە بەناوبانگە. عەبد مۆئمین کوڕی عەلی دەستی بەسەر ئەم قەلایەدا گرت.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا بەها ئەلدەولە، وەزیرەکەی، فازلی گرت و سامانەکەی زەوت کرد و دووبارە شاپور کوڕی ئەردەشێری وەك وەزیری خۆی هەڵبژارد. ئەو نزیکەی دوو مانگ لەو پێگەدا مایەوە. ئەو سامانێکی زۆری بلاو کردەوە و لەبەر کەمتەرخەمی بەها ئەلدەولە، بۆ دروست کردنی چەند بەرەکی پارەی لەناو سەرکردەکان دابەش کرد. دواتر بۆ بوتەیحە هەلات و پێگەی وەزارەت چۆڵ کرا. بەها ئەلدەولە، باوکی عەباس کوڕی سەرجسی وەك وەزیری تازە هەڵبژارد.

لەم ساڵەدا خەلیفە قادر، باوکی حەسەن عەلی کوڕی عەبدعەزیز کوڕی نەعمانی پەردەداری وەك دەبیری خۆی دەستنیشان کرد.

لەشەعبان/ ئۆگۆستی ئەم ساڵە ئەحمەد کوڕی ئیبراهیم کوڕی محەممەد کوڕی ئیسحاق باوکی حامید کوڕی باوکی ئیسحاق موزەکی نەیشابوری مرد. ئەو بەپێشەوا دادەنرا. لەساڵی ٩٣٤/٣٢٣ زاییینی چاوی بەدنیا هەڵهێنا.

لەم ساڵەدا عەلی کوڕی عومەر کوڕی محەممەد کوڕی حەسەن باوکی ئیسحاقی حومەیری، ناسراو بەسوکری، و حەربی و کیال، کۆچی دوایی کرد. ئەو لەساڵی٢٦٩/٩٠٨ زاییینی چاوی بەدنیا هەڵهێنا.

لەم ساڵەدا باوکی ئەغور دەبیس کوڕی عەفیفی ئەسەدی لەخوزستان و باوکی تالیب محەممەد کوڕی عەلی کوڕی عەتییەی مەککی، نوسەری قوت القلوب، هەردووك مردن.

دەڵێن ئەو لەکاتی نووسینی قوت القلوب، لەقووتی عروقی بەردی[11] توێشووی خۆی دابین دەکرد.

---

[11]– بەردی: جۆرە ڕوەکێکە هاوشێوەی قامیشی شەکر. میسرییە کۆنەکان لەم ڕووەکە و لیفەکانی، کاغەزیان دروست دەکرد. وەرگێر.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و هەشتا و حەوتی کۆچی(٩٩٧ زایینی)

چۆنیەتی مەرگی ئەمیر نوح کوڕی مەنسور و فەرمانڕەوای مەنسوری کوڕی

لەرەجەب/ جولای ئەم ساڵە ئەمیر ڕەزی نوح کوڕی سامانی مرد. بەمردنی ئەو سیلسیلەی فەرمانڕەوایەتی سامانییەکان لەرووخان نزیك بوویەوە و هێز و پێگەی خۆیان لەدەستدا و فەرمانڕەوای ناوچەکان چاوی تەماحیان تێبڕین و دوای ماوەیەکی کەم فەرمانڕەوایەتی ئەوان بۆ هەمیشە کۆتایی پێهات.

کاتێك ئەمیر نوح مرد، کوڕەکەی باوکی حەرس مەنسور کوڕی نوح جێگەی باوکی گرتەوە و فەرمانڕەوا و سەرکردەکان دەستی بەیعەتیان بۆ درێژ کرد. ئەو پاشماوەی سامانەکەی لەناو ئەواندا بەخشییەوە وهەموان بۆ فەرمانبەری کردنی ئەو هاودەنگ و هاوهەڵوێست بوون. بەکتوزون کاروباری فەرمانڕەوایەتی ئەوی بەڕێوە دەبرد. کاتێك ئیلەك خان لەمەرگی ئەمیر نوح ئاگادار بوویەوە، ڕووی کردە سەمەرقەند و فائیق پەیوەستی بوو. ئیلەك خان بەخێرایی ئەوی بۆ بوخارا ڕەوانە کرد. کاتێك ئەمیر مەنسور لەهاتنی ئەو ئاگادار بوویەوە، سەرگەردان و لەکۆکردنەوەی هێز ناتەوان بوو. لەبەر ئەمە بوخارای بەجێهێشت و فائیق ڕۆشتە ناو بوخارا و وای نیشاندا دەخوازێت بۆ پارێزگاری کردن لەمافی خۆی و باوکانی لەخزمەتی ئەمیر مەنسوردا بێت چوونکە ئەمیر مەنسور بەگەورە و سەروەری ئەوان لەقەڵەم دەدرا. بۆ ئەم مەبەستە پیر و گەورەکانی بوخارای بۆ لای ئەمیر مەنسور نارد تا بۆ شار و سنووری فەرمانڕەوایەتی خۆی بگەڕێتەوە و پێشتر خۆی چەندین بەڵێن و پەیمانی پێدان. ئەمیر مەنسور بۆ بوخارا گەڕایەوە و ڕۆشتە ناو شارەکە و فائیق جڵەوی کاروبارەکانی گرتەدەست و لەفەرمانڕەوایەتی ئەودا، فەرمانڕەوایەتی دەکرد و بەکتوزونی کردە فەرماندەی سوپاکەی.

لەو کاتەدا مەحمود کوڕی سەبوکتەکین سەرقاڵی جەنگ لەگەڵ ئیسماعیلی برای بوو. بەخواستی خواوەند ئاماژە بەچەند و چۆنی ئەو ڕووداوە دەدەین. بەکتوزون ڕێگەی خوراسانی گرتەبەر و فەرمانڕەوایەتی شارەکەی گرتەدەست و کاروبارەکان لەو ناوچەیە ئارام بوو.

مەرگی سەبوکتەکین و فەرمانڕەوایەتی ئیسماعیلی کوڕی

لەشەعبان/ ئۆگۆستی ئەم ساڵە ناسر ئەلدەولە سەبوکتەکین کۆچی دوایی کرد. ئەو لەبەلخ مابوویەوە و چەندین ماڵی لەوێ دروست کردبوو. نەخۆش کەوت و نەخۆشییەکەی درێژەی کێشا و بۆ کەڵك وەرگرتن لەئاو و هەوای غەزنە، لەبەلخەوە بەرەو ئەو دیارە بەڕێکەوت و لەڕێگە دوواین هەناسەکانی هەڵکێشا. جەنازەی ئەویان بردە غەزنە و لەوێ بەخاکیان سپارد. ئەو نزیکەی بیست ساڵ فەرمانڕەوایەتی کرد.

سەبوکتەکین پیاوێکی دادپەروەر، چاکەخواز و جەنگاوەر لەڕێگەی خوا و جوامێر و ئەمانەتدار بوو. بەم شێوە خواوەند لەنیعمەتەکانی خۆی پێبەخشی و فەرمانڕەوایی بنەماڵەکەی بۆ چەندین ساڵی درێژ بەردەوام بوو تەنانەت زیاتر لەسەلجوقییەکان و سامانییەکان.

مەحمودی کوڕی یەکەم کەس بوو نازناوی سوڵتانی پێبڕا. پێشتر کەسیان بەم ناوە بانگ نەدەکرد.

کاتێك سەبوکتەکین لەمەرگی خۆی دڵنیا بوو، ئیسماعیلی کوڕی وەك جێگری خۆی هەڵبژارد و کاتێك مرد، سوپا دەستی بەیعەتی بۆ ئیسماعیل درێژ کرد و سوێندی بۆ خوارد. ئیسماعیل سامانێکی زۆری لەناو ئەواندا بڵاو کردەوە. ئەو لەمەحمودی برای گەنجتر بوو. سوپاییەکان ئەویان بەبچوك زانی و بەرادەیەك لەوەرگرتنی رۆژانەی خۆیان زێدەڕۆییان کرد کەگەنجینەکانی باوکی خاڵی بوویەوە.

زاڵبوونی مەحمود کوڕی سەبوکتەکین بەسەر ئیسماعیلی برای

کاتێك سەبوکتەکین مرد و هەواڵی مەرگی ئەو لەنەیشابور بەکوڕەکەی یەمین ئەلدەولە مەحمود گەیشت، پرسەی بۆ گێڕا و پەیکی بۆ لای ئیسماعیلی برای نارد و بۆ مەرگی باوك، دڵنەوایی کرد و پێی وت ئەگەر باوکی ئەوی وەك جێگری خۆی هەڵبژاردووە لەبەر دووری ئەو (مەحمود) بووە و چەندین مەرجی بیرهێنایەوە کە بەهۆیانەوە دەبوا برا گەورە پێش کەوێت و داوای لێکرد رێگەی سازگاری و هاوکاری بگرێتەبەر و ئەوەی لەسامانی باوکی ماوەتەوە، بۆی بنێرێت. نێردراوەکان لەنیوان ئەوان هاتوچۆیان کرد بەڵام رێکنەکەوتن. مەحمود لەنەیشابورەوە رێگەی هەراتی

گرتەبەر و ویستی لەغەزنە براکەی ببینێت. لەهەرات مامەکەی، بوغراجیق، پشتی گرتۭ و بۆ زاڵبوون بەسەر ئیسماعیلی برای هاوکاری کرد. ئەو بەرەو بۆست بەرێکەوت کە لەژێر فەرمانی نەسری برایدا بوو. نەسریش بەدوای ئەو رێگەی غەزنەی گرتەبەر.

ئیسماعیل لەهاتنی ئەوان ئاگادار بوویەوە. ئەو لەبەڵخ بوو. بۆ ئەم مەبەستە بەخێرایی رێگەی غەزنەی گرتەبەر و پێش ئەوان گەیشتە شارەکە. فەرماندەکانی هاوڕێی ئیسماعیل نامەیان بۆ مەحمود نووسیبوو و داوایان لێکرد بڕواتە لایان و بەڵێنی هاوکارییان پێدابوو. مەحمود بەخێرایی رێگەی غەزنەی گرتەبەر و لەدەرەوەی شارەکە رووبەرووی ئیسماعیل بوویەوە و شەڕێکی قورس دەستی پێکرد و دەرئەنجام ئیسماعیل شکستی خوارد و لەقەڵای غەزنە پنای گرت. مەحمود گەمارۆی خستەسەر و بەڵێنی پێدا ئەمانی پێدەبەخشێت بەو مەرجەی لەقەڵاکە بێتەخوار. کاتێك ئیسماعیل لەقەڵاکە هاتەدەر، مەحمود رێزی گرت و چاکەی لەگەڵ کرد. پێگەی بەرز کردەوە و ئەوی لەفەرمانڕەوایەتییەکەی خۆی کردە شەریك و بۆ بەڵخ گەڕایەوە.

ئیسماعیل حەوت مانگ فەرمانڕەوایەتی کرد. ئەو پیاوێکی فرەزان و بیرمەند بوو، هەم هۆنراوەی باشی دەهۆنییەوە و هەم پەخشانی جوانی دەنووسی. لەهەندێك لەنوێژەکانی هەینی لای خەڵکان ئامادە دەبوو. لەکاتی وتار خوێندنەوە بەناوی خەلیفە ئەم ئایەی خوێندەوە: پەروەدگارا! تۆ فەرمانڕەواییت بەمن بەخشی و توانای لێکدانەوەی خەوت پێدام، ئەی ئافرێنەری ئاسمان و زەوی، تەنیا تۆ لەم دنیا و ئەو دنیا سەروەری منیت، وەك موسوڵمانێك بمرێنە و پەیوەستی کەسە شیاوەکانم بکە.[12]

مەرگی فەخر ئەلدەولە کوڕی بویە و فەرمانڕەوای مەجد ئەلدەولەی کوڕی

لەشەعبان/ ئۆگۆستی ئەم ساڵە، فەخر ئەلدەولە باوکی حەسەن عەلی کوڕی رۆکن ئەلدەولە باوکی عەلی حەسەن کوڕی بویە لەقەڵای تەبەرق کۆچی دوایی کرد.

---

[12] یوسف/ ١٠١، رب قد اتیتنی من الملك و علمتنی من تاویل الاحادیث، فاطر السموات و الارض انت ولیی فی الدنیا و الاخرة، توفنی مسلما و الحقنی بالصالحین

چۆنیەتی مردنی ئەو بەم شێوە بوو: دوای خواردنی گۆشتی برژاو، ترێی خوارد و دڵ ئێشە بەرۆکی گرت. ئەم دەردە ئازاری دەدا و سەرئەنجام گیانی گرت. لەکاتی مەرگی ئەو، کلیلی گەنجینەکانی لای دایکی کوڕەکەی، مەجد ئەلدەولە بوو. بەدوای کفندا گەران بەڵام دەستیان نەکەوت. ڕۆشتنە ناو شاریش لەترسی شۆڕشی دەیلەمییەکان دژوار بوو. لەمجێوری مزگەوتەکە کفنیان کڕی و کفنیان کرد و چوونکە شۆڕش و ئاژاوە تەشەنەی کرد، نەیانتوانی بەخاکی بسپێرن تا ئەو کاتەی بۆگەنی کرد و دواتر بەخاکیان سپارد.

دوای مەرگی ئەو، کوڕەکەی، مەجد باوکی تالیب رۆستەم، کەچوار ساڵ زیاتر نەبوو، جێگەی باوکی گرتەوە. فەرماندەکان ئەویان وەك فەرمانڕەوا دیاری کرد و فەرمانڕەوایەتی هەمەدان و قەرمیسی تا سنوورەکانی عێراقیان بەشەمس ئەلدەولەی برای بەخشی. بەڕێوەبردنی وڵات لەئەستۆی دایکی مەجد ئەلدەولەدا بوو. فەرمانەکان بەراوێژ کردن بەو ئەنجام دەدران. باوکی تاهیر، هاوڕێی فەخر ئەلدەولە و باوکی عەباسی زەببی کافی، جێبەجێ کەری فەرمان و کاروبارەکان بوون.

مەرگی مەئمون کوڕی محەممەد و فەرمانڕەوایەتی عەلی کوڕی

لەم ساڵەدا مەئمون کوڕی محەممەد، فەرمانڕەوای خوارەزم و جەرجانییە، مرد و دوای مەرگی، لەسەر فەرمانڕەوایەتی عەلی کوڕی ڕێککەوتن و دەستی بەیعەتیان بۆ درێژ کرد. ئەو نامەی بۆ یەمین ئەلدەولە مەحمود کوڕی سەبوکتەکین نووسی و خوازبێنی خوشکەکەی لێکرد. مەحمود خوشکەکەی کردە هاوسەری ئەو. هەردووك یەك هەڵوێست و یەك هێز بوون تا ئەو کاتەی عەلی مرد و دوای ئەو، براکەی باوکی عەباس مەئمون کوڕی مەئمون هاتە سەرکار و جێگەی براکەی گرتەوە. ئەویش نامەی بۆ یەمین ئەلدەولە مەحمود کوڕی سەبوکتەکین نووسی و خوازبێنی خوشکەکەی کرد. مەحمود خوشکەکەی کردە هاوسەری ئەو. ئەم دوانەیش بۆ ماوەیەك هاو هەڵوێست و هاودەنگ بوون.

بەخواستی خوا، گێڕانەوەکانی تایبەت بەم دوانە لەساڵی ٤٠٧/١٠١٦ زایینی باس دەکەین تا بەتەواوی لەبارودخۆی ئەوان ئاگادار ببنەوە.

مەرگی عەلا کوڕی حەسەن و ڕووداوەکان دوای ئەو

لەم ساڵەدا باوکی قاسم عەلا کوڕی حەسەن، نوێنەری سەمسام ئەلدەولە لەخوزستان مرد. ئەو لەعەسکەر موکەرەم مرد. ئەو پیاوێکی بوێر، چاونەترس و دوورئەندێش بوو. سەمسام ئەلدەولە، باوکی عەلی کوڕی ئوستاد هورموزی لەگەڵ پارە بۆ ئەو دیارە نارد وئەو پارەی لەناو دەیلەمییەکان بڵاو کردەوە و ڕێگەی جوندیشاپوری گرتەبەر و سوپاکەی بەها ئەلدەولەی لەوێ دوور کردەوە. لەنێوان ئەم دوو سوپایە چەندین جەنگ ڕوویدا و سەرئەنجام ئەو سەرکەوتنی بەدەست هێنا و تورکەکانی لەخوزستان دوور کردەوە. تورکەکان بۆ واست گەڕانەوە و وڵات بەتەواوی کەوتە ژێر فەرمانی عەلی. ئەو کارگوزارەکانی هەڵبژارد و باجی کۆکردەوە و نامەی بۆ تورکەکان نووسی و دڵنەوایی کردن. بەشێك لەتورکەکان پەیوەستی بوون. ئەو چاکەی لەگەڵ کردن. باوکی عەلی فەرمانڕەوایەتی هەموو ناوچەکانی خوزستانی گرتەدەست.

دواتر باوکی محەممەد کوڕی موکەرەم و تورکەکان لەواست گەڕانەوە و باوکی عەلی خۆی بۆ جەنگ ئامادە کرد. جەنگ لەنێوان ئەوان هەڵگیرسا و تورکەکان نەیانتوانی بەسەر دەیلەمییەکان سەرکەوتن بەدەست بێنن و دوبارە بۆ واست گەڕانەوە. بەرێکەوت، ڕێگەی بەها ئەلدەولە لەبەسرە بۆ قەنتەرەی بەیزا بوو. بەخواستی خواوەند دواتر ئاماژەی پێدەدەین.

قۆڵبەست کرانی عەلی کوڕی موسەییب و ڕووداوەکانی دوای ئەوە

لەم ساڵەدا مەقلەد، عەلی برای قۆڵبەست کرد.

چۆنیەتییەکەی وەك ئاماژەمان پێدا، ناسازگاری هاوەڵانی ئەم دووانە لەموسڵ بوو. وەك باسمان کرد مەقلەد لەعێراق سەرقاڵ بوو. کاتێك لەکێشەکانی ئەم سەرزەمینە ڕزگاری بوو، بۆ موسڵ گەڕایەوە و بڕیاریدا تۆڵە لەهاوەڵانی براکەی بستێنێت بەڵام ترسا و بۆ گرتنی ئەو ڕێگەی فرت و فێڵی گرتەبەر. بۆ ئەم مەبەستە سەربازە دەیلەم و کوردەکانی خۆی کۆکردەوە و ئاگاداری کردنەوە کەمەبەستی هێرش کردنە سەر دەقوقای هەیە و بۆ فەرمانبەری کردنی خۆی سوێندیدان. ماڵی ئەو لەتەنیشت ماڵی

براکەی بوو. کونێکی لەدیوارەکەدا دروست کرد و ڕۆشتە سەر سەری براکەی کەسەرخۆش بوو. ئەوی گرت و بردیی بۆ گەنجینە و دەستی بەسەر هەموو سامانەکەیدا گرت. دواتر ئەوی قۆلبەست کرد و پەیامی بۆ هاوسەرەکەی نارد کەپێش ئاگادار بوونی براکەی، حەسەن، لەم هەواڵە دوو منداڵەکەی، قەرواش و بەدران هەڵبگرێت و ڕێگەی تکریت بگرێتەبەر. هاوسەرەکەی ئەو کارەی کرد و ڕزگاری بوو. ئەو لەحیللە، کە لەچوار فەرسەنگی تکریت بوو، مایەوە.

حەسەن ئەم هەواڵەی بیست و ڕێگەی حیللەی گرتەبەر تا منداڵەکانی براکەی بگرێت بەڵام ئەوانی نەدۆزییەوە. مەقلەد لەموسڵ مایەوە و گەورەکانی عەرەبی بانگ کرد و خەڵاتی پێبەخشین. نزیکەی دوو هەزار سوار لەدەوری کۆبوونەوە. حەسەن جل و بەرگی براکەی لەبەر کرد و لەگەڵ کوڕەکان و ئەندامانی خێزانەکەی بەرێکەوت و هێزەکانی دژی مەقلەد ئامادە کرد. نزیکەی دە هەزار کەس پەیوەستی بوون. ئەو نامەی بۆ مەقلەد نووسی و پێشنیاری جەنگی پێکرد.

مەقلەد لەموسڵەوە بەرێکەوت. دووری نێوان دوو سوپا بوو بەیەك مەنزڵ. مەقلەد لەبەرابەر عەلەس دابەزی. سەرکردە عەرەبەکان ڕۆشتنە لای و هاتوچۆیان کرد. دەستەیەك لەوان پێشنیاری جەنگیان پێکرد کەرافیع کوڕی محەممەد مەقن لەناویاندا دەبینرا و دەستەیەکیش وەك غەریب کوڕی محەممەد کوڕی مەقن خوازیاری دەست کێشانەوە لەجەنگ بوون. بەمشێوەیە رافیع کوڕی محەممەد ڕووبەڕووی غەریب کوڕی محەممەدی برای بوویەوە.

لەم بگرە وبێنەدا بەمەقلەد وترا: خوشکەکەت ڕوهەیلە، کچی موسەییب ئامادەیە سەردانی تۆ بکات. مەقلەد سوار ئەسپەکەی بوو و ڕۆشتە لای. خوشکەکەی لەگەڵی مایەوە تا ئەوەی مەقلەد براکەی، عەلی ئازاد کرد و سامانەکانی بۆ گەڕاندەوە و ئەوی لەخێوەتێکدا نیشتەجێ کرد. خەڵکان بەم کارە شادمان و هەموان پەیمانیان بەست. عەلی بۆ سنوری دەسەڵاتی خۆی لەحیللە گەڕایەوە. مەقلەد بۆ موسڵ گەڕایەوە و سوپای ئامادە کرد تاهێرش بکاتە سەر باوکی حەسەن عەلی مەزیدی ئەسەدی. باوکی حەسەن لەبراکەی مەقلەد، عەلی، لایەنگیری دەکرد و دەیویست زیان لەسنووری دەسەڵاتی مەقلەد بدات. مەقلەد بۆ جەنگی ئەو بەرێکەوت.

کاتێك عەلی لەزیندان هاتەدەر، عەرەبەکان لەدەوری کۆبوونەوە و داوایان لێکرد

دژی مەقلەدی برای شۆڕش بکات. عەلی ڕێگەی موسڵی گرتەبەر کەهاوەڵانی مەقلەد لەوێ کۆبیبوونەوە. ئەوان ڕێگەیان لەعەلی گرت بەڵام عەلی بەسەر موسڵدا زاڵ بوو. مەقلەد ئەم هەواڵەی بیست و بۆ موسڵ گەڕایەوە و لەڕێگە لەسنووری دەسەڵاتی حەسەنی برای، لەحیللە گوزەری کرد. حەسەن پێشوازی لێکرد و کاتێك ژمارەی زۆری سوپاکەی ئەوی بینی، لەگیانی عەلی برای ترسا و داوای لەمەقلەد کرد ڕێگەی بدات ئەم بارودۆخە چاکبکاتەوە. حەسەن ڕۆشتە لای عەلی برای و پێی وت: ئەو یەك چاوە (مەقلەد) لەگەڵ سوپایەکی بێ ژمار بەرەو ئێرە دێت و تۆ بێ ئاگا دانیشتوویت. داوای لەعەلی کرد چەند بەرەکی لەناو سوپاکەی مەقلەد دروست بکات. عەلی نامەی بۆ سوپاکەی مەقلەد نووسی بەڵام مەقلەد نامەکانی گرت و بەخێرایی بەرەو موسڵ بەرێکەوت. عەلی و حەسەن ڕۆشتنە لای و ڕێگەی سازگارییان گرتەبەر و هەموان ڕۆشتنە ناو موسڵ.

لەم کاتەدا عەلی ترسا و شەوانە لەموسڵ هەڵات. حەسەنیش بەدوای ئەو ڕێگەی هەڵاتنی گرتەبەر. پەیکەکان لەنێوان ئەوان هاتوچۆیان دەکرد و سەرئەنجام لەسەر ئەوە ڕێککەوتن کەهەرکام لەم دوو برایە (عەلی و حەسەن) بەئامادە نەبوونی ئەوەی دیکە بڕواتە ناو شارەکە. ئەم بارودۆخە تا ساڵی ٣٨٩/٩٨٨ زایینی درێژەی کێشا.

عەلی لەساڵی ٣٩٠/٩٩٠ زایینی مرد و حەسەن جێگەی ئەوی گرتەوە. مەقلەد لەگەڵ منداڵەکانی خەفاجە هێرشی کردەسەر و ئەو بۆ عێراق هەڵات. مەقلەد شوێنی کەوت بەڵام چوونکە نەیتوانی بیگرێت، گەڕایەوە.

کاتێك مەقلەد لەدەست عەلی برای ئاسوودە بوو، هێرشی کردە سەر سنوری عەلی کوڕی مەزیدی ئەسەدی و دووبارە ڕێگەی ئەو سەرزەمینەی گرتەبەر. کوڕی مەزید پەنای بۆ موهەزیب ئەلدەولە برد. موهەزیب ئەلدەولە نێوەنجیگەری کرد و ئاشتی لەنێوان ئەواندا سەقامگیر کرا. دواتر مەقلەد هێرشی کردە سەر دەقوقا و ملکەچی کرد.

زاڵبوونی جبرەئیل لەدەقوقا

لەم ساڵەدا جبرەئیل کوڕی محەممەد دەستی بەسەر دەقوقا[١٣]دا گرت. جبرەئیل یەکێك لەسەربازە پیادە ئێرانییەکان لەناو سوپای بەغداد و لەبوتەیحە خزمەتی موهەزیب ئەلدەولەی دەکرد. ئەو مەبەستی جەنگی کرد و دەستەیەکی فراوانی کۆکردەوە، کەڕەستەی جەنگی کڕی و بەڕێکەوت و لەرێگە لەدەقوقا گوزەری کرد. بینی مەقلەد کوڕی موسەییب گەمارۆی خستۆتەسەر. دانیشتووانی ئەم شارە داوای هاوکارییان لەجبرەئیل کرد. ئەو پشتیوانی کرد و بەلای مەقلەدی لەوان دوورخستەوە.

دوو پیاوی نەسرانی لەدەقوقا شارەکەیان لەژێر فەرماندا بوو. ئەم دوو کەسە چییان بویستایە ئەنجامایان دەدا و خەڵکیان دەکردە کۆیلە. دەستەیەك لەموسوڵمانان بەجبرەئیلیان وت: تۆ دەخوازیت بجەنگیت و نازانیت ئەنجامێکی دەبێت یا نە. ئەم دوو پیاوە مەسیحییە لەناو ئێمەدا دەژین و ملکەچی فەرمانی ئەوانین. ئەگەر لەناو ئێمەدا بمێنیتەوە و لەدەست ئەو دوو پیاوە رزگارمان بکەیت، بۆ گەیشتن بەمەبەستەکانت هاوکاریت دەکەین. جبرەئیل مایەوە و ئەو دوو پیاوە مەسیحییەی قۆڵبەست کرد. پێگەی بەرز بوویەوە و لەرەبیع الاوەل/ مارس دەستی بەسەر شارەکەدا گرت. رێگەی چاکەکاری لەگەڵ خەڵکی شارەکە گرتەبەر و لەگەڵ هەموو ناسازگارییەکان بۆ ماوەیەك لەشارەکە مایەوە.

دواتر مەقلەد دەستی بەسەر شارەکەدا گرت و بەدوای ئەو محەممەد کوڕی عەناز و دواتر قەرواش فەرمانڕەوایەتی شارەکەیان دەکرد و سەرئەنجام کەوتە دەستی فەخر ئەلدەولە باوکی غالیب. لەم کاتەدا جبرەئیل بۆ دەقوقا گەڕایەوە و پەیمانی لەگەڵ سەرکردەیەکی کورد بەست بەناوی موسەك کوڕی جەکویە. ئەم دووانە کارگوزارەکەی فەخر ئەلدەولەیان لەشارەکە دەرپەڕاند و دەستیان بەسەردا گرت. دواتر مەقلەد مەبەستی هێرش کردنە سەر شارەکەی کرد و ئەو دووانەی (جبرەئیل و جەکویە) دەرپەڕاند.

---

[١٣]- شارێکە لەنێوان ئەربیل و بەغداد (داقوق)

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا باوکی حەسەن عەلی کوڕی مەزید سەرپێچی فەرمانەکانی بەها ئەلدەولەی کرد. بەها ئەلدەولە سوپایەکی بۆ جەنگی ئەو نارد و باوکی حەسەن بۆ شوێنێك هەڵات کەکەس نەیدەتوانی بیگرێت. دواتر بەها ئەلدەولە پەیکی نارد و ئاشتی لەنێوان خۆیان سەقامگیر کردەوە و باوکی حەسەن دووبارە ملکەچی خۆی بۆ فەرمانەکان نیشاندا.

لەم ساڵەدا باوکی وەفا محەممەد کوڕی موهەندسی ژمێریار مرد.

لەموحەرەم/ ژانویەی ئەم ساڵە عوبەیداللە کوڕی محەممەد کوڕی حیمران باوکی عەبدوڵلەی عوکبەری ناسراو بەکوڕی بەتتەی حەنبەلی، مرد. ئەو لەشەوالی ٣٠٤/ مارسی ٩١٧ لەدایك بوو. پیاوێکی خۆپارێز و زانا بوو بەڵام حەدیسەکانی لاوازە.

لەزیقەعدە/ نۆڤەمبەری ئەم ساڵە باوکی حسەین محەممەد کوڕی ئەحمەد کوڕی ئیسماعیل ناسراو بە کوڕی سەمعونی واعیز، مرد. ئامۆژگارێکی لەخواترس بوو. لەساڵی ٩١٢/٣٠٠ زایینی چاوی بەدنیا هەڵهێنا.

لەنۆی زیحەججە/ چواردەی سێپتامبەری ئەم ساڵە حەسەن کوڕی عەبدوڵڵە کوڕی سەعید باوکی ئەحمەدی عەسکەری مرد. ئەو حەدیس بێژ، شارەزای دین، نووسەری چەندین کتێب لەبواری ئەدەب و لۆغەت .... بوو.

ڕووداوەکانی ساڵی سێسەد و هەشتا و هەشتی کۆچی (٩٨٨ زایینی)

گەڕانەوەی باوکی قاسمی سیمجوری بۆ بەغداد

پێشتر وتمان باوکی عەلی کوڕی سیمجور برای باوکی عەلی ڕۆشتە جورجان و لەوێ مایەوە و کاتێك فەخر ئەلدەولە مرد، لای مەجد ئەلدەولەی کوڕی مایەوە. ئەو نامەیەکی بۆ شەمس ئەلمەعالی نوسیبوو و ئەوی لەنەیشابورەوە بۆ لای خۆی بانگ کرد تا کاروبارەکانی پێ بسپێرێت. شەمس ئەلمەعالی بەرێکەوت تا گەیشتە جورجان، بەڵام کاتێك گەیشت، بینی باوکی قاسم لەوێ ڕۆشتووە. شەمس ئەلمەعالی بۆ نەیشابور گەڕایەوە.

فائیق لەبوخارا نامەیەکی بۆ باوکی عەلی نووسی و دژی بەکتوزون هانیدا و فەرمانی پێدا هێرش بکاتە سەر خوراسان و بەکتوزون لەو دیارە دەربپەڕێنێت. ئەم هاندانە لەبەر دوژمنایەتی نێوان بەکتوزون و فائیق بوو. باوکی قاسم لەجورجانەوە هێرشی کردەسەر نەیشابور و دەستەیەکی بۆ ئەسفەراین ڕەوانە کرد. سوپایەکی بەکتوزون لەوێ نیشتەجێ کرابوون. ئەوان سوپاکەی بەکتوزونیان لەوشارە دەرپەڕاند و سوپاکەی باوکی قاسم جڵەوی کاروبارەکانیان گرتەدەست. باوکی قاسم هێرشی کردەسەر نەیشابور و لەرەبیع الاوەل/ مارس لەدەرەوەی شارەکە ڕووبەڕووی بەکتوزون بوویەوە و شەڕێکی خوێناوی و قورسیان دەست پێکرد. باوکی قاسم شکستی خوارد و هەڵات و ژمارەیەك لەسوپاکەی کوژران و ژمارەیەکی دیکەیان ئەسیر کران.

باوکی قاسم بەرەو قوهستان هەڵات و لەوێ مایەوە. سوپاکەی پەیوەستی بوون. لەوێوە ڕێگەی بوشەنجی گرتەبەر و دەستی بەسەردا گرت. بەکتوزون بەرەو ئەو دیارە ئەسپی غاردا. نێردراوان لەنێوان ئەوان هاتوچۆیان دەکرد تا ئەوەی ئاشتی سەقامگیر کرا و بەکتوزون بۆ نەیشابور گەڕایەوە.

زاڵبوونی مەحمود کوڕی سەبوکتەکین لەنەیشابور و گەڕانەوەی لەو شارە

کاتێك مەحمود لەدەست براکەی رزگاری بوو و دەستی بەسەر غەزنەدا گرت و بۆ بەڵخ گەڕایەوە، بینی بەکتوزون فەرمانڕەوایەتی خوراسان دەکات. بۆ ئەم مەبەستە پەیکی بۆ لای ئەمیر مەنسور کوڕی نوح نارد و فەرمانبەری و پشتیوانی خۆی لەفەرمانڕەوایەتی ئەو، نیشاندا و داوای خوراسانی کرد. ئەمیر بۆ پێدانی خوراسان داوای لێبوردنی لێکرد و فەرمانی پێدا هێرش بکاتە سەر تێرمێز، بەڵخ و ئەو لای شارەکە لەکەنارەکانی بۆست و هەرات. مەحمود رازی نەبوو و دووبارە داوای خوراسانی کرد بەڵام ئەمیر رازی نەبوو. کاتێك مەحمود دڵنیابوو لەوەی ئەمیر فەرمانڕەوایەتی خوراسانی پێنادات، هێرشی کردە سەر نەیشابور کە لەژێر فەرمانی بەکتوزوندا بوو. کاتێك بەکتوزون ئاگادار بوویەوە، نەیشابوری بەجێهێشت. مەحمود ڕۆشتە ناو شارەکە و جڵەوی کاروبارەکانی گرتەدەست. کاتێك ئەمیر مەنسور کوڕی نوح ئاگادار بوویەوە، لەبوخاراوە هێرشی کردە سەر نەیشابور. کاتێك مەحمود لەهێرشەکەی ئەمیر مەنسور ئاگادار بوویەوە، بەرەو مەرورووود هەڵات و لای پردی راعول دابەزی و چاوەڕوانی پێشهاتەکانی دەکرد.

گەڕانەوەی قابوس بۆ جورجان

لەم ساڵەدا شەمس ئەلمەعالی قابوس کوڕی وەشمگیر بۆ جورجان گەڕایەوە و دەستی بەسەردا گرت. کاتێك فەخر ئەلدەولە کوڕی بویە، فەرمانڕەوایەتی جورجان و ڕەی گرتەدەست، بڕیاریدا جورجان بەقابوس بسپێرێت. ساحەب کوڕی عیباد رێگەی ئەم کارەی لێگرت و جورجانی لەبەرچاوی فەخر ئەلدەولە بەشارێکی گەورە و گرنگ ناساند و فەخر ئەلدەولە لەمەبەستەکەی پەشیمان بوویەوە. فەخر ئەلدەولە هاورێیەتی خۆی و قابوسی لەخوراسان لەبیرکرد و گرنگی نەدا بەوەی جورجان لەبەر ئەم هۆکارە لەدەستی قابوسدا نەما. بەراستی فەرمانڕەوایەتی، برایەتی ناناسێت.

پێشتر ئاماژەمان پێدا کەچۆن -ئەو کاتەی قابوس لەخوراسان مابوویەوە- جورجانی لەدەستدا هەرچەند فەرمانڕەوای سامانییەکان بەردەوام هێزی پشتیوانی و

هاوکارییان بۆ دەنارد بەڵام خواوەند نەیدەویست دەسەڵاتی ئەو دیارە بگرێتەدەست.

کاتێك سەبوکتەکین لەخوراسان فەرمانڕەوایەتی گرتەدەست، قابوس سەردانی کرد و بەڵێنی پێدا سوپایەکی لەگەڵدا بنێرێت و ئەو بۆ سنووری دەسەڵاتەکەی بگەڕێنێتەوە. سەبوکتەکین بەرەو بەڵخ دەڕۆشت کە لەرێگەدا مرد.

لەم ساڵەدا، دوای مەرگی فەخر ئەلدەولە، شەمس ئەلمەعالی قابوس، سوپاسالار شەهریار کوڕی شەروینی بۆ چیاکانی شەهریار نارد کە لەژێر فەرمانی رۆستەم کوڕی مەرزوبان، خاڵی مەجد ئەلدەولە کوڕی فەخر ئەلدەولەدا بوو. سوپاسالاری شەهریار رووبەرووی رۆستەم بوویەوە. رۆستەم شکستی خوارد و سوپاسالار دەستی بەسەر چیاکاندا گرت و بەناوی شەمس ئەلمەعالی وتاری خوێندەوە. باتی کوڕی سەعید کە لەکەنارەکانی ئێستنداریيە خوازیاری پەیوەست بوون بەشەمس ئەلمەعالی بوو، هێرشی کردە سەر ئامول کەسوپایەکی مەجد ئەلدەولەی لێ بوو. ئەو دەستی بەسەر شارەکەدا گرت و بەناوی شەمس ئەلمەعالی وتاری خوێندەوە و ئەم هەواڵی بۆ نووسی.

دواتر خەڵکانی جورجان نامەیان بۆ قابوس نووسی و ئەویان بۆ لای خۆیان بانگ کرد. قابوس لەنەیشابورەوە بەرەو ئەو دیارە بەرێکەوت. سوپاسالار و باتی کوڕی سەعید هێرشیان کردە سەر جورجان چوونکەی سوپایەکی مەجد ئەلدەولە لەوێ دەبینرا. دوو سوپا رووبەرووی یەکبوونەوە و سوپاکەی مەجد ئەلدەولە شکستی خوارد و هەڵاتن و رێگەی جورجانیان گرتەبەر. کاتێك گەیشتنە جورجان، رووبەرووی پێشەنگەکانی سوپای قابوس بوونەوە و لەلەناوچوونی خۆیان دڵنیا بوون و دووبارە لەبەرابەر سوپاکەی قابوس هەڵاتن. شەمس ئەلمەعالی لەشەعبان/ جولای ئەم ساڵە رۆشتە ناو جورجان.

هەڵاتووان کاتێك گەیشتنە رەی، دووبارە سوپایان کۆکردەوە و لەرەی، بەرەو جورجان بەرێکەوتن و گەمارۆیان خستەسەر. نرخی کەل و پەلەکان لەشارەکان زیادی کرد و بارودۆخێکی دژوار بەرۆکی سوپای گرت بەڵام بارینی باران و هەڵکردنی بای سارد، بارودۆخی لەو سوپایەی گەمارۆی خستبووە سەرجورجان، دژوارتر کرد و ئەوان بەناچاری کەنارەکانی جورجانیان بەجێهێشت. شەمس ئەلمەغالی شوێنیان کەوت و خۆی بەوان گەیاند و ئاگری جەنگ بڵێسەی سەند. سوپای رەی شکستی

خـوارد و ژمارەیـەك لەگـەورەكانیان ئەسـیر و ژمارەیـەكی زیاتریـان كـوژران. شـەمس ئەلمـەعالی ئەسـیرەكانی ئـازاد كـرد و دەسـتی بەسـەر كـەنارەكانی نێـوان جورجـان و ئێستر ئاباددا گرت.

دواتــر سوپاســالار بــیری لــەوە كــردەوە نافــەرمانی قــابوس بكــات و بناغــەی فەرمانڕەوایەتییەكەی تازە دابڕێژێت و لـەقابوس خـۆی بـەدوور بگرێت. سـامانەكانی ئەو فریویدا. سوپاكەی ڕەی بەفەرمانـدەیی مـەرزوبان، خاڵی مەجد ئەلدەولە هێرشـی كردەسەر و سوپاسالار و سوپاكەی شكستیان خوارد. سوپاسالار ئەسیر كرا و لەبەر لێڵ بوونی پەیوەنـدی مـەرزوبان و مەجد ئەلدەولـە ، نـاوی شـەمس ئەلمـەعالیان بـەرز كردەوە. مەرزوبان لەمبارەوە نامەی بۆ شەمس ئەلمـەعالی نووسـی و هـەموو سنووری چیاكان پەیوەستی جورجان و تەبەرستان بوو. شەمس ئەلمەعالی، مەنوچێهری كوڕی وەك فـەرمانڕەوای ئـەم سـەرزەمینانە دیـاریكرد. مەنوچـێهر دەسـتی بەسـەر رویـان و سالوسـدا گـرت (ئەگـەری هەیـە چالوسـی ئـەمڕۆیی بێـت). قـابوس نامـەی بـۆ یـەمین ئەلدەولــە مــەحمود نووســی و هــەردووك رێگــەی ئاشـتی و سـازگارییان گرتەبـەر و هاوهەڵوێست بوون.

ڕۆشتنی بەها ئەلدەولە بۆ واست و دەرئە نجامەكەی

لـەم سـاڵەدا بـاوكی عـەلی كـوڕی ئیسماعیل كە لەواسـت بـوو، دووبـارە ملكەچـی خـۆی بـۆ فەرمانـەكانی بـەها ئەلدەولـە نیـشاندا و پێگـەی وەزارەتـی ئـەوی بەدەسـت هێنا و كاروبارەكانی بەرێوە دەبرد. ئەو پێشنیاری بەبەها ئەلدەولە كرد بڕواتـە لای بـاوكی محەممـەد كـوڕی موكـەرەم و سـوپاكەی و هاوكاریـیان بكـات. بـەها ئەلدەولـە ئـەو كـارەی كـرد و بەناڕەزامەندییـەوە ملـی رێگـەی گرتەبـەر و لەقەنتـەرەی بـەیزا دابەزی. لەویٚ باوكی عـەلی كـوڕی ئوسـتاد هورمـوز و سـوپاكەی خـۆڕاگرییـان كـرد. لەنێوان باوكی عەلی و بەها ئەلدەولە چەندین پێشهات روویاندا.

بارودۆخ بۆ بەها ئەلدەولـە دژوار و توێشوو بەزەحمـەت بەدەسـت دەهـات. داوای هاوكاری لەبەدر كوڕی حەسنەوییە كرد و ئەو بەشێك لەنیازەكانی بـەها ئەلدەولـەی دابین كرد. بەها ئەلدەولە رووبەرووی مەترسی ببوویـەوە و دوژمنـانی بـاوكی عـەلی

کوڕی ئیسماعیل، بەرادەیەك قسەیان بۆ هەڵبەست کەئەوەندەی نەمابوو، بەها ئەلدەولە، باوکی عەلی بکوژێت. لەم کاتەدا بەسەرهاتی دوو کوڕەکەی بەختیار و کوژرانی سەمسام ئەلدەولە- چەند وچۆنییەکەی ئاماژەی پێدەدرێت- بوو بەرێگە چارەیەك و باوکی عەلی پێگەی جارانی لای بەها ئەلدەولە بەدەست هێنایەوە و هەردووك هاوهەڵوێست بوون. بەخواستی خوا دواتر ئاماژەی پێدەدەین.

کوژرانی سەمسام ئەلدەولە

لەزیحەججە/ نۆڤەمبەری ئەم ساڵە، سەمسام ئەلدەولە کوڕی عێزەد ئەلدەولە کوژرا چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: ژمارەیەکی زۆر لەدەیلەمییەکان لەسەمسام ئەلدەولە دەترسان چوونکە سەمسام ئەلدەولە فەرمانیدا بوو ریز ببەستن بۆ ئەوەی بەناویاندا بگەرێت و هەرکەسێك نەشیاو بێت، لەسوپاکەی دووری بخەنەوە. بەم شێوەیە هەزارکەس لەسوپاکە دوورخرانەوە و نەیاندەزانی چی بکەن.

بەرێکەوت، باوکی قاسم و باوکی نەسر، دوو کوڕەکەی عێزەد ئەلدین بەختیار، کەئەسیر بوون، پاسەوانی زیندانەکەیان فریودا و لەزیندان هەڵاتن و دەستەیەك لەکوردەکانیان لەدەوری خۆیان کۆکردەوە. دەیلەمییە دوورخراوەکان هەواڵی ئەمە دووانەیان بیست. دەیلەمییەکانیش پەیوەستیان بوون و مەبەستی هێرش کردنە سەر ئەرجانیان کرد. سوپاییەکان لەدەوریان کۆبوونەوە و پەیوەستیان بوون. سەمسام ئەلدەولە سەرگەردان مایەوە و کەس نەیدەتوانی رێگە چارەیەك بدۆزێتەوە.

لەم کاتەدا ئوستاد هورموز لەفەسا مابوویەوە. یەکێك لەهاوەڵانی پێشنیاری پێکرد هەموو سامانی خۆی لەناو سوپاکەی بلاَو بکاتەوە و بڕواتە لای سەمسام ئەلدەولە و ئەو بەسوپاکەی لەئەهواز بگەیێنێت و ئەگەر ئەو کارەی نەکرد، بیترسێنێت. ئوستاد هورموز لەبەخشینی سامانەکەی رژدی کرد و سوپاییەکان ئالأی شۆڕشیان بەرز کردەوە و ماڵەکەیان تالأن کرد و هەلأتن. ئوستاد هورموز خۆی شاردەوە. ئەویان گرت و بردیانە لای دوو کوڕەکەی بەختیار و زیندانییان کرد. ئەو لەزیندان رێگەی فرت و فێڵی گرتەبەر و گیانی خۆی رزگار کرد.

هاوەڵانی سەمسام ئەلدەولە رێگەی قەلأیەکیان نیشاندا لەسەر دەروازەی شیراز بۆ

ئەوەی لەوێ پەنا بگرێت تا سوپاکەی ئەو کەسانەی پارێزگاری دەکەن، بگرن. سەمسام ئەلدەولە ویستی، لەقەلاکە بڕواتەسەر بەلام پاسەوانەکان رێگەیان لێگرت. سێسەد پیاوی هاورێی پێیان وت: باشتر وایە تۆ و دایکت بگرین و بتبەینە لای باوکی عەلی کوڕی ئوستاد هورموز. دەستەیەکی دیکە وتیان باشترە بڕۆینە لای کوردەکان و خۆمان بەهێز بکەین. ئەو ئەم کارەی کرد و لەگەڵ سامان و گەنجینەکانی خۆی لەگەڵ ئەوان بەرێکەوت. سەربازەکانی خودی ئەو، ماڵ و سامانەکەیان تالان کرد و بڕیاریاندا ئەسیری بکەن بەلام بۆ دودمان هەلات.

دووری دودمان لەشیراز دوو مەنزڵ بوو.

باوکی نەسر کوڕی بەختیار لەم هەواڵە ئاگادار بوویەوە و رێگەی شیرازی گرتەبەر. کارگوزاری دودمان بەناوی تاهیر، هێرشی کردە سەر سەمسام ئەلدەولە و گرتی. باوکی نەسر کوڕی بەختیار هاتە لای تاهیر و سەمسام ئەلدەولەی لێسەند و لەزیحەجەجە/ نۆڤەمبەر کوشتی. کاتێك سەری براوی سەمسام ئەلدەولەیان بردە لای باوکی نەسر، بەسەرە براوەکەی وت: ئەم نەریتە باوکی تۆ بەجێی هێشت. مەبەستی لەوتەکەی کوژرانی بەختیار بەدەستی عێزەد ئەلدەولە بوو.

سەمسام ئەلدەولە سی و پێنج ساڵ و حەوت مانگ ژیا و نۆ ساڵ و هەشت رۆژ فەرمانڕەوایەتی فارسی کرد. ئەو پیاوێکی بەخشەر و خۆڕاگر بوو. دایکی سەمسام ئەلدەولەیان بەیەکێك لەسەرکردە دەیلەمییەکان سپارد. ئەو دایکی سەمسام ئەلدەولەی کوشت و لەماڵەکەی بەخاکی سپارد. کاتێك بەها ئەلدەولە دەستی بەسەر فارسدا گرت، جەنازەی ئەوی هێنایەدەر و لەئارامگای بنەماڵەی بویە بەخاك سپێردرا.

چۆنیەتی هەلاتنی کوڕی وەساب

لەم ساڵەدا باوکی عەبدوللە کوڕی جەعفەر، ناسراو بەکوڕی وەساب، لەزیندانەکەی لەکۆشکی خەلافەت هەلات.

ئەو پیاوە خزمێکی نزیکی خەلیفە تائیع بوو. کاتێك خەلیفە تائیع لەسەر کار لابرا، ئەو هەلات و رۆشتە لای موهەزیب ئەلدەولە. خەلیفە قادر کەسی بۆ گرتنی ئەو نارد بەلام موهەزیب ئەلدەولە رێگەی هەلاتنی بۆ کردەوە و باوکی عەبدوللە

ڕۆشتە مەدائین. خەلیفە قادر هەواڵی ئەوی پێگەیشت. ئەوی گرت و زیندانی کرد تا ئەوەی لەم ساڵەدا مرد و ڕۆشتە گیلان و بانگەشەی ئەوەی کرد کەخەلیفە تائیعە و ئەوەی لەخەلافەت دەیزانی، باسی کرد. محەممەد کوڕی عەباس، فەرمانڕەوای گیلان کچەکەی خۆی پێدا و هەموانی بۆ پەیوەست بوون بەو هاندا و خەڵکانی سەرزەمینەکانی نزیك ملکەچییان بۆ فەرمانەکانی نیشاندا و بەو شێوەی نەریتیان بوو، سامانی خۆیان خستە بەردەست.

دەستەیەك لەوان- گیلانییەکان- ڕۆشتنە ماڵی خوا. خەلیفە قادر ئەوانی بۆ لای خۆی بانگ کرد و لەبارودۆخی خۆی ئاگاداری کردنەوە و لەمبارەوە نامەیەکی بەپێنووسی ئەوان نووسی بێ ئەوەی سەرکۆنەیان بکات. خەڵکی گیلان لەکارەکانی خۆیان گوێیان لەوتاری قازی باوکی قاس کوڕی گوێ گوێ خوار دەگرت. لەمبارەوە نامەیەك لەبەغداد نووسرا و بارودۆخی گیلانییەکان ئاشکرا بوو. ئەوان باوکی عەبدوللەیان لەخۆیان دوور کردەوە.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا بەدر کوڕی حەسنەوییە پێگەی بەرز بوویەوە و لەلایەن دیوانی خەلیفەوە، نازناوی ناسر ئەلدین و ئەلدەولەی پێبڕا. ئەو لەمەککە و مەدینە خێری زۆری دەکرد و لەرێگەی مەککە پارەیەکی زۆری بۆ عەرەبەکان خەرج دەکرد تا دەست لەئازاری حاجییەکان هەڵبگرن. ڕێگەی نەدەدا هاوەڵانی خۆی خراپەکاری و دزی بکەن. پێگەی بەرز بوویەوە و ناوی کەوتە ناو ناوان.

لەم ساڵەدا بۆ وەزارەتی واست باوکی عەلی کوڕی باوکی رەییان دەستنیشان کرا.

لەم ساڵەدا باوکی قاسم عەبدعەزیز کوڕی یوسفی جەکار مرد.

عزالدين ابن أثير

الكامل في التأريخ

الترجمة

ظاهر محمد رشيد

المراجعة

بروفيسور المساعد د.ياسين سەردەشتی

نرخ ۷۵۰۰ دینار

بڵاوکراوەکانی دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی چوارچرا